

Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді
Інститут проблем виховання АПН України

**ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА:
ІСТОРИЧНІ ПОСТУПИ ТА ЗДОБУТКИ
до 90-річчя позашкільної освіти**

*Матеріали доповідей та виступів
Всеукраїнської педагогічної конференції*

2—3 грудня 2008 року

Київ 2008

*Рекомендовано Вченою радою Інституту проблем виховання АПН України
(протокол № 11 від 27 листопада 2008 р.)*

Наукові рецензенти:

ЛЕЩЕНКО Марія Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПУСТОВИТ Григорій Петрович,

Доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар
Відділення теорії та історії педагогіки АПН України

П47   **Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки:** Зб. матеріалів
Всеукраїнської педагогічної конференції, Київ, 2–3 грудня 2008 р. / За
заг. ред. доктора педагогічних наук Вербицького В. В. — К.: АБЕРС,
2008. — 308 с.

ISBN 978-966-7844-69-1

У збірник ввійшли матеріали учасників Всеукраїнської педагогічної конференції «*Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки*». Розкрито актуальні питання розвитку позашкільної освіти України, окреслена роль сучасних позашкільних навчальних закладів в системі освіти, їх пріоритетні напрями роботи. Представленні інноваційні форми і методи роботи з дітьми. Окреслені нагальні проблеми позашкільля та шляхи їх вирішення.

Матеріали подано в авторській редакції.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА У ВИМІРІ XXI СТОЛІТТЯ

Позашкільна педагогіка розкриває технологію виховання творчої особистості, створення таких навчальних відносин, при яких кожна дитина прагне до максимальної реалізації своїх сил і творчих здібностей у власних і суспільних інтересах.

Затвердивши себе як повноцінна ланка в ланцюзі безперервного виховного процесу, позашкільні навчальні заклади надають дітям широкі і нетрадиційні можливості для поліпшення психологічного здоров'я, знімаючи щоденні напруги заформалізованого шкільного життя.

Позашкільна робота — це особливим образом організована педагогічна діяльність, що має яскраво виражену специфіку впливу в порівнянні з іншими засобами виховання і визначені переваги, до числа яких відносяться добровільність участі дітей у позашкільних заняттях, диференціація їх за інтересами і схильностями, індивідуальний підхід і т. ін.

Система позашкільного виховання в ідеалі покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час всебічно розвивати здібності і захоплення.

Слід підкреслити, що в документах ЮНЕСКО коротко сформовані задачі освіти в XXI ст.:

- навчити вчитися (вчитися пізнавати);
- створювати (практична направленість навчання);
- жити (формування культури домівки, мотивації до здорового способу життя);
- жити разом (культура людських відносин, культура спілкування).

Конкретні задачі виховної діяльності позашкільних установ включають:

- рівноцінний розвиток духовно-морального потенціалу особистості;
- розвиток художніх, трудових, етичних, естетичних здібностей;
- формування відповідальності, турботу про здоров'я підростаючого покоління.

Практика сьогодення свідчить, що суспільство і школа ще не зуміли повною мірою скористатися багатими виховними можливостями позашкільних навчальних закладів, у результаті чого залишаються нереалізованими тисячі дитячих талантів і дарувань.

Педагоги-практики, психологи, соціологи весь час досліджують підростаюче покоління, виявляючи сферу їх захоплень, уподобань. В результаті таких досліджень виявлено, що у молоді близько 35 сучасних некерованих захоплень. І задача кожного педагога-позашкільника — створення сприятливих умов до забезпечення інтелектуально-творчого навчання і виховання молоді в позашкільних установах. А для вирішення цієї задачі, шановні колеги, необхідно постійно розвиватися, удосконалюватися педагогічному персоналу.

Звернімо увагу на 8 кроків удосконалення діяльності педагогічного колективу позашкільного навчального закладу.

Крок 1. Неодмінною умовою удосконалення діяльності педагогічного колективу є віра у високу, життєво необхідну силу установи, робочого місця та успішність в практичній діяльності.

Крок 2. Усвідомлення кожного педагога своєї місії, «значення» для розвитку позашкільного навчального закладу і відповідальності за справу, яку кожен з вас очолює.

Крок 3. Успішне збагачення розуму, практики, досвіду і ваги діяльності.

Крок 4. Відкритість педагога, його доброта, свобода у виборі дій, умов тощо.

Крок 5. Створення особистісної «школи власної діяльності», життєвих позицій, творчих ідей у науково-педагогічному просторі.

Крок 6. Самоосвіта, самореалізація та створення особистого професійного портфоліо.

Крок 7. Створення ідей конкурентноспроможних, привабливих, найактуальніших.

Крок 8. Впровадження у практику педагогічної роботи поняття «бізнес-план», «маркетинг персоналу», «реклама та PR-технології».

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан навчання і виховання в освітніх закладах, ми можемо передбачити, що релігією XXI ст. буде «методика виховання», як окрема галузь загальної педагогіки. Ми повинні знов і знов повертатися до питань Болонського процесу, суть яких полягає в якості освіти навчання і виховання. А саме:

- переорієнтація на компетентісний підхід;
- неперервна самоосвіта;
- нові інформаційні технології;
- вміння співпрацювати;
- перехід на профільне навчання введення нових стандартів;
- формування незалежної оцінки результатів навчання.

В умовах конкуренції знань в освітянському просторі на перше місце вийшла якість шкільної та позашкільної освіти. Якість освіти поєднує в собі якість навчання і якість виховання. Отримати високу якість шкільної та позашкільної освіти можна в результаті їх поєднання. А розумне поєднання шкільної та позашкільної виховної стратегії означає початок якісно нового, цілісного підходу до створення особистості в єдиному процесі безперервного навчання, а тому має велике майбутнє. Співробітництво і взаємодія загальноосвітнього та позашкільного навчальних закладів обумовлено двосторонньою зацікавленістю: практична діяльність, яку дитина виконує в позашкільному закладі, стимулює її пізнавальну активність на уроці і вимагає наявності теоретичних знань; навчання в школі, у свою чергу, задовольняє цю активність і дає потрібні знання. Такий взаємозв'язок необхідний на всіх етапах виховання всебічно розвинутої особистості, який здійснюється за принципом «вертикальної наступності» на всьому шляху безперервного навчання. Якщо школа закладає основи гармонійного розвитку особистості, то позашкільні заклади в органічній єдності зі школою створюють сприятливі умови для подальшого підвищення ефективності цього процесу.

Життя, досвід і практика довели: саме позашкільним навчальним закладам належить пріоритетна роль у вихованні і розвитку дитячих дарувань і творчої особистості.

*Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ,
доктор педагогічних наук,
директор Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді МОН України*

ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

*Вербицький Володимир Валентинович,
директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді
МОН України, доктор педагогічних наук;
Рудакова Зінаїда Миколаївна,
головний спеціаліст відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту
прав дитини МОН України*

З прийняттям Закону України «Про позашкільну освіту» сфера позашкільної освіти ввійшла у важливий етап розвитку, переходу до більш якісного стану.

Значення позашкільної освіти, в основу якої було покладено принципи гуманізму, демократизму, єдності загальнолюдських і національних цінностей, безперервності, наступності, багатокладності й варіативності, добровільності, доступності та практичного спрямування, зростає як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Позашкільна освіта здобувається в основному в позашкільному навчальному закладі. Основним об'єктом навчання і виховання в позашкільному навчальному закладі є конкретна дитина. Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі орієнтований на бажання дитини, враховує її можливості, інтереси, нахили, психофізичні особливості, стан здоров'я. Відсутність примусу, свобода вибору заняття робить позашкільний заклад привабливим для дітей різного віку.

Індивідуально-особистісний підхід реалізується не в намірах чи принципах, а на практиці. здійснюється безпосередньо через спілкування, що є безцінним для розвитку особистості.

Особлива актуальність створення умов для забезпечення змістовного дозвілля дітей зумовлена зростаючим неконтрольованим потоком інформаційної продукції, що має агресивну спрямованість і низьку культуру.

Реалізація завдань, визначених в Указі Президента України 4 липня 2005 року №1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та Програмі розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 №378, сприяло **збереженню мережі позашкільних навчальних закладів та їх подальшому розвитку.**

Станом на 01.01.2008 у системі Міністерства освіти і науки України діють 1478 позашкільних навчальних закладів різних типів і 660 ДЮСШ. Охоплено позашкільною освітою 1 546 тис. дітей, що складає 32,9% від загальної кількості дітей шкільного віку (у 2001 році цей показник становив 23,6%). Інформаційно-аналітичні таблиці додаються.

Основним чинником позитивної тенденції у залученні дітей до здобуття позашкільної освіти є цілеспрямована робота із створення відповідних умов для дітей сільської місцевості шляхом розвитку мережі філій позашкільних навчальних закладів обласного та районного підпорядкування або відкриття гуртків таких закладів на базі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

Так, результатом співпраці органів виконавчої влади в Івано-Франківській області є створення 6 філій обласного державного центру туризму і краєзнавства. Створені філії в Донецькій (4), Запорізькій (3), Львівській (1) областях.

Приємно усвідомлювати, що пріоритетним у діяльності більшості обласних державних адміністрацій є інтереси дітей.

У 2007 році відкрились нові заклади: Хустська районна станція юних туристів на Закарпатті, Млинівський районний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді у Рівненській області, Координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи у м. Краматорську Донецької області.

На охоплення дітей позашкільної освітою впливають соціально-економічні та демографічні чинники. Місцеві органи виконавчої влади зменшують мережу як правило шляхом об'єднання декілька профільних центрів.

У кожному такому випадку як правило на звернення Міністерства освіти і науки України обласні прокуратури виносять протест. Однак, місцеві органи виконавчої влади приймають рішення не на користь дітей.

Так, закриття шахт в м. Первомайськ Луганської області призвело до зменшення бюджету міста, а це в свою чергу — до об'єднання у 2006 році міських профільних центрів у комплексний. У м. Олександрії Кіровоградської області на базі станцій юних натуралістів, юних туристів і центру науково-технічної творчості у 2007 році створено Будинок дитячої та юнацької творчості.

Приємно усвідомлювати, що пріоритетним у діяльності більшості обласних державних адміністрацій є інтереси дітей.

У 2007 році було відкрито 14 нових позашкільних навчальних закладів (у Донецькій області — 2, м. Києві — 3), закрито 5.

Заслужує на увагу досвід управління освіти і науки Кіровоградської ОДА щодо створення умов для залучення дітей до позашкільної освіти.

За рішенням ОДА та районних ДА Кіровоградської області години, передбачені для проведення гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, передано відповідним позашкільним навчальним закладам.

Концентрації цих години в позашкільному навчальному закладі забезпечило здобуття позашкільної освіти за місцем навчання дитини з необхідним навчально-методичним забезпеченням, а також педагогічним супроводом відповідно до вимог нормативно-правових актів у сфері позашкільної освіти.

Найбільше дітей охоплено позашкільною освітою в Кіровоградській (46,6 відс. від загальної кількості дітей шкільного віку), Харківська (42,3%), Київській (41,1%), Сумській (40,8%), Луганській (38,7%), Дніпропетровській (36,4%), Чернігівській (35,4%), Миколаївській (35,2%), Херсонській (35%), Одеській (33,7%) областях та м.м. Києві (37,9%) і Севастополі (40,7%).

Діяльність позашкільних навчальних закладів організаційно побудована за такими **пріоритетними напрямками**, які координуються Українськими державними центрами позашкільної роботи:

- дослідницько-експериментальний і науково-технічний напрям, створення умов для виявлення та розвитку обдарованої молоді;
- еколого-натуралістичне виховання;
- туристсько-краєзнавча робота;
- художньо-естетичний розвиток особистості;

- розвиток технічної творчості учнівської молоді;
- розвиток фізичної культури та спорту.

У 2004 році координатором роботи у сфері **створення сприятливих умов для виявлення обдарованої молоді** та набуття нею навичок і знань у певних галузях діяльності визначено Малу академію наук учнівської молоді.

Мала академія наук України — форма організації дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, цілісна, багаторівнева система виявлення та відбору обдарованих дітей, забезпечення їх духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створення умов для соціального та професійного самовизначення особистості.

Найбільший інтерес у слухачів Малої академії наук спостерігається до наук хіміко-біологічного напрямку — 24% від усіх слухачів МАН, філологічного — 22%, фізико-математичного — 21%, історико-географічного — 19%.

Проте, незважаючи на важливість розвитку науково-технічної творчості, зокрема дослідницько-експериментальної її складової, для становлення України як високотехнологічної держави, кількість учнів науково-технічного відділення складає лише 3% від загальної кількості учнів МАН. Причина тому: застаріла навчальна база для проведення гурткової роботи, відсутнє сучасне лабораторне обладнання, застарілий верстатний парк.

У системі МАН щорічно до наукової роботи залучаються близько 70 тис. старшокласників, 30% з яких — це учні шкіл сільської місцевості.

Створенню сприятливих умов залучення до наукової роботи дітей з сільської місцевості передувало заснування у 2007 році у складі МАН Вищої школи Малої академії наук України з очно-заочною формою навчання. Відповідно до укладених угод про співпрацю Вища школа на сьогодні організовує роботу наукових секцій: «Фізика», «Астрономія» — на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка; «Фізико-технічне матеріалознавство», «Прикладна фізика», «Прикладна математика», «Інформаційна безпека» — на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

У 2008 році запроваджено новий проект «Особистості Малої академії наук України», який має на меті репрезентувати педагогів та вихованців Малої академії наук України крізь призму їх індивідуального світосприйняття, творчої діяльності, життєвого кредо, інтересів, прагнень та вподобань.

Значно підвищився рівень проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, поліпшилось наукове-методичне та інформаційне забезпечення педагогів та зросла кількість дітей залучених до науково-дослідницької роботи. Формується єдиний пізнавально-інформаційний простір для задоволення потреб дітей та підлітків у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів та здібностей.

Переможці III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту визначаються в особистій першості і нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за науковими секціями. З 2006 року Указом Президента України започатковане щорічне відзначення 120 переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії щомісячними стипендіями Президента. Учасники конкурсу-захисту можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

Щорічно учні-члени МАН беруть участь у міжнародних освітніх проєктах, олімпіадах, конкурсах і турнірах і гідно представляють Україну.

Серед них: Всесвітня олімпіада учнів з інформатики (Мехіко, вересень 2006 р.), Міжнародний конкурс «Сузір'я талантів» (м. Санкт-Петербург, листопад 2006 р.), ХХ Міжнародний турнір юних фізиків (Південна Корея м. Сеул, 4—12 липня 2007 р.), ХVІІІ Міжнародна школа-семінар «Спектроскопія молекул і кристалів» (АР Крим, 20—27 вересня 2007 р.), ХІІ International Astronomy Olympiad, (Крим, Кацивелі, жовтень 2007 р.), I Міжнародна олімпіада з астрономії та астрофізики (Тайланд, 30 листопада — 9 грудня 2007 р.), ХVІІ міжнародна конференція обдарованих дітей «Intel-Династія-Авангард» (м. Москва, січень 2008 р.), ІІ Міжнародний конкурс юних техніків і винахідників (м. Тбілісі, 15—17 травня 2008 р.), VІІ Київський міжнародний математичний фестиваль (травень 2008 р.), Міжнародна конференція школярів «Сахаровські читання» (м. Санкт-Петербург, травень 2008 р.), літня фізико-математична школа для обдарованих дітей «Інтелектуал-авангард — 2008» (Москва, липень 2008 р.)

Заслугує на увагу робота територіальних відділень Малої академії наук. Так, Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю запроваджує соціально-педагогічний проєкт — пересувний багатопрофільний позашкільний навчальний заклад.

Результати діагностичних обстежень, проведених практичними психологами Центру під час роботи пересувного закладу в сільській місцевості, підтвердили актуальність проблеми охоплення школярів позашкільною освітою.

За даними обстежень 29,1% сільських школярів ніколи не були учасниками екскурсій, подорожей та походів, 63,6% — рідко виїздять за межі свого району.

З метою пошуку обдарованих дітей у сільській місцевості, розвитку їх творчих здібностей, залучення до науково-дослідницьких робіт під керівництвом учених, допомоги учням свідомо вибрати майбутню професію Малою академією наук учнівської молоді Криму «Шукач», Львівською Малою академією наук і Луганським територіальним відділенням організовано роботу очно-заочних шкіл.

Якість та рівень надання позашкільної освіти забезпечується шляхом співпраці з вищими навчальними закладами, що надають для роботи з дітьми свою навчальну базу. Серед них: Таврійський національний університет імені Вернадського, Львівський національний університет ім. І. Франка, Львівський юридичний університет, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганський національний аграрний університет та інші провідні вищі навчальні заклади.

Проте, належний подальший розвиток дослідницько-експериментально-го напряму, створення умов для виявлення та розвитку обдарованої молоді стримує відсутність у МАН власного приміщення. Недостатнім є і фінансування для діяльності МАН, зокрема, проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук та забезпечення участі команд Малої академії наук України у міжнародних інтелектуальних конкурсах.

До стратегічних завдань в галузі освіти відноситься **формування екологіч-**

ної культури особистості. Виховання молоді з новим світоглядом, оволодіння нею знаннями про навколишнє середовище, навичками та дослідом розв'язання екологічних проблем набуває особливої актуальності на фоні глобальних негативних тенденцій у розвитку екологічної ситуації на планеті. Організаційно-методичним осередком цієї роботи є Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.

Стратегія Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді як координатора діяльності позашкільних навчальних закладів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти, реалізується через програму розвитку (погодженою Міністерством освіти і науки), яка і забезпечує виконання основної місії: виховання і формування національної еліти в контексті освіти сталого розвитку.

Сьогодні центр утверджується як потужний позашкільний мегаполіс європейського масштабу. У його структурі: 14 відділів та лабораторій, Всеукраїнська заочна біологічна школа, наукове товариство «Ерудит», природничий ліцей, школа декоративно-прикладного мистецтва, аквакомплекс, центр селекції та генетики декоративних птахів, літня школа здоров'я, дендропарк, школа біоетики, екологічна відеотека, науково-практичний центр з проблем особистісно-орієнтованої підготовки педагогів і профільного навчання учнівської молоді, науково-навчально-виробничі комплекси з провідними вищими навчальними закладами України.

Координаторами навчальної та методичної роботи з екологічної освіти і виховання в регіонах є обласні еколого-натуралістичні центри та координаційні ради з екологічної освіти та виховання, які діють на їх базі.

Так, Херсонський обласний центр спрямовує роботу навчальних закладів на впровадження Міжнародного проекту «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я», в рамках якого розроблено методичні рекомендації з проведення курсу лекцій та польового практикуму, створено науково-популярні фільми та фото-галерею з цієї теми.

У Луганській області на базі Розкішніянського загальноосвітнього навчального закладу Лутугинського району проводиться регіональний педагогічний експеримент з екологічної освіти і виховання учнівської молоді.

В Одеському обласному гуманітарному центрі продовжується робота щодо впровадження проєкт виховної роботи «Формування позитивного відношення до екологічної освіти та практичної природоохоронної роботи».

У Симферопольському районі Автономної Республіки Крим впроваджується районної програми «ЕКОЗОВ» — екологічна зона особливої уваги. Залучаються школярі до участі у всеукраїнських конкурсах, проведення експедицій, екскурсій, польових практик, практичних робіт, природоохоронних акцій тощо.

У навально-виховному процесі активно використовуються виїзні форми роботи, що дає вихованцям безпосередньо ознайомитися з природними об'єктами і територіями, компонентами природи, оволодіти практичними знаннями про екологічний стан своєї місцевості, дослідити рослинний і тваринний світ, взяти участь у практичній природоохоронній діяльності.

Так, Севастопольським міським центром еколого-натуралістичної творчості було організовано експедицію до Байдарської долини та басейн р. Чорної, в

казаник «Мис Ай-я», на г. Челтер тощо. Результати наукових досліджень під час експедицій були покладені в основу творчих робіт учнів — членів МАН.

Цікаві дослідження в заказнику Лиса гора провели юні екологи дитячого екологічного об'єднання «Таврида» Васильківського районного центру по роботі х обдарованою молоддю Запорізької області.

Львівський обласний центр широку організовує обласну дитячу екологічну експедицію «Розточчя — 2007», екологічно-наметовий табір-експедицію «Сколівські Бескиди», польовий орнітологічний табір «Avosetta».

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану та розвитку еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти додаються.

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дозволяє поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків є **дитячо-юнацький туризм і краєзнавство**.

Саме туризм та краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватись як фізично, так і морально. Для дитини кожна подорож — це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом «Батьківщина». Допомогти дитині зробити такі відкриття є узагальненою метою колективів центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів України, завдяки яким дитячо-юнацький туризм залишається одним з найбільш популярних видів діяльності дітей та підлітків у позанавчальний час.

В Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, Кримський республіканський, 22 обласних, 48 міських, 32 районних. Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа закладів туристсько-краєзнавчого профілю.

Український державний центр туризму і краєзнавства, а також обласні такі центри виступають координаторами спортивно-туристської, краєзнавчої і, починаючи з 2007 року — патріотичної роботи. Однак, здійснення Українським державним центром туризму і краєзнавства координації навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи обласних, районних, міських позашкільних навчальних закладів військово-патріотичного напрямку та проведення масових заходів з цього напрямку потребує підсилення управлінської ланки.

Стрижнем краєзнавчої роботи серед учнівської молоді України протягом багатьох років є Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Краса і біль України», яка працює за напрямками «Мальовнича Україна», «Скривджена земля», «З попелу забуття», «Свята спадщина», мета яких — привернення уваги підростаючого покоління, широких кіл громадськості до проблем пошуку, дослідження та збереження матеріальної культури, природних багатств нашого краю.

Завершилась 9-річна Всеукраїнська історико-географічна експедиція учнівської молоді «Сто чудес України».

Зазначені центри проводять огляди музеїв при навчальних закладах системи Міністерства, вивчають діяльність музеїв з охорони та пропаганди пам'яток історії, культури та природи, здійснюють аналіз краєзнавчо-пошукової роботи музеїв, їх участі в навчально-виховному процесі.

Відбувається процес оновлення змісту краєзнавчої роботи. Запроваджено нові всеукраїнські експедиції учнівської та студентської молоді: історико-етнографічна експедиція «Україна вишивана», туристсько-краєзнавча експедиція «Історія міст і сіл України», акція «Колосок пам'яті», присвячена 75-річчю голодомору в Україні.

З 2003 року координацію навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової діяльності обласних, районних, міських центрів **художнього-естетичної та технічної творчості учнівської молоді** та проведення всеукраїнських очно-заочних масових заходів здійснює Український державний центр позашкільної освіти.

В Україні функціонує 246 центри (станції) науково-технічної творчості молоді, на базі яких навчаються близько 14,3% дітей, охоплених позашкільною освітою, та 852 обласних, районних, міських центрів, палаців, будинків художньої творчості дітей, юнацтва та молоді. У них дітей — 33,2% від охоплених позашкільною освітою. У 2006 році показники відповідно були такими: 14,5% і 33,6%.

Впливає на вибір дітьми виду занять наявність гуртків різних напрямів, а також сучасні умови їх роботи. Так, наявність у центрах науково-технічної творчості учнівської молоді Житомирської області для занять автомобільним спортом трас, для занять судномодельним спортом басейнів, картодромів дозволило залучити до технічної творчості 27,4% дітей від загальної кількості дітей, охоплених позашкільною освітою.

Якісним показником результативності діяльності гуртків та кожного окремого виховання, стимулом для розвитку та самоствердження учнів у середовищі однолітків є Всеукраїнські масові заходи. Міністерство освіти і науки спільно з Міністерством освіти АР Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій проводяться всеукраїнські масові заходи (фестивалів, конкурсів, змагань, зльотів, свят, експедицій тощо) з учнівською та студентською молоддю, в яких взяли щорічно беруть участь понад 20 тис. вихованців (учнів, слухачів). Забезпечення участі молоді у цих заходах є створення умов для своєрідного їх звіту про набуті знання, вміння та навички.

Так, Українським державним центром позашкільної освіти протягом 2006—2008 років проведено 118 традиційних всеукраїнських масових заходів з науково-технічного та художньо-естетичного напрямів позашкільної освіти.

Частина заходів художньо-естетичного напрямку, організованих Українським державним центром позашкільної освіти, носять міжнародний характер. Зокрема міжнародний художній конкурс «Таланти III тисячоліття», міжнародний дитячий молодіжний фестиваль аудіовізуальних мистецтв «Кришталеві джерела», міжнародний фестиваль дитячих колективів народного танцю «Натхнення Хортиці». Учасниками цих заходів є діти Росії, Беларусі, Казахстану, Молдови та інших країн.

Найбільш вагомою часткою в системі позашкільних навчальних закладів є

комплексні (57,6% від загальної їх кількості). 33,2% дітей, охоплених позашкільною освітою, є вихованцями палаців, центрів, будинків дитячої та юнацької творчості. Практично в кожному такому закладі є народний або зразковий творчий дитячий колектив. Серед них: народний хореографічний ансамбль «Пролісок» Кіровоградського обласного загальноосвітнього навчально-виховного комплексу гуманітарно-естетичного профілю (художній керівник — народний артист України, професор Анатолій Коротков), народний оркестр «Садко» Палацу дитячої та юнацької творчості м. Севастополя (керівник — Заслужений працівник культури України Людмила Корольова), народний ансамбль танцю «Серпанок» Центру творчості дітей та юнацтва Галичини (м. Львів) (керівник — Заслужений працівник культури України Валентина Вартовник), народний дитячий спортивно-танцювальний ансамбль «Пульс» Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченівець» м. Києва (художній керівник — Заслужена артистка України Наталія Борсук) гідно представляють України за її межами.

Координатором діяльності 660 дитячо-юнацьких спортивних шкіл є Комітет з питань фізичного виховання та спорту. Зазначені заклади забезпечують розвиток фізичних здібностей вихованців, учнів і слухачів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя.

Спостерігається підвищення інтересу учнівської та студентської молоді до здобуття позашкільної освіти.

Позашкільна освіта відрізняється від загально середньої освіти різноманітністю та варіативністю навчальних програм. У закладах організовано роботу гуртків понад 400 видів. Це дає можливість для розвитку у вихованців як практичних навичок у певних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, так і уміннями та навичками з туризму та краєзнавства, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва, а також сучасною технікою та технологіями.

Слід зазначити, що в діяльності гуртків та інших творчих об'єднань все частіше спостерігається інтеграція різних напрямів, широко запроваджуються відповідні навчальні програми. Чимало дитячих творчих колективів працюють комплексно у різних жанрах. Так, вихованці хору «Скворушка» Харківського обласного палацу дитячої та юнацької творчості (художній керівник кандидат мистецтвознавства Юлія Іванова) вивчають музичні дисципліни, оволодівають майстерністю драматичної пластики. В дитячому театрі моди та костюму «Ясочка» Солом'янського Центру дитячої та юнацької творчості м. Києва (художній керівник Лариса Цицельська) з вихованцями проводяться заняття з образотворчого мистецтва, моделювання, музики, англійської мови.

Крім виконання важливих освітніх функцій **позашкільні навчальні заклади також виконують й велику соціальну роботу.**

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі здійснюється безпосередньо через спілкування, що є безцінним для розвитку особистості. У середовищі вчитель — вихованець панує педагогіка співпраці. Джерелом дисципліни є не вчитель, яким би не був його авторитет, а праця. Дитина стає центром професійної уваги педагога, який допомагає їй знайти своє місце в житті.

Позашкільні навчальні заклади створюють умови до занять в гуртках для дітей з обмеженими можливостями.

Так, у Черкаській спеціалізованій школі-інтернат діє вокальний колектив «Віночок» (керівник — Лідія Сівакові), Корсунь-Шевченківській спеціалізованій школі-інтернат для дітей з вадами слуху — танцювальний колектив (керівник — Валентина Предан), Харківському обласному Палацу дитячої та юнацької творчості — гурток «Здорові традиції українського народу» та спільно зі школою-інтернатом №8 для дітей з обмеженими фізичними можливостями. зразковий художній колектив театр ляльок «Жили-були».

У відповідності до Рекомендації щодо формування штатних розписів позашкільних навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України поступово запроваджуються посади психологів і соціальних педагогів. Активізувалася робота з сім'ями вихованців.

У канікулярні періоди позашкільні навчальні заклади організовують роботу профільних таборів, які залучають дітей до **змістовного відпочинку**.

Так, у 2007 році діяло 513 профільних таборів. Понад 40 тис. дітей ходили в туристичні походи, екологічні експедиції тощо, були учасниками літніх шкіль юних натуралістів, юних краєзнавців, юних туристів і юних техніків.

У Центральному таборі туристського активу учнів України — структурного підрозділу Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді — традиційно проводяться зльоти юних туристів-краєзнавців — активістів руху учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків», туристсько-краєзнавчої експедиції «Історія міст і сіл України» та ін., навчально-тренувальні збори гуртківців.

Центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів проводять різноманітні оздоровчі заходи на власних туристичних базах, організовують відпочинок гуртківців в оздоровчих закладах Криму та інших місцях.

На базі Всеукраїнського табору «Юннат» Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді проводяться збори юних натуралістів — переможців всеукраїнських конкурсів, акцій екологічного спрямування.

Відсутність своїх баз у Малій академії наук учнівської молоді, Українсько-державного центру позашкільної освіти в період недостатнього фінансування призводить до збільшення витрат на проведення заходів з дітьми, а також впливає на їх кількість.

Виховання дітей і молоді, формування у них системи цінностей і духовних пріоритетів, що повинні бути покладеними як в основу життя кожної людини, так і суспільства в цілому, є **першочерговим завданням і позашкільних навчальних закладів**.

«Зона справ спільно з дорослим — це золотий запас дитини, його потенціал на найближче майбутнє» (психолог Л. С. Виговський) — **це в основі навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу**.

Є всі підстави для ствердження, що саме позашкільна освіта спроможна частково компенсувати недоліки у вихованні та розвитку дитини сім'єю, школою, саме позашкільні навчальні заклади мають всі повноваження бути епіцентром виховної та позашкільної роботи в мікрорайоні, районі, місті.

У навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів орга-

нічно поєднуються різні форми освітньої діяльності з організацією змістовного дозвілля вихованців. Це сприяє вирішенню проблеми їх зайнятості у вільний від навчання час, створює підґрунтя для загальнонаукового та загальнокультурного розвитку, допрофесійної підготовки. Важливим аспектом виховної роботи позашкільних навчальних закладів є розвиток у дітей, учнівської молоді здатності розв'язувати творчі завдання, вносити елементи новизни у процес і результати своєї діяльності. У сучасних умовах особливо значення набуває виховання у зростаючій особистості морально-трудових якостей, необхідних для життя і праці в ринкових умовах.

З метою підтримки творчої педагогічної діяльності працівників позашкільних, загальноосвітніх навчальних закладів, популяризації педагогічних здобутків, підвищення майстерності педагогів та їх ролі у виконанні основних завдань, покладених на навчальні заклади законами України у сфері освіти, у 2008 році оголошено Всеукраїнський конкурс-огляд соціально-педагогічних виховних систем.

Позашкільні навчальні заклади спрямовують свою діяльність на вивчення історичної та культурної спадщини українського народу, формування у підростаючого покоління високої патріотичної відомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України.

Проводяться різноманітні регіональні пошукові експедиції, акції, конференції тощо. Серед них: акції «Пізнай свій край — пізнай себе» (м.Київ), «Один день війни у спогадах рідних» (Хмельницька область), «Милосердя» (Волинська область), «Славетні імена України» (Львівська область), «Війна в долях учнів та вчителів Донеччини» (Донецька область); експедиції: фольклорно-етнографічна «До народних джерел» (Рівненська область), волонтерська еколого-археологічна «Замки Закарпаття» (Закарпатська область), етнологічно-краєзнавча «Чуття єдиної родини» (Житомирська область); фестиваль «Музейні перлини Миколаївщини» (Миколаївська область) та ін..

Віднайдені під час експедицій матеріали знаходять своє місце в музеях при навчальних закладах. За результатами огляду в 2007 році зареєстровано 3887 музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України музеїв. Виявлено, що за останні роки 97 музеїв припинили своє існування з різних причин: у зв'язку з ліквідацією навчального закладу, аварійним станом приміщень музею, неактуальністю тематики, зміною профілю (стару експозицію знято, нову ще не відкрито). В профільній класифікації переважають історичні, краєзнавчі та етнографічні музеї.

Значну частину від загальної кількості музеїв історичного профілю складають музеї бойової слави. Учнівська молодь вивчає бойовий шлях військових частин, підпільний та партизанський рух, спільно з ветеранськими організаціями створюють «Книги Пам'яті», родинні літописи.

У зв'язку з відзначенням пам'ятної дати — 75-річчя голодомору в Україні, все більше музеїв відкривають нові або оновлюють та розширюють існуючі експозиції, з метою більш глибоко вивчати історичні події 20—30-х років, що призвели до голодомору в Україні.

Останнім часом збільшилась кількість музеїв, експозиції яких присвячені видатним українцям.

Одним із осередків збереження культурної спадщини Чернігівщини став меморіальний музей Остапа Вересая, який діє при Сокиринському професійно-аграрному ліцеї Срібнянського району.

З метою оновлення змісту позашкільної освіти та здійснення якісного навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України затверджено Типові навчальні плани (наказ від 22.07.2008 № 676).

Виховна діяльність з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку здійснюється у гуртках та секціях загальнорозвиваючого характеру; спрямовується на виявлення здібностей, обдарувань, розвиток інтересів вихованців і має пропедевтичний характер. Пріоритетними є ігрові форми та методи виховної роботи.

Для учнів підліткового віку створюються диференційовані гуртки та секції, які задовольняють освітні потреби, розвивають пізнавальні інтереси. У процесі творчої діяльності вихованці свідомо досягають поставленої мети, долають труднощі на шляху до неї. У них розвиваються морально-етичні, трудові, художньо-естетичні якості.

Виховання учнів старшого шкільного віку базується на їх уподобаннях, творчих здібностях, інтересах до експериментальної, науково-дослідницької діяльності і пов'язується з вибором майбутньої професії.

На виконання спільно з Академією педагогічних наук підготовлено наказу від 25.04.2003 № 264/23 «Про організацію науково-методичного забезпечення позашкільних навчальних закладів системи освіти» державними центрами позашкільної освіти вживалися заходи щодо розробки науково-методичних матеріалів: навчальних програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань за напрямками позашкільної освіти, навчально-методичних посібників з питань позашкільної освіти, методичних рекомендацій до організації навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі.

Протягом 2002–2008 років органи управління освітою на місцях вживали заходів щодо виконання Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2202–2008 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 № 376.

Змінюється, модернізується та розвивається навчальна, матеріально-технічна база позашкільних навчальних закладів. Також уживаються заходи щодо їх оснащення універсальними навчально-комп'ютерними комплексами.

На 2008 рік виділено коштів на утримання приміщень позашкільних навчальних закладів, які підпорядковані органам управління освітою в областях (комунальні послуги тощо) 75 935,329 тис. грн. (у 2007 році цей показник становив 58 646,44 тис. грн)

Для забезпечення зміцнення, модернізації, розвитку навчальної, матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів, а також поповнення їх обладнанням, навчальними та наочними посібниками виділено у 2008 році 54 024,6 тис. грн., з державного бюджету — 208,2 тис. грн.. (у 2007 році ці показники відповідно становили 51 219,8 тис. грн. і 226,8 тис. грн.).

Для комп'ютеризації позашкільних навчальних закладів і підключення їх до мережі Інтернет виділено у 2008 році 1856,625 тис. грн., з державного бюджету — 0 тис. грн.. (у 2007 році ці показники відповідно становили 5 270,402 тис. грн. і 0 тис. грн.).

Проте, основні завдання Програми розвитку позашкільних навчальних закладів реалізовано не в повному обсязі та залишаються актуальними. Міністерство ініціювало продовжити строки виконання програми. Відповідний проект постанови підготовлено, погоджено Міністерством культури і туризму, Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту. Міністерством фінансів проект не підтримано.

З метою організаційно-методичного та фінансового забезпечення розвитку позашкільної освіти, мережі позашкільних навчальних закладів з метою вільного творчого, інтелектуального, духовного розвитку дітей та юнацтва розпорядженням Кабінету Міністрів України створено Міжвідомчу координаційно-методичну раду з питань розвитку позашкільної освіти, затверджено склад цієї ради та її секретаріат.

Вище позитивні надбання в позашкільній освіті відбуваються у надзвичайно непростих обставинах і ними гальмуються.

Після прийняття Бюджетного кодексу України у 2001 році постала проблема фінансування позашкільних навчальних закладів.

Для вирішення окресленої проблеми Міністерством освіти і науки вживалися відповідні заходи. Станом на сьогодні Верховною Радою України прийнято проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» в першому читанні (постанова від 18.09.2008 № 517-VI).

Виконання окремих положень організації і проведення навчально-виховної роботи з учнівською молоддю ускладнюється незадовільним станом матеріально-технічної бази навчальних закладів, що ускладнює забезпечення проведення гурткової роботи. Відсутність необхідного технічного обладнання, туристського спорядження, обчислювальної техніки, музичних інструментів, сценічного одягу, взуття суттєво знижує якість позашкільної освіти, впливає на рівень роботи позашкільних навчальних закладів.

Однак, аналіз стану справ свідчить про те, що є низка ще **не вирішених питань**.

Залишаються актуальними проблеми нормативно-правового, науково-методичного, кадрового забезпечення системи позашкільної освіти, соціального захисту учасників навчально-виховного процесу та інші, але найгострішими є фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Досягнення належного рівня роботи позашкільними закладами ускладнюється недостатнім програмним і методичним забезпеченням. Потребує прискорення розробка типових навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань. Методична література, посібники, підручники — практично не видаються. Можливості видавничої діяльності обмежені дефіцитом коштів.

Ключова роль в забезпеченні якісної позашкільної освіти належить педагогам позашкільних навчальних закладів. Адже від їх професіоналізму, компетентності залежить — чи прийде дитина в заклад і залишиться у ньому навчатися.

Надзвичайно гострою є **проблема забезпечення кадрами** позашкільні навчальні заклади системи МОН стане через декілька років. Перш за все це зумовлено відсутністю престижу професії педагога-позашкільника. Другою важливою проблемою є відсутність системи підготовки кадрів для позашкільної освіти.

Нині в Україні працює понад 24 тисячі педагогічних працівників, які мають основну роботу в позашкільних навчальних закладах. Протягом останніх років відбувається нерівномірна динаміка їх кількості.

Аналіз вікового складу показує, що серед них за останні роки постійно скорочується кількість молодих педагогів віком до 30 та від 31 до 40 років, водночас збільшується педагогів пенсійного віку. На початок 2008 року мали вік до 30 років 23% (у 2002 — 27%), вік понад 55 років 15% (у 2002 — 8%).

На початок 2008 року в позашкільних навчальних закладах працювало педагогічних працівників віком до 30 років — 23%, до 40 — 26%, до 50 — 26%, до 55 — 10%, понад 55 років — 15%. Постійно скорочується кількість педагогічних працівників, які мають стаж педагогічної роботи від 3-х до 10-ти років, а суттєво збільшується кількість працівників, які мають стаж педагогічної роботи більше 20 років. Так, на початок 2008 року стаж від 3-х до 10-ти років мали 23% (у 2002 — 30%); стаж педагогічної роботи більше 20 років мали 30% (у 2002 — 21%). У 2008 році зі стажем педагогічної роботи до 3-х років працювало 16% педагогічних працівників, від 3-х до 10-ти років — 23%, від 10-ти до 20-ти років — 31%, більше 20-ти років — 30%.

Враховуючи викладене, важливим для подальшого розвитку позашкільної освіти є робота органів управління освіти і науки на місцях, керівників позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації **за такими пріоритетними напрямками:**

1. Створення додаткових можливостей для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку учнівської молоді шляхом розширення мережі гуртків, секцій, клубів та інших творчих об'єднань, відкриття філій, особливо в сільській місцевості, чи нових закладів.

Запровадження досвіду роботи управлінь освіти і науки Кіровоградської та Сумської ОДА щодо більшого охоплення дітей позашкільною освітою.

2. Створення умов для забезпечення змістовного дозвілля, що, в свою чергу, викликає необхідність уживати заходів щодо діяльності позашкільних навчальних закладів як координаційних центрів виховної та організаційно-масової роботи в мікрорайоні, районі, місті, області.

3. Забезпечення якісної позашкільної освіти.

Запровадження типових навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань за основними напрямками позашкільної освіти, зміцнення, модернізація та розвиток навчальної, матеріально-технічної база шляхом поліпшення ресурсного забезпечення позашкільних навчальних закладів за рахунок збільшення позабюджетних надходжень, раціонального використання бюджетних коштів, створення піклувальних рад. позашкільних навчальних закладів.

4. Важливим напрямом роботи залишається **пошук, розвиток і підтримка обдарованої учнівської молоді** для формування майбутньої еліти. Для реалізації здібностей дітей та молоді, їх самореалізації та самовизначенні, для визначення свого місця в житті зростає роль позашкільних навчальних закладів. Потребує подальшої підтримки і розвитку наукові товариства учнів, територіальні відділення Малої академії наук України.

5. Потребує **поліпшення забезпечення науково-методичними матеріалами**

позашкільних навчальних закладів, організації та координації організаційно-методичного забезпечення навчальних закладів з основних напрямів позашкільної освіти.

6. Відповідно до потреб суспільства та вимог часу **здійснення взаємодії та співпраці** позашкільних навчальних закладів із загальноосвітніми, професійно-технічними навчальними закладами, установами і громадськими організаціями.

7. Проведення заходів щодо **створення системи обміну інформацією з міжнародними організаціями** з питань позашкільної освіти.

ПОЛІКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК РОЗВИВАЛЬНО ОСОБИСТІСНА МЕТА

І. Д. Бех,

доктор психол. наук, академік АПН України,

директор Інституту проблем виховання АПН України

Проблема міжкультурної взаємодії у наш час набуває особливої актуальності. Процеси глобалізації якісно змінюють в першу чергу комунікативну парадигму, у якій формуються основні базові цінності. Вони ж у своїй єдності репрезентують культурну самосвідомість, де несуперечливо мають співіснувати і етико-національні пріоритети, і надбання інокультурні.

Лише на перетині цих утворень у суб'єктивній площині можливо говорити про толерантність, міжкультурний діалог та співробітництво. З огляду на це полікультурність підростаючої особистості виступає на перший план виховних зусиль. Він, як ніхто інший, розуміє всю складність процесу прилучення вихованця до культурної розмаїтості, яку породила сучасна цивілізація. У сконцентрованій формі полікультурне виховання мусить забезпечити свідоме засвоєння особистістю цінностей національної та світової культури, формування широких соціальних чинників, як міжкультурних інтеграторів, готовності до практичних ціннісних взаємо обмінів при збереженні власної культурної самобутності.

Слід наголосити, що сучасна психолого-педагогічна наука ще не має у своєму теоретико-технологічному арсеналі достатнього обсягу дієвих пояснювальних принципів і засобів успішного вирішення проблеми міжкультурної комунікації та методик усвідомленого входження підростаючої особистості як у власну культуру, так і в інокультурний простір. Такий стан відбувається на сутності основних категорій, які використовуються за традиційного освітнього підходу. Частіше за все на перший план методичного забезпечення ставиться поняття «міжкультурна адаптація», за якого особистість перебуває здебільшого у пасивній позиції. Недостатнім виховним впливом володіє й ідея взаємо обміну знань у міжкультурній комунікації. По-перше, зі знаннями асоціюються лише емпіричні дані, що явно недостатньо для свідомого оволодіння особистістю і своєю, і чужою культурою; по-друге, механізм готового обміну не розгортає у неї внутрішніх процесів, спрямованих на виявлення генезису певних культурних надбань. Розвивально недосконалим виступає й порівняння інших культур як мислительний прийом, на основі якого має формуватися готовність особистості до міжкультурного функціонування.

Загалом опора навчально-виховного процесу на наведені нами категорії до-

зволяє стверджувати, що даний процес ґрунтується на емпірично-присосовницькій стратегії. На її основі формується здебільшого стримуюча позиція особистості щодо іншої культури (вона у мовленнєвому вираженні звучить так: не маю нічого проти, нехай буде).

Отже, слід змінити існуючий підхід до міжкультурної взаємодії, який має бити спрямований безпосередньо на культурно-моральний розвиток особистості. Така методологічна позиція започатковує акумулятивно-ціннісну міжкультурну стратегію. Її базовими характеристиками є:

1) Розгляд культур цінностей як систем відкритих проблем. Вихованець має усвідомити (на основі вирішення певних моральних задач) генезис і становлення ціннісної структури конкретної культури.

2) Далі, на основі операції узгалянення, він відкриває сутність іншої культури, а емпіричні прояви двох різних культур опановуються на основі сходження від загального до конкретного.

Акумулятивно-ціннісна міжкультурна стратегія має методично розгортатися за такими правилами:

1) Орієнтація на чуттєве вживання особистості в іншу культуру (а не на пристосування до неї);

2) Орієнтація на міжкультуре ровивальне нарощування (а не взаємообмін міжкультурних знань); орієнтація на особистісну творчість як надання суб'єктивної значущості кожній міжкультурній події.

На нашу думку, міжкультурний діалог у повному розумінні цієї ідеї має базуватися на кардинально новій педагогіці – педагогіці духовно значущої дії. Вона реалізується у системі відповідних законів.

1. Закон *випереджального морально-духовного розвитку щодо розвитку інтелектуального*. Його дотримання сприятиме гармонізації цих двох психічних сфер суб'єкта. Людина не зможе використовувати свій розум антигуманно, на шкоду іншим.

2. Закон, згідно з яким *провідною мотивацією учіння мають бути вершинні смислоціннісні орієнтири* (кінцева життєва мета), а не лише пізнавальні інтереси.

3. Закон *розвитку вищих емоційних переживань* (моральних, естетичних, інтелектуальних) як перепона переживанням нижчим, біологічним. Відповідно до цього педагог має ставити спеціальне завдання забезпечити підтримку вищих емоційних переживань вихованця.

4. Закон *оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури*. Культурний контекст наукового знання полягає в усвідомленні міри його загальнолюдської цінності з позиції мирного співіснування, фізичного і психічного здоров'я, життя в злагоді з самим собою, повноти реалізації особистості, підтримки культурного розмаїття світу.

5. Закон *пріоритетності піклування людини про навколишній матеріальний і соціальний світ* як альтернатива використанню цього світу з метою задоволення власних інтересів. У вихованні слід відмовитися від конфліктної ідеології, пов'язаної з протистоянням людини й довкілля, і утверджувати резонансні відносини.

6. Закон, відповідно до якого *потрібно йти від ідентифікації вихованця зі значущим дорослим до ототожнення з ним, втілення в нього*. Дитина мусить стати тимчасово особистістю педагога чи іншої, важливої для неї людини.

7. Закон занурення в емоційні стани, відповідно до якого вихованець вправляється у переживаннях різних почуттів – позитивних і негативних. Педагог повинен сам мати ґрунтовні знання про специфіку перебігу певного почуття і вчити вихованця. А щоб пізнати певний емоційний стан, його потрібно пережити. Тому, хто не пережив, наприклад кохання, неможливо пояснити його трепетність і чарівність. Дитина повинна вміти вербально оформити те чи інше емоційне переживання.

Наведені закони більшою чи меншою мірою зосереджені у навчально-виховних принципах, гуманізуючи й демократизуючи цей процес. На наш погляд, доцільно виокремити *основні принципи*, яким має відповідати сучасне виховання як залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та розвитку творчого ставлення до життя.

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування моральної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу до культури інших народів.

Принцип культуровідповідності. Дитина й педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем. Така проблематизація моральної культури є джерелом особистісного розвитку дитини, умовою привласнення нею загальнокультурних надбань, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, спрямований на формування базису культури особистості.

Принцип гуманізації виховного процесу. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не прискорює штучно її розвитку; вправляє в самостійності, задовольняє фундаментальні потреби дитини (в розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї тощо); виробляє оптимістичну гіпотезу її розвитку в майбутньому; стимулює розвиток свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору.

Принцип цілісності. Виховання організовується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток особистості, на формування в неї цілісної картини світу; передбачає наступність у реалізації напрямів та етапів виховної роботи на всіх освітніх рівнях; охоплює всі сфери життєдіяльності дітей і учнівської молоді; здійснюється в усіх соціальних інститутах, у навчальній та позанавчальній діяльності.

Акмеологічний принцип. Педагог орієнтує виховний процес на досягнення вихованцем найвищого морально-духовного розвитку; створює умови для його оптимальної самореалізації, розкриття індивідуальних можливостей і вдосконалення здібностей; напрями виховної роботи конкретизуються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях; стратегія життя передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів, уміння мобілізувати себе на подолання труднощів, прогнозування наслідків своїх учинків; здатність до свідомого прийняття рішень.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу є рівноправними у спілкуванні, враховують міркування партнера, визнають право на їх відмінність від власних, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає конкрет-

них необґрунтованих приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; зважає на його психічний стан, життєвий досвід, систему звичок і цінностей; виявляє емпатію, вдається до продуктивних виховних дій; виявляє творчість та педагогічну рефлексію.

Принцип особистісної орієнтації. Загальні закони психічного розвитку проявляються в кожній дитині своєрідно й неповторно. Педагог культивує у неї почуття самовартісності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей; усіляко сприяє тому, щоб вона відчувала себе індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості.

Принцип превентивності. Виховні впливи держави, усіх виховних інституцій, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовані на запобігання негативним виявам поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу їм, на вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. Має бути розроблена і впроваджена система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, будь-яким виявам деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних ставих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає послідовні науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат.

Таким чином, акумулятивно-ціннісна міжкультурна стратегія дозволяє формувати у підростаючої особистості стверджуючої позиції щодо іншої культури (бажання її прояву).

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ – ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Науменко Р. А.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору соціологічного моніторингу Національної академії
державного управління при Президентові України*

Реформаційні процеси в освітній галузі на шляху України до європейської та світової інтеграції є частиною процесів оновлення освітніх систем, які активно відбуваються останніми роками. Ці зміни стосуються різних аспектів навчання й виховання молоді. Вчені країн європейського співтовариства сьогодні ведуть ґрунтовні дискусії навколо питань, що стосуються здорового способу життя, особистісного культурного розвитку, життєвої компетентності молоді, гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що стрімко й динамічно розвивається.

Тому потрібно постійно вести спостереження за системою взаємодії «нововведення – середовище», а також коректувати зв'язки в ній. При цьому ефективним інструментом систематичного відслідковування стану указаної системи з метою оцінки, контролю, прогнозу і коректування є система моніторингу. Це необхідний спосіб оцінки якості технологізації соціального простору, дієвості соціальних інновацій і технологій. Крім того, моніторинг дає можливість своєчасно вносити корективи в соціальні інновації і технології, знімати застарілі і вводити більш нові. [2, С. 89].

В сучасній науці і практиці широко використовується термін «*моніторинг*», (*лат.* *monitor* – попереджую, застерігаю; *англ.* *monitoring* – контроль, відстеження), який трактується неоднозначно, зокрема: у дослідницькій діяльності використовують цей термін у розумінні певної системи виміру характеристик, об'єктів, явищ і процесів; у соціальному проектуванні – це не лише система виміру характеристик, а й вироблення деяких корекційних заходів; в менеджменті «моніторинг» – специфічна соціальна діяльність, зосереджена на корекції об'єктів, явищ і процесів [1, С. 7]. В освітянській практиці інколи його вважають у значенні відстеження результативності навчально-виховного процесу (наприклад моніторинг навчальних досягнень учнів); подекуди під ним розуміють звичайний педагогічний контроль (моніторинг успішності); частіше його використовують у сенсі різнобічного вивчення певних параметрів функціонування системи освіти чи окремих її елементів або суб'єктів освітнього процесу (моніторинг якості підготовки фахівців з певної спеціальності, матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, стану здоров'я учнів тощо). Отже, моніторинг все більше набуває статусу дослідження, а не емпіричного збору інформації про певні характеристики та властивості освітньої системи [3, С. 21]. На наш погляд, поняття «*моніторинг*», в освіті доцільно розглядати у найширшому розумінні, об'єднуючи у єдиний комплекс вищезазначені його аспекти. Соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що він є одночасно категорією і педагогічною й управлінською, оскільки поєднує принципи управління системою із загально педагогічними принципами її функціонування. Забезпечення якісних послуг на всіх рівнях освіти, оцінювання її результативності і управління якістю є основною метою й пріоритетом розвитку суспільства.

Аналіз світового освітнього простору засвідчує, що головною тенденцією суспільного поступу в ХХІ столітті є спрямованість освітньої політики більшості країн на забезпечення якісної освіти, створення необхідних умов для рівного доступу до неї незалежно від соціально-економічного статусу сім'ї, національної чи релігійної належності дитини, географії її мешкання, інших соціальних чинників, які впливають на задоволення життєво необхідних потреб людини, поліпшення якості її життя [3, С. 9–10].

Позашкільна освіта має великі потенційні можливості щодо сприяння розвитку здібностей особистості до ціннісно-орієнтаційної діяльності, через такі форми, методи та засоби, які в умовах закладів загальної середньої освіти не можуть запроваджуватися. Сьогодні шкільна освіта в Україні спрямована на надання дітям і молоді необхідних знань, вироблення умінь і навичок, однак, школа недостатньо навчає учнів критично мислити, приймати рішення, орієнтуватись та адаптуватись у різних життєвих ситуаціях. Зміст освіти сьогодні недостатньо відповідає потребам суспільства та ринку праці. Вихов-

ну функцію освіти в сучасних умовах повністю компенсують позашкільні навчальні заклади, які головною своєю метою визначають набуття дітьми та молоддю необхідних життєвих компетентностей.

Специфіка освітнього простору позашкільного закладу розширює можливість вибору освітніх послуг з огляду на здібності та інтереси особистості, її власні плани щодо вибору майбутньої професії. Крім того, неocenenna перевага навчання в цих закладах в тому, що набуття знань і досвіду в практичній діяльності перетворюється з педагогічно керованого на процес, регульований самою особистістю. Можливість в умовах позашкільного освітнього простору діти мають можливість розширювати коло спілкування, формувати навколо себе таке середовище розвитку, яке є найзначнішим і найприємнішим, піднімає престиж і роль позашкільної освіти у розвитку мотивації особистості до пізнання, творчості, а також формуванні її загальної культури, адаптації до життя у суспільстві.

Протягом останніх десятиріч завдяки спільним зусиллям органів управління освіти, педагогічних колективів позашкільних та інших типів навчальних закладів, а також вагомому внеску педагогічної науки, в Україні відбувається процес реформування позашкільної освіти та виховання.

Розробка Концепції позашкільної освіти і виховання, прийняття Закону України «Про позашкільну освіту» та затвердження ряду нормативних та інструктивних актів за останнє десятиріччя значно підняли роль позашкільних навчальних закладів у створенні умов для креативного, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку та професійної орієнтації учнів у вільний від навчання час, задоволення їх освітніх потреб через залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-натуралістичної, туристсько-краєзнавчої, спортивно-оздоровчої, дозвілево-розважальної роботи та творчої діяльності. Це сприяло зміцненню зв'язків навчальних закладів різних типів системи позашкільної освіти з навчальними закладами інших складових освіти України, а також з різними закладами і організаціями, які не входять в систему освіти: установами культури, творчими спілками, науковими інститутами, промисловими і сільськогосподарськими підприємствами, інститутами громадянського суспільства.

В основу цих зв'язків покладені об'єднуючі принципи: гуманізації, єдності загальнолюдських і національних цінностей, демократизації, науковості, системності, безперервності, наступності та інтеграції, багатокладності та варіативності, добровільності та доступності, самостійності та активності особистості, гармонізації родинної освіти та виховання, практичної спрямованості навчання і виховання.

Зміст навчально-виховного процесу позашкільних закладів реалізує такі функції:

- *Освітні* – навчання, виховання і розвитку дітей та молоді у різних гуртках і об'єднаннях за інтересами; допрофесійна і початкова професійна підготовка; дослідно-експериментальна і дослідницька діяльність у наукових товариствах та малих академіях наук через інноваційні проекти, через введення нових напрямів дослідження, організацію психологічного супроводу та підтримку обдарованих, талановитих дітей та дітей з особливими потребами;

- *Соціально-педагогічні* – соціальна підтримка дітей і молоді через стипен-

діяльне стимулювання; оздоровча діяльність шляхом планування оздоровлення під час канікул та участі у цільових державних програмах, медичну діагностику стану здоров'я; соціальна адаптація дітей і підлітків шляхом створення ситуацій успіху, забезпечення і постійної підтримки емоційного та психологічного комфорту молоді; набуття досвіду роботи в команді;

- *Культурно-дозвілєві* – через різноманітні форми участі у масових дитячих та молодіжних заходах на рівні закладу, району, міста, області, всукраїнському та міжнародному.

З початку 90-х років спостерігається процес вивчення попиту освітніх послуг і соціального замовлення на позашкільну освіту та на основі його аналізу – інтенсивного пошуку й удосконалення навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів на всіх рівнях управління: *цільовому, технологічному, соціально-психологічному, операційному*.

Однак, результати проведених досліджень засвідчують, що стан моніторингу позашкільної освіти сьогодні потребує вдосконалення. Це стосується постійного відстеження ефективності як внутрішнього управління так і державного регулювання позашкільної освіти, зокрема, динаміки статистичних показників, попиту освітніх послуг та їх якості.

Тому для прийняття ефективних і своєчасних рішень, що відповідають реальному стану функціонування та прогнозування розвитку позашкільної освіти необхідна об'єктивна та вірогідна інформація про різні аспекти її діяльності. Це потребує постійного її обстеження, налагодження системи моніторингу, головною метою якого стане постійне збирання, оцінювання й аналіз її якісних та кількісних показників на всіх рівнях функціонування. Результати моніторингу мають оприлюднюватись у засобах масової інформації, через мережу інтернет. А держава має забезпечити вільний доступ до цієї інформації широкого кола громадянської, зацікавлених осіб та реальних користувачів освітніх послуг (дітей та їх батьків).

Постійне відслідковування запитів дітей, їх батьків, суспільства в цілому на освітні послуги, які надають позашкільні заклади (*діагностична функція моніторингу*), дозволяє визначити зміни та науково обґрунтувати тенденції у системі ціннісних орієнтацій місцевої громади, регіону чи на загальнодержавному рівні (*прогностична функція моніторингу*).

Проблема моніторингу результатів позашкільних навчальних закладів може бути забезпечена через поєднання таких операційних функцій управління як: діагностика, аналіз, аудит, контроль, програмування, координація діяльності та прийняття управлінських рішень.

Система моніторингу якості позашкільної освіти підпорядкована ієрархічним зв'язкам освітньої системи. Тому об'єктами оцінювання можуть бути всі, хто задіяний в обстеженні: вихованці, учні, слухачі, педагоги, керівники гуртків, позашкільні навчальні заклади різних типів і форм підпорядкування, їх керівники, органи управління освітою різних рівнів.

- За цією ознакою моніторинг позашкільної освіти можна розглядати як механізм управлінського впливу на різних рівнях її функціонування, а саме: *індивідуальному рівні* (самооцінка учнями, вихованцями, слухачами якості освітніх послуг, які надає позашкільний заклад);

- *локальному рівні* (оцінювання навчальним закладом учасників навчально-виховного процесу щодо якості освітніх послуг, досягнення ними поста-

вленої мети, оволодіння навичками життєтворчості та професійними вміннями, коригування стратегії розвитку за соціальними, психологічними, економічними показниками);

- *муниципальному рівні* (оцінювання місцевими органами управління освітою рівня освітніх досягнень дітей та молоді, компетентності керівників навчальних закладів, порівняльний аналіз результатів діяльності мережі позашкільних закладів міста, району);

- *регіональному рівні* (оцінювання ефективності діяльності підпорядкованих органів управління освітою, зокрема виконання ними завдань державної політики щодо забезпечення функціонування мережі позашкільних закладів; вивчення результатів аналізу для вдосконалення позашкільної освіти в регіоні);

- *державному рівні* (узагальнене оцінювання якості національної системи позашкільної освіти, аналіз і порівняння регіональних показників, порівняння з міжнародними індикаторами якості, забезпечення державної статистики, паспортизації позашкільних навчальних закладів та атестації педагогічних працівників і керівників позашкільних навчальних закладів).

Запровадження системи моніторингу дасть можливість підвищити ефективність діяльності позашкільних навчальних закладів як інститутів громадянського суспільства, забезпечити перехід позашкільної освіти до нової якості, що впливає з її пріоритетності для розвитку України, зокрема:

- залучення молодих громадян до національної культури, зміцнення моралі і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, патріотизму, державницьких позицій, відчуття приналежності до європейської спільноти;

- приведення у відповідність з європейськими стандартами наукового та науково-методичного забезпечення позашкільної освіти;

- створення рівних умов і можливостей для здобуття дітьми із сімей з різним достатком повноцінної освіти демократичного спрямування протягом життя, для особистісного розвитку і творчої самореалізації.

- систематизація знань з питань методології функціонування системи державної підтримки позашкільних навчальних закладів на основі досвіду країн-учасниць Європейської асоціації закладів вільного часу дітей і молоді.

Впровадження моніторингу як ефективного інструменту управлінського впливу також дозволить здійснити конкретні зміни та покращити функціонування органів влади, забезпечити прозорість у їх діяльності та механізмах прийняття рішень щодо вдосконалення діяльності системи позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лациба М. В. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: оцінка рішень. Друге півріччя 2007 р. / М. В. Лациба, О. Ю. Вінніков; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К., 2008. — 60 с. <http://www.ucipr.kiev.ua>.

2. Социальная инженерия: В 2 ч. — М.: Союз, 1994. — Ч. 1: Теоретико-методологические проблемы: Курс лекций / Под ред. Ю. М.Резника, В. В.Щербины. — 147 с.

3. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. Ред.. О. І. Локшиної. — К.: К.І.С., 2004. — 128 с.

БАЗОВА ПРОГРАМА «Я У СВІТІ» ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКА У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

*Кононко О. Л.,
заступник директора Інституту проблем виховання АПН України,
доктор психологічних наук, професор*

Сьогодні чимало дітей дошкільного віку виховується і навчається у позашкільних навчальних закладах. Оптимізації навчального і вихованого процесів сприятиме ознайомлення педагогів з державною Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» її концептуальними засадами, лініями розвитку дитини як особистості, умовами ефективного впровадження у практику компетентнісної парадигми.

Основними засадами створення Програми є:

- визнання своєрідності, *унікальності* періоду дошкільного дитинства, його особливої ролі в становленні особистості;
- інтегральний, *цілісний підхід* до розвитку, виховання і навчання дошкільника як носія фізичних, психічних та соціально-моральних сил;
- надання пріоритету повноцінному проживанню дитиною *сьогодення* у порівнянні з її підготовкою до майбутнього навчання у школі, турбота про своєчасну появу необхідних новоутворень свідомості і особистості як важливої передумови життєвої компетентності;
- посилення уваги до *морально-духовної* площини розвитку дошкільника;
- відмова від надмірної інтелектуалізації, регламентації та інтенсифікації життя дитини;
- створення сприятливих умов для *повноцінної життєдіяльності* дошкільника у порівнянні із звичною зосередженістю педагога на організації навчально-виховного процесу, управлінні та контролі за діяльністю дітей;
- *розвиток різних форм активності* дошкільника – фізичної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, художньої та творчої;
- класифікація дошкільного навчального закладу не як школи для маленьких, а як інституту *соціального виховання* дитини, відповідального за її гармонійне і спокійне входження у широкий світ, вміння орієнтуватися у новому середовищі, пристосовуватися до його вимог, конструктивно на нього впливати;
- погляд на проблему наступності в діяльності дошкільної та початкової шкільної ланок освіти крізь призму поняття *«шкільної зрілості»* як інтегрованого показника розумової, соціальної та емоційної зрілості;
- закладання основ компетентності дошкільника у сферах життєдіяльності Природа, Культура, Люди, Я Сам;
- збагачення особистісного *досвіду* дитини, формування реалістичної картини світу та образу – Я;
- збалансованість фондів *«можу»* (знань, умінь, навичок, здібностей) і *«хочу»* (потреб, інтересів, планів, бажань);
- формування зачатків активної за формою та моральної за змістом *життєвої позиції* «Я у Світі»;

- культивування креативності як комплексу інтелектуальних та особистісних якостей.

На жаль, переважна більшість батьків і педагогів вважають, що основне завдання освіти дитини дошкільного віку – навчити її якомога раніше читати, писати, розв'язувати всілякі математичні задачі та ребуси, користуватися комп'ютером, говорити іноземною. Одним словом, «натаскати» перед вступом до престижної гімназії чи предліцею. Сучасний малюк дорослішає як поінформована, технічно обізнана і вправна людина, й водночас невитривала, знервована, погано пристосована до змінних умов життя. Він краще за бабусю та дідуся пореагує з комп'ютером, користується мобількою, і в той самий час виглядає безпорадним у вирішенні нескладних життєвих проблем та побутових задач, імпульсивним у своїх пориваннях, безвідповідальним та суперечливим у взаєминах з однолітками, звичним конкурувати з іншими, змагатися, виборювати собі місце під Сонцем. По суті самітним, егоцентричним, недовірливим. В той час, як *місця під Сонцем кожному вистачає!* Варто з цим, космічного масштабу принципом світопобудови познайомити малюка вже на початку його життєвого шляху.

Вкрай важливо, щоб індивідуальний життєвий досвід дитини дошкільного віку містив більш-менш чіткі образи **себе** та **світу**. Якщо «образ себе» та «образ світу» реалістичні, чіткі, багатовимірні, збалансовані вони добре орієнтують малюка в житті, слугують опорою у складних та невизначених ситуаціях, допомагають йому жити у злагоді з довкіллям і згоді з собою.

Властива дошкільнику активність розвивається під впливом багатьох чинників, зокрема і завдяки самостійній діяльності, збагаченню *власного життєвого досвіду*. Тому важливо, щоб вихователі не долали індивідуальний досвід дошколят, не ігнорували його як недосконалий, а *спиралися* на нього, поважали життєві враження кожного малюка.

Визнання жорсткої залежності розвитку дитини від виховних і навчальних впливів дорослих призвело до того, що її пізнавальну активність значна кількість освітян теж розглядають як похідну від них, як адаптацію особистості до соціального середовища, пристосовування до нього. Внаслідок цього увага приділяється формуванню адаптивних форм пізнавальної активності дошколяр, формуванню їх як виконавців, становленню в них стандартизованих форм свідомості й поведінки.

Справжня активність виявляється не тільки і не стільки в адаптації дошкільника до виховних і навчальних впливів, скільки в їх *самостійному перетворенні* на основі індивідуального досвіду; в умінні дитини виявляти *вибіркове* ставлення до цінностей, змісту знань, характеру їх використання. Важливим джерелом пізнавальної активності зростаючої особистості є *досвід творчості*, який забезпечує не лише засвоєння заданого, але й його перетворення. Зрозуміло, оволодіння індивідуальним досвідом творчості неможливе без засвоєння дошкільником знань та умінь. Проте оволодіння ними не матиме для нього *особистісної значущості* якщо не забезпечене досвідом творчості, **власним** бачення світу.

Розробляючи особистісно орієнтовану, гуманістично спрямовану Базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», в якій розкривається інваріантна частина змісту дошкільної освіти, ми виходили з концепту-

ального положення, згідно з яким навчання виховує, але значно глибше, систематичніше виховує **організація життєдіяльності** дитини як поле **впорядкованої свободи**, коли особистість виховується вільною, але з почуттям відповідальності (О. Я. Савченко, 2001).

Основні положення Базової програми базуються на розробленій О.В.Запорожцем ідеї **ампліфікації**, зорієнтованій на максимальне використання педагогом можливостей **кожного віку** для повноцінного розвитку дошкільника. Вона заперечує доцільність форсованого, раннього навчання дитини. Саме новоутворення кожного етапу дошкільного дитинства, зокрема у мотиваційно-емоційній та пізнавальній сферах, відіграють важливу роль у становленні особистості. Оптимальними педагогічними умовами різнобічного розвитку дошкільника є широке **розгортання і збагачення специфічно дитячих форм діяльності**: ігрової, предметно-практичної, зображувальної, спілкування.

Доцільно не забувати, що дошкільне дитинство суттєво відрізняється від наступних періодів життя, у першу чергу, відносно свободою малюка: діяльність, якою він займається, здебільшого обирається за власним бажанням, емоційно насичена, дає простір для уяви і творчості. Важливою її особливістю є те, що набуті дитиною знання, дії, здібності, мають **загальний**, неспеціалізований характер. Малюкові поки що належить навчитися бути **людиною**, оволодіти наукою і мистецтвом життя серед інших.

Не всі якості, які розвиваються впродовж дошкільного дитинства, рівноцінні з точки зору їх значення для майбутнього. Одні з них слугують лише основою, своєрідною заготовкою для наступних сходинок розвитку – в подальшому перебудовуються, змінюються. До них відносяться пізнавальні інтереси, довільне управління поведінкою, основи логічного мислення. У старшому дошкільному віці вони лише починають складатися, а пік їх розвитку припадає на значно пізніші періоди життя. Однак розв'язку деяких якостей відбувається саме протягом дошкільного дитинства. Зокрема, це стосується **образних форм пізнання світу** (сприймання, наочно-образного мислення, уяви) і **моральних почуттів** (любви, прихильності, чуйності, емпатії), які зв'язують зростаючу особистість з іншими людьми.

Образні форми пізнання природного, предметного, соціального довкілля та власного «Я» інтенсивно розвиваються протягом перших шести-семи років життя у специфічних для цього періоду «дитячих» видах діяльності, які сприяють становленню орієнтованих, пошукових дій, збагачують життєвий досвід дитини, оснащують сенсорними еталонами, розвивають творчі здібності. Другим найважливішим здобутком дошкільного дитинства є **прихильність до людей, емоційна сприйнятливість** дитини, здатність розпізнавати почуття оточуючих, адекватно на них реагувати, співпереживати і співчувати, здійснювати елементарні моральні вибори, розв'язувати нескладні життєві колізії, які виступають запорукою чуйності як важливої базової якості особистості.

Зрозуміло, в дошкільні роки важливо розвивати різні якості особистості – як ті, що знадобляться їй в шкільному житті, так і ті, що мають загальнолюдське значення. При цьому слід усвідомлювати, що дитина, у якої залишилися нереалізованими можливості, створені дошкільним дитинством, може згодом досягти високого рівня розвитку в тій чи іншій освітній галузі,

проте різнобічним її розвиток вже не буде. Тому найближчі завдання, пов'язані з шкільним навчанням, не повинні затуляти педагогові віддаленішого, проте фундаментальнішого значення морально-духовного розвитку дошкільника, формування в нього основ життєвої компетентності.

Оскільки головним напрямом державної політики у сфері дошкільної освіти проголошено особистісно орієнтовану модель, важливо з перших років життя дитини опікуватися розширенням можливостей *компетентного вибору* нею елементарних, проте життєво важливих рішень, та її *саморозвитком*. Пріоритетними в оцінці ефективності виховання і навчання мають стати гуманітарні критерії, перш за все критерії *благополуччя і розвитку дитини як особистості*. По суті йдеться про захист дитини від різного роду дидактогеній (негативних наслідків педагогічних помилок), створення сприятливих умов для повноцінної життєдіяльності, реалізації нею природного потенціалу (фізичного, психічного та соціального), прояву *індивідуального обличчя*.

Як відомо, дитяча діяльність ставить перед малюком не лише репродуктивні, але й творчі задачі, вчить його створювати задуми нових ігор, малюнків, конструкцій, сприяє розвитку креативності як базової якості особистості. У програмі «Я у Світі» вперше виділено таку лінію розвитку дошкільника, як креативний розвиток. Цим самим підкреслено виняткову значущість педагогічної діяльності в означеному напрямі. Вихователям стануть в нагоді наведені нижче показники сформованості креативності в дошкільному віці. До них, зокрема, відносяться:

- чутливість до проблем, готовність їх розв'язувати власними силами; відкритість новим ідеям, інтерес до невідомого;
- схильність руйнувати чи змінювати стереотипи, відмовлятися від шаблонів, відходити від зразків; спроможність виходити за рамки заданої іншими ситуації;
- швидкість аналогій, протиставлень, асоціацій;
- загострене сприйняття неточностей, недоліків, відхилень, незвичності, складності;
- вміння підійти до проблеми з різних точок зору;
- здатність привносити щось нове, породжувати оригінальні ідеї, розв'язувати нові завдання, досягати незвичних результатів;
- пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності; висока пізнавальна активність; допитливість;
- уміння швидко переходити від одного способу рішення до іншого; переключатися; переконструювати елементи у нових комбінаціях (комбінаторні властивості);
- дотепність, почуття гумору, інтерес до парадоксів;
- сміливість і незалежність суджень; здатність до постановки власної мети;
- об'єктивність суджень, неупередженість оцінок;
- самокритичність, здатність посміятися над собою;
- використання різних форм доказів;
- уміння помічати зв'язки між ознаками, формально між собою не пов'язаними;
- здатність сприймати об'єкти комплексно, цілісно, виділяти в них головне, суттєве, відкривати потенційне;

- розвинена уява, метафоричність (створення фантастичних ідей);
- вміння дивуватися;
- здатність прогнозувати, передбачати, формулювати гіпотези, робити припущення;
- орієнтація на високі стандарти якості, ідеальні еталони.

Присутність в діяльності дошкільника більшості з означених особливостей засвідчує, що розвиток особистості відбувається повноцінно. Відсутність тих чи інших проявів креативності окреслює проблемні місця, допомагає педагогові підібрати індивідуальний підхід до розвитку творчої активності дитини.

Впровадити у життя особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти означає визнати пріоритет *гідності і відповідальної свободи* всіх учасників педагогічного процесу, їх права на творчість, прояв індивідуальності. самовираження. Така педагогічна стратегія є стратегією *допомоги, підтримки і поваги* зростаючої особистості. Професійна придатність визначається здатністю педагога створювати *допоміжні* для особистісного зростання дитини умови, *полегшувати*, а не утруднювати їй складну внутрішню роботу з пристосування до складного і плінного життя.

Стратегія допомоги передбачає не стільки оновлене або осучаснення освітніх технологій, скільки *реформу всього життя дитини*, таку соціальну організацію її життєдіяльності, яка допоможе їй знайти своє місце в довкіллі, адаптуватися до нього, конструктивно на нього впливати. Оновлення технологій за умов старої організації життєдіяльності дошкільника не призведе до успіху: педагогічні методи, органічно включені у відпрацьовану адаптивно-дисциплінарну модель виховання і навчання, не зачіпають інтересів самої дитини! Пріоритетною має стати стратегія побудови *розвивального способу життя особистості*, створення для цього сприятливого середовища. Педагог має перетворитися на соціального «архітектора» способу життя дитини, який в процесі співробітництва з нею допомагає їй відповідальному *самовизначенню*.

Сучасний вихователь має усвідомлювати: «**норма**» розвитку – суб'єктивна категорія. Вона важлива, оскільки з нею пов'язана процедура контролю та оцінки параметрів розвитку зростаючої особистості та ефективності діяльності дорослого. Доцільно диференціювати поняття «норма розвитку» та «розвиток як норма». Якщо під особистісно орієнтовану моделлю дошкільної освіти розуміти освіту розвивальну, ціннісно-нормативну у сенсі бажаної, нормальної, то слід чітко визначитися з тим, що таке «нормальність». Норма не є характеристикою середньостатистичного рівня розвитку у дитини певної здібності або системи ЗУНів. Вона радше вказівка на *ймовірність* вищих за наявні досягнення для певного віку, конкретного ступеня освіти. Поняття «норма розвитку» є *культуро і особистісно* обумовленим. У певному сенсі сам процес розвитку є нормою і цінністю. *Норма – це не те середнє, що є, а те краще, що можливе у конкретному віці для конкретної дитини за відповідних умов.*

Отже, сьогодні, як ніколи раніше, важливо, щоб педагог із звичного транслятора інформації, проголошувача готових для засвоєння і відтворення дитиною істин і зразків, орієнтації на «стандартизацію» особистості, «всебічність», «селекцію», перетворився на *реформатора всього життя дитини*, «со-

цального архітектора», здатного так організувати життєдіяльність зростаючої особистості, щоб вона *знайшла саму себе*, визначила своє місце серед інших, набула індивідуального досвіду життя, володіла *реалістичним образом сучасного світу та самої себе*. Зрозуміло, доступними маленькій дитині.

Базова програма «Я у Світі» розрахована на **педагога – новатора**. Освітнянина, здатного вносити у власну діяльність прогресивні ідеї, запроваджувати нововведення, винаходити щось корисне, замінювати віджите новим. Такий педагог умілий та об'єктивний експерт: терпляче спостерігає за дітьми, вивчає і уточнює для себе типові прояви кожного, піддає факти ретельному аналізу, з'ясовує їх причини, уважно знайомиться з обставинами, виробляє виважені судження та об'єктивні оцінки. Він вирізняється особистісною та професійною культурою, високим творчим потенціалом, сміливою педагогічною позицією, сучасним світоглядом, чіткими переконаннями, усвідомленням своєї відповідальності перед життям, дітьми, яких виховує, сім'ями, які довірили йому найдорожче. Він є прибічником *педагогіки нового часу*.

Використання педагогами позашкільних закладів України Базової програми розвитку дошкільника «Я у Світі» сприятиме якості освіти дітей шостого сьомого років життя на засадах особистісного підходу, координації діяльності дошкільних та позашкільних закладів України.

НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЮНИХ ДОСЛІДНИКІВ У МАН УКРАЇНИ

Ковбасенко Л. І.,
старший науковий співробітник Інституту проблем виховання АПН України

В умовах реформування освіти України зростає роль МАН як засобу соціалізації особистості, для якої створюються умови духовного, інтелектуального, фізичного розвитку та професійного самовизначення. Навчання і виховання в цьому державно-громадському об'єднанні розглядається як процес і як результат цілеспрямованої, педагогічно-змодельованої соціалізації. Саме тому за останнє десятиріччя значно піднявся престиж наукової творчості серед учнів, батьків, педагогів, вчених, громадськості. Саме її засобами створюються умови для самореалізації особистості в діяльності за інтересами: цілеспрямованій, конкретній, систематичній, організованій і прогнозованій пошуковій, дослідницькій, експериментальній роботі в наукових секціях, в наукових товариствах учнів.

Соціалізація – це двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини (дитини) і суспільства, у ході якого відбувається як засвоєння норм, правил, законів, так і активне їх відтворення в результаті чого формується унікальна і неповторна особистість.

Духовне самовдосконалення особистості, формування її як неповторної інтелектуальної особи – майбутнього вченого, дослідника, спеціаліста – головна мета навчально-виховного процесу в наукових об'єднаннях учнів. Розвинути індивідуальні якості, підтримати ініціативу членів МАН, підняти їх авторитет у своїх очах і очах друзів, батьків – ось до чого прагнуть педагогічні колективи, кожний педагогічний або науковий керівник цих об'єднань.

Сьогодні старшокласники, які приходять в МАН, ставлять за мету:

- бути освіченою конкурентноздатною особою у суспільстві з ринковою економікою;

- вміти самому планувати життєву стратегію, професійно самовизначитись – відповідно до своїх потреб і потреб держави;

- орієнтуватися у системі найрізноманітніших і неоднозначних цінностей при проведенні науково-дослідницької роботи;

- вміти визначитись у пріоритетах честі, моралі, національної гідності;

- визначити своє життєве кредо, бути соціально активним.

На першому етапі навчання в МАН учень попадає в умови стихійної соціалізації. Педагоги, наукові керівники здійснюють постійну копітку виховну роботу зі стимулювання зацікавленості, творчого інтересу підлітків, введення їх у сферу емоційних переживань, підвищення стимулюючого впливу змісту навчально-виховного процесу.

Характерно, що в цих умовах педагоги, перш за все, **створюють умови для адаптації починаючих дослідників**, сприяють їх пристосуванню в умовах позашкільної життєдіяльності, а потім вже усвідомленню самого себе, свого «Я», розумінню ними свого особистісного значення або визначення відповідальності та суспільної значущості. З цією метою педагоги, наукові керівники **перш за все** – створюють ситуації успіху, відповідних психолого-педагогічних умов, творчої атмосфери, атмосфери довіри, співдружності, що так необхідно у здійсненні пошуку, дослідження, експерименту. **По-друге**, вживають засоби заохочення, підтримки учнів в їх діяльності з висування своїх оригінальних ідей. **По-третє**, розробляють систему вправ, запитань, які стимулюють процеси мислення підлітків і сприяють їх просуванню у дослідницькій роботі. **По-четверте**, створюють умови, за яких учні вже самі ставлять запитання, почувуючи себе розкутими, вільними у спілкуванні з педагогом, вченими тощо. **По-п'яте**, надають учням можливості будувати процес дослідження самостійно, але залишають за собою функцію загального контролю.

Таким чином, на перших кроках процес соціалізації – це широкий спектр виховних засобів впливу на особистість учня, створення умов для розвитку самосвідомості учнів, становлення соціально-громадянської спрямованості особистості.

Розбудова нового демократичного суспільства вимагає від молоді більшої самостійності, більшої підготовки до подолання труднощів у вирішенні життєвих проблем. Тому, завдання педагогічних колективів на наступному етапі соціалізації юних дослідників – врахувати, що їх входження в соціальне середовище, без якого вони не можуть обійтись як у житті і , так і у творчій діяльності, несе за собою низку складностей. **По-перше**, це протиріччя, яке обов'язково може виникнути між творчою, неординарною особистістю юного дослідника з його баченням оточуючого світу і своїми баченнями у перетворенні навколишнього середовища і самим соціальним середовищем, в якому знаходиться творча особистість. **По-друге**, відсутність умов для самореалізації і самоактуалізації особистості в даному суспільстві, соціальному середовищі.

В цих ситуаціях на допомогу юним дослідникам приходять вся концепція діяльності МАН, система організації науково-дослідницької роботи та виховні технології її стимулювання. При цьому не слід забувати, що суспільство і держава – це найголовніші чинники, які здійснюють вплив на входження

особистості в соціум. Поринути у зазначені проблеми, розібратися в них юним дослідникам допомагає вибір тематики, проблеми дослідження.

Зрозуміло, що соціалізація підлітків взагалі відбувається нині під впливом світових, планетарних процесів, які нещодавно набрали і набирають великої сили в результаті економічних, екологічних і космічних досліджень. В нашій країні, в різних регіонах є своя специфіка соціальних відносинах між людьми, структуру яких складають сім'я, дитячий садок, школа, релігійні організації, різні соціальні групи. Суспільство як цілісний живий організм зі своїми економічними і соціальними структурами, ідеологією і культурою, є своєрідним організмом, який відповідним чином регулює соціалізацію дитини. Залежно від пройденого культурно-історичного шляху, досягнутого рівня і перспектив розвитку суспільства у свідомості особистості формується ідеал, відповідний стиль життя, образ мислення. Відповідно до зазначеного і обирається тема дослідження учня, виховне значення якої не можна недооцінювати.

Аналіз тематики наукових робіт учнів-членів МАН доводить, що в сучасних умовах актуальними є теми, пов'язані з процесами національного відродження, національної самосвідомості (на прикладах окремих регіонів, певних напрямів розвитку культури, освіти, економіки тощо) визначення шляхів розв'язання соціально-економічних, екологічних проблем, які мають сприяти реалізації законів охорони прав дитинства, прав людини, її здоров'я, перебудови культури, науки, техніки.

Вибір теми дослідження, проведення цілеспрямованої пошукової, дослідницької, експериментальної роботи учня головним чином впливає на розвиток його світогляду. Цю позицію підтвердили 80% опитаних переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, разом з тим «ні» відповідним тільки 12%.

А на питання «Чи впливає на розвиток твого світогляду опрацювання теми дослідження за певними напрямами дослідницької роботи?» - учасники опитування відповіли, що з проблем:

- соціального розвитку країни, людини – «так» – 58%, «ні» – 25%;
- економічного розвитку країни, людини – «так» – 47%, «ні» – 30%;
- політичної ситуації країни – «так» – 32%, «ні» – 44%;
- історичного розвитку країни – «так» – 50%, «ні» – 33 %.

Певний вплив на розвиток світогляду юних дослідників має робота над темами з питань вивчення життєвого, наукового шляху відомих вчених минулого і сучасного нашої країни: «так» відповіли 43%, «ні» відповіли 41%.

Соціалізація – це активна діяльність особистості, прояв її буття і ставлення до життя. Якщо це ставлення до життя співпадає із власною системою норм, то особистість досягає автентичності.

У процесі науково-дослідницької роботи слід створити учням позитивну ситуацію, яка б сприяла активізації їх діяльності, ставила їх у позицію підвищеної відповідальності за отримання певних наслідків дослідження.

Кращим свідченням створення державної системи у зазначеній роботі є Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України.

Соціальне замовлення на пошук, розвиток і підтримку обдарованих дослідників відбувається за трьома організаційними формами:

1. Перша – державне фінансування проведення районних, міських, обласних конкурсів, фестивалів, виставок, олімпіад, турнірів з різних напрямів інтелектуальної, художньої, еколого-природничої, науково-технічної творчості учнів. Повсякчасне проведення цих заходів за участю членів МАН, їх наукових керівників, провідних вчених, державних діячів сприяє створенню суспільної, державної підтримки їх учасників. В Україні є позитивний досвід діяльності місцевих органів влади, органів управління освітою щодо піклування про долю обдарованої учнівської молоді, створення Малих академій учнівської молоді як самостійних позашкільних навчальних закладів (Львівська, Кримська, Запорізька, Рівненська, Луганська, Тернопільська, Івано-Франківська та інші області), розвиток мережі наукових гуртків і секцій на базі позашкільних навчальних закладів різних типів, створення дистанційних шкіл, заочних біологічних шкіл, вищих шкіл, фізико-математичних шкіл, в тому числі на базі Національного еколого-натуралістичного центру, Українського державного центру позашкільної освіти, Малої академії наук учнівської молоді МОН України.

2. Друга – державне фінансування щорічного III-етапного Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт (районний етап, міський, обласний, Всеукраїнський), за наслідками якого до 400 учасників стають призерами, а понад 100 найкращих дослідників – членів МАН України отримують державну стипендію до 1 тисячі гривень щомісячно на цілий рік навчання у вищому навчальному закладі. Крім того, матеріальні та інші заохочення отримують кращі педагогічні і наукові керівники учнів, діти-сироти, діти з малозабезпечених сімей. Активно в цьому напрямі працює Президія Малої академії наук України на чолі з Президентом, народним депутатом Довгим Станіславом Олексійовичем.

Аналіз тематики наукових праць юних дослідників, які подаються на щорічний Всеукраїнський конкурс-захист, свідчить, що вони віддають перевагу таким питанням:

- вивченню нових та недосліджених сторінок історії України, української державності, української культури і літератури;
- розвитку економіки в Україні, підготовки молоді до життя в ринкових умовах господарювання;
- розвитку держави і права;
- комп'ютеризації та використанню обчислюваної техніки;
- екологічним проблемам та захисту природи і людини;
- розвитку таких наук як мовознавство, літературознавство, психологія, астрономія, математика, фізика, хімія, медицина тощо.

Юні дослідники, як правило, визначають тематику дослідження з проблеми, вивчення якої допоможе їм обрати майбутню професійну діяльність, що має велике соціальне значення. Наукова творчість дослідників-членів МАН України загалом сприяє розвитку громадянських ціннісних орієнтацій.

Державна Мала академія учнівської молоді МОН України щорічно за наслідками III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт видає збірники тез наукових робіт учнів – це інформаційний банк даних про інтелектуальний фонд нашої держави. А творчі здобутки юних дослідників цей заклад видає у альманасі «Розкрилля душі». Одні автори оспівують природу нашої держави, інші – велич її історичних надбань, треті – кра-

соту співучої української мови, а всі разом говорять про любов до рідної землі, до України та хвилювання за її майбутнє:

«Пам'ятаймо і любімо
Свою Україну,
Бережемо і шануймо
Її до загину.
Лише доти вона буде
У достатку жити,
Доки чесний її нарід
Буде їй служити.
То ж давайте разом вкупі
Будемо гордитись,
Що ми вільні й незалежні
Що ми будем вчитись...
Тут на рідній Україні,
На рідній земельці,
На прекрасній наповторній
Україні – ненці.»

Автор: Стецька Ірина (м. Івано-Франківськ)

Так, юні науковці МАН «Дослідник» видали збірку наукових робіт «Ми діти твої, Україно» (Історія України очима дослідників). Це видання збрало понад 20 наукових здобутків старшокласників, які відкрили нові сторінки історії нашої держави. Збірка – вагомий посібник для поглиблення вивчення історії України у навчальних закладах різних типів.

Доказом того, що наукова творчість є вагомим фактором соціалізації особистості юних дослідників, є те, що десятки тисяч старшокласників беруть участь у сотнях міжнародних, всеукраїнських, галузевих наукових та науково-освітніх програмах і проєктах, які виконуються разом з Національною Академією наук України та її філіями, Національними університетами, різними галузевими академіями наук. Так, Київська МАН «Дослідник» виконує різні програми разом з Національною академією наук України, Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Національним географічним товариством США тощо. Десятиріччями з манівцями співпрацюють 32 науково-дослідні установи НАН України, викладачі 12 вищих навчальних закладів беруть участь у роботі 6 наукових секцій. З юними дослідниками активно працюють 17 академіків, 8 член-кореспондентів, 86 докторів наук, 140 кандидатів наук, 105 наукових співробітників НАН України, АПН України тощо.

Вищезазначене сприяло формуванню системи цінностей, яка важлива для сучасних старшокласників:

1. цінностей, пов'язаних із можливістю стати корисним членом суспільства (вибір професії, орієнтацію на цікаву та важливу роботу, орієнтація на здобуття знань тощо);
2. цінностей, пов'язаних із спілкуванням (мати друзів, бути хорошим другом, бути хорошою людиною і т.д.);
3. цінностей, пов'язаних з реалізацією власних можливостей, творчих цінностей;
4. орієнтацією на матеріальну забезпеченість.

Під впливом усіх цих факторів та умов виховання та розвитку учнівської молоді відбувається свідомо само зміна особистості, яка стає спроможною до самооцінки – а це за висловом С. А. Анісімова – є результатом трансформації об'єктив-цінностей в суб'єктивні цінності або ціннісні орієнтації, які і є основою для становлення дієвої самооцінки особистості, що є складовою частиною свідомості, самосвідомості людини, яка спонукає творчу особистість до саморозвитку, самовиховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкова С. В., Обозний В. В. Географічне краєзнавство в Малій Академії наук: навчання і пошукова робота. Навчальний посібник. – 1998.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 Кн. Кн..2: Особистісно орієнтований підхід: теоретично-технологічні засади: Наук.виховання. – К.: Либідь, 2003.
3. Державна Національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – К.: Райдуга, 1994. – 43 с.
4. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми / Зб. за ред.. В.М. Князева та ін. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 319 с.

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

*Тихенко Лариса Володимирівна,
директор Сумського обласного центру
позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю*

Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є розроблення нової стратегії розвитку національної освіти, що забезпечить прискорення інтеграції України в європейський освітньо-науковий і культурний простір. Соціально важливого значення набувають теоретичні засади та рекомендації вітчизняних учених щодо детермінації інноваційних освітніх процесів у контексті концептуальних ідей Болонської декларації.

На нашу думку, зазначене зумовлює необхідність кардинального оновлення змісту навчання й виховання, розроблення й практичного впровадження новітніх освітніх технологій, спрямованих на реалізацію основних вимог Болонського процесу: переорієнтацію на компетентнісний підхід, нові інформаційні технології, неперервність самоосвіти, формування навичок співпраці, а також утвердження в системі загальної середньої освіти принципу профільності навчання, суспільне визнання нових стандартів освіти та незалежної оцінки результатів навчання [6].

Однією з ключових вимог Болонського процесу є підвищення якості освіти. В умовах конкуренції знань в освітньому просторі України актуальною є проблема підвищення якості шкільної та позашкільної освіти і, як наслідок — розроблення об'єктивних критеріїв її оцінки (інформаційно-діагностичних, мотиваційних, виховних), що вказують на успішність оволодіння знаннями, вміннями та навичками, мотивацію навчальної діяльності, інструменти самооцінки та самопізнання [6].

В. Сухомлинський наголошував: «Перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці — найскладніша сфера дотикання науки до практики» [5]. Досвід підтверджує, що у наш час без постійної творчої взаємодії наукової думки та практичного досвіду педагогів вирішення проблеми підвищення якості освіти, зокрема позашкільної, є проблематичним.

Тому на часі необхідним є визначення пріоритетних напрямів спільної роботи вчених і педагогів-практиків. Серед них, на наш погляд, слід виокремити:

- удосконалення науково-методологічних засад діяльності навчальних закладів;
  - визначення пріоритетних напрямів їх роботи;
  - удосконалення системи навчальної, розвиваючої та виховної роботи;
  - підсилення інноваційних процесів у навчально-виховній, методичній, управлінській діяльності;
  - широке впровадження в педагогічну практику наукових методів педагогічного моделювання;
  - активізація інтеграційних процесів щодо використання освітньо-розвиваючих і здоров'язберігаючих технологій;
  - психологічний супровід суб'єктів навчально-виховного процесу.
- Сучасною психолого-педагогічною наукою зроблено суттєвий внесок у

створення науково-методичного підґрунтя для формування освітнього середовища позашкільних навчальних закладів і забезпечення креативної спрямованості його невід'ємної складової — навчально-виховного мікросоціуму. Значними є наукові доробки щодо дослідження проблеми формування творчої особистості, розвитку психолого-педагогічних теорій розвивального навчання й виховання.

Чимало зроблено й педагогами-практиками. Постійно вдосконалюються сучасні моделі навчально-розвивальної та виховної роботи, що забезпечує ефективність створених освітніх систем.

Зазначене сприяє постійному вдосконаленню науково-методичної бази, що стосується, насамперед, розроблення та впровадження сучасних педагогічних технологій. Здійснюється модернізація освітнього середовища: удосконалюються матеріально-технічні та психолого-педагогічні умови навчальних закладів, підсилюється активність навчально-виховного мікро соціуму; проводиться робота щодо формування в Україні цілісного освітнього та інформаційно-методичного простору. Відтак, колективний педагогічний досвід із забезпечення сталого розвитку позашкільної освіти в контексті концептуальних ідей Болонського процесу набуває підвищеного соціального значення [3].

Науково-теоретичною основою навчально-розвивальної та виховної діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів є педагогічна спадщина С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського; праці Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Роменця, С. Рубінштейна, та ін. з проблем формування творчої особистості; В. Давидова, П. Гальперіна, А. Запорожця, О. Леонтьєва та ін. щодо теорії розвиваючого навчання; І. Беха, В. Вербицького, В. Рибалки, Г. Костюка, С. Максименко, В. Мачуського, В. Моляка, В. Паламарчук, Г. Пустовіта, А. Сиротенка та ін. з проблем виховання та розвитку особистості в шкільному та позашкільному навчальному процесі; Ю. Жука, В. Бикова та ін. щодо дослідження процесів формування та розвитку навчально-виховного середовища та освітнього соціуму як його невід'ємної складової; О. Сухомлинської, ін. щодо дослідження особливостей функціонування педагогічних систем; В. Вербицького, Г. Пустовіта та ін. з проблем екологічного виховання; Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Л. Павлової, Г. Пустовіта, Т. Сушенко та ін. щодо організаційно-педагогічних засад діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів [9].

Опираючись на визначені ЮНЕСКО завдання освіти XXI століття, теоретико-методологічну спадщину корифеїв вітчизняної психолого-педагогічної науки, пріоритетом діяльності педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів України визначено **дитину**. Це зумовлює необхідність забезпечення творчої самореалізації вихованців у позашкільній навчально-творчій діяльності за інтересами; організації змістовного дозвілля дітей та учнівської молоді; систематизації роботи щодо профорієнтації та допрофесійної підготовки; зорієнтованості навчально-виховного процесу на виховання лідерських якостей особистості; впровадження нових навчальних технологій щодо превентивного виховання та навчання здоровому способу життя, формування екологічної культури особистості.

Керуючись твердженнями вітчизняних педагогів-гуманістів, не менш ва-

жливою педагогі-позашкільники вважають співпрацю з **родиною**. Батьки вихованців залучаються до роботи піклувальних рад, батьківських комітетів; для них проводяться різнопланові заходи, спрямовані на поглиблення знань з питань виховання й розвитку дітей; пропаганду національних та родинних традицій.

Означені пріоритети сприяли визначенню метою творчої діяльності педагогічних колективів *гуманізацію позашкільної освіти*. Це передбачає і психологізацію навчально-виховного процесу, і формування нових моделей роботи дитячих та юнацьких творчих об'єднань, і впровадження інноваційних моделей навчально-виховної роботи [7].

Слід зазначити, що науково-методичне забезпечення позашкільних навчальних закладів базується на досягненнях зарубіжної та вітчизняної психолого-педагогічної науки, що дозволяє здійснювати навчально-виховний процес на основі сучасних особистісно орієнтованих методик і технологій, спрямовує діяльність методичних об'єднань закладів на постійне підвищення науково-методичної компетентності й професійної майстерності педагогів, систематичне поповнення інформаційно-методичних банків матеріалами кращого педагогічного досвіду. Відтак, на сьогодні діяльність позашкільних навчальних закладів має досить розроблене науково-методичне підґрунтя, що сприяє посиленню активності й креативної спрямованості позашкільного навчально-виховного мікросоціуму в регіонах та забезпечує ефективність інноваційних процесів у системі позашкільної освіти України.

Визначені ЮНЕСКО завдання освіти ХХІ століття зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення системи освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів. Навчити вчитись, навчити жити (культура побуту, здоровий спосіб життя), навчити жити разом (культура людських взаєностосунків), практична направленість навчання були і є актуальними завданнями діяльності педагогічних колективів. Саме тому сучасні системи освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів спрямовані на постійне розширення поля креативності вихованців, формування в них стійкої внутрішньої мотивації до навчально-пізнавальної та творчої діяльності, розширення соціального досвіду, формування позитивної «Я - концепції». Це не лише забезпечує самореалізацію вихованців у обраних видах навчально-творчої діяльності, а й сприяє їх професійному самовизначенню та соціальній адаптації [8].

Успішність навчально-розвивальної та виховної роботи педагогічних колективів значною мірою залежить від органічності поєднання творчої праці та кращого досвіду досвідчених педагогів з новаторськими ініціативами молодих колег. Саме такий підхід є основою для визначення шляхів розвитку закладів і впровадження різнопланових інновацій.

Так, для системи роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю характерними є такі групи інновацій: організаційно-технологічні, методичні, процесуальні.

До числа *організаційно-технологічних інновацій* належать: організація роботи пересувного позашкільного навчального закладу, мобільного консультпункту Сумського територіального відділення МАН України; розроблення й реалізація обласних освітніх і науково-освітніх програм «Край мого дитин-

ства», «Кольори мого родоводу», ін. ; ініціювання й проведення в області «Року позашкільної освіти».

Методичними інноваціями є: розроблення науково-методичних проблем, пов'язаних з розвитком творчих здібностей дітей та учнівської молоді, підвищенням креативної спрямованості позашкільного навчально-виховного мікросоціуму, інтеграцією освітньо-розвивальних і здоров'язбережувальних технологій; розроблення методик розвитку творчих здібностей вихованців в процесі навчально-творчої діяльності в позашкільний час; діяльність обласних профільних методичних об'єднань педагогів позашкільних навчальних закладів.

Процесуальними інноваціями є: організація психологічного супроводу суб'єктів навчально-виховного процесу; упровадження програм психолого-педагогічних тренінг-курсів, нових навчально-виховних програм розвивального спрямування; розширення освітнього середовища як результат співпраці з вищими навчальними закладами, науковими організаціями, науково-виробничими підприємствами, закладами культури тощо; організація навчально-виховної роботи за новими напрямками позашкільної освіти; упровадження наскрізних виховних програм народознавчого, екологічного, валеологічного, дослідницького, патріотичного спрямування тощо [7].

Важливою умовою інтелектуально-творчого розвитку підрастаючого покоління є збереження й укріплення його фізичного й психічного здоров'я. У наш час — час бурхливого розвитку інформаційних технологій та безперервних суспільно-політичних змін, ця проблема набула особливого соціального значення. Саме тому, на нашу думку, в основу діяльності позашкільних навчальних закладів має бути покладено ідею інтеграції навчально-розвиваючих і здоров'язбережувальних технологій.

Методологічною основою для формування систем роботи з формування культури здоров'я вихованців є концепції цілісності педагогічного процесу Юрія Бабанського та гуманістичного виховання Василя Сухомлинського, а також сукупність ідей щодо визнання людини вищою цінністю суспільного розвитку; провідної ролі активності самої особистості в процесі її розвитку; єдності природи, людини і суспільства; системного та цілісного підходу до соціально-педагогічних явищ.

Застосування такого підходу забезпечує гармонійність поєднання таких напрямів роботи:

— збагачення змісту профільних навчально-виховних програм, що дає змогу розширювати знання та уявлення вихованців про здоров'я, культуру здоров'я, здоровий спосіб життя; підвищувати їх мотиваційну спрямованість на збереження й зміцнення власного здоров'я;

— створення організаційно-педагогічних умов для роботи профільних творчих об'єднань, що забезпечують розширення сфери навчально-творчої взаємодії вихованців з природним середовищем, сприяють формуванню в них елементарних навичок загартування, фізичного розвитку, здорового способу життя;

— упровадження сучасних форм і методів навчально-виховної роботи як складових особистісно орієнтованих профільних педагогічних технологій позашкільної освіти;

— зорієнтованість навчально-виховного процесу на реалізацію освітньої соціально-педагогічної концепції «Сім'я — дошкільна установа — школа — позашкільний і вищий навчальні заклади» [1].

Слід зазначити, що постійне підвищення наукоємності освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів зумовлює підвищення вимог щодо психолого-педагогічної компетентності педагогів, розроблення та впровадження відповідних моделей психологізації навчально-виховного процесу.

За такого підходу психологізація освітньо-розвивальної діяльності позашкільних навчальних закладів розглядається нами як така, за якої набуті вихованцями знання, уміння й навички стають основою для розкриття їх особистісного, інтелектуального та творчого потенціалу. Це передбачає:

- творчу роботу педагогічного колективу, зокрема: постійне вдосконалення професійних і творчих здібностей педагогів; розроблення та впровадження авторських психолого-педагогічних програм, спрямованих на розкриття творчого потенціалу вихованців;

- психологічне конструювання та психологічний супровід навчально-виховного процесу;

- інтелектуально-творчу діяльність вихованців за програмами спецкурсів розвивального та дослідницького спрямування; їх участь у конкурсних заходах різних організаційних рівнів.

Для реалізації поставлених завдань належна увага має приділятися створенню відповідної матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази.

Отже, подальший розвиток позашкільної освіти як важливої складової загальної середньої освіти України може бути забезпечений лише за умови постійної професійно-творчої взаємодії вчених та педагогів-практиків. І тому, на нашу думку, проблема підвищення якості позашкільної освіти має розглядатися як в організаційно-технологічному, так і в науково-методичному та психолого-педагогічному аспектах.

Також слід зазначити, що процес удосконалення організаційно-технологічних засад позашкільної освіти буде ефективним за умов постійної підтримки з боку владних структур, адже виховання підростаючого покоління коштує дорого, а його перевиховання — значно дорожче. За визначенням ЮНЕСКО, сьогодні позашкільна освіта «...є відкритою неформальною паралельною освітою, спроможною швидко й мобільно реагувати на зміни в соціальному середовищі, на різноманітність потреб і мотивів соціуму, здібностей дітей» [4].

Стверджуючи особливе громадське значення позашкільної освіти, видатний український педагог і психолог Софія Русова неодноразово підкреслювала роль та обов'язки держави в розвитку й підтримці позашкільної освіти. Вона мріяла про планомірне поширення позашкільних закладів, бо «... тільки планомірно зроблена сітка безплатних закладів позашкільної освіти може нам забезпечити за якийсь десяток літ помітний розвиток освіти і морально-го виховання» [2].

Педагогічні ідеї та погляди Софії Русової не втрачають своєї соціальної значущості й актуальності і сьогодні. На жаль, в Україні позашкільна освіта сприймається як додаткова і, як наслідок, — фінансується за залишковим принципом.

Відповідно до зазначеного, актуалізується проблема внесення відповідних потребам часу змін до Закону України «Про позашкільну освіту» та Положення про позашкільний навчальний заклад.

Потребують перегляду Рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо формування штатних розписів позашкільних навчальних закладів з таких позицій:

- штатні розписи мають формуватися диференційовано, з урахуванням статусу та функціонального призначення, оскільки переважна складова роботи закладів державного та обласного підпорядкування — це організаційно-координаційна та методична діяльність;

- урахування при визначенні кількості навчальних відділів у закладі не лише кількості гуртків, а й індивідуальних і клубних форм роботи, очних та заочних шкіл, громадських університетів тощо;

- визначення кількості ставок практичних психологів для забезпечення навчально-розвивальної та навчально-корекційної функції закладів має відбуватися відповідно до листа МОН України від 15. 06. 2004 р. № 1/9 — 324;

- кількість ставок методистів має визначатися не в залежності від кількості вихованців закладу, а в залежності від кількості впроваджених напрямів навчально-виховної та методичної роботи (це має стосуватися не лише державних та обласних закладів, а й міських та районних);

- уведення посад робітників НДЗД та визначення їх кількості в залежності від площі земельної ділянки, теплиць;

- уведення посад майстрів виробничого навчання для організації профільної профорієнтаційної роботи та допрофесійної підготовки;

- уведення посади медпрацівника є обов'язковим незалежно від кількості вихованців закладу.

Важливим є оновлення концепції позашкільної освіти України відповідно до визначених ЮНЕСКО завдань освіти XXI століття та концептуальних ідей Болонського процесу; визначення статусу Малої академії наук України; удосконалення системи атестації позашкільних навчальних закладів і педагогічних працівників; розроблення та затвердження орієнтовних програм з початкової професійно-технічної та мистецької підготовки.

У науково-методичному аспекті доцільним є: уточнення понятійного апарату позашкільної освіти; вдосконалення науково-методологічних засад навчально-розвивальної роботи в контексті збереження фізичного й психічного здоров'я дітей та учнівської молоді; розроблення концепції науково-методичного та психологічного супроводу навчально-виховної роботи позашкільних навчальних закладів; підготовка та видання навчальних і методичних посібників, тематичних збірників на основі узагальнених матеріалів перспективного педагогічного досвіду; удосконалення змісту, форм та методів підготовки й перепідготовки педагогічних працівників.

Отже, на підставі зазначеного можна стверджувати, що інноваційність, креативність, стабільність розвитку позашкільної освіти сприяє її утвердженню в сучасному суспільстві як самодостатнього й соціально активного явища, одного з потужних факторів модернізації освітнього простору України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицький В. В. Теоретико-методологічні засади формування практичного розуму цілеспрямованого учня / Теоретико-методологічні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів: Зб. матеріалів наук. — практ. конф. Кола вт. К.: 2006 — С. 35—42.
2. Русова С. Позашкільна освіта. Засоби її переведення. — К.: Дзвін, — 1918. — 88 с.
3. Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка: Навчальний посібник. — 2-ге вид. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. — 320 с.
4. Сиротенко А. Й. Громадянське виховання учнівської молоді у позашкільній роботі // Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: Зб. матеріалів наук. -практ. конф. Кол. авт. К.: 2006. — с. 4—8.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти т. — К.: Рад. школа, 1976—1977 — Т. 4 — С. 40; 402.
6. Тихенко Л. В., Бращикін В. М. Болонський процес і розвиток творчих здібностей учнів в МАН // Тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фізико-технічного факультету. Суми. — Вид-во «СумДУ». — 2007 р. — С. 214—216.
7. Тихенко Л. В., Бондар Л. М., Перепелиця Н. В., Сидоренко Н. Ю. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю — Суми: ВТД «Нога-бене» — 2008 р. — 68 с.
8. Тихенко Л. В., Бондар Л. М. Формування і розвиток позашкільного навчально-виховного мікросоціуму: практичний аспект // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Суми: ВТД «Університетська книга» — 2008 — С. 78—84.
9. Тихенко Л. В., Николаєнко С. І. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України»: Навчально-методичний посібник. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. — 120 с.

ПЕДАГОГИ ЗА ПОКЛИКОМ ДОЛІ

*Вороніна Г. Л., Яковенко П. Д.,
викладачі кафедри методики дошкільної та початкової освіти
(секція методики виховання та розвитку особистості)
Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти*

Перебуваючи сьогодні на важливому етапі розвитку, позашкільні навчальні заклади є складовою системи безперервної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації, сприяє інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, готує до активної професійної та громадської діяльності.

Багатий досвід позашкільної освіти виховання особистості дитини дозволив освіті досягти престижу цій ланці освіти. Педагогічні колективи позашкільних навчальних закладів нашої області зорієнтовані на творчий підхід до організації навчально-виховного процесу, на розробку авторських навчальних програм, які сприяють засвоєнню учнями, вихованцями, слухачами понад унормованого рівня навчальних досягнень, передбачених для загальноосвітніх навчальних закладів.

Утілювати у життя завдання позашкільної освіти покликані кадри, як зазначено у Законі України «Про позашкільну освіту», «з високими моральними якостями, належним рівнем професійної підготовки, які забезпечують результативність та якість своєї роботи». [1, С. 50]. Відповідно до вимог сьогодення позашкільник — це педагог, який володіє комунікативними здібностями, здатний до науково-дослідної роботи, до розробки власних програм, посібників, до вивчення, узагальнення перспективного педагогічного досвіду. Саме такий спектр творчих та професійних досягнень педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів області дозволяє висвітлити конкурс професійної майстерності.

Конкурс є важливим заходом у реалізації Закону України «Про позашкільну освіту», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 р. р., та передбачає активізацію творчого потенціалу, поширення передового перспективного досвіду педагогічних працівників, підвищення соціального авторитету позашкільного навчального закладу як освітньо-культурного центру. [2, С. 8].

Головна мета конкурсу полягає у підвищенні рівня викладання, педагогічної майстерності, творчого пошуку та впровадження інновацій у педагогічний процес, модернізації педагогічних технологій, підтримці педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів.

У ході підготовчої роботи до проведення конкурсу керівникам педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів надається методична допомога, розробляються поради, перелік матеріалів, зразок оформлення титульної сторінки, заяви, орієнтовні критерії самоаналізу заняття гуртка та вимоги до анотації власного досвіду тощо.

Для позитивної мотивації до участі та забезпечення ефективних результатів конкурсу визначаються номінації за напрямками: «Педагогічний олімп» (найдосвідченіший педагог; вихованці якого досягли найвищих результатів) та «Надія року» (наймолодшому педагогу за високі результати, виявлені під час виконання конкурсних завдань, та творчу самобутність).

У рамках очної частини конкурсу учасникам пропонуються такі завдання: «Через тернії до зірок» (анкетування, тестування, проведення відкритого заняття) та «Моє педагогічне кредо» (захист власного досвіду).

Ретельної підготовки та психологічного напруження вимагає від конкурсантів проведення відкритого заняття, яке є, по суті, ілюстрацією того, як на практиці здійснюється основне педагогічне кредо вихователя.

Оцінювання конкурсних відкритих занять здійснюється за такими критеріями:

- цілі та завдання гурткового заняття (створення сприятливого клімату взаємовідносин та умов для організації творчої діяльності учнів, вихованців, слухачів; чіткість постановки цілей та завдань; опора на знання та особистісний досвід учнів, вихованців, слухачів);

- готовність до заняття керівника гуртка (зовнішній вигляд; володіння матеріалом; підготовка наочних посібників, плану-конспекту, короткий виклад важких питань, визначень, понять);

- підготовка учнів до заняття (наявність необхідних матеріалів, інструментів, додаткової літератури);

— організація пізнавальної діяльності (застосування активних методів; розкриття особистісних рис учнів, вихованців, слухачів, розвиток інтересу до заняття; організація самостійної діяльності; відповідність віковим особливостям та вимогам робочої навчальної програми);

— техніка викладання теоретичного матеріалу (володіння інноваційними виховними технологіями; логічність, послідовність викладання матеріалу; розподіл часу на різні форми роботи та діяльності).

— результативність заняття (емоційні контакти; реалізація поставлених завдань; методи заохочення).

Такий підхід дозволяє керівникам гуртків під час проведення відкритого заняття виявити справжні професійні вміння у визначенні мети та завдань, знання та врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, вміння працювати з науковою літературою, використовувати методичні рекомендації за профілем діяльності, вести необхідні робочі записи, аналізувати власну професійну готовність до вирішення поставлених завдань. Високий рівень організації пізнавальної діяльності вихованців розкривається через застосування різноманітних типів занять, зокрема: занять-мандрівок, занять-конкурсів, родинні свята, занять-змагань, занять-презентацій, занять — опанування нових знань, узагальнюючих занять.

Конкурсні відкриті заняття дозволяють також висвітлити досвід педагогів — позашкільників щодо обрання зручної для себе та вихованців схеми заняття, логіки та послідовності розкриття теми, створення ситуації успіху та комфорту для вихованців, учнів, слухачів, створення невимушеної, творчої атмосфери. Діти не тільки зацікавлено виконують запропоновані завдання, але висловлюють свої думки, бажання засобами фарб, звуків, рухів. Так, на підсумковому занятті театрального гуртка вихованці основного рівня навчання в змозі самостійно викладали новий матеріал гуртківцям початкового рівня. Творча особистість, позитивна енергетика керівника гуртка спонукає дітей до розкриття характерів героїв п'єси засобами пісні, використовуючи музичний супровід, створений самим педагогом. Науковий, ґрунтовний підхід керівника гуртка образотворчого мистецтва до розкриття теми «Ми малюємо джаз» не зашкоджує вихованцям за 40 хвилин створити роботи високої якості, майже готові до участі у виставці. Керівник спортивного гуртка забезпечує пошукову діяльність гуртківців на занятті «Рельєф. Тактика на гірському рельєфі» із використанням яскравого дидактичного матеріалу.

Захист власного досвіду «Моє педагогічне кредо» — найважливіша частина конкурсу. На цьому етапі від учасників вимагається у режимі публічного виступу розкрити ідею, мету, новизну, практичну значущість досвіду роботи з вихованцями, учнями, слухачами, представити професійний автопортрет, особливості своєї педагогічної діяльності, обґрунтувати використання тих чи інших форм і методів роботи. Учасники конкурсу показують вміння володіти аудиторією, достатній рівень психолого-педагогічної підготовки, знання особливостей сучасних виховних технологій. Використання комп'ютерних технологій для забезпечення наочності захисту, володіння науковою термінологією, глибоке розуміння особливостей свого напрямку, логічність, емоційність, висвітлення позитивних результатів дозволяє педагогам засвідчити рівень професійної підготовки та педагогічної майстерності, уміння творчо

підходити до реалізації різноманітних освітніх та виховних завдань.

Атмосфера взаємопорозуміння, доброзичливість журі, творчість педагогів у фіналі конкурсу дає свої плоди — чудові рядки гімну позашкільників Харківщини «Відкрий своє серце»:

Майстерно і творчо з добром і надією
Плекаєм таланти, як парость лози.
Відкрий своє серце назустріч дитині,
Любов і натхнення своє покажи!

Приспів: Даруємо творчість і сонце в долонях,
І посмішку дружню, і щирість думок.
Бо ми — педагоги за покликом долі,
Долаємо з дітьми шляхи до зірок!

Ми сіємо радість, серця відкриваємо
Для всіх, любі діти, у наших гуртках.
Відкрий своє серце назустріч дитині,
До сяйва зіркового вкажи вірний шлях.

Приспів:

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про позашкільну освіту молоді / Книга керівника позашкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / Упор. З. М. Рудакова; Л. М. Павлова. — Вид. 2-ге, доповнене. — Харків: Торсінг плюс, 2006. — 608 с.

2. Програма розвитку позашкільних навчальних закладів // Освіта України. — 2002. — № 28. — С. 8—9.

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Харченко Вікторія Євгенівна,
асистент кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Луганськ*

Актуальність дослідження. Сутнісною характеристикою життя в сучасному світі стає ситуація швидких змін. Прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і виникнення нових соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей неминуче задають нових параметрів протіканню соціалізації, пред'являючи підвищені вимоги у формуванні нових моделей соціальної поведінки, конструюванні персональної системи цінностей і ідентифікаційних структур особистості.

Сьогодні мало кого потрібно переконувати у важливості економічних знань в житті людини. Економіка стала одним з предметів, який відповідає завданню соціалізації.

Економічну соціалізацію визначають як процес перетворення людини в повноправного члена економічного співтовариства. Якою б не була глибина економічних знань, кожна людина вимушена самостійно вирішувати безліч економічних ситуацій. Висновки, до яких вона при цьому приходить, відображаються на її рішеннях як споживача або інвестора, працівника або під-

приємця і, врешті-решт, на політичних рішеннях. Чим більш усвідомлено і якісно прийматимуться рішення кожним громадянином, тим вище буде його добробут і добробут всього суспільства в цілому.

В нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Виходячи з актуальності **об'єктом дослідження** виступає економічне мислення особистості.

Предметом дослідження є особливості розвитку економічного мислення особистості в умовах позашкільного навчального закладу.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку економічного мислення особистості та визначення шляхів розвитку економічного мислення в умовах позашкільного навчального закладу.

Основний текст.

Аналіз літератури дозволив виявити характеристики категорії «мислення». У філософії воно трактується як узагальнене віддзеркалення, як «обхідний» шлях до осягнення суті, який пов'язаний зі створенням ідеалізації, абстракцій, допущень, гіпотез, цілих конструкцій, зрештою, покликаних охопити суть речей. У психолого-педагогічній літературі мислення (теоретичне) зводять до вміння «діяти без наочної опори, в думці» (В. Давидов), до розвитку аналітичного спостереження й успіхів у формуванні понять (Л. Занков), до позитивної зміни рівня аналізу і синтезу у процесі розв'язування розумових завдань (Н. Менчинська). О. Леонт'єв визначає мислення як вищий ступінь пізнання. Проте за всього різноманіття точок зору, автори сходяться на думці, що мислення — це продукт історичного розвитку суспільної практики, особлива форма людської діяльності.

Є багато підходів до визначення поняття «економічне мислення». Відповідно до одного з них, економічне мислення розглядається як процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей стану економічного життя у вигляді понять у їхній визначеній системі і логічному зв'язку; усвідомлення закономірностей розвитку суспільства; засвоєння емпіричного досвіду, економічних знань і їхнє застосування у свідомій практичній діяльності (Л. Бляхман, К. Улибін).

У педагогічній літературі виділяють три етапи розвитку мислення: формування понять, інтерпретація даних, застосування правил та принципів. Залежно від ступеня освоєння цих етапів виділяють чотири рівні розвитку мислення.

Перший рівень — синкретичний. Учні, які знаходяться на цьому рівні розвитку, характеризуються глобальністю і недиференційованістю суджень, у їхніх висловах відсутні пояснення причин явищ і яка-небудь аргументація. Як правило, їхні думки категоричні і виходять із суб'єктивної впевненості, вони ґрунтуються на неусвідомлюваному наслідуванні чого-небудь.

Другий рівень — інтуїтивний. У висловах учнів цього рівня розвитку, переважає впевненість, яка заснована на судженні авторитетів, усвідомлене наслідування переважає над переконаністю. Тут відчувається вже інтуїтивне оволодіння своїми судженнями і поглядами.

Третій рівень — початок теоретичного узагальнення. У своїх думках учні починають використовувати закони і закономірності, використовують загальні висновки, виразно диференціюють свою і чужу думку, а також систему доказів.

Четвертий рівень — розвиток інтелектуальної ініціативи. У своїх думках учні не просто висловлюють певні погляди, але і прагнуть захистити їх, довести їхню правоту. Самостійність мислення на цьому рівні тісно зливається з переконанням і стає могутнім чинником саморегуляції інтелектуальної діяльності особи.

Економічне мислення — це вищий ступінь людського пізнання економічних процесів в об'єктивній дійсності, яке визначає економічно обумовлені підходи у світогляді і господарській діяльності.

Економічне мислення — це, перш за все, вміння ухвалювати раціональні рішення, тобто діяти в ситуації вибору, усвідомлюючи власну відповідальність за нього. Економічне мислення допускає вміння визначати мету своїх дій, оцінювати виявлені альтернативи, обирати й оцінювати результат свого вибору.

З дитинства людина щодня повинна вирішувати проблему вибору: з якого уроку почати домашнє завдання, яку книгу читати, з ким дружити, як відстояти свою людську гідність і т. п. Не вирішуючи самостійно проблему вибору, дитина привчається отримувати готові рішення і зникає до статусу «утриманця». Економічна поведінка — це дії в постійному виборі з обмеженими ресурсами, які робить людина заради себе, своєї сім'ї, свого співтовариства.

Основу будь-якої економічної діяльності людини складають потреби. Саме вони примушують людину постійно удосконалювати способи виробництва, шукати різні шляхи до створення нових благ. Не було б потреб, не було б і економіки. У економічному світі людські потреби безмежні, оскільки вони постійно зростають, змінюються і не можливо точно їх виміряти в кожен даний момент часу. З іншого боку, — щоб ці потреби задовольнити, необхідні ресурси, які в кожний даний момент часу обмежені, тобто їх завжди менше, ніж необхідно для виробництва благ і задоволення потреб. Через цю невідповідність в економіці й існує проблема вибору. Поведінка людини в ситуації, коли вона намагається знайти єдине з декількох можливих вирішення проблеми, заснована на економічному мисленні. Як вона поводить? Що вона обирає? Причому її вибір має певну мету. З бажанням цю мету досягти, людина намагається передбачити різні альтернативи своїх дій, виробити критерії оцінки цих альтернатив і зробити усвідомлений вибір, оцінивши ці альтернативи. Крім того, економічно мисляча людина буде намагатися визначити ціну свого вибору. Чи не дуже великі ті втрати, які вона має, зробивши свій вибір? Здійснення вибору — це реалізація раціональної, економічної поведінки людини.

Для того щоб оволодіти економічним мисленням та певним рівнем економічної культури, не обов'язково здобувати спеціальну економічну освіту. Такі елементи економічної культури, як потреби, цінності, норми, переваги, інтереси, престиж, мотивація — присутні в усіх сферах суспільного і професійного життя, тому в навчанні важливо інтегрувати різні знання на основі економічного мислення.

Позашкільна освіта та виховання відбувається в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, у відкритій системі соціалізації і розглядаються як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні та розвитку дітей і підлітків.

Головна мета позашкільної освіти та виховання — створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволенні їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, техніко-конструкторської, художньої, декоративно — прикладної, еколого-природничої, туристко-краєзнавчої та інших видів творчості.

У Луганському територіальному відділенні МАН України в секціях «Психологія» та «Практична психологія» було використано ряд заходів щодо розвитку економічного мислення слухачів. Так, протягом 5 років слухачам МАН викладається теоретичний курс з основ економічної психології, де розглядаються такі питання як психологія грошей, кишенькові гроші, ставлення людей до власності, психологія багатства та бідності, психологія підприємництва. Також було розроблено та впроваджено річну програму «Шляхи розвитку економічної свідомості особистості». Протягом року слухачи відвідали декілька тренінгів серед яких «Роль грошей у житті людини», «Як досягти фінансового успіху», «Психологічний тренінг щодо формування ефективної грошової поведінки». Кожен з них розрахований на 16 годин, тобто по 2 години раз на тиждень. У ході опитування слухачи відмічали, що після проходження тренінгів вони змінили своє ставлення до грошей, навчилися більш адекватно себе сприймати, стали більш впевненими у собі.

Таким чином, впровадження відповідних заходів щодо розвитку економічного мислення в учнів позашкільних навчальних закладів сприяє їх ефективній економічній адаптації до ринкових умов. Формуючи економічний спосіб мислення окремого учня, його економічну культуру, кінець кінцем створюється фундамент добробуту суспільства в цілому. Як казав Бернард Шоу: «Економіка — це уміння користуватися життям найкращим чином».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бляхман Л. С. Перестройка экономического мышления. — М: Политиздат, 1990. — 280 с.
2. Визир В. В. Социально-психологический анализ формирования рыночного экономического мышления: Дис. . . . канд. психол. наук: 19. 00. 05. — М., 1994. — 170 с.
3. Губа М. До питання про зміст економічної освіти //Рідна школа. — 1998. — № 5. — С. 40—41
4. Концепція розвитку економічної освіти в Україні //Освіта в Україні. — 2004. — 23 січня. — С. 4—5
5. Корнійчук О. Є. Еволюція формування економічного мислення //Педагогіка і психологія. — 2006. — № 1. — С. 22—29.
6. Медвідь Л. Економічна освіта в контексті формування загальної системи освіти

Україні //Наукові записки Києво-Могилянської Академії. — 2005. — Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — С. 18—22. — Бібліогр.: 11 назв.

7. Медвідь Л. Економічна освіта в Україні. Витоки та розвиток //Директор школи, ліцею, гімназії. — 2007. — № 1—2. — С. 124—131.

8. Улыбин К. А. Современное экономическое мышление. — М.: Политиздат, 1986. — 239 с.

ИНТЕГРАТИВНЫЕ ФОРМЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

*Людмила Григорьевна Смирнова,
методист Института последипломного образования
Севастопольского городского гуманитарного университета*

*Татьяна Александровна Костокрыз,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогического мастерства и практической психологии
Севастопольского городского гуманитарного университета*

В XX веке мир в человеческом восприятии распался на множество «картин», фрагментов, составляющих. В круговороте «тотальной дифференциации» — природа и человек, духовное и материальное, субъективное и объективное, внешнее и внутреннее, чувственное и рациональное, логическое и интуитивное, естественное и искусственное, живое и неживое.

Уже в начальной школе педагогический процесс характеризуется преобладанием ориентации на рационально — логические способы познания, в которых доминирующими являются анализ, членение, деление, упрощение, однозначность, объективизм. Методы познания, опирающиеся на синтез и образное мышление, почти не имеют места в образовательном процессе.

Постоянная апелляция к разуму, опора на абстрактно-логическую стратегию мышления и недогрузка эмоционально-образной сферы привели к разрыву между двумя составляющими культуры — культурой интеллектуально-рациональной и культурой эмоционально-гуманитарной.

Сегодня признается очевидным, что только взаимодействие «двух культур» способно обеспечить полноценное восприятие мира человеком. Наука и искусство, так же как и «образное мышление» и «мышление в понятиях» — это два дополняющих друг друга отношения к окружающему миру, и ни одно из них не в состоянии заменить другого. Понятийно-логическое мышление существует наряду с художественно-образным сознанием — они не существуют раздельно в «чистом виде». Человек обладает не двумя «мышлениями», а единым мышлением, представляющим собой единство всех познавательных функций. В мыслительной деятельности (как в сфере науки, так и в сфере искусства) используются разные по типу элементы, вступающие между собой в различные соотношения [3, 27].

С современных научных позиций синтез «двух культур» будет способствовать интеграции в единое концептуальное целое разнообразных составляющих «феномена человека», естественнонаучного и художественно-гуманитарного типов мышления.

Преодолению разрыва между двумя составляющими культуры будут способствовать междисциплинарные, межпредметные связи. Сегодня все чаще ставится под сомнение сам принцип построения научных дисциплин, что грубо расчленяет сложный объект, весь смысл которого во взаимоотношениях и взаимодействии.

Но если в науке комплексный подход позволяет получить принципиально новые результаты, то нескончаемый спор о целесообразности интегрированного изучения предметов в школе не повлиял сколько-нибудь заметно на традиционные методы обучения. Обособление предметов школьной программы возникло в прошлом веке. Достигнутый к тому времени уровень научных исследований отличался доведенной до предела специализацией. Деление на предметы укоренилось в школе и берется за основу при подготовке учителей.

Ещё в прошлом веке педагоги высказывали предложения об интегрированном подходе к обучению, мотивируя его целесообразность тем, что познание в различных областях науки и искусства приобретает один ребёнок и сведение воедино должно облегчить усвоение разнородных фактов.

В наше время все новые и новые явления заставляют педагогов, психологов говорить о необходимости более серьёзного, чем прежде, отношения к взаимодействию, интеграции дисциплин в образовательном процессе.

Психологические основы межпредметных связей были заложены учением академика И. П. Павлова о динамическом стереотипе и второй сигнальной системе. Физиологическим механизмом усвоения знаний И. П. Павлов считал образование в коре головного мозга сложных систем временных связей, которые он отождествлял с тем, что в психологическом плане ассоциации — это связи между всеми формами отражения объективной действительности, в основе которых лежат ощущения. «Все обучение заключается в образовании временных связей, — пишет он, — а это есть мысль, мышление, знание» [4, 69]. Как правило, предметы и явления реальной действительности, связанные между собой цепью различных обстоятельств, предстают взаимосвязанными и в памяти человека. Встретившись с одним из данных предметов или явлений, человек по ассоциации может вспомнить и другой предмет, связанный с ним. В жизни каждого встречается случай, когда полностью забывается событие, в котором он принимал самое непосредственное участие. Но достаточно напомнить ему или вспомнить самому одно действующее лицо, как все событие отчетливо воспроизводится в памяти. Успех обучения во многом будет зависеть от количества необходимых взаимосвязанных фактов, событий, явлений, помогающих развивать способности воспитанников; быстро и точно воспроизводить в памяти ранее усвоенные знания. В формировании этой способности межпредметным связям принадлежит важная роль. Всякое обучение сводится к образованию новых связей, ассоциаций. Новые знания вступают в многообразные связи (ассоциации) с уже имеющимися в сознании сведениями, которые были получены в результате обучения и опыта.

В свое время Л. С. Выготский в работе «Исследование развития научных понятий в детском возрасте» писал, что «всякая новая ступень в развитии обобщения опирается на обобщение предшествующих ступеней. Новая сту-

пень обобщения возникает не иначе, как на основе предыдущей». Л. С. Выготский экспериментально установил, что предшествующая мыслительная деятельность, способствовавшая формированию обобщений, «не аннулируется и пропадает зря, но включается и входит в качестве необходимой предпосылки на новую работу мысли» [1, 48].

Таким образом, необходимость межпредметных связей в образовании заключена в самой природе мышления, диктуется объективными законами высшей нервной деятельности, законами психологии и физиологии. Многочисленные исследования психологов подтвердили и конкретизировали положение И. М. Сеченова, высказанное им в работе «Элементы мысли»: «Через голову человека в течение всей его жизни не проходит ни единой мысли, которая не создалась бы из элементов, зарегистрированных в памяти. Даже так называемые новые мысли, лежащие в основе научных открытий, не составляют исключения из этого правила» [5, 91]. Психологи установили, что все воспринимаемое человеком оставляет следы в коре больших полушарий головного мозга. Эти следы не бездействуют. Они способствуют возникновению возбуждения и тогда, когда раздражитель, оставивший след, отсутствует. Поэтому человеческая память не только запоминает и сохраняет знания, усвоенные ранее, но и воспроизводит их тогда, когда это требуется. На основании этих особенностей обучения и должно быть построено таким образом, чтобы формировать у учащихся способность воспроизводить ранее усвоенные знания для лучшего запоминания нового материала. Предметы или явления, взаимосвязанные в природе, связываются в памяти человека. Способность памяти запоминать новое на основе ранее известного не должна ограничиваться лишь внутри предметными связями, межпредметные связи дают возможность взглянуть на предмет с разных сторон и прочнее запомнить на основе межсистемных ассоциаций весь предмет или явление действительности. Важнейшими характеристиками запоминания следует считать приемы смысловой группировки учебного материала и выделение смысловых опорных пунктов, смыслового соотношения того, что усваивается в связи с чем-либо уже известным. Овладение приёмом знаний одного предмета при усвоении другого вносит в аналитико — синтетическую деятельность обучающихся большую целенаправленность в решении определённых задач, а также повышает активность самостоятельных методов работы.

Интеграция обеспечивает лучшую организацию мыслительной деятельности обучающихся и, наконец, вырабатывает логическую последовательность в решении как общих, так и частных задач. Естественно, что реализация межпредметных связей не может решить всех сложных задач обучения. Поэтому активная работа каждого учителя по усилению, расширению и углублению межпредметных связей является одним из важных путей в комплексном решении проблем обучения и воспитания школьников, формирования у них диалектического образа мышления.

Сама усложняющаяся жизнь подсказывает педагогам, насколько важно объединять усилия, согласовывать цели, перенимать методики, делиться наблюдениями и выводами. Педагогическая интеграция (лат. *integratio* - восстановление, восполнение, от лат. *integer* — целый) — это реальная возможность осуществить такое объединение. Нужно отметить, что, несмотря на есте-

ственность интегративных идей и на давность попыток их теоретически осмыслить, в педагогике даже нет устоявшегося терминологического аппарата. Показательно, что в двухтомной Российской педагогической энциклопедии нет статьи об интеграции. А в статье о близком понятии — «межпредметные связи» не только не удается отыскать пояснений по интересующему нас поводу, но и отсутствует определение самого понятия «межпредметные связи». . . Неудивительно, что в литературе рангом ниже царит терминологическая разногласия. Исследователи и педагоги-практики легко манипулируют обозначениями типа «интеграция», «интеграционный», «интегрирующий», «интегральный», «интегрированный», «интегративный», погружая их в чрезвычайно пестрый контекст. Терминологическую проблему усугубляет тот факт, что слов «интегрированный», «интегрирующий», «интегративный», «интеграционный» не приводит и Большой академический словарь русского языка.

Прежде всего нужно подчеркнуть, что в отличие от «межпредметных связей», где акцент естественно ложится на *содержание* преподаваемых дисциплин, **интеграция** (интегрирование) предполагает более глубокое и полное взаимодействие сотрудничающих сторон. Совместные усилия при интеграции осуществляются в целевом, содержательном, инструментальном и процессуальном ракурсах. Особенно важно то, что *результат, достигнутый интеграцией*, — это новое качество, которого объединившиеся педагоги не могли бы достичь, действуя они в одиночку.

Нас в исследовании интересует более глубокая интеграция, основанная на целевых, информационных, энергетических взаимодействиях педагогов. Вообще говоря, в педагогической сфере можно различать несколько уровней интеграции: прежде всего это объединение учащимся опыта, приобретаемого в ходе изучения различных дисциплин — *внутриличностная* интеграция. Далее, в том случае, когда преподаватель в рамках своей дисциплины объединяет материал разных дисциплин, имеет место *внутрипредметная* интеграция. Нас интересует и интеграция *личностная*, рождающаяся как сложение или умножение сил педагогов-единомышленников в ходе совместно проводимого образовательно-воспитательного мероприятия. ***Под интеграцией в нашем исследовании будет пониматься объединение усилий педагогов разных направлений в разработке качественно новых взаимообогащающих программ, направленных на создание развивающей среды для оптимизации социализации учащихся.*** Наконец, если педагогам удастся скоординировать циклы последовательных занятий по разным направлениям, — у нас будут основания говорить о ***метаинтеграции***.

Из принимаемого нами концептуального подхода явствует, что всякая педагогическая интеграция — это сотрудничество, но не всякое педагогическое сотрудничество есть интеграция, ибо ведущей особенностью интеграции выступает её стратегическая направленность не на какие бы то ни было частные проблемы, но на целостное личностное развитие ребёнка. Можно сказать, что педагогическая интеграция — это сотрудничество педагогов во имя целостного личностного развития детей [6, 15].

Мы исходим из того, что интегративные формы работы предоставляют возможность, с одной стороны, не повышая нагрузок, уплотнять материал, а

с другой стороны, разнообразие видов деятельности способно усиливать детскую мотивацию. Особо хочется подчеркнуть, что, нацеливаясь на создание общего позитивного психологического фона — радости, удовольствия, — мы, тем не менее, убеждены, что учащиеся должны приобретать также опыт преодоления серьезных трудностей, а может и огорчений, развивать упорство, учиться сотрудничеству, а не только совместным развлечениям. Лишь в этом случае, став взрослым человеком, наш тогдашний ученик сумеет не только занять своё свободное время, — такой человек будет направлен на саморазвитие, а к другим людям будет относиться с душевной щедростью.

Интегративные формы, мы полагаем, призваны расширить кругозор, умножить способности учащегося радоваться красоте — красоте линий, красок, изобразительных и музыкальных форм, человеческой речи, красоте умелой деятельности, красоте межличностных отношений. Из единства содержания, продуманной согласованности форм, баланса сотрудничества и соперничества должно «прорасти» богатство мировосприятия, обеспечивающее целостность творчески активной личности. Наконец, нет сомнений, что интегративные формы будут способствовать личностному росту не только учащихся, но и самих педагогов.

Значительно нам ясно, что под понятие «интегративные формы работы» подпадут самые различные виды педагогического сотрудничества — отдельные занятия, мероприятия, циклы занятий и пр. (классификацию данных форм ещё предстоит разработать).

Проблема формирования целостного мировосприятия на основе интеграции знаний является актуальной проблемой педагогики. Анализ изученной литературы, педагогического опыта свидетельствует о том, что отдельные аспекты данной проблемы рассматриваются в разных областях науки, но в педагогике специально эта проблема не исследуется.

Не разработана общая теория, которая позволила бы выстроить стратегию формирования целостного мировосприятия в процессе обучения в общеобразовательной школе и внешкольных учебных учреждениях. Отсутствует метод, обеспечивающий внутреннее проникновение языка одного предмета в язык другого предмета и на этой основе знаний и представлений о мире.

Внешкольные учебные учреждения в своей деятельности могут противостоять стандартизации основного школьного образования, расширить, дополнить, индивидуализировать его, предоставив каждому ребенку условия и свободу выбора для творческой самореализации, и тем самым способствовать становлению активной, целостной личности.

Интегративные формы работы во внешкольных учреждениях призваны расширить кругозор, умножить способность радоваться красоте, активизировать творческую мотивацию, формировать целостное мировосприятие у детей.

Опрос педагогов г. Севастополя подтвердил признание ими непродуктивности узкой специализации для личностного развития. И тем не менее как преподавание в школе (за редким исключением), так и во внешкольных учебных учреждениях ведётся фактически исходя из молчаливого предложения, что ребёнок сам как-то сумеет объединить в единое целое разрозненные умения, знания, получаемые от разных педагогов. То есть целостное форми-

рование личности учащегося перепоручается стихии, случаю, естественному ходу вещей. По сути, дети становятся заложниками педагогической специализации. Причём общеизвестно, насколько глубоко и взаимодополнительно связаны в различных сферах процессы дифференциации и интеграции. Только чаще всего дифференциация происходит сама, тогда как для интеграции требуются специальные усилия.

В связи с актуальностью проблемы нами был разработан спецкурс «Интегративные формы работы с детьми в условиях внешкольных учебных учреждений», в рамках которого работала творческая группа.

Ключевой проблемой, положенной в работу творческой группы, выступила препятствующая формированию целостной личности ребёнка узкая специализация в сфере образования.

Исходя из актуальности проблемы были определены основные направления опытно-экспериментальной работы.

ОБЪЕКТ: Деятельность педагогов и учащихся в процессе внедрения в практику работы внешкольных учебных учреждений интегрированных форм работы.

ПРЕДМЕТ: Разработка и внедрение в педагогическую практику интегрированных форм работы.

ГИПОТЕЗА: Интегрированные занятия будут способствовать социализации учащихся, их творческому и целостному развитию.

ЦЕЛЬ: Проверка эффективности применения в практике внешкольных учебных учреждений интегрированных форм работы.

ПРЕДПОЛАГАЕМЫЙ РЕЗУЛЬТАТ: Новые формы интегрированных занятий.

ТВОРЧЕСКИЙ ПРОДУКТ: Разработка планов-конспектов творческих занятий.

Работа велась на базе Центра научно-технического творчества учащейся молодёжи, Дворца детского и юношеского творчества, Балаклавского дома детского и юношеского творчества, Нахимовского творческо-производственного центра и проходила в несколько этапов.

Этапы опытно-экспериментальной работы Базово-интегративный (2005—2006 г. г.)

Содержание работы:

Анализ основных принципов разработки интегративного занятия, проведение обучающих игровых тренингов с педагогами по разработке тематических интегративных занятий, разработка оценочных процедур для определения педагогической результативности.

Основные намечаемые результаты:

Описание структуры интегративного занятия, основных принципов его разработки, характера участия педагогов и детей, технологии подготовки и проведения.

Конструктивно-интегративный (2006—2007 г. г.)

Содержание работы:

Разработка и апробация интегративных форм, объединяющих деятель-

ность отдельных педагогов ВУУ, а также ВУУ и образовательных школ. Анализ их организационно — воспитательной эффективности.

Основные намечаемые результаты:

Создание (описание и оформление) интегративных форм работы с методическими рекомендациями по их реализации.

Методически — обобщающий (2007—2008 г. г.)

Содержание работы:

Методическое обобщение и начало опытного внедрения интегративных форм в работу педагогов, не задействованных в опытно-экспериментальном исследовании.

Основные намечаемые результаты:

Публикация методических материалов, проведение семинаров, научно-практической конференции, круглого стола для распространения опыта.

Методика подготовки и проведения интегрированного занятия в условиях ВУУ

Процесс подготовки и проведения интегрированного занятия в ВУУ имеет определённую специфику и состоит из нескольких этапов: планирование, создание творческой группы педагогов, конструирование занятия и его анализ.

При планировании педагог внешкольного учреждения в соответствии с учебно-тематическим планом программы определяет количество занятий, их тематику и сроки проведения. Это необходимо для того, чтобы избежать элемента спонтанности, случайности в проведении интегрированных занятий. Кроме того, такой подход позволяет педагогу чётко определить роль и место интегрированного занятия в системе занятий первого, второго, третьего и т. д. годов обучения, а также выявить межпредметные интегративные связи с соответствующими базовыми дисциплинами общеобразовательной школы.

На данном этапе также определяется оптимальное количество интегрированных занятий для достижения поставленных целей в образовательном процессе детского объединения. Условно, критериями оптимальности могут выступать необходимость и достаточность рода занятий.

Общая цель любого интегрированного занятия — достижение целостного представления об изучаемом явлении, процессе, которые заявлены в теме или разделе образовательной программы. Если педагог выдвигает цель по ознакомлению обучающихся с теми или иными явлениями по теме или разделу, то в таком случае, интегрированное занятие будет выполнять функцию **вводно-обзорного занятия** по той или иной теме или разделу программы. Если же такое интегрированное занятие проводится в конце изучения темы или раздела, то имеет место **занятие обобщения** знаний, умений и навыков по пройденному материалу, которое является наиболее приемлемым вариантом в логике динамики познавательного процесса: от общего к частному, от частного к общему [2, 29].

Полученные в процессе обучения на спецкурсе знания, умения и навыки позволили педагогам овладеть технологией организации и проведения занятий, разработать и провести интегрированные занятия.

Темы интегрированных занятий, проведённых педагогами ВУУ г. Севастополя (в ряде случаев совместно с педагогами школ):

Тема: *«Родными тропами»*

Педагоги Нахимовского ТПЦ Лебедеко Е. С., Иванов В. А., Евстигнеева С. Я., Солодкова Е. Б., Кориняк Н. Н., Романова Е. В., Беседина Т. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: декоративно-прикладное и изобразительное искусство, краеведение, экология, спортивная радиопеленгация.

Тема: *«Декоративное панно «Морской пейзаж»*

Руководители кружков ДДЮТ Носкова А. А., Белоусова Н. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: живопись, декоративно-прикладное искусство, музыка, природоведение, искусствоведение, биология, география.

Тема: *«Зрительные иллюзии в одежде»*

Педагог ЦНТТУМ Макиенко А. Ф.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, дизайн, моделирование, эстетика, информатика, история.

Тема: *«Коллективная работа по изготовлению изделий из бумаги и глины»*

Педагоги ЦНТТУМ Сорокин В. А. и Лобанова Т. К.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, художественный труд, материаловедение, история.

Тема: *«История узелкового плетения»*

Руководитель кружка «Макраме» Балаклавского дома детского творчества Веребчан Л. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, художественный труд, эстетика, история, география, страноведение, материаловедение.

Руководители фольклорного коллектива «Калинка» ДДЮТ Сагань Г. В., Ашихина О. Е., Богдан Л. А., интегрировали хореографию с элементами украинознания, фольклора, истории, краеведения.

В процессе опытно-экспериментальной работы педагогами ВУУ были разработаны материалы интегрированных занятий по темам: «Использование приёмов ИЗО (ритм, контраст, гармония) в формировании образа вязаного изделия», «Осенняя природа в искусстве», «Сказочно-музыкальный образ в пластике танца», «Неразгаданная планета» и др. Обмен мнениями, передача опыта педагогов по разработке и внедрению интегрированных форм работы с детьми состоялись на городском семинаре и за «Круглым столом».

Для анализа интегрированных занятий были разработаны анкеты.

Цель анкетирования — изучение и оценка результативности интегрированного занятия. Содержание анкет различалось в зависимости от респондентов (педагоги, родители, дети).

У педагогов-экспериментаторов с помощью анкетирования выяснялись проблемы и трудности, связанные с организацией и проведением занятия; а также их мнение о влиянии интеграции на повышение их собственной профессиональной компетентности и развитие навыков конструктивного сотрудничества.

Педагогам, присутствовавшим на занятиях в качестве зрителей, предлага-

ли оценить уровень педагогического мастерства коллег и степень влияния занятия на развитие учащихся.

У родителей выяснялись их мнения относительно пользы таких занятий для детей, а также их готовность оказывать помощь педагогу в подготовке и проведении занятий.

У детей выяснялась удовлетворённость занятием, а также анализировалось, оказало ли оно активизирующее влияние на ребёнка, а именно, в каком качестве он хотел бы участвовать в подобных занятиях.

Стандартизированное наблюдение за активностью детей на занятии проводилось по схеме, разработанной психологом Л. А. Ясюковой [6, 37], и осуществлялось родителями, приглашёнными на занятие и прошедшими соответствующий инструктаж.

Для планирования интегрированного занятия была разработана схема, использование которой помогало педагогам осмысливать предстоящую совместную деятельность. Она позволяла выработать единый подход к теме занятия, определить педагогические цели и задачи, найти методы и приёмы их реализации; структурировать написание собственного раздела сценария каждым участником и разработать единый сценарий интегрированного занятия в целом.

Сравнительный анализ анкетных данных педагогов, как проводивших, так и присутствовавших на занятиях в качестве зрителей, а также родителей показал единство мнений по вопросу пользы интегрированных занятий, их положительного влияния на развитие детей. Единодушны педагоги (экспериментаторы и «зрители») в том, что совместные усилия по подготовке и проведению подобных занятий повышают профессиональную компетентность и развивают навыки конструктивного сотрудничества. Тем не менее, полученные результаты при обработке анкет педагогов-экспериментаторов показали, что 37% испытывали трудности в разработке единого сценария занятия, 23% — в подключении детей к подготовке занятия, 19% — в согласовании темы, целей и задач. Однако, несмотря на трудности, 90% педагогов считают, что сумели реализовать задуманное полностью в процессе занятия и лишь 10% — частично. 90% педагогов считает целесообразным включать интегрированные занятия в собственные образовательно-развивающие программы. Они также считают, что освоение соответствующей технологии требует времени, и на этапе обучения педагоги реально могут организовывать подобные занятия не чаще 1—3-х раз в году.

Обработка результатов стандартизированного наблюдения позволяет оценить эффективность отдельных блоков занятия, а также особенности эмоциональной включённости, речевой и двигательной активности детей. Во время занятия до 80% детей активно включались в работу. Выявились значительные различия в степени активности учащихся по отдельным блокам занятия в зависимости от их содержания. Блоки занятий, в которых педагоги использовали диалог, беседу, игру, творческие коллективные задания, обсуждения, вызывали у детей интерес, эмоциональный отклик, стимулировали активность. В блоках занятий, где доминировали монологи педагога или выступления отдельных учащихся, общая активность и эмоциональная включённость детей резко снижались.

Обработка анкет детей, участвовавших в занятиях, говорит о том, что им не только понравились занятия, но и многие (60 — 70%) хотели бы видеть себя на подобных занятиях в активной роли — ведущего или помощника ведущего.

На основании самостоятельно проведённого анализа интегративного занятия каждым педагогом можно сказать, что занятие подобного типа отличается от традиционного прежде всего тем, что оно выступает как средство решения педагогических задач по совершенствованию содержания, методов, приёмов работы, позволяет достигать качественно новых результатов. Благодаря объединению детей из разных кружков, обладающих различными способностями и предметными навыками, разных возрастов, в процессе совместной деятельности у них существенно расширяется сфера общения и развиваются коммуникативные навыки. Особенно следует отметить тот факт, что у детей на таких занятиях появляются и желание, и возможность проявлять свою активность и самостоятельность.

Исследование подтвердило основные положения гипотезы: педагогическая интеграция содействует повышению педагогической и методической компетенции, улучшению психолого-педагогических условий для социализации учащихся через творчество.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Исследование развития понятий в детском возрасте // Воображение и творчество в детском возрасте. — М., 1991. — 118 с.
2. Иванченко В. Н. Занятия в системе дополнительного образования детей. — Ростов-на Дону: Учитель, 2007. — 288 с.
3. Морен Э. Утраченная парадигма. — Киев, 1995. — 200 с.
4. Павлов И. П. Полн. собр. соч. 2-е изд. — М. — Л., 1951. — 253 с.
5. Сеченов И. М. Элементы мысли. — М., 1968. — 198 с.
6. Учимся творчеству // Интегративные формы работы в сфере дополнительного образования. — СПб., 2003. — 133 с.

КУЛЬТУРНИЙ САМОРОЗВИТОК ДИТИНИ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Горшкова О. Г.

*доцент кафедри теорії та методики виховання комунального закладу
«Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»,
канд. пед. наук*

Кінець ХХ століття був відзначений зміною наукових і педагогічних парадигм, одна із яких орієнтована на культуру. Проаналізувавши праці вчених: Ш. О. Амонашвілі, М. О. Бердяєва, І. Д. Беха, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, І. А. Язюна, Майкла Коула, Н. Б. Крилової, В. М. Розина, ми приходимо до висновку, що *культура людини* — це форма соціального життя, для якого характерні сталі засоби поведінки й вирішення проблем, певні типи соціальних відносин, специфічне розуміння дійсності. Таке визначення дає

нам розуміння, що на перший план замість біологічних факторів виступають соціальні відношення (комунікабельність і комунікативність) й особливість культурної свідомості особистості. Отже, в кожній культурі людини (а це стосується і дитини) треба розрізняти:

— *життєве середовище*, яке базується на різних життєвих ситуаціях, умовах, подіях;

— *соціальне середовище*, яке охоплює соціальні відносини, основні форми комунікацій і типи соціалізації;

— *засоби вирішення життєвих задач і проблем* (знакові способи, і індивідуальна діяльність, спільна діяльність тощо);

— *структури свідомості, розуміння й осмислення*.

Вищезазначене призводить до висновку, що люди, а особливо діти, красиві своєю несхожістю, неповторністю. Вона надає особливість, колорит, оригінальність, багатство єдності дитячого колективу. Це ставить перед керівником гуртка складне завдання — навчити кожного свого вихованця бачити «родзинку» в іншому й знаходити її у собі, радіти особливим досягненням іншого при повній відсутності заздрості; це надає можливість культурної самоідентифікації особистості дитини у різноманітній діяльності, яку вона обирає добровільно, що сприяє формуванню її внутрішнього культурного поля.

Треба зазначити, що *культура* — це не сфера дозвілля, яка зводиться до соціоцентристського підходу до культури взагалі. Вона має наступні властивості:

— символізм, означеність і осмисленість артефактів, якими людина користується й які отримує в процесі діяльності;

— особливий ціннісний характер взаємовідносин між людьми, який так чи інакше впливає на діяльність;

— особливі психологічні параметри такої діяльності (рівень організації, спрямованість на досконалість і досягнення найвищої якості, творчий характер, індивідуальна значимість).

Таким чином, культурна діяльність — складний, постійно мінливий, у залежності від культурного контексту, спосіб існування й самовиявлення індивідуальності, унікальна форма існування дитини, підлітка у різноманітних і різностильових її просторах.

Сьогодні свідчить, що становлення особистості відбувається не шляхом присвоєння культурних цінностей, а шляхом їх творення. На це вказує М. О. Бердяєв: «...культура не есть осуществление нового бытия, она есть осуществление новых ценностей». [1, с. 164]. Дитина повинна обов'язково створювати цінності не тільки для культури, але й для тих, хто їх ще не відкрив, бо це є обов'язковою умовою становлення особистості у позашкільному педагогічному процесі. За словами Е. В. Ильєнкова, «...действительная личность обнаруживает себя тогда и там, когда и где индивид в своих действиях и в продукте своих действий вдруг производит результат, всех других индивидов волнующий, всех других касающийся.» [2, с. 412]. Мова йде не тільки про індивідуальні внески в культури молодих талантів — всі види і жанри мистецтва мають багато прикладів раннього професійного включення

талановитих і обдарованих дітей у реальні художні процеси (а також у спорт і науково — технічну творчість). Суть є в тому, що дитинство й отрочтво, як прояв людської культури, самоцінні самі по собі: дитина — також, як і дорослий, носій культури, агент, діяч. Тільки функції їх у ній різні. Так, у дитинстві й отрочтві відбувається визрівання майбутньої культурної форми. Це є часом становлення індивідуального, культурного способу життя. І кожна із вікових культур — складна дитячодоросла форма життєдіяльності, яка відбувається за механізмами культурного відбору і пошуку особистісно значимих ідей і цінностей.

Отже, робимо висновок, що індивідуальні практики, ситуації й діяльність — повноправні елементи культури та механізми її розвитку.

Щоб цей процес відбувся, було запропоновано педагогам позашкільних закладів упровадити у свою діяльність технологію *концентрованого навчання* (автор О. Остапенко). *Концентроване навчання* — це спеціально організований освітній процес, при якому відбувається отримання вихованцями більшої кількості корисної інформації без збільшення навчальних годин, а за рахунок її систематизації. Пам'ятаючи, що позашкільна освіта повинна бути ненудною, не примусовою, а цікавою й приносити задоволення, педагогами позашкільля були опановані наступні моделі навчання, які входять до даної технології: «занурення» у предмет, який добровільно, виходячи із своїх можливостей, зацікавленості і потреб, обрав вихованець (М. П. Щетінін), тематичне «занурення» або «занурення» в образ (С. О. Терскова, О. В. Шубіна), евристичне «занурення»; сучасні діти хочуть бути особливими, мислити самостійно, люблять змагатися, творити (О. В. Хуторський), «занурення» в культуру; вони вчать вести діалог, бути відповідальними, вільними у своєму виборі цінностей, гармонійними й органічними, красивими, потрібними й значимими для інших (О. Б. Євладова). Ці моделі спрямовані на самостійне створення вихованцями нових творчо-освітніх продуктів: програм, проєктів, приладів, анімаційного кіно, спектаклів, різноманітних технічних моделей, костюмів тощо. Обов'язкові компоненти технології — групові та колективні способи, методи реконструкції та демонстрації, в основу яких покладено взаємонавчання. Воно відбувається наступним чином:

«Я навчаюсь»	Репродуктивний рівень
«Я навчаюсь учити»	Рівень опанування методичними знаннями
«Я навчаю»	Рівень взаємонавчання

Наведемо приклад таких поетапних дій в роботі театру моди «Таїс» (керівник педагог-методист Масунова Т. Г), існуючого на базі ЦДЮТ м. Енергодар Запорізької області.

На першому етапі створення колекції моделей національного українського одягу ХУШ століття, педагог розповідає вихованцям про культуру цю-

го періоду, основне призначення одягу, особливості деталей костюмів у представників різних прошарків населення. Демонструє зразки одягу даного історичного періоду через слайд-кіно.

На другому етапі вихованці опановують історичні дані про методи виготовлення національних костюмів, створюють сучасні лекала і виготовляють моделі, стилізовані під ХУШ сторіччя.

На третьому етапі створюють сценарій демонстрації своїх моделей публіці, підкреслюючи історичний характер запропонованих костюмів.

Позитивним у такій діяльності є те, що вона стає особистісно значимою для дитини. Вона сприяє формуванню у неї навичок осмисленого підходу до того, що вона робить. Навчає її взаємодопомозі й взаємопідтримці, а також відповідальності за кінцевий результат. Вона дає можливість звільнити дитину від замкненості, подолати її відокремленість. У такому процесі вихованці стають активними учасниками будь-якої ситуації, яка надихає на пізнання, розуміння й оцінювання культурних цінностей. Педагог-позашкільник, спостерігаючи за процесом взаємонавчання, має можливість виділити більш обдарованих дітей.

У процесі впровадження у практику цієї технології треба звертати увагу на вікові особливості розвитку вихованців. Так, до шести років іде активне осмислення дитиною своєї особливості, і відбувається цей процес інтуїтивно через доброзичливе сприйняття всього зовнішнього культурного середовища як даності. Для даного етапу характерна культурна діяльність у наступних формах — мистецтві, рольових іграх, предметній актуалізації інтересів, діалозі в спілкуванні з ровесниками, дорослими, вільній фантазії, інтуїтивному засвоєнню норм і зразків поведінки та діяльності. Саме на цьому етапі відбувається перший пік дитячої художньої творчості як нічим не обмеженого індивідуального втілення культурних практик.

Приблизно до 12 років відбувається ситуативно образне засвоєння культурних норм, які потроху відтісняються розвитком обміркованого й критичного відношення до середовища, оточення та самого себе. Осмислення «уже-не-дитина» і «ще-не-підліток» все більш виявляється як опозиційне. Змінюється потреба в автономності душевного життя та її збереження. Формується сфера таємного, різного роду секретів і таємниць, підліток оточує себе особистими артефактами, які приховує від оточуючих. Це — час, коли дитині життєво необхідний особистий культурний простір (свій стіл, своя кімната, своє місце серед гуртківців тощо).

Приблизно до 15 років, на тлі більш інтенсивних процесів самовизначення й самовираження відбувається поглибленість автономності культурного саморозвитку. Мета — отримання самостійності. Це — інтенсивний етап зростання. У підлітків формується подвійне відношення до субкультур дорослих. З одного боку вони прагнуть наслідувати у дорослих деякі елементи їх субкультур (мова, норми спілкування, манери й взірці поведінки, звички, традиції, життєві установи), а з іншого — зберігають свою автономність.

Приблизно в 16—18 років відбувається генерація того, що накопичувалося раніше: подолання кризи культурного самовизначення й самовиразу, отримання досвіду різноманітних культурних практик; перед молодого людиною чітко визначається його призначення у культурі (місце в житті). Головна

мета — оволодіння професійними навичками для найбільш повної самореалізації й самоусвідомлення.

У цих перетинаючихся вимірах соціуму й культурних практик підліток живе та діє, тут він нарощує свій різноманітний і завжди суперечливий культурний досвід, намагаючись знайти особистий стиль поведінки.

Ось чому, одним із завдань педагога позашкільного закладу, до якого приходить дитина, є налагодження доброзичливих відносин і взаємодіячі. Саме, взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємотурбота, взаємодовіра створюють органічну єдність між вихователем і вихованцями. Це є одним з кроків на шляху культурного саморозвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. Смысл истории. М: Мысль, 1990. — С. 164
2. Ильенков Э. В. Философия и культура. М.: Политиздат, 1991. — С. 412

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У XXI СТОЛІТТІ

*Калашиник Н. Г.,
директор Козельщинського будинку дитячої та юнацької творчості
Бутенко О. В.,
методист Козельщинського БДЮТ*

Практика сьогодення показує, що на сучасному етапі свого становлення позашкільна освіта потребує глибокої реорганізації і суттєвих змін. Глобальні соціальні проблеми людства, державно-моральна криза в державі привели до зниження рівня суспільної та особистої моралі. Як наслідок — соціальна деградація значної кількості дорослого населення, наркоманія і алкоголізм серед молоді та підлітків, прояви неадекватної поведінки, цинізм та жорстокість серед школярів. Це, в свою чергу, вимагає від позашкільної освіти вироблення таких стратегічних напрямків, що в повній мірі реалізовували б завдання формування духовно і морально зрілої особистості — повноцінного громадянина своєї держави. Саме в позашкільному навчальному закладі для цього є всі потенційні можливості.

Система позашкільної роботи повинна відповідати моральним і духовним законам розвитку світу. Сьогодні вона не може бути такою, як 10—15 років тому, бо потребує удосконалення змісту, форми і методів навчально-виховної діяльності, в центрі якої повинен бути вихованець із його потребами, запитаними та інтересами.

Важливими чинниками успішної позашкільної роботи є, на нашу думку, по-перше, належне кадрове забезпечення, і, по-друге, міцна матеріально-технічна база позашкільного навчального закладу. Це два основні важливі, без яких неможливо забезпечити ефективність і якість позашкільної освіти.

Від педагога-позашкільника як центральної фігури у позашкільному навчально-виховному процесі залежить вся організація творчої і корисної діяльності вихованців. Це повинна бути людина, яка працює з дітьми за покликанням,

любить їх, близько сприймає їх проблеми, радіє їх успіхам. Разом з тим, це людина вмінючі, творча, ініціативна, яка передаватиме дітям свої знання і вміння та завдяки власному професійному росту зможе забезпечувати постійно зростаючий рівень творчих потреб вихованців. Талант, як вищий прояв здібностей, — це дар людині від Бога. А педагогічний талант — це ще і розуміння великої відповідальності за долю вихованця — майбутнього держави. Це повинен усвідомлювати кожен педагог, який працює в системі позашкільної освіти.

Матеріально-технічне забезпечення сучасного позашкільного закладу повинно включати все необхідне обладнання, устаткування та інвентар для різних форм організації дозвілля дітей (гурткової, клубної, секційної та ін.). Це спеціально обладнані кабінети і майстерні для занять з декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, тренувальні зали для занять з різних видів спорту, краєзнавства та туризму. Музики та хореографії.

У позашкільному закладі дитина повинна відчувати себе затишно. Цьому сприяє не лише морально-психологічний клімат, доброзичливе ставлення педагогів, а й естетичний вигляд навчальних кабінетів і залів (меблі, озеленення, декоративні елементи, виставкові експозиції і ін.)

Позашкільною освітою в закладах охоплені діти різних категорій. Але матеріально-технічна база для дітей із забезпечених сімей, які мають вдома сучасну комп'ютерну техніку, аудіо- та відеоапаратуру, вкрай слабка і неспроможна задовольнити їхні потреби та інтереси.

Для ґрунтового оволодіння знаннями, вміннями та навичками з певних видів творчої діяльності необхідне забезпечення позашкільного закладу спеціальними впорядкованими посібниками. Теоретично-практичний матеріал повинен доповнюватись цікавими схемами, вікторинами, ігровими завданнями, ілюстраціями та ін. Звичайно, творчий педагог, який працює над підвищенням свого рівня і дбає про задоволення інтересів дітей, знаходить у постійному пошуку нової інформації, використовуючи методичні розробки, рекомендації, матеріали газет та журналів, але забезпечення підручниками з позашкільної освіти систематизувало б навчальний матеріал і значною мірою покращило б навчально-виховну роботу з дітьми.

Зміст позашкільної освіти, на нашу думку, повинен в повній мірі сприяти підготовці юнаків та дівчат до майбутнього трудового життя, сприяти професійному вибору. Необхідно визначити чіткі орієнтири у напрямку трудового виховання, привчання вихованців до праці. Тому при формуванні мережі позашкільного закладу доцільно звернути увагу на відновлення роботи гуртків столярної, токарної справи, лозоплетіння для хлопчиків; кулінарій, вишивки, в'язання, пошиття одягу для дівчаток.

Продовжуючи ремесла дідів і прадідів, зміцнюється духовний зв'язок з минулими поколіннями, що і становить міцність нашої держави. Слід врахувати, що крайні потрібні не лише співаки й танцюристи (на що здебільшого орієнтуються позашкільні заклади), але, в першу чергу, повноцінні громадяни, які мету свого життя вбачають у створенні продуктів праці власними зусиллями, завдяки здобутим практичним умінням.

Щоб підняти престиж і значимість позашкільної освіти, доцільно надати закладам право на видачу документів випускникам, що дають гарантоване право на працевлаштування відповідно до здобутого профілю. Батьки і вихо-

ванці повинні бути впевнені у тому, що позашкільний заклад у своїй діяльності орієнтується не тільки на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, а й дає можливість для подальшого їх працевлаштування за обраною спеціальністю відповідно до отриманих знань і умінь.

Особливої уваги заслуговує питання запровадження в позашкільному закладі єдиної системи духовно-морального виховання. Нам треба замислитися: як, яким чином без Бога в душі, духовно збіднені та розгублені, наші діти зможуть встояти у сучасному жорстокому світі? Реалізацію цієї мети вбачаємо через введення в систему навчально-виховної роботи позашкільного закладу наскрізної програми «Основи моралі та етики» (на основі знайомства учнів із православною культурою та традиціями). Важливо сформувані у дітей розуміння того, що саме вищі цінності, дотримання законів християнської моралі, наповнюють наше життя особливим

значенням, повнотою і духовністю. Необхідно розвивати у вихованців здатність до співчуття, співпереживання, вводити учнів у традиції православних свят, виховувати любов до культурної спадщини українського народу через розкриття змісту православного мистецтва: музики, іконопису, архітектури, літературних джерел і ін. Цю роботу повинен проводити підготовлений педагог (директор, методист чи психолог), який впроваджуватиме наскрізну програму через всю систему гурткової роботи в закладі. Цим забезпечуватиметься можливість реалізації основної ідеї та виховних завдань позашкільного закладу, що визначатиме стиль його діяльності і охоплюватиме всіх учасників навчально-виховного процесу.

Враховуючи духовно-моральний стан суспільства, безвідповідальне ставлення окремих батьків до виховання дітей і, як наслідок, — збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у кожному регіоні, на нашу думку, позашкільний заклад повинен стати ще й притулком для цих дітей, дитячим будинком. Для цього є можливим створити всі необхідні умови: проживання дітей з нічним перебуванням, навчання у місцевій школі, догляд вихователів, організована робота в гуртках, що сприятиме проведенню занять за інтересами і професійній підготовці. Вважаємо, що лише за таких умов позашкільний заклад може в повній мірі реалізувати своєю соціально-реабілітаційну функцію.

З метою доступності позашкільної освіти доцільно було б створити не лише філіали гуртків на базі сільських шкіл району, а й окремі філіали Будинку дитячої та юнацької творчості за профілями (технічний, еколого-натуралістичний, туристично-краєзнавчий, декоративно-прикладного мистецтва та ін.)

ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

*О. В. Литовченко,
канд. пед. наук, зав. лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту
проблем виховання АПН України*

Сьогодні, у час науково-технічного прогресу, високих технологій і т. д., виховання молоді є провідним питанням, від вирішення якого залежить май-

бутне як у масштабах країни, так і у світових масштабах. Відомий вислів: «Людина освічена, але не вихована, може принести згодом більше шкоди, ніж користі» — коментарів не потребує.

Виховання є процесом, який супроводжує людину протягом усього життя, хоча сила виховного впливу, звичайно, змінюється в залежності від віку, соціального статусу і т. д.

Виховання здійснює вирішальний вплив на формування характеру людини, визначає її світогляд, обумовлює процеси соціального становлення. Проте, не завжди визначає позитивний результат. Професор і дитячий психіатр Джені Сандерс-Вудстра в своїй прощальній промові (1987) сказала наступне: «Все, що знаходиться в стані стрімкого розвитку, знаходиться в стані підвищеної вразливості». Це означає, що **на всіх суб'єктах виховання дитини (батьках, педагогах) покладено значну відповідальність** за кожний здійснений крок у досягненні мети.

Теоретичні основи виховання та розвитку особистості розроблені І. Бехом, О. Сухомлинською, О. Кононко, К. Чорною та ін. Різні аспекти виховання та соціалізації учнів у позашкільних навчальних закладах відображені у працях О. Биковської, С. Букреєвої, В. Вербицького, А. Золотарьової, Л. Ковбасенко, Б. Купріянова, Л. Логінової, С. Мартової, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін. Проте, розробка теоретичних основ суттєвих аспектів функціонування та розвитку позашкільної освіти в Україні, реалізації її соціальних функцій не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є, по-перше розгляд основних підходів до сутності категорії «виховання», деяких парадигм виховання, по-друге, короткий аналіз соціальних функцій позашкільної освіти.

Розглянемо визначення сутності категорії «виховання», які є різними, проте однаково правомірними.

Виховання (у широкому розумінні) — це зовнішнє спонукання до розвитку й реалізації психічної, соціальної та фізичної активності людини; є провідним чинником становлення особистості в процесі онтогенезу [1].

Виховання розглядають також як процес соціалізації індивіда, становлення і розвиток його як особистості на протязі усього життя в процесі власної активності і під впливом природного соціального і культурного середовища, у т. ч. спеціально організованої, цілеспрямованої діяльності батьків і педагогів; надбання індивідом суспільно визнаних і схвалюваних даним суспільством соціальних цінностей, моральних і правових норм, якостей особистості і зразків поведінки у процесі освіти. Змістова характеристика виховання втілюється зрештою в категоріях права, моралі [4].

Існує визначення **виховання** як цілеспрямованого впливу на формування якостей особистості, на становлення її поглядів, почуттів, інтересів, мотивів, переконань. Виховання здійснюється, насамперед, через вплив на організацію діяльності та відношень вихованця [3].

Педагогіка як наука про виховання на даний час має у своєму арсеналі певні парадигми, відповідно до яких здійснюється виховний процес. Кожна з парадигм знаходить своє застосування за певних умов. Розглянемо деякі парадигми.

Педагогічна парадигма

Концепція педагогічної парадигми полягає в тому, щоб виховувати людину з використанням зовнішньої системи примусу. Внутрішнє протиріччя педагогічної парадигми полягає в тому, що виховуючи примусом, ми говоримо про свободу творчості. Неможливо виховати вільну особистість, якщо у процесі виховання відсутня свобода. (С. Банніков)

Акмеологічна парадигма

Згідно акмеологічної парадигми, у процесі виховання людині варто надати максимальну допомогу в розкритті її індивідуальності, реалізації потенційних можливостей, допомогти піднятися на власну вершину (асме — вершина). Такий підхід має яскраво виражену творчу спрямованість, знаходить застосування в гуманітарних сферах. У ставленні до людини проявляється максимальна індивідуальність. Від викладача в цьому випадку вимагається бути Особистістю з великої букви. Необхідно мати не тільки спеціальну, але й психологічну підготовку. Це дано далеко не кожному.

Комунікативна парадигма

Концепція комунікативної парадигми передбачає спілкування й взаємне удосконалювання групи людей з однієї предметної сфери, приблизно однакових за рівнем розвитку. У процесі взаємного спілкування відбувається обмін інформацією, знаннями й уміннями, удосконалювання людей. У науковій сфері це реалізується різноманітними симпозиумами, конференціями, семінарами тощо. Комунікативна парадигма також лежить в основі різних групових психологічних тренінгів. (В такому випадку роль викладача виконує керівник тренінгу. Крім знання предметної області, від такої людини вимагається комунікабельність, розумний конформізм, коректність у спілкуванні.) Для досягнення мети необхідно, щоб учасники такого процесу (який також можна розглядати як виховний) були зацікавлені в ньому. (С. Банніков)

Найбільш доцільним, на думку провідних вітчизняних вчених, є **гуманістичний підхід до виховання**, який полягає у визнанні людини самоцінністю. У природі людини закладений потенціал до безперервного розвитку, прагнення до самоактуалізації. У контексті підходу важливо, що внутрішній феноменальний світ людини впливає на її поведінку не меншою мірою (а іноді більшою мірою), ніж зовнішній світ і зовнішні впливи. **Будь-який вплив на особистість (педагогічний, терапевтичний) має виключати пряме втручання.** Будь-яка взаємодія між двома особистостями має будуватися на принципі рівноправності, поваги до іншої особистості (навіть якщо одна з них особистість у процесі становлення, наприклад, дитина). **При виникненні проблеми варто створити для вихованця поле вибору, але залишити вибір за ним. Людина як особистість має уміти робити власний вибір і нести за нього відповідальність самостійно.**

Гуманістичний підхід до виховання відображено у сучасних наукових концепціях (Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів), відповідних нормативних документах (Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1—12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», затверджена Наказом МОН України №1133 від 17. 12. 2007 р.).

Щодо **змісту виховання** Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів визначає базовими гуманістичними цінностями, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, **добро, відповідальність, совість** [2]. У Програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1—12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» сучасний зміст виховання розглядається як науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її **ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе**.

Підкреслимо: не зважаючи на те, що виховання здійснюється в різних соціальних інститутах, найбільш важливим серед них є сім'я. Загальноосвітня школа, з одного боку, має пріоритети щодо реалізації виховної функції (дитина проводить у школі значний час), з іншого боку, постійне підвищення вимог до освітнього рівня учня, ускладнення змісту навчання (починаючи з дошкільної ланки), залишає вихованню значно менше часу й уваги.

Позашкільні навчальні заклади мають значні можливості щодо виховання дітей та молоді, що обумовлено специфічними організаційними, змістовними характеристиками, соціальними функціями. З метою розуміння педагогічних можливостей цієї ланки освіти у сфері виховання особистості необхідно, як мінімум, визначити її соціальні функції та соціальне призначення.

Соціальні функції позашкільної освіти — це її очікувані результати, що віддзеркалюють уявлення про позашкільну освіту як соціальний інститут. Можливо виокремити три основні соціальні функції позашкільної освіти. *Перша* соціальна функція передбачає освітньо-культурний розвиток особистості, прилучення її до загальнолюдських і національних цінностей. *Друга* — полягає у створенні умов для професійного самовизначення особистості, набуття нею соціально значущих умінь та навичок, соціального досвіду, необхідного для її позитивної соціалізації. *Третя* функція позашкільної освіти полягає у розвитку особистості як індивідуальності з притаманними їй потребами, інтересами, здібностями; розвитку її здатності до самопізнання, самовиховання. І перша, і друга, і третя розглянуті функції ключовим поняттям мають «розвиток особистості», що є тісно пов'язаним з вихованням.

Не ставимо за мету в межах цієї статті розглядати конкретні виховні можливості позашкільних навчальних закладів, які є значними і обумовлені різними чинниками: статутом, концепцією конкретного закладу, педагогічним складом та ін. Розглянемо **основні пріоритети, які є спільними для різних освітніх установ** і визначені Міністерством освіти і науки України (Лист №1/9—513 від 13. 08. 2008 «Про проведення у 2008 р. серпневих конференцій педагогічних працівників загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів»). Визначені пріоритети можна узагальнити у вигляді наступних тез:

— **Виховна робота** у навчальних закладах повинна базуватися на традиціях і звичаях Українського народу, вихованні високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до Державних символів України.

— **Соціальне здоров'я дітей та молоді** значною мірою залежить від того, як вони проводять вільний від навчання час. Відтак необхідно організувати цілісний освітній простір, який створив би умови для наповнен внутрішнього

світу підлітка ціннісним змістом. Зростає роль позашкільних навчальних закладів як координаційних центрів виховної та організаційно-масової роботи в селі (селищі), мікрорайоні, районі, місті, області.

— У центрі уваги практичних психологів і соціальних педагогів мають бути **питання психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей і підлітків**; явище соціального сирітства; профілактика випадків фізичного і психологічного насильства, образ, недбалого і жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми, експлуатації, включаючи сексуальні домагання, втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин та до екстремістських релігійних психокультурних угруповань і течій тощо.

— **Формування у дітей та молоді толерантної поведінки** на основі організації громадянського діалогу, формування активної життєвої позиції.

— У центрі уваги має стати формування дієвої системи стимулювання обдарованої молоді та її наставників (на розв'язання цих питань спрямована Державна цільова соціальна програма роботи з обдарованою молоддю на 2007—2010 роки), **забезпечення ефективної діяльності загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів щодо створення умов для розвитку особистості** тощо.

— **Особливої уваги та турботи потребують діти з особливими освітніми потребами**. Враховуючи актуальність запровадження інтегрованого, інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, необхідно проаналізувати стан теперішніх умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів до загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів (обладнання ліфтами, підйомниками, пандусами, поручнями приміщень тощо) з метою інтеграції дітей зазначеної категорії в загальноосвітній простір.

Зважаючи на те, що позашкільна освіта, яка має значні можливості у сфері виховання особистості, що підтверджені практикою, володіє також значним потенціалом у цьому контексті, вимагають відповідного наукового обґрунтування моделі, які є сьогодні соціально необхідними.

Перспективний напрям дослідження лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання АПН України пов'язаний з умовами, напрямками **оптимізації виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів**. Вирішуючи завдання дослідження необхідно, насамперед, проаналізувати сучасний стан проблеми, що передбачає визначення критеріїв оцінки. Якщо говорити у цьому зв'язку про **вихованість особистості** як показник якості виховання, необхідно враховувати:

- по-перше, питання взагалі кількісного виміру вихованості залишається дискусійним (на думку деяких фахівців, про вихованість можливо говорити лише узагальнено, без конкретних кількісних показників);

- по-друге, вимірюючи вихованість учнів, важко визначити якою мірою її визначає вплив саме позашкільного закладу, адже кількість і значимість інших чинників є вагомим;

- по-третє, неможливо розглядати виховання, виховні моделі лише глобально, на рівні закладу і застосовувати до всіх учнів, адже саме індивідуальний підхід забезпечує індивідуальну своєрідність у розвитку дітей; **без врахування індивідуальних особливостей дитини педагогічний вплив може здійснити на нього зовсім не той вплив, на який розраховував педагог.**

Матеріали статті не висчерпують проблеми повною мірою, узагальнено представляють лише деякі її аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Наук. видання. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
2. Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів // Шкільний світ. — 2005. — № 45. — С. 4—11.
3. Гликман И. З. Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — 176 с.
4. Краткий психологический словарь. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — 512 с.

ПАРТНЕРСТВО КЕРІВНИКА ГУРТКА І БАТЬКІВ ВИХОВАНЦІВ ПАЛАЦУ

*Тихонова Ірина Іванівна,
директор Палацу дитячої та юнацької творчості
Солом'янського району м. Києва*

В сім'ї формуються ті якості, які ніде, як у сім'ї, не можуть бути сформовані. Порядність, доброта, відповідальність, чемність, уява про прекрасне, вміння та бажання працювати, здоровий спосіб життя.

Сім'я в першу чергу здійснює соціалізацію особистості (готує до дорослого життя у суспільстві), впливає на вибір професії. Дуже важливим є вплив сім'ї на формування особистості. В цей час формуються ціннісні орієнтації, життєві перспективи, розуміння своїх власних почуттів. Зростає потреба і стали нормою поведінки, вони повинні бути «закладені» в першу чергу в сім'ї. Та сім'я в наш час переживає дуже важку кризу, шляхи виходу з якої поки не ясні. Криза виявляється в тому, що сім'я все гірше реалізує свою головну функцію — виховання дітей.

Іде конфлікт загострення сімейних відносин, зростає кількість розлучень і неповних сімей. Розлучення — це завжди проблема у вихованні. В моїх гуртках майже 60% дітей живуть в неповних сім'ях або з другим батьком.

Іде конфлікт загострення сімейних відносин, зростає кількість розлучень і неповних сімей. Розлучення — це завжди проблема у вихованні. В моїх гуртках майже 60% дітей живуть в неповних сім'ях або з другим батьком.

Дуже важливо налагодити співпрацю з батьками вихованців. Тільки через спілкування трикутника **ПЕДАГОГ — ДИТИНА — БАТЬКИ** ми можемо досягти мети.

Батьки ніколи не відмовляються від запрошення прийти на наші свята, допомогти в організації та їх проведенні. І я бачу, що радість спілкування з батьками нічим не можна замінити.

Виховуя гуртківців, ми перш за все впливаємо на сім'ю. Через це педагоги повинні знати, який спосіб життя їх вихованців. Вони вивчають сімейну атмосферу, в якій мешкає вихованець, його взаємовідносини з батьками, проводять психолого-педагогічну просвіту з батьками через збори, консуль-

тації, бесіди, організацію та проведення вільного часу батьків і дітей. Важливим є контакт з кожним, справедливе вирішення конфліктних ситуацій, досягнення взаєморозуміння між батьками, дитиною і педагогом.

Я вважаю, що вміле проведення батьківських зборів — це складова успіху в роботі з батьками, з гуртківцями, в організації масових заходів.

Батьківські збори несуть як теоретичний так і практичний характер: розглядання ситуацій, тренінги, дискусії.

Проводимо анкету для гуртківців:

1. Подобається тобі займатися в гуртку?
2. Чим більше тобі подобається займатись?
3. Що ти хотів би виправити собі за допомогою цих занять?
4. Щоб ти хотів побажати керівникові?

Анкета для батьків:

1. Чи знаєте Ви мотивацію приходу дитини у гурток?
2. Як Ви ставитесь до його захоплення туризмом?
3. Чи розпитуєте Ви свою дитину про заняття в гуртку?
4. Яким Ви бачите заняття гуртка?
5. Чи хотіли б Ви з нами піти в похід?

Аналіз анкет допомагає в подальшій роботі.

Дуже цікаво проходить свято «Мама, тато, я — тспортивно — туристична сім'я». Поряд з дітьми беруть участь в туристичній естафеті і батьки. Так, це дійсно потрібно — побути поряд з дитиною, витерти сльози, коли боляче, що не перемагаєш, сміятися разом, коли радісно, наперебій ділитися враженнями, згадувати раз разом те, що запам'яталось, після свята. Таке спілкування і є дуже надійним засобом орієнтації дітей в дуже складному світі людських почуттів: чому радіти, коли обурюватись, коли жаліти, ким захоплюватися. Адже цьому вони вчаться у нас, у дорослих, коли ми разом з ними ідемо в похід, приймаємо участь у грі.

Я б дуже хотіла, щоб діти зрозуміли, що люди навкруги них живуть не тільки тим, що ходять і балакають, а і тим, що відчувають.

Дуже цікаво проходять батьківські збори в кінці навчального року «Ось і стали ми на рік дорослішими».

Форма проведення — *«Усний журнал»*.

Підводяться підсумки спільної діяльності — керівник, батьки, діти.

Епіграфом зборів є слова:

Удачи, паденья порою весь год.
Но встреча с друзьями — и все заживет.
Когда удалось нам до цели дойти,
К чему вспоминать о паденьях в пути!

Роберт Бернс

Закінчується навчальний рік, ми розлучаємось з гуртком на час канікул. Але яким був цей рік в нашій з Вами спільній діяльності? Давайте разом перегорнемо сторінки нашого навчального року.

Консультації — це ефективна групова і індивідуальна форма взаємодії керівника гуртка з батьками. Тематика консультацій залежить від віку дітей, актуальності виховних проблем. Проводить консультації кандидат психологічних наук Помиткін Е. О. Розробляється тематика консультацій на рік. Проводять психолого-педагогічні тренінги для батьків, керівників гуртків.

МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК — ЛАБОРАТОРІЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

*Толстїхіна Г. А.,
директор Волинської обласної МАН*

Модернізація всіх сфер життя країни висуває все більші вимоги до системи освіти загалом і позашкільної освіти зокрема. Реалізація Закону України «Про позашкільну освіту», Указу Президента «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді», Державної програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 рр. та одноіменної обласної програми є одним з пріоритетних напрямів позашкільної освіти. Особливе місце в системі позашкільля займають Малі академії наук — позашкільні заклади України, метою яких є пошук, навчання та розвиток обдарованої творчої молоді.

Сьогодні в Україні працює 27 територіальних відділень МАН, 8 з них мають статус окремого позашкільного закладу «Мала академія наук».

Волинське відділення МАН України було створене 2 листопада 1992 року наказом обласного управління освіти на базі двох позашкільних закладів: Центру туризму, спорту та екскурсій і Центру науково-технічної творчості учнівської молоді. 2005 року рішенням обласної ради було створено окремий позашкільний заклад — Волинську обласну МАН. Науковою базою п'ятнадцять років поспіль був і є Волинський національний університет імені Лесі Українки. Сьогодні в МАН працює 44 стаціонарних наукових секцій (60 груп), де навчається близько 600 осіб щороку.

Відірваність сільської молоді від наукових центрів, відсутність технічних засобів навчання значно звужує сферу особистісної реалізації сільських школярів, і саме тому в 1993 році з метою пошуку, навчання та розвитку сільських дітей розпочала роботу заочна науково-технічна школа, в якій щороку навчається більше 200 сільських учнів.

Для активізації роботи заочної школи та ширшого залучення сільської молоді до наукових досліджень колективом МАН було розроблено та захищено 2 проекти у Міжнародному фонді «Відродження». Дворазова фінансова підтримка (8. 000\$ та 22. 000\$) дозволила значно поповнити матеріальну базу МАН комп'ютерною, множиною технікою та сприяла якісному навчальному процесу. Загалом за 15 років своєї діяльності колектив МАН захистив 5 проектів: два Міжнародного фонду «Відродження», один — Міжнародного фонду TESIS (завдяки цьому база МАН поповнилась 50 науково-навчальними фільмами) та 2 проекти обласного фонду «Охорона Природи» при Управлінні екології та природних ресурсів, завдяки яким видано дві збірки творчих доробок учнів та вчителів «Екологічний калейдоскоп» і «Природа: погляд дитини».

Для повноцінної роботи Волинська обласна МАН творчо співпрацює з обласним управлінням екології та природних ресурсів, управлінням у справах сім'ї та молоді, з обласним краєзнавчим музеєм, архівом та науковими установами, громадськими організаціями, обласною спільнотою письменників України, обласною спільнотою журналістів України. Ці зв'язки сприяють якійсь роботі з дітьми та дають можливість більш творчо реалізуватись як педагогам, так і слухачам МАН. На базі ВО МАН створено обласний осередок громадської дитячої організації «Екологічна варта».

Мала академія наук є новою формою роботи з обдарованими дітьми в системі позашкільної освіти, тому зрозуміло, що напрацювань у сфері психології та педагогіки в руслі організації навчально-виховного процесу МАН практично не було. З метою інтеграції науки в сферу позашкільної та адаптації наукових надбань в навчально-виховному процесі була створена науково-методологічна лабораторія МАН.

За 15 років роботи Волинська обласна МАН активно включилась у розвиваючі форми роботи з обдарованою молоддю. Колектив МАН практично став творчою лабораторією з підготовки та проведення різноманітних заходів: конкурсів, конференцій, турнірів, фестивалів, колоквіумів, марафонів тощо. Протягом навчального року проводиться 26 заходів обласного рівня, 18 внутрішнього, установа бере участь у 24 заходах Всеукраїнського та 2 Міжнародного рівня, тобто більше 70-ти заходів.

Серед різноманітних заходів розвивального спрямування особлива роль належить турнірам. В області проводиться одинадцять обласних турнірів, участь у яких беруть майже всі райони. Волинська обласна Мала академія наук стала ініціатором проведення турнірів в області та центром, де відточується методика їх проведення. Турніри є порівняно новою формою роботи і водночас однією з оригінальних як за формою проведення, так і за суттю. На противагу олімпіадам, конкурсам, колоквіумам турнір має найбільшу творчу спрямованість. За своєю суттю турнір — це форма творчої співпраці учнів, учителів та науковців у науковому пошуку при розв'язанні проблеми. Саме ця креативна складова турніру є визначальною в ідеї та технології проведення турніру. Проте турнір — це не просто спроба вирішення наукової проблеми: по-перше, турнір сприяє набуттю досвіду глибинного усвідомлення наукової проблеми; по-друге, це спроба формування колективної думки, коли один доповнює іншого; по-третє, це можливість запропонувати власну модель бачення та розробити алгоритм втілення ідеї в практику. Отже, турнір є хорошою школою практики наукових дискусій. Досвід десятирічного проведення турнірів засвідчує великий інтерес як сільських вчителів, так і учнів до цієї форми роботи. Нестандартність та неадекватність задач шкільній програмі, їх проблемний зміст створюють особливий «смак» турніру. Очевидно, саме ця грань приваблює вчителів сільських шкіл і сприяє проведенню турнірів у школах.

З точки зору концептуально-орієнтованого підходу до навчання вирішення проблеми формування світогляду учнів та здатності самостійно здобувати знання і розвивати себе як особистість, турнір, як жодна інша форма інтелектуальних змагань, є перспективною формою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Педагоги і психологами визначають, що учень,

який брав участь у турнірах обласного та всеукраїнського рівня, краще адаптований до соціуму та більш творчий і гнучкий у підходах до вирішення будь-яких проблем. Тому можна стверджувати, що турнір — одна з вагомих повноцінних форм у творенні творчої індивідуальності учня, особливо сільського.

Для покращення роботи районних та міських філій в області була адаптована така форма роботи з сільською молоддю як виїзні спецкурси та лекторії, які охоплюють найбільш важливі проблеми, що виникають у сільських вчителів та учнів при написанні науково-дослідницької роботи. Програма зі спецкурсів та лекторіїв, як правило, затверджується на засіданнях відповідних кафедр університету. Живе спілкування дитини з науковцями з певної проблеми є великим стимулюючим фактором розвитку мотивації дитини. Кількарічний досвід проведення виїзних семінарів та лекторіїв засвідчує позитивні тенденції як у збільшенні кількості наукових робіт з сільських регіонів, так і в якісно глибшому підході до вивчення наукової проблеми.

Розуміючи важливість освіти як головного чинника конкурентної спроможності держави у світовому контексті, системі національної освіти необхідно постійно адаптуватися до вимог часу. Тому визначення чітких напрямків освітнього впливу на молодь є великим надбанням теоретиків української педагогіки. Василь Кремень, Президент Академії Педагогічних наук, у статті «Яку людину має готувати освіта: на чому слід зосередити увагу, модернізуючи освітню діяльність» стверджує, що суспільству необхідна: людина знанєва, яка має діяти на основі набутих знань, людина інноваційна, яка позитивно і активно сприймає зміни нововведення, самодостатня, розвинута особистість, демократична, глобалістична, технологічна, ціннісно-орієнтована. Виплекати і виховати таку особистість можливо, лише створивши поле творчого середовища. Спільна творча робота учня, науковця, методиста, керівника гуртка збагачує особистість, сприяє розвитку здібностей, поповнює її інтелектуальні і духовні резерви.

З цією метою ВО МАН щороку проводить літні оздоровчі табори, ексπεдіції, походи. Навчально-оздоровчі табори для дітей із віддалених та сільських районів відрізняються дуже насиченою програмою: разом із загальноприйнятими оздоровчими заходами (ігри, турніри, змагання, походи) дітям пропонується і великий інтелектуальний пласт знань, що засвоюються під час цих заходів. Водночас проводяться лекторії, дискусії, турніри, у ході яких засвоєння знань і набуття навиків йде як «сплав духовних утворень, які виникають в результаті взаємовпливу і взаємодії різних поглядів, уявлень, почуттів» [2]. Створення широкогранного поля спілкування з ровесниками, науковцями, методистами дозволяє запустити механізм творчості кожної дитини. Бажання творити разом, гордитись єдністю і дружбою, внеском у спільну думку і роботу народжують особистість сучасного зразка з оптимістичною гіпотезою бачення себе у цьому житті — це найважливіший урок, який отримують діти у таборі.

Мала академія наук є структурою системи позашкільної освіти, тому в своїй основі послуговується нормативними актами та документами МОН та вищестоящих інстанцій. Ця залежність від нормативів системи позашкільля за своєю суттю не завжди відповідає можливостям, а частіше породжує проблеми, що не сприяє якісній роботі. Система роботи МАН дещо випадає з за-

гальної структури навчально-виховного процесу позашкільля і якоюсь мірою тяжіє до системи вищої освіти.

Навчально-виховний процес у МАН набагато ширший, ніж у звичайному позашкільньому закладі, тому необхідним сьогодні є створення нормативно-правової бази МАН. Серед основних проблем, які потребують вирішення, можна вирізнити: 1) відсутність Положення про організацію навчально-виховного процесу в МАН; 2) невизначеність нормативної бази щодо схем оплати за різні форми роботи; 3) відсутність програмного забезпечення (за триступеневою системою навчання); 4) складності в погодинній оплаті праці науковців (виїзні лекторії); 5) відсутність механізму оплати заочної школи; 6) створення нової парадигми обліку результатів роботи позашкільля; 7) необхідність реформування системи державного контролю за роботою позашкільля.

Напрацьовані схеми роботи з обдарованою молоддю в обласних відділеннях МАН в своїй основі є традиційними і тяжіють до схем роботи системи всіх позашкільніх закладів. Кожне відділення МАН, враховуючи регіональні умови (наявність ВНЗ, системи фінансування, структури позашкільля) має свої особливості. Позитивом у цьому є те, що розмаїття форм та підходів у роботі конкретного обласного відділення збагачує змістово всю систему позашкільля.

ТУРНІР — ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В СИСТЕМІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Бурбела О. Ф.,

методист науково-технічного відділу Волинської обласної Малої академії наук

Проблема розвитку творчої особистості у сучасному світі є надзвичайно важливою. Кожна країна має дбати про розвиток творчого потенціалу суспільства загалом і кожної людини зокрема, оскільки потребує діяльних, обдарованих, інтелектуально розвинених громадян.

Сьогоднішній темп життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (ідей, задумів, підходів, рішень). Це людина, „яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники» [1, 93].

У наш час, коли спостерігається зростання інтересу до процесу творчості, великі можливості для творчої самореалізації школярів відкриває позашкільня освіта як одна із складових частин системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток здібностей, обдарувань дітей, задоволення їх інтересів, потреб у професійному самовизначенні. Особлива роль у створенні умов для розвитку та самореалізації творчої особистості належить Малій академії наук.

Волинська Мала академія наук у сфері своєї діяльності використовує різні форми роботи: навчальні сесії, індивідуальні консультації, конкурс-захист

науково-дослідницьких робіт, турніри, виїзні лекторії, тренінгові заняття, семінари тощо.

Детальніше зупинимось на організації та проведенні турнірів, які вже 16 років поспіль організовує і проводить Волинська МАН.

Турнір, як форма роботи з обдарованою молоддю, відрізняється особливостю, як за формою проведення, так і за своєю суттю. Турнір порівняно з олімпіадами та конкурсами, вимагає не просто демонстрації достатнього рівня знань його учасників, а й творчого, нестандартного їх застосування для вирішення поставлених завдань, володіння навичками ведення дискусії. Окрім цього, як колективна форма роботи, турнір вчить дітей працювати в команді, керуючись спільною метою.

Турніри поєднують в собі можливість ґрунтовного вивчення конкретних, задалегідь обумовлених проблем, з одного боку, і необхідність швидко мислити в процесі бою, захищаючи результати власних досліджень та сприяючи, аналізуючи, аргументовано критикуючи результати досліджень команд суперників, з іншого. Розв'язання турнірних задач — це творчий процес, який вимагає від дітей особливого підходу. Процес пошуку розв'язку турнірних задач відбувається у чотири етапи:

— підготовчий, на якому здійснюється зародження ідеї;

— визрівання — школяр нагромаджує, концентрує знання, які прямо чи побічно відносяться до поставленої проблеми, здобуває нові знання;

— осяяння, інсайт — це головний, специфічно творчий момент, коли учень свідомо чи несвідомо працюючи над матеріалом, інтуїтивно «схоплює» очікуваний результат;

— перевірка і доопрацювання — цей етап необхідний, щоб переконатися в тому, що «створено» саме те, що задовольняє умови поставленої задачі.

Турніри можна характеризувати, як найоригінальніші інтелектуальні змагання, оскільки вони поєднують у собі процес навчання (набуття знань), наукову діяльність (роботу) та гру. Учні не обмежені рамками вивчення того чи іншого предмета, вони мають змогу заглиблюватись в окремі, досить вузькі питання, які становлять для них суб'єктивний інтерес (зрозуміло, в межах поставленої на турнірі проблеми).

Основою проведення турніру є наукова дискусія. Згідно правил проведення турніру: «Дискусії мають бути конструктивними, спрямованими на обговорення правильності рішення, запропонованого Доповідачем, або суперечливих питань, висловлених Оponentом чи Рецензентом, якщо вони стосуються задачі, що обговорюється. При цьому Оponentу чи Рецензенту слід утримуватися від пропонування особистих варіантів її розв'язку». Тему дискусії визначає проблема (задача), яка розглядається під час гри.

Турнір — це тривала співпраця учнів, вчителів, студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, яка позитивно впливає на інтелектуальне становлення особистості, що в значній мірі визначається середовищем наукового спілкування. Саме в турнірній діяльності найуспішніше працює ланцюжок: школяр-вчитель-студент-аспірант-провідний вчений. Також хочеться відзначити, що турнірам притаманна демократичність проведення та відкритість результатів; члени команд можуть вступати в дискусію не тільки з учасниками але й з членами журі під час загальної полеміки.

З метою поширення турнірного руху в області, створення системи наступності учасників турніру та досягнення високої результативності у Всеукраїнських турнірах в рамках роботи Волинської МАН розроблено певну систему заходів, зокрема

— запровадження юніорських турнірів, учасниками яких є діти 7—9 класів;

— проведення відбіркових турнірів у філіях та наукових товариствах МАН, з метою відбору учасників обласного турніру;

— організація та проведення навчально-відбіркових зборів для формування складу збірної команди області.

Робота над задачами турніру прищеплює учням такі навички: мислити, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, практикувати її застосування в конкретних умовах, формулювати й відстоювати особисту думку в будь-яких ситуаціях під час турніру.

Залучення школярів до участі в турнірній діяльності сприяє розвитку їх творчих здібностей, отриманню навичок практичної наукової діяльності, формуванню логічного мислення, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми соціально — педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Заг. ред. А. Й. Капської. — Київ, 2002. — с. 91 — 96.
2. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. — Київ, Шкільний світ, 2007. — 111 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К: Либідь, 1997. — 376. с.

ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

*Мазурик Л. Б.,
методист науково-методологічної лабораторії Волинської обласної МАН*

Зміна парадигми суспільного розвитку, входження в інформаційно-технічний простір ХХІ століття сформували нову площину освітньої діяльності України. Соціальне замовлення на творчу, активну, цілеспрямовану особистість, здатну генералізувати та втілювати ідеї, вирішувати надпроблеми сьогодення, визначило перспективні напрями удосконалення всієї системи освіти.

Особливу роль у цьому відіграє Мала академія наук як позашкільна установа, що відрізняється не лише від школи, але й від інших позашкільних закладів, оскільки пропонує школяреві перехід на значно вищий рівень реалізації його пізнавальних інтересів, дослідницьких захоплень та ідей. МАН є більш демократична за своєю природою, більш відкрита до життя і до культури, сфери соціальних дій, науки і творчості, що робить її особливо привабливою для старшокласників.

Проте, як показує вже багаторічний досвід діяльності Волинської обласної МАН, для успішного інтелектуально-творчого розвитку здібних та обдарованих школярів недостатньо добре організованої систематичної напруженої їх роботи у загальноосвітній школі та позашкільному закладі. Типовий підхід до навчання обдарованих — поглиблене й прискорене вивчення ними змісту шкільної програми, у зв'язку з чим у стандартні програми в різній формі включаються більш складні й додаткові матеріали, вже не виправдовує себе. Підвищення рівня складності й збільшення кількості матеріалу аж ніяк не сприяє створенню оптимальних умов розвитку обдарованості, оскільки формування потреби у творчості, розвиток особистісних характеристик, які сприятимуть реалізації обдарованості, є не менш важливим у роботі з такими дітьми, як і підвищення їхнього інтелектуального рівня.

Саме тому необхідною умовою забезпечення повноти та цілеспрямованості розвитку обдарованості дитини є опора на наявні наукові дослідження у сфері обдарованості, використання наукових концепцій, підходів, методів виявлення та методик розвитку здібностей дитини.

Однією з найбільш ефективних форм організації навчання з метою створення умов самовдосконалення, актуалізації та реалізації творчого потенціалу, оволодіння складними видами діяльності є *тренінгові технології*.

На сучасному етапі розвитку суспільства тренінг як групова форма взаємодії та навчання отримав широке визнання і впровадження у різні сфери людської діяльності.

Тренінг в перекладі з англійської (train., training) має декілька значень — навчання, виховання, тренування, дресирування. Існує також багато визначень цього поняття. *Тренінг* традиційно розглядається як:

- група методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання;
- інструмент для формування умінь та навичок;
- засіб перепрограмування моделі управління поведінкою та діяльністю, що вже існує в людині;
- засіб адаптації до професійної діяльності;
- ефективний спосіб отримання особистісного досвіду, форма навчання, в якій за допомогою активних методів набуваються необхідні якості та властивості особистості тощо.

Особливого значення в реалізації поставлених проблем набуває програма тренінгу, в якій безпосередньо визначається загальна стратегія групового психологічного впливу, організація відповідних групових процесів, інтерактивні методи навчання тощо.

Структурою програми психологічного тренінгу визначається його основна мета, загальна тривалість занять, необхідне науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення, визначений перелік вибраних вправ, ігор та їх призначення.

Успішність тренінгу як інноваційної технології навчання вирішальним чином залежить від так званого „*ефекту групи*», який виявляється у тому, що внаслідок взаємодії різних аспектів досягаються властивості, котрі набагато перевершують просту суму властивостей окремих індивідуумів.

У проведенні тренінгових занять умовно можна виділити чотири основні фази: ознайомчо-вступну, діагностуючу, корекційну та завершальну. Ознай-

омчо-вступна фаза тренінгу передбачає якнайшвидшу активізацію групи задля вирішення поставлених проблем, працювати „тут і тепер». Завдання діагностуючої фази — виявлення реальних особистісних проблем, психологічних особливостей учасників тощо. В межах корекційної фази тренінгу відбувається основний вплив тренінгової взаємодії на членів групи, фактично реалізуються поставлені на початку заняття завдання. Завершальна фаза тренінгу є періодом інтеграційних процесів, емоційної стабілізації, зворотнього зв'язку як для учасників тренінгу, так і для ведучого.

Підготовка, проведення та результат тренінгових занять залежить від ведучого, тренера. Ефективний тренер — висококваліфікований спеціаліст, лідер, особистість з позитивним мисленням.

У Волинській обласній МАН, позашкільній установі науково-дослідницького спрямування, тренінг, як інноваційний метод навчання, отримав широке практичне застосування. Відповідно до моделі рівневої організації пошуково-дослідницької діяльності школярів у структурі МАН науково-методологічною лабораторією розроблено систему психологічних тренінгів.

Початковий рівень (6—7 класи) передбачає ознайомлення вихованців з основами дослідницької діяльності, широке використання ними елементів дослідницької роботи у профільній навчально-творчій діяльності шляхом:

— виявлення задатків та схильностей, сфери потенційної обдарованості дитини;

— ознайомлення слухачів з науковою термінологією та методами наукових досліджень;

— навчання методам роботи з літературою та іншими джерелами інформації;

— формування інтересу до наукової творчості, розвиток культури дослідницької діяльності, критичності мислення тощо.

Відповідно до початкового рівня організації пошуково-дослідницької діяльності школярів у структурі МАН розроблені такі тренінгові програми, а саме тренінг розвитку творчих здібностей, комунікаційних навичок, мотивації досягнень формування науково-дослідницьких інтересів.

Основний рівень (9—10 класи) спрямований на продовження роботи з удосконалення бази профільних знань вихованців (учнів, слухачів); розвиток їх інтересів до систематизованої навчально-дослідницької та творчої діяльності шляхом:

— розвитку та диференціації здібностей школярів; формування поняття про етику в науці; поглиблення знань про методи наукових досліджень;

— ознайомлення з можливостями відповідних профілю новітніх технічних засобів наукових досліджень;

— організації практичної навчально-дослідницької діяльності учнів;

— здійснення методико-педагогічного моніторингу за навчально-творчою діяльністю слухачів.

Відповідно до основного рівня науково-дослідницької діяльності школярів розроблені програми тренінгів розвитку мотивації досягнень, адаптаційної мобільності, публічного виступу, підвищення стресостійкості, розвитку комунікативних навичок.

Вищий рівень (10—11 класи) спрямований на організацію систематизова-

ної індивідуальної та колективної пошуково-дослідницької роботи слухачів наукових секцій під керівництвом наукових консультантів та педагогів-практиків шляхом:

- продовження роботи з удосконалення знань слухачів з базових дисциплін та основ дослідницької діяльності;

- формування поняття про креативну культуру дослідника та культуру творчої праці;

- органічне поєднання колективних та індивідуальних форм навчально-пізнавальної та пошуково-дослідницької діяльності;

- науково-методичний та психолого-педагогічний супровід навчально-творчої діяльності; розвиток пізнавально-наукових інтересів старшокласників тощо;

- залучення обдарованих учнів до систематизованої пошуково-дослідницької діяльності (індивідуальної, у парах, групах) за тематикою відділень МАН, участь у заходах МАН (турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт, наукових конференціях) обласного та всеукраїнського рівнів, у Міжнародних та всеукраїнських наукових та освітніх проєктах.

В площині окреслених напрямів вищого рівня організації науково-дослідницької діяльності слухачів науково-методологічною лабораторією ВО МАН розроблені та функціонують тренінги публічного виступу, підвищення стресостійкості та адаптаційної мобільності, особистісного зростання та самовдосконалення, розвитку ділової активності та кооперування.

Поетапне включення школяра в науково-дослідницьку діяльність в структурі МАН та функціонуюча система тренінгів сприяють створенню умов для творчого самовдосконалення, виявлення, розвитку та підтримки юних талантів та обдарувань, розширенню їх наукового світогляду, кращій адаптації учня до незвичних (творчо-пошукових) форм навчальної діяльності та забезпечують повноцінну підготовку слухача до організації та проведення науково-дослідницької роботи.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гаврилюк В. Ю.,

завідуючий навчально-методичним кабінетом позашкільної освіти

Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Процес формування творчої активності старшокласників засобами позашкільної освіти ґрунтується не лише на розумінні педагогами-позашкільниками внутрішнього світу, індивідуальних особливостей вихованців, а й на грамотному використанні ними психологічних закономірностей функціонування і розвитку творчої особистості в онтогенезі. Педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів повинні досконало володіти досягненнями сучасної психолого-педагогічної науки, ефективними технологіями організації навчально-виховного процесу, що забезпечують розвиток творчих здібностей і формування творчої активності вихованців.

Дана проблема є об'єктом досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Особливості психологічного розвитку старшокласників представлені в роботах В. Алфімова, І. Бега, Л. Божович, І. Кона [1—4]. Психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості дитини засобами позашкільної освіти вивчають В. Вербицький, Л. Ковбасенко, О. Литовченко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, А. Сиротенко, Т. Сушенко та інші дослідники [5—10]. Проте потребують подальшого теоретичного аналізу питання формування творчої активності старшокласників в позашкільних навчальних закладах.

Тому **метою** статті є теоретичний аналіз особливостей психолого-педагогічного розвитку старшокласників у позашкільних навчальних закладах; дослідження механізмів педагогічного впливу гуртків, творчих об'єднань на формування їхньої творчої активності.

Старший шкільний вік є завершальним етапом формування особистості дитини і періодом її переходу до дорослого життя. Перед старшокласниками постає необхідність реалізувати свій інтелектуальний потенціал, самовизначитися, обрати життєвий шлях. Головними новоутвореннями цього вікового періоду є відкриття власного «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, поява життєвої мети. Старшокласники намагаються досягти незалежності у поведінці (бажають самостійно вирішувати важливі питання своєї життєдіяльності), прагнуть емоційної автономії (намагаються вільно реалізувати свої емоційні стани, мати власні уподобання), моральної і ціннісної автономії (реалізують право на власні погляди, ціннісні орієнтації).

Пізнавальна і творча діяльність стають домінуючими видами активності старшокласників, а нова соціальна позиція змінює їхнє ставлення до навчання та його змісту — прагматично оцінюються близькі і далекі перспективи освіти (особистісний розвиток, здобуття престижної професії, матеріальний добробут). У старшокласників формується нова мотиваційна структура навчання: мотиви пов'язані із самовизначенням та підготовкою до самостійного життя (орієнтація на майбутнє), широкі соціальні мотиви (прагнення стати повноцінними членами суспільства, мати можливість конкурувати на ринку праці за рахунок власної компетентності та ерудованості), інтерес до змісту та процесу навчання (інтерес до методів наукового дослідження, самостійного пошуку інформації) [1; 4].

Така детальна психолого-педагогічна характеристика дітей старшого шкільного віку дозволяє усвідомити основні напрями педагогічного впливу на розвиток їхніх пізнавальних і творчих здібностей засобами позашкільної освіти та шляхи організації активного дозвілля, що має забезпечити відпочинок і зняття емоційної напруги після важкого навчального дня в школі. Ефективною формою організації освітньої та дозвіллевої діяльності старшокласників є діяльність гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів, що приваблюють дітей старшого шкільного віку своєю оригінальністю та творчою атмосферою, сприяють їхній соціалізації, стають середовищем творчої поведінки та самовираження.

Розвиток творчих здібностей старшокласників в гуртках, творчих об'єднаннях має бути логічним продовженням освітньої діяльності загальноосвітньої школи, відзначатися результативністю та технологічністю. Ось чому гуртки, творчі об'єднання старшокласників базують свою освітню діяльність

на наступних складових: особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, співробітництво та співтворчість вихованців і педагогів; використання інтерактивних методів навчання (дискусійних, ситуативного моделювання, колективно-групових); реалізація проектних технологій творчої діяльності (колективних, групових, індивідуальних); пошукова, науково-дослідницька та експериментальна робота; дієве дитяче самоврядування; професійна орієнтація та допрофесійна підготовка (з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, аналізом подальшої навчальної і трудової діяльності) [7].

Освітня діяльність гуртків, творчих об'єднань старшокласників також має включати наступні компоненти, що є основою сучасної позашкільної освіти: психолого-педагогічна підтримка та емоційний комфорт кожного вихованця; створення ситуацій позитивних емоційних переживань суб'єкта в предметній, творчій, комунікативній діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та інтелектуально-творчий розвиток; установка на позитивний суб'єктний досвід дитини (досвід самовизначення, творчості, комунікації як кооперації, позитивна установка на іншого) [8].

Провідною ланкою педагогічного процесу в гуртках, творчих об'єднаннях старшокласників є розвивальна взаємодія його учасників, а процес формування творчої особистості дитини, розвитку її творчої активності неможливо відокремити від творчого розвитку педагога-позашкільника, який навчає дитину творчій діяльності. Цей процес є не лише сукупністю послідовних і взаємопов'язаних дій педагога й вихованців, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок творчої діяльності, формування світогляду дитини, культури поведінки, а й сукупністю послідовних і взаємопов'язаних перетворень у творчому розвитку — педагог-позашкільник реалізує свої особистісні й професійні потенції засобом творення особистості вихованця [10].

Виходячи з таких положень можна зробити висновок, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія в умовах позашкільного навчально-виховного процесу — це форма педагогічного співробітництва між педагогом-позашкільником і вихованцями, в ході якого педагог і діти об'єднані творчим діалогом з метою активного саморозвитку і самовираження особистості кожного з учасників освітнього процесу, а також виявлення та реалізації кращих духовних якостей і творчого потенціалу. Таке педагогічне співробітництво забезпечує позитивне ставлення дитини до педагога, освітнього середовища гуртка, своїх однолітків, успішне формування позитивних властивостей і якостей особистості, індивідуально спрямованих на саморозвиток. З іншого боку, дієве співробітництво та співтворчість максимально спрощують професійну діяльність керівника гуртка, творчого об'єднання, забезпечують високу ефективність педагогічного впливу на особистість вихованця.

Основним предметом виховних зусиль педагога-позашкільника (як організатора пізнавальної і творчої діяльності дітей старшого шкільного віку) в умовах гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів має бути переведення навчально-виховної мети діяльності гуртка, творчого об'єднання в перспективу життя вихованців. Коли старшокласники сприймають спільну мету творчої діяльності, вона стає особистісно значущою, перспек-

тивною, включається в систему власних цілей і забезпечує досягнення прогнозованого результату.

На основі даного теоретичного аналізу можемо зробити **висновки**, що гуртки, творчі об'єднання старшокласників:

- соціальне середовище творчої самореалізації дітей старшого шкільного віку, яке дозволяє відчутти емоційний захист та комфорт у колі однолітків, викристалізовує виховний вплив індивідуальності, блокує негативні та агресивні прояви вихованців;

- дієвий соціальний інститут розвитку творчих рис характеру та творчих якостей інтелекту учасників позашкільного навчально-виховного процесу, що забезпечує постійне зростання потенціалу творчої діяльності, розвиток творчих здібностей, формування високого рівня творчої активності та індивідуального стилю пізнавальної і творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфимов В. Н., Артемов Н. Е., Тимошко Г. В. Творческая личность старшекласника: модель и развитие. — Киев-Донецк, 1993. — 64 с.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Виховання особистості: Навчально-методичний посібник: У 2 кн. — Кн. 2. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. — Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. — 352 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности. — М.: Просвещение, 1989. — 255 с.
5. Вербицький В. В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти): Монографія. — К.: Деміур, 2002. — 230 с.
6. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: Методичний посібник. — К.: ІМЗН, 2000. — 53 с.
7. Мачуський В. В., Гаврилюк В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів: Навчально-методичний посібник. — Біла Церква: КОПОПК, 2006. — 216 с.
8. Пустовіт Г. П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів: Науково-методичний посібник. — К.: Грамота, 2005. — 208 с.
9. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: Навчальний посібник. — К.: ІСДО, 1996. — 144 с.
10. Сисоева С. О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали міжнародної наукової конференції 16—17. 05. 2000 р. / За ред. С. О. Сисоевої і О. Г. Романовського. — Х.: ХДПУ, 2000. — С. 84—90.

З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ В ХРАМ

Вознюк Л. А.,

методист Нововолинської міської станції юних туристів

Позашкільна діяльність сьогодні розглядається як одна з головних ланок безперервної освіти в системі всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов для розвитку особистості. Відомо, що становлення людини відбувається шляхом засвоєння нею всіх тих надбань і цінностей, які були вироблені людством протягом історичного періоду.

Метою позашкільної освіти відповідно до суспільного замовлення та освітньої політики держави є створення психолого-педагогічних умов для повноцінного творчого, інтелектуального, духовного розвитку особистості; підвищення її мотивації до пізнання і творчості; задоволення освітніх потреб творчої особистості на основі її залучення до свідомої творчої діяльності, зокрема пошукової, дослідницької та експериментальної.

Національне і громадянське виховання є органічною складовою розвитку позашкільної освіти. Особливої актуальності в туристсько-краєзнавчій роботі набуває залучення учнів до пізнання рідного краю через організацію навчальних екскурсій, прогулянок, походів.

Надбужжя — цікавий в екскурсійному відношенні район, багатий на пам'ятки історико-культурної спадщини, зокрема — культові споруди. На основі краєзнавчих досліджень складено картосхему та каталог історико-культурних пам'яток Надбужжя.

Величезні храми, прекрасні ікони, мелодійні дзвони приходять у наше життя, щоб неминуче зникнути завтра або ж через десять поколінь. Проте ці, здавалося б, тлінні цінності зникають у швидкоплинності світу матерії лише для того, щоб відкритися знову феніксом православного духу в новітній, могутній красі, щоб навіки закарбуватися в наших душах так само, як століттями світив у душах наших дідів і палатиме в серцях дітей.

Багато хто з учнів не раз був у церкві, але чи всі вони розуміють про те, що бачать і чують.

Суть досвіду полягає в тому, щоб через організацію екскурсій в храм сприяти формуванню у вихованців свідомості і поваги до віри своїх предків, ліквідувати прогалини духовної неграмотності, викликати інтерес до пошуково-дослідницької роботи.

За навчальним планом гуртків Нововолинської СЮТур відведено 8—12 годин на проведення навчальних екскурсій за вибором: у природу, на підприємства, у музеї. Та найбільш пізнавальними є екскурсії в храм. Вони виконують дидактичну, виховну, пізнавальну та оздоровчу функції, є великою школою життя. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, у дітей розвивається спостережливість, увага, збагачується розум теорією і практикою пізнання дійсності.

Для вихованців станції юних туристів практикуються екскурсії у Свято-Успенський монастир (с. Низкиничі), Іоано-Зачатівську церкву (с. Тишковичі), Покровську церкву (с. Поромів), Святогірський монастир (с. Зимно), Різдва Богородиці (с. Мовників) та до святих джерел в урочищі Долинки, Цуцнів, Лудин.

Організація екскурсій до духовних святинь вимагає від керівника гуртка ретельної попередньої підготовки, знання фактичного матеріалу з історії православ'я, церковної атрибутики. При відсутності цих знань, потрібно домовитися про проведення екскурсії зі священником. Час для проведення екскурсії повинен бути вибраний тоді, коли не проводиться в храмі богослужіння.

Екскурсія, як і урок, має свою тематику, ціль, план. Вона повинна відрізнятися від відвідування церкви дитиною з батьками. Метою екскурсії в храм є ознайомлення вихованців з корінням духовності українського народу, історією культової споруди, інтер'єром, правилами і послідовністю церковного богослужіння. Екскурсію в храм доцільно проводити декілька разів, оскільки обсяг екскурсійного матеріалу досить великий.

З досвіду роботи рекомендуємо такий план проведення екскурсії:

1. Короткий інструктаж з техніки безпеки і правил поведінки в церкві.
2. Історичні відомості про населений пункт, де розташована пам'ятка архітектури.
3. Історія будівництва храму.
4. Зовнішній вигляд храму.
5. Іконостас.
6. Церковне начиння.
7. Одяг священнослужителів.
8. Церковні дзвони.
9. Час богослужінь.

Екскурсійна група повинна складатися з 10—15 учнів. Попередньо потрібно домовитися зі священником церкви, провести короткий інструктаж про дотримання техніки безпеки під час переходу до храму, звернути увагу на одяг дітей, розповісти, як потрібно себе вести в храмі (зняти шапку, не тримати руки в кишенях, вимкнути мобільний телефон, не розмовляти і не сміятися, не повертатися спиною до вітваря, при вході і покидаючи храм, перехреститися).

При підході до храму потрібно вибрати для огляду зручне місце. Екскурсія розпочинається з історичної довідки про те, коли, ким і на які кошти збудований храм, яку назву утримав при освяченні. Далі потрібно розповісти про розташування будівлі відносно сторін горизонту. Діти повинні звернути увагу на план будівлі, запам'ятати такі архітектурні частини як портал, апсида, баня, маківка, барабан, дзвіниця. Після ознайомлення із зовнішнім виглядом храму, перехрестившись, заходимо до святині. Священик чи керівник гуртка розповідає дітям, що весь церковний простір ділиться на три частини за своїм призначенням. Це притвір, або бабинець, центральний неф та вітвар. Далі потрібно звернути увагу на інтер'єр храму, зокрема: розписи стін і купола, прикраси іконами, рушниками, освітлення панікадилом, різьбою з позолотою.

Екскурсію в храмі проводимо по колу. Зупинившись перед іконостасом, розповідаємо про його будову і призначення: царські врата, послідовність та порядок зображення Святих, Ісуса Христа, Святого Духа, Богородиці.

Священик доповнює розповідь екскурсора про те, що знаходиться у вітварній частині на престолах, як відбувається приготування Священних дарів.

Далі потрібно розповісти про церковне богослужіння і яке для цього ви-

користовується начиння, а саме: свічки, кадило, хрест, чаша. Для дітей буде цікаво дізнатися, коли і для чого використовуються ці предмети, що вони символізують.

Про облачання священнослужителів (ряса, стихар, фелон, митра, омофор) в які свята, в який колір і які чини мають право одягати, краще щоб розповів священник.

Після цього учасникам екскурсії можна виділити 10—15 хвилин на самостійний огляд храму, придбання церковної літератури, пожертвування.

Перехрестившись, з поклоном виходимо з храму. На церковному подвір'ї слід звернути увагу на можливі пам'ятки, поховання, дзвіницю, розказати дітям, про що сповіщають церковні дзвони, із чого і як їх виготовляють.

Після проведення екскурсії слід узагальнити побачене і почуте, поговорити з вихованцями про те, що їх найбільше вразило, поставити декілька запитань по темі екскурсії, можна запропонувати написати замітку, провести анкетування, тестування, заповнити картку екскурсійного об'єкту.

Роль навчальних екскурсій до храму досить значна, оскільки учні мають змогу на місцевих культових об'єктах наочно «доторкнутися» до історії і християнства, зрозуміти те, що вони бачили до цього часу. Теорія пізнання засвідчує, що через зорове сприймання явищ, об'єктів і речей наша думка пізнає суть побаченого.

Отже, туристсько-краєзнавча робота всебічно впливає на формування «кореневої системи» свідомості кожної дитини, а свідомість є базовим компонентом особистості, фундаментом її духовності.

Із досвіду проведення навчальних екскурсій у храм відмітимо, що така робота дає змогу не тільки відкрити дитині дорогу до храму, але й пізнати національний колорит рідного краю, спосіб життя українців, їх віру, філософію, творчо-мистецький почерк, духовну спадщину, тощо. Завдяки цьому учнівська молодь глибоко усвідомлює себе як частину народу.

Культові споруди — невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання і виховання підростаючого покоління.

Методика дослідження історико-культурних пам'яток

У концепції позашкільної освіти та виховання, серед основних виділено туристсько-краєзнавчий. Сучасна наука розглядає туризм, як складну соціально-економічну систему, що має властиві тільки їй фактори і функції, що впливають на розвиток особистості, на формування свідомості молоді.

Краєзнавство — важливий фактор ідейно-політичного, морального, трудового, естетичного виховання дітей, воно сприяє патріотичному і громадянському вихованню, розширює світогляд і розвиває пізнавальні інтереси дітей, заохочує до творчої діяльності, формує практичні та інтелектуальні вміння, допомагає у виборі професії.

В арсеналі природничих наук для дослідження природних і суспільних явищ застосовується ряд методик та методів дослідження. За радянських часів, коли панувала атеїстична ідеологія, ніякої уваги не приділялося вивченню і збереженню історико-культурних пам'яток, а навпаки — знищенню їх.

Запропонована методика досліджень культових споруд полягає у використанні взаємозв'язаних способів і прийомів для вивчення об'єкту. При дослідженні православних святинь можна виділити декілька етапів роботи:

- Визначення завдання і мети дослідження;
- Збирання фактичного матеріалу;
- Обробка зібраних матеріалів, їх опис та аналіз;
- Написання звіту, статті, науково-практичної роботи.

Усі ці етапи необхідні і важливі, без них важко зібрати досі невідомі матеріали і факти, висловити наукову думку, дати обґрунтовані пропозиції.

Завдання підготовчого періоду полягає в тому, щоб якнайкраще підготуватися до наступних польових робіт. Слід продумати план опису об'єкту, необхідні форми фіксації матеріалів (щоденники, бланки, фотоматеріали), ознайомившись із картографічним матеріалом, опублікованими документами. На підставі цього у дослідника повинні скластися чіткі уявлення про особливості об'єкту.

Наступним важливим завданням підготовчого періоду є комплектування складу групи, розподіл обов'язків, визначення дати експедиції та фінансового забезпечення. Ці питання мають першочергове значення і їх готують заздалегідь.

Під час проведення експедиційних досліджень спочатку проводиться огляд місцевості (рекогносцировка) де розташований об'єкт, вибираються найкращі точки для фотозйомки, замальовок, проводиться окомірна зйомка місцевості, необхідні заміри об'єкту, дається архітектурна характеристика, проводиться опис інтер'єру, бесіда зі священником та старожилами. Для полегшення роботи рекомендуємо скористатися анкетною дослідження культурної споруди, що заповнюється безпосередньо на об'єкті, схемою зовнішнього вигляду та внутрішнього поділу храму (додаток 1,2). Керівник експедиції повинен слідкувати за дотриманням наукового рівня краєзнавчих досліджень та поведінкою дітей.

Камеральний період є заключним, під час якого зібрані матеріали уважно аналізують, перевіряють, уточнюють і складають заключний опис досліджуваного об'єкту.

Карти і картосхеми потрібно креслити в кольорі, відповідно до вимог картографічних матеріалів.

Фотознімки повинні відображати характерні особливості об'єкту, зйомку якого потрібно проводити з різних сторін горизонту.

Текстову частину рекомендуємо викладати в такій послідовності:

1. Титульна сторінка.
2. Зміст.
3. Анотація.
4. Анкета об'єкту.
5. Історична довідка.
6. Опис об'єкту.
7. Картосхема розташування.
8. План об'єкту.
9. Фото додатки.
10. Висновки.

11. Словник термінів. 12. Література. При виборі об'єкту дослідження слід дотримуватися таких критеріїв:

- історико-культурна цінність об'єкту;

- художньо-естетична привабливість;
- зручність доїзду до об'єкту.

Досвід показує, що найбільшої ефективності краєзнавча робота досягає тоді, коли базується на таких принципах: науковість, наявність особистої практики, можливість консультації фахівців, доступність для учнів, відповідність базовим знанням, виникнення інтересу в учнів до пошукової діяльності, відображення авторської позиції школяра.

Виходячи з вищесказаного, рекомендуємо такі етапи навчального дослідження:

- вибір педагогом майбутнього об'єкту дослідження;
- розробка програми ввідного теоретичного знання;
- вибір теми, постановка мети і завдань дослідження;
- підбір методів та методики дослідження;
- збір та первинна обробка матеріалу;
- аналіз і висновок;
- презентація.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Вознюк Л. А.,
методист Ново волинської міської СЮТур*

В епоху державного і духовного відродження України пріоритетною метою розвитку позашкільної освіти та виховання є сприяння становленню творчої особистості підлітків та молоді. Концептуальне осмислення проблеми переконує, що демократизація і гуманізація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народно-педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Відомо, що становлення людини відбувається шляхом засвоєння нею всіх тих надбань і цінностей, які були вироблені людством протягом історичного періоду.

Кожна людина від природи наділена певними задатками, які поступово розвиваються у здібності. Цілеспрямований вплив на людину з боку суспільства, різних установ або інших людей з метою вироблення у неї певних рис і властивостей називається вихованням.

Серед багатьох засобів, якими, володіє сучасна педагогіка, особливу роль у справі виховання відводиться дитячому туризму і краєзнавству, які тісно пов'язані між собою.

Позашкільна діяльність розглядається сьогодні як одна з головних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов розвитку й підтримання талантів та обдарувань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Забезпечення при цьому можливостей щодо вибору діяльності, до якої дитина проявляє зацікавленість, створює необхідні передумови для прояву природних здібностей.

Позакласна діяльність дає змогу дітям виступати в нових соціальних ам-

плуа, займати ролі, які відрізняються від ролі учня, тобто це особлива сфера, де школярі можуть задовольнити особистісні потреби в самоперевірці, самооцінюванні власного «Я». Це, так би мовити, зона активного спілкування, в якій задовольняються потреби в контактах. Вільний час — умова для розширення світогляду школярів, для самостійного творчого пошуку в будь-якій галузі, для поглиблення емоційного сприйняття сучасного життя.

Психологи стверджують, що діти нічого не хочуть відкладати на потім. Вони бажають жити, а не готуватися до життя.

Туристсько-краєзнавчий напрям освіти і виховання передбачає залучення учнів до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва та пошуку, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя, а також формування фізично здорової і духовно розвинутої особистості.

Туризм — це унікальний засіб гармонійного і комплексного розвитку дітей. Різноманітні форми туристсько-краєзнавчої роботи мають широкі можливості впливу на формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання розумових, трудових, естетичних та морально-фізичних якостей. При чому, це все відбувається у колективі, на живих прикладах, з романтикою пізнання, коли діти розкривають свої духовні якості і в них викристалізуються найкращі риси характеру.

Значущість туризму полягає ще й в тому, що через нього здійснюється головний принцип навчання і виховання — принцип єдності теорії і практики, зв'язку навчання з життям. Теоретичні знання набуті в школі чи на заняттях гуртка, під час походів, екскурсій, змагань, експедицій дістають практичне застосування. На основі особистого споглядання явищ, об'єктів і речей здійснюється сприйняття, розкриваються закономірності, проводяться узагальнення, робляться висновки, формуються необхідні для життя навички та вміння.

Ще на початку ХХ століття С. Ф. Русова, видатний український педагог у своїх працях широко пропагувала ідеї географічного краєзнавства, які сприяли розвитку позаурочної гурткової роботи з дітьми. Софія Русова розглядала географічне краєзнавство як засіб формування в учнів патріотичних рис і національної свідомості, тому що українці виховані « на широкому просторі степу серед його ясної краси, непорушної величної тиші у своїх мандрівках за часів козакування і чумакування ». Її твердження про вивчення своєї місцевості вважається актуальною проблемою: « Треба добре знати свій край, бо рідна земля, все одно, що ваша сім'я, а земляки, все одно, що родичі », Саме з ініціативи С. Русової розпочався рух позашкільної та виховної роботи з дітьми та молоддю.

У результаті виховання ми повинні досягти мети — виховання вільної особистості, яка визнає свої права і обов'язки в суспільстві. Сьогодні потрібні дослідження і побудова виховних систем, що спираються на співробітництво, участь, діалог і повагу. Адже розвиток громадянського суспільства будується як взаємодія суб'єктів. Тут у нагоді можуть стати сучасні форми та методи організації дитячого та юнацького руху, які в сьогоденній Україні набувають великого значення.

Навчально-виховна робота у Нововолинській міській СЮТур базується на створенні психолого-педагогічних умов для повноцінного творчого, інте-

лектуального, духовного розвитку особистості, що формується на традиціях і звичаях українського народу, вивченні його історичної і культурної спадщини, формуванню у підрастаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських обов'язків. Виховний потенціал освітнього процесу в контексті особистісно зорієнтованого підходу включає в себе: залучення вихованців до занять у гуртках за інтересами, участь у масових туристсько-спортивних заходах, навчальних екскурсіях, пошуково-дослідницьку і творчу діяльність. Основними формами залучення вихованців до активної діяльності є: індивідуальна та групова робота над пошуково-дослідницькими проектами, навчальні екскурсії, дослідницькі маршрути, профільні оздоровчі табори, змагання.

В установі створюється система відвідування та вивчення пошуковими групами визначних краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних об'єктів Надбужжя. За останні роки керівниками гуртків, методистом проведена значна робота щодо залучення школярів до участі в Русі учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків». Розроблено ряд регіональних заходів з впровадженням Міжгалузевої програми на період 2008—2012 рр. «Пізнай свою країну». Юними дослідниками зібрані цікаві та змістовні матеріали за напрямками туристсько-краєзнавчих експедицій: «Краса і біль Волині», «Дивовижна Волинь», «Історія міст і сіл Волині», «Волинь вишивана», «Колосок пам'яті». Періодично проводяться захисти науково-практичних робіт за результатами дослідження та пошуку юних краєзнавців. У своїх виступах учні висвітлюють проблемні питання, аналізують результати пошуку, обмінюються досвідом, визначають краєвих.

Новим виховним потенціалом у роботі педколективу стало залучення дітей до проведення екскурсій у храм, до капличок, цілющих джерел, які мають на меті наблизити юні душі через прекрасне до людяного, через пережити у віках до істин. Духовні цінності приносять емоційну, фізичну та душевну користь.

Зміст виховної роботи станції юних туристів складає сукупність дій працівників установи за такими основними напрямками: моральний, естетичний, духовний, фізичний, краєзнавчий, екологічний. Згідно концепції національного виховання педагогічні працівники керуються принципами народності, гуманізації, демократизації, культуровідповідності. На цій основі вивчено, опрацьовано і узагальнено проблемне питання, над яким працював педколектив — «Вплив туризму на розвиток особистості», що вилилося в об'ємну роботу, де висвітлено одинадцять основних аспектів особистісного самовизначення дитини засобами туризму.

Серед нових проблем виховання, над якими працює колектив, є нівелювання негативного впливу мас-медіа та інформаційно-комп'ютерних систем на формування дитячої особистості.

Залучення дітей до туристсько-спортивних масових заходів сприяє формуванню у них здорового способу життя на протигагу поширенню тютюнопаління, наркоманії, алкоголізму. Участь у масових заходах сприяє розв'язанню проблеми їхньої зайнятості у вільний від навчання час.

Заняття дітей у гуртках СЮТур є одним із найдієвіших засобів запобігання злочинності та правопорушень учнівської молоді.

Доповнюючи, розширюючи та поглиблюючи вплив сім'ї та школи, продовжуючи навчально-виховний процес, позашкільні заклади мають високий виховний потенціал, задовольняючи індивідуальні запити дітей, стимулюючи розвиток їхніх нахилів у різних галузях діяльності. Це сприяє духовному, інтелектуальному й фізичному вдосконаленню, що відбувається в емоційно привабливій сфері спілкування.

Отже, однією з найважливіших педагогічних закономірностей є те, що в процесі формування особистості і підростаючих поколінь найефективнішими є шляхи пізнання від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного.

Успіх виховного процесу в національній системі виховання залежить від того, чи відмовиться педагог від стереотипів минулих часів, чи готовий він перейти до перебудови в навчально-виховному процесі. На зміну педагогіки заборони і вимог, авторитарності має прийти педагогіка співробітництва і співдружності, наукової виховної мудрості. Критерієм та мірою діяльності кожного керівника гуртка повинна бути дитина, її фізичне і моральне здоров'я, всебічний розвиток.

Оновлення системи освіти держави значною мірою пов'язане з розробкою та впровадженням у педагогічну практику ефективних технологій розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості, формування її пізнавальної та творчої активності. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань позашкільної освіти.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНО ЗДОРОВОЇ, ДУХОВНО БАГАТОЇ, КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

*Єрко А.В.,
директор міського центру туризму, спорту і краєзнавства
учнівської молоді Луцької міської ради*

XXI ст. висуває перед суспільством вимоги щодо ролі освіти в розвитку особистості, свідомого громадянина і патріота України. Тому одним з пріоритетів сучасної освіти і виховання є соціальний розвиток дитини, розширення ступенів самостійної активності, фізично розвиненої, духовно багатої, культурно зорієнтованої особистості школяра.

В Україні виховання дітей шкільного віку є невід'ємною і найважливішою частиною всієї педагогічної роботи. У шкільному віці закладаються основи здоров'я і довголіття, формується велика кількість рухових навичок, розвиваються навички особистості та громадської поведінки.

Одним з найефективніших шляхів є інтегрований підхід до розвитку фізичної і розумової сфери школярів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Роль туризму в сучасному світі багатогранна. В останні роки в силу відомих причин її всі частіше стали зводити до функції мультиплікатора, що здатний відродити: культуру, спорт, інфраструктуру, регіональний господарський комплекс, зайнятість і т.п.

Масовий розвиток туризму дозволяє дітям значно розширити знання з історії своєї батьківщини й інших країн, зробити їх більш стійкими, конкретними, образними, краще зрозуміти хід і значення окремих історичних подій і явищ, познайомитися з визначними пам'ятками тієї або іншої країни і т.д.

З точки зору педагогіки основною метою туризму є виховання як ефективних засіб передачі людині раніше накопичених цінностей: знань, моралі, трудового і життєвого досвіду, а також цілеспрямована зміна властивостей особистості в ході занять туризмом, розширення представлень про культурну і природну спадщину.

Культурне формування особистості в туризмі розуміється як цілеспрямоване формування культурного досвіду особистості за допомогою: природної і культурної спадщини, освоюваного за допомогою школи, родини, середовища діяльності, дружнього оточення, соціальних інститутів, засобів масової інформації, туризму.

Культурний розвиток особистості одна з функцій туризму, оскільки саме вона дозволяє усвідомити місце туризму в ряді цінностей. Перед туризмом стоїть задача: зробити культурні і природні простори доступними для користі розвитку самої ж особистості.

Основна функція засобів туризму сприяти розвитку особистості.

Міський центр туризму проводить масові заходи зі спортивного орієнтування, спортивного туризму, організовує краєзнавчі конференції. При міському центрі туризму діють гуртки зі спортивного орієнтування, спортивного та пішохідного туризму. Гуртківці центру відвідують мальовничі куточки Волині та України завдяки екскурсіям, походам різної ступені та категорії складності.

На заняттях зі спортивного орієнтування, спортивного та пішохідного туризму педагогами міського центру використовуються наступні основні засоби залучення до туристсько-краєзнавчої роботи як:

- фізичні вправи з максимальним використанням природного і соціального оточення, які спрямовані на розвиток фізичних якостей, координаційних здібностей, раціональне подолання природних перешкод і оволодіння технікою пересування у пішохідних та лижних прогулянках (походи, змагання зі спортивного туризму);

- спеціальні рухові завдання для розвитку просторового орієнтування (змагання зі спортивного орієнтування);

- рухливі ігри з пошуковими ситуаціями у приміщенні і на місцевості;

- туристські вправи прикладного багатоборства (в'язання вузлів, складання рюкзаків та ін.);

- до засобів туризму відноситься і сама туристська діяльність, через яку формуються моральні якості дитини і пізнається навколишній світ, а туристські посади, які діти отримують по черзі, є засобом пізнання самого себе (походи, оздоровлення);

- застосування засобів туризму у вихованні дітей шкільного віку дозволить комплексно вирішувати питання фізичного і розумового розвитку дітей.

- використання засобів туризму в основних організаційних формах дозволить підвищити рівень фізичної підготовленості (найбільший приріст — у результатах загальної витривалості, координаційних здібностей і різних видів орієнтувальних здібностей);

— ігрова туристська діяльність створює умови для формування вмінь формувати дружні відношення з однолітками у групі;

Саме завдяки цим засобам заняття туризмом створюють можливість для більш результативного впливу на успішність засвоєння знань в області фізичної культури, географії, біології, правил поведінки на природі.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ — НАЙГОЛОВНІШЕ ЗАВДАННЯ ОСОБИСТІТЬ. ЯКОЮ ЇЙ БУТИ...

Маслай Г. С.,

доцент, заслужений працівник освіти України,

завідувач методичного кабінету Центру туризму, спорту та екскурсій

Необхідно підкреслити роль і значення позашкільної освіти на сучасному етапі, як додаткової освіти, освіти на замовлення суспільства.

Яку людину має готувати освіта, щоб виконати замовлення держави:

- людину з глибокими знаннями,
- самодостатню розвинену особистість,
- патріотичного громадянина,
- ціннісно-орієнтовану особистість,
- гуманіста,
- демократа,
- толерантну людину, інтелігентна.

Для цього нам необхідно вирішити завдання:

- розвиток у дітей мотивації до пізнавальної діяльності та творчості,
- формування у дітей потреби здорового способу життя та зміцнення здоров'я кожного,
  - організація змістовного відпочинку та оздоровлення дітей,
  - організація навчально-виховного процесу на основі науки та передової педагогічної практики, використання передових педагогічних технологій,
    - організація творчої праці дітей під час практичних занять, змагань, походів, експедицій. (За принципами — «від практики до теорії», «від теорії до практики»),
      - педагогізація батьків (робота із сім'єю),
      - допрофесійна підготовка,
      - розвивати духових духовні та культурні, цінності кожної особистості,
      - спільна діяльність (співпраця) з закладами освіти, культури охорони, здоров'я, громадськими організаціями,
        - робота з дітьми за місцем проживання,
        - робота з обдарованими дітьми,
        - робота з дітьми «групи ризику».

Особливо змістовно нам потрібно працювати з дітьми, за місцем проживання, здійснюючи індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи особливості вікової психології. Доцільно пригадати слова А. С. Макаренка, а саме: «Педагогіка — це майстерня, а психологія — інструмент, яким там працюють».

Доцільно вичленити основні принципи яким має відповідати сучасне ви-

ховання: як залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та втворючого розвитку. Варто особливо **виділити принцип гуманізації виховного процесу в позашкільному навчальному закладі**. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині, як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості, не прискорює її розвитку (не поспішає), а спрямовує на самостійну діяльність, враховуючи потреби, запити, бажання й інтереси дитини, стимулюючи розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих мрій та задумів.

Принцип цілісності. Означає, що виховання організовується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний та різнобічний розвиток особистості; на формування в неї цілісної картини світу, передбачає наступність в реалізації напрямів, завдань виховної роботи, охоплює всі сфери життєдіяльності учнівської та студентської молоді, здійснюється в різних формах навчання та виховання (школа, ПТУ, вуз, ПНЗ). Особливо слід звернути особливу увагу на виховання дітей у дошкільному навчальному закладі.

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування свідомості, самосвідомості, виховання любові до рідної землі, рідного краю, свого народу, шанобливе ставлення до його культури, звичаїв, традицій, повага, толерантність до культури інших народів, які проживають на Україні.

Принцип превентивності. Виховний вплив усіх навчальних закладів, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовується на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та її захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. Аналізуючи ситуацію саме в цій площині (ріст правопорушень та злочинів серед неповнолітніх та молоді, **першість** України по дитячому алкоголізму, помолодшали малолітні злочинці (вік становить 14—17 років, злочини характеризуються особливою жорстокістю). Необхідно діяти спільно, забезпечуючи систему заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, алкоголю, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення (недопущених) суїцидів. Слід нагадати про те, що сьогодні 60—65% дітей та молоді мають **конфлікти** в сім'ї, в школі, а кожен третій учень відчуває себе **самотнім**. Ось тут і нам педагогам — позашкільникам **широке поле** педагогічної діяльності. Великої уваги потребує сьогодні і робота з батьками, родиною наших вихованців. Чимало батьків самоусунулись від виховання своїх дітей, забувши золоту істину: «правильно виховані діти — наше щастя, золота старість, а невиховані діти — сльози, біль і горе». Особисті духовні переконання — це найсильніший, найміцніший фундамент, на якому потрібно будувати гуманне, моральне суспільство. Необхідно використовувати нам власні духовні основи, освітні системи. Маємо в кого вчитися: твори, цінні поради Бориса Грінченка, Костянтина Ушинського, Софії Русової, Василя Сухомлинського — цілоше педагогічне джерело. Я.А.Каменський нагадує.: «Ніхто не народжується лише для себе, необхідність спільного життя з іншими людьми, з'єднує всіх тричі законними узами, які всіх зобов'язують:

- нікому не шкодити;

- віддавати кожному те, що йому належить;
- приносити ту користь, яку можеш принести.

Сучасна школа має головну мету пробуджувати, дати виявитись самостійним творчим силам дитини. Враховувати принцип природовідповідності, потрібно вміло вести дитину від успіху до успіху, помічати найменше її досягнення, прогрес на рівні її можливостей.

У всі часи одним з кращих помічників учителя в співпраці з дітьми була книга. Наше завдання як вчителів так і батьків — виховувати в дитині смак до справжньої літератури (та й читають діти наші значно менше сьогодні. На жаль...).

А позашкільна освіта, на відміну від загальноосвітньої школи, у формах своєї роботи, більш сприятлива до відвертого спілкування учнів як між собою так і з дорослими.

Відверто слід сказати й про те, що рідко зустрічається тепер таке явище як спільне обговорення книги, того чи іншого телефільму. А варто було б...

А.Дістервег сказав: «Мистецтво навчання є не в умінні повідомляти, а в умінні збуджувати, будити, оживляти». Діалог між учителем і учнем є педагогічка співпраці домінуючою формою навчання й виховання, особливо в гуртковій роботі з дітьми, походах, екскурсіях, експедиціях, змаганнях, експериментальній та пошуковій діяльності. Діти, наші вихованці оцінюють що для них основною метою є пізнання. Змагання допомагають перевірити свій рівень знань і умінь, показати усе, «що можу і вмію», отримати певний моральний результат. Крім того, походи, змагання — це можливість поспілкуватися і пізнати навколишній світ, своїх товаришів, друзів та й самого себе (так кажуть наші вихованці).

Діти — наше майбутнє. Духовно і фізично здорові, обдаровані діти — то прекрасне, щасливе завтра сім'ї, родини, народу, країни.

Особливого піклування потребує організація оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків, студентів. Необхідно поставити перед керівництвом держави питання про розширення мережі цих закладів, особливої турботи вимагають діти-сироти (кількість яких щорічно зростає), діти-інваліди, діти з малозабезпечених сімей, діти, яких виховують чужі люди (опікуни).

Вічною є місія педагога, оскільки в центрі його уваги людина, її жива душа.
ВОІСТИНУ ЦЯ МІСІЯ СВЯТА

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

*Рокунець Л. М.,
керівник туристсько-краєзнавчих гуртків Гоцанського РЦДЮМ,
Рівненська обл.*

Географія, краєзнавство і туризм, як відзначає Національна програма розвитку краєзнавства і туризму в Україні на 2000—2010 роки, послідовно використовуючи кращі набутки багатьох своїх попередників, набуває дедалі більшого значення, утворює і розвиває національну ідею, сприяє захисту політичних, економічних, духовних, культурних та історичних досягнень укра-

їнського народу, бере активну участь у забезпеченні його розвитку, фізичного здоров'я, високої моральності.

Педагогічна діяльність гуртків будується на основі принципів ділового, дружнього і творчого співробітництва з вихованцями. Відзначається вимогливістю до знань, творчого використання передового педагогічного досвіду.

В основу практичної діяльності туристсько-краєзнавчих гуртків покладена наступна ідея: краєзнавство — ефективний засіб формування наукового світорозуміння і світосприйняття, пізнання довкілля, прилучення до світової цивілізації, національної культури, традицій, звичаїв, природи, побуту населення рідного краю, виховання громадянина-патріота.

її теоретико-методологічним підґрунтям слугують Закони України «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту», ідеї і положення концепції виховання дітей та учнівської молоді в національній системі освіти, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національної програми розвитку краєзнавства в Україні на 2000—2010 роки, схваленої Указом Президента України від 10 серпня 1999 року за №973/99, праці відомих науковців-краєзнавців академіка С.Рудницького, докторів педагогічних наук В.Корнеєва, В.Обозного та інших.

Навчальні програми гуртків та програма виховання учнівської молоді засобами краєзнавчого та спортивного туризму базуються на наступних концептах: історія розвитку краєзнавства, екологія, геологія і природа рідного краю; дослідження народних традицій, звичаїв і обрядів; фізична культура та загартування.

Реалізуються вони засобами включення гуртківців у різнопланову, значущу для підлітків суспільно-корисну, науково-пізнавальну, дослідницько-пошукову діяльність, яка передбачає виявлення і дослідження родовищ корисних копалин та рослинних ресурсів рідного краю, поглиблене дослідження його історії, облік цінних краєзнавчих об'єктів, збір і обробку матеріальних цінностей і документів, що характеризують місцеву природу, господарство, специфіку і особливості побуту населення рідного краю, розробку проектів господарського застосування виявлених ресурсів, поліпшення благоустрою населеного пункту, популяризацію природничих та господарських знань про регіон серед населення тощо.

Гуртківці активно включаються у ведення спостережень за природними явищами, топографічних, геологічних, геоморфологічних, ґрунтових зніманих, археологічних розвідок, архівних і статистичних досліджень, збору та обробки зразків місцевих мінеральних ресурсів, операції «Чисте джерело», екологічних десантів по очищенню лісових ділянок від бруду, залишеного після збору березового соку. Проведення розвідки і досліджень місцевих озер, річок, кар'єрів, джерел. Результати досліджень узагальнюються в наукових нотатках, звітах, схемах, топографічних картах, висвітлюються в газетних публікаціях.

Підсумком діяльності гуртків є проведення близьких та далеких походів, під час яких гуртківці закріплюють одержані на заняттях різнопланові туристичні практичні вміння та навички, ще глибше пізнають історію, традиції, побут, культуру, красу рідної Батьківщини та краю; в них формуються почуття колективізму, виховуються вольові якості: сміливість, спритність, витримка, витривалість, самостійність.

Туристичним екскурсіям, як і походам, передує велика організаційно-підготовча робота, яка включає розподіл обов'язків між екскурсантами чи туристами, розробку пакету завдань, які мають виконати гуртківці, проектування діяльності кожного гуртківця, конкретизацію технологій обробки, систематизації та узагальненню зібраних матеріалів, вивчення правил техніки безпеки в туристичному поході; виготовлення атрибутики та символіки туристичних походів.

Система роботи туристсько-краєзнавчих гуртків відзначається науковою достовірністю, високим рівнем творчості і професіоналізму, актуальністю і перспективністю.

Вона характеризується високою результативністю.

ДОСВІД, МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ШКІЛЬНОГО ТУРИЗМУ У М. КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

Атаманюк Т. П.,

директор СЮТур, м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті наголошує, що головна мета української системи освіти — це створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості. Кожна дитина — це особистість із своїми поглядами, уподобаннями, здібностями. І саме позашкільні заклади повинні задовольняти освітньо-культурні потреби вихованців, які не забезпечуються іншими складовими структурами освіти. На Станцію юних туристів приходять діти, які зацікавились туризмом, які прагнуть навчитись чогось, що виходить за межі шкільної програми, щось зробити, чогось досягти.

Робота позашкільного закладу не була би результативною без співпраці зі школами. Ця співпраця стала ще тіснішою після створення на базі Станції юних туристів координаційного центру туристсько-краєзнавчої роботи, основна мета якого — надання методичної та інформативної допомоги школам при підготовці конкурсних робіт по краєзнавчих експедиціях, методичних розробок туристсько-краєзнавчої тематики та звітів про походи. Також координаційний центр проводить і більш практичну роботу з школами.

Для більш активного залучення учнів до занять туризмом в школах міста проводиться свято «День туризму в школі». В програму свята входять: краєзнавча вікторина, конкурс газет «З класом в туризм» та смуга перешкод.

«День туризму» в школі починається з самого ранку. У вестибулі школи або в обумовленому місці розвішуються конкурсні газети. Поруч з газетами виділяється місце для презентації СЮТур, де представлено фотоматеріали, наочні посібники, звіти про подорожі. На перервах між уроками учні оглядають виставку. Представник СЮТур розповідає про роботу Станції, відповідає на численні запитання. По закінченні уроків учасники змагань знайомляться з обладнанням дистанції та порядком її проходження. Водночас зі смугою перешкод відбувається і краєзнавча вікторина. Все завершується нагородженням переможців.

Протягом шести років даний захід проведено у всіх школах міста, що

сприяло популяризації туризму серед учнівської молоді та широкому залученню дітей до занять туризмом та краєзнавства.

Вже шостий рік в м. Кам'янець-Подільському проводиться «Шкільна туриада», в якій беруть участь навчальні заклади міста. Мета туриади: широке залучення учнівської молоді до активного туризму, поліпшення змісту туристсько-краєзнавчої роботи в школах, виявлення та розповсюдження кращого досвіду.

В шкільну туриаду входять:

- змагання з спортивного орієнтування — жовтень;
- конкурс звітів про похід вихідного дня — листопад;
- краєзнавча вікторина — січень;
- конкурс в'язання вузлів — лютий;
- командна смуга перешкод — квітень.

Всі заходи проводяться протягом одного навчального року. Змагання з спортивного орієнтування проходять в лісовому масиві с. Зіньківці за правилами цього виду спорту.

Походи вихідного дня проводить кожний навчальний заклад. І наша мета: залучити молодь до вивчення історії рідного краю. Кожна школа готує звіт про проведену подорож, який оцінює незалежне журі.

Важко уявити туризм без туристської пісні біля вогнища. Тому конкурс туристської пісні гарно доповнює спортивні та краєзнавчі змагання.

Краєзнавча вікторина допомагає учням краще взнати історію рідного міста.

Конкурс в'язання вузлів та командна смуга перешкод є невід'ємною частиною всіх туристських змагань. Учні шкіл мають змогу випробувати себе на туристсько-спортивних дистанціях.

При підготовці тих чи інших заходів координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи надає методичну та практичну допомогу навчальним закладам міста. Проведення шкільної туриади активізувало туристсько-краєзнавчу роботу в школі, зробило її більш змістовною. Все частіше адміністрації шкіл просять відкрити туристичні гуртки в своїх закладах. Такі гуртки допомагають виявити дітей, зацікавлених туризмом, які мають бажання займатись спортивним туризмом.

Найкраще здібності дитини проявляються на змаганнях. Тому нами розроблено і впроваджено в практику цикл змагань з поступовим ростом складності. Особиста смуга перешкод «Зимових стартів» дає можливість кожній дитині проявитися як спортсмену вже після півроку занять. Змагання проводяться в спортивному залі. В квітні на традиційних змаганнях гуртківців, в залежності від підготовки, діти можуть виступати на дистанції першого класу, або особистої смуги перешкод. Наступний етап — змагання «Майстер-клас» — це командна смуга перешкод II класу, яка проводиться в жовтні. І на весну другого року навчання гуртківці, як мінімум, можуть мати другий спортивний розряд і брати участь у змаганнях III класу — обласні змагання.

Рівень підготовки збірної команди нашого закладу дає можливість перемагати на обласних змаганнях та гідно представляти область на Всеукраїнських змаганнях. Наша команда була чемпіоном України у 1996, 1998, 2005 роках. Випускники СЮТур, як правило, виконують норматив «Кандидат у «Майстри спорту».

З цього видно, що туристсько-краєзнавча робота задовольняє освітні, культурні, фізичні потреби вихованців, які не забезпечуються іншими складовими освіти.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РІЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Майстрок Г. І.,
завідувач інструктивно-методичним відділом СЮТ*

Метою державної Національної програми «Освіта» (Україна 21 ст.) є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу, що можливо лише за умов відходу від авторитарної педагогіки і впровадження сучасних педагогічних технологій. Саме цим зумовлена зараз увага педагогів, методистів до інновацій.

Термін «інновація» означає оновлення процесу навчання, який спирається, головним чином, на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов'язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових «переможних методик», які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо.

Поняття «технологія» виникло у світовій педагогіці також як протиставлення існуючому поняттю «метод». Недолік методу полягає в його негнучкості та статистичності. Термін «технологія» був пов'язаний із застосуванням нових аудіовізуальних засобів навчання. У 60-х рр. поняття «технологія освіти» розглядалося під кутом зору програмного навчання і використання обчислювальної техніки у навчанні.

З початку 80-х рр. все більше вживається термін «педагогічні технології». У визначенні їхньої суті немає єдиного погляду: одні розуміють це як певну систему вказівок щодо використання сучасних методів і засобів навчання; інші цілеспрямоване застосування прийомів, засобів, дій для підвищення ефективності навчання; третій — цілісний процес визначення мети, обґрунтування плану і програми дій та навчальних методів. Кожний з цих підходів має право на існування, бо охоплює різні сторони навчального процесу. Тому існує велика кількість педагогічних технологій.

Отже, «інноваційні технології» — це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Система ґрунтується на внутрішніх умовах навчання. Тому «педагогічні технології» пов'язані з ідеями і досвідом психології, соціології, системного аналізу, тощо.

Сучасна педагогіка характеризує термін «позашкільна освіта», яка включає всю ту сферу освіти, що знаходиться за межами загальноосвітнього державного стандарту.

За своїм змістом позашкільна освіта для дітей є всеохопною. У дійсності, все, що оточує нас, нехай то жива або нежива природа, система суспільних стосунків, сфера свідомості, немає нічого такого, що не могло б стати пред-

метом позашкільної освіти. Саме тому вона може задовольняти найрізноманітніші інтереси особи. В даний час позашкільна освіта дітей представлена цілим рядом напрямів. Основними серед них прийнято вважати наступні: художньо-естетичний; науково-технічний; спортивно-технічний; еколого-біологічний; фізкультурно-оздоровчий; туристсько-краєзнавчий; військово-патріотичний; соціально-педагогічний; культурологічний; економіко-правовий. Цей список може бути поповнений відповідно до запитів батьків та дітей.

Завданням позашкільної освіти є насамперед створити умови для вільного розвитку особи, що є основою гуманізації освіти, проголошеної як найважливіший принцип реформи освіти. Гуманістична педагогіка відрізняється спрямованістю на сприйняття дитини як особи і індивідуальності, на захист її права, на саморозвиток і самовизначення.

Цінність позашкільної освіти дітей полягає в тому, що воно підсилює варіативну складову загальної освіти, сприяє практичному додатку знань і навиків, отриманих в школі, стимулює пізнавальну мотивацію тих, що навчаються. А головне в умовах позашкільної освіти діти можуть розвивати свій творчий потенціал, навик адаптації до сучасного суспільства і дістають можливість повноцінної організації вільного часу. Позашкільна освіта дітей — це пошукова освіта, що апробує інші, не традиційні шляхи виходу з різних життєвих обставин що надає особі різноманітні можливості вибору своєї долі, стимулюючи процеси особового саморозвитку.

Гурткова робота сприяє виникненню у гуртківця потреби в саморозвитку, формує в нього готовність і звички до творчої діяльності, підвищує його власну самооцінку і його статус в очах однолітків, педагогів, батьків. Під час проведення гуртка керівнику необхідно звернути увагу на різноплановий розвиток дитини, розкриття його творчих можливостей, здібностей і таких якостей особи, як ініціативність, самодіяльність, фантазія, самотність, тобто всього того, що відноситься до індивідуальності людини. Відомий педагог С.Ф.Русова постійно нагадує вчителям про необхідність врахування індивідуальних особливостей дітей. Образно порівнюючи дітей із кущами в саду, вона підкреслює, що як серед розмаїття кущів немає двох однакових, так і всі діти різняться між собою почуттями, думками, характерами, здібностями. Вчитель та батьки мають знати своїх вихованців різнобічне і розвивати їхні духовні та фізичні сили.

Діти вибирають те, що близько їх природі, що відповідає їх потребам, задовольняє інтереси. І в цьому — сенс позашкільної освіти: воно допомагає ранньому самовизначенню, дає можливість дитині повноцінно прожити дитинство, реалізуючи себе, вирішуючи соціально значущі завдання.

При проведенні гуртка вчитель враховує особливості кожної дитини, інтереси, потреби, використовує сучасні технології навчання, то такі гуртки є дійсно інноваційними. Найбільш поширеними є такі типи гуртка:

- інтегрований (такий гурток проводять два вчителі, вони спільно здійснюють актуалізацію знань за двома напрямками опитування, виклад нового матеріалу тощо. Можна поєднувати такі гуртки як інформатика — фотогурток.);
- дослідницький (одержання навчальної інформації з першоджерел, такі гуртки розвивають вміння і навички, стимулюють пізнавальну активність та самостійність.);

• рольова гра (вимагає від учнів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації, кожна гра має чітко розроблений сценарій.); подорож; екскурсії; тощо.

Згідно з таким підходом зміст навчання, програма складається відповідно до потреб та інтересів учнів, навчальний процес трактується на солідарній основі, керівник гуртка виконує роль консультанта та джерела знань а не контролера.

При проведенні гуртків вчитель повинен поставити так завдання, що гуртківець

має самостійно знайти вирішення проблеми.

Головним завданням педагога С. Ф. Русова вважає розвиток самостійності дитини. Треба « не вчити дитину, не давати їй готове завдання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, — щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатись до всього, рученята вмiли заходжуватися й коло олівця, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу.»

Педагогічна технологія — це цілеспрямована система. Ми звикли до визначення мети навчання, виходячи з комплексного підходу поєднання освітньої та виховної мети. Останнім часом особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей учнів. Найбільш поширеним є когнітивний та гуманістичний підходи.

Прибічники когнітивного підходу вважають головним у навчанні розвиток мислення та пам'яті учнів.

Послідовники гуманістичного підходу спираються на «Я — концепцію» і відстоюють право учнів самостійно обирати мету, формувати власні проблеми, заглиблюватись у суб'єктивний досвід та прогнозувати його наслідки.

Важко довести перевагу або ефективність того чи іншого підходу, стилю, методу, тому нормальним є наявність плюралізму в підході до нових технологій. Сучасне навчання тяжіє до когнітивного. Тому творчо працюючих педагогів цікавить усе, що пов'язано з гуманізацією освіти.

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*Савченко Н. В.,
заступник директора*

Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дозволяє поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків, є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Саме туризм та краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватись як фізично, так і морально. Для дитини кожна подорож — це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом «Батьківщина». Допомогти дитині зробити такі відкриття є узагальненою метою колективів центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів України, завдяки яким дитячо-

юнацький туризм залишається одним з найбільш популярних видів діяльності дітей та підлітків у позанавчальний час.

Мережа. Витоки становлення та створення системи дитячо-юнацького туризму і краєзнавства почалися у 1930 році, коли в м.Харкові при Наркомосвіті УРСР та ЦК ЛКСМУ було утворено Центральну дослідну дитячу екскурсійну станцію (ЦДДЕС), яка, починаючи з 1931 року, зобов'язана була організувати і керувати всією дитячою екскурсійно-туристичною справою в Україні. При цьому ЦДДЕС розподіляла фонд пільгових літерів на проїзд і пільгові квитки видавалися лише тим дитячим екскурсійним групам, що їхали за докладним планом екскурсійної роботи з дітьми, затвердженим ЦДДЕС.

У 1962 році за наказом Міністерства освіти УРСР ЦДДЕС надається приміщення у м.Києві. З того часу навчальний заклад зазнав ряд перейменувань (Центральна дитяча екскурсійно-туристська станція Міністерства освіти Української РСР, Республіканська станція юних туристів), і сьогодні це — Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді (01135, м. Київ, вул. Пестеля, 7, 531-19-98, 531-90-68), який є координатором туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською та студентською молоддю в Україні.

Зараз в Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді — 1, Кримський республіканський — 1, обласних — 22, міських — 48, районних — 32, (в т.ч. 2 внутрірайонних в містах). Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа центрів туризму: якщо в 1998 році їх було 84, в 2000р.— 90, то зараз — вже 104.

І цей процес продовжується. Так, у 2007році відкрились нові заклади: Хустська районна станція юних туристів на Закарпатті, Млинівський районний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді у Рівненській області, Координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи у м.Краматорську Донецької області.

Крім того, внутрірайонні центри в містах набувають статусу міських: така тенденція характерна для м.Кривого Рогу Дніпропетровської області.

Набуває поширення створення філій обласних центрів: започаткували цю роботу в Івано-Франківському обласному державному центрі туризму і краєзнавства учнівської молоді, який має вже 6 таких структурних підрозділів. На сьогодні філії створені в Донецькій (4), Запорізькій (3), Львівській (1) областях.

Найбільшу кількість центрів туризму мають: Дніпропетровська область — 9, Хмельницька — 8, Луганська, Полтавська — по 7, Чернігівська, Львівська, Черкаська, Волинська — по 6.

Немає центрів туризму обласного рівня в Київській, Одеській та Сумській областях, де відбулося злиття всіх позашкільних навчальних закладів, але в комплексних позашкільних навчальних закладах цих регіонів працюють відділи туризму і краєзнавства.

Напрями роботи. Головними завданнями центрів туризму є реалізація державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту та ек-

скурсії, створення умов для задоволення потреб учнів в організації їх оздоровлення, змістовного дозвілля і відпочинку, надання методичної і практичної допомоги навчальним закладам з питань впровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнями в практику навчально-виховної роботи.

Основними напрямками діяльності центрів туризму є здійснення навчально-виховної, організаційно-масової, інформаційно-методичної роботи.

Спортивний туризм. Найбільш масовими видами спортивного туризму в Україні є пішохідний туризм та спортивне орієнтування. Крім того, діють гуртки велосипедного, гірського, водного, лижного, спелеотуризму. Проводяться змагання, чемпіонати, матчеві зустрічі, навчально-тренувальні збори, туристські походи тощо. Традиційними є змагання з пішохідного туризму та спортивного орієнтування. Разом з тим, набувають поширення змагання зі скелелазіння, з гірсько-льодової техніки, водного, гірського, велосипедного туризму, рятувальних робіт, а також змагання у закритих приміщеннях, на штучному рельєфі.

Своєрідним підсумком роботи дитячих туристсько-спортивних об'єднань України є, звичайно, участь у всеукраїнських змаганнях з різних видів туризму, де юні туристи мають змогу продемонструвати свої знання, вміння та навички туристської майстерності, набуті під час навчання в гуртках.

Так, у 2008 році 28 команд юних туристів взяли участь у XXXVII Всеукраїнських змаганнях «Чемпіонат України серед юніорів з пішохідного туризму», які проводились серед команд учнів навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України у Центральному таборі туристського активу учнів України, що на Закарпатті. Місце проведення змагань кожного разу змінюється, що дає змогу дітям ознайомитися з історичними, культурними та природними пам'ятками регіонів, їх туристськими та екскурсійними можливостями. Так, юних туристів вже гостинно зустрічали на Волині, у Рівненській та Хмельницькій областях.

Всеукраїнські змагання з пішохідного туризму є традиційними. Разом з тим, впроваджуються змагання всеукраїнського рівня з інших видів туризму. Так, минулого року проведені I Всеукраїнські змагання з техніки гірського туризму, які відбулися у м.Запоріжжі на легендарному острові Хортиця, а взимку цього року у мальовничому гуцульському селі Ясіня, що знаходиться в оточенні найвищих вершин України — Говерли, Петроса і Близниці — відбулися Всеукраїнські змагання з лижного туризму; у Чернівецькій області на р.Черемош юні туристи-водники зустрілися на Чемпіонаті України серед юніорів з водного туризму.

Відроджений туристський рух в освітянському середовищі: минулого року на Буковині за сприяння Міністерства освіти і науки України, Центрального комітету Профспілки працівників освіти і науки України, Федерації спортивного туризму України відбувся Кубок України з техніки спортивного туризму серед працівників освіти і науки. 20 команд педагогів виборювали призові місця у змаганнях з пішохідного, велосипедного та водного туризму.

Обов'язковим елементом роботи туристсько-краєзнавчих об'єднань є проведення туристських походів за напрямом діяльності гуртків, що дає дітям можливість взяти участь у щорічному Чемпіонаті України зі спортивних туристських походів серед учнівської та студентської молоді.

Краєзнавство. Одним з напрямів роботи центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів є впровадження в практику освітнянської роботи краєзнавчого принципу навчання і виховання, введення краєзнавчого компоненту в роботу гуртків спортивно-туристського напрямку, проведення різноманітних краєзнавчих експедицій, зльотів, акцій тощо, безпосередня робота краєзнавчих гуртків.

Стрижнем краєзнавчої роботи серед учнівської молоді України протягом багатьох років є Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Краса і біль України», яка працює за напрямками «Мальовнича Україна», «Скривджена земля», «З попелу забуття», «Свята спадщина», мета яких — привернення уваги підростаючого покоління, широких кіл громадськості до проблем пошуку, дослідження та збереження матеріальної культури, природних багатств нашого краю.

Завершилась Всеукраїнська історико-географічна експедиція учнівської молоді «Сто чудес України», яка діяла з 1998 року за двома напрямками — «Диво рукотворне» і «Чарівний світ природи». Щорічно на всеукраїнський етап конкурсу надходило близько 120 робіт. Об'єкти досліджень юних туристсько-краєзнавців найрізноманітніші. Серед них — скелі Довбуша, так званий Писаний Камінь, обсерваторія на горі Піп Іван, Манявський Скит — унікальні куточки Прикарпаття; половецькі кам'яні баби на території Донецької області; Свято-Троїцький собор на Дніпропетровщині; римо-католицький храм Успіння Богородиці у м. Харкові; готи Святого мису поблизу м. Севастополя; острів Хортиця (Запорізька область); Спасо-Преображенський монастир у м. Новгород-Сіверський Чернігівської області та інші. Найактивнішими «відкривачами чудес» були пошукові загони Автономної Республіки Крим, Волинської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Полтавської та Чернігівської областей, м. Севастополя, які неодноразово виборювали призові місця.

Серед завершених заходів також Всеукраїнська історико-краєзнавча акція учнівської молоді «Збережемо пам'ять про подвиг», присвячена 60-м роковинам Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років, «Птахи рідної землі», «Мікротопоніми України» та інші.

Разом з тим зміст краєзнавчої роботи суттєво оновлений. Запроваджені нові всеукраїнські експедиції учнівської та студентської молоді: історико-етнографічна експедиція «Україна вишивана», туристсько-краєзнавча експедиція «Історія міст і сіл України», акція «Колосок пам'яті», присвячена 75-річчю голодомору в Україні.

Широкий інтерес у юних краєзнавців викликають і всеукраїнські конференції, де діти мають змогу обмінятися досвідом організації краєзнавчих досліджень, продемонструвати свої здобутки. Серед них: філософська історико-краєзнавча конференція «Пізнай себе, свій рід, свій нарід», краєзнавча конференція «Південно-східна Україна: із стародавності в XXI століття», які проводяться за ініціативи відповідно Харківської обласної станції юних туристів та Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді.

Слід зазначити, що крім всеукраїнських проводяться і різноманітні регіональні пошукові експедиції, акції, конференції тощо. Серед них: акції «Піз-

най свій край — пізнай себе» (м.Київ), «Один день війни у спогадах рідних» (Хмельницька область), «Милосердя» (Волинська область), «Славетні імена України» (Львівська область), «Війна в долях учнів та вчителів Донеччини» (Донецька область); експедиції: фольклорно-етнографічна «До народних джерел» (Рівненська область), волонтерська еколого-археологічна «Замки Закарпаття (Закарпатська область), етнолого-краєзнавча «Чуття єдиної родини» (Житомирська область), фестиваль «Музейні перлини Миколаївщини» (Миколаївська область) та багато інших.

Віднайдені під час експедицій матеріали знаходять своє місце в музеях навчальних закладів, які є центрами навчально-виховної роботи. За результатами огляду, відомчої реєстрації та перереєстрації музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України зареєстровано 3887 музеїв.

Змагаються ж юні краєзнавці під час регіональних та всеукраїнських зльотів. Останній такий масовий захід — VI Всеукраїнський зліт юних туристів-краєзнавців — активістів руху учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків» — відбувся влітку 2007 року у Центральному таборі туристського активу учнів України, у якому взяли участь 26 команд від навчальних закладів України. Зліт — досить нова форма роботи, яка знайшла широке схвалення на місцях — поєднує роботу творчих майстерень, змагання під час проходження туристсько-краєзнавчого експедиційного маршруту та конкурсно-спортивну програму. До суддівства залучались науковці Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та висококваліфіковані педагоги обласних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Одним з напрямів роботи центрів туризму є **робота з обдарованими дітьми**. Щорічно колективом Укрдержцентру туризму і краєзнавства учнівської молоді проводиться III етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів — членів МАН з історико-географічного відділення, яке включає роботу таких секцій як історичне та географічне краєзнавство, історія України, етнологія, археологія, геологія, право. Слід зазначити, що позаминулого року Президент України Віктор Ющенко вперше зустрівся саме з переможцями історико-географічного відділення МАН. І як наслідок зацікавленості та небайдужого ставлення до майбутньої української еліти — Указ Президента України про встановлення стипендій для переможців.

Відпочинок та оздоровлення. Змістовний відпочинок та оздоровлення дітей — важливе завдання центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді. Закладом, який приймає дітей з усіх куточків України, є Центральний табір туристського активу учнів України — структурний підрозділ Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Табір розташований у с. Осій Іршавського району Закарпатської області серед казкових гір, між кришталевих гірських річок, де струмки наповнені мінерально-лікувальною водою.

На базі табору проводяться оздоровчі збори переможців та лауреатів всеукраїнських туристсько-краєзнавчих масових заходів, всеукраїнські змагання з техніки пішогохідного туризму та зльоти юних туристів-краєзнавців, літні школи юних туристів-краєзнавців за напрямками краєзнавства та видами ту-

ризму, оздоровчі збори гуртківців Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Крім туристських заходів у таборі проводились і інші: Всеукраїнські форуми «Футбольні канікули»; оздоровчі збори футбольного клубу «Зірка», обдарованих дітей навчальних закладів Святошинського району м. Києва, дітей, що потребують соціальної реабілітації Вишгородського районного центру соціальних служб для сімей, дітей та молоді Київської області; дітей-сиріт, напівсиріт та дітей з малозабезпечених сімей Іршавського району Закарпатської області, активістів туристсько-краєзнавчої роботи Монастирищенського району Черкаської області та багато інших.

Табір організовує різноманітну екскурсійну та оздоровчу програму: до єдиної в Європі діючої водяної кузні «Гамора» в с.Лисичево, монастиря Серафима Саровського в с.Приборжавському, термального басейну у м. Берегово, Мукачевського та Хустського замків тощо.

Під час оздоровчих заходів проводяться одноденні та багатоденні туристські походи до заповідників «Смерековий камінь», «Зачарована Долина», «Чорне багно», тематичні походи «До мінеральних джерел Карпат», сходження на вершини хребта Великий Діл (гори Бистра та Бужора) та інше.

Центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів проводять різноманітні оздоровчі заходи на власних туристичних базах, організують відпочинок гуртківців в оздоровчих закладах Криму та інших місцях, проводять літні школи за напрямками краєзнавства та видами туризму та інше.

Кадрове забезпечення. Запорукою успішної діяльності будь-якого навчального закладу є наявність компетентних і високопрофесійних кадрів, особливо — керівних. Крім знання нормативно-правової бази функціонування закладів, велике значення для плідної роботи є ознайомлення та запозичення педагогічного досвіду колег. Тому Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді більше 10 років назад було започатковано проведення виїзних всеукраїнських семінарів-практикумів директорів обласних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, основна мета яких — ознайомлення з системою туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді різних регіонів України. З того часу такі заходи пройшли на Закарпатті, Волині, Полтавщині, Харківщині, Дніпропетровщині, в Одеській, Івано-Франківській, Миколаївській, Чернігівській, Сумській областях. Згодом практика проведення виїзних семінарів-практикумів поширилась і на інші категорії працівників центрів туризму, а саме — на заступників директорів і завідуючих відділами та методистів обласних закладів, а також директорів районних та міських центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Крім того, центрами туризму постійно проводяться обласні семінари-практикуми для різних категорій педагогічних працівників навчальних закладів з питань туристсько-краєзнавчої роботи, готують інструкторів дитячо-юнацького туризму, організаторів спортивного туризму.

Методична робота. Активізації творчого пошуку педагогів сприяє щорічний Всеукраїнський конкурс на кращий навчально-методичний матеріал туристсько-краєзнавчої тематики, лауреати якого нагороджуються грамотами Міністерства освіти і науки України.

Керівники туристсько-краєзнавчих гуртків взяли активну участь у Всеукраїнському конкурсі майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості», започаткованого Міністерством освіти і науки України.

Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді видається інформаційно-методичний вісник «Туризм і краєзнавство», завдання якого — надання методичної допомоги організаторам дитячо-юнацького туризму і краєзнавства та інформування працівників обласних, міських та районних центрів туризму і краєзнавства з широкого кола питань діяльності профільних позашкільних навчальних закладів та нормативно-правової бази позашкільної освіти. Такі ж вісники, збірники видають і центри туризму і краєзнавства учнівської молоді. Загалом слід відзначити належний рівень методичного забезпечення розвитку дитячо-юнацького туризму профільними позашкільними навчальними закладами.

Навчально-виховна робота центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді спрямовується на забезпечення діяльності творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого профілю. Зараз в Україні діє 6908 туристсько-краєзнавчих гуртків, в яких навчається 110,6 тис вихованців, що становить 9,2% від загальної кількості гуртківців у всіх типах позашкільних навчальних закладів. Найбільш масовою гуртковою туристсько-краєзнавчою діяльністю учнів є в Харківській, Полтавській, Херсонській, Тернопільській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській та Хмельницькій областях. Загалом в Україні охоплення дітей гуртковою туристсько-краєзнавчою роботою складає 2,3% від загальної кількості учнів.

Після закінчення навчального року гуртківці мандрують туристськими стежками України та за її межами, під час екскурсійних поїздок відвідують історичні та пам'ятні місця, вдосконалюють спортивну майстерність під час навчально-тренувальних зборів тощо.

Міністерством освіти і науки України розширені функції Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, а саме — проведення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи з спортивного туризму зі студентською молоддю. З огляду на це центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станції юних туристів обласного рівня є також координаторами відповідної роботи в регіонах.

Перелічити всі туристсько-краєзнавчі заходи, які проводяться центрами туризму і краєзнавства учнівської молоді та станціями юних туристів неможливо. Хочеться широко подякувати їх колективам за копітку працю і ентузіазм і вірити, що знання, вкладені в душі дітей, дадуть пагони любові до своєї держави.

Сьогодні увага колективів центрів туризму зосереджена на:

- 1) реалізації державних програм в галузі туризму і краєзнавства;
- 2) виконання Указу Президента України від 28.03.2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932—1933 років в Україні», Стратегії розвитку туризму і курортів, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 року № 1088-р., розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2007 № 884-р «Про затвердження плану заходів з підготовки і проведення у 2008 році Року туризму і курортів в Україні», Міжга-

лузевої програми «Пізнай свою країну», заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму;

3) надання методичної і практичної допомоги навчальним закладам, зацікавленим громадським установам в організації туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською та студентською молоддю;

4) збереження і розвиток діючої системи підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів профільних і комплексних позашкільних навчальних закладів;

5) підготовці та впровадженні типових навчальних планів і програм туристсько-краєзнавчих гуртків;

6) залученні до туристсько-краєзнавчої діяльності студентської молоді, дітей та підлітків, які потребують соціальної допомоги і соціальної реабілітації та тих, що проживають у сільській місцевості;

7) розвитку видів дитячо-юнацького спортивного туризму (зокрема, оздоровчо-спортивного з активними способами пересування).

СИСТЕМА РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ З УЧНЯМИ В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОСВІТИ

*Шелегеда Віталій Іванович,
заступник директора*

Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Освітні реформи в Україні передбачають максимально можливу індивідуалізацію навчально-виховного процесу, зорієнтованого на розвиток творчої особистості.

Робота над вирішенням цієї складної проблеми стала основою для пошуку і створення **системи позашкільної роботи** з виховання екологічної культури, національної свідомості, духовного збагачення особистості **засобами екологічного туризму і краєзнавства**. Системи, яка б передбачала активне, свідоме залучення учнівської молоді до діяльності, спрямованої на вивчення, збереження і відродження природи Запорізького краю.

СИСТЕМА АКТИВНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Головними «китами» (напрямами діяльності) системи були визначені туризм, екологічне краєзнавство і наукова творчість. Головними засадами системи стали організаційно-педагогічні принципи роботи позашкільного навчального закладу (або окремого гуртка екологічного краєзнавства і туризму), спрямовані на створення умов **для активного навчання і виховання**, а саме:

— можливість самореалізації вихованців через вільний вибір змісту і способів діяльності (цілеспрямована активність вихованців) [2];

— наявність педагогічно оформленого середовища (активного педагогічного середовища), в якому дитина може придбати індивідуальний соціальний досвід (сукупність соціальних рис і якостей), який допоможе їй виявляти, досліджувати, шукати рішення і потім — починати дії, спрямовані на вирішення як екологічних, так і соціальних проблем у реальному житті.

Надання вихованцям можливості для самореалізації через вільний вибір змісту і способів діяльності реалізується в системі за рахунок 5 вертикальних блоків діяльності дитячо-юнацького еколого-краєзнавчого об'єднання і 3 горизонтальних.

Вертикальні блоки системи	Горизонтальні блоки системи
<ol style="list-style-type: none"> 1. Туристсько-краєзнавчий блок. 2. Науково-дослідний. 3. Просвітницький. 4. Природоохоронний. 5. Блок громадської активності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Географічний 2. Предметний 3. Соціальний

Основою створення активного педагогічного середовища, спрямованого на формування у вихованців екологічної культури (екологічну культуру ми розглядаємо як індивідуальний соціальний досвід (комплекс соціальних рис, який включає інформаційний компонент, діяльнісний і ціннісно-оціночний) стали навчально-пошукові програми, спрямовані на вирішення екологічних проблем реального життя з урахуванням провідної наукової проблемної теми відділу «Екологічне краєзнавство і туризм» ЗОЦКУМ: «**Залучення учнівської молоді до діяльності з вивчення і збереження біологічного і ландшафтного різноманіття Запорозжя, України**». Такими комплексними програмами стали «Експедиція Первоцвіти Запоріжжя», «Червона книга природи», «Зелена мережа Запоріжжя», «Природна спадщина України», «Заповідна Хортиця» тощо [3,4,6,7]. Методика реалізації навчально-пошукових програм різноманітна: це науки, туристсько-краєзнавчі, природоохоронні чи просвітницькі проекти, масові заходи, колективні творчі справи, туристські подорожі і екологічні експедиції тощо.

При цьому ми прагнули, щоб діяльна сторона вихованців, тобто напрям внутрішньої активності при самореалізації і її результативність, була **СТВОРЮЮЧОЮ**. Ми прагнули виховати людину-творця і за рівнем внутрішньої свободи, і за результатами діяльності. Людину-творця, а не руйнівника, людину, яка постійно самовдосконалюється, а не само руйнується.

ГОРИЗОНТАЛЬНІ БЛОКИ СИСТЕМИ

1. Географічні горизонтальні блоки туристської еколого-краєзнавчої діяльності будуються як «розширення» і «заглиблення» спіралі освоєння навколишнього світу [1]. Починаючи з найближчого, найбільш доступного для регулярного відвідання природного середовища (місцевий парк, балка, берег річки тощо), учасники програм поступово розширюють район досліджень (балковий комплекс, урочище, мала річка, адміністративний, фізико-географічний, ботанічний, зоологічний район, область), і, як вища ступінь — здійснюють подорож за межі своєї області, в інші регіони України.

2. Горизонтальні блоки соціального середовища поступово розширюються за горизонталями: гурток (клуб, центр, клас) — навчальний заклад — населений пункт (село, місто, адміністративний район) — область — Україна.

3. Система предметних горизонтальних блоків науково-дослідної і природоохоронної діяльності передбачає пошук знань заради вивчення і збереження конкретної, обраної в оточуючому середовищі популяції — виду — угруповання — природного комплексу.

Особливий акцент спостережень і досліджень робиться на популяціях рідкісних видів тварин і рослин, рідкісних і унікальних угруповань і природних комплексів, як найбільш вразливих і таких, що потребують першочергового вивчення й охорони. При цьому вже на першому етапі навчання в гуртку значну увагу ми приділяємо таким загальним вимогам до підготовки і виконання пошуково-дослідницької роботи як постановка проблеми, мети і завдання дослідження, розробка заходів, що необхідно провести для досягнення намічених результатів і для вирішення поставлених завдань, складаємо план роботи з теми.

Кожний з блоків має спонукати підлітка до роздумів про необхідність збереження знайденого рідкісного виду рослин і тварин, куточка природи на довгі роки, для багатьох поколінь людей.

ВЕРТИКАЛЬНІ БЛОКИ СИСТЕМИ

1. Туристсько-краєзнавчий — ознайомлення з природними територіями і об'єктами, що за своєю красою і цінністю є гордістю Запорозжя і України, вивчення історії взаємин людини з природою рідного краю через господарство, побут, культурні традиції шляхом проведення туристсько-пізнавальних подорожей, експедицій, екотурів з використанням навичок з різних видів туризму.

2. Науково-дослідний — вивчення та оцінка стану місцевих об'єктів живої і неживої природи, екосистем, об'єктів ПЗФ, природних територій, перспективних для включення до складу екологічної мережі Запорізької області; визначення їх наукової, просвітницької, природоохоронної або культурної цінності.

3. Природоохоронний — нормативно-правове забезпечення тривалого існування цінних природних територій і об'єктів, контроль за виконанням існуючого природоохоронного законодавства, практичні дії з охорони і відновлення порушених ландшафтів і об'єктів.

4. Еколого-просвітницький — інформування широких кіл громадськості про стан природних об'єктів і процеси, що сприяють їх стабільності, розвиток моральної (біоуманізм, самообмеження, духовність) і утилітарної (зберегти, щоб в подальшому використовувати) занепокоєності, викликаючи відповідні природоохоронні мотивації, пропаганда активного змістовного відпочинку.

5. Громадський — формування організаційних здібностей дітей, залучення до конкретної акції чи заходу однолітків, дорослих, батьків, знайомих і незнайомих людей; створення системи громадського контролю за станом цінних природних територій і об'єктів.

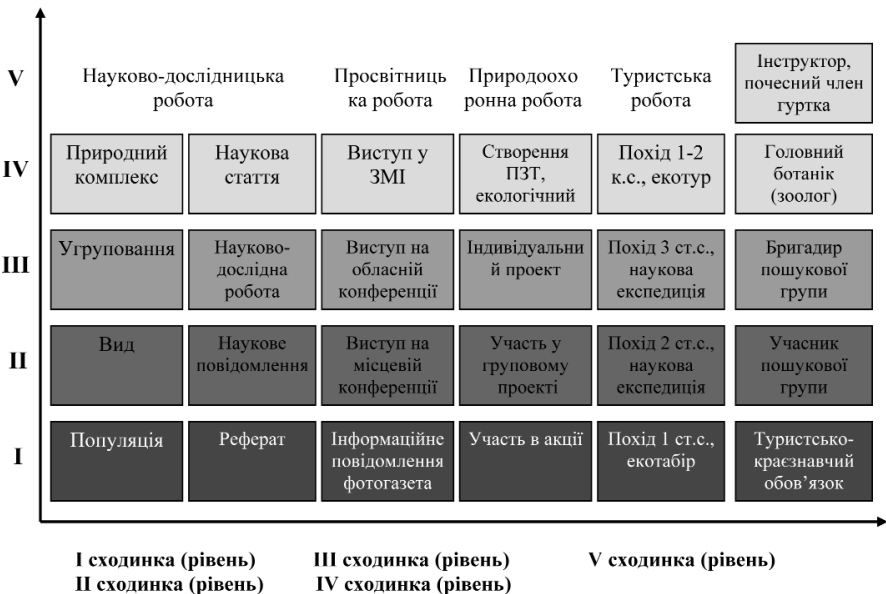
Наявність подібних вертикальних тематичних блоків ми вважаємо необхідним для кожної навчально-пошукової екологічної програми, тому що сучасні екологічні проблеми — це не тільки конфлікт між людиною і природою. Це ще й конфлікт різних інтересів людини (і всього суспільства в ціло-

му) — політичних, економічних, соціальних, екологічних. Тому дієва сторона діяльності учасників програми повинна мати демократичний характер і бути спрямованою на все суспільство в цілому. Учасники програми повинні вміти активно і критично оцінювати альтернативи, формувати аргументи на основі не тільки знань, але й відповідних питань моралі і етики.

ШКАЛА ЗРОСТАННЯ ЮНОГО ЕКОЛОГА-КРАЄЗНАВЦЯ

Прогнозування особистісного зростання вихованців під час навчання у гуртках з екологічного краєзнавства і туризму знайшло відображення у шкалі «Юного еколога-краєзнавця», яка пропонує низку кількісних показників, що забезпечують якісне зростання особистості (Діаграма 1 «Сходинок росту еколога-краєзнавця ЗОЦТКУМ»).

Діаграма 1 «Сходинок росту еколога-краєзнавця ЗОЦТКУМ»

Реальному процесу освоєння навколишнього світу (об'єктів природного і соціального середовища) відповідатимуть **індивідуальні справи кожного**, що характеризують основні етапи розвитку особистості і відображаються у вертикальній спрямованості програми чи проекту (вертикальні і горизонтальні блоки кожної навчально-пошукової програми подібні).

Розглянемо розвиток особистості дитини (сходинок росту) на прикладі одного з вертикальних блоків системи — «Науково-дослідна робота» (діаграма 2). З даної діаграми видно, що кожна вертикаль проходить через усі горизонтальні блоки, котрі виберуть на різних сходах зростання учасники

програми. Це «вертикалі» конкретних науково-дослідних екологічно значущих справ з вивчення «популяції», «виду», «угруповання», «екосистеми». При цьому вихованці можуть самі обирати зміст і рівень наукової діяльності під час участі у програмі з урахуванням вимог кожного блоку, свого досвіду і інтересів.

Кожен має можливість досягти найвищої «вертикалі» науково-дослідної діяльності — вивчення «екосистеми», — на рівні обмеженого природного і соціального простору — на рівні місця проживання (село, місто, мікрорайон).

При цьому зовсім не обов'язково мати великий туристський досвід — достатньо на рівні початкової туристської підготовки. Але в той же час, керівник повинен попередити дитину, що обмежений простір не дає можливості дати узагальнені висновки з проблеми виду, угруповання, екосистеми.

**Діаграма 2 «Сходинки росту туриста-еколога з напрямку
«НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА»**

В той же час, гуртківець може досягти найвищого горизонтального рівня дослідження проблеми на рівні області або України, вищих щаблів туристської майстерності, оволодівши навичками вивчення природного середовища тільки на рівні першого вертикального блоку — «популяції» або «виду». На цьому рівні дитина може стати спеціалістом з конкретного виду рослин чи тварин на рівні населеного пункту, району, області, України, не маючи індивідуального досвіду наукової роботи за іншими вертикальними блоками програми — угруповання і природні комплекси (екосистеми).

Важливим етапом наукової роботи є оформлення зібраних матеріалів, оз-

найомлення з ними науковців і природоохоронної громадськості. Без цього вона втрачає свою соціальну значимість. Тому обов'язковими кількісними показниками (результатами) участі вихованця у блоці «Науково-дослідна робота», які забезпечують якісне зростання особистості гуртківця, є письмова наукова (творча) робота і публічний виступ, які за рівнем складності розподіляються наступним чином: реферат — наукове повідомлення — науково-дослідна робота — наукова стаття.

Сходинки росту еколога-краєзнавця, представлені на діаграмах — це оптимальні кількісні показники розвитку дитини у вибраній сфері діяльності. Вони повністю відповідають нормативно-правовим засадам діяльності позашкільного навчального закладу (групи початкового, основного і вищого рівня), передбачають послідовність, системність, безпечність росту кількісних показників фізичного, інтелектуального, психічного, емоційного тощо навантаження, їх гармонійний перехід у якісні показники особистості. Але в той же час, ці сходинки дозволяють дотримуватися головних принципів нашої організаційно-педагогічної системи — гуманності по відношенню до дитини, добровільності вибору і змісту навчання самою дитиною — якщо вихованця не цікавлять далекі подорожі, або він має слабку фізичну підготовку — йому достатньо буде подолати лише першу ступінь туристсько-краєзнавчої майстерності (початкова туристська підготовка), яка може залишатися для нього єдиною на весь період навчання у гуртку. При цьому в нього залишається можливість досягнути найвищого ступеню росту в інших вертикальних блоках програми — науковому, просвітницькому і т.д. на рівні обмеженого природного і соціального простору.

І, навпаки, якщо дитина має високу фізичну підготовку, зацікавлена здійснювати цікаві подорожі і розвивати навички з різних видів туризму, вона має можливість свій зміст навчання акцентувати на туристсько-краєзнавчу діяльність, досягаючи в ній вищого ступеню росту. Але за цей період вихованець повинен подолати, як мінімум, перші ступені інших вертикальних блоків — наукового, просвітницького, природоохоронного і громадського.

Кожна вертикаль діаграми проходить через усі горизонтальні блоки. Гуртківець може оволодіти досвідом роботи на всіх блоках програми за один рік, а може — за чотири. Може реалізувати себе тільки на одному блоці за весь час навчання, а може на двох, трьох, або всіх чотирьох. Зрозуміло, що найбільш оптимальним є поступове зростання дитини на кожному блоці діяльності упродовж всього періоду навчання у гуртку. Оптимальним, але не обов'язковим.

Яскравим результатом багаторічної роботи юних екологів-краєзнавців Запорозжя в рамках пошукових програм стало видання науково-популярних збірок «Експедиція Первоцвіти Запоріжжя», «Рідкісні рослини, тварини, гриби і лишайники Запорізької області», «Рослинний світ Запорозжя. Рідкісні й зникаючі рослини», «Польовий щоденник юного дослідника природи», тематичних журналів «Vita — Життя», у яких зібрана унікальна наукова і природоохоронна інформація про природні об'єкти Запорізького краю і України.

До яскравих природоохоронних результатів роботи можна віднести наукові обґрунтування і клопотання про створення природоохоронних територій як місцевого, так і загальнодержавного значення: заказники «Великобі-

лозерський» (330 га, 2000 р.), «Крутосхили Каховського водосховища» (550 га, 2001 р.), «Водоспади Конки» (350 га, 2002 р.), «Білі глини» (600 га, 2003 р.), «Балка Таволжанська» (15 га, 2004 р.) тощо. Юні екологи-краєзнавці стали ініціаторами проведення польових екологічних будзагонів з благоустрою території національного заповідника «Хортиця», міського свята «День Довкілля», акції «Чиста Хортиця», міжнародного руху «Марш парків» тощо.

Наприкінці занять в еколого-краєзнавчому гуртку ЗОЦКУМ всі вихованці мають знання, навички і вміння з, як мінімум, трьох видів туризму: пішохідного, водного і лижного, а також отримують III-ій спортивний розряд з туризму. Найбільш яскравими подіями туристського життя гуртківців є водні та пішохідні екотури в заповідники і національні парки, де вихованці зустрічаються з практиками і теоретиками природоохорони, вивчають досвід застосування активних і пасивних форм охорони біологічної і ландшафтної розмаїтості. Тільки за останні роки (1998—2008р.р.) члени екогуртків ЗОЦКУМ вивчили досвід роботи національних і регіональних природних парків «Святі Гори» (Донецька область), Азово-Сивашський (Херсонська), «Шацькі озера» (Волинь), «Кара-Даг» (Крим), «Гранітно-степове Побужжя» (Миколаївська), «Карпатський НПП» (Івано-Франківська, Закарпатська), «Кам'яні могили» (Донецька, Запорізька), «Озеро Синевір» (Івано-Франківська), «Подільські Товтри» (Хмельницька) та ін., відвідали більше 30 територій і об'єктів природно-заповідного фонду Запорізької області.

ПЛАНУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Для планування особистісного росту виховання згідно напрямків роботи викладеної системи крім «Шкали юного еколога-туриста» досить зручно використовувати діаграму «Квітка особистісного зростання еколога-туриста» (Діаграма 3). Ця діаграма досить зрозуміло дає можливість як вихованцю, так і керівнику об'єднання, робити аналіз особистісного зростання, а також планувати подальший особистісний «маршрут» у оволодінні еколого-краєзнавчими і туристськими знаннями і навичками.

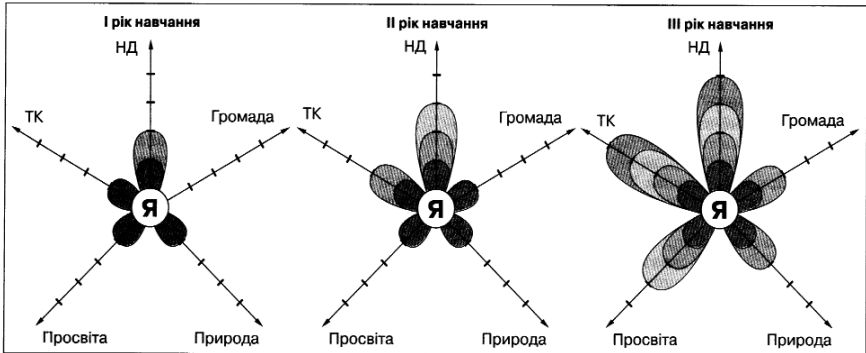
Розглянемо діаграму «Квітка еколога-туриста» з урахуванням 3-річного (і більше) навчання у гуртку. У центрі квітки розмішений вихованець. Кожна з пелюсток квітки означає один з напрямків роботи гуртка: ТК — туристсько-краєзнавчий, НД — науково-дослідницький, Просвіта — просвітницький, Природа — природоохоронний, Громада — громадський. Кожне ділення — критерій зростання за напрямком роботи.

У перший рік навчання вихованець піднявся на два кроки у науково-дослідницькому напрямку (підготував реферат і наукове повідомлення), на один крок у туристсько-краєзнавчому (здійснив подорож-експедицію I ступеня складності), на один крок у просвітницькому (підготував стінну газету за підсумками експедиції, виступив з доповіддю на занятті гуртка за виконаною темою), на один крок у природоохоронному (взяв участь у акції). Громадський напрямок залишився незайманим (див. Діаграму 3).

У другий рік навчання зміни мали місце у трьох напрямках: НД — наукова робота і виступ на конференції (третій рівень), ТК — маршрутна експедиція II ступеня складності (другий рівень); Громада — залучення рідних до природоохоронної акції (перший рівень).

У третій рік: НД — участь у МАН і наукова стаття; ТК — екотур І категорії складності; Просвіта — підготовка творчого звіту про екотур, виступ з презентацією у навчальному закладі; Природа — участь у кампанії; Громада — залучення до акції (кампанії) крім рідних своїх однокласників. Кожний рік квітка може обростати новими пелюстками індивідуальних справ вихованця, стимулюючи його до нових дій.

Діаграма 3 «Квітка особистісного зростання еколога-туриста»

Освоєння кожної зі сходинок — важливий етап у розвитку екологічних знань і культури учасників програми, а рубіж переходу з однієї горизонталі на іншу означає розширення поняття оточуючого дитину природного і соціального середовища і, відповідно, об'єктів піклування і моральної відповідальності за їх стан. Ці, умовно кажучи, кількісні показники не завжди співпадають з показниками якісного зростання особистості. Але важливо, щоб, прагнучи до нової висоти, учасник програми робив хай невеличкі, але все ж таки помітні кроки у своєму ставленні до природи, щоб з кожною сходинкою все більше та більше виразно проявлялася його моральна, екологічна позиція, розширювалися його знання про різноманіття і закономірності світу природи рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Остапєц А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе — М.: Педагогика. — 1985. — 140 С.
2. Осадчий І. Структурно-рівнева соціалізація особистості // Освіта. — 2003. — №27 (5044) — С.5.
3. Цветкова И.В. «Экология для начальной школы. Игры и проекты — Ярославль: «Академия развития». — 1997. — 190 С.
4. Шелегеда В.И., Шелегеда Е.Р. Экспедиция Первоцветы Запорожья. — Запорожье: АсЭКО, 2001 — 92 с.
5. Шелегеда В.І. Чи готові школярі і вчителі до активної природоохоронної діяльності? // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2003. — №9 — С. 4—6.
6. Шелегеда В.И. Экспедиційна програма «Зелена мережа Запоріжжя» — мета,

зміст, структура, метод. // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2004. — № 10 — С. 6—8.

7. Шелегеда В.И. «Зелена мережа Запоріжжя». Технологія навчання за проектом. // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2004. — №10 — С. 24—27.

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ — КООРДИНАТОР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ОБЛАСТІ

Риженков А.В.,

заступник директора з методичної роботи Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді

Миколаївський обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді у 2007 році відзначив своє шістдесятиріччя. За цей час пройдено шлях від невеличкої туристичної станції до сучасного, добре облаштованого позашкільного навчально-виховного закладу, який відзначається новаторськими підходами до справи, цікавою педагогічною творчістю та різноманітністю гуртків туристсько-краєзнавчого спрямування.

В умовах національного відродження Центр, спираючись на багаті традиції, які складались упродовж десятиліть та багатий досвід, виконує завдання, визначені Державною національною програмою «Освіта» та Концепцією позашкільного навчання і виховання, виконанням Закону України «Про позашкільну освіту»; Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні», Державних програм, Основних заходів щодо розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 роки, комплексних регіональних програм облдержадміністрації та УОНО по організації та розвитку краєзнавства і спортивного туризму у позашкільній діяльності Миколаївської області. Виконуючи комплексний план заходів колектив МОЦТКЕ УМ популяризує дитячо-юнацький туризм і краєзнавство, виховує в учнівської та студентської молоді національну самосвідомість, гідність, сприяє інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку, формуванню у підростаючого покоління світогляду, трудової, художньо-естетичної та екологічної культури.

Сьогодні колектив Центру складається з 41 педагогічного працівника, які творчо підходять до роботи з дітьми. У Центрі працюють 2 доктори наук, 7 кандидатів наук, 4 майстри спорту, 2 заслужені працівники освіти, 2 почесні працівники туризму, 19 відмінників освіти.

За час роботи Центру в ньому чітко визначились два напрямки: туристський і краєзнавчий.

У туристському відділі, який очолює Володимир Олександрович Трошенко, майстер спорту, почесний працівник туризму, методист вищої категорії працює 19 гуртків з 10 напрямків, якими охоплено 233 учня.

Протягом останніх років якісно нового рівня досяг розвиток шкільного туризму в області. Це знайшло відображення перш за все у позитивній динаміці кількості гуртків туристського напрямку, що працюють в навчальних закладах районів (міст) області. Зокрема, в 2007—2008 н.р. працює 151 гурток (2543 дитини).

Поєднання двох взаємопов'язаних напрямків розвитку туризму: проведення походів та участь у змаганнях з туристського багатоборства, сприяють розвитку творчих рис характеру особистості, є засобом формування у вихованців національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання справжніх патріотів української землі.

Одним з напрямків роботи туристських гуртків є проведення спортивних походів. Проводяться категорійні походи по гірських стежках Криму, Кавказу, Карпат, по Таймиру, Кузнецькому Алатау, Саянах, Камчатці, по пустелі Кара-Кум.

Важливим напрямком роботи туристського відділу є проведення масових заходів, серед яких обласні змагання серед молодшої та старшої вікових груп з туристського багатоборства, обласні змагання зі спортивного туризму серед педагогічних працівників, які проводяться спільно з обласним комітетом профспілки працівників освіти і науки, обласні фінали дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура»). Щорічно проводиться відкрита Першість Центру з туристичного багатоборства (8 турів), спільно з Кіровоградською федерацією спортивного туризму проводяться змагання «Кубок Бугу»

Краєзнавчий відділ очолює методист вищої категорії, відмінник освіти України Коломієць Раїса Федорівна. Головним завданням відділу є вивчення історії рідного краю, оцінка його ролі і місця в загальній історії, відродження духовних цінностей і культури.

Постійно розвиваючи інтерес учнів до краєзнавства, працівники Центру прагнуть не тільки урізноманітнити методи роботи, узагальнити теоретичні і практичні заняття, але і вміло їх чергувати: лекції чергувати з екскурсіями, заслуговуванням і обговоренням доповідей, рефератів, іграми і вікторинами.

Вивчення рідного краю дає можливість юним краєзнавцям проводити безпосереднє спостереження, ознайомлення, вивчення краєзнавчих об'єктів і проводити збір матеріалів протягом тривалого часу. Це розширює краєзнавчі знання, мотивує проведення подорожі, допомагає юнакам краще розуміти взаємозв'язок історії населеного пункту, краю з історією всієї України. У програмі роботи краєзнавців важливо виділити два моменти: органічна єдність історії рідного краю з історією країни в цілому й особливості історичного розвитку краю.

Визначальною у краєзнавстві стала пошуково — дослідницька робота під час проведення туристсько-краєзнавчих подорожей, експедицій. Основним напрямком роботи з краєзнавства є активна участь учнів у Всеукраїнських експедиціях: «Краса і біль України», «Вишивана Україна», «Історія міст і сіл України» та інших.

Складовою краєзнавчої роботи є музейна справа. Краєзнавчий відділ курує всю музейну справу області у закладах освіти, які налічують сьогодні 147 музеїв різного профілю: краєзнавчих, історичних, етнографічних, просвітницьких, літературних та інших. Серед них 11 музеїв отримали почесне звання «Зразковий музей», в тому числі і гордість педагогічного колективу МОЦТКЕ УМ — Музей історії Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (керівник Коломієць Р. Ф.)

Загальна кількість експонатів музею становить 1652 одиниці збереження,

з них 720 — оригінальних експонатів, пам'яток історії, зібраних педагогами та вихованцями туристсько-краєзнавчих творчих об'єднань закладу під час проведення краєзнавчих експедицій, туристичних походів.

На базі музею постійно проводяться обласні героїко-патріотичні читання, учнівські наукові конференції, туристсько-краєзнавчі зльоти, семінари, зустрічі тощо.

Важливим напрямком діяльності МОЦТКЕ УМ є координація змісту методичної роботи зі змістом методичних установ міст (районів). Спрацьовує така ланка: райметодкабінет — позашкільний заклад-школа-учитель (вихователь) через такі форми, як методичні виїзди в райони, (міста) області. Практикуються виїзні методичні ради з метою поліпшення науково — методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів з питань туризму і краєзнавства, виявлення передового педагогічного досвіду, проводяться практичні та проблемні семінари з актуальних питань розвитку позашкільної освіти. Спільно з Миколаївським Методисти Центру надають допомогу у написанні методичних рекомендацій керівникам творчих об'єднань та методистам навчальних закладів області, беруть участь у обласних та всеукраїнських конкурсах на кращий методичний матеріал та програму туристсько-краєзнавчої тематики на яких посідають призові місця. Підвищенню рівня педагогічної майстерності працівників Центру сприяє робота методичних об'єднань: керівників туристських творчих об'єднань, керівників краєзнавчих об'єднань та творчої лабораторії керівників наукових секцій МАН.

На базі МОЦТКЕ УМ з 1995 року працює обласне наукове товариство «Промінь» Малої академії наук. З кожним роком зростає кількість дітей, які беруть участь в роботі історико-географічного відділення Миколаївського обласного відділення МАН, до якого входять секції: «Історія України», «Все-світня історія», «Історичне краєзнавство», «Географія та ландшафтознавство», «Право», «Політологія», «Археологія», «Етнологія», «Релігієзнавство та культурологія».

Педагогічний колектив обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді робить усе можливе для реалізації державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій, максимальній реалізації свого творчого потенціалу, у наданні методичної допомоги навчальним закладам з питань упровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю в практику навчально-виховної діяльності.

ТУРИСТСЬКО — КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

***Косилю М. Ю.,
директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму
і краєзнавства учнівської молоді, Заслужений працівник освіти України***

Туристсько-краєзнавча діяльність це напрям додаткової, в системі безперервної освіти дітей, котра є комплексним засобом всестороннього розвитку підрастаючого покоління в процесі активного пізнання навколишнього середовища.

Туристська-краєзнавча робота на Прикарпатті проводиться — дошкільними — загальноосвітніми — позашкільними — професійно-технічними — вищими навчальними закладами — громадськими — дитячими, молодіжними організаціями в тій чи іншій степені зацікавленості.

Та найбільш виражено організаційно і методично на нашу думку цей процес здійснюється обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді, Коломийським районним центром туристсько-краєзнавчої творчості та Коломийською міською станцією юних туристів.

Докладніше зупинимося на висвітленні роботи Івано-Франківського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Метою організаційно — методичної, навчально — виховної діяльності центру є створення умов для творчого, інтелектуального, фізичного та духовного розвитку дітей у вільний від навчання час, задоволення їхніх потреб шляхом залучення до дослідницької туристсько — краєзнавчої діяльності, надання додаткової освіти з гуманітарного, природничого і спортивного — оздоровчого напрямків.

Охарактеризуємо стан кожного із вказаних напрямків.

Головною формою навчально-виховної роботи є гуртки — творчі учнівські, студентські об'єднання, кількість яких постійно зростає.

Для прикладу, якщо 1991 року (проголошення незалежності України) було 68 гуртків в яких займалося 1156 учнів, то у 2008—2009 навчальному році працюють 192 туристсько — краєзнавчих гуртка в яких займається 3625 учнів.

За профілями роботи працюють: 93 — гуртки спортивно-туристського, та 99 — краєзнавчо-гуманітарного напрямку. За рівнями навчання — 65 початкового, 123 — основного, 4 — вищого рівня.

Дослідницько-пошукова краєзнавча діяльність центру базується на залученні учнів і молоді до Всеукраїнського руху «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнських експедицій: туристсько-краєзнавчої — «Краса і біль України» за напрямками — «Мальовнича України», «Скривджена земля», «Свята спадщина», «З попелу забуття»; історично-географічної — «Історія міст і сіл України»; історико-етнографічної — «Україна вишивана»; обласної експедиції — «Люби і знай свій рідний край» за чотирма напрямками: туризм, природа і екологія, народознавство, історичне краєзнавство; регіональної етнографічної експедиції «Голос історії голос майбутнього».

Щорічно учасники експедицій звітують про свої здобутки на обласній краєзнавчій конференції.

Логічним результатом дослідницько — пошукової роботи юних краєзнавців є поповнення експозицій існуючих шкільних музеїв та їх створення

На сьогоднішній день в області нараховується 76 паспортизованих шкільних музеїв.

Більшість (28) складають краєзнавчі музеї, 26 історичних музеїв, серед них 19 широкого історичного профілю, 5 — історії освіти, 2 — військово-історичні.

17 музеїв мають етнографічний профіль, 2 літературні музеї та 3 меморіальні.

В центрі туризму склалася певна система спортивно-масової роботи основою якої є її основні форми — похід, експедиція, зліт, змагання.

Щорічно керівниками гуртків проводиться більше півтисячі походів видіного дня. Зростає кількість багатоденних походів та експедицій. З 2005 року відновлено проведення як окремого виду обласних змагань юних туристів краєзнавців ступеневих і категорійних походів. За період 2005—2008 роки проведено 110 ступеневих і категорійних походів з учнівської молоддю. При обласному державному центрі туризму і краєзнавства учнівської молоді працює маршрутно-кваліфікаційно комісія, яка надає консультативну допомогу керівникам учнівських та студентських туристських груп в розробці маршрутів та підготовці багатоденних туристських мандрівок, дає дозвіл на їх проведення, перевіряє готовність груп до походу, випускає на маршрут та здійснює контроль за безпечним проведенням подорожі.

Розроблена система проведення обласного зльоту — змагань юних туристів краєзнавців, юних геологів, обласних турнірів гуртківців з видів туризму у закритому приміщенні, «Срібний карабін», пам'яті ветеранів туризму, спортивного орієнтування.

Щорічно проводяться масові сходження школярів на найвищі вершини Карпат — Говерлу, піп Іван, Хом'як, Маковицю, Профу, присвячені Дню працівника освіти та Міжнародному Дню туризму.

Кількість масових заходів, проведених центром та дітей, що беруть участь в цих заходах має стійку тенденцію до зростання.

Екскурсійно-пізнавальні та оздоровчо-відпочинкові програми тісно переплітаються між собою і становлять один з найбільш масових і вагомих напрямків роботи центру туризму, що підтверджується даними за останні 10 років.

Для цього у центрі сформовано мережу дитячих турбаз. Серед них Івано-Франківська дитяча турбаза «Мрія», Яремчанська — «Прут», Яблуницька «Карпати», Ворохтянська — «Говерла», Кутська — «Черемош».

Крім того надають послуги розміщення Верховинська, Долинська, Галицькі філії центру.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що в Івано-Франківській області у системі безперервної освіти достатньо інтенсивно розвивається туристсько-краєзнавчий напрям, орієнтований на реалізацію творчого потенціалу дітей та підлітків, виховання здорової, творчої, компетентної особистості — носія національних цінностей, загально моральних наукових і філософських надбань, яка живе у гармонії з природою і сама з собою.

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про освіту»
- Закон України «Про позашкільну освіту»
- Закон України «Про туризм»
- Енциклопедія туризму. М., 1988

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

*Гарбузенко В. Д.,
директор Кіровоградського обласного центру туризму, краєзнавства, спорту
та екскурсій учнівської молоді*

Діяльність позашкільних навчальних закладів визначається Законом України «Про позашкільну освіту», в якому наголошується на тому, що позашкільний навчальний заклад «надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потребу особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів» [1,37].

Серед завдань позашкільних навчальних закладів звертаємо увагу на створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструктивної, художньої, декоративно-прикладної, еколого-прикладної, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчості.

Туристсько-краєзнавчий напрям діяльності позашкільних закладів передбачає залучення дітей та учнівської молоді до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва у сфері знань про комплексну генетичну картину життя певних територій, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя у природно-історичному аспекті, а також формування фізично здорової і духовно розвиненої особистості. Найбільш повно ці завдання покликані реалізовувати Центри туризму та краєзнавства.

Туристсько-краєзнавча робота у позашкільних закладах є саме тим засобом виховання, завдяки якому на основі вільного вибору і необмежених можливостей для творчості, особистість оволодіває знаннями про різні сфери матеріального і духовного життя людей, локально близьких територій та набуває певного соціального досвіду. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої роботи закладені у самій суті туризму і краєзнавства. Туристсько-краєзнавча робота розглядається багатьма дослідниками як вид пізнавальної, культурної, оздоровчої та дослідницької діяльності з метою вивчення рідного краю, поглибленого ознайомлення з довкіллям, господарською діяльністю, історичним минулим рідного краю, його культурно-освітніми традиціями, виховання любові до природи, історичних і культурних цінностей Батьківщини.

На соціалізацію особистості впливає увесь спосіб життя дітей та учнівської молоді, налагодження реальних зв'язків із довкіллям. Проте позашкільні заклади туристсько-краєзнавчого напрямку мають певні переваги в організації соціалізації підрастаючого покоління у порівнянні із загальноосвітніми навчально-вихованими закладами.

По-перше, у процесі організації гурткової роботи у позашкільних закладах є можливість реалізувати принцип добровільності, організувати діяльність гуртківців за певними інтересами, розвивати їхню самостійність та ініціативність. Відповідно і керівник гуртка є відносно вільним у виборі змісту гурткової роботи, може зосередитися на найбільш актуальних проблемах регіонального розвитку.

По-друге, урізноманітнення форм організації діяльності гуртківців туристсько-краєзнавчого профілю, включення їх у різні види діяльності, як фізичної, так і розумової, створює можливість для врахування їхніх індивідуальних особливостей, що значно активізує процес педагогічної взаємодії, посилює вплив на розвиток ціннісно-мотиваційної, вольової, чуттєво-емоційної, пізнавальної сфер особистості, формування її життєвої компетентності. Особливу увагу звертаємо на розвиток почуттів гуртківців, адже почуття значно сильніші від знань, ідей, сприйнятих самим лише розумом. Почуття любові до рідної землі, свого народу, його мови, мистецтва, культури, звичаїв, традицій, почуття відповідальності за долю держави, за її майбутнє; почуття обов'язку в додержанні правових і морально-етичних норм в усіх аспектах життєдіяльності людини становлять той емоційний фон, на якому визрівають і проявляються громадянська позиція та поведінка людини. З цього випливає необхідність покладання в основу організації навчально-виховного процесу у позашкільних закладах найважливіших положень особистісно-орієнтованого підходу, центром якого є дитина, її здібності, розвиток творчих сил особистості.

По-третє, у процесі залучення вихованців до туристсько-краєзнавчої діяльності відкриваються більші можливості для формування у них практичних умінь. Діти та молодь не лише засвоюють певні знання, а й навчаються застосовувати їх у практичній діяльності на користь довкілля та соціального оточення. Форми діяльності вихованців мають постійно змінюватись та ускладнюватись, що підвищує вимогливість до їх поведінки, вчинків, ставлення до товаришів. Особливу увагу звертаємо на створення ситуацій, які б актуалізували глибинні резерви душі, спонукали гуртківців до таких вчинків, де вони приходили б у стан емоційного піднесення, захоплення, величності, вивували ставлення до вчинку як до сенсу свого життя.

По-четверте, у процесі позашкільної виховної роботи можемо більше залучати батьків вихованців до діяльності, адже досить часто інтерес до туристсько-краєзнавчої роботи виникає у дитини із захоплення цією справою батьків, або ж навпаки — захоплення дітей спонукає батьків до виявів інтересу до занять дітей. Залучення батьків і громадськості до організації та проведення різноманітних форм цієї роботи (туристичні подорожі, екскурсії, виготовлення музейних експонатів, організація вечорів, виставок та ін.)

позитивно впливає на процес соціалізації вихованців позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого напрямку. Спільні творчі дії дітей та підлітків із дорослими, емоційні переживання, викликані пошуками та знахідками, сумніви та тривоги, радість пізнання та взаєморозуміння — усе це значно зближує як учасників педагогічного процесу, так і родини.

Нарешті, у процесі організації туристсько-краєзнавчої роботи є більші можливості для створення колективу однодумців. Туристсько-краєзнавча

діяльність та й все дозвілля, — це особлива сфера, в якій формуються так звані неформальні колективи, в яких діти та підлітки мають змогу виступати у нових соціальних ролях, зона активного спілкування, що вимагає, в свою чергу, побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії в різних ланках взаємин.

Отже, значна увага в організації діяльності позашкільних закладів має приділятися тому, щоб зміст, форми і методи організації туристсько-краєзнавчої діяльності були одухотвореними і формували в учнів почуття власної та національної гідності, громадянського обов'язку та відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Книга керівника позашкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. З. М. Рудакова, Л. М. Павлова. — Харків: Торсінг плюс, 2006. — С. 37—56.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГУРТКІВЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Пугаков С.А.,
заступник директора з навчально-методичної роботи
Кіровоградського обласного центру туризму, краєзнавства,
спорту та екскурсій учнівської молоді*

Для кожного етапу розвитку суспільства характерні свої пріоритети у системі духовних цінностей.

В умовах розбудови національної держави, відродження духовної культури українського народу постає гостра проблема у вихованні всебічно розвинутої особистості. У дитячі роки закладаються основи інтелекту людини, формуються потреби, погляди, ідеали. Тому цей період є найбільш сприятливим і відповідальним. Чим раніше й активніше відбувається процес залучення до прекрасного, тим більш він є ефективнішим, тим ґрунтовніше й глибше формуються естетичні інтереси, триває процес духовного розвитку людини.

На сьогодні все більше акцентується проблема національного виховання підрастаючого покоління. В епоху державного і духовного відродження України, коли зі всіх сторін лунають репліки стосовно економічного і культурного розвитку суспільства, пріоритетна роль має належати розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід незалежної держави на належний світовий рівень, формування свідомості молодого покоління.

Україна — знаходиться в зоні впливу сусідів по розп'ямованій геополітичній малі світу. Тому постійно на розвиток самосвідомості населення нашої держави впливає пропагандистський продукт (художні твори, кінофільми), який не завжди співпадають з національною ідеєю українця. Українська школа, останнім часом, перебуваючи в процесі реформування змісту освіти не може наодинці конкурувати з впливом із-за кордону, тому потребує комплексної і системної допомоги дошкільних і позашкільних навчальних установ.

Серед завдань Національної доктрини розвитку освіти в Україні в

XXI столітті особливого значення набуває підвищення рівня організації позашкільної роботи. Значне місце в цій системі займають позашкільні навчально-виховні заклади, які спрямовують свої зусилля на забезпечення потреб учнівської молоді в творчій самореалізації, здобуття нею позашкільної освіти, умінь і навичок за інтересами.

Аналіз теоретичних і практичних надбань в галузі позашкільної освіти доводить, що сучасні позашкільні заклади стають широкодоступними, багатofункціональними центрами творчості дітей, набувають ознак багаторівневої педагогічної системи. Доповнюючи, розширюючи та поглиблюючи вплив сім'ї та школи, продовжуючи навчально-виховний процес позашкільні заклади задовольняють індивідуальні інтереси дітей, стимулюють розвиток їхніх нахилів та здібностей.

Особливу роль у справі виховання юних громадян України відіграють позашкільні заклади туристсько-краєзнавчого профілю (їх діяльність спрямовується на залучення вихованців, учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства). Тому актуальною є робота об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку. Специфікою роботи яких є забезпечення не лише безпосередню роботу з окремими групами дітей та молоді, а й здійснення координації дій шкіл, позашкільних закладів по вирішенню завдань громадянського виховання, підвищення кваліфікації кадрів, а також поліпшення методично-інформаційного забезпечення закладів області з організації туристсько-краєзнавчої роботи. Важливою складовою розвитку дитячого туризму в центрі є проведення подорожей рідним краєм. Маршрути походів та експедицій пролягли туристськими стежками Кіровоградської, Миколаївської областей, АР Крим та Українських Карпат. Туристсько-краєзнавча робота не повинна зосереджуватися лише на виконанні Програми розвитку туризму, розвитку краєзнавства, розвитку позашкільних навчальних закладів та підготовки і проведення Року туризму і курортів в Україні.

Гуртки юних краєзнавців мають на меті виховання в української молоді засобами туристсько-краєзнавчої роботи дбайливого ставлення до природи, духовних надбань українського народу, розширення і поглиблення знань з історії, народознавства, природничих дисциплін. Ефективність туристсько-краєзнавчої роботи позашкільних закладів, як засобу виховання школярів, зумовлена реалізацією в повній мірі функцій ознайомлення підлітків зі специфікою історії та культури регіону (краєзнавчий матеріал розширює і поглиблює знання навчальних дисциплін). Головне завдання краєзнавчих гуртків — прищеплення молоді любові і повагу до свого минулого, шану до своїх пращурів.

Під краєзнавством розуміють всебічне вивчення території регіону на науковій основі. Об'єктами вивчення є природа, господарство, історія, побут, населення, культура тощо. Краєзнавство — перший крок на шляху наукових досліджень. Воно навчає вести самостійний пошук, поєднуючи вивчення літератури, історичних джерел тощо з експериментально-дослідницькою діяльністю. Актуальним у патріотичному вихованні гуртківців стає вивчення

етносів, які мешкають в Україні, формування української нації, державності; дослідження історії території і народів, що її населяють; використання українського художнього слова; поклоніння традиційній культурі, охорона первозданної природи.

Кожен рік вносить нові корективи в роботу позашкільних навчальних закладів. Так в 2008 році актуальним є виховання молоді на прикладі подвигу Героїв Крут, збір свідчень очевидців Голодомору 1932—1933 років в Україні.

Окрім того для кожного регіону актуальними стають і факти дослідження історії краю. Для Кіровоградщини, у 2009 році віховою стає робота в рамках відзначення 70-річчя створення області. Посилюється актуальність поширення туристської роботи, у зв'язку з проведенням Року туризму і курортів в Україні.

Туристські походи, краєзнавчі експедиції, екскурсії є важливим засобом формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання юних патріотів української землі. Учнівська молодь має змогу під час туристсько-краєзнавчих подорожей займатися пошуковою та науково-дослідницькою роботою, що благотворно позначається на її кругозорі, дозволяє побачити і пізнати різні регіони України, інші держави, закріпити вже здобуті знання та навички, розширює можливості щодо професійної орієнтації.

Патріотичне виховання — це сформування певних якостей у дітей, тому виховання молоді не має містити формальності.

Першоосновою патріотичного виховання молоді у позашкільному навчальному закладі мають бути традиції закладу.

Безсумнівно, сильнодіючим фактором соціальних установок і ціннісних орієнтацій дитини в шкільному віці є особистість наставника. І саме від особистості самого вихователя, у першу чергу, від його особистісних характеристик, що визначають стиль відносин з вихованцями, систему педагогічних прийомів і способів взаємодії з гуртківцем, від рівня його педагогічної культури залежить ефективність його роботи.

Керівникові гуртка необхідні такі якості, як:

- любов до людей, уміння спілкуватися з ними, довіра, розуміння, терпіння, чуйність, доброзичливість, ширість у взаєминах;
- високий рівень культури, широкий кругозір, особиста чарівність, почуття гумору, спритність;
- твердість і рішучість характеру, упевненість у собі, сила волі,
- самовіддача;
- розмаїтість емоційного життя;
- високий рівень розвитку всіх психічних властивостей: сприйняття, уяви, пам'яті й т.д.

А згідно Положення про позашкільний навчальний заклад керівник гуртка зобов'язаний «утверджувати особистим прикладом і настановами повагу до державної символіки, принципів загальнолюдської моралі; виховувати в учнів повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, духовних та культурних надбань народу України; готувати гуртківців до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами».

Керівник гуртка має виховувати любов гуртківців до національної держави починаючи з виховання у молодій людині любові до себе, як особистості. Для забезпечення виконання даного завдання керівнику гуртка необхідно створити власний позитивний, привабливий імідж.

Як зазначено у Програмі розвитку краєзнавства у Кіровоградській області на період до 2010 року «на сучасному етапі історії незалежної України невід'ємною складовою наукових досліджень та громадянського руху є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян і передусім у молоді любові до рідного краю, патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурних надбань». Для втілення цієї мети в життя й присвячена діяльність освітніх закладів Кіровоградщини.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (МАН)

*Юрченко Тетяна Вікторівна,
Луганське територіальне відділення
Малої академії наук України, заступник директора, м. Луганськ*

Актуальність проблеми полягає в розкритті та активізації творчого (креативного) потенціалу слухача МАН у процесі професійного становлення його як митця, а тому є необхідним створення умов та спеціально організованого навчання при здійсненні психологічного, науково-методичного і управлінського супроводу. Кожна цивілізована країна або та, яка хоче бути цивілізованою, дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. Усе це разом пов'язане із рівнем загальної освіти, увагою до розвитку творчих здібностей особистості, надання їй можливості виявляти їх.

З проблеми мотивації творчості активізації творчої діяльності особистості як у мистецтві, так і в навчальному процесі останнім часом було присвячено ряд наукових праць (С. Занюк, О. Кульчицька і О. Музика, Б. Ломов, В. Моляко). Цими авторами подано теоретико-методологічне методичне обґрунтування проблеми, надаються практичні рекомендації з удосконалення професійної підготовки у системі позашкільної освіти, але невіршені питання в аспекті активізації креативного потенціалу слухачів через мотивацію їх діяльності та забезпечення процесу підготовки їх як фахівців ще, на жаль, залишаються.

Виходячи з актуальності **об'єктом дослідження** виступають творчі здібності особистості.

Предметом є особливості розвитку творчих здібностей особистості в умовах позашкільних навчальних закладів.

Мета дослідження полягає в розробці принципів розвитку творчих здібностей особистості в умовах позашкільних закладів.

Основний текст.

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого начала в учнів досліджується вже давно, багато питань залишається невіршеними. Як і раніше, більшість навчального часу відводиться репродуктивній, нетворчій діяльності.

Якщо педагоги й докладають зусиль для розвитку творчих можливостей особистості, та ідеться передусім про розвиток спеціальних творчих здібностей у певній галузі. Такі загальні творчі властивості, як здатність генерувати ідеї, застосовувати знання й уміння в новій ситуації, гнучкість розуму, з різних причин часто залишаються поза увагою.

Традиційно, учитель орієнтує учнів на засвоєння знань. Такий підхід до організації навчально-пізнавальної діяльності за сучасних умов не є продуктивним, бо кількість знань зростає надто швидко. Та й самі по собі знання не гарантують появи нових оригінальних ідей. Тому все більшого значення набуває розвиток таких властивостей особистості, які дають можливість творчо використати здобуті знання.

Отже, є реальна потреба суспільства в інтенсивному розвитку інтелектуального потенціалу кожної людини. І найважливіша роль у цьому процесі належить Малій академії наук, навчання в якій має бути підпорядкована ідеї розвитку творчих здібностей слухачів. Мала академія наук має навчити кож-

ного вихованця самостійно мислити, діяти в нестандартних умовах, вирішувати найрізноманітніші проблеми.

Під творчістю найчастіше розуміють створення нових матеріальних або духовних цінностей. Творча діяльність є антикодом наслідування, копіювання, діяльності за шаблоном, готовим взірцем, правилом, алгоритмом. Так, відомий психолог Л.Виготський, визначаючи поняття «творча діяльність», підкреслював, що творчий тип діяльності дійсно спрямований на створення «нового», утім, це «нове» може бути не лише витвором нової речі зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи почуття, що живуть і виявляються лише у самій людині, і є новим відносно її системи знань, способів дій, тощо. На основі такого підходу виділяється навчально-творча діяльність, якій притаманна суб'єктивність «новизни». Творчим може бути не лише результат діяльності, а й прийоми та операції, за допомогою яких вона здійснюється.

Прояви креативності детерміновані трьома чинниками — професійними вміннями, творчими здібностями та оптимальним мотиваційним рівнем. Для індивідів із схожими професійними вміннями та однаковим мотиваційним рівнем, які працюють над вирішення однієї й тієї самої проблеми, варіації у способах вирішення завдання визначаються творчими здібностями. Творчі здібності характеризуються легкістю у розумінні складних об'єктів та можливістю подолання установок, сформованих у ході розв'язання проблеми.

Гнучкість мислення є одним з найважливіших показників креативності і виявляється, на думку Дж. Гілфорда, у так званих полenezалежних індивідів, тобто «вільних від зовнішніх референтів».

Певною мірою творчість властива всім людям. Самореалізація й самовдосконалення неможливі без самопізнання. Лише глибоко пізнавши себе, підліток може зрозуміти складний і суперечливий характер свого внутрішнього і зовнішнього життя, конструктивного вирішувати проблеми адекватним для його «я» способом, краще будувати стосунки з іншими, стати справжнім творчим суб'єктом своєї життєдіяльності.

На шляхах формування психолого-педагогічної моделі професійної підготовки та професійного становлення слухачів МАН та управління творчим розвитком молоді людини було сформульовано такі принципи:

По-перше, це поєднання загальнолюдського і національного, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любов до рідної землі і свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій.

По-друге — усунення авторитарного стилю виховання; співробітництво вихователя і вихованців; сприйняття особистості вихованців як вищої соціальної цінності.

По-третє, це безперервність виховання — досягнення цілісності і наступності у вихованні, перетворення його на процес, що триває протягом життя, нероздільність навчання і виховання.

По-четверте — принцип культуровідповідності, що змушує по-іншому підходити до особистості, до оцінки її можливостей.

По-п'яте (і головне) — принцип креативності у вихованні. Феномен творчості виявляється в житті як необхідність у ситуаціях з невизначеними рішеннями і часто непередбачуваними і несподіваними для індивіда й історії

результатами, де внутрішньородова сутність людини (у силу її біологічної неспеціалізованості) знаходиться у творчості, у здатності і необхідності переборювати існуючі межі власного і соціального буття і пізнання.

Тому творча спрямованість в аналізі будь-якої діяльності повинна бути домінуючою. Потрібно, безумовно, враховувати, що творчість не завжди може бути позитивною за своїм результатом. Щоб останнього не трапилося, то треба створювати умови хоча б для молоді, що навчається. Одна з перших умов: в центрі креативного середовища — креативна особистість.

Таким чином, сучасні дослідження творчості мають комплексний, системний характер і знання, які отримують в їх результаті, можуть слугувати концептуальною основою розробки практичних методів розвитку творчого мислення у процесі навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриль М.М. Психолого-педагогічні підстави розвитку креативного потенціалу студентів інституту культури і мистецтв // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Збірн. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. С. 22—28.
2. Горчакова-Сибирская М.П. От методики обучения — к педагогической технологии // Профессиональное образование. — 2000. — № 6. — С.30—31.
3. Ізюмська Г.В. Шляхи розвитку творчих здібностей студентів у навчальному процесі // Нові технології навчання: Наук. метод. зб./ Ред. кол.: Б.І. Холод, Савченко, О.Д. Ляшенко та ін., — К.:НМЦВО, 2000. — Вип. 28. — С. 83—88.
4. Кульчицька О.І., Музика О.О. Зовнішні та внутрішні чинники мотивації творчої активності обдарованої особистості // Духовність як основа консолідації суспільства. Міжвідомчий науковий збірник. / Керівник авт. колект.: А.Л. Комарова, С. І. Табачківський та ін. — Київ: Науково-дослідний інститут «Проблема людини», 1999.— Том 16.— С.342—348.
5. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопр. психол.— 1994. — №5. — С. 86—95.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ ДО РОБОТИ В МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

ДЯКІВ В. Т.,

заступник директора з навчально-виховної роботи державної гімназії

м. Заліщики, керівник Заліщицької філії Тернопільського обласного відділення МАН

Особистість завжди прагне пізнавати світ. Пошук найоптимальніших способів пізнання приводить до того, що кожен ставить свої завдання і визначає методи їх реалізації. Не завжди навчально-виховний процес розкриває можливості особистості. І проблема постає у виставленні таких орієнтирів, які сприятимуть розвитку її творчого потенціалу.

Активність як процес та результат систематичної діяльності об'єктно-об'єктних відносин має декілька етапів. Вони дають змогу визначити рівень реалізації власних творчих можливостей.

Перший — невмотивовано пізнавальний — допомагає учневі окреслити ті чинники, які спонукають його до визначення у них суттєвих ознак. Такий

підхід встановлює взаємозв'язок між інтересом як складовою мотивації та предметом, що впливає на формування позитивної мотивації.

Наступний етап — вмотивовано пізнавальний спонукає до поглибленого вивчення суттєвих ознак, їх взаємозв'язків і викликає задоволення від процесу пізнання. Позитивне емоційне сприймання матеріалу дозволяє учням створити нову модель знаного процесу або видозмінити його, виходячи з власних переконань чи потреб суспільства. Така психолого-фізіологічна основа вмотивованого творчо-перетворювального етапу.

Активність як результат розвиває різні компетентності особистості. Вони спрямовують її зусилля на формування системи знань, умінь та навичок, які дозволяють учневі активно використовувати їх як на репродуктивному, так творчому рівнях.

Урок — основа класно-урочної системи — не реалізує всіх можливостей творчо-розвивальної діяльності. Вчитель може дати основні алгоритми пошукових та творчих аспектів. З іншого боку — стандартизація діяльності учня на уроці звужує сферу його творчості.

Мала академія наук (надалі МАН) — позашкільна установа, завдання якої спрямовані на формування в учнів основних науково-дослідницьких навичок. Пошук оптимального поєднання класно-урочної та позакласної систем для реалізації цього завдання дає підстави говорити про алгоритм, важливе місце у якому відводиться останній системі. Вона має такі складники:

1. Встановлення мотиваційних основ учня для здійснення ним науково-дослідницької діяльності.
2. Визначення, методичного інструментарію викладача з метою подальшої апробації при реалізації завдань.
3. Апробація системи і відстеження психолого-фізіологічного стану вихованців для адаптації.
4. Встановлення очікуваних результатів через відображення у системі підсумкових видів робіт (діяльності).
5. Аналіз підсумкових видів робіт вихованців. Вироблення плану подальших дій.

Викладач МАН при знайомстві з вихованцями першого року навчання повинен чітко визначити критерії оцінки їх здатності до науково-пошукової діяльності. Найкращим варіантом є поєднання вчительського та викладацького методичних арсеналів. Критерії стосуються декількох сфер: інтелектуальної (здатність та готовність сприймати навчальний матеріал), розвивальної (аналізувати на різних етапах сприйняття), мотиваційної (позитивне ставлення до процесу пізнання), морально-етичної (наявність переконань щодо предмету досліджень), вольової (можливість проходити етапи пізнання для отримання результату), прогностичної (визначення сфери використання та цінність науково-пошукового чи науково-дослідницького компонентів).

Після його проведення та аналізу викладач має загальне уявлення про групу та потенційні можливості кожного. Після цього постає два шляхи види подальшої співпраці в системі «викладач — вихованець»: або вироблення індивідуального плану розвитку кожного вихованця чи групи приблизно одного рівня розвитку, або формування командного середовища, що дозволить кожному знайти місце і рівень реалізації власних творчих можливостей. Пер-

ший потребує багато часу на проведення індивідуальних занять (тренінгів) з окремими учнями чи групою, другий дозволяє визначити «траєкторію успіху» групи та скласти алгоритм діяльності і можливий перелік механізмів впливу на ефективне його проходження. Деякі види можуть встановлювати способи пошуку матеріалів, рівень їх засвоєння, можливості аналізу різних підходів щодо предмету дослідження. Під час засвоєння вихованцями основних засад науково-пошукової діяльності важливе місце відводиться формуванню позитивної мотивації.

Доцільність та практичне використання результатів досліджень дозволяють вихованцям включити їх досвід у систему загальнолюдських чи загальнонаукових цінностей і сформувати власні переконання.

Активність через творчо-пошукову діяльність дозволяє ширше сприйняти слухачам навколишній світ, встановити зв'язки між системами, що розвивають і особистісну компетентність, і цивілізацію. Виходячи за межі уроку, вихованець МАН під керівництвом викладачів, реалізуючи алгоритм шляху від репродуктивного сприйняття до творчого осмислення, визначає, що важливим для нього є споглядання процесів, їх дослідження на рівні практичного відтворення як першої сходинок та творче переосмислення. Структуризація і поетапний аналіз процесу на рівні копіювання методики викладача з подальшим удосконаленням і наданням йому інших рис на новому етапі — шлях тривалий, складний і потребує зусиль і концентрації. Навігаційна діяльність наставника полягає у тому, що він у своїй програмі (алгоритмі) прописує і визначає вузлові питання для вихованця, який, даючи відповідь на них, розуміє сутність проблеми і формує цілісне уявлення про неї. Партнерські засади об'єктно-об'єктних стосунків між учасниками наукового дослідження побудовані на моральних принципах з урахуванням конкретних обставин процесу чи його цінності. Самостійний як необхідний атрибут і вияв довіри викладача дозволяє учневі відчувати відповідальність за виконання завдання, дає можливість йому окреслити багатоваріантність наступних кроків. Проаналізувавши їх, науковець-початківець бачить сильні і слабкі аргументи кожного і обирає свій шлях наступного етапу дослідження. У цьому випадку викладач стає консультантом і регламентує загальні принципи питання дослідження.

Таким чином, система роботи викладача МАН допомагає формувати основні етапи наукової діяльності, важливе місце для якої відводиться творчо-пізнавальній активності школяра. Ефективність такої системи доведена протягом п'ятирічного терміну її апробації у Заліщицькій державній гімназії. У цей період гімназисти показали високу результативність співпраці з викладачами.

Крім успішних виступів на II (обласному) етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН, слухачі Заліщицької філії Тернопільського обласного відділення ставали призерами та переможцями III(заклучного) етапу. Так, 7 учнів ставали переможцями в історико-географічному відділенні, 3-у філологічному, 1-у хіміко-біологічному, 2 ставали учасниками етапу.

Система роботи по формуванню творчо-пізнавальної активності сьогодні потребує корекції у відповідності до нових умов, але принципові засади дозволяють це робити поступово і шляхом реформування, переходячи на якісно новий етап розвитку.

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондар Л. М.,

*заступник директора, Сумського обласного центру позашкільної освіти
та роботи з талановитою молоддю*

Сучасна педагогічна наука вважає, що сутністю процесу виховання є організація життя вихованців, формування в них стійких форм поведінки у суспільстві [3]. В основу сучасної системи виховання в Україні закладено національну ідею, що відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого, фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості. [6, С. 195—197].

За концепцією Софії Русової, розвиток творчих здібностей дітей є важливим принциповим завданням виховання. Вчена наголошувала, що творчі сили дітей мають пробуджуватися й розвиватися саме засобами національного матеріалу, до того ж такого, який найбільш поширений у тій чи іншій місцевості. Прищепити дитині національні риси можна, лише орієнтуючись на специфіку природи, географічного розташування, клімату, історії рідного краю на певній території. У зв'язку з цим надзвичайно важливе значення у національному вихованні дитини С. Русова надавала природознавству — «свідомому розумінню того, що живе й працює навкруги дитини» [4].

У контексті зазначеного вирішення важливих завдань щодо виховання моральної досконалості особистості, здатної повноцінно жити і діяти у складному, динамічному, різномодальному за позиційно-ціннісною спрямованістю світі, належить позашкільним навчальним закладам [1, С. 4—10]. Основною метою їх діяльності є створення умов для повноцінного творчого, інтелектуального, духовного розвитку підростаючого покоління; задоволення освітніх потреб особистості шляхом залучення її до свідомої й систематичної творчої діяльності, зокрема пошукової, дослідницької, експериментальної [2, С. 3—32].

Науковою основою освітньо-розвивальної та виховної діяльності педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів є праці, що розкривають закономірності та особливості формування творчих здібностей особистості в процесі її навчально-творчої й навчально-дослідницької діяльності. Зокрема, теоретичні засади формування творчої особистості висвітлені в працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, Г. Пустовіта, В. Роменця, С. Рубінштейна, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших. Теорії особистісно орієнтованого виховання присвячено праці І. Беха, С. Максименко та ін.; теорії розвивального навчання — праці В. Давидова, П. Гальперіна, А. Запорожця, О. Леонтєва та ін. Процес розвитку особистості в шкільному та позашкільному навчальному процесі досліджували І. Бех, І. Волков, І. Іванов, В. Рибалка, В. Кан-Калик, О. Караковський, О. Мудрик, В. Паламарчук, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, ін. Теоретико-методичні засади формування практичного розуму цілеспрямованого учня сформульовано в працях В. Вербицького. Організаційно-педагогічні засади діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів розробили В. Гаврилюк, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Л. Павлова, Т. Сущенко та ін.

Проблема взаємодії національної самосвідомості особистості з її творчою діяльністю та самореалізацією, механізмів пізнання нею об'єктів та явищ оточуючого середовища, збереження й відтворення національного природного потенціалу, що безпосередньо пов'язано з процесами формування її моральних принципів, загальної культури, свого внутрішнього «Я» з опорою на суспільні ідеали, цінності і норми, є надзвичайно актуальним. Її дослідження в системі позашкільної освіти має на меті довести, що ефективність діяльності позашкільних навчальних закладів з національного виховання школярів визначається не лише освітньо-розвивальними технологіями роботи гуртків, але й організаційно-технологічними особливостями діяльності закладів, оскільки саме вони визначають вибір форм і методів організації діяльності вихованців у гуртках різних профілів, забезпечують різновекторність пошуково-дослідницької та творчої роботи, відповідність початковому, основному, вищому навчальним рівням.

В основу організації навчально-виховного процесу в гуртках та інших творчих об'єднання дослідницького спрямування закладено організаційно-технологічні ідеї щодо розвитку творчих здібностей особистості, а саме:

- активізація навчання за рахунок застосування розвивальних педагогічних технологій, зокрема: технологій навчальних досліджень, особистісних «відкриттів знань, умінь, навичок», а також проєктних, інформаційних технологій, технологій «мозкового штурму», розв'язання евристичних, дослідницьких завдань з поступовою передачею вихованцям ініціативи в організації групової, або індивідуальної творчої діяльності;
- творча взаємодія між педагогами та вихованцями, що сприяє вільному вибору дітьми форм і засобів діяльності, їх творчій винахідливості, розкутості, домінуванню власної пошукової або дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, умінь і навичок;
- індивідуалізація освітньої діяльності в контексті особистісного зорієнтованого підходу, що сприяє створенню умов для розвитку специфічних особистісних функцій вихованців як суб'єктів творчого навчально-виховного процесу відповідно до власних уподобань і пізнавальних запитів [5].

Навчально-творча та пошукова діяльність учнів базується на різноманітних формах організаційно-масової роботи. У роботі з усіма віковими категоріями вихованців важливим є проведення масових заходів еколого-натуралістичного, мистецького, краєзнавчого, декоративно-ужиткового, пошуково-дослідницького, експериментального, спортивно-туристського, соціально-гуманітарного та інших напрямів позашкільної освіти. Аналіз навчальних планів, за якими працюють гуртки та творчі об'єднання позашкільних навчальних закладів Сумської області, свідчить про те, що домінуючими формами національного виховання, спрямованими на розвиток пізнавальної активності, креативності та творчої самореалізації вихованців, є проведення масових заходів:

- патріотичного спрямування: зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, експедиції, походи, інсценізації історичних подій, дні вулиць, що носять імена відомих земляків тощо;
- народознавчого спрямування: фольклорно-етнографічні свята, тижні рідної мови тощо;

- мистецького спрямування: зустрічі з художниками, архітекторами, майстрами народних ремесел, відвідання вистав, концертів, майстер-класів, проведення виставок — конкурсів учнівських творчих робіт, участь у пленерах, виступи екологічних агітбригад тощо;
- пошуково-дослідницького спрямування: участь у науково-освітніх проєктах, екологічних, природоохоронних акціях, краєзнавчих експедиціях, конкурсах-захистах пошуково-дослідницьких робіт тощо.

Серед різноманіття форм і методів освітньо-розвивальної та виховної роботи позашкільних навчальних закладів особлива роль відводиться роботі музеїв, кімнат-музеїв, світлиць, що є не лише джерелом додаткової інформації до шкільного програмного матеріалу, а й ефективним засобом національного виховання дітей та учнівської молоді. Збираючи та зберігаючи історико-культурні та природні реліквії, школярі набувають ціннісних орієнтирів, стверджуються у відчутті свого громадянства, гармонійно розвиваються в креативному позашкільному навчально-виховному освітньому просторі.

Аналіз результатів діяльності музеїв, кімнат-музеїв, що функціонують у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах області, свідчить про їх важливе значення в справі національного виховання, всебічного розвитку та творчої самореалізації учнів. Заняття та виховні заходи, що проводяться на базі цих осередків виховної роботи, розкривають їх можливості щодо творчої самореалізації, розвитку творчих здібностей, формування національної самосвідомості школярів. Для дітей молодшого шкільного віку розроблено цікаві екскурсійно-ігрові програми, заняття-милування, заняття-зустрічі. Для вихованців середнього шкільного віку акцент зроблено на грі-дослідженні, грі-конкурсі та грі-пошуку. Заняття для старшокласників також будуються на інтерактивних формах і методах навчально-дослідницької діяльності, серед яких — зустрічі за «круглим столом,» конкурсно-пізнавальні програми, презентації учнівських творчих і пошуково-дослідницьких робіт, форуми, конкурси, конференції тощо [5].

У позашкільній освіті процес формування та розвитку творчої особистості, становлення її світоглядної самосвідомості передбачає цілісність, наступність і послідовність у освітньо-розвивальній і виховній роботі. Чільне місце в цьому процесі посідає навчально-виховна система «Мала академія наук України».

Сумське територіальне відділення МАН України працює як структурний підрозділ обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Важливою психолого-педагогічною умовою забезпечення ефективності діяльності відділення щодо формування національної самосвідомості, розвитку творчих здібностей, інтелектуально обдарованої учнівської молоді є використання різноманітних форм роботи, зокрема:

- форми навчальної роботи: навчальні сесії, індивідуальні та групові консультації в міжсесійний період, робота мобільного консультпункту, стажування на кафедрах вищих навчальних закладів; гурткова робота, робота обласних профільних шкіл: техносервісу, флористики та фітодизайну, народних ремесел, мистецтв, журналістики;
- форми організаційно-масової роботи — зльоти юних науковців, учнівські конференції, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт, виставки науково-технічної творчості, конкурси творчих робіт;

- форми навчально-оздоровчої роботи — навчально-оздоровчі сесії, організація профільних таборів, тематичні та комплексні експедиції, польові практики тощо.

Отже, у сучасній системі позашкільної освіти національне виховання особистості є невід’ємною складовою освітньо-розвивальних концепцій позашкільних навчальних закладів. Воно має здійснюватися шляхом інтеграції різних форм і методів навчально-виховної роботи за всіма напрямками позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховний потенціал позашкільної освіти// Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: 36. Матеріалів наук.-пакт. Конф. Кол. Авт. К.: 2006. — С. 4—10.
2. Концепція позашкільної освіти// Виховна робота в закладах освіти України. Вип. 2. 36. нормат. док. та метод, реком. — К.: ІЗМН, 1998.
3. Осипова Т. Ю., Бартенева І. О., Біла О. О. та ін. Виховна робота зі студентською молоддю: Навч. посіб./ За заг. ред. Т. Ю. Осипової. — Одеса: Фенікс, 2006. — 288 с.
4. Русова С. Становище початкової освіти в Київському земстві// Світло. — 1912. — № 5. — С. 56—57.
5. Тихенко Л. В. Національне виховання та формування світоглядної свідомості творчої особистості засобами пошуково-дослідницької роботи туристсько-краєзнавчого напрямку// Імідж сучасного педагога. — 2008. — № 1—2. — С. 83—87.
6. Щербань П. М. Національне виховання в сім’ї. — К.: Культуролог. ПП «Борівітер», 2000. — 260 с. — Бібліограф.: 3 с.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Гончаренко Ірина Василівна,
к. е. н., доцент Миколаївського державного аграрного університету,
керівник секції економіки
Миколаївського територіального відділення МАН України*

Формування гармонійно розвиненої, успішної особистості складний та достатньо не визначений за результатами процес. Він передбачає синергетичний вплив на дитину системи внутрішніх та зовнішніх факторів. На нашу думку, саме сучасна позашкільна освіта забезпечує компромісне поєднання зовнішнього впливу суспільства та ресурсів і потреб особистості. Надзвичайно важливим моментом є те, що навчання в гуртках, секціях є реалізацією власного бажання дитини, крім того надає можливість, відповідно до задоволення процесом та результатом, обрати напрям, колектив, керівника, тобто дитина є господарем власної долі, отримуючи одночасно корисні для суспільства навички та вміння.

Система Малої академії наук України надзвичайно вдало реалізує ці переваги позашкільної освіти, надаючи широкий спектр можливостей щодо реалізації потреб дітей в навчально-пізнавальній та пошуково-дослідницькій діяльності відповідно до їх інтересів.

З 1995 року функціонує Миколаївське територіальне відділення МАН України, забезпечуючи підтримку обдарованої учнівської молоді області.

Традиційно, серед найбільш популярних у регіональному відділенні є секції економічної теорії, мікроекономіки та макроекономіки. Метою діяльності секцій є надання учням загальноосвітніх шкіл, які виявили бажання і мають здібності, можливості отримати знання щодо сутності економічних понять, ознайомити їх з методологією наукової творчості та заохотити до наукових досліджень, сформувати для них ситуацію успіху, надати можливість отримати позитивний досвід реалізації власного творчого потенціалу.

Науково-дослідницька діяльність слухачів секцій включає в себе два взаємопов'язаних елементи: навчання слухачів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості; наукові дослідження, що здійснюються слухачі під керівництвом науковців і вчителів.

Науково-дослідницька діяльність слухачів забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;
- надання допомоги слухачам у визначенні сфери майбутніх професійних інтересів;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей слухачів у вирішенні практичних завдань;
- прищеплення слухачам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності;
- розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, залучення найздібніших слухачів до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;
- усвідомлення необхідності постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції слухача;
- створення та розвиток творчих колективів, виховання майбутніх вчених, дослідників, викладачів.

Залучення слухачів до науково-дослідницької діяльності здійснюється на основі виявленого ними бажання та відповідного рівня підготовки з математики та економіки. На початку навчального року на сесії керівником проводяться бесіди про науково-дослідницьку діяльність, де висвітлюються власний досвід такої роботи, досягнення слухачів за минулі роки, подається докладна інформація щодо перспективної тематики досліджень.

Практичні заняття та індивідуальні консультації націлені на вивчення слухачами, відповідно до їх індивідуальної підготовки, питань економіки, засвоєння навичок оптимальної організації праці дослідника, підготовки статей та доповідей за результатами дослідження.

Самостійна робота направлена на поглиблене вивчення нормативних документів, додаткової літератури, що впливає на розширення економічного кругозору.

Підготовка до захисту науково-дослідницької роботи визначає загальноосвітню зрілість слухача, вміння діалектично мислити, творчо застосовувати набуті знання при розв'язанні тих чи інших практичних завдань у сфері економіки.

Успішне виконання слухачем роботи значною мірою залежить від того, наскільки він чітко уявляє собі основні вимоги щодо теоретичного рівня, змісту, структури, обсягу, форми викладення матеріалу та оформлення роботи.

Робота покликана показати, як слухач володіє методикою наукових досліджень, наскільки він уміє аналізувати, узагальнювати і формулювати висновки за результатами дослідження, самостійно працювати з літературними джерелами.

Захист науково-дослідницьких робіт дає одночасно можливість слухачам отримати досвід наукової дискусії, визнання результатів проведеного дослідження, що сприяє формуванню впевненої успішної особистості. В першу чергу набутий досвід та знання є корисними для дітей в подальшому студентському житті. Всі слухачі секцій, призери другого етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт успішно закінчили вищі навчальні заклади, або навчаються там, а призери третього етапу навчаються в престижних університетах України за державним замовленням.

Отже робота слухачів в наукових секціях забезпечує для них додаткові можливості для пізнання себе, своїх здібностей, актуалізації творчого потенціалу, розвитку навичок і вмінь керувати креативним процесом, подолання стереотипів та бар'єрів, що обмежують свідомість для подальшого саморозвитку та самореалізації.

Тому система позашкільної освіти, як один із базових елементів, що сприяють формуванню інтелектуального потенціалу держави, потребує подальшого розвитку та всебічної підтримки з боку наукових та владних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2кн. / Бех І. Д. — К.: Либідь, 2003. — Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — 280 с.

2. Микитюк О.М. Наукові дослідження школярів: Навч.-метод.посібн. / Микитюк О.М., Соловйов В.О., Васильєва С.О., під ред. І.Д. Прокопенка. — Х.: «Скорпіон», ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2003.—80с.

ВИХОВАННЯ МАТЕМАТИЧНО ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ МАН

**(з досвіду роботи Миколаївського територіального відділення
Малої академії України)**

*Воробйова А. І.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили,
Соросівський доцент;
Полушкіна І. О.,
старший викладач Миколаївського державного гуманітарного університету
ім. Петра Могили*

З часу коли Україна виборола незалежність, перед державою постало завдання щодо створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей обдарованої молоді. Своєрідною школою для таких дітей стала Мала акаде-

мія наук України, де учні роблять перші кроки в науці, де забезпечується всебічний розвиток особистості, де формується майбутня науково-технічна еліта нашого суспільства.

Понад десять років територіальне відділення Малої академії наук Миколаївської області є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності у галузі науки та сприяє самовизначенню у майбутній професії. За ці роки до роботи в секціях «Математика» та «Прикладна математика» було залучено біля 700 школярів, понад 200 з яких підготували роботи до другого обласного етапу конкурсу-захисту, з них 89 стали переможцями. На Всеукраїнському конкурсі-захисті було відзначено дипломами переможців 15 робіт.

У положенні про МАН України накреслено основні завдання — пошук, відбір і розвиток творчих здібностей обдарованих школярів, залучення їх до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської роботи, інтелектуальне і духовне збагачення молоді, підготовка до активної діяльності в різних галузях наук та самовизначення у майбутній професії.

Отже, все розпочинається з пошуку та відбору тих дітей, яких, як правило, характеризують як здібних і талановитих. Але як оцінити міру обдарованості дитини? Які концепції обдарованості пропонуються психологами і педагогами? Згадаємо концепції загального інтелекту, який подається коефіцієнтом розумового розвитку (IQ).

За Фромом [1] ознаками творчої особистості є Creativity (здатність до творчості), Flexibility (гнучкість — здібність висловлювати широку різноманітність ідей), Motivation (мотивація). Комітет по освіті США притримується наступних характеристик талановитості: 1) неординарні здібності; 2) потенціальні можливості в досягненні високих результатів і вже продемонстровані досягнення в одній або декількох областях.

За останні 20 років в роботах Ф. Ганье [2], Х. Гарднера [3], Н. С. Лейтеса [4] розглядаються різні концепції, які покладено в основу підходів щодо освіти обдарованих дітей. Спільними для цих концепцій обдарованості є такі характеристики:

- Обдаровані діти мають потенціал, який дозволяє досягати вагомих результатів, щонайменше, в одній області;
- Здібності до чіткого, аналітичного і критичного мислення є передумовою для досягнення високих результатів;
- Обдаровані діти не завжди є успішними при опануванні всіх предметів шкільної програми; у них рано формується певна область інтересів, а тому на шкільні предмети, що лежать поза межами цієї сфери, у них не залишається ні часу, ні бажання.

Виявити обдарованість дитини на рівні опанування шкільної програми, наприклад, з математики не просто. Відомо, що славетний український вчений М. М. Боголюбов, який здобув світове визнання в галузі математики, в дитинстві вчився на всі п'ятірки, крім математики: з арифметики він ніколи не мав більше чотирьох балів і вчитель йому говорив: «Коля, з тебе ніколи не буде математика» [5].

В Україні нині існує розвинена мережа інтелектуальних змагань, яка має за мету, зокрема і удосконалення та демократизацію схем виявлення та ран-

нього діагностування творчої обдарованості, залучення учнів в цікавий і пізнавальний світ математики [6]. Участь в таких змаганнях з різним рівнем складності та тематичної спрямованості завдань є своєрідною попередньою підготовкою учнів для успішного подолання бар'єру вхідного тестування при вступі до МАН. При цьому тести повинні перевіряти не лише знання, володіння певними алгоритмами, а й виявляти математичні здібності. Вдалими зразками тестів, які дозволяють певною мірою виявляти творчі здібності, є тести Міжнародного математичного конкурсу «Кенгуру» [7]. Завдання вхідного тестування повинні містити задачі на перевірку кмітливості, комбіновані задачі на тренування уваги, асоціативного та логічного мислення, задачі на винахідливість.

МАН — позашкільний навчальний заклад, який через роботу гуртків, семінарських занять з проблемних питань, лекторіїв з відповідних галузей науки ставить за мету залучення учнів до процесу наукового дослідження, надає можливість для творчої самореалізації школярів. Насамперед, робота секції математики спрямована на розвинення понятійного апарату, формування уявлень про методи досліджень міркувань і доведень. Тому програма наукової підготовки слухачів МАН (учні 9—10 класів) розпочинається із ознайомленням курсу «Математичної логіки». Це зумовлено тим, що в базовій шкільній програмі значною мірою є відсутніми дослідницька і доказові бази. Розвивати обдарованість учнів неможливо, якщо використовувати необґрунтовані твердження, тобто замінювати доведення теорем деякими довільними міркуваннями [8]. Зауважимо, що в дореволюційній Росії в гімназіях обов'язково викладали логіку.

Навчальний процес в системі МАН завжди повинен мати деяку схожість з науковим пошуком, а викладання математики повинно бути, власне, розвиненням культури математичного мислення.

Академік А. М. Колмогоров розглядав математичні здібності школярів і вчених-математиків як одне явище. Він визначив три компоненти математичних здібностей: алгоритмічний, геометричний та логічний. Розвинення компонентів математичних здібностей досягається шляхом розв'язування комплексу задач, які ґрунтуються на використанні «ключової» задачі; розв'язування задач, які вимагають розгляду багатьох випадків; розв'язування однієї і тієї ж самої задачі багатьма способами.

Складність завдань повинна поступово зростати. Учні повинні розуміти, що розв'язок задачі може бути тривалим і вимагати наполегливих пошуків. Водночас викладач повинен допомогти у визначенні стратегії пошуку розв'язку і формувати у учнів розуміння того, що коли розв'язок задачі не вдалося знайти за 2—3 дні або за тиждень, то це не означає, що у них відсутні творчі таланти. Але коли, доклавши значних зусиль, учень досягає успіху, то це надає йому впевненості в своїх силах і прагнення зробити наступний крок на шляху до математичної творчості.

Учні з креативним мисленням більш приваблюють задачі, які пропонуються на заочних олімпіадах, Інтернет олімпіадах, оскільки на розв'язання таких задач даються значні терміни (місяць, або два), тобто є час для спокійного розмірковування.

Таким чином, науково-дослідницька робота приводиться в певну систему,

що сприяє створенню комплексу умов для розвитку креативного мислення, поглибленню теоретичних знань, вдосконаленню вмій і навичок, необхідних до просування у вибраному напрямку пошукової діяльності.

Особливо важливою є індивідуальна робота учнів під керівництвом учених. Адже кращий спосіб розвинення творчості у дітей є спілкування із творчою особистістю, яка здатна направити учня на шлях дослідження та сформулювати тему. Вдало підібрати тему для учнів значно важче, ніж для студентів. Науковий керівник допомагає учневі увійти у атмосферу творчості, в коло ідей, що надають можливості для самостійного пошуку і отримання бодай невеличких власних результатів. Вчені, які успішно здійснюють наукове керівництво науковими роботами в системі МАН, є не тільки гарними математиками, а й гідними поваги педагогами індивідуального навчання — вони формують і виховують майбутню еліту України.

Секцію математики очолює професор, заслужений вчитель України, Лейфура Валентин Миколайович, завідувач кафедри прикладної та вищої математики Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, науковий керівник команди України на Міжнародних математичних олімпіадах у 2003—2006 рр.

Результативність слухачів цих секцій є досить високою. Упродовж 1995—2008 років у Всеукраїнських конкурсах були відзначені роботи таких учнів: дипломи I ступеня — Манзюк Олександр (1998 рік), Рибак Микола (2001 рік), дипломи II ступеня — Лашкевич Юлія (1998 рік), Манзюк Олександр (1999 рік), Шукін Василь, (2003 рік), Кондратенко Володимир (2004 рік), дипломи III ступеня — Манзюк Олександр (1997 рік), Гнений Володимир (1997 рік), Драган Роман (1999, 2000 рік), Рибак Микола (2000 рік), Крещенко Євген (2005 рік), Пастухов Сергій (2005 рік), Меламуд Євген. (2006 рік), Дишко Сергій (2007 рік).

Література

1. Fromm E. The creative attitude. New York, Harper Row, 1959.
2. Gagne F. Giftedness and talent: Reexamining a reexamination of the definitions. *Gifted Child Quarterly*. Vol.29, 1985.
3. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. N.Y.: Basic Books, 1983.
4. Лейтес Н. С. Психология одаренных детей и подростков. М.: Издательский центр «Академия», 1996.
5. Боголюбов О. М. Дитинство академіка. «У світі математики 4 (1998), № 4, с. 66—70.
6. Колебошин В. Я., І. М. Мігельман Фестивалі юних математиків і фізиків і відкриті олімпіади Рішельєвського ліцею як реалізація новітніх технологій у роботі з обдарованими дітьми. Всеукр. Наук.-метод. Конф. «Рішельєвські читання», Одеса, Астропринт, 1999, с. 122—127.
7. 10 років разом. Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру» 1997—2006 рр., наук.-популярне видання, Львів, вид-во «Каменярь», 2006. — 182 с.
8. Воробйова А. І., Полушкіна І. О. Формування дослідницьких компетентностей математично обдарованих учнів в системі МАН. Матеріали науково-практичної конференції «Обдаровані діти — інтелектуальний потенціал держави». Київ, 2008, 13—14 с.

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

*Мельник Алла Володимирівна,
методист Києво-Святошинського районного центру
науково-технічної творчості учнівської молоді «Шанс» Київської області*

Початок ХХІ століття характеризується значною увагою всього суспільства до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадянської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Основні орієнтири виховання учнівської молоді в Україні визначають стратегічні пріоритети розвитку освіти. Ідеалом виховання є різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Створення системи виховної роботи відповідно до вимог сьогодення є основним завданням кожного навчального закладу. Успішна організація процесу виховання і навчання творчої особистості в позашкільному навчальному закладі залежить від підготовки керівника гуртка, а саме: його професійного рівня, знання методик викладання та вміння їх застосовувати, здатності зацікавити дітей. Педагог має бути яскравою особистістю, яка вміє захопити, повести за собою.

Дитина від природи має певні, притаманні тільки їй обдарування, вона наділена розумом, тому здатна творити свою долю, але для цього потрібно працювати над собою, формувати характер, волю, здобути різноманітні вміння і навички, вдосконалювати дух і тіло, мати активну життєву позицію.

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі значно відрізняється від навчально-виховного процесу в школі. Насамперед тим, що діти в школу йдуть вони приходять займатися справою, яка цікава для них. І ця справа відволікає наших дітей від злочинності, наркоманії, формує їх життєво компетентність, дає змогу розвиватися, самовдосконалюватися, самореалізовуватися, тому зміст позашкільної освіти і виховання ґрунтується на особистісних замовленнях дітей та їх батьків, що постійно урізноманітнюються. Керівники гуртків закладу, в першу чергу, тісно співпрацюють з батьками, адже вирішення багатьох питань, в тому числі і матеріальних, залежить від їх допомоги. Наприклад, в нашому Центрі голова піклувальної ради – батько – Садовов Віктор Анатолійович, який одночасно є і спонсором авіамоделльного гуртка.

Керівники гуртків Центру «Шанс» були першими слухачами дистанційних курсів підвищення кваліфікації на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Така форма проведення курсів досить зручна, оскільки можна навчатися і працювати одночасно, разом з тим педагоги відчувають перевагу інноваційних форм і методів роботи, вчаться бути мобільними.

Науково-методична проблема Центру – «Формування освітніх та соціальних компетенцій учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі засобами науково-технічної творчості» втілюється у практику позашкільного навчального закладу в процесі реалізації Програми Міністерства освіти і науки України /ПРООН/ЮНЕЙДС «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Відповідно до модулів тренінг-курсу працюють програми: методика освіти «рівний – рівному»; спілкуємося та діємо; як стати лідером; знаємо та реалізуємо свої права; за життя без наркотиків; прояви турботу і обачливості (профілактика СНІДу та хвороб).

Керівники гуртків у процесі занять проводять з дітьми тренінги, на яких обговорюють актуальні питання стосунків між юнаками та дівчатами, про переваги здорового способу життя, шкідливість наркотиків, тютюнопаління, алкоголю для здоров'я. Кожний педагог, в залежності від віку дітей, знаючи контингент групи, вибирає коло питань, які, на його погляд, потрібно першочергово донести до них. Особливості методики даної програми полягають в тому, що педагог і діти спілкуються на рівних. Кожна думка, висловлена дитиною, сприймається з повагою і ніколи не критикується. Вихованець повинен сам прийти до того, що він був не правий. Тільки тоді досвід буде особистісно цінним для дитини, стане її життєвим переконанням.

Для реалізації проблеми закладу створений цільовий проект, розрахований на 2006 – 2010 навчальні роки. Мета проекту: стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи в учнівській молоді, виховання відповідального ставлення до здоров'я як до найвищої життєвої цінності. Основні завдання проекту:

- вироблення у школярів навичок подолання бар'єрів, що заважають їм вносити позитивні зміни у своє життя;
- формування іміджу сучасного підлітка як здорової, свідомої особистості, що вміє досягати поставленої мети;
- інформування дітей та підлітків про негативні наслідки вживання наркотичних засобів та інших шкідливих звичок;
- постійна пропаганда принципів здорового способу життя і підготовка волонтерів;
- залучення батьків та громадськості до утвердження принципів здорового способу життя.

Підготовчий період тривав з вересня до грудня 2006 року. У цей період проводилася психолого-педагогічна діагностика педагогів, вихованців та їх батьків, з даної проблеми розроблялася система роботи педколективу, вивчався досвід відомих педагогів. У закладі з часом було створено картотеку, керівники гуртків освоювали методики викладання за програмою «рівний – рівному», обирали теми для самоосвіти.

Основний період (січень 2007 року – грудень 2009 року). Педагогічний колектив розробляє і проводить консультації, майстер-класи, методичні наради, педагогічні ради, засідання методичного об'єднання. Із досвіду роботи видаються методичні рекомендації, формується інформаційний куточок. Планується робота за модулями програми з вихованцями: підготовка лідерів як тренерів, проведення інформаційно-просвітницьких акцій. З батьками проводяться збори, індивідуальні бесіди.

Узагальнюючий період (січень 2010 року – червень 2011 року). Передбачено проведення моніторингу діяльності керівників гуртків, аналіз отриманих даних, вироблення практичних рекомендацій, написання звітів про роботу над проблемою, випуск методичного бюлетеня, проведення конференції та педради.

Таким чином, реалізація проекту сприятиме позитивному впливу на учнівську молодь. Очікуються такі результати:

- зміни в ставленні дітей до свого здоров'я і шкідливих звичок, вибір на користь здорового способу життя;

- засвоєння навичок здорового способу життя, результатом якого є зміцнення власного здоров'я, адекватна самооцінка, зростання авторитету серед однолітків і дорослих;

- підвищення рівня знань з превентивної освіти, удосконалення комунікативних якостей і характеристик особистісного розвитку учасників, вироблення вміння спілкуватися в групі, працювати в команді;

- підвищення мотивації до самопізнання й самовдосконалення; закріплення усвідомлення своєї значущості як особистості, що здатна позитивно змінювати навколишній світ;

- підвищення рівня самосвідомості, орієнтованої на загальнолюдські цінності;

- формування активної позиції стосовно розв'язання життєвих проблем;

- розвиток умінь аналізувати соціальні ситуації й виробляти оптимальні програми поведінки в них.

З метою підвищення фахового рівня трое педагогів закладу пройшли курси Intel «Навчання для майбутнього» і розпочали працювати за методом проєктної діяльності. Так, Зубар Олена Леонідівна, керівник гуртка «Комп'ютерна справа» є автором проєкту роботи з творчо обдарованими вихованцями «Автоматизація роботи у позашкільному навчальному закладі, створила базу даних «Позашілля». За допомогою комп'ютерної програми, яку Олена Леонідівна розробила разом з дітьми, кожний методист позашкільного навчального закладу може автоматизувати педагогічну працю. За допомогою програм, що склали діти, створені «віртуальні портфоліо» обдарованих вихованців.

Слід відзначити роботу Кавузи Анни Сергіївни, керівника гуртка «Кореспонденти – аматори», щодо реалізації складових життєвої компетентності особистості дитини. Вихованці гуртка, застосовуючи комп'ютерні технології, створюють електронний продукт, який можна публікувати в пресі, або використовувати на уроках у школі (в залежності від направленості матеріалу). Отже, у закладі відбувається реалізація ідей проблеми, яка сприяє формуванню у вихованців життєвої компетентності, професійної орієнтації та навичок здорового способу життя.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Казьмірук Є. С.,

методист, Будинок дитячої та юнацької творчості

смт. Іваничі Волинської області

Мета виховання – сформувати людину з широким розумінням своїх громадянських обов’язків, з незалежним високо розвинутим розумом, людиною, яка ніде, ні за яких обставин не загине – ані морально, ані фізично – і реалізує в житті свою незалежну думку.

Софія Русова

Сучасна позашкільна освіта в Україні на початку нового тисячоліття перебуває у процесі інтенсивного розвитку, плідного пошуку, активізації науково-педагогічної ініціативи. Позашкільні заклади повинні стати тим місцем для особистості виховання і педагога, де буде духовно збагачуватись кожен учасник навчально-виховного процесу, де буде формуватися громадянська зрілість і особиста відповідальність за свій вклад у національно-культурне відродження України, у розбудову держави.

Провідною ідеєю роботи нашого закладу стали слова українського педагога Софії Русової: «Виховання найкращих моральних заповідей і знання попередніх поколінь для того, щоб із дитини виробилася людина в найкращому значенні слова, найкраще фізично й інтелектуально пристосована до умов життя». Вона передбачає реалізацію ідей розвитку, творчості, співпраці, відкритості.

Весь навчально-виховний процес нашого закладу спрямований на те, щоб допомогти дитині визначитися не лише ким бути, а як жити, як влаштувати свій індивідуальний спосіб життя так, щоб стати компетентним та необхідним суспільству.

Враховуючи сучасні вимоги до виховного процесу в позашкільному закладі, в нашому Будинку дитячої та юнацької творчості розроблена програма «Я – особистість», яка передбачає творчий розвиток і саморозвиток вихованців на базі особистісного підходу, що у свою чергу приводить до вироблення відповідної структури роботи в закладі, яку можна поділити на три напрямки:

- навчально-виховна робота керівників гуртків, в процесі якої реалізуються завдання програми «Твоя професійна кар’єра»;
- робота учнівського самоврядування за програмою «Лідер XXI століття»;
- робота дитячих громадських організацій «Молода Січ» та «СПОУ», які сприяють формуванню вільної особистості, патріота України, який усвідомлює свою належність до неї.

Перший напрямок – Програма «Твоя професійна кар’єра».

В умовах реформування системи позашкільної освіти пріоритетне місце належить особистісно орієнтованому навчанню та вихованню. Серед провідних завдань навчання за будь яким профілем гуртка є такі, які керівники

гуртків Будинку дитячої та юнацької творчості називають визначальними у формуванні та розвитку вільної у своєму виборі творчої особистості, а саме:

- надати допомогу вихованцю у пізнанні самого себе, як особистості, свого власного «Я», визначенні свого ставлення до себе, інших людей, майбутньої професійної діяльності;

- допомогти пізнати свій творчий потенціал та максимально надати можливості для його реалізації кожним вихованцем, формувати власне ставлення до події та явищ суспільного життя.

В основі особистісно зорієнтованих технологій в нашій установі лежить педагогіка співробітництва, де найважливіше місце займають відносини «керівник гуртка – вихованець». На більшості занять досвідчені керівники гуртків передбачають поступове формування комунікативних навичок (робота в групі, в парах, участь в дискусії тощо) та навичок демократичної, толерантної, доцільної поведінки; навичок аналітичного і критичного мислення (аналіз ситуації, розв’язання навчальних проблем); формування власної позиції, самостійного і відповідального вибору.

Впровадження нових педагогічних технологій потребує відповідної підготовки керівників гуртків. Йдеться про високий рівень професійної креативної підготовки: основні знання про творчість, обізнаність з основними методами творчості та уміння їх застосування, теоретичні та практичні знання стосовно розвитку здібностей творчої особистості, а також формування її життєвої позиції. Не можна не згадати слова Софії Русової: «Учитель, який передає дитині лише знання – ремісник; той хто виховує характер – справжній митець у своїй справі». Власне ця тема є провідною у роботі методичного об’єднання, мета якого – знаходити нові інноваційні аспекти діяльності керівника гуртка закладу. В зв’язку з необхідністю оновлення форм і методів гурткової роботи виникла потреба в розробці нових навчальних планів і програм в яких враховувались необхідність створення умов для реалізації фізичних, естетичних, моральних і духовних можливостей кожної дитини. В даний час педагогами закладу підготовлено і проведено апробацію 7 авторських програм. Випущено 4 методичних розробки. Автори орієнтувались на місцеві традиції, а головне – на інтереси і творчий потенціал свого регіону, що дає можливість більш широко ознайомлювати дітей з національною культурою у процесі навчання в гуртках, реалізуючи можливості їхнього культурного розвитку.

Другий напрям – «Лідер XXI століття».

Успіх України на світовій арені в майбутньому, закладається сьогодні у школі лідерства – учнівському самоврядуванні. Самоврядування виступає тією формою, яка допомагає молодій людині набувати необхідні їй моделі соціального життя, навички соціальної поведінки (у конкретній роботі загартовувати свої вольові якості, стверджуватись як громадянин, набувати вмінь спілкування, лідерства, вчитись приймати рішення і бути за них відповідальним тощо).

Вчитись усього цього допомагає «Школа лідерів», яка з 2000 року працює в Будинку дитячої та юнацької творчості. Процес навчання у «Школі лідерів» спрямований на:

- формування всебічно розвиненої особистості з рисами лідера;
- виховання людяності, формування відчуття колективізму, команди;

– розвиток комунікабельних здібностей (особливо під час ділового спілкування);

– виховання громадянина, який має активну життєву позицію, прагне взяти на себе відповідальність за суспільство в якому живе;

– формування навичок організаторської діяльності.

На заняттях підлітки знайомляться з визначенням понять «лідерство», «лідер», найпоширенішими концепціями лідерства. Вони дізнаються про те, які якості притаманні лідеру і які стилі керівництва колективом є найпоширенішими. «Не треба учителеві в своїх викладах вичерпувати тему, треба давати дітям змогу самим доходити до її остаточного розуміння» – саме ці слова Софії Русової є одним з основних підходів під час виконання лідерами низки практичних вправ, що стосуються залучення їх до процесу прийняття рішень, визначення ефективності діяльності органу учнівського самоврядування, вміння планувати і проводити тижні самоврядування в своїх школах, розробки та захисту проектів щодо створення в своїх школах молодіжних клубів, дитячо-юнацьких організацій.

Третій напрям – «Я – громадянин України».

В період розбудови суверенної і незалежної України важливим стало творче переосмислення й узагальнення здобутків минулого в галузі освіти, формування в особистості власного «Я», її життєвої компетентності, активізації зусиль, спрямованих на розвиток духовності, виховання моральності, поваги до історичної спадщини українського народу, укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських і національних цінностей.

Організація виховної діяльності на особистість висуває на перший план діалогові методи і методи педагогічних ситуацій, при яких перевага надається опосередкованим засобам виховного впливу, а не лобового натиску на кожного і на всіх разом. Для всіх вихователів нині загострилась проблема виховання історичної пам'яті. Пам'ять попередніх поколінь є феноменом зв'язку між поколіннями. Щоб молодь зростала, пам'ятаючи про свій рід в районі утворена в 1996 році громадсько-козацька організація «Молода Січ». Методичний центр – Будинок дитячої та юнацької творчості. В реєстрі організації нараховується 1750 козаків і козачок, які об'єднані в 18 козацьких осередках. Виховна увага базується на потребах і вимогах, що стоять перед дітьми та молоддю сучасного та передбачуваного суспільства

В програму діяльності дитячих козацьких товариств входить:

– дослідження славної історії українського козацтва на Волині, багатств духовної культури;

– дослідження і практичне відродження військово-спортивного мистецтва наших предків;

– пізнання і відродження традицій козаків, як мудрих хліборобів, господарів землі;

– вивчення й відновлення козацьких справ: ремесел і промислів, рушникарства, писанкарства, стельмахування, гуртового співу, танцю тощо.

– вивчення і застосування на практиці козацьких знань – народної медицини, астрономії, кулінарії;

Акція «Милосердя», упорядкування поховань, споруд і пам'ятників пов'язаних з історією українського народу.

В 2001 році було дано старт районній історико-краєзнавчій експедиції «Козацькі шляхи на Волинській землі», завдання якої полягає в тому, щоб простежити історію козацького руху на території Волині. Ці матеріали використовуються під час науково-практичних конференцій.

За період з 1996–2008 років проведено 12 таборів зборів молодих козаків в легендарному урочищі «Прощаниця» с.Міятин, яке відоме тим, що тут стояли козаки і які загинули від поляків по дорозі на Берестечко.

Підсумовуючи діяльність дитячої козацької організації «Молода Січ» можна зробити висновок, що вона дає дітям та молоді широкі і нетрадиційні можливості для духовно-морального розвитку, Саме в позашкільному процесі інтенсивно проходить процес формування найважливіших морально-етичних рис особистості: позитивне ставлення до Батьківщини, суспільства, держави, природи, мистецтва, праці, інших людей, до власного життя; самореалізація її в будь якій діяльності; здатність до безперервного духовно-творчого самовдосконалення; соціальна відповідальність, яка проявляється в турботі про благополуччя інших людей; культура інтелектуально-дозвілєвої діяльності.

Впродовж багатьох років змінюється обличчя нашого закладу, але незмінною залишається мета – надання кожному вихованцеві можливості реалізувати свій природний потенціал, самоствердитися. Педагоги опираються на позитивні їх риси, вірять в творчу силу, враховують інтереси і потреби у творчій самореалізації особистості.

Звичайно, позашкільний навчальний заклад не може захистити дитину від негативного впливу середовища. Але він в змозі заповнити її вільний час, надати можливість самореалізуватись і самовиразитися через зв'язок з традиційною народною культурою, духовною спадщиною українського народу.

ЕЩЁ РАЗ О КУЛЬТУРЕ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПЕДАГОГУ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Дёмина И. М.,
заместитель директора по учебно-воспитательной работе
Севастопольского Дворца детского и юношеского творчества*

Інновації..., інтеграції..., соціалізації..., тенденції..., концепції..., стратегії..., реформи... – освіта ХХІ століття! Але через все перипетії, терміни і перетворення незмінною залишається задача збереження і розвитку культури як внутрішнього, духовного змісту будь-якої цивілізації. Культуросообразність стає найважливішим умовом розвитку освіти, с допомогою якої здійснюється спроба «осмислити світ як єдине ціле, прояснює значення людського існування і історичне призначення людини».

На сьогоднішній день теоретика і практики науки педагогіки єдині в тому, що цільний образ випускника це – «людина культури: вільна, духовна особистість, орієнтована на цінності світової і національної

культуры, способная к творческой реализации, нравственной саморегуляции и адаптации в изменяющейся социокультурной среде».

В связи с этим педагогический коллектив Севастопольского Дворца детского и юношеского творчества определяет – как основную – цель своей деятельности – «введение индивида в культуру», создание поликультурной среды в ученическом коллективе «для эстетического развития личности... её способности находится в поиске культурологических измерений собственной и социокультурной жизни».

Для реализации данной задачи разработана долгосрочная программа «Культуро-ориентированное образование – путь формирования развитой личности». В этой программе – попытка определить основные этапы этого пути с акцентом на все категории участников учебно-воспитательного процесса (*педагог – ученик – родители – общественные структуры*).

При этом не ставится задача перестройки образовательного процесса в учреждении (он достаточно отлажен в структурном и содержательном смысле в соответствии с нормативными документами по внешкольному образованию в Украине). Вопрос стоит о новой смысловой наполненности приоритетов в работе с детьми, подростками, молодёжью, в работе с кадрами.

Теоретическую и теоретико-практическую базу в системе руководства процессом повышения квалификации *педагогических работников* предлагается усовершенствовать через:

– *цикл спецкурсов и спецсеминаров (совместно с лектурой Института последипломного образования):*

- Декларация о культуре мира (утвержденная резолюцией 52/243 Организации Объединенных Наций), провозглашающая период с 2001 по 2010 годы Международным десятилетием культуры мира и ненасилия в интересах детей планеты;

- Культурологический подход к воспитанию учащихся;
- Культура – основа содержания учебно-воспитательного процесса *и т. п.* – конкретную направленность тематики педагогических советов;

- Формирование поликультурной среды в ученических коллективах;
- Идея гуманизма в образовательных программах;

- Аттестация как способ повышения культуры и профессионального мастерства педагога;

- Место культуры и субкультуры в жизни подростка *и т. п.*

– *анализ деятельности педагога в рамках методических объединений:*

- Гуманитарная направленность образовательных программ;
- Вопросы теории и истории искусства в системе внешкольного образования;

- Школьный курс Мировой художественной культуры и рабочие образовательные программы кружков и студий учреждения *и т. п.*

– *производственные совещания:*

- Влияние педагога на формирование художественного вкуса учеников;
- Культура педагогического труда;
- Красота спасёт мир?
- Мода, вкус, возраст – гармония или противоречия?
- Формирование культуры здоровья *и т. п.*

Работу с учащимися целесообразно начать с диагностики, и не столько уровня их воспитанности, сколько представлений учеников о культуре вообще и об их принадлежности к ней (или непринадлежности), в частности.

Грамотно организованная диагностика позволит педагогу правильно спланировать индивидуальные и коллективные формы работы в рамках реализации долгосрочной программы учреждения. Предлагаем (выборочно) тематику различного типа мероприятий с учащимися:

Цикл дискуссий:

- Нужна ли человеку мораль?
- Имею право на...
- От чего мы отдыхаем?

Уроки свободного общения:

- Я – человек, а это значит...
- Культурный человек – это...
- Цивилизация – это...
- Мода – стиль – культура.
- Об этом я думаю... сегодня *и т. п.*

Задача педагога – системное введение учащихся в ходе учебно-воспитательного процесса в основные компоненты культуры – духовную, социальную, технологическую. За этим стоит раскрытие понятий: культура быта, труда, здоровья, культура информационная, правовая, профессиональная, культура «человеческого общежития» – культура общения, нравственная культура, культура как процесс созидания мировых и национальных интеллектуальных ценностей, отражения духовной жизни народа той или иной эпохи.

Таким образом мы подойдем к решению одного из важнейших аспектов воспитания, обозначенного в предложенной сотрудниками Института проблем воспитания АПН Украины Комплексной программе художественно-эстетического воспитания учащихся общеобразовательных школ и внешкольных учреждений: формирование постоянного интереса к гуманистическим ценностям культуры разных народов с учётом существования детей и молодёжи в современном поликультурном пространстве, что поможет реализовать идею единства национального и общечеловеческого в культурном наследии.

Реализация программы культурно-ориентированного образования предполагает вовлечение в названный процесс *родителей учащихся*. Совместно с кафедрой психологии ИПО предполагается введение в лекторий для родителей тем, помогающих поиску путей решения проблем в преодолении детской агрессивности, вандализма, потребительства подростков:

- Новое время – новые дети?
- Культура начинается в семье.
- О мелочах!..
- А сама?..
- Истоки возникновения агрессии.
- Увлечения Вашего ребёнка.
- Ваши споры обоснованы?
- Как воспитать в детях чувство собственного достоинства? *и т. п.*

Очевидно, что преодолеть проблемы, барьеры в воспитательной работе можно только путём последовательной совместной работы (небезызвестный «треугольник»: педагог — ученик — родители). И на этом пути нет мелочей, нет отпусков и переменок, есть один урок под названием «Жизнь». Результат его и есть культура — культура сегодняшнего дня, с которой мы идём в завтра.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ У ПОБУДОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Шевченко Людмила Миколаївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Комунального закладу
Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»*

Позашкільна освіта дітей та учнівської молоді на сьогодні є однією з найбільш динамічних освітніх систем: постійно поновлюється її зміст, методи і форми роботи з дітьми та учнівською молоддю. Такі зміни обумовлені своєрідністю позашкільної освіти — унікальної галузі освіти — та відбуваються на вимогу часу. Оскільки діти приходять у позашкільний навчальний заклад виключно за власним бажанням, педагогам цих закладів слід постійно вивчати потреби підрастаючого покоління, шукати й використовувати у своїй роботі нові нестандартні форми та методи.

У діяльності позашкільних навчальних закладів перспективними інноваційними технологіями, які якісно змінюють відношення між учасниками навчально-виховного процесу, систему формування у них глобального, національного, транспульторного, гуманістичного способу мислення, є проектні технології. Їх сутність полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів: змісту, методів, прийомів тощо, що адаптує навчально-виховний процес до структурних вимог навчального проектування.

Проектна діяльність педагога передбачає створення моделі, образу певного об'єкта, а також умов, за яких результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності. Сьогодні вимагає такого педагога, який вміє самостійно моделювати, конструювати нові (інноваційні) прийоми, методи, технології навчання, створювати ефективні освітні проекти, які відповідають потребам вихованців.

Перші кроки щодо впровадження проектних технологій у позашкільних навчальних закладах Київської області були здійснені ще роки десять тому. У 2003 році обласним будинком художньої творчості було проведено обласний конкурс на кращі методичні рекомендації з проблем позашкільної освіти, одна з номінацій конкурсу — цільові проекти, програми щодо вирішення певної соціально-педагогічної проблеми в позашкільному навчальному закладі. Хоча проектів на конкурс подали небагато, однак була помітна позитивна тенденція — педагоги позашкільних навчальних закладів слідкують за новими тенденціями в педагогічній науці і впроваджують у свою діяльність освітні інновації.

Щоб активізувати процес впровадження проектної технології в роботу педагогів позашкільних навчальних закладів, у 2006 році Центром творчості

дітей та юнацтва Київщини було проведено семінар «Впровадження проектних технологій в управлінську діяльність директорів позашкільних навчальних закладів». На семінарі було розглянуто основні проблеми створення й реалізації проектів позашкільних навчальних закладів, презентовано й проаналізовано етапи реалізації вже діючих проектів: обласних – «Самоврядування дітей та учнівської молоді Київщини», «Кроки до успіху», проектної діяльності Тетіївського районного центру позашкільної освіти та Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» м. Білої Церкви. Відповідно, директори позашкільних навчальних закладів отримали значний обсяг інформації, необхідної для створення й ефективної реалізації різноманітних проектів. І, слід зазначити, ця інформація, а також системна робота з педагогами позашкільних навчальних закладів, дала відчутні результати. У кінці 2007 – на початку 2008 року цей факт засвідчив обласний конкурс освітніх та соціальних проектів позашкільних навчальних закладів. Захід відбувся у два етапи, перший етап – заочний (розгляд конкурсних матеріалів та визначення переможців), другий – презентація кращих проектів і церемонія нагородження їх авторів. Журі конкурсу розглянуто 32 освітні та соціальні проекти, які, на відміну від проектів, поданих на конкурс 2003 року, вже мали чітку структуру, логіку в побудові, глибокий зміст, актуальність тощо. Проаналізувавши конкурсні матеріали, можна зробити висновок, що проектна технологія активно впроваджується в процес роботи позашкільних навчальних закладів. І директори, і методисти, і керівники гуртків цих закладів переконалися на власному досвіді, що проект допомагає систематизувати роботу з того чи іншого питання, завчасно продумати кожен крок і цілеспрямовано працювати над досягненням визначеної мети.

Як показав обласний конкурс освітніх та соціальних проектів позашкільних навчальних закладів, педагоги, матеріали яких визнано кращими, намагаються впроваджувати власні підходи до організації проектної діяльності, при цьому, з одного боку, використовують різноманітні методи і засоби навчання, з іншого – інтегрують знання, уміння з різних галузей науки, техніки, мистецтва. Одночасно кожен педагог, застосовуючи проектні технології, вирішує низку різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань.

З метою поширення досвіду педагогів позашкільних навчальних закладів щодо використання в навчально-виховному процесі проектних технологій Центром творчості дітей та юнацтва Київщини було видано два збірники методичних матеріалів, перший – за результатами проведення обласного семінару, другий – збірник матеріалів обласного конкурсу освітніх та соціальних проектів. Ці видання є доказом того, що серед інноваційних методик і технологій, які використовуються педагогами, метод проектів посідає чільне місце у діяльності позашкільних навчальних закладів. Адже проектна діяльність надає шанс розбудити, розвинути й реалізувати в колективі ті особливі якості, що в результаті матимуть суспільну цінність. Така діяльність індивідуалізує процес конструктивної соціалізації особистості та її природовідповідної самореалізації.

У процесі реалізації проектів, зокрема обласних, на різних етапах проводиться моніторинг щодо виконання тих чи інших завдань та положень проекту. Зрозуміло, що в процесі реалізації запланованих заходів відбуваються незначні зміни, однак незмінною залишається ідея і мета проекту, його ос-

новні положення. Як приклад, можна навести реалізацію обласного проекту «Кроки до успіху».

Проект розроблено у 2005 році з метою реалізації соціально-реабілітаційного напрямку Центру творчості дітей та юнацтва Київщини. Термін реалізації проекту – 5 років. У рамках проекту на базі Білоцерківського дитячого оздоровчого центру «Шанс» відкрито клуб «Кроки до успіху». Завдання клубу та його фахівців – сприяти реабілітації, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами, надавати комплексну системну допомогу сім'ї, в якій народилася така дитина. Автор проекту і керівник клубу – **Тамара Михайлівна Луценко** – педагог, яка останні 14 років працює з дітьми-інвалідами.

Відповідно до ідеї проекту, реабілітація в клубі передбачає комплексний підхід – вихованці проходять психологічну, соціальну й фізичну реабілітацію. Педагоги клубу переконані, що тільки такий – усебічний – розвиток може дати певний результат. З метою соціалізації дітей, розвитку їх природних здібностей, залучення до творчості, самореалізації, реабілітації у межах проекту на базі дитячого оздоровчого центру «Шанс» функціонують такі гуртки: «Рукоділья», «Образотворче мистецтво», «Оберіг дитячої душі», «Жива мова», «Комп'ютерна освіта», з 2008 року – «Елементи гончарства». З кожним роком кількість гуртків зростає, удосконалюється і зміст навчально-виховного процесу.

Зняттями у гуртках задоволені як діти, так і їх батьки. До прикладу, на заняттях гуртка «Образотворче мистецтво» та «Рукоділья» діти вчаться пізнавати красу навколишнього світу, відтворювати її у своїх роботах і відчувати в процесі діяльності естетичну насолоду. Вплив творчістю звільняє від негативних переживань, відволікає від наболілих проблем. Крім того, у процесі занять розвивається рука дитини, моторика, координація рухів. Навчання в гуртку «Оберіг дитячої душі» та «Жива мова» допомагає дітям навчитися спілкуватися з іншими людьми, знайти своє «я».

У клубі «Кроки до успіху» розроблено заходи, зокрема, щодо взаємодії з батьками дітей, з представниками інших державних і неурядових організацій, налагоджено співпрацю з партнерами з Польщі. Нещодавно педагоги, які працюють у рамках проекту «Кроки до успіху» взяли участь у міжнародному науково-практичному семінарі з питань впровадження інноваційних методів реабілітації дітей з інвалідністю, який проходить у м. Замолотце (Польща). Учасників семінару ознайомили з діяльністю дитячих оздоровчих центрів за кордоном, де також практикують залучення дітей з особливими потребами до навчання у гуртках різних напрямів. У ході спілкування з колегами з Польщі у наших педагогів виникло немало цікавих і перспективних ідей, які з часом втіляться у реальність.

Загалом на сьогодні роль позашкільля для дітей з вадами психо-фізичного розвитку набуває особливого значення. Адже нерідко для них позашкільня освіта є єдиною і дозволяє не тільки реалізувати свої можливості й потреби, а й відчути себе потрібним суспільству, соціально захищеним. Тим більше, що педагоги – керівники гуртків докладають немало зусиль, щоб наповнити змістом кожен день своїх вихованців, сприяти їх розвитку й становленню як особистостей.

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

*Мельник Алла Володимирівна,
методист Києво-Святошинського районного центру науково-технічної
творчості учнівської молоді «Шанс» Київської області*

Початок ХХІ століття характеризується значною увагою всього суспільства до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадянської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Основні орієнтири виховання учнівської молоді в Україні визначають стратегічні пріоритети розвитку освіти. Ідеалом виховання є різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Створення системи виховної роботи відповідно до вимог сьогодення є основним завданням кожного навчального закладу. Успішна організація процесу виховання і навчання творчої особистості в позашкільному навчальному закладі залежить від підготовки керівника гуртка, а саме: його професійного рівня, знання методик викладання та вміння їх застосовувати, здатності зацікавити дітей. Педагог має бути яскравою особистістю, яка вміє захопити, повести за собою.

Дитина від природи має певні, притаманні тільки їй обдарування, вона наділена розумом, тому здатна творити свою долю, але для цього потрібно працювати над собою, формувати характер, волю, здобути різноманітні вміння і навички, вдосконалювати дух і тіло, мати активну життєву позицію.

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі значно відрізняється від навчально-виховного процесу в школі. Насамперед тим, що діти в школу йдуть вони приходять займатися справою, яка цікава для них. І ця справа відволікає наших дітей від злочинності, наркоманії, формує їх життєву компетентність, дає змогу розвиватися, самовдосконалюватися, самореалізовуватися, тому зміст позашкільної освіти і виховання ґрунтується на особистісних замовленнях дітей та їх батьків, що постійно урізноманітнюються. Керівники гуртків закладу, в першу чергу, тісно співпрацюють з батьками, адже вирішення багатьох питань, в тому числі і матеріальних, залежить від їх допомоги. Наприклад, в нашому Центрі голова піклувальної ради – батько – Садомов Віктор Анатолійович, який одночасно є і спонсором авіамодельного гуртка.

Керівники гуртків Центру «Шанс» були першими слухачами дистанційних курсів підвищення кваліфікації на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Така форма проведення курсів досить зручна, оскільки можна навчатися і працювати одночасно, разом з тим педагоги відчують перевагу інноваційних форм і методів роботи, вчать бути мобільними.

Науково-методична проблема Центру – «Формування освітніх та со-

ціальних компетенцій учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі засобами науково-технічної творчості» втілюється у практику позашкільного навчального закладу в процесі реалізації Програми Міністерства освіти і науки України /ПРООН/ЮНЕЙДС «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Відповідно до модулів тренінг-курсу працюють програми: методика освіти «рівний – рівному»; спілкуємося та діємо; як стати лідером; знаємо та реалізуємо свої права; за життя без наркотиків; прояви турботу і обачливість (профілактика СНІДу та хвороб).

Керівники гуртків у процесі занять проводять з дітьми тренінги, на яких обговорюють актуальні питання стосунків між юнаками та дівчатами, про переваги здорового способу життя, шкідливість наркотиків, тютюнопаління, алкоголю для здоров'я. Кожний педагог, в залежності від віку дітей, знаючи контингент групи, вибирає коло питань, які, на його погляд, потрібно першочергово донести до них. Особливості методики даної програми полягають в тому, що педагог і діти спілкуються на рівних. Кожна думка, висловлена дитиною, сприймається з повагою і ніколи не критикується. Вихованець повинен сам прийти до того, що він був не правий. Тільки тоді досвід буде особистісно цінним для дитини, стане її життєвим переконанням.

Для реалізації проблеми закладу створений цільовий проект, розрахований на 2006–2010 навчальні роки. **Мета проекту:** стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи в учнівської молоді, виховання відповідального ставлення до здоров'я як до найвищої життєвої цінності.

Основні завдання проекту:

- вироблення у школярів навичок подолання бар'єрів, що заважають їм вносити позитивні зміни у своє життя;
- формування іміджу сучасного підлітка як здорової, свідомої особистості, що вміє досягати поставленої мети;
- інформування дітей та підлітків про негативні наслідки вживання наркотичних засобів та інших шкідливих звичок;
- постійна пропаганда принципів здорового способу життя і підготовка волонтерів;
- залучення батьків та громадськості до утвердження принципів здорового способу життя.

Підготовчий період тривав з вересня до грудня 2006 року. У цей період проводилася психолого-педагогічна діагностика педагогів, вихованців та їх батьків, з даної проблеми розроблялася система роботи педколективу, вивчався досвід відомих педагогів. У закладі з часом було створено картотеку, керівники гуртків освоювали методики викладання за програмою «рівний – рівному», обирали теми для самоосвіти.

Основний період (січень 2007 року – грудень 2009 року). Педагогічний колектив розробляє і проводить консультації, майстер-класи, методичні наради, педагогічні ради, засідання методичного об'єднання. Із досвіду роботи видаються методичні рекомендації, формується інформаційний куточок. Планується робота за модулями програми з вихованцями: підготовка лідерів як тренерів, проведення інформаційно-просвітницьких акцій. З батьками проводяться збори, індивідуальні бесіди.

Узагальнюючий період (січень 2010 року – червень 2011 року). Передбачено проведення моніторингу діяльності керівників гуртків, аналіз отриманих даних, вироблення практичних рекомендацій, написання звітів про роботу над проблемою, випуск методичного бюлетеня, проведення конференції та педради.

Таким чином, реалізація проекту сприятиме позитивному впливу на учнівську молодь. Очікуються такі результати:

- зміни в ставленні дітей до свого здоров'я і шкідливих звичок, вибір на користь здорового способу життя;
- засвоєння навичок здорового способу життя, результатом якого є зміцнення власного здоров'я, адекватна самооцінка, зростання авторитету серед однолітків і дорослих;
- підвищення рівня знань з превентивної освіти, удосконалення комунікативних якостей і характеристик особистісного розвитку учасників, вироблення вміння спілкуватися в групі, працювати в команді;
- підвищення мотивації до самопізнання й самовдосконалення; закріплення усвідомлення своєї значущості як особистості, що здатна позитивно змінювати навколишній світ;
- підвищення рівня самосвідомості, орієнтованої на загальнолюдські цінності;
- формування активної позиції стосовно розв'язання життєвих проблем;
- розвиток умінь аналізувати соціальні ситуації й виробляти оптимальні програми поведінки в них.

З метою підвищення фахового рівня трое педагогів закладу пройшли курси Intel «Навчання для майбутнього» і розпочали працювати за методом проєктної діяльності. Так, Зубар Олена Леонідівна, керівник гуртка «Комп'ютерна справа» є автором проєкту роботи з творчо обдарованими вихованцями «Автоматизація роботи у позашкільному навчальному закладі, створила базу даних «Позашілля». За допомогою комп'ютерної програми, яку Олена Леонідівна розробила разом з дітьми, кожний методист позашкільного навчального закладу може автоматизувати педагогічну працю. За допомогою програм, що склали діти, створені «віртуальні портфоліо» обдарованих вихованців.

Слід відзначити роботу Кавузи Анни Сергіївни, керівника гуртка «Кореспонденти – аматори», щодо реалізації складових життєвої компетентності особистості дитини. Вихованці гуртка, застосовуючи комп'ютерні технології, створюють електронний продукт, який можна публікувати в пресі, або використовувати на уроках у школі (в залежності від направленості матеріалу). Отже, у закладі відбувається реалізація ідей проблеми, яка сприяє формуванню у вихованців життєвої компетентності, професійної орієнтації та навичок здорового способу життя.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Пантюшенко Валерій Миколайович,
методист Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник»
м. Білої Церкви Київської області*

Кожна цивілізована нація виховує підростаюче покоління на своїх краших культурно-історичних здобутках, духовних традиціях, героїзмі предків, подвижницьких справах дідів та прадідів. Спільними зусиллями українського народу протягом багатовікової історії створена власна національна виховна система, яка увібрала в себе як загальнолюдські здобутки, так і самобутні творчі знахідки. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу, інтелектуальному розвитку, освіченості та інтелігентності як складників духовності людини. «Виховання українця, який любить свій народ і з пошаною ставиться до інших народів, без української національної педагогіки немислиме», — зазначає М. Г. Стельмахович. Яскравим виявом української народної педагогіки є козацька педагогіка, яка стала натхненним виразником найвищого піднесення українського національного духу. Її мета — плекання нової генерації українців, лицарів, державників, захисників української держави. Козацтво є незвичайним культурно-історичним феноменом України. Саме тому велике значення відіграє козацька педагогіка у національному вихованні дітей та молоді.

Виходячи з умов і проводячи творчий пошук, ми випробували різні напрямки роботи і форми діяльності, не змінюючи головної мети, якою є виховання морально чистої, фізично досконалої, відданої ідеї Української державності молоді людини на козацьких традиціях та християнській моралі. Саме ці завдання ставлять суспільство і держава перед позашкільними навчальними закладами, в яких система виховання дітей та підлітків базується на козацькій педагогіці і скаутських принципах. В минулому це була підготовка до збройного захисту рідної землі у складі козацького війська, на сучасному етапі (виходячи з того, що сучасне козацтво позапартійне, патріотичне, як громадська організація) виконується завдання підготовки до захисту українського народу в різних сферах життєдіяльності — військовій, політичній, економічній, мовній, культурній, науковій, екологічній та інших.

Програма діяльності туристсько-краєзнавчого військово-патріотичного клубу «Лицарська звитяга» апробована впродовж п'яти років у Центрі творчості дітей та юнацтва «Соняшник» м. Білої церкви. На сьогодні до нашого об'єднання «Лицарська звитяга» входять січовий курінь, школа виживання, школа навігаторів, гуртки спортивного туризму, туристсько-краєзнавчий гурток, клуб військово-патріотичного виховання. Одним із напрямків діяльності «Лицарської звитяги» є військово-патріотичне виховання. Зазначені складові орієнтовані на відповідні напрями роботи і одночасно є сходишками росту, починаючи з клубу військово-патріотичного виховання і закінчуючи січовим куренем, який є скаутською організацією. Напрями нашої роботи дуже динамічні і перебувають у постійному розвитку. Наприклад, з ініціативи наших старших вихованців почалося зародження такого напрямку, як істо-

ричне фехтування, завдяки чому може виникнути відповідний гурток або клуб. Основними формами навчально-виховного процесу об'єднання є гуртково-клубні заняття та вишколи й таборування з використанням принципу «гра-навчання». Наші діти проходять стройову підготовку, навчаються влучній стрільбі, киданню гранат, опановують секрети маскування. З ними проводяться військові естафети. Але найцікавішою для них є участь у воєнізованих іграх. У нас створена система таких ігор, які попередньо планувалися лише для нашого об'єднання, але згодом пройшли успішне випробування в регіональних та всеукраїнських таборуваннях, таких як табір «Лісова казка», січовий табір в Переяславі-Хмельницькому, Одеський скаутський табір, Всеукраїнський збір-похід «Козацькими шляхами» та інші. Наші діти були інструкторами при проведенні цих ігор, а три гри – «Котигорошко», «Заграда» та «Сокіл», організуються та проводяться нами для спортивної Білої Церкви.

Другим базовим напрямком нашої діяльності є спортивний туризм. Заняття гуртків поводяться у класі теоретичної підготовки та спортзалі, обладнаному для занять з фізичної підготовки та техніки пішохідного туризму. Для цього є достатня кількість туристського спорядження та спортивентаря, придбаного силами нашого об'єднання. Під час навчального року ведеться підготовка до змагань та походів. У цьому плані об'єднання має певні здобутки: 15 разів команди закладу посідали перші місця на міських змаганнях з пішохідного та гірського туризму. В об'єднанні підготовлено багато спортсменів-туристів-розрядників, щороку ми беремо участь у 2–3-х походах різних рівнів складності. Вихованці пройшли багатьма маршрутами Київщини, Львівської, Тернопільської, Закарпатської областей, Криму, побували в Придністровській Молдавській республіці, здійснили сходження на вершини гір Говерла, Петрос, Близниці, Гемба, Великий Верх, Чатердаг, Романкош та ін., брали участь в пошуково-рятувальних роботах.

Велике значення приділяємо організації діяльності школи виживання. Виживання – це мистецтво залишитися живим в екстремальних умовах. В нашому об'єднанні створена програма школи виживання, за якою діти вчаться виживати в екстремальних умовах, поза цивілізацією. Теоретичні знання закріплюються практикою. Діти брали участь в екстремальних зимових ночівлях у сніговій хижі або в звичайному наметі при мінусовій температурі повітря. Під час таборувань, вишколів та походів проводяться заняття з добування та приготування їжі з рослин та їх коріння, комах, моллюсків та ін., добування води, вогню, орієнтування без карти та компаса.

Школа навігаторів є одним з нових напрямів роботи об'єднання. Вона передбачає вивчення навігації, практичне веслування, вивчення різновидів плавзасобів – байдарок, катамаранів, м'яких надувних та жорстко корпусних човнів, а також організацію та проведення водних походів. Ми здійснювали й водні походи та експедиції по річках Південний Буг, Сейм, Десна, Рось, Канівському водосховищі. В 2001 році наші навігатори послали I, II та III місце в обласній першості з водного туризму. Вони сприяли становленню спортсменів-розрядників з веслування: II спортивного розряду – 6; III спортивного розряду – 4, юнацьких розрядів – 10 осіб. На сьогодні в перспективі – організація своєї судноверфі і побудова декількох фанерних човнів на зразок Дорі – «Глоstersька Чайка».

Скаутський напрямок нашої роботи репрезентує Білоцерківський січовий курінь. Членами куреня, як правило, є наші гуртківці та учні шкіл міста. Свою діяльність курінь базує на трьох основних засадах: I – обов'язок перед Богом, II – обов'язок перед Україною, III – обов'язок перед собою. Тут використовується скаутський метод, а саме: система поступального самовиховання через обітницю і закон; навчання дією; членство в малих групах. В життєдіяльності куреня щоденно застосовується козацька атрибутика, термінологія та поняття. Наприклад, наші січовики дають січову обітницю і проходять січову посвяту, в якій використовується козацька шабля. Січовики, залежно від досвіду, знань та вмінь, мають січові звання «Січовий товариш», «Значковий товариш» та «Бунчуковий товариш». Наші вихованці беруть активну участь у скаутських заходах, таких як збір-похід «Козацькими шляхами», спеціалізовані літні табори та скаутські джамборі, в яких вони удосконалюють лідерські якості, проходять спеціальну підготовку по активітетгах (за фахом) та випробування на звання згідно з програмами підготовки розвідника: «Хитрий лис», «Слідопит», «Чорна пантера», «Вовк», «Беркут», «Робінзон» та ін. Членів «Лицарської звитяги» пам'ятають у Трахтомирові, Батурині, Виграєві, Рашкові та інших місцях козацької слави.

Курінь традиційно бере участь у міському святі до Дня молоді, неодноразово брав участь у козацькій ході по Києву в день Покрови Божої Матері, в святкуванні дня народження гетьмана Мазепи в с. Мазепинцях та ін. Проведено й волонтерську акцію з реставрації пам'ятника Богдану Хмельницькому. Ми любимо українську пісню, маємо своїх музикантів та поетів. Я, як отаман цього куреня, беру участь з 1998 року в міському конкурсі програм і проєктів молодіжних організацій, і за цей період програма діяльності нашого куреня щороку посідає I місце. Таким чином, здійснюється козацьке виховання різними шляхами: в січовій школі, в гуртках, під час шкільних занять. Використовуються для цього методи виховання в малій групі під керівництвом наставника (дядька-козака), а діти мають «звання» – «Горобці», «Постріли», «Малюки», «Парубки», «Молодики» (або Джури). Досвід щодо козацького виховання гуртківців Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» визначив й козацькі принципи буття: «Принцип відкритих дверей», «Віра православна, мова українська, закон козацький», «Кодекс честі січовика – козацький закон» та козацькі виховні методи: «Гра-навчання», «Принцип змагальності», «Рольовий тренінг», «Життя в малій групі».

Оскільки Центр творчості «Соняшник» вже кілька років є базовим закладом лабораторії позашкільної освіти Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, серйозну увагу ми приділяємо науково-методичному супроводу діяльності об'єднання. Програма об'єднання «Лицарська звитяга» затверджена науково-методичною радою інституту і рекомендована для використання в позашкільних навчальних закладах області. Результатом багатопланової роботи закладу став навчально-методичний посібник «Реалізація ідей козацької педагогіки засобами позашкільної освіти», який увібрав у себе все найкраще із досвіду діяльності клубу з формування національно свідомих, фізично і морально здорових, духовно багатих, щедрих душею, сповнених прагнення власної життєтворчості громадян України. В даний час створюється методична основа підручника зі спортивного туризму для позашкільних навчальних закладів.

ТІСТОПЛАСТИКА ЯК ЗАСІБ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІТЕЙ У СВІТ ТРАДИЦІЙНОЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЛЯЛКИ

Н. Б. Качковська,

магістр, керівник гуртка ЦДТ м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Народна іграшка — пам'ять етносу, нації, народу, людства про своє історичне й доісторичне минуле. Її форма є початковою щодо освоєння людиною навколишнього середовища. Вона народжувалася у зв'язку з потребою дитини пізнавати світ, творчо і самостійно його осмислювати. Основним змістом іграшки є наслідування дорослих в трудовій і побутовій діяльності, звичаєво-обрядових діях. Діючи з іграшкою, діти відображають свої уявлення про навколишній світ і завдяки цьому уточнюють, поглиблюють, розширюють знання, розвивають мову тощо. У зазначеному контексті видається актуальним дослідження традиційної ляльки в духовно-мистецькій культурі Поділля, етнографічна територія якого найменш вивчена в порівнянні з іншими етнічними регіонами України — Поліссям, Галичиною, Бойківщиною, Гуцульщиною тощо, її виховні функції.

У процесі аналізу мистецтвознавчої літератури з питань вивчення народної іграшки можна зауважити, що існує незначна кількість джерел в яких висвітлюються деякі аспекти подільської традиційної іграшки та її місця в народній педагогіці. Олександр Найден у монографії «Українська народна іграшка» зазначає, вказує на те, що гра з лялькою — одна з початкових форм прилучення дитини до практичного життя, її пізнання світу. Саме народні побутові ляльки виявляють якнайкращу пристосованість до гри, здобуту практикою та досвідом багатьох поколінь [7]. В історико-етнографічному дослідженні «Поділля» (Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович) в розділі духовна культура розглядається обрядове призначення ляльки та її застосування у вихованні підростаючого покоління. [8]

В. П. Струманський піддає аналізу подільську традиційну іграшку як промисел, вказує на центри виготовлення керамічних забавок, їх призначення, використання в іграх дітей. [12, с. 9]. С. Русова вважає обов'язковим глибоко проаналізувати естетичну творчість народу в іграшці і вказує на те, що національна іграшка є часткою цієї творчості, отже, часткою всього народу [9, с. 40]. Українська народна іграшка представлена у посібнику «Українське народознавство в дошкільному закладі», авторами якого є А.М. Богуш та Н. В. Лисенко. Відзначається, що традиційна іграшка — «чудовий матеріал для використання на заняттях з різних розділів програми народознавства та розвитку мови, зображувальної діяльності». [1, с. 356–367].

Немає сумніву, що народна іграшка — один з важливих чинників формування національного світогляду. Тому їй відведено важливе місце у виховному процесі сучасних дитячих дошкільних закладів. Однак поза спеціальною увагою залишилися деякі теоретичні і методичні аспекти використання народної іграшки у педагогіці середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Майже відсутні наукові праці, які б стосувалися обґрунтування педагогічних умов, форм і методів її застосування у виховній роботі з дітьми, які відвідують гуртки, що діють в позашкільних навчально-виховних закладах освіти, зокрема в Центрах дитячої творчості, не визначені критерії сформованості еле-

ментів національного світогляду засобами української народної іграшки. Аналіз виховного процесу в середніх загальноосвітніх навчальних закладах, опрацювання сучасних програм виховання дітей за межами школи тощо підтверджують, що можливості народної іграшки не завжди використовуються належним чином.

Оскільки не завжди є можливість працювати з глиною, що вимагає певного відповідно оснащеного приміщення, наявності якісного матеріалу-глини та спеціальних умови для її зберігання, пропонується застосовувати під час уроку образотворчого мистецтва, на заняттях гуртка теж відомий в Україні спосіб ліплення з тіста. Цей спосіб ліплення характерний для кутських майстрів, які ліпили сирну іграшку та іграшки із тіста, які можна було використовувати як їжу. Ми ж працюватимемо із **соленим тістом**, тому цього не відбудеться. Ліплення з пластичного соленого тіста називається **тісто пластикою**. Головними перевагами ліплення із соленого тіста є доступність, легкість в оволодінні технологією ліплення малих скульптурних форм, способах висушування та обпалюванні виробів у домашніх умовах, розписуванні виробів, їх лакуванні. Сам матеріал не шкідливий, а його пластичні можливості значно вищі від пластиліну. Так, у навчально-методичному посібнику для учителів [26] образотворчого мистецтва у третьому класі під час вивчення теми з декорування іграшки, збагаченні об'ємної форми декором в графі «Техніка та матеріали» зустрічаємо новий термін – **тістопластика**.

Відповідно і на заняттях гуртка образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва доцільне і необхідне застосування нової і цікавої для дітей техніки **тістопластики** або ліплення з керамічного тіста.

Вода, сіль і мука – це хліб на столі, який не тільки є основою фізичного існування людини, але й важливі атрибути духовного її життя. Поєднанням цих складових народжується пластична маса – тісто, з якого ми звикли готувати буденні та святкові страви. Запашні короваї, обрядові печива чарують око майстерно виготовленим оздобленням – колоски, квіти, птахи (півники, жайворонки, голуби), тварини (баранці, кози, зайці, білки, олень) та інші елементи декору. Виліплена пташка – це уже мала скульптурна форма, яка в руках дитини стає іграшкою і використовуються з метою всебічного, гармонійного її розвитку. Якщо іграшка виготовлена у народному стилі, вона формує в дитині світоглядну орієнтацію на усвідомлення себе часточкою великої української родини, нації.

На сучасному етапі важливо виховувати повагу дітей до творців іграшки, розвивати інтерес до народної творчості, навчити розрізняти регіональні та видові особливості іграшки Поділля, знати характер розпису того чи іншого виробу, гаму кольорів. Необхідно долучити дітей до виготовлення іграшки, оволодіння технологічними прийомами та способами ліплення, обпалювання та висушування готових малих скульптурних форм, правилами організації робочого місця та створення як окремих видів іграшки, так і цілих сюжетно-тематичних композицій.

Досвід виготовлення народної іграшки методом тістопластики набуто у гуртку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва «Колорит» Кам'янець-Подільського Центру дитячої творчості (*керівник Качковська Н. Б.*). Він узагальнений у проекті автора даної роботи методичного посібника

«Впровадження дитини в художню культуру українського народу засобами подільської народної іграшки», що виборов II місце на Всеукраїнському конкурсі серед педагогів позашкільних навчальних закладів України на кращі освітні проекти, програми посібники з проблем духовного виховання підрастаючого покоління на 2007–2010рр. (робота була представлена під прізвиськом Коледзян Н. Б. зараз – Качковська Н. Б.) Детально подано методику виготовлення іграшки протягом кількох занять. Іграшки, виготовлені учнями 4–6 класів та керівником гуртка, представлено на Всеукраїнській конкурсі народної іграшки, що проводився у м. Києві 22–28 листопада 2003 р., 2007рр.

Мета занять у «Колориті» – зібрати, зберегти та зробити надбанням прийдешніх поколінь зразки іграшок, виготовлених у кращих декоративно-пластичних традиціях подільського регіону; відродити національні мотиви у виготовленні іграшок технікою тістопластики як частки матеріальної і духовної культури народу; викувати інтерес до народної іграшки, шанобливе ставлення до її творців.

На вступному занятті «Спочатку були млинці...» формується зацікавленість дітей до нової техніки, вивчаються рецепти приготування тіста, його обробка та виготовлення виробів, сушіння, обпалювання, зарум'янення, нанесення візерунків, глазурування.

Під час заняття діти знайомляться з історією техніки тістопластика, вчать самотійно замішувати тісто, практично виконувати окремі прийоми ліплення: розкачування, скатування, здавлювання, розплющування, згинання і згладжування. Важливо, щоб на першому занятті діти опанували три основні способи ліплення: *конструктивний* – створення предмета з окремих частин, *скульптурний* – ліплення з цілого шматка і *комбінований* – ліплення з окремих частин і цілого шматка тіста; способи висушування і зарум'янення (повітряне, в духовій шафі, комбіноване, гарячим повітрям у грилі та в мікрохвильовій печі).

Наступне заняття «Лялька з сивої давнини» передбачає ознайомлення з прообразом сучасної подільської іграшки – трипільською жіночою статуеткою, та виконання її у техніці тістопластика. Заняття розроблені за порадами німецького мистецтвознавця Ізольди Кіскальт [17], та за авторською методикою.

На третьому, четвертому, п'ятому та шостому заняттях діти опановують створення малої скульптурної форми з тіста у традиціях подільської народної іграшки. Діти знайомляться з правилами її розписування із дотриманням символіки та кольорової гами регіону, розвиваючи при цьому уяву і фантазію, естетичні смаки, образне мислення, дрібну моторику м'язів руки. На цьому етапі особливо підвищується інтерес до традиційного мистецтва. Діти впроваджуються у роль народного митця. Після проведення вступної бесіди про орнамент, класифікації орнаментальних мотивів, їх основних груп створюються ескізи розпису, проводиться їхнє обговорення.

Мета занять – зацікавити дітей народною іграшкою, привернути увагу до історії її виникнення і створення, визначити відмінності подільської традиційної іграшки. Результатом творчої роботи дітей та показником їхньої зацікавленості, індивідуальності у трактуванні художньо-образних форм, рівня мистецько-художніх здібностей стане експозиція виставки «Подільська народна іграшка».

Протягом серії занять розглядатиметься матеріал, починаючи з історії виникнення дитячої іграшки. Наступним кроком буде опанування глиняної народної іграшки Поділля на основі методики тістопластики. Важливим моментом стане ознайомлення та творча робота зі створення ляльки з тканини. Діти спробують свої можливості виконання народної іграшки з соломи, трави, кукурудзи. На підсумковому занятті «Тепло оберегів дитинства» діти презентуватимуть свої вироби батькам, однолітками, викладачами та водночас стануть героями святкового дійства.

Народна іграшка розвиває дитину інтелектуально, творчо, психічно, спонукає до праці, навчає розуміти красу простих речей, шанувати батьків та близьких, відчувати гармонію світу. У процесі роботи над українською народною іграшкою формується національна свідомість школярів, виховується зацікавленість культурними традиціями українського народу. У кожній мистецькій речі через форму, специфіку виготовлення та функціонування реалізуються не лише практичні потреби та естетичні уподобання українства, а й широке коло його світоглядних образів.

Народна іграшка, віддзеркалюючи культуру і побут українського народу, символізує його звичаєво-традиційні ознаки, відзначається оригінальністю і національною неповторністю. У цілісному культурному феномені іграшки – корені національної психології, національного характеру, мислення та самосвідомості. Традиційна українська народна пластика потребує подальшого дослідження; вона є важливим чинником формування національного світогляду школярів, духовного спокою, доброго погляду на світ, що надзвичайно важливо у час утвердження суверенності й незалежності українського народу, розбудови, України, входження її у європейське співтовариство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 356–367.
2. Васильєва Т. Українська традиційна іграшка та лялька // Дитячий садочок. – № 9. – 2002. – С. 3.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття).
4. Закон України «Про освіту».
5. Колендзян Н. Б. Лялька у традиційному мистецтві Поділля // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. Наук. Пр. за ред.
6. Найден О. Народна іграшка: традиції, образні особливості // Народне мистецтво. – № 1. – 1997. – С. 42–45.
7. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. – К.: АртЕк, 1999. – 256 с.
8. Поділля/Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є., та ін. – Видавництво НКЦ «Доля». – 1994. – 504 с.
9. Русова С. Український дитячий садок // Україна. – 1991. – № 2. – С. 40.
10. Русова С. Український дитячий садок // Україна. – 1991. – № 5. – С. 55.
11. Старовойтенко Н. Дітям про українську народну саморобну іграшку//Палітра педагога. – № 4. – 1999. – С. 21–22.
12. Струманський В. П. Народознавство Поділля. Хрестоматія. – Хмельницький: Поділля, 1995. – 448 с.
13. Українська родина: Родинний і громадський побут / Упорядник Лідія Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 116–135.

Гончар Н. Г.,

директор Обласного комунального закладу

«Дніпропетровський дитячо-юнацький центр міжнародного співробітництва»

Сьогодні більше 6000 школярів Дніпропетровщини навчаються в 350 туристських гуртках і беруть активну участь в районних, міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних туристичних змаганнях з різних видів туризму: гірського, пішохідного, вело тощо. Але щоб взяти участь у складних дистанціях II чи III класу, необхідна висококваліфікована підготовка учасників на місцевому рельєфі чи спеціально облаштованому тренувальному майданчику.

28 травня 2006 року на території Дніпропетровського дитячо-юнацького центру міжнародного співробітництва (ДДЮЦМС) було урочисто відкрито учбово-тренувальний майданчик з різноманітними туристичними тренажерами для вдосконалення набутих навичок подолання природних перешкод, якій назвали «Екстрим-центр».

До розробки проекту були залучені ветерани туризму на чолі з Прохоровим С.П. Своє слово сказали і члени Обласної федерації спортивного туризму, професійні проектувальники та будівельники. На даному майданчику за допомогою штучних перешкод, що імітують перепади через річки, яри, урочища, схили – можна проводити змагання I та II класу складності зі спортивного туризму. Тренуватися тут цікаво як досвідченим спортсменам, так і новачкам, які тільки-но починають навчатися спортивному туризму. Тренер наочно пояснює, з чого, наприклад складається дистанція I класу – «Метелик», «Ліана», «Мишоловка», «Маятник», круто похилій схил, жердини, купини, показати як правильно здійснити підйом чи спуск по схилу з паралельними перилами. Для більш досвідчених спортсменів – елементи, що входять до дистанції II класу: проходження по навісній переправі, вертикальні сітці, колоді з перилами, круто похилій переправі. Можливості даного тренувального майданчика дозволяють проводити змагання на двох смугах перешкод одночасно. Вже в травні 2008 року «Екстрим – центр» прийняв учасників змагань зі спортивного туризму на «Кубок Колобка» в двох вікових групах учнівської молоді та серед студентських команд.

«Скеледром» без сумнівів, найцікавіший тренажер майданчика. Споруда висотою в 14 метрів має 4 похилі площини: під кутом 45° – для початківців, 75° – для більш досвідчених туристів середньої вікової групи та 90° – для кваліфікованих спортсменів. Усі площини обладнані спеціальними зачепами для сходження нагору та петлями для безпечної страховки тренерів чи суддів під час занять або змагань. Усі чотири площини дуже легко об'єднати в одну дистанцію з підйомами і спусками в будь-якому напрямку, на яких можна проводити паралельні гонки двох учасників. Два майданчика на висоті 10 і 12 метрів дозволяють інструкторам під час тренувань бути на вершині скеледрому і пильно слідкувати за правильним виконанням технічних прийомів, забезпечувати страхування учасників. Потрапити на верхні майданчики скеледрому можна і з допомогою захищеної драбини, по якій при необхідності можна легко спуститися чи піднятися нагору.

Крім цього до складу «Екстрім – центру» входять силові тренажери, турніки, бар'єрні шити, майданчики для розпалювання вогнища та встановлення намету. Зручні роздягальні з туалетами, умивальниками та душевими кабінами створюють комфортні умови для якісного проведення тренувань юних туристів області та гуртківців ДДЮЦМС. Зручні трибуни з м'якими сидіннями, що знімаються, на 250 місць дозволяють використовувати «Екстрім – центр» для проведення масових заходів спортивно-туристичної тематики. Так на цьому майданчику вже пройшли традиційні свята Першого дзвоника, для гуртківців центру, свято «Туризм – замість вулиці» для дітей сиріт та позбавлених батьківського піклування з обласних інтернатів та притулків. За ці неповні три роки скористалися можливістю провести навчання на нашому «Екстрім – центрі» понад 1500 школярів області з навчальних та позашкільних закладів освіти та учні спеціалізованих туристсько-краєзнавчих шкіл.

В вересні місяці 2008 року на другому поверсі центру була відкрита туристична база для тимчасового перебування учнівської та студентської молоді з зручними кімнатами для ночівлі та санітарно-гігієнічними приміщеннями. Все це дає можливість приймати школярів, студентів та педагогів на більш тривалий термін з проведенням навчально-тренувальних занять та різноманітної культурно-освітньої програмою безкоштовно.

Співробітники центру на підставі заключних угод між Дніпропетровським державним інститутом фізичної культури і спорту та кафедрою фізичної та економічної географії Дніпропетровського національного університету проводять практичні заняття для студентів що вивчають спецкурс «Туризм та краєзнавство». Традиційно щорічно для керівників міських та районних управлінь і відділів освіти, методистів з виховної роботи, відповідальних за туристсько-краєзнавчу роботу в регіонах, директорів позашкільних закладів освіти проводяться семінари-практикуми, де вони навчаються та змагаються з техніки спортивного туризму на навчально-тренувальному майданчику «Екстрім – центру». Сумісно з Дніпропетровським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти співробітники центру з 2008/2009 навчального року проводять заняття за спеціально розробленим курсом «Основи оздоровчого та спортивного туризму» (36 годин) для вчителів фізичної культури, географії, початкових класів та директорів навчально-виховних закладів області.

«Екстрім – центр» дає змогу проводити тренування і змагання лише в теплу пору року. Узимку тренування проводяться у спортивних залах навчальних закладах. Більшість з них не пристосовані до занять спортивним туризмом. Тому ДДЮЦМС запропонував ескізний проект переобладнання спортивних залів шкіл в міні «Екстрім – центр», який розробив С. П. Прохоров.

Такі зали дозволяють зробити процес тренування безперервним. Тут легко освоїтися дітям, які щойно починають навчатися техніці спортивного туризму.

До тренажерів входять не тільки ті елементи що є обов'язковими при проведенні змагань з техніки пішохідного туризму I–III класу, але і з техніки гірського туризму, зокрема робота у зв'язках та транспортування потерпілого. Сьогодні такі зали потрібні всім школярам без винятку, бо, згідно з держав-

ною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, до уроків фізкультури у 4–9 класах включені години з туризму. Перевага сучасного туристичного майданчика ще й в тому, що він облаштований спеціальними розсувними системами, які при необхідності легко збираються і зовсім не заважають проведеному звичайним урокам фізичної культури.

На Дніпропетровщині вже існує прекрасний досвід облаштування спортивних залів у СЗОШ № 119 та НВК № 66 м. Дніпропетровська, ЗОШ № 4 м. Вільногірська, СЗОШ № 25 м. Дніпродзержинська та в Палаці дитячо-юнацької творчості м. Верхньодніпровська. Ці зали були переобладнанні завдяки ентузіастам туристичного руху в області. Осипенко О. Є., Коршук Я. В., Домрачов В. І. та Прядку О. Г.

Створена система матеріально технічної бази на Дніпропетровщині дає можливість підвищувати спортивну майстерність всім ентузіастам туристичного руху. Отже ми з радістю чекаємо не тільки представників нашої області але і школярів, спортсменів, інструкторів з різних куточків України випробувати свою силу, вміння і вправність на нашому «Екстрім – центрі». Ласкаво запрошуємо до Дніпропетровщини!

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Білик Любов Степанівна,
директор Монастириського районного Будинку
дитячої та юнацької творчості Тернопільської області***

Яскравою ілюстрацією індивідуального підходу до роботи з дітьми є позашкільна освіта, зокрема робота з обдарованою учнівською молоддю. Нині у системі освіти району функціонує 2 позашкільних заклади : це будинок дитячої та юнацької творчості і ДЮСШ.

Мережа гуртків у БДЮТ за 2 останні роки стабілізувалась. БДЮТ – комплексний позашкільний навчальний заклад, в якому навчається понад 800 учнів віком від 5 до 21 року. Він здійснює освітню діяльність за художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, гуманітарним напрямками.

БДЮТ як бачимо, має багато напрямків діяльності і виконує різні ролі, а саме: організатора змістовного дозвілля дітей та учнівської молоді в районі; зокрема проводимо районний збір юних обдаровань Монастирищини, районні змагання з початкового технічного моделювання, районний зліт юних туристів-краєзнавців а кубок Петра Савчина та інше.

Вихованці закладу брали активну участь в обласних масових заходах. За підсумками роботи в 2006–2007 році:

– є переможцями Першого обласного фольклорного фестивалю-конкурсу «Звичай – скарб українського народу» у номінації «Різдвяний дідух» (диплом II ступеня, керівник Мостова О. Ф.);

– у номінації «Фольклорно-етнографічні гурти, ансамблі, товариства (диплом III ст. нагороджено фольклорний гурт «Дивоцвіт» (керівники Процько С. І., Меуш С. А., Пристай Р. М.);

– є переможцями обласного фестивалю дитячих і молодіжних театральних колективів «Овації» у номінації «За кращі вокальні здібності і сценічність» (вистава «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», керівник Процько С. І.);

– гурток «Дизайн», який працює від БДЮТ на базі Гориглядівської ЗОШ І-ІІ ст. (керівник Мостова Оксана Федорівна) є переможець обласного етапу XVII Всеукраїнського фестивалю дитячої та юнацької творчості «Таланти твої, Україно» у номінації „Образотворче, декоративно-ужиткове мистецтво і традиційні художні промисли (диплом І ст);

– в обласній виставці-конкурсі робіт юних дизайнерів Равлюк Юля – зайняла 2 місце, а Кутиська Наталя – 3 місце, це вихованці із гуртка «Дизайн», що працює на базі вище згаданої школи;

– дуєт учнів в складі Олени Василів та Оксани Гарасимчук, вихованців фольклорного гурту «Калинонька», керівник Меуш С. А., є переможцями обласного етапу XVII Всеукраїнського фестивалю дитячої та юнацької творчості «Таланти твої, Україно» «Мистецтвом юних сяє Терн опілля» у номінації «Вокальні ансамблі» (диплом І ст.); у цій самій номінації відзначено тріо учнів вокального гуртка у складі Людмили Курись, Аліни Цимбалюк і Тетяни Кристинич, керівник Пристай Р. М. (диплом І ст.). Вихованці вокального гуртка Курись Людмила і Цимбалюк Аліна, були активними учасниками VI Всеукраїнського зльоту юних туристів-краєзнавців, де зайняли І місце по 3 номінаціях. Зокрема в конкурсі народних пісень, що побутують в регіоні та фольклорно-етнографічній композиції «Верб та калина – символ України». Готовив їх Р. М. Пристай керівник вокальних гуртків.

На XI Спортивних іграх учнівської молоді Тернопільщини «Спотривний туризм» (техніка пішохідного туризму присвячених 100-річчю від дня народження головнокомандуючого УПА генерала Шухевича, команда БДЮТ зайняла II місце в конкурсі «Весела естафета» та III місце в конкурсі «В'язання вузлів», а юні геологи, в складі учнів Задарівської ЗОШ І–III ст. зайняли III місце в змаганнях з виду «Гідрогеологічні дослідження» на XXII обласних геолого-географічних змаганнях учнівської молоді.

Як бачимо, під керівництвом сумнівних наставників, більшість творчих колективів демонструють високу майстерність, щорічно виборюють призові місця в районних та обласних заходах. Педколектив характеризується творчим пошуком, науковістю, професіоналізмом, використанням інноваційних методів і технологій у позашкільній освіті.

На базі закладу в січні 2006 року відкрито кімнату-музей «Історія Монастирищини», в якому висвітлено історію нашого краю за експозиціями «З історії Монастирищини», «Визвольний рух ОУН-УПА на Монастирищині», «Культура і побут жителів району». Зараз готуємо експозицію «Славетні люди нашого краю». В 2007 році відкрито «Кімнату духовності». Діє виставочний зал декоративно-прикладного мистецтва «Світ творчості», працює районна школа народних ремесел «Берегиня», оновлено кабінет натуралістичної роботи, куток живої природи, працює 2 майстерні: майстерня швейної справи та комбінована майстерня технічної творчості. А скільки радості дарує малюкам 5–6-ти річного віку школа раннього розвитку «Малючок» (керівник Меуш С. А.). При закладі діє екологічна агітбригада, учасники якої беруть участь в районному конкурсі екологічних агітбригад, пропагуючи збе-

реження навколишнього середовища. Юні натуралісти (керівник Гула І. С.) у 2007–2008 навчальному році за активну участь в обласному огляді конкурсі агітбригад, зокрема за висвітлення місцевого матеріалу, нагороджені дипломом обласного управління освіти і науки. Гуртківці натуралістично-туристсько-краєзнавчих гуртків приймають участь в акціях, експедиціях в рамках руху «Моя земля – земля моїх батьків».

Дієвим чинником виховання є організація змістовного дозвілля дітей і молоді. Тут особливе місце посідає належна організація системи позашкільної освіти та її підтримка органами місцевої влади.

Відповідно до законодавства, в галузі освіти виховну функцію виконують різні державні та громадські організації, адже основним місцем, де відбувається становлення дитини поза сім'єю, є навчальний заклад.

Позашкільні навчальні заклади, інші навчальні заклади визначені законом як центри позашкільної освіти в позаурочний і позанавчальний час. Продовжує зростати кількість учнів, охоплених позашкільною освітою в районі.

Говорячи про зміст, форми та методи виховання в позаурочній діяльності, зазначимо, що всі заходи, які проводять педагоги, батьки, представники громадськості, повинні спиратися на знання отримані в процесі вивчення основ наук, поглиблюючи та розширюючи їх, водночас вони мають бути цікавими, емоційно насиченими, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей.

Саме тоді позашкільна освіта буде спроможна частково компенсувати недоліки у вихованні та розвитку дитини, що їх припускаються сім'я та школа.

Індивідуально-особистісний підхід у позашкільному навчальному закладі реалізується, як правило, на практиці.

У навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу органічно поєднуються різні форми освітньої діяльності з організацією змістовного дозвілля вихованців. Це сприяє розв'язанню проблем їхньої зайнятості у вільний від навчання час, створює підґрунтя для загальнонаукового та загальнокультурного розвитку, допрофесійної підготовки.

Як показує досвід із залучення дітей, підлітків та юнацтва до участі в гуртках за напрямками позашкільної освіти є одним із найдієвіших засобів запобігання злочинності та правопорушень учнівської молоді.

У районі триває робота зі створення умов для здобуття позашкільної освіти дітьми сільської місцевості шляхом розвитку мережі філій позашкільного навчального закладу або відкриття гуртків на базі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості. Гуртки створені і працюють на базі Задарівської ЗОШ І–ІІІ ст., Гориглядівської ЗОШ І–ІІ ст., Коропецької І–ІІІ ст школи-інтернату, Коропецької ЗОШ І–ІІІ ст., Гранітнівської ЗОШ І ст., Гончарівської ЗОШ І–ІІ ст., Григорівської ЗОШ І–ІІ ст., Швейківської ЗОШ І–ІІ ст., Заставецької ЗОШ І–ІІ ст., Горішньо-Слобідської ЗОШ І–ІІ ст. Педагогічний колектив районного Будинку дитячої та юнацької творчості працює над проблемою «Розвиток творчих здібностей і нахилів дітей».

У нас мають можливість займатися не тільки діти міста, а й села. На базі шкіл працює 14 гуртків, в них зайнято 210 учнів.

БДЮТ зберіг прикладний характер діяльності установи, як комплексної. Працюємо згідно напрямків художньої та науково-технічної творчості, ту-

ристсько-краєзнавчої, фізкультурно-оздоровчого, дозвільево-розважально-го, гуманітарного, військово-патріотичного.

У закладі працюють гуртки, які не тільки дають уявлення, знання і практичні навички, але й репрезентують роботу установи на районному та обласному рівнях. Вихованці демонструють свої досягнення на різноманітних святах, конкурсах, змаганнях та фестивалях. Уже стало традиційно проводити звіти гуртків художньо-естетичного напрямку в рамках фестивалю «Таланти твої, Україно», звіти гуртків БДЮТ за навчальний рік, тижнів декоративно-прикладного мистецтва, художньої самодіяльності, технічної творчості, туристсько-краєзнавчої роботи, натуралістичної роботи; збори юних обдаровань Монастирищини, районні змагання з початкового спортивно-технічного моделювання, змагання юних туристів на кубок Петра Савчина, свята «Всі ми діти твої, Україно», приурочені Міжнародному дню захисту дітей, виставки робіт гуртківців декоративно-прикладного мистецтва та технічної творчості, конкурс квіткових композицій та інші.

Літо сонячне і дощове, гаряче і холодне – все одно прекрасна. Жаль тільки, що воно швидко минає. Але спомин про літо – світлий і ніжний, ніби пролог до осені, до нового навчального року, – залишається у серцях. Як залишився він у вихованців районного будинку дитячої та юнацької творчості.

Літні канікули – це не тільки веселі проведені днини, а й цікаві пізнавальні екскурсії, мандрівки та незабутні подорожі. Мабуть, кожен педагог, якому доводилось організовувати літній відпочинок дітей, замислювався над тим, як зробити цей час цікавим і змістовним. У нашій Україні безліч історичних, стародавніх пам'яток, унікальних куточків природи, які захоплюють, вражають і залишаються у спогадах назавжди.

Одним із таких незабутніх, своєрідних куточків є наша Монастирищина. Благодатна природа, круті береги Дністра і замріяний тихоплинний Коропець справляють незабутнє враження, благословляють і духовно формують не одне покоління наших людей на благородні справи.

Група туристів під керівництвом керівників гуртків Парація Юрія Миколайовича, Забавської Світлани здійснили туристичний похід першої категорії складності з 2 по 9 липня 2008 року по маршруту Монастирицьк – Велеснів – с. Велеснів – Коропець. Монастирицьк – на Лису гору із метою вивчення рідного краю. В 2007–2008 навчальному році юні туристи зайняли четверте місце на обласних змаганнях з пішогохідного туризму, які проводились в залік 12 Спортивних ігор учнівської молоді Тернопільщини. Юні рятувальники зайняли 6 місце в обласному зборі-змаганні юних рятувальників «Школа безпеки». Високих результатів досягли вихованці гуртків технічної творчості (керівник Малярський І. М.), де зайняли 1 місце на обласних змаганнях з початкового технічного моделювання, а 6–7 місце з авіамоделного спорту. За підсумками проведення обласного конкурсу «Керівник гуртка еколого-натуралістичного профілю» Артем О. В. зайняла 4 місце серед керівників гуртків даного напрямку області, а методист Комаринець С. С. стала переможцем обласного туру Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» у номінації «Методист – 2008 року». Педагоги зкладу взяли активну участь в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу «Інтеграція ідей трудового виховання А.С. Макаренка в

систему позашкільної освіти», де зайняли призове місце і захищали честь області на фінальному турі, який проходив у місті Дніпропетровську, зайнявши III призове місце.

На базі нашого закладу цього року працював профільний табір «Творчість юних», в котрому оздоровлено понад 55 дітей, який очолювала Світлана Адамівна Меуш – культурорганізатор БДЮТ.

У табір «Творчість юних» входили три гуртки «Лідер», «Веселка», «Кульбаба». Юним вихованцям давали самостійні завдання, придумали і виготовили емблеми, підібрали гуртові пісні тощо, з чим вони справлялись залюбки. Кожен гурт відповідно до назви мав девіз.

Під час таборування провели масові заходи: день знайомств «Будьмо знайомі», урочисте відкриття табору, в якому взяли участь: М. В. Жилавий – начальник відділу освіти, В. В. Стефанишин – голова ради голів профспілкових організацій освіти району; свято іменинника, свято польової квітки, конкурс на крашу розповідь «Веселі історії» і багато інших ігор, конкурсів та розваг.

Вихованці ходили на екскурсії до міського скверу, та ставок, до лісу, на підприємство ВАТ «Монастирський молочний завод». Побували на екскурсії в кімнаті-музеї «Історія Монастирищини» закладу, яку провела Світлана Михайлівна Кіндрат, заступник директора, керівник історика-краєзнавчого гуртка, здійснили екскурсію стежками рідного краю – «Околицями міста Монастирська».

Табір обслуговували керівники гуртків, вихователі гуртків: Артем О. В., Бойко Г. П., Малярський І. Т., Парацій Ю. М., Комаринець С. С., Вансач О. С., Чабан О. І., Гула І. С. Щоденно для учнів відводили години для занять в гуртках за інтересами.

Під час роботи табору проходили практику студенти Чортківського педагогічного училища імені Олександра Барвінського: Наталя Михайлович, Зоряна Овчарик, Віра Юрків та студентка Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка Ірина Петрасюк. Вони також проводили цікаві масові заходи з дітьми.

Духовними скарбницями були для наших вихованців екскурсії, організовані дирекцією закладу, зокрема до музею академіка Володимира Гнатюка у с.Велеснів, де дітей ознайомили із діяльністю вченого фольклориста, етнографа і культурно-громадського діяча. Екскурсію проводив ініціатор заснування музею, лідній керівник, Заслужений працівник культури України, лауреат премій імені Павла Чубинського та Володимира Гнатюка, етнограф, літературознавець, член Всеукраїнської спілки краєзнавців, Почесний член всеукраїнської спілки краєзнавців, Всеукраїнського товариства «Просвіта», Почесний громадянин села Велеснів – Остап Черемшинський.

Спільно з керівниками гуртків: Артем О. В., Гула І. С., Чабан О. І., Малярський І. Т. їздили у Зарваницю – у те відоме на весь світ село, де явилось ченцю видіння Божа Матір. Шанобливо вклонялися діти Зарваницькій Божій Матері, яка осявала їх зі своєї високості. Діти помолилися в ошатних капличках, били поклони в мурованій церкві, пройшли хресною дорогою, щедро черпали святу студеницю із бездонного джерела, що впродовж багатьох століть оберігає краян від зла і очищає всіх прибулих на молебні.

І хоча ми, вчителі, навчаємо своїх учнів перш за все любити і шанувати

свою річку, вулицю, цінувати і шанувати історію свого краю – все ж невідомість манить.

Перед нами ще так багато незвіданих і не пройдених доріг!

Вихованці натуралістичних і туристичних гуртків закладу спільно з керівниками гуртків Парацї Ю. М., Гула І. С. відвідали підземну перлину Поділля – печеру Кришталеву, що у с. Кривчому Боршівського району. Недарма Карстові печери на берегах Дністра, Збруча, річки Циганки називають восьмим чудом світу, царством одвічної ночі.

І ось сповнені чудового настрою вихованці у вході у Кришталеву печеру. Перед ними 2,5 км екскурсійного маршруту світ казки. Над головами нависають скелясті гострокуття – «зуби дракона», далі – зона Затишний із сніжнобілими стінами, коридор кам'яних бурольок. Лабіринт кам'яних квітів, скелетів а в деяких місцях низькі та похмурі ходи по яких можна пересуватися тільки повзком. Також була цікавою і насиченою двохденна екскурсія у незабутній своєрідний куточок Прикарпаття – Карпати по маршруту: «Монастирська – Нижнів – Тисмениця – Коломия – Яремча – Буковель – Яблунецький перевал – Ворохта – Івано-Франківськ – Нижнів – Монастирська».

Вихованці побували на екскурсії в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Йосафата Кобринського, який є перлиною культурного надбання не лише Прикарпаття, а й України в цілому. Діти ознайомилися із колекціями різноманітності народного мистецтва карпатського краю, який уже впродовж 70 років гідно представляє автентичну культуру талановитих гуцулів і покутян.

Життедайна сила писанки, її неповторна краса, багатство орнаментальних композицій і, зрештою, звичаї та обряди зв'язані з нею, лягли в основу побудови композицій новозбудованого у Коломиї єдиного у світі Музею писанки, який ми відвідали. Архітектурна споруда виконана у формі яйця – писанки як оригінальної і своєрідної реклами музею, колекція якого нараховує понад десять тисяч творів цього декоративного-прикладного виду народної творчості.

Далі наша екскурсія була в Яремчі на водоспаді Пробій. Їдучи дорогою на Буковель група учнів милується чудовими краєвидами Карпат, горою Синяк, старими соснами та смереками. А далі було все: підкорення вершин і незабутні враження від екскурсії великою підвісною дорогою, стремкі течії водоспадів, вечірні вогнища, де гомін дитячих голосів зливається з особливою карпатською тишиною. Нескоренністю і величчю зустріли мандрівників скелі Довбуша.

БДЮТ працює відповідно до чинного законодавства, положень Закону «Про позашкільну освіту», Положення про позашкільний навчальний заклад, Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ ст., з прийняттям цих документів розширився простір для нашої діяльності. Дія цих документів в однаковій мірі стосується, як нас педагогів районного будинку дитячої та юнацької творчості та і загальноосвітніх шкіл району.

Найбільше властиво виконувати цю роль нам педагогам-позашкільникам.

Сам факт здобуття позашкільної освіти зобов'язує нас цілком по новому подивитися на функціонування нашого закладу. Настав період коли від роз-

рядних дій та набору гуртків, ми перейшли до виконання цілком окреслених програм із викінченим циклом їх виконання. З таким розрахунком, що в нашій установі діти одержують повноцінну якісну освіту, яку дитина частогусто не може здобути в школі, а такі є, нам дано право видавати посвідчення про закінчення закладу.

І приємно відзначити, що ми маємо не тільки надбання, але й певні здобутки. Діє творче об'єднання «Відродження» (керівник Процько С. І.) Драматичний колектив «Юність» знайомий не тільки в межах району, а й на теренах нашої області. В минулому році вихованець закладу Володя Богдан поступив на факультет театрального мистецтва в Тернопільське державний університет, а цього року – 2 вихованців Явна Олександра та Кіт Володя стали студентами цього закладу. Алексеєнко Сергій випускник технічних гуртків став студентом Київського авіаційного інституту.

На базі гуртків швейної справи працює дитяче ательє мод «Наталі» (керівник Цимбалюк Г. Й.). Працюють гуртки технічної творчості, на жаль маємо тільки 1 комп'ютер, завдяки начальнику відділу освіти.

Про здобутки нашого закладу неодноразово обговорювали на нараді при директору, педагогічних радах, колеги відділу освіти читали на сторінках районної та обласної газет.

Зараз ми перебуваємо у пошуку нових інноваційних підходів у роботі з дітьми, у перепрофілюванні кадрів і на цій основі нових досягнень, адже виховний потенціал позашкільної освіти відіграє значну роль у формуванні обдарованої особистості.

В перспективі плануємо відкрити актовий та танцювальний зали на I поверсі, дообладнуємо спортивно-туристичний зал, покращити матеріальну-технічну базу для занять гуртків за інтересами, хотілося б щоб нас фінансували не по залишковому принципу, а так як вимагає сьогодення. Надіємось і надали на взаєморозуміння й підтримку як моральну так і матеріальну, методичну з боку районної державної адміністрації, районної та міської рад, районного відділу освіти, в безпосередній участі яких було б важко задумане втілити вжиття.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Стельмащук О. Я.,
директор Збараський районний комунальний БДЮТ
Тернопільської області***

Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції щодо розвитку освіти. З'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинутих громадянах. Великого значення набуває проблема виявлення, розвитку і реалізації творчих здібностей обдарованої особистості.

На вістрі цих проблем відбувся бурхливий ріст і розвиток таких навчально-виховних закладів, як ліцеї, гімназії, спеціальні заклади для обдарованих дітей, школи-комплекси, недільні школи, позашкільні навчальні заклади,

тощо. Особливу роль у вихованні юних громадян України відіграють позашкільні навчальні заклади.

В центрі концепції розвитку навчальних закладів нового типу є творча особистість. Особливо важливою є індивідуальна робота з обдарованими дітьми, які вирізняються з-поміж інших високим інтелектом завдяки природнім задаткам, або внаслідок великої виховної роботи школи, сім'ї, громадськості.

Працюючи з обдарованими дітьми, педагоги нашого закладу ставлять перед собою завдання: допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, не боятися висловлювати свою власну думку, мати свій погляд, свою позицію. У розвитку їхніх здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості в тих галузях, які їх цікавлять, організація для них різноманітної діяльності. Внаслідок такої психолого-педагогічної роботи реалізується призначення педагогічної науки – сприяти саморозвитку особи, усвідомленню учнем вищих цінностей існування людини.

М. Лейтес виділяє три категорії обдарованих дітей:

- учні з ранньою розумовою реалізацією;
- учні з прискореним розумовим розвитком;
- учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це діти, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливе «тяжіння», інтерес до окремого навчального предмету, уроки з іншого предмету його можуть обтяжувати.

Учні з прискореним розумовим розвитком – діти, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту. Такий розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю та пізнавальною діяльністю.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються розумовими особливостями розвитку, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів: надзвичайна пам'ять, багатство уяви, здатність до спостереження. Серед таких школярів зустрічаються діти з нелегким характером: незалежні, вперті, недостатньо контактні. Більше того, при цьому може виявитися групова агресія до обдарованої особистості, яка відрізняється творчими здібностями, нестандартним мисленням і духовною незалежністю. Таких дітей називають диваками, а іноді вони викликають в однокурсників глузування Життя цих дітей інколи складається драматично. Вони можуть потрапити до групи ризику неадекватної поведінки. І наше завдання допомогти таким дітям знайти своє місце в суспільстві, не загубитися, а в правильне русло спрямувати свій талант.

Звичайно, розвиток творчих здібностей слід розпочинати з ранніх років, використовуючи наявний нахил дитини до діяльності. Саме цей нахил, на думку М.Лейтеса, є секретом дитячої обдарованості. Крім того, як зазначив Антуан де Сент-Екзюпері, у багатьох дітях «убивають Моцарта». Чим раніше починається розвиток талантів, тим більше шансів їх розкрити. Спостереження свідчать, що в ранньому віці діти часто приховують свої нахили і здібності, якщо дорослі не оцінюють їх належним чином. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель підтримає її творчість Тому педагог має бути творчим, щоб навчально-виховний процес був цікавим, різнобічними і

результативним. Процес творчості посилюється в умовах відсутності критики, оцінювання, елементу обов'язку, стресових ситуацій.

Природа наділяє маленьку людину багатьма можливостями розвитку. Для забезпечення сприятливих умов розвитку дітей різних вікових груп, починаючи з дошкільного віку, доцільно широко використовувати ранню та поетапну діагностику своєчасного виявлення творчого потенціалу особистості. Також варто запровадити в повсякденну практику дошкільних, шкільних, позашкільних установ форми творчо організованого дозвілля дітей, молоді — як через традиційні клуби, гуртки, студії, так і через пошук нових оригінальних форм: створити нові дитячі організації, центри, групи, які займатимуться вирішенням посильних творчих завдань.

Серед етапів роботи з обдарованою особистістю найважливішим є етап розвитку її здібностей, нахилів. Ця робота потребує певних педагогічних умов. По-перше: уміння грамотно скласти програму розвитку й саморозвитку такої дитини, використання різних методик ствердження виявлених здібностей. По-друге: професійна здатність вселити дитині віру в її творчі сили та здібності, бо саме віра в успіх має виняткове значення у реальному розвитку обдарованості. По-третє: поведінка з дитиною, як з особистістю рівною педагогові. Цьому сприяють спільні роздуми, духовна єдність, дружні стосунки.

У наш час люди все більше усвідомлюють, що саме творчість є найважливішою складовою особистого щастя і професійного успіху. Творчі люди постійно йдуть вперед, пристосовуючись до умов сьогодення, відкривають власний бізнес, живуть повноцінним життям, не очікуючи, що їм все має дати держава, або хтось має зробити за них. Вони зустрічаються з цікавими людьми, мандрують, стають лідерами в колективі, бо знають, як вирішувати проблеми і заряджати енергією інших. Тому ми повинні дати дитині завдання: гідно жити. Це поняття включає і естетику одягу, мови, поведінки.

Видатна українська діячка, педагог, письменниця С. Русова, відстоюючи пріоритет виховання у дітей почуттів патріотизму, національної свідомості, водночас висловила й розуміння того, що «всесвітній поступ мусить привести всі народи до взаємної знайомості, взаємного розуміння і згоди, а тому спонукала до формування доброго ставлення до інших націй і народностей, а також виховувала почуття гідності за свою націю. Актуально і сьогодні звучать сформульовані С. Русовою мета й завдання освіти та виховання: підготовка особистості з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним високорозвиненим розумом, із почуттям патріотизму, гуманізму, братерського ставлення до інших, працьовитою — особистості, яка ніде ні за яких обставин не зламається морально й відстоюватиме та проводитиме в життя свою незалежну думку. Суть її праць — у безкорисливому служінні рідному народові, в турботі про найбільший національний скарб — дітей.

Прислухаймося до цих порад з минулого, щоб впевненіше прямувати в майбутнє.

Корисні рекомендації щодо умов оптимального розвитку творчих здібностей обдарованої дитини розробив американський психолог Дж. Гауен. Ці поради має взяти собі на озброєння кожен педагог, в руках якого знаходиться майбутнє обдарованої дитини

1. Створіть дитині затишні й безпечні психологічні умови для пошуків.
2. Підтримуйте здатність дитини до творчості й висловлюйте співчуття при невдачах.
3. Уникайте негативного оцінювання творчих ідей дитини.
4. Терпляче сприймайте найдивовижніші її ідеї, уважно ставтеся до будь-яких запитань дитини.
5. Надавайте дитині можливість побути на самоті. Надмірне опікування заважає творчості.
6. Допоможіть дитині створити систему цінностей на основі не лише власних поглядів, але й думок інших людей.
7. Підтримуйте необхідну для творчості атмосферу, допомагаючи дитині уникнути несхвалення навколишніх, соціальних негараздів, негативної реакції однолітків.
8. Допоможіть дитині знайти товариша за віком і за такими самими здібностями, що й у неї, щоб позбутися самотності та дефіциту спілкування.

Керівник гуртка, який працює з обдарованими дітьми має бути доброзичливим, чуйним, для того, щоб дитина довірила йому свої найпотаємніші думки, бажання. Йому необхідно мати високий рівень інтелектуального розвитку, ґрунтовну фахову підготовку, емоційну стабільність, адже особистість може виховати тільки особистість. Так, у нашому закладі періодично проводяться різноманітні конкурси, тренінги, КВК, турніри, вікторини, змагання, ігри, персональні виставки робіт, концерти, вечори-зустрічі. Діють клуби інтелектуалів для обдарованої молоді. На базі Збарзького БДЮТ працюють клуби «Лідер», «Мідж» для учнів-лідерів учнівського самоврядування шкіл міста і району. В рамках програми «Обдарованість» проводиться ряд заходів, серед яких конкурси малюнка, вишивки, витинанки, народної іграшки, пісні, поезії, прози. Діти, які мають музичний талант, артистичні здібності чи літературний хист є постійними учасниками районних, обласних, всеукраїнських конкурсів.

Обов'язковим є стимулювання і заохочення юних талантів: висвітлювання їхньої діяльності в засобах масової інформації, нагородження грамотами, дипломами. У практиці нашої роботи не лише моральне, а й матеріальне заохочення юних талантів: нагородження цікавими поїздками по Україні, відпочинок в літніх оздоровчих таборах.

Для того, щоб досягти успіху в роботі, потрібна насамперед віра у власні сили, невгамовне бажання працювати, щоб людина стала генератором ідей, робота повинна приносити задоволення. Якщо ти побачиш і зрозумієш життя Будинку дитячої та юнацької творчості зсередини, що тут людина заряджається сама і заряджає енергією інших, будеш постійно самовдосконалюватися, успіх прийде неодмінно.

Кажуть, що сонячне проміння досягає тільки того, хто високо тримає голову, отож впевнено ідімо вперед до поставленої мети, адже майбутнє нашої країни у наших руках!

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРУ ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ, ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Кібардіна Н. П.,
директор, ЦДЮТ Деснянського р-ну м. Києва;*

*Шафаренко О. В.,
заступник директора з НВР, ЦДЮТ Деснянського р-ну м. Києва*

Центр дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва (ЦДЮТ) є осередком культурно-просвітницької роботи зі школярами, активним організатором і учасником заходів районного, міського та міжнародного рівнів. Така діяльність формує освітньо-виховне середовище, в якому перебувають гуртківці, та впливає на їхні творчі здобутки, формує обдаровану особистість.

Міські дозвіллі та розвиваючі програми; структурні підрозділи ЦДЮТ такі, як школи і музеї; концертна та виставкова діяльність; підтримка позитивного іміджу; міжнародна співпраця є поряд з іншими складовими виховного потенціалу закладу. Ці засоби допомагають у реалізації головної мети позашкільної освіти: організації змістовного дозвілля, розвитку творчого потенціалу, формування культури спілкування, задоволення потреб молоді в самовизначенні і творчій самореалізації.

Щорічно ЦДЮТ проводить для учнів загальноосвітніх шкіл **районні етапи міських програм**, таких як:

- огляд художньої самодіяльності школярів, театральних та фольклорних колективів,

- фестиваль хорового співу «На схилах Дніпра»,
- КВН,
- «Гра скликає друзів»,
- «Інтелект-турнір».

Виховання засобами мистецтва є основною метою *огляду художньої творчості учнівських колективів навчальних закладів*, який проводиться щорічно згідно Положення за різними жанрами:

- Вокально-хорове мистецтво;
- Хореографічне мистецтво;
- Театральний жанр, включаючи розмовний ;
- Інструментальний жанр;
- Традиційна народна культура.

В огляді беруть участь майже всі школи району. Проводиться огляд-конкурс в II тури: шкільний та районний. Переможці районного огляду виступають в заключному районному Гала-концерті, який проводиться напередодні Дня Києва, та нагороджуються грамотами, цінними подарунками. Переможці хорового та театральних жанрів беруть участь у міських фестивалях і конкурсах «Співає Київщина», «Срібне джерело», «Патріотична пісня».

Щороку у грі **КВН** бере участь близько 20 шкіл району. Граючи в КВН, учні вчаться працювати в команді. Тема гри визначається міським оргкомітетом. КВН проходить у III етапи: I-й – відбіркові змагання; II-й – півфінал; III-й – районний фінал, переможці якого виходять у міський фінал.

Фестиваль *«Гра скликає друзів»* активізує ігрову діяльність учнів навчальних закладів району. Така форма є ефективним ігротерапевтичним засобом реалізації духовного і фізичного стану дитини. Проводиться у два тури, участь беруть команди, кожна з яких презентує свою ігрову програму.

Пізнавальна *гра-конкурс* для дітей віком 12–15 років *«Інтелект-турнір»* проводиться у формі брейн-рингу. Завдання готує культорганізатор ЦДЮТ і проводить захід безпосередньо на базі школи. Гра сприяє розвитку та збагачення інтелекту, здобуттю нових знань та розширенню світогляду дітей.

Конкурс старшокласниць «Міс Десняночка» допомагає дівчатам відчувати себе впевненими в своїх силах, демонструє ідеали жіночої краси, розуму, таланту. Складовими змагання є презентація, коротке театралізоване дійство, вокальний або хореографічний виступ, дефіле, відповіді на запитання журі.

Великою популярністю серед школярів району користуються наступні культурно-просвітницькі програми ЦДЮТ.

Районна школа (РШ) екології «Знай, люби, бережи природу» спрямовує роботу на виховання у дітей особистої відповідальності за стан довкілля, подолання стереотипу споживацького ставлення до природи. За допомогою екскурсій, бесід, лекцій та ігор дітям надається можливість ознайомитись з різноманітністю живого світу, проблемами його збереження. Проводяться наступні заходи: екологічні акції *«Прибери планету»*, *«До чистих джерел»*, *«Казковий світ природи»*, екскурсії до Ботанічного саду та оранжерей *«Тропіки»*, *«Субтропіки»*, *«Кактусна»*, *«Суккулентна»*. На базі живого куточка ЦДЮТ проходить цикл лекцій *«Наші друзі тварини»*, де діти вчать спілкуватися і доглядати за тваринами.

Районна екскурсійно-краєзнавча школа «Стежками здоров'я по рідному краю». Учні району протягом навчального року мають можливість отримати тут безкоштовні тематичні екскурсії, які поглиблюють і розширюють знання з історії Київської Русі за шкільним навчальним курсом *«Мій Київ»*. Екскурсії допомагають усвідомити героїчну історію своєї країни, міста. Діти починають розуміти, що вони є нащадками духовної та історичної культури свого народу.

Заглиблення в історію свого народу, пізнання його обрядово-звичаєвої культури, є одним з найцікавіших видів позашкільної діяльності, яка проводиться у *районній школі народознавства «Рідна земле моя»*. Школа працює на базі зразкового музею *«Хата моєї бабусі»* ЦДЮТ. Заняття розраховані на дітей різних вікових категорій, проводяться щомісячно за темами народного календаря. Одним з елементів роботи цієї школи є районний конкурс *«Довга коса — дівоча краса»*, де дівчата змагаються не лише у довжині волосся, а й у знанні народних традицій та вмінь. Окрім того, РШ веде значну методичну роботу з українознавства в районі: проводяться методичні заняття з українознавства для педагогів-організаторів, заступників директорів шкіл з виховної роботи.

В ЦДЮТ діють два зразкові музеї *«Хата моєї бабусі»* та *«Велика Вітчизняна війна у фронтових долях земляків»*. Музеї є осередками проведення заходів з питань народознавства та патріотичного виховання учнівської молоді, місцем зустрічей з ветеранами та цікавими людьми району.

Основною діяльністю художніх колективів ЦДЮТ, результатом їх нав-

чання у творчому колективі є **концертна діяльність**, яка допомагає дитині практично проявити свої здібності і вміння. Творчі колективи ЦДЮТ є постійними учасниками усіх заходів районного і багатьох заходів міського рівня. Традиційними концертами стали: День відкритих дверей, звітний концерт, гала-концерт переможців районного огляду художньої творчості шкіл району, концерт до Дня вчителя, Нового року, Дня Незалежності, Дня Києва, Дня захисту дітей, Дня людей похилого віку.

З метою виявлення та розвитку творчих здібностей вихованців, популяризації гуртків образотворчого мистецтва, рукоділля, крою та шиття, м'якої іграшки, вишивки, бісероплетіння, формування духовних якостей організовано **виставкову діяльність гуртківців**. Протягом року проводяться тематичні сезонні виставки у ЦДЮТ. Виставки відвідують гуртківці, батьки, учні шкіл Лісового масиву.

В ЦДЮТ налагоджено **співпрацю у міжнародному напрямку**. Постійними нашими друзями і партнерами стали Росія, Болгарія, Польща, Німеччина. За ініціативи народного дівочого танцювального ансамблю «Слов'яночка» ЦДЮТ в закладі започатковано програму Міжнародної співдружності «Дружать діти на землі». В рамках цієї програми відбулася творча зустріч дитячих художніх колективів Центру культури «ZRODLO» м. Рацібуж республіки Польща «Мажоретки», «Ефект» та художніх колективів «Слов'яночка», «Елегія» Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району, екскурсії для польських друзів Києвом, майстер-класи між колективами. Такі заходи допомогли дітям України та Польщі краще зрозуміти історію та культуру країни-сусіда, отримати практичний досвід виступу на спільній сцені, виховали культуру взаєморозуміння та поваги.

У закладі приділяється постійна увага питанню підвищення **позитивного іміджу ЦДЮТ**, як запоруці успіху. З цією метою проводиться День ЦДЮТ, який має форму презентації роботи педагогічного колективу. Виходять збірки віршів «Засвітилась зірочка», в яких діти разом із батьками висловлюють свою любов і вдячність Центру та педагогам. Вірші із збірки використовуються при проведенні різноманітних концертів.

Цього року ЦДЮТ відзначав своє 20-річчя. У ювілейному концерті, який проходив у формі сімейного свята, брали участь усі художні колективи – від наймолодших до ровесників Центру та району. Вперше за 20 років разом зі своїми вихованцями на сцені виступали їхні педагоги.

Такі заходи об'єднують усіх учасників навчально-виховного процесу, зміцнюють виховний потенціал позашкільного закладу.

МІСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФЕСТИВАЛЬ – КОНКУРС ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ «ЗОРЕЦВІТ» – РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ В МАСШТАБАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Краснова Наталія Миколаївна,
заступник директора з НВР,
учитель художніх дисциплін вищої кваліфікаційної категорії,
учитель-методист Комунального закладу
«Луганська спеціалізована школа ІІ–ІІІ ступенів № 58»*

Оновлення сучасного суспільного життя в Україні потребує формування національно-свідомих громадян. А тому освіта та виховання нового покоління повинні відігравати першорядну роль в нашому державному будівництві. Особливого значення набуває культура, мистецтво, власне те, що духовно звеличує людину. В цих умовах варто замислитися, чи може існувати культура без національного коріння, без генетичної пам'яті, без набутої у віках духовної спадщини. За всіх часів в Україні традиційна народна культура відіграла роль національної. Тому збереження народної творчості як формоутворюючої основи етнокультури – одне з основних завдань сучасності.

Нинішній період розвитку декоративного ужиткового мистецтва України є значущим у плані ствердження його соціально-культурного потенціалу. Творчо наслідуючи традиції, ми залуцаємось до загального річища розвитку сучасної культури.

Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є створення необхідних умов для формування творчої особистості, реалізації її природних здібностей. Особливе місце в процесі гуманізації освітнього середовища належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін, тому сьогодні декоративно-ужиткове мистецтво є важливою складовою частиною системи художньої освіти.

Позакласна робота є важливою часткою виховного процесу. Вона продовжує формування у підростаючого покоління інтересу до різноманітних професій, історії народної творчості, пошани до людей труда.

Програма «Традиції» враховує традиції та сучасні тенденції розвитку національної образотворчої культури. Ґрунтується на ідеях цілісного естетичного розвитку особистості на основі свідомого розуміння поліхудожнього та полікультурного образу світу. Ґрунтується на знаннях і навичках, отриманих учнями і призначена для поглибленого вивчення основ теорії та практики декоративно-прикладного мистецтва, вибору своєї майбутньої професії та долі творця національної української культури.

Мета програми: Розкриття виховного потенціалу національної культури через розвиток духовності учнів.

Програма покликана вирішити такі головні **завдання**:

- збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісного ставлення до мистецьких цінностей;
- опанування учнями художньо-практичними вміннями та навичками, формування комплексу художніх компетенцій, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями та вміннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;

- усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу.

Дотримуючись одного з провідних напрямків художньо-естетичного виховання, що передбачає організацію масових мистецьких заходів у школі, Луганська спеціалізована школа II—III ступенів № 58 у 2004 році започаткувала міський дитячий фестиваль-конкурс традиційної народної культури «Зорешвіт».

Проведення фестивалю реалізує проектну методику в масштабах навчального закладу. Ця технологія застосована для реалізації ідей та принципів особистісно-орієнтованої освіти.

Мета проекту: створення цілісної системи художньо-естетичного виховання учнів; духовно-естетичне і моральне виховання засобами мистецтва; вдосконалення художнього смаку школярів; формування духовно збагаченої, культурної людини.

Фестиваль-конкурс проводиться з метою залучення школярів до вивчення традиційної народної культури України, розуміння народного мистецтва як народної мудрості та вирішення наступних завдань: сприяння художньо-естетичному вихованню учнів та залучення їх до творчої діяльності; розвиток творчих і дружніх зв'язків між колективами шкільних закладів та позашкільною освітою; обмін досвідом; реалізація здібностей обдарованих дітей; залучення школярів до реалізації культурологічних проектів; збереження традицій українського народу.

Конкурс розрахований на учнів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, членів художніх гуртків та студій різного шкільного віку.

У програму конкурсу входять традиційні художні ремесла: писанкарство, різьблення, вишивка, витинанка, художній розпис, кераміка, народна лялька, вироби з бісеру.

Практичний досвід переконує, що форма фестивалю-конкурсу допомагає залучити якомога більше учнів. Фестиваль підвищує естетичні смаки учнів, вчить їх творити, підпорядковувати фантазію та набуті вміння. Під час конкурсу визначається результат діяльності як окремих учнів, так і колективу школи.

Захід несе чітко визначене інформаційно-пізнавальне навантаження, поглиблює, закріплює і розширює знання учнів за рахунок нових. Використання інтегрованості в розгляданні традиційної української культури сприяє розв'язанню широкого кола не тільки з предметно-пізнавальних, а й завдань естетичної освіти та естетичної творчості учнів. Навчити школярів цілісного, емоційного і глибокого аналізу творів мистецтва не можна без виховання в них навичок художнього сприймання. Естетичне сприймання — це передусім діяльно-емоційне сприймання.

Тому надзвичайною подією стає експонування творчих учнівських робіт, присланих на конкурс, у виставковій залі школи. Ознайомлення учнів з доступними їхньому розумінню художніми творами поступово готує їх до сприймання прекрасного у мистецтві і в житті, формує в них естетичний смак. Цей показ наочно ілюструє втілення естетичної мети в художній формі, втілення задуму в певному матеріалі, привчає учнів усвідомлювати мету діяльності, свідомо планувати її кінцевий результат.

У рамках проекту проводяться майстер-класи та зустрічі з цікавими людьми — майстрами народних ремесел і декоративно-ужиткового мистецтва.

Живе спілкування з митцями дає змогу школярам, які прагнуть досягти високої майстерності, збагачуватися знайомством з мистецтвом рідного краю та людьми, які прославляють його своєю натхненною працею. Прилучення до мистецтва, оволодіння майстерністю в декоративній творчості стає їхньою близькою метою, а досягнення її — потребою. Такі заняття мають об'єднувати в собі основи матеріальної і духовної культури суспільства, і створювати сприятливі умови для національно-культурного розвитку дітей.

Прилучення учнів до національної культури через народні ремесла та художні промисли на уроках образотворчого мистецтва, трудового навчання та в позаурочний час є органічною формою поєднання пізнавальної і продуктивної мистецької діяльності школярів.

Одним із заходів проекту є залучення учнів до участі в роботі секцій МАНу з дослідження духовної спадщини народу. Старшокласники приймають участь у наукових читаннях дослідницьких робіт слухачів Луганського територіального відділення Малої академії наук України секція «Мистецтвознавство». Наукова робота повинна носити творчий, дослідницький характер, а твори відповідати функціональним та естетичним вимогам, мати яскравий національний колорит, художню цінність та високу якість виконання.

Результат читань спрямований не тільки на передачу знань, але й на активізацію мислення школярів, залучення їх до самостійного пошуку і формування істини.

Під час фестивалю діє відкритий семінар за темою «Формування світогляду учнів засобами традиційного народного мистецтва». Визначальною спрямованістю такої роботи є створення умов для ефективного науково-методичного супроводу діяльності вчителів школи; сприяння розвитку творчих здібностей педагогів, формуванню в них навичок науково-дослідницької роботи.

Результати роботи над виконанням цього проекту довели ефективність такої форми методичної роботи. Цей досвід переконує, що продуманий синтез красивого й корисного в практичній діяльності школярів позитивно впливає на їхню емоційну сферу, підвищує зацікавленість практичними роботами, збуджує інтерес до народної культури.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво України є частиною всесвітньої культури. Відновлення і збереження місцевих традицій народних художніх ремесел нині являє собою велику проблему, яку необхідно розв'язувати в комплексі, підключивши насамперед заклади освіти.

Запропоновані заходи об'єднанні у цілісну систему, яка має назву «Міський дитячий фестиваль-конкурс традиційної народної культури «Зорецвіт» та спрямована на розвиток ініціативності, активності, самостійності, здатності до самореалізації, самовдосконалення, самовиховання, а також на нейтралізацію зовнішніх антихудожніх впливів мікро- і макросередовища. А ще це — втілення своєї задуми в життя, створення своїми руками красивих речей, які прикрасять ваш дім та оновлять вас самих, бо ви пізнаєте радість творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв В. А. Риси сучасності. — К.: Мистецтво, 1973
2. Владич Л. В., Касіян В. В. Мистецтво України. — К.: Мистецтво, 1978
3. Логвин Г. Н. З глибин. Давня книжкова мініатюра XI — XVIII століть. К.: Дніпро, 1974
4. Ляхов В. Н. Очерки теорії мистецтва. — М.: Книга, 1971
5. Радченко О. Ф. Поема в камені і фарбах. — К.: Будівельник, 1972
6. Краснова Н. М., Великандо А. І. та інші. Казковий світ української народної іграшки: Навчально-методичний посібник. — Луганськ: Знання, 2007 — 104 с.
7. Краснова Н. М., Великандо А. І. та інші. Типи та форми сільських поселень на Україні: Навчально-методичний посібник. — Луганськ: Знання, 2007 — 76 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЦЕНТРІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «НАТХНЕННЯ»

С. В. Хлопотіна,
директор ЦЕВ «Натхнення»

Центр естетичного виховання «Натхнення» є структурною складовою частиною Кіровоградського навчально-наукового педагогічного комплексу, до якого входять кібернетико-технічний коледж та спортивно-оздоровчий центр. Він був створений з метою розширення та удосконалення творчих можливостей студентів та молоді, які набувають технічну освіту програміста та економічну. Про доцільність такого позашкільного закладу говорять такі показники, як:

- призові місця у конкурсах різного рівню;
- відсутність правопорушень та злочинів в студентському середовищі;
- працевлаштування випускників;
- довготривалі зв'язки з випускниками;
- висока популярність масових заходів серед молоді у місті.

В концепції своєї діяльності педагогічний колектив передбачив як гармонійний розвиток, так і поєднання професійної підготовки і розвиток естетичного смаку у вихованців. Основна проблема, яку вирішує сьогодні педагогічний колектив — це вдосконалення шляхів соціалізації дітей та молоді через творчі об'єднання.

Останні три роки центр відвідують 600 вихованців у 32 групах різних творчих об'єднань, студій, клубів.

Педагогічний колектив налічує 20 керівників-ентузіастів, де п'ятеро працюють за авторськими програмами:

- дебат-клуб «Діалог»;
- гурток «Право і Я»;
- гурток комп'ютерної графіки;
- гурток відеооператорів у складі студії тележурналістики;
- театр національного костюму «Натхнення», який у 2006 році став лауреатом III Всеукраїнської виставки нових технологій навчання.

Мережа цих об'єднань визначається через активне опитування студентів для задоволення їх потреб та постійно змінюється щодо вимог часу. Такий

підхід гарантує активну позицію учнів та студентів до залучення в творчі об'єднання та збереження їх постійного контингенту.

Протягом навчального року у центрі «Натхнення» пройшло 17 масових заходів, які відвідали близько 9000 глядачів із інших навчальних закладів міста.

Для покращення навчально-виховного процесу в центрі застосовуються такі інноваційні технології:

- при підготовці масових заходів активно використовуються інтерактивні форми: зокрема, під час конкурсів обов'язково є вправи-завданн психологічного характеру, які передбачають креативність, емоційність та образне мислення;

- при підготовці концертно-розважальних заходів обов'язково гармонійно поєднуються сучасне звучання та народний стиль, фрагменти обрядів, підкреслюються переваги здорового способу життя;

- більшість творчих об'єднань інтегрували в свої навчальні програми тренінгові курси з розвитку критичного мислення, креативності та мистецтва спілкування.

Вже другий рік для студентів-випускників працює пілотний проект тренінгу «Формування відповідального батьківства», який складається із десяти занять. Основною метою цього проекту є покращення стосунків між батьками і дітьми та підготовка до ролі «тата» і «мами», які відповідальні за здоров'я власної дитини.

Центр продовжив практику популяризації здорового способу життя і став організатором таких акцій, як «Живи і навчайся з «Натхненням», «Зірки – проти СНІДу», «Я + ТИ», «Чистий світ», «Екологія душі». Програми «Діалог» та «Рівний – Рівному» інтегруються в навчальні програми інших творчих об'єднань.

10 квітня в актовій залі кібернетико-технічного коледжу відбулась конференція по репродуктивному здоров'ю «Шляхи збереження репродуктивного здоров'я» На конференції була запланована теоретична частина:

1. Виступи спеціалістів з проблеми репродуктивного здоров'я: Центром планування сім'ї направлені лікарі-спеціалісти Драч Світлана Іванівна (лікар-гінеколог), Галіченко Сергій Анатолійович (лікар-сексопатолог, андролог), Зотько Тетяна Олексіївна (лікар-дерматовенеролог).

2. Виступи викладачів екології та безпеки життєдіяльності кібернетико-технічного коледжу з проблем впливу екології на репродуктивне здоров'я молоді.

3. Виступи соціального педагога Центру естетичного виховання «Натхнення» Ускової Юлії Володимирівни з проблеми впливу небезпечних чинників життєдіяльності організму на здоров'я людини та практичного психолога Малова Сергія Сергійовича («Цифри, які змушують замислитися»).

4. Виступи студентів учасників конференції з власним баченням проблеми збереження репродуктивного здоров'я.

5. Оголошення проведеного серед студентів анкетування, у якому були поставлені такі запитання:

- 1) Які негативні фактори впливають на репродуктивне здоров'я?

2) Які позитивні фактори впливають на репродуктивне здоров'я?

3) До яких організацій, спеціалістів слід звертатися з приводу погіршення здоров'я?

На завершення теоретичної частини конференції була прийнята резолюція, яка містила конкретні дії і доводила, що здоров'я людей залежить від них самих.

На практичній частині конференції було запропоновано переглянути фільм «Життя перед життям» (30 хв.), та кожним із присутніх лікарів-спеціалістів проводили консультації, і молодь мала можливість отримати практичні поради з проблем, які її хвилюють.

Кожен учень має можливість розкрити власний творчий потенціал та залучитися водночас до колективної роботи.

Найперший позашкільний заклад в Кіровограді, який ввів посаду практичного психолога у 2002 році та соціального педагога у 2007 році є наш центр. Один із нових напрямків діяльності соціально-психологічної служби центру стало створення Школи розв'язання конфліктів, яка повинна підсилити співпрацю дорослих і дітей в різних соціальних ролях, а також правову обізнаність підлітків та молоді. Соціальний педагог пройшов тренінговий курс і успішно починає впроваджувати цей проект в діяльність ВУЗу.

З метою активізації громадської позиції вихованців в навчальну програму дебат-клубу «Діалог» введено тренінговий курс з 10 занять по створення соціальної реклами. З одного боку вони набувають сучасних знань з питань організації рекламних кампаній, а з іншого боку молодь засвоює таке поняття, як «цільова група» та «методи впливу на неї». За активної підтримки студентів був проведений до Дня пам'яті Чорнобильської трагедії конкурс соціальної реклами «Екологія душі». Завдання цього конкурсу підкреслити кожної особи за екологічний стан родини, країни планети. Учасники демонстрували природний та логічний зв'язок всіх техногенних катастроф, епідемій з діяльністю людини. Конкурс соціальної реклами проходив за такими номінаціями:

- художня реклама;
- відео реклама;
- аудіо реклама;
- фото реклама;
- слайд-шоу;
- ігрова реклама.

Соціальна рекламна кампанія по працевлаштуванню випускників «Тобі рідне місто», мала в своїй програмі «Ярмарок вакансій».

Основна мета цього заходу – працевлаштування випускників цього року. У ярмарку візьмуть участь 17 підприємств та установ, яких зацікавили спеціалісти з фінансів та програмного забезпечення автоматизованих систем. Адміністрація коледжу презентувала відмінні якості своїх випускників, котрі за своювали не тільки основні дисципліни, а й розвивали естетичні смаки в Центрі естетичного виховання «Натхнення», проходили тренінгові програми з лідерства, безконфліктних відносин, здорового способу життя та відповідального батьківства.

Під час презентації фірм, організацій, підприємств випускники мали можливість детальніше ознайомитися з новими вимогами до спеціалістів на ви-

робництві та особливостями кожного виробничого процесу. На завершення студенти-випускники проходили співбесіду з представниками підприємств, установ, скласти своє перше резюме і побачити живу реакцію роботодавців. Це було останнім заходом у соціальній рекламній кампанії по працевлаштуванню, які проводив ЦЕВ «Натхнення», демонструючи свого відповідальність за тих, кого навчав. Студенти активно розробляють рекламу власного навчального закладу та вміють вигідно презентувати себе та свої здібності.

Творчі об'єднання центру «Натхнення» тісно співпрацюють з широким колом громадських організацій та ЗМІ обласного і міського рівнів. Наш лозунг «Кожен має бути успішним» довів, що це не просто слова, а мета діяльності кожного окремого педагога і всього педагогічного колективу.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Тютюнник О. Д.,
директор, Лохвицький міський еколого-натуралістичний центр
учнівської молоді, Полтавська область*

Позашкільна діяльність розглядається сьогодні як одна з головних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов для розвитку і підтримки талантів та обдарувань в різних галузях.

Ви, очевидно, помічали різницю між дітьми, що відвідують лише шкільні заняття і тими, хто активно працює в гуртках позашкільних закладів. Вихованцям цих закладів пощастило в дитинстві пізнати радість відгадування таємниць природи, досліджувати природні багатства рідного краю, створювати прекрасні новорічні композиції, своїми руками виготовляти вироби з природного матеріалу, чудові іграшки з глини. Отже, в позашкільній роботі дитина не просто відтворює те, що засвоює.

Завдяки своїй унікальності і неповторності, вона розвиває, доповнює знання та навички, вдосконалює їх.

Саме в цьому і полягає особливість методики позашкільного педагогічного процесу, яка будується на обов'язковому захопленні різнобічного творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні оптимальних особистісних стосунків, які є джерелом продуктивної творчої діяльності дитячої спільноти. Сама організація дітей, їхньої діяльності у позашкільному закладі досить різноманітна. Уся позашкільна виховна робота спрямована на розвиток творчої особистості. Внаслідок саме такої організації діяльності дітей у позашкільному закладі виникає можливість зацікавити їх творчістю.

Вихованці Лохвицького міського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді в процесі позашкільної роботи, пізнаючи навколишній світ, задовольняючи свої інтереси і запити, одночасно розвивають творчі здібності, вчать виробляти власну точку зору на заняттях гуртків, у момент дискусії та спілкування в різноманітних дитячих таборах, експедиціях, при проведенні масових заходів та практичних природоохоронних акцій.

Ефективність формування і розвитку творчої особистості кожного вихованця значною мірою залежить від педагога-позашкільника, його професійних якостей, громадської позиції.

Позашкільна педагогіка має свою специфіку і ті умови, що відрізняють один вид педагогічної діяльності від іншого. Адже лише в позашкільному педагогічному процесі існує цілісна система виховання творчої особистості в умовах добровільності, неформального спілкування, вільного вибору форм і засобів діяльності, врахування природних нахилів та інтелектуальних здібностей дитини.

П'ятикласницею прийшла в еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Вікторія Захарченко, учениця Лохвицької загальноосвітньої школи № 2 I–III ст. Спочатку займалась в гуртку «Природа і фантазія», де керівником була Людмила Павлівна Яцків. А коли в 1995 році при ЕНЦУМ була створена екологічна агітбригада «Паросток» Вікторія стала постійним актив-

ним учасником її. Маючи природний прекрасний голос, артистичні здібності дівчина до самого закінчення школи виступала на районних, обласних, Всеукраїнських конкурсах, де екологічна агітбригада тричі представляла Полтавську область на Всеукраїнських конкурсах-оглядах, займала призові місця (III і II).

Участь в гуртку, виступи на сценах, участь в природоохоронних акціях визначили профорієнтацію, майбутнє дівчини. Нині Вікторія – студентка 5-го курсу біологічного факультету Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Вікторія займається науковою діяльністю, подальше своє життя хоче присвятити роботі з дітьми.

«На станції юннатів завжди панувала домашня атмосфера, – як згадує Вікторія, – у нас була традиція проводити дні іменинника з чаюванням, тістечками та варенням». Це були часи щирого дитячого спілкування, вихованці вчилися демонструвати свої домашні тістечка, вмінню пригощати, бути доброзичливими.

Таким чином, ставши студентами вузів, випускники нашого центру і надалі розвивають творчі можливості.

Наприклад, в гуртку юних фотонатуралістів, де керівником Дмитро Петрович Зінник, навчався Микола Астапов, учень Лохвицької ЗОШ № 2 I–III ст. «На практичних заняттях ми фотографували фази розвитку рослини, – говорить керівник гуртка, – а коли фотографували сходи посіяного насіння картоплі, то Микола здивувався і зацікавився таким селекційним способом вирощування картоплі». Адже він знав, що картоплю садять лише бульбами. В подальшому разом з керівником гуртка брав участь у фенологічних спостереженнях, догляду, пікіруванні рослин. Декілька кушків у стаканчиках з ґрунтом Коля попросив посадити вдома на присадибній земельній ділянці. Як розповідала його мама, хлопець дуже ретельно доглядав рослини, поливав їх, підживлював, розпушував ґрунт. Одним словом, плакав їх.

Пізньої осені, коли огудина засохла, зібрав урожай, а він був результативним. Від такого успіху хлопець мав велике задоволення і стимул для подальшої роботи в цьому напрямку. Своїм захопленням зацікавив і свого батька. Разом побудували теплицю, де вирощували розсаду картоплі з насіння. Навчання в нашому позашкільному закладі підштовхнуло хлопця-шестикласника до самого закінчення школи вирощувати суперелітну, оновлену, високоврожайну, оздоровлену картоплю.

На базі еколого-натуралістичного центру майже десять років працюють гуртки декоративного ліплення з глини, керівник Л. П. Яцків. Діти вчать творити красу власними руками. Ця робота несе великий естетичний потенціал, викликає позитивні емоції, сприяє виявленню в дітей художніх смаків. На заняттях гуртка діти дізнаються багато цікавого про глину, її властивості, використання. Робота з цим матеріалом приносить задоволення всім вихованцям, незалежно від віку наймолодші учні люблять вимішувати глину, радіють першим створеним своїми руками виробом. Діти старшої вікової групи прагнуть виконати все складніші завдання, вдосконалити свою майстерність, піднятися на вищий рівень.

Разом всі вони розвивають свої творчі здібності, розкриваються як особистість.

Особливо це потрібно дітям, які не реалізували себе в шкільному навчанні. Вони тут отримують впевненість у своїх силах, зростає їх самооцінка. А починається все з наполегливої праці, результати якої народжують бажання творити, дарувати радість рідним і близьким людям. Між дітьми різних вікових груп встановлюються відносини взаємодопомоги, доброзичливості, взаєморозуміння, взаємоповаги.

Разом з цим, використовуючи нестандартні заняття (вікторини, екскурсії, рольові ігри і т. д.), гуртківці розширюють свій кругозір, поповнюють знання з народознавства, біології, екології, екологічної етики.

Коли дитина бачить досягнутий результат – це найбільш сприятлива умова щодо розвитку творчої особистості. Ефективність роботи в цьому напрямку існує в прямій залежності від професійної майстерності педагога-позашкільника, його спроможності здійснювати роботу з розвитку творчого потенціалу кожної дитини, а саме: вміння проявляти творчу активність, оригінальність, самостійність, ініціативність, креативність.

Таким чином, важливою умовою формування всебічно розвиненої особистості, творчого ставлення до будь-якого виду занять, одержання додаткових знань, умінь та навичок щодо діяльності, яка цікавить особистість, є позашкільне навчання і виховання. Позашкільна робота – не лише важлива ланка щодо додаткової освіти та виховання, організації активного дозвілля, а й система пошуку, розвитку та підтримки юних талантів та обдарувань, формування у такий спосіб творчої еліти у галузі науки, мистецтва, природознавства, тощо.

Далеко не всі з тих, хто відвідує еколого-натуралістичний центр, стають у майбутньому вченими-біологами, видатними медиками чи агрономами. Головне, аби наш центр зумів розкрити ті риси характеру, здібності і нахили, які забезпечують юним вихованцям на життєвій дорозі успіх творчої діяльності.

Ми дійсно пишаємося нашими вихованцями, які понесли і тими, які понесуть в самостійне життя ті конкретні знання і уміння, одержані під час навчання в нашому закладі.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Остафійчук Т. В.,
директор Рівненської обласної станції юних натуралістів*

Політичні, соціальні і економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність виховання творчої, активної та свідомої особистості. Перед позашкільним навчальним закладом стоїть складне соціальне завдання: з одного боку існує потреба створити сприятливі соціально-педагогічні умови для забезпечення продуктивної навчально-творчої діяльності дітей та юнацтва, а з іншого – виховати такого громадянина, який не лише відчував би себе особистістю, але й керувався б у повсякденному житті загальнолюдськими моральними цінностями, був здатний до генерування та реалізації соціально-значущих ідей.

Особистість вихованця в позашкільному навчальному закладі формується і розвивається під впливом багатьох факторів – об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх і зовнішніх, незалежних і залежних від волі і свідомості людей, які діють стихійно, або на науковій основі.

Виховання – це динамічне складне явище, яке здійснюється на основі цілеспрямованого і організованого формування особистості.

Процес формування і розвитку творчої особистості, становлення її світоглядної самосвідомості передбачає цілісність, наступність та послідовність у навчально-виховній роботі. Це пов'язано з добровільністю вибору занять, свободою спілкування як з однолітками так і з педагогами, диференціацією за інтересами. Позашкільний заклад допомагає розкрити ті риси характеру, здібності, нахили, які в шкільному житті виявляються не дуже яскраво.

Питання організації навчального процесу на основі максимального урахування індивідуальних здібностей, обдарованості, таланту дітей – основний успіх творчої діяльності.

Розвиток особистості відбувається через навчання – підготовку особистості до життя, участі у створенні матеріальних і духовних цінностей, потрібних суспільству.

В процесі позашкільної і позакласної роботи учні виконують творчі завдання, які сприяють розвитку їх позитивних якостей, логічного мислення, формують здібності, засвоєння знань, умінь, вироблення своєї точки зору на проблему. В результаті цього в учнів виникають нові потреби, інтереси, запити.

Для повноцінного розвитку особистості використовуємо комплекс навчально-виховних та організаційних заходів, серед яких:

- форми навчальної роботи: гурткова, клубна, індивідуальна, студійна, наукові товариства;

- форми організаційно-масової роботи: зльоти, учнівські конференції, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, виставки, конкурси творчих робіт, екологічні тренінги, фестивалі;

- форми пошуково-дослідницької роботи: профільні тижні, зльоти юних науковців, змагання, олімпіади, робота на навчально-дослідній земельній ділянці, в теплицях;

- форми навчально-оздоровчої роботи: подорожі, походи, тематичні та комплексні експедиції, екскурсії, реабілітаційні гуртки.

На сьогоднішній день в обласній станції юних натуралістів працюють гуртки, творчі об'єднання і клуби, де навчаються понад 1000 школярів. У двох відділах – екології та квітникарства, біології та сільського господарства – працюють творчі об'єднання: «Юні ботаніки-рослиники», «Квітничарі-аранжувальники», «Знавці лікарських рослин», «Юні бджолярі», «Зоологи-тваринники», «Агрохіміки», «Фізіологи рослин», «Аплікації із соломи», «Захоплююче лозоплетіння», «Розпис тканини»; клуби «Підкова», «Зоолог», «Мальва», «Берегиня». Щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку дітей, набір у гуртки розпочинаємо з дитячого садка. Це дає можливість своєчасно виявити обдарованих дітей і стимулювати творчий потенціал особистості.

Починаючи з першого року навчання, вихованці мають змогу працювати в лабораторіях, теплицях, навчальних кабінетах, живому куточку, навчально-

дослідній земельній ділянці, саду, квітниках, пасіці. Традиційним стало проведення профільних тижнів: флористики і фітодизайну, овочівництва і садівництва, декоративно-прикладного мистецтва, зоологів-тваринників.

Ефективною формою екологічної пропаганди є участь вихованців у екологічних зльотах: шкільних лісництв, учнівських виробничих бригад, екологічних та природоохоронних учнівських формувань. Це дає можливість вирішити не тільки практичні завдання, а й поєднати профорієнтаційну роботу з екологічною освітою і вихованням учнів, розвивати практичний розум дитини.

Дослідницька робота – важлива складова робота закладу. Під час виконання дослідницьких робіт учні отримують поглиблені теоретичні знання з даної теми та застосовують їх на практиці і при виконанні дослідів. Своєчасне проведення фенологічних і метеорологічних спостережень розвиває в юнатів вміння спостерігати й порівнювати, встановлювати взаємозв'язок, взаємозалежність явищ, поглиблює знання дітей про біологічні особливості рослин, знайомить із сучасними методами досліджень, виховує вміння творчо вирішувати практичні завдання сільськогосподарського напрямку. Лише дослідницька робота наближає дитину до осмисленого вибору можливої майбутньої професії. Дослідництво стало невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Воно тісно пов'язане з навчанням, відіграє важливу роль у вивченні біології та сільського господарства, сприяє формуванню в учнів практичних умінь і навичок, розвиває допитливість, ініціативу, новаторство.

Співпраця з Рівненською державною сільськогосподарською дослідною та Верхівською державною сортовипробувальною станціями сприяє вдосконаленню дослідництва в галузі рослинництва, тваринництва та охорони природи.

Всебічний підтримці обдарованої молоді, модернізації змісту науково-дослідницької, пошукової, експериментальної та практичної діяльності, впровадженню інноваційно-освітніх методів і технологій сприяють Всеукраїнські конкурси та міжнародні освітні програми: «Мій рідний край, моя земля», «Юний селекціонер», «Природа – людина – виробництво – екологія», «Енергія і середовище», «Юний дослідник», «Парки – легені міст і сіл», «Вчимося заповідувати».

Важливе значення в навчально-творчій та пошуково-дослідницькій діяльності учнів мають змагання, під час яких учасники не лише звітують про результати своїх досліджень, а й показують теоретичні знання з обраного профілю. Такими є змагання зоологів-тваринників, ботаніків-рослинників, садівників, квітників-аранжувальників, юних екологів.

Праця на навчально-дослідній земельній ділянці має важливе значення для розвитку здібностей гуртківців. Це дає можливість дитині пізнати себе, визначити свої здібності, зіставити свої можливості з вимогами, які висуваються до людини певної професії.

Трудове виховання впливає на розвиток мислення. З оволодінням трудовими навичками в учнів розвивається технічне, практичне, логічне мислення. Дитина працює в колективі, внаслідок чого змінюється власний світогляд, погляди на себе і навколишній світ. Радикально змінюється її самооцінка. Робота в колективі розвиває особистість дитини.

Гуртки сільськогосподарського профілю є першою сходинкою в оволодін-

ні способами обробітку ґрунту, основами агротехніки вирощування овочевих, плодово-ягідних культур, навичками догляду за свійськими тваринами.

Крім безпосередньої праці на навчально-дослідній земельній ділянці школярі здійснюють суспільно-корисну роботу. Беруть активну участь у акціях екологічного спрямування: «День Землі», «День довкілля», «Дерево життя», «Зелений паросток майбутнього», «Юннатівський зеленбуд», «Посади сад». Залучення до дослідницької діяльності і участь юннатів в природоохоронних заходах допомагає формувати в них правильні уявлення про сільськогосподарську працю, прищеплює любов до праці на землі.

Ефективність формування і розвитку особистості кожної дитини значною мірою залежить від педагога, його особистісних і професійних якостей, громадської позиції.

Характерними рисами сучасного педагога-позашкільника є глибокі знання у поєднанні з методичною майстерністю, розуміння особливостей розвитку дітей різного віку, їхнього внутрішнього світу, бажання і вміння спілкуватися з ними, сучасне науково-педагогічне мислення, готовність до постійної самоосвіти, поглиблення і поповнення знань з різних галузей науки.

Педагог, який працює творчо, спирається на досягнення сучасної педагогіки, розкриває закономірності педагогічного процесу, визначає шляхи його удосконалення, прогнозує результати своєї діяльності.

Педагоги-позашкільники обласної станції юних натуралістів завжди у творчому пошуку.

Зберігаючи та розвиваючи багаторічні традиції, методист вищої категорії, Відмінник освіти України Мороз Є. П. готує інструктивно-методичні матеріали на допомогу керівникам гуртків, вчителям, проводить індивідуальні та групові консультації, семінари-практикуми, надає практичну допомогу вчителям та керівникам гуртків з питань навчально-виховної натуралістичної роботи, організації дослідництва, біологічного моніторингу довкілля.

Завідувач інформаційно-методичним відділом Довгалюк Л. П., керівник екологічної агітбригади «Пошук» багато зусиль приділяє естетичному розвитку дітей. Готує з вихованцями театралізовані дійства, концертні програми. Під час виступів багатьом учасникам вдається подолати страх першого виходу на сцену, відкриваються нові таланти, з'являється можливість задіяти дітей, які не змогли проявити себе в школі.

На заняттях гуртків юних рослинників та овочівників реалізується індивідуальний та диференційований підхід до гуртківців, заняття відповідають принципам розвивального та проблемного навчання.

Працюючи з дітьми, керівник гуртків Луцишин С. М. ставить спільну творчу мету «Керівник — дитина», розвиває екологічне мислення, творчі здібності вихованців, створює середовище для їх самореалізації та професійного самовизначення.

Молодий педагог Бобровська В.А. намагається дати вихованцям максимальну кількість знань з основ ґрунтознавства, які вони можуть застосувати у практичній діяльності. Формує навички раціонального природокористування, сприяє поглибленню знань з біології, сільського господарства. Досліди, які виконують члени гуртка, мають навчально-виховну, виробничу та наукову спрямованість.

Важливий напрямок роботи станції — народознавство і ужиткове мистецтво. Вихованню національної культури, поліпшенню роботи з вивчення і засвоєння духовних надбань гуртківцями, розвитку дитячої творчості, ознайомленню з народними ремеслами сприяють гуртки «Захоплює лозоплетіння» (керівник Редько Т. В.) та «Розпис тканини» (керівник Дем'янюк А. Г.).

Займаючись самоосвітою, педагога визначають: напрям і обсяг своєї роботи, джерела, з якими будуть працювати. Основні мотиви самовдосконалення — прагнення до професійної майстерності, бажання реалізувати свій творчий потенціал.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Рулик Л. В.,

заступник директора МЕНЦУМ

м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Обдарованість, з точки зору біології, — це вияв розумових, художніх та фізичних можливостей людини, які значно перевищують середній рівень. Народження обдарованої дитини визначається спадковістю, а її розвиток навчанням і вихованням. Обдарована людина має, як правило особливу будову і функціональні особливості головного мозку, а також окремих його аналізаторів.

Обдарованість може проявлятися в різні періоди розвитку людини і може бути загальною (має потяг до різних видів праці та мистецтва), але може бути і спеціальною (інтерес проявляється до якогось одного виду діяльності).

В обдарованої дитини здатність до творчості поєднана з високим інтелектуальним рівнем. Таке поєднання — це виняток, рідкісне явище у звичайному шкільному класі. Тому кожна обдарована (талановита) дитина -індивідуальність, яка потребує особливого підходу. Виховання і навчання такої дитини — справа дуже складна і серйозна. Життя показало, що рутинне виховання, побудоване на традиційних прийомах, згубно впливає на обдаровану натуру, яка зазвичай сама заявляє про себе, ускладнюючи життя консервативних дорослих і змушуючи їх шукати нестандартні методи виховання.

Особливо складно з такими дітьми в школі. Їх природна допитливість є причиною безлічі запитань, якими вони «замучують» вчителя, у якого крім однієї обдарованої дитини є ще два, а то й три десятки звичайних учнів, які не так швидко все сприймають і розуміють, але теж дуже хочуть вчитися і знати не менше, ніж обдаровані. І так стається, що обдарований учень поступово підганяється під зручний стандарт звичайного, слухняного учня. Ось чому так часто ті, кого в дитинстві називають «вундеркіндами», з віком стають звичайними прагматичними людьми, які нічого нового, оригінального не створюють. Головна їх біда в тому, що їхні досягнення не відповідають рівню їхніх здібностей. Кажуть, що якби Ньютон навчався в сучасній школі, то ніяких законів не відкрив би.

Характерними особливостями обдарованих дітей є висока пізнавальна активність і розвинений інтелект, багата фантазія, творчість, винахідливість,

емоційна безпосередність, високий енергетичний рівень, чітка моторна координація, фізична стабільність. Звичайно для таких дітей однієї школи замало. І тут на допомогу приходять позашкільні заклади зі своїм величезним виховним потенціалом, який стає на службу будь-якій дитині, а обдарованій – особливо. Саме позашкільні заклади мають допомогти школі плекати обдарованих дітей. Разом із школою працювати над формуванням й розвитком інтелектуального та духовного потенціалу нації для створення української еліти, бо це стало актуальною проблемою сучасності.

Значну роль у примноженні творчого потенціалу обдарованої особистості, у вихованні великої пізнавальної культури, розвитку природних здібностей, таланту відіграють позашкільні еколого – натуралістичні заклади. Навчально-виховна робота таких закладів побудована так, що сприяє духовному, інтелектуальному розвитку своїх вихованців, формуванню їх національної самосвідомості, розвитку творчих інтересів та талантів. Педагоги допомагають юннатам розкрити свої здібності в більшій мірі, ніж це може зробити школа, а інколи допомагають вчасно відкрити обдаровану особистість. Еколого-натуралістичні центри дають дітям більше можливостей для практичних занять. Розвитку обдарованої особистості сприяє участь у проведенні дослідів із сільськогосподарськими культурами, квітами на навчально – дослідній земельній ділянці та з дрібними тваринами у куточку живої природи.

Обдаровані діти, що прийшли в еколого – натуралістичні центри, мають певний теоретичний багаж знань про навколишнє середовище, про сучасну екологію. Тому прагнуть гармонійного поєднання теоретичного матеріалу з практичними дослідженнями. І тут в пригоді стають різні екологічні експедиції, що мають на меті формування екологічної свідомості, відповідальності за майбутнє природи та нащадків. Діти працюють над не дитячими питаннями: «Вплив діяльності людини на стан природних популяцій рослин», «Дослідження якості води», «Вивчення рідкісних видів рослин та їх відношення до різних факторів», «Історичні тенденції зміни фори і фауни» тощо.

Такі екологічні заходи не тільки поповнюють багаж знань обдарованої дитини, але й привчають її працювати з іншими людьми. А це означає, що дитина вчиться адаптуватись до соціальних умов, вчиться дотримуватися порядку й дисципліни в колективі.

Педагог теж пам'ятає, що в колективі, яким він керує, є обдарована дитина, яка вимагає сприятливої емоційної атмосфери, адже вона набуває емоційного досвіду. Енергію і творчість обдарованих дітей треба спрямовувати у потрібне русло, щоб їхня праця була корисною. Щоб активізувати діяльність, потрібно використовувати дослідницький метод та метод самостійного здобування знань.

Велику роботу по розвитку обдарованої особистості відіграють секції Малої академії наук. Юннати виконують низку досліджень та спостережень в природі в рамках виконання науково-дослідницьких робіт різних територіальних відділень Малої академії наук.

В основі гуртків з поглибленим вивченням хімії, біології, юних генетиків-селекціонерів – це поглиблення шкільних знань та здобуття додаткових з біології, хімії, екології, сільського господарства і підготовка школярів до вступу у вищі навчальні заклади.

Еколого-натуралістичні центри намагаються створити всі умови для само-реалізації талановитої, обдарованої учнівської молоді: забезпечують участь у тематичних турнірах, творчих виставках-звітах, конференціях, олімпіадах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт у Малій академії наук.

Позашкільні заклади еколого-натуралістичного спрямування мають можливість скористатися повною мірою ефективним методом впливу на дитину – це дискусією. Атмосфера дискусії стає для обдарованої дитини благою, вона почуває себе в ній «як риба у воді». Адже можна обґрунтувати свою точку зору, сперечатися із загальноприйнятими думками, розказати про свої «дикі ідеї», нереальні плани.

Не можна не згадати і про найефективніший метод поєднання глибоких знань та наукових технологій – це науково-дослідницька та експериментальна робота. Вона сприяє поглибленню в юних дослідників творчих задатків, вихованню інтересу до всього живого. Для плідності такої роботи потрібно співпрацювати з ученими і спеціалістами науково-дослідних інститутів, сільськогосподарськими інститутами та університетами, ботанічними садами. Вони мають допомогти в опрацюванні методик нових досліджень, консультувати дітей, брати участь у спільних конференціях, семінарах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук. Звичайно така співпраця для обдарованої дитини буде дуже результативною, тому що до успіху вона рухатиметься набагато швидше, ніж робила б це самотійно. А успіх завжди окрилює і дає сили для дальшої ходи.

І на закінчення хочеться звернутися до всіх педагогів України: будьте уважні з нашими дітьми, бо всі діти талановиті від народження, тільки нам інколи не вистачає чуйності і терпіння, щоб розкрити ці таланти. Не пройдіть мимо обдарованої дитини. Їх багато в нашій державі було завжди, але не так багато, щоб можна було втратити хоча б одну. Такі діти – це наше сьогодні і майбутнє.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СОФІЇ РУСОВОЇ

***Сидоренко Н. Ю.,
практичний психолог Сумського обласного центру позашкільної освіти
та роботи з талановитою молоддю***

Створення в позашкільних навчальних закладах шкіл раннього творчого розвитку для дітей дошкільного віку свідчить про те» що сучасна сім'я зацікавлена в гармонійному розвитку дитини, у формуванні її життєвої компетентності.

Позашкільна освіта приваблює батьків своєю доступністю (не секрет, що на утримання дитини в дошкільному закладі припадає значна частка сімейного бюджету), короткотривалістю перебування дитини поза межами дому (а не зранку до вечора, як у дитячому садку), можливістю розвинути творчі здібності дитини, здобувати нові знання та вміння в процесі різних видів діяльності. Важливим є те, що батьки мають можливість вибору напрямку навчання дитини, зміни терміну перебування її в закладі.

Навчально-виховна робота в позашкільних навчальних закладах спрямовується на розвиток творчої особистості дитини, її здібностей і обдарувань. Унаслідок саме такої її організації виникає можливість залучити дітей будь-якого віку до різноманітних видів навчально-творчої діяльності.

Організація діяльності дітей дошкільного віку, зорієнтована на підготовку їх до школи: навчання грамоти, іноземних мов, формування математичних уявлень тощо, не відповідає завданням позашкільної освіти і вимогам часу, суперечить самій природі дошкільника, тому не повинна стати пріоритетом діяльності позашкільних навчальних закладів. Процес розвитку системи освіти вимагає від педагогічної практики пошуку нових сучасних методів навчання й виховання. Тож не дивно, що саме творчі пошуки приводять педагогів до психолого-педагогічної спадщини С. Ф. Русової.

Багата педагогічна спадщина Софії Русової – це не лише історія педагогічної та психологічної думки початку ХХ століття, а й цілком сучасний погляд на проблему освіти, визначення її мети, завдань, основних принципів побудови змісту, форм і методів організації навчання й виховання підростаючого покоління. Головне завдання виховання вона вбачала у формуванні зрілої, національно свідомої, працелюбної, творчої особистості, здатної до збагачення інтелектуального, духовного, економічного, соціально-політичного та культурного потенціалу свого народу.

С. Ф. Русова була прихильником раннього виховання дітей. Вона вважала, що виховання дитини має починатися набагато раніше від шкільного навчання тому, що саме в дошкільному віці починає формуватись особистість. Згодом, в залежності від умов виховання і навчання, виростає або творча, здібна людина, або ж людина пасивна, якій не притаманне бажання цікавитись, пізнавати нове, ділитися враженнями. Всіх варіантів не злічити, але витоки кожного – в дошкільному дитинстві. Називаючи дитинство „ранком життя», Софія Русова стверджувала, що за умови, коли „дитячий ранок» проходить за несприятливих обставин, дитина виростає слабкою, з хиткою волею й небезпечними нахилами. У своїх працях вона визначила й обґрунтувала низку вимог до виховання та навчання дітей дошкільного віку, що є актуальними й сьогодні. Серед них: відповідність соціальним вимогам часу, врахування в навчально-виховній роботі сучасних положень психології й педагогіки щодо закономірностей та умов розвитку дитини, індивідуальних можливостей кожної дитини, її неповторності та унікальності.

Особливе значення в розвитку особистості дошкільників С. Русова надавала творчій діяльності як психологічній основі виховання. За її концепцією, розвиток творчих здібностей дітей є важливим, принциповим завданням виховання. Керуючись вищезазначеними положеннями, навчальні заклади, що працюють з дітьми дошкільного віку, мають забезпечувати формування та розвиток їх творчих здібностей, уміння не лише репродукувати, а й створювати та реалізувати власні задуми, збагачувати чуттєві та практичні враження; спільно з сім'єю дбати про те, щоб кожна дитина виростала чемною, вихованою, інтелектуальною, любила своїх батьків, родину, рідну країну [1].

У контексті зазначеного для того, щоб школи раннього творчого розвитку, що працюють у позашкільних навчальних закладах, виявилися ефективною формою організації життя та діяльності дошкільника, варто визначити їх

призначення, пріоритети, специфіку діяльності. Зважаючи на те, що в гуртки та творчі об'єднання приходять переважно діти шостого, сьомого років життя, важливим є врахування особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку. Насамперед, це відносна свобода дитини, відсутність у неї серйозного кола обов'язків, жорстокої унормованості життя, домінування власних інтересів, бажань; турботливе, прихильне ставлення до дитини оточуючих дорослих; емоційна насиченість дитячих видів діяльності, їх відкритість для прояву уяви та творчості, вільного вияву свого ставлення до довкілля; загальний, не спеціалізований характер знань, дій, здібностей, якими оволодіває дошкільник; перевага інтимно-особистісних контактів з оточуючими над діловими; управління в умінні виявляти позитивне, ціннісне ставлення до оточуючих, виявляти до них чуйність і повагу; стрімкий, інтенсивніший за всі наступні роки психічний розвиток дитини; образні форми пізнання світу [2].

Ядром особистісного становлення дошкільника є самосвідомість, до основних складових якої провідні психологи відносять: власне ім'я; домагання визнання; самооцінку; усвідомлення себе в часі; статеву ідентифікацію; ставлення до прав і обов'язків. Основними принципами, що визначають зміст навчально-виховних програм для дітей дошкільного віку, є: гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу, що полягає в зорієнтованості педагога на особистість дитини, на її вікові та індивідуальні особливості; орієнтація на основні сфери життєдіяльності («Дрирода», «Культура», «Люди», «Я сам») для джерела формування відповідної системи стосунків, ціннісних орієнтацій, моральних та етичних норм; опора на здобутки психологічної науки щодо ролі таких видів діяльності, як гра, заняття, творча діяльність, спілкування з дорослими та однолітками; забезпечення зв'язку з традиціями народної педагогіки, фольклором, різними видами національного та світового мистецтва; забезпечення умов для формування творчої особистості, що зумовлює переорієнтацію виховання з репродуктивних на творчі, дослідницькі методи організації колективної та індивідуальної діяльності дітей [3].

Дошкільник як особистість має великий творчий потенціал. Одним із найважливіших завдань, що реалізуються в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів з дітьми дошкільного віку, є розвиток у них потреби в реалізації власних здібностей, закладання механізму саморозвитку, тому будь-яка програма виховання особистості повинна бути для педагога лише схемою – орієнтиром у роботі з найменшими вихованцями, на основі якої він має створити для кожного дошкільника індивідуальну програму навчання й виховання. Орієнтиром у цій роботі для педагогів можуть бути слова С. Ф. Русової: «Ставим собі за мету – не вчити дитину, не давати їй готові знання, а більш усього збудити її духовні сили, розворушити її цікавість, виховати її почуття» [1].

С. Русова у своїх працях вказувала на важливість турботи про здоров'я малюків для їх успішного навчання й життєдіяльності. Сьогодні забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей є одним із найважливіших завдань оновлення суспільного виховання. У дошкільному віці закладаються основи здоров'я дитини. Надаючи пріоритети питанням розвитку творчих здібностей малюків, слід всіляко сприяти їх оздоровленню, вчити найголовнішому

в житті — бути здоровими. Педагоги мають володіти сучасними здоров'язбе-рігаючими технологіями та проводити системну роботу щодо збереження і зміцнення здоров'я вихованців.

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що в наш час актуально звучать «великі вимоги», що визначила й обґрунтувала С. Русова до педагога («садівниці»), якому довіряють батьки найдорожче — своїх дітей. Це — талановита, свідома, високоосвічена особистість, яка має фахову підготовку, володіє широким світоглядом. Перше місце в її освіті «займає психологія і фізіологія душі й тіла дитини». Вона покликана давати «своїм маленьким вихованцям радість і щастя», допомагати їм «виявити усі найкращі людські почуття, які дремають у їхній дитячій душі», сприяти виявленню «усім їхнім творчим силам...». А допоможе педагогу в цьому «шира глибока любов до дітей». [4].

Дошкільник у позашкільному навчальному закладі — явище відносно нове. І від ефективності організації його взаємодії з позашкільним виховним мікросоціумом великою мірою залежить успішність його «ранку життя», а відтак, подальший творчий розвиток, становлення майбутнього громадянина нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вибрані педагогічні твори / Софія Федорівна Русова. Упорядник передмови О. В. Проскура. — К.: Освіта, 1996. — 303 с.
2. Кононенко О. Л. Дошкільник в освітньому просторі позашкільного навчального закладу. Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: 36 матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2002 р. / Укл І. Д. Бех, О. В. Биковська, В. В. Вербицький, Л. І. Ковбасенко. — К.: РННЦ «ДППТ». — 2003. — 300 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. — метод посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононенко. — К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — 243 с.
4. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-методичний посібник / за ред. В. Г. Слісаренка, О. В. Проскури. — К.: КМГУВ, 1998.

ЮННАТІВСЬКИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ, ЙОГО ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

*Л.А. Трегубова,
директор Чернігівської обласної станції юних натуралістів*

Першим ростком майбутніх гуртків юннатів на Чернігівщині була група любителів природи при Ковтунівській школі Прилуцького району, яка була організована в 1918 році дітьми селян-бідняків. В 1927 році в цій школі вже працювало два гуртка «Друзів зеленого друга» і «Рослинників» (керівник Л. М. Прокопенко).

За прикладом Ковтунівської школи в 1923 році в школах Прилуцького і Срібнянського районів починають працювати гуртки юннатів.

Велику роль в їх організації зіграла в той час Носівська дослідна сільсько-господарська станція (директор С. П. Кульжинський). За її ініціативи створені гуртки в Мринській та Ліснохутірській семирічних школах.

Корисну і цікаву роботу проводили гуртківці Мринської школи (керівники – садовод педтехнікуму Петров, а потім агроном цього ж технікуму Рунге). Юннати школи заклали плодородсадник яблунь на площі 0,50 га, провели розмноження смородини живцями, організували парникове господарство, де вирощували розсаду овочевих культур. 10 юних натуралістів Ліснохутірської семирічки (керівник – А. С. Сапіга) в новоствореному колгоспі допомогли організувати парникове господарство, займалися дослідницькою роботою на агроділянці, проводили роботу по впровадженню в колгоспне виробництво досягнень сільськогосподарської науки.

В 1934 році для надання методичної допомоги і керівництва натуралістичною роботою в школах області. Організована Чернігівська обласна дитяча агробіостанція. Першим директором був Таточко Сергій Тимофійович.

В 1940 році в області працювало 9 дитячих і сільськогосподарських станцій.

Воєнне лихоліття перервало натуралістичну роботу юннатів Чернігівщини. В перші післявоєнні роки юні натуралісти виконували різні сільськогосподарські роботи.

В післявоєнний час відновлена робота Чернігівської обласної дитячої агробіостанції під назвою «Чернігівська обласна дитяча сільськогосподарська станція». В 1952 році змінили її назву – вона стає Чернігівською обласною станцією юних натуралістів, яку очолював понад 20 років директор Олешко Степан Костянтинович.

У 50-х роках в гуртках юннатів шкіл області працювало більше 45 тисяч учнів.

Ці роки в історії юннатівського руху на Чернігівщині відзначені створенням учнівських виробничих бригад в Монастирщенській, Чемерській, Мало-дівичькій, Крутівській школах.

502 школи області, 37848 учнів і учителів стали активними учасниками I Всесоюзного конкурсу юних садоводів.

За час проведення конкурсу школярі посадили 3 млн. дерев, заклали 1175 нових садів на місцях пустирів і попелищ. Юннати виростили 120 тисяч саджанців плодкових дерев і 350 тисяч декоративних. 50-річчя юннатівського руху зустріли трудовими справами 65000 юних дослідників і природо охоронців з 1027 гуртків юннатів і 198 учнівських виробничих бригад області. 6000 вчителів, учених і спеціалістів господарства керували роботою юннатів.

Крім обласної станції юннатів значну допомогу вчителям біології і керівникам учнівських виробничих бригад в районах надавали районні станції юних натуралістів на громадських засадах, які були створені в 1968 році в усіх районах на базі кращих шкіл по натуралістичній роботі.

В 70-х роках на обсяг розширилась мережа профільних гуртків юннатів.

В 25 гуртках юних ботаніків, квітникарів, бджолярів, кролівників, акваріумістів та інших працювало більше 400 учнів. Роботу станції очолила директор Крамаренко Лідія Василівна.

У 80-ті роки, приймаючи участь в обласному конкурсі ім. Васі Коробка, 199 учнівських виробничих бригад, 355 піонерських супутників вирощували

насіння зернобобових кормових культур і кормових буряків. Юні тваринники з 205 ланок виростили 10 тисяч телят, 1949 свиней, 10 тисяч овець, 52 тисяч птиці, 900 кг коконів шовкопрядів. Заготовили 17790 т кормів, доглядали за 18461 головою великої рогатої худоби, надоїли 11850 ц молока.

Юні дослідники провели 3700 дослідів, з них 116 рекомендовано до впровадження у сільськогосподарське виробництво.

Юні лісівники – природоохоронці з 42 шкільних лісництв області посадили 222,9 га лісу, 14 тис. дерев, 19 тисяч кущів, зібрали 160 кг грибів, 2 тисячі ягід, 10 тисяч кг лікарської сировини, огородили і розселили 1047 мурашників, виготовили 14 тисяч шпаківень.

Координаторами еколого-натуралістичної роботи в області були обласна станція юних натуралістів (директор Крамаренко Л. В.) та 5 районних: Ніжинська (директор Кожуріна Л. П.), Новгород-Сіверська (директор Ільяна З. І.), Семенівська (директор Кутковий О. Ф.), Чернігівська (директор Оніщенко О. Ф.), Щорська (директор Джума М. Г.).

З 1986 року Чернігівська область є однією з областей, яка постраждала в наслідок катастрофи на Чорнобильській АС. Наслідки Чорнобильського лиха не давали можливості в новому обсязі учням проводити природоохоронні і господарські роботи у відкритому ґрунті, на навчально-дослідних ділянках, в полях, лісах, природних угіддях.

З 1990 року при обласній станції юних натуралістів працює координаційний центр по екологічному вихованню школярів, природоохоронній діяльності і дослідницькій роботі.

В 60 профільних гуртках і секціях клубів «Квіти України», «Господарочка», «Сімейне коло», «Берізка», «Ерудит» та в 7 секціях Чернігівського територіального відділення МАН працювало більше 2 тисячі учнів. В роботів з юннатами оновлюється зміст, з'являються нові форми роботи.

Колектив станції працює над проблемою: засвоєння школярами ідеологічної української державності та формування національної самосвідомості засобами еколого-натуралістичного виховання.

При екологічному клубі «Берізка» створена екологічна агітбригада «Десяночка», яка висвітлює свою практичну природоохоронну діяльність по захисту довкілля, розкриває практичну участь юннатів у масових еколого-натуралістичних заходах.

З метою розширення та поглиблення впливу на процес екологічного навчання створена відеотека «Екологія – XXI століття». В її каталозі більше 100 відеофільмів, які використовують вчителі міста та області, під час проведення уроків, гурткових занять, лекцій, виховних заходів тощо.

Юннати області – активні учасники Всеукраїнського конкурсу «Мій рідний край – моя Земля» та руху учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків».

Юні дослідники і природоохоронці приймали активну участь у проведенні природоохоронних операцій: «Ялинка», «Сад», «Лелека», «Пролісок», «Живе срібло», «Сон – трава» тощо.

Вони взяли участь у спільному українсько-американському проєкті «Вчителі та учні досліджують рослини в космосі».

Активно співпрацюючи з громадськими організаціями «Зелений світ»,

«Врятування від Чорнобилів», юннати включилися в проведення акції «Діти за врятування землі», екологічного довгострокового проекту «Зелений німб України» та операції «Юннати – дітям Чорнобиля».

Традиційними стали натуралістичні акції «Подаруй квіти ветерану», «Зелений вінок Пам'яті» та «Сад Пам'яті».

У 1995 році до 70-ти річчя юннатівського руху в Україні школярі Чернігівщини взяли активну участь у Всеукраїнській природоохоронній зеленій естафеті «Без верби і калини нема України». Під час її проведення діти заклали 315 декоративних шкілок і 27 плодово-декоративних розсадників, 25 скверів, 63 алеї, виростили більше 117 тисяч розсади квітів та овочевих культур, обсадили береги річок, ставків, озер, криниць калиною, вербою.

У 2000 роках природоохоронці Чернігівщини з 793 загальноосвітніх шкіл, 40 позашкільних закладів, юні натуралісти з 459 профільних гуртків, 12 учнівських лісництв, 446 природоохоронних загонів приймали активну участь у виконанні освітніх навчально-виховних і практичних завдань Всеукраїнських та обласних еколого-натуралістичних заходів, а саме: Всеукраїнських конкурсів школярів та учнівської молоді «Мій рідний край – моя Земля», «Парки – легені міст і сіл», «Юний селекціонер», «До чистих джерел», акцій «Посади сад», «Флора України: компас у зеленому світі», Міжнародних програм «GLOBE», «Великий зимовий облік птахів» та обласних регіональних акцій.

Вони неодноразово відзначалися грамотами Національного еколого-натуралістичного центру Міністерства освіти України, обласного управління освіти і науки облдержадміністрації та безкоштовними путівками до Всеукраїнського табору «Юннат».

Школярі області – учасники Всеукраїнської акції «Посади сад», заклали 607 шкілок, 319 плодородсадників, посадили нові сади та ягідники на площі 87 га, зібрали понад 100 т плодів, 27 т ягід.

Серед кращих учасників акції гуртки юних садівників Чернігівської обласної станції юних натуралістів, Ярославської ЗОШ I–III ступенів Бобрівського району, Дібрівненської ЗОШ I–III ступенів Городнянського району.

444 навчально-дослідних земельних ділянок області стали учасниками обласного етапу Всеукраїнського конкурсу на крашу навчально-дослідну земельну ділянку.

Кожного року юннати станції закладають і проводять на навчально-дослідній земельній ділянці більше 50 дослідів, з них 40 за рекомендаціями вчених Інституту сільськогосподарської мікробіології УААН, ЗАТ НВО «Еліткартопля», Чернігівського інституту агропромислового виробництва, Чернігівського опорного пункту інституту садівництва УААН, обласного державного проектно-технологічного центру охорони родючості ґрунтів і якості продукції, Інституту зоології НАН, Чернігівського, Ніжинського, Київського державних університетів.

Крім дослідницької роботи навчально-дослідна земельна ділянка є місцем проведення педагогічної практики для студентів хіміко-біологічного факультету Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та навчально-виробничої літньої практики для школярів і учнівської молоді міста, педагогів-організаторів еколого-натуралістичної роботи в школах області.

Нині у 62 профільних гуртках і секціях клубів «Квіти України», «Берізка», «Ерудит», «Господарочка» навчаються і виховуються біля 2 тисяч учнів шкіл міста та області.

Щороку на допомогу вчителям, школярам, працівникам позашкільних та дитячих оздоровчих закладів розробляються інструктивно-методичні матеріали, проводяться обласні, районні семінари та консультативні дні.

Для вчителів природничих дисциплін, організаторів еколого-натуралістичної роботи створено експериментальний педагогічний майданчик по використанню педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Для учнів, студентів, батьків, вчителів міста та області організовано роботу шкіл юного аранжувальника та юного акваріуміста, де діти та дорослі вчаться мистецтву аранжування, а також набувають практичних умінь і навичок з акваріумістики.

На міському і обласному телебаченні організовано роботу постійних рубрик «Паросток», «Господарочка», де юні друзі розповідають про те чим займаються юннати сьогодні, про свої великі і малі справи.

Підведенню підсумків роботи гуртків, секцій, клубів та популяризації їх здобутків сприяють творчі звіти та виставки: «Природа очима дітей», «Цілющий сад», «Цей дивовижний акваріумний світ», «Аптека на вашому столі», «Подорож в країну Юннатію», «Усе прекрасне на Землі бере початок з колоска», «Краса Землі в твоїх руках, людино» та інші.

Продовжує свою роботу відеотека «Екологія XXI століття» та екологічна агітбригада «Десняночка».

Поглибленню знань про природу рідного краю, популяризації кращого досвіду екологічної освіти і виховання в школах і позашкільних закладах області сприяє робота обласної екологічної поштової скриньки «Любимо, шануємо, вивчаємо і примножуємо природу Сіверського краю». Школярі і учнівська молодь разом з батьками і учителями працюють за 9 напрямками «Ми діти рідного краю», «Моя маленька Батьківщина», «Природа очима дітей», «Легенди мого краю», «Шануємо рідну землю», «Криниці нашого дитинства», «Дари природи в мой родині», «Нам допомагають», «Наш голос на захист природи».

З 2004 по 2009 роки юні натуралісти спільно з управлінням освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації, кафедрою екології Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та Президією обласної ради УТОП проводять обласний конкур-огляд на краще внутрішнє та зовнішнє озеленення загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів.

Юннати Чернігівщини прагнуть зберегти неповторну красу рідного краю і роблять все можливе, попри негаразди сьогодення, аби і майбутнє покоління могло слухати спів пташок, пити чисту воду, дихати свіжим повітрям і жити в згоді з довкіллям.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мазун Юлія Михайлівна,

методист Станції юних натуралістів м. Білої Церкви Київської області

Добре відомо, що кожне нове покоління людей формує систему власних ціннісних установ, орієнтацій, ставлення до тих чи інших явищ. Сучасна українська молодь формується в умовах трансформаційних процесів в українській державі. Становлення ринкових відносин, вільне поширення західної кіно- і відеопродукції, поширення комп'ютерних технологій – все це та багато іншого визначило своєрідне, більш легке, а можливо і легковажне ставлення молодих людей до вживання алкогольних напоїв, тютюнокуріння, вживання або хоча б спроби наркотичних та токсичних речовин, ранній вступ у статеві відносини. Тому одним з напрямів превентивного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах є формування навичок здорового способу життя, а саме:

- виховання у молодого покоління світоглядного пріоритету безумовної цінності здоров'я, формування свідомої потреби у веденні здорового способу життя, розуміння відповідальності за індивідуальне та громадське здоров'я;

- формування престижу здоров'я;
- пропаганда фізичної активності, раціонального харчування;
- сприяння формуванню у підлітків стійкої протидії шкідливим звичкам.

Здоров'я людини передбачає процес збереження й розвитку її психічних і фізіологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності за максимальної тривалості життя. Здоров'я залежить не тільки від біологічних, генетичних і психофізіологічних задатків людини, а й від її культури, що включає різні способи реалізації соціальних та природних сил індивіда. Тому збереження й відновлення здоров'я перебувають у прямій залежності від рівня культури особистості. Поняття «культура здоров'я» формулюють як певний рівень медично-валеологічної грамотності населення, стан соціального благополуччя, ступінь розвитку творчих сил, фізичних, психічних і розумових здібностей людини, виражених в організації її життєдіяльності, у ставленні до самої себе, інших людей, до природи.

Формування навичок здорового способу життя передбачає систематичний комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення збереження здоров'я дитини як цінності дитячого колективу, що сприятиме гармонійному розвитку їх психофізичних здібностей.

Педагогічними працівниками нашого закладу були проведені соціологічні анкетування серед старшокласників міста Білої Церкви з метою визначення рівня обізнаності школярів про шкідливі фактори життя. Серед питань анкети були і такі: «Ти палиш?», «Чи вживають спиртні напої у вашій сім'ї?», «Який вплив, на вашу думку, мають на організм людини спиртні напої?», «Що ти знаєш про наркотики?». Також проводилось анкетування з метою виявлення способу життя учнівської молоді – переважну більшість вільного часу 15-тирічні учні шкіл міста проводять у спілкуванні з друзями, що відповідає віковим потребам молодих людей цього віку. Значну ж частину часу

підлітки проводять перед екраном телевізора та монітора комп'ютера. Майже половина опитаних займається спортом. Корисним та конструктивним видам діяльності (самоосвіта, читання літератури, відвідування кіно, театрів, виставок, заняття в гуртках, рукоділля, майстрування, благоустрій житла) приділяє увагу значно менша частина молоді. Дані опитування не могли не викликати занепокоєння. Цілеспрямована інформаційно-просвітницька робота з учнями є головною передумовою усвідомлення ними цінності здоров'я і здорового способу життя.

Розпочався новий етап діяльності закладу як осередку дитячо-юнацького молодіжного волонтерського руху «Ми – за здоровий спосіб життя». Адже відомо, що підлітки краще сприймають інформацію від однолітків. Діяльність навчального центру волонтерів підліткового руху здійснюється за трьома напрямками:

- «Ми – за здоровий спосіб життя»,
- «Молодь проти СНІДу. Обери життя»,
- «Охорона довкілля – справа спільна».

Представники учнівського самоврядування загальноосвітніх закладів міста мають змогу раз на тиждень відвідувати навчальні тренінги (тривалість заняття 4 години), які розширюють і поглиблюють знання підлітків про шкідливість вживання психоактивних речовин, алкоголю, тютюну тощо; розширюють знання про різні форми залежної поведінки. Одночасно підлітки дізнаються про можливі шляхи запобігання формуванню шкідливих звичок або методи їх подолання. У процесі навчання волонтерів здійснюється моніторинг впливу тренінгових програм на впевненість підлітків у собі, динаміку намірів щодо вживання алкоголю, наркотиків, тютюну. Після завершення навчання у волонтерських групах вихованці набувають навичок тренера, отримують посвідчення волонтера. Вони проводять лекції, бесіди, круглі столи, конференції, тренінги, ігри, покази відеоматеріалів, вистави з профілактики ВІЛ/СНІДу з метою формування духовної та моральної чистоти, екологічної та валеологічної культури, негативного ставлення до тютюнокуріння, алкоголю, наркоманії у підлітків-однолітків та учнів молодших класів свого навчального закладу. Протягом трьох років посвідчення отримали 152 волонтери – валеологи та 129 волонтерів-екологів, які проводять практичну валеологічну та природоохоронну діяльність: залучають однолітків до різноманітних акцій, конкурсів, випускають листівки, буклети та проводять тренінги серед молодших школярів.

Результатом творчої діяльності працівників СЮН м. Білої Церкви як Школи сприяння здоров'ю та в рамках діяльності тренінг-центру є навчально-методичний посібник «Здоров'я у твоїх руках», який у 2008 році був схвалений науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки України та рекомендований для використання у практичній діяльності керівників гуртків, класних керівників, вчителів, які викладають предмет «Основи здоров'я», практичним психологам та соціальним педагогам. У збірнику представлений комплекс матеріалів: навчальні програми, які забезпечують системність та наступність гурткового навчання, плани проведення занять, опорні схеми, сценарії виховних справ.

Позашкільний навчальний заклад має забезпечувати засвоєння вихованцями гуртків, творчих об'єднань комплексу конкретних знань про здоровий

спосіб життя. В процесі формування навичок здорового способу життя рекомендуємо керуватися такими пріоритетами:

- вірити в цінність кожної дитини;
- дотримуватись конфіденційності;
- надавати позитивну інформацію;
- бути порадником, а не моралістом;
- поважати думку й позицію дитини;
- акцентувати увагу дитини на власних позитивних рисах, характеристиках і здобутках.

Отже, позашкільні навчальні заклади мають забезпечити оптимальні організаційно-педагогічні умови для профілактики девіантної поведінки вихованців гуртків, творчих об'єднань, формування в дітей та учнівської молоді навичок здорового способу життя, високого рівня правової культури та позитивної соціальної орієнтації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрицька В. Як зберегти психічне здоров'я: Поради для вчителя // Директор школи. – 2002. – № 15. – С. 8–10.
2. Василенко Н. Проблема здорового способу життя в освіті європейських країн // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 19–22.
3. Заїка Л. Формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я: Методичні рекомендації // Директор школи. – 2002. – № 15. – С. 7.
4. Зубалій М., Закопайло С. Складові здорового способу життя // Завуч. – 2000. – № 20–21. – С. 29.
5. Кириленко С. Розвиток педагогічних технологій формування культури здоров'я старшокласників // Рідна школа. – 2003. – № 11. – С. 50–55.
6. Кривошеєва Г. Культура здоров'я особистості як соціально-педагогічна проблема // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 35–37.
7. Кримський С. Принципи духовності XXI століття // Директор школи. – 2003. – № 15. – С. 8–10.
8. Оржеховська В. Проблеми морально-духовного розвитку неповнолітніх у контексті превентивного виховання // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С. 2–4.
9. Пономаренко В.С., Воронцова Т.В. Школа проти СНІДу. – К.: Алатон, 2004. – 16 с.
10. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків: Методичні рекомендації для педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків // Все для вчителя. – 2003. – № 30. – С. 53–64.
11. Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Редакції загально-педагогічних газет, 2003. – 112 с.
12. Савченко О.Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції: Доповідь на спільній сесії АМН та АПН України «Актуальні проблеми здоров'я та освіти дітей на початку XXI століття» // Директор школи. – 2001. – № 37. – С. 5–6.
13. Свиридено С. Навчаємо дітей здорового способу життя // Учитель. – 2000. – № 4–6. – С. 27.
14. Тенета небезпеки: ВІЛ як проблема розвитку // Завуч. – 2001. – № 8. – Вкладка.
15. Стан репродуктивного здоров'я України // Завуч. – 2001. – № 31. – Вкладка.
16. Статеве виховання підлітків: Батьківський лекторій // Все для вчителя. – 2000. – № 26. – С. 2–25.
17. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О. Яременко, О. Балакірева та ін. – К.: УІСД, 2000. – 207 с.

18. Формування здорового способу життя молоді: стратегія для України. – К.: УІСД, 2001. – 24 с.
19. Формування здорового способу життя молоді: Навч.-метод. посібн. – К., 2005. – 116 с.
20. Формування навичок здорового способу життя і духовної культури дітей та молоді: проблеми, пошуки, перспективи // Педагогічна газета. – 2001. – № 5. – С. 1–4.
21. Шахненко В., Цуканова Є. Концепція «Школи здорового способу життя та безпеки життєдіяльності» // Освіта. – 2001. – № 69-70. – С. 6-7.
22. Яременко Н. Методичні рекомендації щодо організації превентивного виховання в навчальних закладах // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Квітень 2001. – №16. – С. 55–59.

НАВЧАННЯ В ПОЄДНАННІ З ПРИРОДОЮ

Віталій Григорович Бедніа,
директор Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді

Досвід організації додаткової освіти позашкільними навчальними закладами напрацьовано десятиріччями. Вони не тільки організують додаткову освіту з різноманітних наук, а й надають можливість набуття навичок практичної роботи, досвіду науково-дослідницької роботи, що допомогло не одному поколінню вихованців обрати свій життєвий шлях. Адже позашкільна освіта – необхідна ланка у вихованні повноцінної особистості, у її розвитку, в ранній профорієнтації.

Одне з основних завдань сьогодення – виховання покоління, що навчиться взаємодіяти з природою, а не тільки споживати її дари, гармонійно співіснуючи з нею.

Педагогічний колектив Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді взяв на себе роль організатора та координатора позашкільної освіти і виховання серед закладів освіти регіону. Позитивний досвід роботи, результативна праця педагогів, використання в роботі сучасних технологій – це запорука успіху даної справи.

Сьогодні талановиті діти, особливо з сільської місцевості, потребують особливої уваги і підтримки, тому перед педагогічним колективом нашого закладу постало завдання пошуку та підтримки обдарованої, творчої учнівської молоді, нової генерації української еліти, підготовки старшокласників до проведення науково-дослідницьких і експериментальних робіт членів МАН та НТУ України, вступу їх до вищих навчальних закладів. Ось із цією метою в листопаді 2000 року була створена обласна очно-заочна біологічна школа, що діє як структурний підрозділ Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, у своїй роботі керується Законами України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Положенням про МАН та НТУ України».

Очно-заочна біологічна школа працює по двох секціях: хімії та біології. На І курс зараховуються учні 9-10 класів загальноосвітніх навчальних закла-

дів на підставі рекомендацій директорів шкіл, відділів освіти та за підсумками виконання тестових завдань. Навчальний план і програми, які розроблені викладачами вищих навчальних закладів, погоджені на кафедрах вищих навчальних закладів та розраховані на два роки навчання.

До роботи в школі залучаються висококваліфіковані наукові працівники Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та Полтавської державної аграрної академії. Всі викладачі мають вчений ступінь та звання. На заняттях секцій слухачі очно-заочної біологічної школи поглиблено вивчають дисципліни природничого циклу, які закріплюють та узагальнюють під час польової біологічної практики, що проходить влітку по закінченню I курсу на базах природозаповідних територій Полтавської області (РЛП «Нижньоворсклянський», геологічна пам'ятка природи «Бутова гора» та інші). Результати практик, як правило, знаходять своє продовження на рівні наукових робіт Малої академії наук.

Щоб не перервати ланцюжок системи екологічної освіти і виховання, педагогічний колектив Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді у 1995 р. запровадив обласну екологічну експедицію «Чиста хвиля», учасниками якої щорічно стають вихованці еколого-натуралістичних центрів області, члени МАН, що мають здібності до дослідницької роботи, зацікавлені у вирішенні екологічних проблем довкілля.

Відповідно до положення, що затверджене наказом управління освіти і науки облдержадміністрації, зареєстроване в обласному управлінні юстиції, експедиції проходять у формі байдаркових походів і мають на меті реалізацію завдань Міжнародної науково-освітньої програми з моніторингу якості води «Міжнародний інститут води».

У результаті була проведена наступна наукова робота по вивченню водної сітки області:

1. Детально вивчено та взято на облік більшість водних ресурсів області.
2. Досліджено водну сітку області, включаючи малі річки, озера, джерела, криниці Лубенського, Хорольського, Лохвицького, Миргородського, Гадяцького, Шишацького, Великобагачанського, Кременчуцького, Новосанжарського, Котелевського районів.
3. Проведено порівняльний аналіз проб води з основних рік області по п'яти показниках: вміст кисню, вміст нітриту, РН, вміст нітратів і фосфору.
4. Отримані показники порівняно з даними санітарно-епідеміологічних станцій.
5. Зібрано архівні та історичні дані про стан рік.
6. Зроблено висновки щодо екологічного стану рік області.
7. Обстежені заповідні території області:
  - Загальнодержавний заказник Руський Орчик (с. Ряске Машівського району), цінний природний комплекс в заплаві річки Оріль з багатим тваринним світом. Зроблено опис регіонально рідкісних та мало поширених видів рослин. Зібрано гербарний матеріал.
  - Ландшафтний заказник місцевого значення Усть-Лип'янка з характерно типовим ландшафтом притерасної частини заплави правого берега річки Оріль та рідкісними голофітними угрупованнями. Зроблено опис рідкісних та лікарських рослин. Закладено гербарій.

– Ландшафтний заказник місцевого значення Маячківський. Зроблено опис специфічної рослинності на голофітних луках притерасної частини річки Оріль.

– Гідрологічний заказник місцевого значення Шедієво, цінне болото в заплаві річки Оріль, місце гніздування рідкісних птахів (сірого журавля, лебедя-шипуну). Поповнено гербарний матеріал. Проведено фотографування. Зроблено опис регіонально рідкісних, червонокнижних та лікарських рослин.

Однією із складових ланок виховання є обласний дитячо-юнацький оздоровчий табір „Еколог”, який створено у 2005 році на базі загальноосвітньої школи с. Міські Млини Зіньківського району як структурний підрозділ закладу.

Вже чотири роки у таборі кожен зміну (а їх 4) відпочиває по 135 дітей. Це талановиті діти Полтавщини, які здобули перемогу в міжнародних, всеукраїнських, обласних та районних конкурсах, переможці олімпіад, юні дослідники Малої академії наук.

Заходи, які проводяться в таборі, перш за все спрямовані на згуртування загонів, підвищення емоційного настрою та створення дружньої атмосфери. Діти мають змогу проявити себе у музичному та хореографічному мистецтві (концертна програма «Зорепад», конкурс музичних талантів, конкурс відеокліпів), у спорті (змагання «Веселі старт», Відкриття Малих Олімпійських ігор, «Козацькі розваги»). Поза увагою не залишаються і традиційні народні свята («Івана Купала», «День української культури»).

Педагогічний колектив активно співпрацює з Опішнянським центром фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх». Діти мають змогу відвідувати футбольні матчі, часто стають учасниками різних спортивних змагань. У таборі обладнаний спортзал та спортмайданчик, в достатній кількості є спортивентар.

Також для дітей проводяться цікаві поїздки з екскурсіями до Диканського ландшафтного парку, по Гоголівських місцях, на Більське городище, до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Уся робота у таборі «Еколог» базується на принципах гуманності, змістовності, розвитку творчих здібностей та індивідуальному підході до розвитку особистості дитини.

Полтавський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді працює як координаційно-методичний центр, що координує роботу позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів 5 міст та 25 районів області з питань еколого-натуралістичної освіти дітей і учнівської молоді.

З цієї метою у січні 2006 року був створений відділ біології та методичної роботи, яким було запроваджено випуск щомісячного інформаційно-методичного вісника.

Теми вісників визначаються відповідно до потреб педагогічних працівників області.

Інформаційно-методичні вісники містять інформаційну і методичну сторінки. На інформаційних сторінках висвітлюються заходи, які відбуваються в нашому закладі, місті, області; заходи, в яких взяли участь наші працівники, гуртківці.

Публікації методичної сторінки, як правило, об'єднані однією темою.

Є рубрика «На допомогу керівникам гуртків», яка вміщує авторські програми, виховні заходи, вікторини, кросворди. У деяких друкуємо сторінку «Це цікаво знати...»

Останнім часом, з метою пропаганди і ознайомлення з районними позашкільними закладами друкуємо історичні матеріали, розробки занять і виховних заходів наших колег з районів.

Так, наприклад, випущено інформаційно-методичні вісники:

- у січні – «Зернини педагогічного досвіду Миргородського району»;
- у березні – «З досвіду роботи Кременчуцького еколого-натуралістичного центру учнівської молоді»;
- у червні – «З досвіду роботи Котелевської районної станції юних натуралістів»;
- у липні – «Новосанжарська районна станція юних натуралістів – осередок еколого-натуралістичної освіти та виховання в районі»;
- у вересні – «Від екології природи до екології душі» (з досвіду роботи Лохвицького міського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді).

Започатковану роботу будемо вдосконалювати, залучати до неї все більше дописувачів.

Педагогічний колектив нашого закладу підтримує роботу тих організацій, які займаються екологічною освітою та практичною природоохоронною роботою в області. Адже всі ми маємо спільну мету – виховання нового покоління і сподіваємося, що воно стане екологічно свідомим, навчиться цінувати скарби держави, що подарувала природа.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Бельська В. В.,

директор Кременчуцького еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, Полтавської обл.

Одне з актуальних завдань сучасного позашкільця — пошук оптимальних шляхів зацікавлення вихованців навчанням, підвищення їхньої розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво й соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Це означає, що педагог має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій, за допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння, а й розвивалися такі якості дитини, як пізнавальна активність, самостійність, уміння творчо виконувати завдання. Отже, потрібно формувати не лише вузьконавчальні, а й широкі пізнавальні мотиви, вихованець повинен перейти від цікавості (ситуативного інтересу) до зацікавленості. В. Сухомлинський зазначав, що саме від нас, дорослих, залежить, чи відчужена дитина романтику, красу пізнання.

Педагогові слід брати до уваги чинники, які гальмують розвиток навчаль-

но-пізнавальної активності, з огляду на це потрібно запобігати перевантаженню розумових сил, уникати одноманітності навчальної праці.

Що ж саме може стати показником сформованої пізнавальної активності учнів? Насамперед — їхні дії.

Сучасна психологія і педагогіка доводять, що в процесі навчання учень не просто сприймає, усвідомлює, запам'ятовує, а й виконує складну систему розумових дій, спрямованих на засвоєння знань.

Завдяки цій розумовій діяльності знання стають його надбанням. Початковим етапом засвоєння знань є сприйняття. На перший погляд здається, що на заняттях активним є лише педагог, а учні повинні його слухати, спостерігати. Насправді це не так. Уже на цьому етапі оволодіння знаннями - важлива активна діяльність школярів. Проте вона не з'являється сама по собі, її повинен створити вчитель. Теорія і практика пропонують цілу систему шляхів активізації сприйняття учнями навчального матеріалу.

Якість сприйняття підвищується, якщо діти підготовлені до засвоєння нового матеріалу шляхом постановки перед ними пізнавальних і практичних завдань.

Пізнавальна активність учнів підвищується, якщо педагогу вдається створити так звану проблемну ситуацію на початку вивчення нового матеріалу, тобто викликати в учнів запитання: Чому відбувається таке явище? Як можна пояснити цей факт? За таких умов діти протягом заняття, слухаючи пояснення вчителя, активно шукатимуть відповідь на запитання.

Проблемні ситуації особливо часто виникають підчас проведення експериментів, спостережень, виконання різноманітних практичних завдань.

Важливим шляхом активізації сприйняття є використання попереднього досвіду учнів: їхні власні спостереження, участь у різних видах роботи, почута розповідь старших людей, батьків. Цей досвід дітей використовують, плануючи свою роботу з ними. Пропонується дітям провести спостереження за окремими явищами природи, життям людей, поведінкою тварин тощо.

Сприйнятий вихованцем навчальний матеріал повинен бути осмислений відповідно до його знань. Осмислення є центральною ланкою в процесі засвоєння знань і відбувається не окремо від сприйняття, а разом з ним. З метою посилення ефективності засвоєння знань дуже важливо ставити дитину перед необхідністю порівнювати, аналізувати, узагальнювати сприйняте. У результаті узагальнення, осмислення знань виникають поняття.

Викликати пізнавальну активність в дітей можна за умов добре продуманої й обгрунтованої системи навчання.

З метою детального вивчення предмета або явища можна використати прийоми, які допоможуть учням успішно засвоїти навчальний матеріал, вникнути в суть дослідження біологічних процесів. Одним з таких прийомів є евристичний. Суть його полягає в тому, що педагог ставить перед учнями запитання на кмітливість з додатковими навідними запитаннями, чим спонукає до інтуїтивного розв'язання пізнавального завдання. Евристичний прийом розвиває в учнів здатність здогадуватися, кмітливість, творчий підхід до виконання пізнавального завдання.

Розвитку вмінню досліджувати істину сприяє також сократичний прийом. У Стародавній Греції філософ Сократ будував бесіду з учнями таким чином,

щоб викликати їх на обговорення спірних питань. Він спрямовував хід бесіди в таке русло, щоб вона набула характеру дискусії. На заняттях є можливість для того, щоб учні намагалися доводити й обґрунтовувати свої міркування, використовуючи запас знань або наочність.

У процесі навчання учні під керівництвом учителя здобувають нові для них знання. Щоб викликати в учнів пізнавальний інтерес до нового навчального матеріалу, потрібно використовувати різноманітні методичні прийоми: створення проблемної ситуації, прийом новизни, значущості, динамічності, дослідницький прийом та інше. Усі вони збуджують допитливість, пізнавальний інтерес і можуть бути використані на всіх етапах вивчення навчального матеріалу.

Час, в який ми живемо і працюємо, висуває все нові й нові вимоги до знань і наших здібностей. Знати й уміти все неможливо, та й не потрібно. Зате вміти освоювати нове, коли в цьому виникає необхідність, — зараз найголовніше.

Як досягти високої якості навчання на кожному занятті? Це питання хвилювало, хвилює і хвилюватиме кожного педагога.

Заняття як форма постійно змінюється і наповнюється новим змістом. Вибір форми навчання залежить від мети, змісту, застосування тих або інших технологій і методів навчання. Цілі заняття не виникають стихійно, а узгоджуються з цільовими установками, визначеними навчальними програмами Міністерства освіти.

Сучасні методи навчання — це добре забуті старі, тільки на новому витку історичної спіралі вони набули іншої інтерпретації, їх тепер називають інтерактивними технологіями. Класифікацію й опис цих технологій можна знайти в науково-методичній літературі, їх застосування зобов'язує педагога детально продумувати завдання для вихованців, розраховувати час заняття, використовувати багато додаткової літератури, переглянути систему оцінювання, знайти місце відеосюжету тощо.

Прагнення розвивати самостійний пошук інформації учнями наштовхує педагога на створення нетрадиційних занять. Їхня підготовка — складна справа для педагога. На такому занятті він виступає в ролі ведучого, а 60 % часу діти самостійно вивчають матеріал у парах або групах, тобто активно взаємодіють один з одним.

Інтерактив має велике значення в спілкуванні між тими, хто навчає, і тими, кого навчають. На заняттях із застосуванням інтерактивних технологій виявляються не тільки діти, але й учитель розкривається перед учнями.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА УЧНІВ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ПРИРОДНИЧОГО НАПРЯМКУ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

*Троїцька Т. Б.,
директор Миколаївського обласного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді*

Виходячи із припущення, що науково-дослідна робота, яка в кінцевому підсумку реалізується через конкурси-захисти наукових робіт Малої академії наук, є формою позакласного та позашкільного навчання, що в найбільшій мірі може забезпечувати потреби учнівської молоді в творчій самореалізації, метою представленої роботи є аналіз організаційних, навчально методичних та психологічних факторів, що можуть впливати на дієвість означених освітніх заходів.

Досвід показує, що такий інноваційний вид освітньої діяльності, як управління процесом науково-дослідної роботи учнів, ще не має достатньо опрацьованого та апробованого дидактичного обґрунтування та методичного супроводження.

Досліди та спостереження, які передбачені програмами більшості юнацьких гуртків, майже не несуть інноваційного потенціалу. В кращому випадку вони формують навички виконання дослідницької роботи в галузі біології, екології, сільського господарства.

Механічне перенесення методів та прийомів «дорослої науки» також не вирішує всіх завдань, що поставлені перед учнівською науково-дослідною діяльністю.

Можна виділити кілька аспектів, що принципово відрізняють «учнівську» науку від науки «дорослої», але зупинимося лише на одному, реалізація якого дозволяє розкрити величезний інноваційний потенціал.

Відслідкування та своєчасна корекція психологічних проблем дорослої людини під час її професійної діяльності є завданням в першу чергу самої дорослої людини. На відміну від цього, психологічний супровід позашкільної навчальної діяльності підлітків та юнацтва, сьогодні набуває рис одного із пріоритетних напрямків діяльності позашкільного навчального закладу та напрямів інноваційної освітньої діяльності. Визнання факту підвищених психологічних навантажень під час нестандартної навчальної діяльності на олімпіадах визнається, зокрема Л. С. Вашенко. Під час науково-дослідної діяльності, яка реалізується через систему МАН, ці навантаження більші за інтенсивністю, триваліші за часом (для успішної природничої роботи потрібно мінімум 2 роки!) та різноманітніші за змістом. Тому виникає потреба у психологічному супроводі процесу нестандартної навчальної та наукової діяльності, а саме:

- аналізу мотиваційної сфери учня на початку діяльності, його формування, контроль та корекція на протязі діяльності;
- рання діагностика, корекція та профілактика негативних психологічних станів під час діяльності (стреси, фрустрації та ін.);
- аналіз психологічного портрету особистості з метою підвищення ефективності навчальних методів і процедур;

- навчання психологічних прийомів ефективною демонстрації результатів діяльності (публічний захист роботи тощо).

На нашу думку, окрім специфічних методичних розробок з конкретних видів науково-дослідної роботи у галузі біології, екології, сільського господарства, слід врахувати два центральних, ключових проблеми, без успішного вирішення яких ефективне управління науково-дослідною роботою учнів буде неможливим.

1. Інтенсивне формування наукового дискурсивного мислення, наукової методологічної культури, етики наукового дослідження та спілкування. Ці освітні та виховні завдання мають випереджувати формування спеціальних знань та навичок.

Практична реалізація вищевикладеного положення, як свідчить наш дослід, успішно можлива шляхом формування «малої» наукової школи на базі еколого-натуралістичного центру.

Ми вважаємо, що прикладом такої школи може слугувати започаткована 10 років тому у Миколаївському ОЕНЦУМ програма селекційної роботи з природними видами та культурними формами роду *Iris* (Півниками). Ця програма є багатогалузевою, комплексною та довготривалою, тобто потребує для успішної реалізації кооперації зусиль кількох поколінь юних дослідників. Учень, що вирішив присвятити себе науково-дослідній роботі, з перших кроків потрапляє до сталого сформованого середовища міжособистісних стосунків – формальних та неформальних. Другий, більш прикладний аспект: за 2–3 роки «селекційного стажу» юний селекціонер не встигає провести повний цикл досліджень. Він в значній мірі користується здобутками попередніх дослідників (селекційні лінії, окремі «перспективні» сіянці, аналізує та описує результати схрещувань попередніх років); в свою чергу він сам повинен спланувати та провести схрещування «на майбутнє». Така обов'язкова вимога роботи, прийнята у нас, автоматично породжує відповідальність за якість своїх досліджень.

2. Оптимальне поєднання групової та індивідуальної форм навчання під час проведення науково-дослідної роботи.

Програма селекційної роботи з *Iris* має такі основні напрямки:

- вивчення природних популяцій видів, їх стану; рання діагностика загрози зникнення та скорочення чисельності видів;
- інтродукція знайомих або цікавих у селекційному відношенні форм у культуру з метою створення банку генів;
- залучення генетичного матеріалу природних форм до геному форм культурних, тобто проведення багатостадійної міжвидової гібридизації;
- селекційна робота із різними культурними формами (схрещування, відбір, створення селекційних ліній тощо);
- вивчення впливу явища поліплоїдії та різних її проявів в процесі міжвидової гібридизації.

Така широка і багатогранна діяльність просто неможлива без впровадження як «обов'язкового мінімуму» наукових знань та навичок (у нашому випадку це польова практика з основами геоботаніки та визначення рослин – класична схема підготовки університетських біологів, а також оволодіння технікою штучного запилення «під час цвітіння запилюють всі – від

директора центру до новачків») які реалізуються через групове навчання, так і індивідуальної підготовки в галузі генетико-статистичного аналізу, а останнім часом і цитогенетики.

Першими результатами впровадження запропонованої концепції є два призиви місця на Всеукраїнських конкурсах-захистах МАН та конкурсах «Юний селекціонер» з «ірисової тематики».

Розробка окреслених в даній роботі напрямів управління видами діяльності учнів, що мають найвище проявлення творчої особистості, дозволить підвищити їх ефективність, забезпечити всебічну творчу самореалізацію обдарованої молоді, а вищі навчальні заклади – високочласними студентами.

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

*Ритенко Олена Володимирівна,
практичний психолог Миколаївського обласного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді*

Державна політика у галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Саме у молодому віці повинна прищеплюватись та виховуватись мотивація до такого способу життя, його доцільність та необхідність.

Пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідальному ставленню до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. Це здійснюється через розвиток ефективної валеологічної освіти, оптимізацію режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Формування в учнів позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді, який є профільним позашкільним навчальним закладом, здійснюється, насамперед, у 2-х напрямках:

- пропаганда екології, біології, психології, валеології безпосередньо через спеціальну освіту;
- формування здорового способу життя через власну творчість, участь у роботі гуртків та творчих учнівських об'єднаннях.

Найважливішими напрямками профілактичної роботи практичного психолога в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному Центрі учнівської молоді є:

- профілактика стресових і постстресових станів;
- профілактика конфліктів в учнівських та педагогічних колективах;
- профілактика дезадаптації дітей;
- профілактика девіантної та делінквентної поведінки підлітків та молоді;
- запобігання появи негативних явищ в учнівському середовищі тощо.

Основні напрямки профілактичної роботи в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді:

- *Ведення соціального паспорту кожного гуртка Центру.* Охоплення нату-

ралістичною роботою дітей з негативною Я-концепцією, дітей, які займають позицію «відторгнутих» в шкільному колективі, які не можуть реалізувати свої здібності під час шкільних занять, які вважаються невстигаючими, схильними до девіантного поведінки, дітей з ризиковою поведінкою, дітей з деструктивних сімей. В ОЕНЦУМ ведеться шефська робота в санаторії «Південний», школами-інтернатами № 4, 5, 7 м. Миколаєва. На базі цих закладів постійно збільшується мережа гуртків різних профілів: «Екологічний театр», «Психологія для підлітків», «Науковий гурток з психології», «Краса і здоров'я» (ці гуртки працюють за авторськими програмами, складеними працівниками ОЕНЦУМ), а також «Юні квітникарі», «Юні квітникарі-аранжувальники», «Юні натуралісти», «Юні любителі домашніх тварин», «Юні аматори зеленої архітектури», «Юні флористи».

• *Профілактична робота з учнями через навчання на гуртках.* Орієнтація учнів гуртків на здоровий спосіб життя. Спеціально розроблені навчальні програми ставили одним з головних завдань закласти бажання бути здоровим. Наприклад, програми майже всіх гуртків з квітництва передбачають ознайомлення з лікарськими властивостями рослин. Робота гуртка «Екологічний театр» ґрунтується на тому, що повноцінний розумовий та фізичний розвиток дитини передбачає вміння чітко і правильно висловлювати свою думку. З цією метою діють комплекси спеціальних вправ, які допомагають добитися чіткої, звучної, правильної мови. Заняття з постановки дихання, дикції, розвитку голосових можливостей проводяться в комплексі з вправами на правильну поставу, розвиток уваги, уяви, пам'яті.

• *Робота профільних гуртків:* «Краса і здоров'я» «Школа майбутніх батьків» «Психологія для підлітків», «Знавці лікарських рослин». Заняття з основ валеології допомагають дітям краще пізнати свій організм, активізувати захисні сили. А головне - вселяють дітям думку, що їхнє здоров'я залежить від них самих, формують у них бажання здобути знання, а також уміння та навички зберегти і зміцнити своє здоров'я. Гурток «Психологія для підлітків» пропонує цікаві, захоплюючі, різноманітні ігри, які розвивають увагу, пам'ять, образне мислення, уяву, творчі здібності, таким чином сприяють розвитку її психічного та фізичного здоров'я.

• *Враховання під час гурткових занять індивідуальних та психологічних особливостей кожного вихованця, особлива увага до дітей з особливими потребами.* Засобами реалізації є: психологічна діагностика дітей, батьків, керівників гуртків, проведення індивідуальних та групових консультацій; просвіта з питань особливостей спілкування, навчання і виховання дітей та підлітків.

• *Участь у профілактичній Програмі «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», що реалізується Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук України, ПРООН/ЮНЕЙДС.*

З 2001 року в ОЕНЦУМ працюють регіональні тренери Програми «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Під час роботи за цією програмою були підготовлені підлітки-тренери, проведені тренінги не тільки для учнів-вихованців гуртків ОЕНЦУМ, але й для учнів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів м. Миколаєва.

- *Тематичні заняття, бесіди, тренінги, ділові ігри, КВК* - одна з можливостей для самореалізації. Психологом ОЕНЦУМ щорічно проводиться корекційно-відновлювальна робота з вихованцями Центру (тренінги спілкування, тренінги впевненості у собі, тренінги «Твоє здоров'я в твоїх руках» тощо). З метою формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у підлітків та молоді в квітні щороку в Обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді був проводиться Тиждень здоров'я.

- *Проведення обласних конкурсів, конференцій, семінарів відповідного спрямування.* З метою проведення інформативно-освітньої роботи щодо здорового способу життя серед учнів, педагогів та батьків, розвитку творчих здібностей учнівської молоді в 2006 році обласним еколого-натуралістичним Центром учнівської молоді проведено обласний конкурс на крашу творчу роботу з пропаганди здорового способу життя. Всього на конкурс було представлено 248 робіт.

Відповідно до плану проведення Всеукраїнських масових заходів, з метою підвищення рівня екологічної свідомості молоді, зниження соціально-психологічної та медичної напруги внаслідок Чорнобильської катастрофи, зміцнення здоров'я дітей та набуття учнівською молоддю навичок вирощування лікарських рослин, протягом щороку обласним еколого-натуралістичним Центром учнівської молоді проведено обласний етап Всеукраїнської акції «Рослини – рятувальники від радіації».

В 2007 році серед учнівської молоді проведений обласний форум здоров'я.

В 2008 році серед старшокласників проведений обласний конкурс юних валеологів.

- *Науково-дослідницька діяльність учнів.* Секції медицини та психології МАН є користуються попитом серед старшокласників.

- *Робота з батьківською громадою.* Психологи вважають, що проблеми здоров'я значною мірою виникають через психологічний дискомфорт у сім'ї. Це явище вельми поширене в українському суспільстві з цілої низки переважно соціальних причин, і воно ускладнюється тим, що батьки, як правило, не можуть, не вміють, а інколи навіть не намагаються і не хочуть докласти зусиль, щоб розв'язати проблеми стосунків з дітьми. Переважній частині батьків вкрай потрібне визначити витоки конфліктів у сім'ї та засоби їх подолання. В ОЕНЦУМ створена Батьківська рада та Рада юннатів, проводяться спільні засідання дітей та батьків, які зустрічаються разом для того, щоб поспілкуватися, поділитися своїми переживаннями, досвідом, досягненнями, дістати підтримку і впевненість, доброзичливе та чуйне ставлення людей, які тебе можуть зрозуміти. Зміст роботи батьківської та юннатівської рад великою мірою залежить від побажань, пропозицій та ініціативи його членів. Працює також консультативний пункт з психологічних питань. Психолог ОЕНЦУМ надає консультації з питань особливостей взаємостосунків у сім'ї, допомагає формуванню продуктивного ставлення до несприятливих життєвих ситуацій і виробленню соціально прийнятної стратегії життя, що узгоджується з особистісними якостями і задовольняє людину.

- *Пропаганда здорового способу життя через учнівське самоврядування.* З метою удосконалення організації **самоврядування** в закладі для юннатів-ліде-

рів кожного кварталу регіональними тренерами Програми «Сприяння просвітницькій роботі «Рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» (психолог та методист ОЕНЦУМ) проводяться тренінги формування лідерських якостей.

Вихованці гуртків психолого-валеологічного спрямування («Краса і здоров'я», «Психологія для підлітків») здійснюють діяльність з пропаганди здорового способу життя серед дітей та учнівської молоді: проводять лекції, тематичні тренінгові заняття.

Члени учнівського самоврядування Центру (Ради юннатів) брали участь в Всеукраїнських фестивалях-конкурсах «Молодь обирає здоров'я» (м. Київ, м. Одеса).

- *Вивчення лікарських властивостей рослин під час екскурсій в природу, походів, експедицій, відвідування тематичних виставок.* Щорічними і дуже популярними серед вихованців Центру стали комплексна експедиція у заповідник «Сланецький степ» та польовий практикум в РЛП «Приінгульський». ОЕНЦУМ співпрацює з міським Будинком природи, Краєзнавчим музеєм. І вихованці, і керівники гуртків із задоволенням відвідують цикл тематичних виставок «Лікарські рослини Миколаївщини».

- *Організація оздоровлення учнів в зимовий та літній період.* В обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді розроблені плани проведення зимових канікул з максимальним залученням учнів до змістовного дозвілля. Робота обов'язково планується з урахуванням вікових категорій дітей.

- *Еколого-валеологічний відеолекторій.* Показ тематичних відеофільмів. В 2006 році колекція ОЕНЦУМ поповнилася 10 новими відеофільмами валеологічного спрямування.

- *Зустрічі вихованців з лікарями, працівниками соціальних служб.* Вже багато років ОЕНЦУМ співпрацює з Товариством Червоного Хреста, фондом «Любисток», станцією переливання крові, Товариством Інвалідів.

Таким чином, головними принципами просвітницької роботи щодо здорового способу життя в обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді можна вважати повагу до особистості, співчуття, довіру, створення рівних можливостей та професійну компетентність педагогів.

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

***Зотова Олена Василівна,
методист Хмельницького обласного ЕНЦУМ***

В умовах становлення сучасної, національної системи освіти позашкільні заклади стають невід'ємним компонентом освітньої структури, який сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості школяра в позаурочний час, його соціальній адаптації та самореалізації в суспільстві.

Позашкільні заклади еколого-натуралістичного профілю ефективно до-

повнюють шкільну освіту Хмельниччини та створюють позитивне виховне середовище для підростаючого покоління.

Підвищення вимог до позашкільної освіти, як рівноправного інституту в загальній системі освіти, активне впровадження освітніх інноваційних технологій, зобов'язує працівників позашкільних закладів переосмислити стратегію оновлення або реформування діяльності позашкільних навчальних закладів, здатну забезпечити досягнення вищої ефективності і якості навчально-виховного процесу та організаційно-методичної роботи.

Враховуючи те, що мультимедіа (у перекладі – багатоваріантне середовище) є новою інформаційною технологією, тобто сукупністю прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання й передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні сучасних електронних носіїв, в т. ч. компакт – дисків (CD – ROM, RW, DVD), флеш – карт, дискет, портативні ПК. Це дає змогу поєднати в одному програмному продукті текст, графіку, аудіо – та відеоінформацію, анімацію, 3D-графіку. А комп'ютери, оснащені мультимедіа, можуть відтворювати одночасно кілька видів інформації самого різноманітного характеру, що впливає на перспективи розвитку та форми сучасного процесу навчання.

Важливою властивістю мультимедіа також є інтерактивність, що дає змогу користувачеві отримати зворотний зв'язок.

Тому одним із головних пріоритетів в позашкільних навчальних закладах є впровадження у навчально-виховний процес новітніх освітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, здатних забезпечити даліше удосконалення навчально-виховного процесу в дитячих еколого-натуралістичних об'єднаннях, доступність технічних засобів навчання, інформаційних джерел та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, модернізувати і зробити більш ефективним навчально-виховний процес закладу.

При цьому, передусім, залишається принцип добровільності участі дітей у позашкільній роботі; диференціація її за інтересами і спрямованістю на певний тип діяльності; постановка конкретних практичних завдань дослідницької роботи і пошуку джерел необхідної інформації перед кожним вихованцем у його творчому становленні; оволодіння знаннями та уміннями за індивідуальними планами, раціональне поєднання творчої фізичної праці на дослідних ділянках, участі в еколого-натуралістичних заходах з творчою розумовою працею.

Ефективність процесу навчання з використанням мультимедійної техніки і персональних комп'ютерів пояснюється значним унаочненням програмного матеріалу, що дозволяє гуртківцям краще зрозуміти та засвоїти абстрактні поняття, сформувати практичні вміння та навички.

Результативність використання персонального комп'ютера в навчально – виховному процесі залежить від програмного забезпечення. Комп'ютерні програми з еколого-натуралістичної роботи поділяються за дидактичними цілями: навчальні програми, тренувальні програми, імітаційно – моделюючі програми, діагностичні, контролюючі програми, бази даних, інструментальні програми, інтегровані програми.

Протягом кількох років поспіль педагогічний колектив Хмельницького

обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді працює над комплексним впровадженням у навчально-виховний процес новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій з використанням сучасних технічних засобів навчання, здатних забезпечити удосконалення та оновлення системи екологічної освіти і виховання та формування екологічної культури підростаючого покоління.

Творчий потенціал методичної служби закладу спрямовано на вирішення проблем якісного оволодіння педагогами персональними комп'ютерами і мультимедійною технікою, організаційно-педагогічного забезпечення раціонального використання інформаційно – телекомунікаційних технологій, як засобу зацікавлення гуртківців новітніми методами отримання додаткових знань, досягнення якості та ефективності навчально-виховного процесу.

Головним завданням цього напрямку діяльності залишається забезпечення умов для ефективного використання в дослідницько-натуралістичній роботі новітніх інформаційних технологій, що має базуватися на принципах розуміння і сприйняття її дітьми молодшого шкільного віку, надалі середнього та старшого шкільного віку.

Результатом творчого пошуку педагогічного колективу було створення матеріально-технічної бази та організація практичного процесу комп'ютерно – орієнтованої технології навчання і виховання, в основі якої є певні вимоги: доцільність використання комп'ютерної, мультимедійної та іншої демонстраційної техніки, досягнення ефективності та результативності застосування її в навчально-виховному процесі, забезпечення кожному гуртківцю можливості рівного доступу до якісних знань.

У розпорядженні кожного працівника обласного ЕНЦУМ сьогодні є власна швидкодіюча бездротова локальна мережа Інтернету «Unnat – Radio» з потужним сервером і базовим радіопередавачем інформації, яку юннати можуть сприймати в будь-якому навчальному кабінеті за допомогою 12 сучасних портативних комп'ютерів «ASUS». Також у їх розпорядженні є мультимедійний проектор «leater LX 402» з екраном, відеотехніка, широкоформатний з плазмовим екраном TV – монітор «LG» та LCD TV – монітор «SAMSUNG», які забезпечують педагогам і методистам високу якість демонстрації інформації на екранах під час навчальних занять, масових заходів, дитячих науково-практичних конференцій, профільних конкурсів на секціях обласних зборів юннатів, проведення з педагогами області профільних семінарів, круглих столів, тренінгів, конференцій, практичних занять на базі закладу під час курсів підвищення кваліфікації в Хмельницькому ОІППО.

Пропагування цього напрямку педагогічної діяльності у колективі керівників гуртків закладу та учасників педагогічних заходів (семінарів, конференцій, курсів, тренінгів тощо) на його базі стало одним із важливих завдань навчально-виховної роботи. Кожному учаснику навчально-виховного процесу надається можливість не лише спостерігати демонстрацію використання технологій, а й власноруч випробувати на практиці портативну комп'ютерну і мультимедійну навчальну техніку.

Використання поряд з творчою фізичною працею на дослідних ділянках, теоретичними і практичними заняттями в лабораторіях, теплиці та навчальних кабінетах комп'ютерно-орієнтованої технології навчання докорінно змі-

нює діяльність педагога на заняттях гуртка. Він є не тільки носієм інформації, а в більшій мірі консультантом і координатором роботи вихованців по оволодінню навчальним матеріалом самостійно.

Кожному керівнику гуртків надається необхідна методична допомога в плануванні навчальних занять і масових еколого-натуралістичних заходів з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та технічних засобів навчання, створено портфоліо науково-методичного супроводу діяльності керівників гуртків.

Комплексний підхід методичного забезпечення навчально-виховного процесу в закладі передбачає реалізацію через засоби навчання всіх трьох функцій процесу навчання: освітньої, виховної та розвиваючої.

Облік всіх цих критеріїв складає сутність комплексного підходу до методичного забезпечення навчально-виховного процесу закладу інформаційно-телекомунікаційними засобами навчання, який складається з:

- навчальної документації: навчальних планів; навчальних програм; комплектів перспективно-тематичних планів з усіх тем гуртка; планів занять;
- навчальних засобів для учнів: підручників; навчальних посібників; конспектів лекцій, підготовлених керівниками гуртків; довідників; збірників задач і завдань для вправ і самостійних робіт; комплектів інструкційно-технологічної документації тощо;
- дидактичних засобів на заняттях гуртків: природних та зображувальних посібників і наочного приладдя; технічних засобів навчання; демонстраційного обладнання; програмного забезпечення для комп'ютерної техніки; дидактичних матеріалів тощо;
- збірка матеріалів навчально-методичного змісту для педагогічних працівників закладів освіти: власні методичні розробки керівників гуртків, методичні рекомендації, навчально-методичні посібники; інформаційні матеріали про передовий педагогічний досвід.

У результаті активної методичної підтримки широкого запровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій навчання з вдосконаленими персональними комп'ютерами та їх програмним забезпеченням і мультимедійними ТЗН відбувається корінна перебудова процесу навчання, який стає якісно відмінним від традиційного.

Рационально організоване науково-методичне забезпечення гурткових занять з використанням новітніх технологій в кожному гуртку дозволило підвищити інформаційну насиченість навчального матеріалу, забезпечило наочність, розширило можливості для самостійної пізнавальної діяльності учнів і активізувало їх мислення; дозволило досягнути інтегрального результату педагогічної діяльності керівника гуртків, вчителя біології.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ДОСЛІДНИХ РОБІТ ІЗ РОСЛИННИЦТВА НА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ

*Пінчук М. О.,
методист НЕНЦ загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів*

Питання підвищення ефективності навчальної діяльності школярів в сучасних умовах набувають все більшого значення, тому дуже важливими є ті форми організації, які забезпечують високу пізнавальну активність учнів і дають можливість підвищити рівень знань і вмінь.

Слід зазначити, що під час безпосередньої роботи з живими об'єктами в учнів найкраще розвиваються й засвоюються біологічні знання. Тому наявність у школах та позашкільних закладах України навчально-дослідних земельних ділянок має велике значення у навчально-виховному процесі, оскільки практична та дослідницька робота активізує пізнавальну й творчу діяльність учнів, дає можливість зрозуміти суть життєвих процесів, сприяє формуванню біологічних понять, розвиває навички науково-дослідної роботи, а також виховує повагу до сільськогосподарської праці. Тому, сільськогосподарське дослідництво є одним з ефективних форм поєднання навчання з продуктивною працею, яке сприяє поглибленню знань учнів та навичок у вирощування сільськогосподарських культур, що має велике практичне значення.

В багатьох школах та позашкільних навчальних закладах України робота на навчально-дослідних земельних ділянках спрямована на проведення дослідницької роботи, яка передбачає вивчення методик закладення дослідів, ведення фенологічних спостережень за фазами росту і розвитку піддослідних рослин, вивчення впливу різних агротехнічних заходів, а також екологічних факторів на підвищення урожайності провідних сільськогосподарських культур.

На сьогодні МОН разом з НЕНЦ проводить ряд конкурсів із метою залучення учнів до науково-дослідної роботи. Одним із головних є конкурс «Мій рідний край – моя Земля». У всіх обласних еколого-натуралістичних центрах (станціях юних натуралістів) учні, юннати щорічно звітують перед науковцями про результати своїх досліджень, захищають науково-дослідні роботи по напрямку «Експериментальна робота з біології, продуктивна праця і дослідницька робота в галузі сільського та лісового господарства».

Аналізуючи роботу з учнями на навчально-дослідних ділянках слід зазначити, що якість виконання дослідної роботи залежить від належного педагогічного керівництва, вірно обраної методики виконання та об'єктивності оцінки одержаних даних. Як показує практика, під час захисту дослідних робіт із біології та сільського господарства часто виявляється, що досліді виконувалися на низькому методичному та науковому рівні. Основною причиною неякісної підготовки дослідних робіт, особливо у галузі сільського господарства є слабка методична підготовка вчителя та брак спеціальної літератури. Тому метою написання поданих рекомендацій було допомогти вчителям, керівникам гуртків, а також юннатам, учням в організації роботи на навчально-дослідній ділянці та правильному виконанні дослідних робіт із біології та сільського господарства

Отже, дослідна робота, яка подається на конкурс повинна бути самостійною творчою роботою учня, підготовленою за результатами власних досліджень. Учень може виконувати її в умовах школи, позашкільного закладу, загально-освітнього навчального закладу, науково-дослідних та виробничих господарств.

Дослідна робота повинна складатись з обґрунтування теми, літературного огляду, методики досліджень, результатів досліджень, графіків, рисунків, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи повинен становити не більше 30 сторінок тексту.

У своїй дослідній роботі учень повинен показати:

- відповідність експерименту реальним умовам с/г виробництва;
- логічність побудови та викладання матеріалу;
- лаконічність формулювань;
- переконливість, аргументованість викладеного матеріалу та доказовість висновків;
- обґрунтованість рекомендацій виробництву.

На початку виконання роботи учень разом із науковим керівником складають план її проведення, який включає бібліографічний пошук, польові, лабораторні та інші дослідження.

Бібліографічний пошук починають із бібліотечних каталогів, в яких опис книг розміщується у відповідності зі змістом за галузями знань та авторами. В алфавітному каталозі можна знайти потрібну працю, підручник, якщо відомий автор.

План польових досліджень повинен включати місце виконання, схему та методику закладання досліду. При проведенні польових досліджень потрібно ретельно підбирати ділянки з вирівняним рельєфом, родючістю та механічним складом ґрунту, з однаковим попередником .

Розмір облікової ділянки під овочевими культурами повинен становити 2–3 м² для зелених культур, 5–10 м² для тих, які потребують невеликої площі живлення (морква столова, цибуля, буряк столовий тощо) і 15–20 м² – із великою площею живлення (гарбуз, кабачок, кавун); для насінників – 10–15 м²; у **закритому ґрунті** для розсади і вигоночних культур – 1–2 м², а із широкими міжряддями 5–7 м². Повторність – 3–4-разова. З початку та в кінці досліду висівають 2–3 рядки захисних смуг тієї ж культури, що у досліді. При вивченні способів обробітку ґрунту та удобрення залишають захисну смугу вздовж ділянки з 1–2 рядків. Тому посівна площа ділянки завжди повинна бути більшою, ніж облікова. Розмір ділянки повинен бути у співвідношенні довжини до ширини 2–5:1.

Виконуючи досліді із садівництва, варто дотримуватись таких вимог: у колекційному маточнику клонових підщеп беруть для обліку – 3–4 куші без повторностей; у конкурсному сортовипробуванні – 5–6 кушів, повторність 3–4-разова; досліді з вивчення плодкових насаджень – 3–4 дерева, повторність 3–4-разова.

Суніця: при вивченні фізіологічних питань – 1 м. рядка, повторність 3–4-разова; агротехнічних – два суміжних рядки довжиною 1 м; повторність 3–4-разова.

Малина: при вивченні фізіологічних питань – 1 м. рядка, повторність 3–4-разова; агротехнічних – два суміжних рядки (смуги) довжиною 2 м, повторність 3–4-разова.

Смородина, порічка, агрус: при вивченні фізіологічних питань – 1–2 куші, повторність 3–4-разова; агротехнічних – 3–4 куші, повторність 3–4-разова.

При вивченні питань зберігання плодоовочевої продукції відбирається середня проба товарних коренеплодів масою 30–50 кг, цибулі, часнику – 15–20 кг, бульб картоплі – 100 кг, плодів огірка, помідора, перцю – 20–25 кг, головок капусти, плодів гарбуза – 100–120 кг зелених культур – 3–4 кг. Повторність 4–5-разова. Протягом періоду зберігання помісячно визначають втрати маси та ступінь пошкодження хворобами. Технохімічні аналізи проводять до та після зберігання плодово-ягідної та овочевої продукції.

Схему розміщення польового досліджу на території наносять на план. Повторності одного варіанта розміщують рендомізовано. Під час проведення досліджу всі фактори вирощування рослин (освітлення, зволоження, удобрення та ін.) мають бути однаковими, за винятком тих, які вивчаються, а всі агротехнічні заходи проводяться одночасно у всіх варіантах. На дослідних ділянках підтримується високий агротехнічний фон. Дослідження складаються з фенологічних, метеорологічних спостережень, обліку густоти рослин, оцінки зимостійкості, визначення вологості ґрунту, забезпечення його макро- і мікроелементами, ураження рослин шкідниками та хворобами, показників урожайності і якості продукції та ін. Кожну операцію проводять одночасно на всіх ділянках. Урожай збирають (зпочатку із захисних, потім - облікових ділянок. Зібраний урожай з ділянки (за повторностями) очищають від листків, ґрунту, визначають середню масу продуктивного органу та по можливості біохімічний склад продукції. Якщо дослідження проводять із насінням, то врожай визначають з урахуванням вимог стандарту до вологості та визначають його якість.

У досліджах із розширеним сортовипробуванням може бути 20 варіантів або й більше. Якщо варіантів більше 20, серед повторення вводять дві або більше ділянок із сортом стандартом. Крім того, при великому наборі варіантів сорти можуть розрізнятися за скоростиглістю. Тому їх треба згрупувати за цим показником і для кожної групи доцільно вводити свій стандарт. Наприклад, для групи скоростиглих сортів за стандарт беруть і скоростиглий районований сорт, а для групи пізньостиглих сортів – відповідно і пізньостиглий районований сорт. Так роблять і при дослідженні сортів високо- і низькорослих рослин, схильних і стійких до вилягання. При цьому кожну групу сортів чи гібридів порівнюють із своїм стандартом.

У досліджах, де об'єктом досліджень є рослина незалежно від культури, обов'язково планують такі заходи:

1. Облік густоти сходів і густоти рослин перед збиранням урожаю з урахуванням густоти продуктивного стеблостою.

2. Проведення фенологічних спостережень, суть яких полягає у реєстрації фаз розвитку рослин. Фази розрізняють за зовнішніми ознаками. Під час фенологічних спостережень відмічають початок фази (коли до неї вступило 10–15% рослин) і повну фазу (70–75% рослин).

3. Визначення морозо- і зимостійкості посівів (для озимих культур).

4. Визначення посухостійкості посівів за допомогою фіксації в'янення листя.

5. Облік динаміки росту рослин з урахуванням кількості листя та їх площі, висоти та маси надземних органів.

6. Аналіз вирівняності посівів за висотою травостою.

7. Визначення стійкості рослин до ураження хворобами та пошкодження шкідниками.

8. Визначення стійкості посівів проти вилягання (для високорослих культур), розтріскування бобів і стручків, осипання зерна, проростання зерна на корені (для зернових культур).

9. Аналіз одночасності достигання врожаю.

10. Аналіз структури і якості урожаю.

Дослідна робота повинна мати таку структуру:

– титульний аркуш;

– зміст;

– вступ.

Розділ 1. Огляд літератури

Розділ 2 Спеціальна частина

2.1 Місце виконання.

2.2 Схема досліджень.

2.3 Методика досліджень.

2.4 Умови досліджень.

Розділ 3. Результати досліджень та їх аналіз.

Висновки та рекомендації виробництву.

Інформаційний матеріал:

а) список використаної літератури вітчизняних та іноземних авторів, кожної групи за алфавітним порядком;

б) додатки – допоміжні статистичні дані, результати математичної обробки, ілюстративні матеріали, тощо.

У вступі дослідник викладає основні мотиви обрання теми дослідження, обґрунтовує її актуальність, наукове та практичне значення. Обсяг вступу повинен становити 1–2 сторінки.

В огляді літератур послідовно викладається результати різних авторів та зіставляє суперечливі дані, які стосуються теми досліджень, посилаючись на літературні джерела. На основі критичного аналізу автор роботи відзначає досягнення у проблемі, що вивчається, наголошує на питаннях недостатнього її вивчення та формулює завдання власного дослідження. В цьому розділі учень розкриває свої знання відносно об'єкта досліджень, описуючи детально його морфологічні, біологічні, господарські властивості та вимоги до умов вирощування.

У розділі «Результати досліджень» наводиться табличний та графічний матеріал, що супроводжується його аналізом, в якому порівнюються дані результатів досліджень. Найкраще, коли в таблиці не скупчується декілька закономірностей, які потім складно пояснювати. Результати польових досліджень декількох років одного й того ж досліду наводяться та аналізуються за кожний рік окремо.

При обговоренні результатів досліджень потрібно, крім констатації окремих показників, намагатися пояснити їх, використовуючи дані ґрунтових, агрохімічних та біохімічних аналізів. Тільки після таких пояснень висновки будуть зрозумілими та логічними.

У висновках коротко оцінюють стан вивчення питання, підводять підсумки досліджень, висловлюють пропозиції щодо подальшої розробки теми чи впровадження результатів дослідження у виробництво. Висновки повинні впливати з результатів досліджень і бути конкретними, лаконічними та чіткими.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В МАН І МАЙБУТНЄ ДЕРЖАВИ

*Дерев'яно Н. П.,
кандидат педагогічних наук,
директор Івано-Франківського обласного відділення МАН України*

«Не думай, що вітчизна може дати тобі,
думай, що можеш ти дати вітчизні».

Дж. Кеннеді

На початку XXI століття спостерігаються масштабні зміни у підготовці дитини до життя і діяльності. Дедалі очевидніше, що суттю і основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. Тому у зв'язку з цим сьогодні суттєво актуалізується завдання у сфері позашкільної освіти: максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, до результативного прояву її таланту, де визначальний вектор у формуванні науковості юних належить Малій академії наук.

Мета роботи Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України – через призму формування науковості надавати слухачам гуртків МАН максимальну можливість для розвитку особистісних і професійних якостей, творчої індивідуальності. Особистість людини формується в процесі діяльності, саме тому учнів-старшокласників необхідно залучати до дослідницької роботи, яка привчає їх до самостійності, виробляє вміння застосовувати отримані знання при розв'язанні конкретних завдань, вільно орієнтуватися в літературі за обраним фахом, а також виховує вимогливість до себе, зібраність та цілеспрямованість.

Саме прийняття закону України «Про позашкільну освіту» [1] суттєво змінило місце і роль МАН в структурі загальної освіти України. Тому, науково-дослідницька робота з шкільної парти формує специфічні навички і звички, відповідний склад мислення та спілкування, дозволяє поглибити професійне спрямування освіти, виховати спеціалістів з високим творчим потенціалом і впливає на формування соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців.

Останніми роками у вітчизняній літературі значна увага приділяється проблемам позашкільної освіти (І. Бех, В. Берека, О. Биковська, В. Вербицький, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Т. Сущенко, Л. Тихенко, Т. Цвірова та ін.). Проте питання діяльності Малої академії наук порушуються частково. Це і стало поштовхом до організації і проведення у травні 2007 року на базі Івано-Франківського обласного відділення МАН Всеукраїнської науково-практичної конференції «Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді», а у вересні 2008 року – обласної науково-практичної конференції «Реалізація особистісно зорієнтованого підходу у формуванні юних науковців». Адже тільки використання кращих надбань, обмін досвідом між педагогами, запровадження нових форм і методів індивідуальної роботи сприяє формуванню наукового світогляду як цілісної системи наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до

навколишньої дійсності і до самої себе. Тому, що «Сьогодні учнівська молодь прагне до того, щоб бути освіченою, конкурентноздатною особою у суспільстві з ринковою економікою; планувати власну життєву стратегію, професійно самовизначитись, визначити своє життєве кредо, бути соціально активною, орієнтуватися у системі найрізноманітніших і неоднозначних цінностей при проведенні науково-дослідної роботи» [2, с. 3].

Реалізовувати дані запити учні Прикарпаття (особливо з сільської місцевості) мають можливість займаючись в 26 різнопрофільних гуртках, та у 18 наукових товариствах, створених на базі закладів нового типу. Тут крім формування азів науково-пошукової роботи, вдосконалення знань з фахових дисциплін переслідується і виховна мета. Адже відбір до складу МАН здійснюється не тільки за результатами знань, але і за високими моральними якостями. Заслужують на увагу проведені в рамках виїзних засідань президії та науково-методичної ради: семінар з нагоди святкування 15-ої річниці Дня народження Івана Франка на базі Калуської гімназії (26. 10. 2006 р.); заняття-екскурсія з нагоди Дня українського козацтва на базі Івано-Франківського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості (10. 10. 2006 р.); засідання шкільного наукового товариства «Мала академія наук – джерело талантів» на базі Рогатинської СЗОШ № 1 (25. 10. 2007 р.); круглий стіл на тему «Сучасні технологічні підходи до формування креативної культури учнівської молоді» на базі ЗОШ І-ІІІ ст. № 4 м. Коломиї (26. 05. 2007 р.); обласний семінар з проблем організації науково-дослідницької роботи учнів-членів МАН через призму краєзнавчих досліджень, на базі Долинської гімназії-інтернату (20. 11. 2007 р.); круглий стіл в рамках Європейського тижня місцевої демократії «Правова держава очима юних науковців» (16. 10. 2008 р.); усний журнал з нагоди дня української писемності і мови «... І мови нема без народу, і народу без мови нема» (10. 11. 2008 р.).

Учні-члени обласного відділення МАН беруть активну участь і перемагають у масових заходах, конкурсах та акціях: обласний дитячий екологічний конгрес «Живи земле!» (постійно); духовно-пізнавальна стежка в Здвижин (с. Кобаки, в рамках заходу зустріч із членом спілки журналістів України Калиною Ватаманюк) (09. 11. 2006 р.); II етап Всеукраїнського конкурсу-захисту цільових розробок на замовлення компанії «Нокія-Україна» (29. 11-02. 12. 2007 р.); конкурс винаходів та інновацій «Техніка, технології, довкілля» (10. 10. 2007 р.); звітні наукові конференції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та ІФНТУНГ (щорічно); Всеукраїнські літературні читання «Розкрилля душі» (07-10. 06. 2007 р.); міжнародна школа-семінар «Спектроскопія молекул і кристалів» (20-27. 09. 2007 р.); Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт учнів, студентів та аспірантів з питань гендерної рівності (01. 10. 2007 р.); практикум-лекторій з проблем науково-дослідницької роботи юних правознавців та їх наукових керівників (09. 10. 2007 р., 09. 10. 2008 р.); «Польща без упереджень – навчально-практичне турне для української та польської молоді» (15. 10. 2007 р. , 20. 06. 2008 р.); Всеукраїнський конкурс науково-творчих робіт до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя (31. 10. 2008 р.); Всеукраїнський заочний конкурс науково-дослідницьких робіт «Юний науковець» (12. 11. 2008 р.). Всі ці заходи сприяють формуванню якостей творчості, креативності, інтелекту, конформізму.

Творча особистість – це особистість найвищого рангу. Творча особистість відкрита до життя, суспільства, природи, вона сягає своїм розумом безмежності всесвіту, розширює час, тягнеться до Вічності [3, с. 68].

Кожен член гуртка чи наукового товариства обирає для самореалізації ту царину, яку вважає найважливішою, центральною, найнеобхіднішою на даний момент. Адже багата і насичена подіями історія західного регіону дає стимул для вивчення та осмислення минулого свого народу через призму віків, виховує прагнення до організованого державного життя, усвідомлення, що тільки у власній державі можна досягти найвищого розвитку. Результат спільної роботи учнів і наукових керівників не заставив себе чекати. 4 – перших, 6 – других, 14 – третіх місць (III місце серед всіх областей України) вдалось досягти команді області на III етапі завдяки щоденній копіткій праці, прагненню до вершин науки, наполегливому бажанню слухачів МАН в удосконаленні особистого інтелектуального потенціалу.

Цього року, вже традиційно, учні-переможці III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України впродовж навчання в школі отримують академічні стипендії, а випускники-переможці одноразову матеріальну допомогу голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації і голови Івано-Франківської обласної ради в розмірі річної стипендії студента ВНЗ. 7 переможців III етапу стали стипендіатами Президента України. Всі вони успішно пройшли тестування в регіональному центрі оцінювання якості освіти і вступили до найелітніших вищих навчальних закладів нашої держави. Хочеться вірити, що отримавши вищу освіту вони зможуть втілити свої задуми й ідеї, розпочаті в науковому гуртку, в життя.

Сьогодні територіальні відділення МАН потребують і заслуговують негайної підтримки з боку держави, її політичних та суспільних інститутів, а завтра саме результати нашої праці визначатимуть рівень самостійності, процвітання, національного самовизначення і трансформації інтелектуального потенціалу учнівської молоді у могутню продуктивну силу для розбудови України. «Навчально-виховний простір МАН України повинен бути відкритим для інноваційних перетворень, трансформації в руслі розвитку освітнього соціуму» [4, с. 5].

Ми сподіваємось, що, пройшовши через школу МАН, кожна дитина прийняла у своє серце іскру тієї любові, яка жевріє для України, в ім'я України. Тому і надалі кращі надбання українського народу, його мудрість і талант, геніальність і вільнодумство будуть життєвим кредо кожного мандрівця, вчитимуть нас жити у злагоді і гармонії з собою, бути людьми і носити горде ім'я – українець!

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про позашкільну освіту // Освіта України: Нормат.-прав. док. – К.: Міленіум, 2001.
2. Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді: Матеріали конференції з нагоди 10-ї річниці діяльності Івано-Франківського обласного відділення МАН України. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 180 с.

3. Рибалка В. Психологія розвитку творчої особистості – К.: ІЗМН, 1996. – 235 с.
4. Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі: Збірник матеріалів науково-практичної конференції / Кол. авт. – Суми, 2008. – 296 с.

ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ, ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗОК МИСТЕЦТВА ТА ПРИРОДИ У ТВОРЧИХ УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ З ФЛОРИСТИКИ, АРАНЖУВАННЯ ТА ФІТОДИЗАЙНУ

*Штурмак Л. І.,
зав. відділом квітництва НЕНЦ*

З давніх часів природа була стимулом творчого натхнення у всіх видах і формах мистецтва. Ні один жанр мистецтва не був так близько пов'язаний зі світом природи, як мистецтво флористики та фітодизайну. Вивчаючи рослинний світ, відкриваючи закони природи, людина не лише збагачується знаннями, але й виховує у собі почуття любові та бережливого відношення до природи, розкриває художні здібності передавати у композиції життя природи в її динаміці, багатогранності та красі. Такий зв'язок мистецтва та природи відіграє важливу роль в естетичному вихованні і сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Композиції з рослин і кольорів відомі з часів якнайдавніших цивілізацій світу, вони були однією з ранніх форм творчого самовираження людини. Через вісу історію людства пройшли вінки, гірлянди, японська ікебана, європейські букети і композиції, втілюючи в собі художні образи і світовідчуття поколінь різних країн.

Наукова база мистецтва кольорів створювалася протягом багатьох поколінь, кожна епоха залишала в ньому слід. Техніка складання квіткових композицій зазнала багато змін і це відобразилося у різноманітних формах та стилях.

Як синтез живопису і скульптури, флористика та фітодизайн за останні 60 років в Європі набув наукове обґрунтування. Фітодизайн – це жанр декоративно-прикладного мистецтва по моделюванню з рослин; це виключно ручна праця, що ніколи і не заяких умов не перекладається на промислову основу. Сьогодні фітодизайн – це не тільки хоббі, але й справа професіоналів.

Україна переживає сьогодні справжній флористичний бум. Інтерес до нових спеціальностей росте з кожним роком і попит на послуги майстрів аранжування великий. Професія флориста вимагає творчого підходу, дає можливість творити красу власними руками з природнього матеріалу.

Здавалося б, що простіше – зібрати декілька квіточок, декілька гілочок, але насправді укладач букету, а більш влучніше назвати творець букету робить набато більше. Своїми руками він перемішує краплю душі природи з краплею своєї душі народжуючи щось нове у цьому злитті прекрасного. Задатки таких творчих здібностей закладені у кожній дитині їх потрібно просто якомога раніше пробудити до зростання і самоудосконалення.

Складання композицій з квітів виховує тонкий художній смак, допомагає

відчувати красу природних форм і фарб, розвиває спостережливість. В спілкуванні з прекрасним легше і швидше розвивається почуття любові і справжньої поваги до навколишнього середовища, прагнення оберегати і примножувати її скарби.

Аранжування квітів — один з різновидів мистецтва. Подібно до того, як живописець створює картини, використовуючи палітру фарб, діти вчаться створювати свої твори за допомогою рослин. На відміну від творів мистецтва, аранжування з квітів об'ємні, тому вони близькі до творів скульптора, архітектора. Процес навчання побудований таким чином, що учні отримують навички і можливість відобразити своє світосприйняття, настрої, втілити в них певну ідею. Культурно-масові заходи і теоретичні заняття гуртків дозволяють учням приєднуватися до культурних традицій нашої історії, вивчати народну символіку України, закріпити повагу та любов до рідного краю. Окрім професійного інтересу, знайомство з національними традиціями допомагає краще зрозуміти духовне життя народу, його культуру, що надзвичайно важливо для розвитку і закріплення взаємної довіри, поваги і доброзичливості між людьми. Вивчення аранжування квітів відображає природний процес взаємопроникнення матеріальних та духовних цінностей світу у внутрішній стан учня.

Прекрасна можливість для цього надається дітям в творчих учнівських об'єднаннях напрямку флористики, аранжування та фітодизайну. Таких як: «Квітникарі-аранжувальники», «Фітодизайн», «Флористика», «Регіональна флористика», «Аранжування і флористика», «Школа фітодизайну», «Студія флористики», заочна «Школа флористики і фітодизайну» і т. д.

Метою роботи творчих учнівських об'єднань даного профілю є збагачення учнів знаннями, які сприятимуть їх етичному та естетичному вихованню, розвитку їх творчих здібностей, осмисленню зв'язку між людиною, природою і мистецтвом і в результаті виховання гармонійно розвиненої особистості в якій поєднуються знання з почуттям прекрасного та духовністю.

Програмами творчих учнівських об'єднань напрямку флористики, аранжування та фітодизайну вирішуються такі основні завдання як: викликати інтерес учнів до флористичної діяльності, познайомити з історією виникнення європейського стилю та японської ікебани, української флористики, народними традиціями і святами де широко використовувалися елементи флористики та аранжування, сприяти розвитку уваги, зоровій пам'яті, логічному мисленню, ініціативності, формування естетичного смаку і дбайливого ставлення до природи, дати загальні поняття з основ флористики та фітодизайну, розширити поняття про кольорове коло, поєднання кольорів, правило золотого перетину, навчити різній техніці кріплення та розміщення рослин в композиціях, сприяти усвідомленню соціальної значущості професій: флорист, аранжувальник, фітодизайнер, допомогти кожній дитині в самореалізації.

Заняття творчих учнівських об'єднань з флористики, аранжування та фітодизайну сприяють вихованню в учнів почуття прекрасного, сприйняттю навколишнього світу крізь призму краси, формуванню вміння спостерігати та вивчати природу, відтворювати красу через виготовлення композицій з живих рослин, сухоцвітів, різноманітних природних матеріалів та проекту-

вання і створення ландшафтних квіткових композицій. Навчання направле-не не лише на здобуття дітьми нових знань, а й на виховання в першу чергу обдарованої особистості, в учнів розвивається художній смак, творчість, майстерність. Розширюються знання про рослинний світ взагалі і квіти зо-крема. Виховується дбайливе ставлення до природи, як невичерпного джере-ла краси і творчого натхнення, прагнення не лише зберегти, а й примножи-ти багатства рідної природи.

При вивченні курсу програм в учнів формуються трудові навички, терпін-ня, наполегливість, любов до праці.

Для розширення кругозору, створення простору професійних проб у галу-зі професійного навчання, профорієнтації учнів програмами передбачено ек-скурсії до салонів-магазинів, квіткових магазинів, ботанічних садів, музеїв, виставок, а також зустрічі з фахівцями: флористами, аранжувальниками, ди-зайнерами.

В процесі роботи творчих учнівських об'єднань по закінченні тем, до свят-та в кінці курсу влаштовуються творчі виставки та конкурси, які дають мо-жливість учням не лише показати свої знання, навички та вміння, а й сприя-ють естетичному вихованню, оскільки учні мають змогу самостійно підбира-ти матеріал та оформляти виставку.

Під час роботи творчих учнівських об'єднань використовуються різно-манітні форми та методи занять, які дають змогу максимально розкрити творчий потенціал учнів. Основними формами занять що застосовуються є: практичні роботи, майстер-класи, лекції, екскурсії, зустрічі з фахівцями, ма-лювання ескізів, написання рефератів, конкурси, виставки, створення пла-нів, проектів, ескізів квіткових композицій та фітодизайну приміщень.

Результатом реалізації роботи творчих учнівських об'єднань флористич-ного напрямку є досягнення мети та основних завдань: виховання в учнів дбайливого ставлення до природи, естетичного та художнього смаку, гармо-нійно розвинутої особистості; розширення знань учнів про рослинний світ, квіткові рослини, види квіткового аранжування та фітодизайну, про мистец-тво взагалі та художне і декоративно – прикладне зокрема; розвитку пізна-вальних інтересів та здібностей учнів, творчих нахилів та здібностей. По за-кінченню курсу учні набувають професійних навичок та здобувають основи допрофесійної освіти.

У творчих учнівських об'єднаннях з флористики, аранжування і фітоди-зайну учнівська молодь крім отриманих знань, умінь та навичок, також отри-мує естетичне виховання та формується як гармонійно розвинена особи-стість.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА – ОСНОВА ОСВІТИ В ІНТЕРЕСАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

*Радченко Т. Д.,
зав відділом екології НЕНЦ*

На межі XX і XXI століть людство усвідомило необхідність переходу на принципово новий шлях розвитку. Підписання Україною основних документів ООН із питань навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) визначило стратегічний напрям її економічного, соціального та екологічного розвитку, який має базуватися на засадах збалансованого розвитку. Перехід до комплексного вирішення проблем соціально-економічного розвитку та охорони і збереження навколишнього середовища не можливий без високого рівня екологічної свідомості в суспільстві. Подолати це явище може лише здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення, зміна стереотипів людини, формування нової системи цінностей, екологічної культури особистості, виховання творчої, освіченої людини.

Від того, на скільки сучасна молодь перейматиметься ідеєю збалансованого розвитку, буде залежати майбутнє нашої планети. Тому у всьому світі молодь залучається до діяльності з охорони навколишнього природного середовища. Завдання педагогів полягає у тому, щоб дати молодому поколінню більше знань, сформувати у них упевненість у необхідності створення суспільства, заснованого на безпечному для довкілля, ощадному використанні ресурсів.

На Всесвітньому самміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році був зроблений наголос на потребі інтеграції аспектів збалансованого розвитку до системи освіти на всіх рівнях від дошкільної до вищої та неформальної освіти з тим, щоб сприяти розвитку освіти як фактора змін.

Генеральна Асамблея Об'єднаних Націй оголосила десятирічний період, що почався з 1 січня 2005 року, Десятиріччям освіти в інтересах збалансованого розвитку (ОЗР) та запропонувала Організації Об'єднаних Націй з питань науки, культури та освіти (ЮНЕСКО) підготувати проект плану здійснення цього десятиріччя на міжнародному рівні.

У чому полягає завдання педагогів України й в першу чергу педагогів-позашкільників, щодо інтеграції в єдиний міжнародний процес?

Позашкільні навчальні заклади, як інтегральна форма «екологізації» навчально-виховного процесу, відіграють значну роль у реалізації завдань ООН. Вони мають значно більшу ступінь свободи в об'єднанні зусиль із дитячими колективами різних ланок освіти України, а також інших країн щодо вирішення спільних екологічних проблем.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України свою діяльність спрямовує на впровадження основних положень освіти в інтересах збалансованого розвитку й в першу чергу на реалізацію Концепції екологічної освіти України. Адже формування цілісного екологічного знання і мислення є її стратегічним напрямом.

З цією метою згідно Наказу МОН № 284 від 13.05.2003 року відновлено роботу Всеукраїнської науково-методичної ради з екологічної освіти та вихо-

вання дітей та учнівської молоді. Перше засідання Ради за темою «Проблеми і перспективи екологічної освіти і виховання в умовах сьогодення» відбулося 24-26 травня 2004 р. Засідання дало поштовх для створення обласних науково-методичних рад з екологічної освіти і виховання дітей та учнівської молоді, як координаторів науково-методичної, навчально-виховної роботи освітніх закладів.

З метою організації виїзних форм навчання, оволодіння знаннями про навколишнє середовище, залучення до практичної наукової, дослідницько-експериментальної роботи з ініціативи НЕНЦ був створений Всеукраїнський науковий екологічно-природничий комплекс «Екологос» – об'єднання профільних і наметових таборів з різних областей України, основним напрямом діяльності яких є еколого-натуралістичний. Розроблена та надіслана в усі навчальні заклади тематика наукових досліджень для учнів, студентів яку можна виконувати на базі Всеукраїнського екологічно-природничого комплексу «Екологос» (Всеукраїнський табір «Ойкос» – Карпатський біосферний заповідник, екологічний табір «Ласпі» – Севаспотіль, еколого-краєзнавчий табір «Простір» – узбережжя Азовського моря, Всеукраїнський екологічний табір на базі Канівського природного заповідника, Всеукраїнський табір «Юннат» – м. Київ).

Аналізу стану екологічної освіти і виховання учнівської молоді, обговоренню проблем педагогічного процесу, щодо реалізації концепції екологічної освіти в Україні, обміну досвідом навчально-виховної та методичної роботи, а також впровадженню нетрадиційних форм була присвячена Всеукраїнська науково-практична конференція «Доступність та неперервність екологічної освіти – вимога часу», – що відбулася у 2005 році в Закарпатті.

Задля досягнення однієї з головних цілей освіти для сталого розвитку – розвитку повної обізнаності та стимулюванню громадської зацікавленості у взаємному поєднанні економічних, соціальних та екологічних аспектів, а також для реалізації одного з ключових принципів освіти збалансованого розвитку – заохочення критичного мислення і сприйняття НЕНЦ запровадив інноваційну форму екологічної освіти – Дитячий екологічний парламент (ДЕП).

ДЕП – недержавна, неприбуткова спілка дітей – представників від дитячих громадських екологічних організацій, мета якого – консолідація зусиль дитячих громадських і державних екологічних організацій на реалізацію міжнародних та національних екологічних програм, спрямованих на збереження, підтримку і відтворення природи, здійснення інформаційної підтримки та виконання координаційної ролі в роботі всіх дитячих громадських екологічних організацій.

ДЕП – своєрідна школа з формування громадської свідомості, для його членів постійно проводяться тренінги-навчання, зустрічі з депутатами Верховної Ради, урядом, активістами громадського екологічного руху. Члени ДЕП – учасники III та IV Всеукраїнської конференції екологічної громадськості. Об'єднання молоді в Дитячому екологічному парламенті має заохочувати критичне мислення і сприйняття як одні з попередніх умов здійснення конкретних заходів в інтересах стійкого розвитку.

Виконуючи наступний принцип ОЗР – застосування конкретно орієнто-

ваного, цілеспрямованого підходу, заснованого на широкій участі, НЕНЦ пропонує та залучає школярів до цілеспрямованих загальноукраїнських природоохоронних конкурсів та акцій. Серед них такі Всеукраїнські конкурси як «Мій рідний край, моя земля», «Птах року», «Біошит», «Джміль та бджілка», «Вчимося заповідувати» тощо.

Формування екологічної свідомості, екологічної культури особистості здійснюється через масові пропагандистські заходи:

Всеукраїнський конкурс колективів екологічної просвіти (агітбригади) та Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста».

Формуванню майбутньої наукової еліти в галузі екології сприяють: Всеукраїнський дитячий екологічний конгрес «Живи, Земле!», Літня школа передового досвіду у Всеукраїнському таборі «Юннат», Відділення екології МАН, Відділення екології Всеукраїнської очно-заочної біологічної школи.

У роботі з дітьми широко використовуються можливості, надані самою природою. З цією метою організовані Всеукраїнський конкурс-огляд на зразкову екологічну стежку та Всеукраїнська акція «Рослини – рятівники від радіації».

Для сталого розвитку як на світовому рівні так і на рівні окремої держави є суттєвим не лише стан навколишнього середовища але й ефективне використання енергії. Нераціональне використання ресурсів та енергії – проблема без державних кордонів.

Україна має значні природні ресурси та унікальне для Європи навколишнє середовище, але водночас є однією з найбільш екологічно забруднених країн регіону та однією з країн світу, де енергія використовується найменш ефективно. Водночас, країна володіє багатими природними ресурсами біосфери та важливими міжнародними водним ресурсами, а отже, її промислова діяльність та споживання енергії мають значний вплив на глобальні кліматичні зміни.

Ці питання викликають занепокоєння людства сьогодні. Тому, заради нашого майбутнього, школярі повинні бути обізнані з проблем енергозбереження і можливості своєї участі в її вирішенні.

Щоб привернути більше уваги до важливості енергозбереження, залучити учнівську і студентську молодь до навчально-практичної діяльності з проблем енергоефективності та раціонального використання ресурсів як найбільш ефективних шляхів зменшення викидів парникових газів, а отже і боротьби з глобальним Національний еколого-натуралістичний центр з 2006 року успішно реалізує проект «Енергозбереження». Одним з аспектів проекту є проведення Національного туру Міжнародного конкурсу молодіжних проєктів з енергоефективності «Енергія і середовище». Конкурс здійснюється в рамках міжнародної освітньої програми SPARE (шкільна освітня програма з раціонального використання ресурсів та енергії) і всесвітньої декади ООН «Освіта для збалансованого розвитку» за підтримки Норвезької спілки охорони природи і INFORSE Europe (Європейська мережа розвитку сталої енергетики).

Щороку учасниками конкурсу стають учні, вихованці загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів, а також студенти вищих навчальних закладів, вчителі загальноосвітніх, позашкільних та

професійно-технічних навчальних закладів України, що мають досягнення у практичній діяльності в сфері зміни клімату, запровадженні енергозбереження, використання поновлюваних джерел енергії для місцевих потреб, у підвищенні енергоефективності шкільних будівель, у розвитку освіти школярів і населення з питань ефективного використання та збереження енергії тощо. Щороку діти та педагоги з України отримують призові місця на міжнародних етапах конкурсу.

Отже залучення молоді до практичних дій по збереженню довкілля дозволяє надати майбутнім громадянам можливість сприяти позитивним екологічним змінам, що є також одним з ключових принципів збалансованого розвитку.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЧЕНА СОФІЇ РУСОВОЇ, ЯК НЕВІДЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*Липецький Олександр Петрович,
аспірант, науковий співробітник лабораторії діяльності позашкільних закладів
Інституту проблем виховання АПН України*

«Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти його молодь, і чим свідомішим робиться громадянство, тим з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей до забезпечення їм найкращих умов життя.»

(С. Русова. Дошкільне виховання, 1918, с 3)

Видатний український педагог Софія Русова національне відродження України тісно пов'язувала з розвитком національної системи освіти і виховання. За визначенням С. Русової, воно обов'язково включає в себе родинне виховання, суспільне дошкільне виховання, шкільну освіту та виховання, вищі навчальні заклади та систему позашкільної освіти.

Особливе місце у творчому доробку Софії Русової займає її концепція національного виховання. Вона передбачає виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях і звичаях. Тільки завдяки національному вихованню, як відзначала С. Русова, у дітей реалізуються природні задатки і формується національний характер та світогляд.

Серед багатьох теоретичних і практичних питань виховання дітей, які були науково обґрунтовані С. Русовою, вагоме місце посідають питання позашкільної освіти.

Вивчаючи погляди С. Русової, щодо позашкільної освіти та виховання, ми можемо констатувати, що вона глибоко дослідила і узагальнила вплив соціального оточення на виховання особистості.

Визнаючи незаперечне значення шкільної освіти для розвитку дитини, С. Русова відмічала, що позашкільна освіта формує у дитини ширший світогляд

ніж школа, відповідає реаліям життя і дає їй змогу краще і швидше до нього адаптуватися.

Головною метою позашкільної освіти і виховання С. Русова вважала «...дати всьому народу грамотний культурний розвиток, який дасть кожній людині певну свідомість своїх громадських і людських обов'язків». (С. Русова. Позашкільна освіта і особи її проведення. — К.: «Дзвін», — с. 6.)

Процес виховання особистості є багатоплановим і динамічним. Сім'я, школа, позашкільні заклади, різноманітні неформальні дитячі об'єднання відіграють важливу роль у позашкільному вихованні і мають велике значення для морального розвитку учнів.

На початку ХХ століття ідеї С. Русової щодо організації позашкільної освіти знайшли своє практичне втілення в організації і роботі багатьох дитячих клубів та об'єднань.

В 1894 році у Львові створюється молодіжна організація «Сокіл», головними напрямками роботи якої стає фізичне виховання та розвиток національної свідомості. При сприянні С. Русової цей досвід поширюється і на інші території Західної України. У травні 1900 року в селі Завалля під керівництвом Кирила Трильовського на козацько-лицарських традиціях виникає перша дитяча і молодіжна організація «Січ». Розвивається молодіжний січовий рух. Організація швидко набула всебічної підтримки серед української громади. У більшості українських шкіл відкриваються її осередки. До складу організації входило до 60 тисяч чоловік. І. Франко пише для них «Січовий марш». Це одна з найбільших дитячих організацій Західної Європи того часу. В 1911 році утворюється молодіжна організація українських скаутів «ПЛАСТ», в основу якої покладені принципи та національні ідеї її попередниці.

Спостереження за роботою цих організацій, вивчення зарубіжного досвіду дали підстави С. Русовій стверджувати, що діти часто групуються не для досягнення якоїсь соціальної мети, а лише для задоволення особистих інтересів, і з цією метою вони створюють театральні групи, літературні клуби та інші різноманітні гуртки. В цих дитячих об'єднаннях цінуються такі риси, як чесність, фізична спритність, мужність. С. Русова чітко виділяє позитивну мету таких товариств — це організація ігор, спортивних змагань, мандрівок, підготовка театральних вистав. Вона звертає особливу увагу педагогів на негативні прояви у дитячих об'єднаннях: егоцентризм, паління, гру в карти та інші. При організації таких клубів вона закликає педагогів дуже уважно стежити за їх роботою, надавати певний напрямок їх діяльності, здійснювати педагогічний супровід.

С. Русова відмічає, що такі неформальні дитячі об'єднання та клуби, при достатньому педагогічному впливі та супроводі, мають позитивний вплив на поведінку його членів. Діти стають більш активними, помічають тих, хто потребує їх допомоги і надають її. Зростає взаємна довіра і взаємна гармонія учнів та вчителів.

Таким чином, С. Русова вважала, що завдяки добровільній й різноманітній практичній діяльності в дитячих і молодіжних організаціях та клубах, вихованці одержують національно-патріотичний і громадянський гарт. Тут вони вчаться програмувати власну й колективну діяльність, передбачати результати, оволодівають умінням самостійно розв'язувати життєві проблеми.

У своїх творах та виступах С. Русова відзначала, що свого часу, значну увагу організації позашкільної освіти приділяла національно-просвітницька організація «Просвіта». Її осередки організовували бібліотеки, друкували книжки і підручники українською мовою, поширювали їх серед українського населення, організовували вечори та свята. Роботі осередків «Просвіти» чинилися всілякі перешкоди, часто не дозволяючи проводити заходи українською мовою з використанням національних традицій. Тому С. Русова як палкий поборник національної моделі виховання, брала активну участь у організації та роботі осередків «Просвіти».

С. Русова як голова Української жіночої Ради, опікала дитячі організації, притулки та надавала їм допомогу.

Як результат такої наполегливої праці на ниві позашкільної освіти в 1918 році, Софія Русова видає книгу «Позашкільна освіта, засоби її проведення». Її основу складають лекції, які вона читала на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту.

Протягом всієї педагогічної діяльності С. Русова була активним учасником численних нарад з питань організації позашкільної освіти.

«Наслідки організації позашкільної освіти, – писала С. Русова, – виявляються не одразу, але ми повинні сказати: «Небуде неграмотного дорослого люду у нас на Україні». Видатна просвітителька була глибоко переконана, що форми позашкільної освіти були і залишаються важливим освітнім і виховним фактором, одним із напрямків громадської роботи учнів і дорослого населення.

Софія Русова вперше в історії педагогіки України поставила питання про створення безперервного національного виховання. Вона намагалася критично обґрунтувати спадкоємність в розвитку людства на основі підготовки підрастаючого покоління до життя і праці, спираючись на національну культуру, соціальний досвід, який накопичувало людство через систему народної освіти від початкової до вищої школи. Завершальною ланкою в цьому процесі, повинна бути позашкільна освіта дітей і дорослого населення.

Таким чином, розкриваючи шляхи реалізації змісту і завдань національної школи, С. Русова зробила значний внесок у розробку української національної безперервної системи освіти і виховання. Її теоретичні підходи та практичні рекомендації з даної проблеми не втратили актуальності. Їх впровадження значною мірою сприяє становленню національної системи освіти України на сучасному етапі.

Реалізуючи концептуальні положення педагогічних ідей Софії Русової щодо позашкільної освіти та виховання в сучасних умовах ми можемо констатувати, що позашкільна освіта України сьогодні знаходиться на важливому етапі якісного оновлення, і пошуку шляхів подальшого розвитку. Це стало можливим за умов прийняття Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів та Указів Президента України щодо захисту і підтримки роботи з обдарованими дітьми.

Закон України «Про позашкільну освіту» визначив основи державної політики щодо подальшого розвитку позашкільної освіти та позашкільних навчальних закладів. Він узагальнив багаторічний позитивний досвід роботи по-

зашкільних навчальних закладів різних типів і сприяв становленню позашкільної освіти як цілісної системи.

В Україні, працює 1,5 тисячі позашкільних навчальних закладів різних типів, у тому числі палаців, будинків творчості дітей та юнацтва, центрів технічної творчості, еколого-натуралістичних центрів, центрів естетичного та військово-патріотичного виховання, в яких займається понад 1,2 млн. дітей, учнівської та студентської молоді віком від 5 до 21 року.

Визначивши шляхи перебудови, нові ідеї функціонування позашкільних навчальних закладів, нових технологій формування творчої особистості, вдосконалення навчально-виховного процесу, позашкільна освіта зайняла вагоме місце в системі безперервної освіти і стала її невід'ємною складовою.

Реформуючи систему загальної середньої освіти, українська педагогіка визнала творчість як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей особистості.

У зв'язку з цим набуває великого значення практичне вирішення проблеми виявлення і розвитку творчих здібностей дітей та учнів засобами позашкільної освіти.

Постало питання щодо місця позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі, визначення співвідношення інших ланок з цією ланкою освіти, місця та перспектив позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг, пріоритетних ідей та змісту їх діяльності.

Сьогодні позашкільні навчальні заклади України стали партнерами загальноосвітньої школи у вирішенні багатьох питань організації позашкільного життя учнів. Це сприяло підняттю їх престижу, авторитету, особливо в профільному навчанні дітей та молоді, економічному, художньо-естетичному вихованні, формуванні культури поведінки. У безперервному освітньому просторі позашкільні навчальні заклади відіграють роль створення підґрунтя для загальнонаукової, загальнокультурної, допрофесійної підготовки учнів.

Особлива роль позашкільних навчальних закладів у пошуку, розвитку і підтримці юних талантів і обдарувань. Залучення учнівської молоді до занять у колективах художньої творчості, наукових секціях, гуртках і товариствах Малої Академії наук України, проведення всеукраїнських виставок, змагань, конкурсів, які дозволяють дати путівку у майбутнє життя талановитій молоді.

Особливість позашкільної освіти України в тому, що її пріоритетними складовими є навчання і виховання – дві підсистеми розвитку особистості, в яких дитина є центром уваги.

Учні у позашкільному навчальному закладі мають можливість засвоїти і реалізувати свої власні знання, скласти власне розуміння цінностей. Вони не просто переймають чийсь досвід, а набувають власний досвід творчої діяльності за участю педагога та інших дітей. При цьому навчання базується не тільки на окремих знаннях, вміннях і навичках дій з предметами, а виходить на широкий процес формування особистості і стає формою виховання.

Робота позашкільних навчальних закладів постійно оновлюється за рахунок реалізації основних засад розвиваючого навчання: інтелектуально-моральної та суспільно-корисної спрямованості; врахування психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей; задоволення потреб дітей та

молоді в самореалізації; поєднання колективної діяльності й особистої творчості та самовизначення; використання традиційного досвіду та інноваційних технологій; єдності освітньо-виховної та корекційно-оздоровчої роботи.

Позашкільні навчальні заклади реалізують положення Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти і наголошують, що ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвідчена, соціально активна й національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку та самовдосконалення.

Отже, перехід позашкільних навчальних закладів у новий якісний стан співпадає у часі з усвідомленням позашкільної освіти не тільки як надзвичайно актуального явища для подальшого розвитку освітнього простору України, але і як однієї із складових педагогіки розвитку.

Завершуючи огляд основних напрямків розвитку позашкільної освіти ми можемо констатувати, що вона сьогодні є одним з провідних чинників формування всебічно розвинутої гармонійної особистості та її успішної соціалізації в соціокультурному середовищі України.

Таким чином сучасна позашкільна освіта України реалізує педагогічні ідеї Софії Русової у нових історичних умовах для формування нового громадянина незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. С. Русова Вибрані твори. – К: «ОСВІТА», 1996. – 303 с.
2. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-методичний збірник / За ред. В. Г. Слюсаренка, О. В. Проскури. – К.: ІЗМН, 1998. – 196 с.
3. Коваленко Є. І., Пінчук І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / За ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин, 1998, 214 с.
4. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922–1940 рр.): Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТИ І ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Пустовіт Григорій Петрович,
доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Відділення теорії та історії педагогіки АПН України*

Процеси модернізації національної системи освіти і виховання спричинені, насамперед, соціально-економічними змінами в державі, входженням України у європейський та світовий освітній простір, актуалізували потребу переосмислення мети і завдань навчання і виховання підростаючого покоління з позиції демократизації і гуманізації суспільного життя та визнання прав і свобод дитини.

Розглядаючи етимологію категорії «мета», слід вказати, що у філософсь-

кому аспекті вона походить від таких понять як «причина», «причинність», «потреби», «інтереси», «наслідок» і визначається за свою сутність як процес передбачення (проєктування) у свідомості особистості конкретного результату, на досягнення якого і спрямовується її власна діяльність [1, с. 506]. Схожим за своїм змістом є інше визначення сутності «...мети – як передбачуваного, раніше запланованого результату діяльності особистості з перетворення будь-якого об'єкта» [2, с. 50].

Слід актуалізувати увагу на тому, що в дослідженнях останніх десятиліть вказується на подвійний характер сутності цієї категорії, у якій простежується ідеальна й реальна основи, об'єктивна і суб'єктивна складові [3; 4]. Крім цього необхідно вказати на те, що в сучасній педагогічній науці є також два підходи до визначення сутності поняття «мети». Один з них загальнофілософський, який частково розкрито вище, другий – присвячено з'ясування специфіки педагогічної мети. Саме останнє набуває особливого значення сьогодні, оскільки відбуваються помітні зміни у визначенні й обґрунтуванні мети навчання і позакласної, позаурочної і, що характерно, позашкільної навчально-виховної роботи.

У контексті останнього, різноманітні умови життєдіяльності особистості в її об'єктивному життєвому просторі породжують життєві потреби, які за своєю сутністю є «...спонукою і водночас метою діяльності індивіда» [1, с. 506]. У контексті останнього, С. У. Гончаренко розглядає мету, як ідеальне передбачення кінцевих результатів навчання, виховання і розвитку особистості, у якій логічно взаємопов'язані: освітня ціль – озброєння учнів системою наукових знань, спеціальними і загальнонавчальними вміннями, навичками; розвивальна ціль – розвиток мислення, пам'яті, творчих здібностей, рухової і сенсорної систем; виховна ціль – формування світогляду, моралі, етичної культури [5, с. 205].

За такого підходу розгляд породжених об'єктивним світом особистісних цілей індивіда, як складових мети його поведінки і діяльності в соціумі є відображенням об'єктивності його взаємовідносин і стосунків з цим світом (соціоприродним, соціокультурним). Тоді ідеальна схема об'єктивності взаємовідносин і стосунків особистості з оточуючим її світом, набуваючи в процесі онтогенезу змін і, насамперед, у свідомості, на рівні мислення, однак ще не реалізована в дії, переважно є ідеальною і незаперечно суб'єктивною метою.

Враховуючи зазначене вище, ми можемо констатувати, що суб'єктивізація конкретних цілей навчання і виховання учнів у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів завжди має і суб'єктивний характер реалізації (залежить, насамперед, від професійного рівня педагогів і спеціалістів певного позашкільного навчального закладу, рівня інтелектуального, духовного і фізичного розвитку самих учнів, їхнього психологічного стану тощо), тому може виявлятися не лише в позитивних (до чого прагне кожний з педагогів або спеціалістів позашкільного навчального закладу, батьки і переважно самі учні) результатах навчання і виховання, але й у нереальності досягнення запрограмованих навчально-виховних результатів, ще стало характерно в останні роки для змісту різноманітних авторських навчальних програм. Основною причиною останнього, як підтверджує аналіз діяльності

педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів, є визначення педагогом з самого початку нереальних цілей навчання і виховання, що в кінцевому результаті призводить до байдужого ставлення учнів до процесу набуття знань, інтелектуальних умінь чи формуванню певних практичних навичок.

Тому визначення мети, конкретних цілей навчання і виховання та організації самого його процесу мають бути такими, щоб кожний з учнів зміг досягти достатнього рівня сформованих знань, умінь та навичок, які є основою майбутнього їх удосконалення протягом навчання у позашкільному навчальному закладі, що дозволить їм знайти ефективні шляхи входження соціокультурне середовище, стати повноцінним учасником розбудови своєї країни. У контексті останнього В. О. Сухомлинський писав, що не можна допускати, щоб хоча б один учень пішов з уроку, на засвоєнні того, що вивчалося. Якщо він цього не зміг зрозуміти і засвоїти за допомогою пояснення вчителя у класі, то ніколи з цим не впорається самостійно вдома [6, с.459]

На підставі зазначеного вище необхідним є визначення й обґрунтування сутності мети освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. Однак передумовою цього, насамперед, є усвідомлення тих цілей які висуває сучасне суспільство перед підростаючим поколінням, визначення педагогічних протиріч у процесі навчання і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, що в результаті підведе нас до розуміння сутності головної мети.

Отже, враховуючи постійні зміни в соціально-економічному розвитку держави, трансформацію суспільних відносин, їх вплив на процеси засвоєння молодим поколінням нагромадженого соціального досвіду, рівень і динамічність розвитку особистості, напрями її діяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі зі створення матеріальних і культурних цінностей, є всі підстави для висновку, що *провідним протиріччям* процесу освіти і виховання сьогодні є протиріччя між всезростаючими і динамічними потребами суспільства та темпами, якістю і спрямованістю засвоєння підростаючим поколінням соціального досвіду, а отже і рівнем готовності молоді до «...виконання відповідних соціальних ролей і у майбутньому дорослому житті» [7, с. 57].

Водночас, на підставі аналізу сучасного стану освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, нами, крім провідного протиріччя, визначено також низку часткових протиріч, а саме:

- сучасний стан освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах вступає у протиріччя з вимогами часу і можливостями активних організаційно-педагогічних форм, ефективних особистісно орієнтованих методик його практичної реалізації у навчально-виховному процесі цих навчальних закладів;

- зростаючі запити суспільства на здобуття учнями якісної освіти і виховання вступають у протиріччя із застарілими підходами до відбору і компонування змісту навчальних програм позашкільних навчальних закладів, недосконалою структурою навчально-виховної діяльності не лише гуртка, але й позашкільного навчального закладу в цілому;

- виявлено педагогічне протиріччя між певним рівнем сформованих інте-

лектуальних умінь і навичок учнів яких вони набули та обмеженими можливостями їх практичного застосування у сучасному навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів;

– сформовані інтелектуальні уміння і навички не усвідомлюються особистістю як життєво необхідні, а отже не набувають якостей переконань, тому і вступають у протиріччя з необхідністю дотримання правил і норм поведінки і діяльності в навколишньому середовищі;

– визнання суспільством, педагогічною громадськістю значущості та актуальності освіти і виховання учнів у вільний від навчання час не забезпечується відповідною підготовкою педагогічних кадрів для позашкільної освіти, а також науковою і навчально-методичною літературою адаптованою до цих потреб.

Загалом наявність цих протиріч за своєю сутністю дає змогу визначити основні напрями й етапи модернізації системи позашкільної освіти і виховання підростаючого покоління на найближчу перспективу. Однак їх реалізація у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів можлива за умови визначення концептуальних засад функціонування цієї системи, удосконалення у відповідності до вимог часу мети та конкретних цілей навчання і виховання.

Отже першим етапом модернізації цієї унікальної системи освіти і виховання є визначення її головної мети, яка за нашим трактуванням полягає у становленні громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатну виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві; життєво компетентної, конкурентноспроможної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, професіонал, носій культури [8].

Така мета практично є спільною для всіх ланок освіти і виховання особистості, в той же час досягнення цієї мети в умовах позашкільного навчальних закладів розглядається нами, насамперед, критерієм ефективності їх навчально-виховної діяльності. За нашим висновком досягнення такої мети можливе лише за умови досягнення конкретних (комплексу) цілей освіти і виховання у їх логічній єдності і взаємозв'язку. Такі конкретні цілі В. І. Загв'язинський розглядає як «педагогічні», оскільки вони, на його думку, у своїй сутності мають наперед заплановані результати навчання, виховання і розвитку, тим самим постійно присутні у навчально-виховному процесі як орієнтир, так і стимул діяльності [9, с. 149].

У сукупності такі окремо взяті цілі навчання, виховання і розвитку складають головну мету навчально-виховного процесу в залежності від певного етапу її досягнення. Загалом мета досить динамічна категорія, на визначення сутності якої мають вплив численні організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні, соціальні, культурологічні чинники. Однак, характерною ознакою будь-якої мети освіти і виховання є наявність трьох основних компонентів, а саме: освітні цілі – сутність яких полягає, насамперед, у формуванні наукового світогляду особистості, який базується на системі здобутих знань, сформованих інтелектуальних умінь і практичних навичок з застосування

цих знань у практичній діяльності з задоволення її власних освітніх потреб; виховні цілі, які логічно пов'язані з освітніми, сутність останніх полягає у формуванні системи ціннісних орієнтирів та системи цінностей особистості стосовно соціоприродного середовища, моральних норм поведінки і діяльності в ньому, що є відзеркаленням моральних устоїв суспільства; розвиваючі цілі — досягнення яких забезпечує розвиток мислення, творчих здібностей, рухової і сенсорної систем.

Таким чином, підсумовуючи, ми можемо констатувати, що головною метою освіти і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу є освіта, виховання і розвиток дитини. Традиційно вважається, що останні дві цілі залежать від рівня і широти реалізації на практиці першої з них, оскільки чим вищий інтелектуальний рівень розвитку особистості, тим вищим має бути її духовний і фізичний розвиток. Однак, така пряма залежність у визначенні пріоритетності однієї з цілей формування громадянина не є до кінця правильною, оскільки процеси освіти і виховання та розвитку дитини особливо у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів не можуть розглядатись з позицій прямотинності, незаперечної пріоритетності однієї і применшення ролі іншої. Вони переважно логічно, і досить тісно, взаємопов'язані між собою і на певному етапі навчання та виховання особистості кожна з них набуває пріоритетності порівняно з іншими, водночас не відкидаючи їх, а поєднуючись спрямовується на досягнення головної мети.

Таке триєдине поєднання цілей у головній меті навчання і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, пов'язано, насамперед, з нормативним і організаційно-педагогічним та психолого-педагогічним конструюванням навчально-виховного процесу, тобто відповідності функціональній моделі цих процесів (характерної лише для певного позашкільного навчального закладу), яка більше або менше наближається до ідеальної, отже має повністю відповідати вимогам суспільства щодо освіти і виховання підростаючого покоління [9, с. 150], і такої, яка конче необхідна суспільству на певному етапі його розвитку.

Відтак, досягнення головної мети, складовими якої є узагальнені освітні, виховні і розвивальні цілі навчання та виховання особистості (зокрема кожна з них на різних етапах навчально-виховного процесу складається з більш деталізованих конкретних цілей: освітніх, виховних, розвивальних) можливо досягти за умови їх логічної єдності і тісного взаємозв'язку з попередніми і запроєктованими наступними. Тобто, на кожному з етапів (рівнів) освіти і виховання дітей та учнівської молоді у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів (у навчально-пізнавальній, пошуковій, конструкторській діяльності, під час виконання різноманітних дослідів, спостережень, організації моніторингу соціоприродних явищ, лабораторно-практичних робіт, суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи тощо), логічний взаємозв'язок головної мети (її складових - узагальнених цілей) та конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини схематично показано на (Рис. 1.).

Проте така інтерпретація взаємозв'язку головної мети, узагальнених і конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини не вичерпує всієї ба-

гатомірності цієї проблеми. Тим паче, що цілком правомірним, як підтверджує педагогічний досвід, на одному занятті гуртка, проведенні суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи можуть задаватись дві і навіть більше освітніх, виховних чи розвивальних цілей.

Інша справа, що всі вони мають бути логічно пов'язані між собою як по горизонталі (врахування мети і конкретних цілей, відповідно яким здійснюється побудова та розкриття навчально-виховного змісту, формування системи знань, практичних умінь чи навичок), так і по вертикалі (врахування вікових та індивідуальних можливостей учнів, умов позашкільного навчального закладу), а головне не вступати в протиріччя одна з одною.

За цих умов слід пам'ятати, що необхідність визначення й обґрунтування сутності однієї чи кількох конкретних цілей визначається, насамперед, рівнем інтелектуального, духовного і фізичного розвитку кожного з учнів, як членів учнівського колективу позашкільного навчального закладу, їхніми освітніми запитами та інтересами. Наступним є врахування обсягу і часу запланованого на реалізацію навчально-виховного змісту, можливостей навчального закладу тощо.

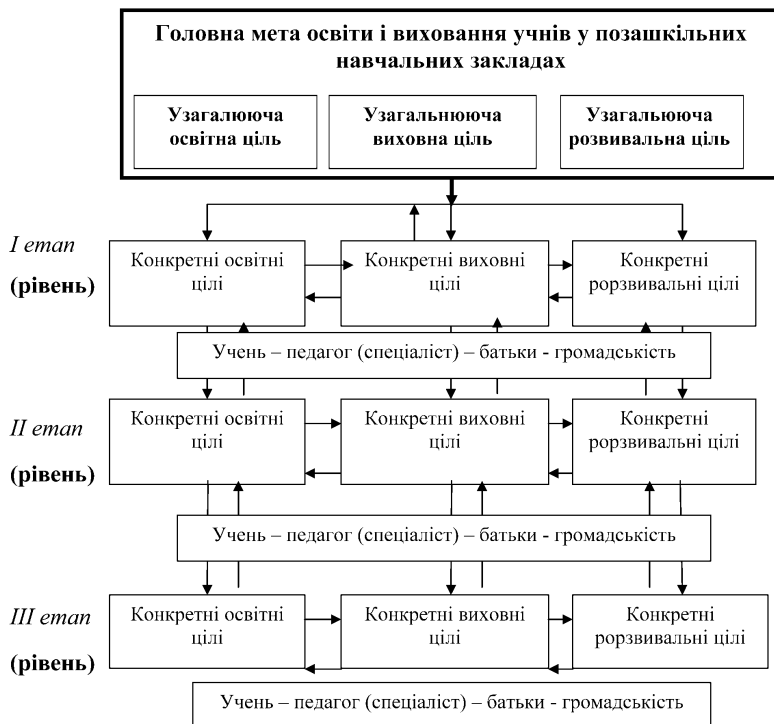

Рис. 1. Взаємоз'язок головної мети (узагальнених цілей) та конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу

Важливим положенням є те, що кількість конкретних цілей на кожному з етапів навчання, під час вивчення певної теми чи розділу навчальної програми, виконання практичних робіт у довіклілі (спрямованих на досягнення головної мети) може змінюватись. Тобто цей процес є досить динамічним. Складність його полягає в тому, що наприклад, побудова дитиною алгоритму власної поведінки і діяльності у соціоприродному середовищі викликана, насамперед, її колом потреб, інтересів і бажань, однак базується на певній системі здобутих знань, набутих інтелектуальних умінь і навичок, ціннісних орієнтирів. Наявність цих знань, інтелектуальних умінь і ціннісних орієнтирів створює передумови для вирішення проблем, які заважають дитині реалізувати свої потреби, що в свою чергу, детермінує необхідність їй застосовувати здобуті знання, інтелектуальні уміння і навички у практичній діяльності. І коли цих знань, умінь і навичок не вистачає, дитина опиняється перед ділемою – або здобувати нові знання, набувати нових умінь чи навичок і тоді задовольнити свої потреби (це саме той момент навчально-виховного процесу, коли конкретні освітні, виховні і розвивальні цілі мають бути чітко визначені, тим самим забезпечувати поступальний рух дитини до вищих щаблів розвитку свого інтелекту, духовної сфери, фізичного можливостей).

Інакше дитина, яка не бачить перед собою шляху задоволення своїх потреб, втрачає інтерес до них. За цих умов у неї втрачається інтерес не лише до процесу навчання, виховання і власного розвитку, але навіть і до педагога (інколи в цілому до позашкільного навчального закладу і його можливостей у задоволенні її особистісних потреб і інтересів), педагогічний колектив якого не зміг вибудувати реально досяжні конкретні цілі для саме для цієї дитини. Тим самим, не спрямував її навчально-виховну діяльність на занятті, таким чином, щоб вона відчула комфортні умови для навчання, виховання і розвитку, які в кінцевому результаті дадуть їй реальну можливість задовольнити свої потреби і інтереси. Відтак, реалізація конкретних цілей етапу (рівня) – 2, стає можливою за умови досягнення цілей етапу (рівня) – 1, тоді як реально цілі етапу (рівня) – 1, передбачаючи цілі етапу (рівня) – 2, мають створювати основу для реалізації останньої. У свою чергу цілі етапу (рівня) – 3 можуть бути реалізовані у навчально-виховному процесі лише за умови досягнення цілей етапу (рівня) – 1 і 2, водночас останні мають логічно вплітатись у канву цілей етапу (рівня) – 3 і тд. Створюючи тим самим, умови для досягнення головної мети освіти і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів.

Отже взаємозв'язок головної мети (її складових – узагальнених освітніх, виховних і розвивальних цілей) і конкретних цілей у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів закладає основи системності у набутті знань, інтелектуальних умінь і навичок, формуванні ціннісної сфери особистості та її фізичному зростанні. Тоді як проста сукупність, навіть реалізованих конкретних цілей, без їх логічної єдності і наступності не в змозі забезпечити досягнення узагальнених цілей, тим паче головної мети освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. З огляду на зазначене вище, взаємозв'язок узагальнених і конкретних цілей з одного боку характеризує цілісність навчально-виховного процесу, з іншого забезпечує його найвищу ефективність (див. схему 1).

Таким чином, визначення сутності конкретних цілей навчання, виховання і розвитку дитини передбачає дотримання таких *загальнодидактичних положень*:

- основою у визначенні головної мети (на кожному з етапів та рівнів здійснення позашкільної освіти і виховання) є, насамперед, соціальне замовлення суспільства, яке екстраполюється в особистісні замовлення батьків на здобуття їхніми дітьми позашкільної освіти в залежності від їхніх інтересів, освітніх потреб і бажань;

- у визначенні конкретних цілей (освітніх, виховних, розвивальних) мають обов'язково враховуватись індивідуальні можливості учнів, обсяги і час у процесі якого вони можуть досягти головної мети;

- конкретні цілі, наприклад освітні, мають співвідноситися з відповідними виховними і розвивальними, що в сукупності забезпечує логічну єдність навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу з формування всебічно розвинутої особистості;

- однакові конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть ставитись до окремої чи кількох частин навчального змісту, чи навіть до окремих тем навчального матеріалу, що вивчається;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) мають обов'язково бути логічно пов'язані з попередніми і водночас складати основу майбутніх;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть ставитись перед учнями лише після досягнення ними попередніх;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть вважатися досягнутими лише за умови, коли є реальні результати навчально-виховної роботи з дітьми, що підтверджують їх досягнення;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) не можуть вважатися досягнутими, якщо хоча б за однією з них здобуті результати навчально-виховної роботи з дітьми не набули позитивної динаміки [24].

Оскільки мова йде про навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів, враховуючи специфіку його побудови – доступність, добровільність і багатокладність, варіативність і різнорівневість, необмежені можливості у часі і географічних межах здійснення, практичну спрямованість навчально-виховного змісту, тому загалом освіта і виховання має забезпечити сприятливі умови глибокого пізнання дитиною навколишнього світу у всій багатогранності його складних взаємоз'язків і взаємозалежностей, створити сприятливі умови для задоволення її власних інтересів, освітніх запитів і потреб у самопізнанні, самореалізації та становленні, у формуванні особистісних якостей й високого рівня її вихованості.

З зазначеного вище необхідним є обґрунтування одного з можливих варіантів алгоритму конкретизації, а в подальшому систематизації завдань щодо визначення сутності мети заняття (декількох занять) у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу:

1. Конкретизація: що саме необхідно зробити педагогу (спеціалісту) на одному (чи декількох заняттях, за умови інтеграції, диференціації та індивідуалізації навчального змісту, конкретної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи різновікових груп учнів у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів).

а) яку конкретну мету (навчання, виховання і розвитку) необхідно досягти на цьому занятті (декількох заняттях)?

б) які теоретичні та методичні засади будуть покладені в основу процесу досягнення цієї мети?

в) які дії має здійснити педагог і відповідно учень, щоб досягти поставленої мети?

г) яка дія за напрямом, послідовністю, часом та інтенсивністю роботи педагога і учня має здійснюватись для досягнення поставленої мети (конкретних цілей) ?

д) яким чином (коли у часі чи за яким результатом) фіксується проходження педагогом та учнями визначених етапів досягнення мети (конкретних цілей)?

є) яким чином, як і коли фіксується досягнення поставленої мети педагогом?

ж) яким чином і коли фіксується досягнення поставленої мети учнем?

з) яким чином враховуються педагогом досягнуті учнем раніше конкретні цілі, вироблені на основі їх аналізу рекомендації та здійснені корективи навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу.

II. Систематизація: який алгоритм дій педагога (спеціаліста) з досягнення мети заняття (декількох занять) у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу.

а) яку кількість цілей необхідно визначити для досягнення поставленої мети заняття (декількох занять)?

б) які конкретні цілі є досяжними враховуючи навчальний зміст, рівень інтелектуального розвитку учнів та умови навчального закладу?

в) які цілі визначені педагогом співпадають у часі, обсягах, спрямованості з цілями визначеними самими учнями?

г) які цілі в ієрархії цілей визначених самими учнями є пріоритетними саме для них?

д) які цілі в ієрархії цілей визначених педагогом є пріоритетними у досягненні мети навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу?

є) які з цілей (навчання, виховання, розвитку) мають бути вибудовані і досягнуті (за умови досягнення раніше визначених цілей) на майбутніх заняттях? [13; 16; 22]

У зв'язку з зазначеним вище, конструювання навчально-виховного матеріалу передбачає його реалізацію на практиці завдяки застосуванню сукупності різноманітних видів діяльності учнів (навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької, конструкторської, емоційно-ціннісної, суспільно корисної, масової чи природоохоронної тощо), тим самим підпорядковується відповідним групам узагальнених цілей навчання і виховання. З нашої точки зору взаємозв'язок всіх конкретних цілей (освітніх, виховних та розвивальних) між собою і кожної з них у певній логічній ієрархічності забезпечуватиме умови для побудови цілісної педагогічної системи (узагальненої функціональної моделі освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, яку ми розглядаємо як педагогічну систему), оскільки за таких умов закладається системність у набутті учнями знань, формуванні інтелектуальних умінь

і навичок, розвитку духовної сфери і високих фізичних якостей (її модель буде охарактеризовано у наступній статті).

У формулюванні складових функціональної моделі освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ми виходили з того, що узагальнені освітні, виховні і розвивальні цілі є «... системою з безліччю пов'язаних між собою елементів, які складають певний цілісний утвір» [1, с. 415]. Тим самим, ми висунули припущення про те, що досягнення такої єдності можливе лише за умови, коли знання про довкілля (природне і соціальне) стануть основою відповідних переконань, ціннісних орієнтацій та доцільної, з точки зору моральних устоїв суспільства, поведінки і діяльності особистості. Відтак, у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу досягнення такої мети забезпечується єдністю:

- освіти і виховання в діяльності педагога (спеціаліста) позашкільного навчального закладу;
- освіти і виховання у навчально-пізнавальній, пошуковій, дослідницькій і конструкторській діяльності та конкретній суспільно корисній, масовій чи природоохоронній роботі учнів тощо;
- навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи і позашкільного навчального закладу, що здійснюється через інтеграцію і диференціацію змісту навчальних предметів (факультативів) загальноосвітньої школи та розробкою відповідних навчальних програм, посібників і інструктивно-методичних матеріалів для позашкільних навчальних закладів;
- освіти і виховання, що здійснюється позашкільним навчальним закладом, загальноосвітньою школою, батьками, громадськими організаціями, засобами масової інформації.

Щоб виявити специфіку кожного з цих положень в умовах діяльності позашкільного навчального закладу, необхідно докладніше зупинитися на понятті єдності. Єдність, як категорія філософії, має ряд істотних ознак, вона є виразником узагальнених взаємозв'язків явищ, для неї характерні властивості автономності компонентів, які створюють цю єдність, вона має також протиріччя і властивості цілісності, що і складають єдність у ході її розвитку [10].

Специфіка філософської категорії «єдності» у сучасній педагогічній науці та практиці стосовно поняття «єдності освіти і виховання» трактується неоднозначно:

- це освіта, у ході якої успішно формуються система наукових знань, певні якості особистості школяра з їх здобуття й застосування на практиці;
- така освіта, котра взаємопов'язана з процесом виховання;
- така єдність, за якої освіта і виховання не є двома сторонами педагогічного процесу, які функціонують автономно одне від одного, а тісно пов'язані між собою, навчання здійснюється завдяки функціонуванню певних якостей особистості, а виховання завжди забезпечує певний освітній ефект. Забезпечити функціонування такої єдності – означає забезпечити найбільш високий освітній і виховний результат [6].

У цьому контексті загальне уявлення про освіту і виховання як спеціально організовану діяльність з залучення дитини до нагромадженого суспільством досвіду складається з двох основних компонентів, або підсистем: влас-

не підготовки дитини до життя (у процесі навчання) і, що важливо, включення її у це життя (у процесі виховної роботи). З цього приводу А. М. Остроградський зазначав, що виховання за своєю сутністю не є відзеркаленням освіти, а освіта за такого підходу не є повторенням процесів виховання, «... але це не означає, що кожне з них здійснюється само по собі. Навпаки вони йдуть поряд, взаємодіючи і допомагаючи одне одному» [11, с. 228–229].

Відносна ж самостійність процесів навчання і виховання вимагає логічної єдності цих процесів, і водночас, не передбачає їх тотожності. Наголошуючи на такій єдності, Б. Н. Наумов зазначав, що аналізуючи і усвідомлюючи незаперечну важливість освіти і виховання особистості, це не значить випускати з поля зору розбіжності їх сутнісних характеристик, якісну своєрідність кожного з них [12, с. 25]. Оскільки головним завданням навчання є озброєння учнів системою знань, умінь, навичок і на їх основі формування наукового світогляду особистості, то виховання, насамперед, має спрямовуватись на формування моральних ідеалів та оволодіння нормами поведінки [13, с. 126].

Отже логічно слід визнати, що процеси освіти і виховання є своєрідним переплетінням важливих функцій соціуму у формуванні майбутніх його членів. Насамперед, вихідними позиціями у розумінні цих процесів є те, що особистість школяра розглядається нами як неділиме ціле, на підставі чого не можна виокремити сферу виняткового впливу на інтелект, окремо на мотивацію, систему цінностей чи емоційне життя, волю, характер і практичну її діяльність, а слід розглядати ці категорії у взаємозалежності і тісній взаємодії. У контексті останнього В. Оконь зазначав, що «... що сучасна школа існує не для вивчення окремих предметів, чи формування окремих якостей особистості, а для виховання і формування повноцінних людей» [14]. У контексті останнього, концептуально важливою є позиція І. Я. Лернера про те, що «...давно визріває думка не тільки про єдність навчання і виховання, але й про принципову загальність їх складу і головне природи здійснення» [15; 16].

За такого підходу ми можемо зробити висновок, що єдність освіти і виховання у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу забезпечується, насамперед, за умови задоволення інтересів, освітніх запитів і мотивів, які і спрямовують навчально-пізнавальну, пошукову, конструкторську і дослідницьку діяльність та конкретну суспільно корисну, масову чи природоохоронну роботу учнів. Практично вся діяльність учнів здійснюється опосередковано через сприйняття властивостей предметів, з якими вони мають справу: мислення, уяву та інші психічні процеси. Ці процеси, за висновком І. Д. Беха [17; 18], Л. І. Божович [19], Л. С. Виготського [20] та інших, у свою чергу, внутрішньо управляються, стимулюються, збуджуються певними мотивами, інтересами, бажаннями, переконаннями та ідеалами.

Тоді ми можемо зробити висновок, що глибоке осмислення та засвоєння теоретичного матеріалу, пов'язаного з ним експериментального, здобутого самими учнями у процесі практичної роботи, не може здійснюватися успішно, якщо не розвинутий інтерес і потреба в знаннях. Водночас, знову ж таки, враховуючи специфіку навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу, де постійно відбувається перенесення інтелектуальних умінь і практичних навичок з однієї діяльності на інші, вимагає завжди позитивного ставлення учня до цієї – іншої діяльності. Тобто, коли між спону-

кальним і виконавським компонентами діяльності, за висловом Ю. К. Бабанського, не буде злагодженості, відповідності, то за умови зовнішніх ознак єдності освіти і виховання, істинної єдності існувати не може [21].

Тоді справжня єдність освіти і виховання в будь-яких її проявах передбачає такі освітні, виховні і розвивальні цілі, котрі за своєю побудовою відповідають завданням формування всебічно розвинутої особистості, збудження такого стану активності особистості, який відповідає цілям єдності спонукальних і виконавських сил у діяльності і поведінці учнів. Внутрішньою силою, що стимулює розумову діяльність є ставлення до неї: стан зацікавленості, відповідальності, радості та успіху, впевненості в досягненні результатів, стан вольової напруги. Ці стани стимулюють, спрямовують і регулюють пізнавальні процеси засвоєння дитиною знань, практичного досвіду, правил і норм поведінки та діяльності накопичені минулими поколіннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический /Под. Ред. Е. Ф. Голубовского, Г. В. Корблева, В. А. Лутченко. – М.: Печатный дом, 2001. – 576 с.
2. Махмутов М. И. Современный урок. 2-е изд., испр. и доп. М., 1985. – 386 с.
3. Батурина Г. И, Баер У. Цели образования как основа связи содержания и методов обучения //Сов. Педагогика. – 1980. - №8. – С. 69 – 75.
4. Якунин В. А. Цели как фактор управления в обучении //Педагогическая психология: Учеб. Пособие. – СПб., 1998. – С. 53 – 71.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1987. – 373 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 томах. Т. 2. – [Ред.колегія: Дзевєрін О. Г. (голова), Черпінський М. В. та ін..] К.: Радянська школа. – 1976. – 654 с.
7. Краевский В. В., Лернер И. Я. Теоретические основы содержания общего среднего образования. /Под ред. В. В. Краевского, И. Я.Лернера. – М., 1989. – 352 с.
8. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні /Освіта України. – 2004. – № 94. – С.6 – 10.
9. Загвязинский В. И. Противоречие процесса обучения. – Свердловск, – 1971. – 181 с.
10. Всемирная энциклопедия философии /Глав. Науч. Ред и сост. А. А. Грицанов. – М.: АСТ.Мн.: Харвест, Современная литература, 2001.– 1312 с.
11. Остроградський А. Н. Образование и воспитание. /Избр. Пед. Соч. М., 1988. – 568 с.
12. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості. Х.: РВП «Оригінал», 1999. – 277 с.
13. Процесс обучения //Дидактика средней школы. /Под ред. М. А. Данилова, М. Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1975. – 548 с.
14. Оконь В. Введение в общую дидактику /Пер. с польск. Л. Г. Кашкуревича. – М.: Высшая школа, 1990. – 382 с.
15. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 19981. – 186 с.
16. Лернер И. Я. Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при обучении гуманитарным предметам. Докт дис. ... док. пед наук. – М., 1970. – 757 с.
17. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.ІЗМН, 1998. – 204 с.
18. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

19. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. — М: Просвещение, 1968. — 356 с.
20. Выготский Л. С. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1956. — 567 с.
21. Бабанский Ю. К. Педагогика. — М.: Просвещение, 1983. — 607 с.
22. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: Монографія. — К.: Вища школа, 2004. — 454 с.

ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

*Куйбіда В. В.,
директор Інституту фізичного виховання та природознавства,
ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

Демократичні та гуманістичні зрушення у світогляді населення України вимагають формування та впровадження гуманітарної освіти та виховання. Вона має стати основою підготовки молоді до самостійного життя, творчої життєдіяльності в нових економічних, соціальних та культурних умовах, формування гармонійної особистості, патріота і свідомого господаря своєї держави. Туристсько-краєзнавча робота є одним із перспективних напрямів гуманітарної освіти та виховання і має великі можливості у освітньо-виховному, національно-міжетнічному та політичному аспектах державотворення. Туризм та краєзнавча робота повинні стати обов'язковим компонентом стандарту шкільної, позашкільної і вищої педагогічної освіти, забезпечити формування у підростаючого покоління національної самосвідомості, любові до рідної землі і свого народу. Це допоможе кожній молодій людині усвідомити себе громадянином своєї країни, нацією, яка розбудовує суверенну державу. Через туризм і краєзнавство молодь зможе на власні очі побачити красу природи, рідного краю, його історію, культуру.

Організація туристсько-краєзнавчої роботи є пріоритетною проблемою якісної підготовки спеціалістів вищої школи. Її актуальність зумовлюється звуженням сфери сімейного дозвілля, організованого відпочинку школярів та студентів,

зниженням масштабів оздоровчої та краєзнавчої роботи в закладах освіти та позашкільній роботі. Погіршення стану ресурсної бази культурно-краєзнавчої та експедиційної роботи, залишковий принцип фінансування туристичної діяльності, недоліки у підготовці фахівців зумовлюють необхідність удосконалення якості підготовки кадрів. Туристсько-краєзнавча робота у поєднанні з формуванням духовної культури, задоволенням духовних потреб молоді у вивченні рідного краю, фольклору, народних знань, поетичної творчості сприяють ефективному залученню школярів та студентів до здорового способу життя, формування психічного, соціального благополуччя, виховання гармонійної особистості.

Модернізація вищої освіти у контексті Болонського процесу передбачає

перехід до моно спеціальностей. На наш погляд, у змісті та структурі професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури має бути спеціалізація за вибором *«Організація спортивнд-оздоровчого туризму»*. Фахівець повинен отримати відповідну туристську підготовку і володіти методикою організації шкільного туристсько-оздоровчого напрямку, вміти прищеплювати школярам бажання відповідального ставлення до свого здоров'я, його збереження та зміцнення;

- для вчителів географії — *«Організація туристсько-краєзнавчої роботи»*. Фахівець має оволодіти методикою організації краєзнавчого вивчення певної території в умовах туристського походу різної тривалості, експедиції, екскурсії, виховної роботи учнів на матеріалах історії, культурних традицій краю, народних знань, проблем соціально-економічного розвитку краю;

- для вчителів біології — *«Організація еколого-краєзнавчої роботи»*. Фахівець повинен знати флору, фауну краю, володіти методикою визначення видів рослин та тварин, мати необхідну підготовку з екології, вміти використовувати польові та лабораторні методи екологічних досліджень, екологічної паспортизації, експертизи, розумітися на екологічних особливостях свого краю та забезпечувати ефективну виховну роботу;

- для вчителів історії та філології — *«Організація музейно-етнографічної роботи»*. Фахівець повинен знати історію та етнографію, фольклор та народні знання, визначні місця та соціально-економічні особливості краю, бути обізнаним із методикою проведення екскурсій та походів, володіти навиками екскурсовода.

Стандарти підготовки бакалаврів за спеціальностями фізична культура та географія серед дисциплін нормативного циклу передбачають вивчення курсів із організації краєзнавчо-туристичної діяльності, спортивного туризму, краєзнавства, навчальні практики туризму та краєзнавства тощо. Для забезпечення високої ефективності підготовки фахівців у вибіркову частину навчальних планів введені такі дисципліни як «Київшинознавство», «Рекреаційна географія», «Сковородинознавство», «Народна ботаніка», «Народна зоологія», «Народне землезнавство» та ін. На часі є впровадження в процес підготовки вчителів фізичної культури, географії, біології, історії спеціалізації «Гід-провідник». Ми вважаємо, що цілісний процес формування особистості студента не може вважатися повноцінним без його виховання в системі туристсько-краєзнавчої діяльності, виховання через природу, культуру.

На виконання Указу Президента України від 23.01.2001 р. №35/2001 «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» та наказу МОН України від 06.04.2007 р. «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» та з метою здійснення заходів щодо виховання студентської молоді на традиціях і звичаях українського народу, вивченні його історичної та культурної спадщини та задля ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу регіону в університеті створена навчально-методична лабораторія «Педагогічні основи оздоровчо-спортивної туристської і краєзнавчої роботи».

Основна діяльність Лабораторії спрямована на створення і запровадження у вищих навчальних закладах регіону багатоступеневої системи спортивного і

оздоровчого туризму і краєзнавчої роботи в світлі підготовки майбутніх вчителів до організації і проведення активної туристської діяльності в шкільних і позашкільних закладах з метою формування і утвердження серед учнів здорового способу життя, виховання патріотизму і любові до рідного краю.

Розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс з професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання за спеціалізацією «організація

краєзнавчо-туристичної роботи» (програми викладання курсу спортивно-оздоровчого туризму, робочі навчальні плани, посібники і методичні рекомендації). У навчально-виховний процес зі студентами Інституту фізичного виховання і природознавства включені такі види туризму — пішохідний, водний, велосипедний, гірський.

На базі угоди про співпрацю та створеного комплексу Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» став додатковим навчальним полігоном для туристсько-краєзнавчої роботи студентів. Безцінними, з точки зору виховання свідомого громадянина, є скарби музеїв. Значний внесок у вивчення питань краєзнавства зробили співробітники заповідника Л. О. Годліна, Л. І. Кірпікін, В. В. Мормель. Вони забезпечували викладання дисциплін українознавчого циклу, прилучаючи студентів до надбань духовної культури Переяславщини. В минулому працівники заповідника, а нині викладачі університету, О. В. Колибенко та О. В. Колибенко здійснюють потужні археологічні дослідження Переяславщини. За останні роки, завдяки наполегливому пошуку проблемної наукової групи історичного факультету, співпраці з Інститутом археології НАН України та Національним історико-етнографічним заповідником «Переяслав» було виявлено значну кількість різночасових археологічних пам'яток, які стали надбанням історичної науки. Чимало цікавих відкриттів було зроблено під час археологічної практики студентів. З 1996 р. студенти-історики — постійні учасники міжнародних експедицій Інституту археології. Це — Північно-Кримська пізньопалеолітична експедиція (стоянки Кабазі II та Кабазі V, Бахчисарайський район), та Семенівська пізньопалеолітична експедиція (с. Семенівка Баришівського району Київської області). Такі можливості мають лише деякі вищі навчальні заклади, адже заповідник є одним із найбільших в Україні.

Особливої уваги заслуговують екскурсії на відомі і значимі для України об'єкти промисловості та народного господарства, які знаходяться неподалік від університету. Вони є зручними об'єктами для включення у туристичні маршрути. За належного рівня їх організації студенти отримують знання, практичні навички,

розширення уявлень з того чи іншого напрямку, галузі економіки чи народного господарства.

На базі договорів про співпрацю практики з ботаніки, зоології, географії впродовж останніх років традиційно проходили в Національному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді, зоологічному музеї Національного університету імені Тараса Шевченка, Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка Академії наук України, Ботанічному саду ім. О. М. Фоміна, Інституті ботаніки, Інституті зоології, Інституті рибного господарства, Інституті мікробіології і вірусології НАН України.

Слід зазначити, що для проходження практики студентів з генетики, селекції та сільського господарства важливе значення мають Всеукраїнський генетико-селекційний центр великої рогатої худоби, та норкове звірогосподарство, які розташовані у Переяслав-Хмельницькому районі. На основі договорів про співпрацю студенти мають можливості безпосередньо на виробництві знайомитися із передовими технологіями трансплантації ембріонів, впровадженням у виробництво досягнень вітчизняної та зарубіжної біотехнології, породами тварин, особливостями їх утримання, догляду, лікування тощо. Разом із співробітниками цих господарств студенти виконують наукові дослідження. Так, у 2007 році Януль Г. О. була захищена магістерська робота на тему «Вплив раціону годівлі норок на народжуваність, стан здоров'я та якість хутра норок». Докторант Мадісон Л. В., к. с. г. н. Мадісон В. В. та інші співробітники цих господарств проводять екскурсії та практичні заняття із студентами та викладачами університету.

Навчальні практики з ботаніки, зоології, геології, землезнавства та краєзнавства для майбутніх вчителів біології та географії забезпечують вивчення особливостей географічних характеристик, флори та фауни краю. Впродовж останніх років традиційно проходили в польових умовах околиць Переяслава-Хмельницького, Батури, Бучака, Овруча, Ліствена, Кам'яця-Подільського тощо.

Частина педагогічних університетів України мають свої стаціонарні місця проведення літньої польової практики. У Переяслав-Хмельницькому державному педуніверситеті імені Григорія Сковороди для її проведення було знайдено чудове з усіх точок зору місце — Бучацьке лісництво Канівського держлісгоспу (Черкаська обл., Канівський р-н, околиці с. Бучак).

У проведенні практики з ботаніки взяли участь запрошені відомі науковці інституту ботаніки, викладачі університету. Найбільший резонанс і зацікавленість викликали заняття докторів, кандидатів наук В. В. Протопопової, М. М. Федорончука, М. В. Шевери, Г. А. Чорної, В. М. Джурана, Н. І. Крецул. Особливої актуальності дослідження наукової проблемної групи з ботаніки набуває в зв'язку з можливістю порівняти сучасну флору Переяславщини з видовим різноманіттям рослин, які були описані на цій території понад 100 років тому, засновником ентоботаніки П. С. Роговичем (1812–1878), відомим російським ботаником, директором Ботанічного саду Київського Університету Св. Володимира І. Ф. Шмальгаузенем (1849–1894), дійсним членом Київського товариства дослідників природи В. В. Монтрезором (1884) та визначним українським та польським природодослідником Й. К. Пачоським (1864–1942), який узагальнив свій науковий пошук у роботі «Очерк флори окресностей г. Переяславля» (1894). Які рослини зникли, стали рідкісними або з'явилися тут? Чому так трапилось, які особливості пристосувань судинних рослин до нових умов і що чекає флору нашого краю в майбутньому? На ці та інші запитання можна буде дати відповідь по завершенню програми досліджень, а вже у 2004 році на основі матеріалів практики відбулася наукова конференція «Проблеми дослідження, збереження фіторізноманіття Лівобережжя Київщини в аспекті оптимізації екологічної ситуації*».

Польові практики з зоології безхребетних, зоології хордових, геології проводяться згідно Програм затверджених Міністерством освіти і науки Украї-

ни. Вони передбачають вивчення біорізноманіття в різних екосистемах, знання рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин внесених до «Червоної книги» та «Зеленої книги» України. Щорічне проведення практики на одному і тому ж місті дає можливість викладачам і студентам прослідкувати за змінами в окремих біотопах залежно від кліматичних умов сезону року. Програма практики із зоології безхребетних була поділена на три розділи, за середовищем існування різних груп безхребетних: мешканці водного середовища, ґрунту та різноманітні угруповання

наземних тварин, які мешкають в окремих біотопах. При вивченні наземних безхребетних були проведені екскурсії-вивчення біорізноманіття безхребетних агроценозів, пасовищних та сінокісних лук, соснових та мішаних лісів, урбанізованих територій.

Особливістю практики з курсу зоології хребетних є те, вона проводиться з участю вчених Інституту зоології НАН України. Активну участь в проведенні ЛПП з зоології хребетних брав старший науковий співробітник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України Г. Г. Гаврись. За його участю були організовані відлови, реєстрація та кільцювання птахів в околицях м. Переяслава-Хмельницького, урочищі Діброва та Бучак. Було за кільцювано понад 100 видів птахів.

Навчання в природних умовах дає можливість майбутньому вчителю фізичної культури, біології та географії відкрити чимало таїн природи, які він не бачив ніколи. Так, біля вісімдесяти студентів тут спостерігали, як вуж звичайний ковтає, а через півгодини «вертає» живу жабу і вона спокійнісінько втікає від нього в траву. В Україні існує не багато регіонів де можна часто зустрічати безногу ящірку веретільницю, вужа водяного, мідянку, під орлика великого, біля 30 видів риб тощо. Студенти мали змогу щоденно вивчати видовий склад іхтіофауни Дніпра з уловів приватних підприємців-рибалок. Запам'яталися — екземпляр сома вагою 50кг, якого студенти перенесли з берега Дніпра до холодильника приватного підприємця, гребля бобра з перепадом води 1,5 м, декілька екземплярів вужа водяного.

Один із досвідчених керівників практики співробітник НЕНЦУМ В. Г. Надворний, після того, як студенти неподалік с. Бобрися знайшли у старому пні лялечку жука-оленя, що вже наполовину перетворилася на дорослого жука та вусача дубового відмітив: «Такого я вже не зустрічав більше десяти років!».

Під час проведення практики з геології зверталася увага студентів на те, що під час альпійського горотворення, приблизно 25–30 мільйонів років тому по лінії Переяслав-Запоріжжя виник глибинний розлом у кристалічному фундаменті Українського щита, який і утворив майбутню долину р. Дніпра. У районі проведення практики відмічено три значні зсуви по схилах правого берега, та глибокі яри які сформувалися на окремих крутих ділянках внаслідок великої кількості розталого снігу та дощів весною та літом 2006 року. На глинистих підмитих схилах тут у великій кількості знаходили викопні молюски — белемніти, амоніти, серцевидки.

Для студентів спеціальності «Фізична культура» та «Географія» під час проведення практики проводяться і походи зі спеціалізації «Краєзнавство і туризм». Для студентів I курсу передбачено вміння організувати та провести

одноденний туристичний похід. Для студентів П курсу передбачений трьох денний літній табірний збір. Для його виконання проводиться туристичний похід на відстань близько 70 км по цікавих історичних місцях Черкаської області. Маршрут цього походу проходить від с. Бучак до м. Ржищева. На цій ділянці знаходиться Музей Трипільської культури, музей Великої Вітчизняної війни в місцях перепасти в 1944 році радянських військ через р. Дніпро (села Малий та Великий Букрин) та Еколого-краєзнавчий Трахтемирівський заповідник. Керують походами викладачі спортивних дисциплін, ігор та туризму та краєзнавства. У 2007 році понад 50 студентів під керівництвом старшого викладача Палатного І.А. освоїли методику вертикального спуску. Були здійснені необхідні залікові вертикальні спуски в природних умовах, а на черзі відповідні змагання.

Традиційною стала практика суддівства студентами університету краєзнавчо-туристичних змагань різних рівнів. Студентські суддівські бригади обслуговують районні, обласні, Всеукраїнські змагання не лише серед молоді, а й серед педагогічних працівників.

Починаючи з 2001 р. проводяться науково-практичні конференції, присвячені проблемам туризму і краєзнавства. З 2002 року конференції набули статус міжнародних. Учасниками конференції, крім вітчизняних фахівців, були представники Білорусі, Ізраїлю, Росії, Швейцарії. Матеріали конференції видаються у спеціальному випуску «Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди».

Започатковано ряд міжнародних проєктів в галузі краєзнавства та екології спільно з науковцями Канади, Польщі, Угорщини. Вони часто виступають з лекціями перед студентами нашого університету, проводяться спільні краєзнавчі та екологічні акції. В 2006-2007 н.р. студентам університету прочитали лекції професори з Канади: Аллен Р. МакФерсон — з питань міжнародного туризму та облаштування національних парків в Канаді; Томас Лайне — з питань екотуризму. Зусиллями ректорату, міжнародного відділу університету та факультету іноземних мов з 1999 р. було налагоджено зв'язки з освітніми закладами та установами країн Європи й Америки: Британською Радою, Французьким культурним центром, Паризьким університетом (Сорбонна), Німецьким культурним центром «Гете-Інститут», Американською Радою, Вашингтонським державним університетом та ін. Це дало можливість отримувати нову літературу, відеофільми, аудіо касети, проводити спільні навчально-методичні семінари, обміни викладачами та студентами.

Цей напрям діяльності університету широко висвітлюється на сторінках університетської газети «Педагогічні обрії».

Деякі аспекти організації туристсько-краєзнавчої роботи в університеті за останній рік були висвітлені у обласній та республіканській пресі:

1. V-Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти. //Краєзнавство. Географія. Туризм. — №4 (441). — 2006. — С. 21.

2. V-Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти. // Краєзнавство. Географія. Туризм. — №38 (435). — 2006. — С. 1.

3. Бойко Леонід Про перспективи туризму // Спортивна Київщина. — № 50 (356). — 2006. — С. 6.

4. Коцур Віктор Мандрівний «старчик» чи великий філософ і учитель сучасності // Спортивна Київщина. — № 46. — 2006. — С. 7.

5. Личак Ірина. З туризмом по життю // Спортивна Київщина. — № 24–25(330–331). — 2006. — С.7

З метою активізації науково-дослідної роботи серед студентів з 2006 року проводяться міжвузівські науково-практичні студентські конференції «Регіональні особливості розвитку оздоровчо-спортивного туризму та краєзнавчої роботи», матеріали яких видані у спеціальних випусках.

На основі вивчення природи Переяславщини побачила світ серія навчальних посібників для учнів та студентів «Народознавство» та «Київщинознавство». Останній із них Київщинознавство: Навч. посіб. /Упоряд. Б. О. Чернов, О. І. Потапенко / За заг. наук. ред. В. П. Коцура. — К.: Міленіум, 2007. — 310 с. вийшов у 2007 році.

Різні аспекти краєзнавства та методики його вивчення відбиті переважно у роботах викладачів та студентів університету та його сумісників:

1. Бузян Г. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т. Археологічні дослідження на території м. Переяслава-Хмельницького та району // Археологічні дослідження на Україні 1992 р. — К., 1993. — С. 26–27.

2. Бузян Г. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т. Роботи Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції // Археологічні дослідження в Україні 1991 р. — К., 1993. — С. 13–15.

3. Ігнатенко Н. В., Гаврилюк Н. С. Літературні імена Переяславщини: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Тернопіль: Астон, 2006. — 352 с.

4. Клєстов М. Л., Андрієнко Т. Л., Прядко О. І., Арап Р. Я., Онищенко В. А., Гавриць Г. Г., Андрієвська О. Л., Бондар Ю. О., Сагарда О. П. Обґрунтування доцільності створення національного природного парку «Переяславський» в Київській області. — К.: Науковий центр досліджень з проблем заповідної справи Мінприроди України, 2000. — 40 с.

5. Колибенко О. В., Коцур В. П. Етимологічний словник ойконімів та короткий словник топонімів Переяславщини.- Переяслав-Хмельницький. — 1995. — 57 с.

6. Колибенко О., Колибенко О. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела).- Навчальний посібник.-Переяслав-Хмельницький, ПЦ «Різозграфіка», 2005. — ч. I. —114 с.

7. Колибенко О. В. Археологічні дослідження на території м. Переяслава-Хмельницького та району // Археологічні дослідження в Україні 1992 р. — К., 1993. — С. 26–27.

8. Колибенко О. В. Нові матеріали до історичної топографії околиць Переяслава Руського// Історія та культура Лівобережної України. — К. — Ніжин: НДПІ. — 1997. — С. 9–12.

9. Колибенко О. В. Розкопки на дитинці та «окольному граді» Переяслава в 1994 році // Археологічні дослідження в Україні 1994–1996 років. — К.:Прайм, 2000. — С. 51–53.

10. Крецул Н. І., Джуран В. М. Сторінки історії вивчення синантропної флори Переяславщини у XIX ст. — С. 104–107 // Синантропізація рослинного покриву України (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 квітня 2006). — Тези наукових доповідей. — Київ, Переяслав-Хмельницький, 2006. — 240 с.

11. Куйбіда В. В. Екологія і географічні назви. — Фастів: Поліфаст, 2002.

12. Куйбіда В. В., Глазунова Л. В., Лопатинська В. В., Бондаренко Р. І. Земноводні

- та плазуни Переяславщини // Гуманітарний вісник. Спеціальний випуск. — 2005. — С. 263–272.
13. Куйбіда В. В., Джуран В. М. Ботаніка з основами екології. Зоологія з основами екології. Методичні розробки до літньої польової практики для студентів першого курсу педагогічного факультету. — Переяслав-Хмельницький, 1992. — 25 с.
14. Куйбіда В. В., Куйбіда Т. Т., Куйбіда З. В. Екологія і топоніми у краєзнавчій роботі // Формування здорового способу життя у студентської та учнівської молоді засобами туристської роботи Мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 квітня 2001 р. м. Переяслав-Хмельницький). — К.: ТОВ «Карбон Лтд», 2001. — 125 с. — С. 118–121.
15. Куйбіда В. В., Куйбіда Т. Т. Тваринний світ // Київшинознавство. Посібник для вчителя. Випуск 1. — К.: Вид. Ешке О. М., 2001. — 295 с.
16. Куйбіда В. В. Народна зоологія. — К.: ІСДОУ, 1994. — 120 с.
17. Лоха В. А. Духовенство, церкви та колегіум міста Переяслава середини XVII–XIX ст.: Монографія. — К.: Міленіум, 2006. — 114 с.
18. Набок Л. М., Долибенко О. В. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність. — 167 с.
19. Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо-документальна повість. — К.: Криниця, 2005. — 302 с.
20. Надворний В. Г., Куйбіда В. В., Чернов Б. О., Глазунова Л. В., Бондаренко Р. І. Особливості проведення виїзної літньої польової практики на берегах Канівського водосховища // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції. У 2-х ч. / За ред. І. Г. Єрмакова, С. В. Рудаківської. Частина друга. — К.: КиМУ, 2005. — С. 256–267.
21. Надворний В. Г., Куйбіда В. В., Чернов Б. О., Глазунова Л. В., Лопатинська В. В., Бондаренко Р. І. Роль літньої навчально-польової практики у підготовці висококваліфікованого вчителя біології та географії Розвиток біологічної освіти в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (26–27 вересня 2006 р.). Мелітополь: МДПУ, 2006. — С. 23–28.
22. Надворний В. Г., Куйбіда В. В. Біорізноманітність та особливості біотопіческо-го розпространення животних на берегових частках нижньої частини акваторії Канівського водохранилища // Біорізноманітність та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах: Матеріали III Міжнародної наукової конференції.-Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. — С. 142–146.
23. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди: наукові здобутки і перспективи розвитку 1986 — 2006. Бібліографічний довідник / Укладачі В. П. Коцур, Н. Г. Коцур, В. А. Вергунов; Наук. ред. В. П. Коцур. — Тернопіль: Астон, 2007. — 416 с.
24. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Імена слаavnих сучасників. — К.: Світ успіху, 2006. — 202 с.
25. Словник символів культури України / За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіди. — 3-є вид. — К.: Міленіум, 2005. — 352 с.
26. Товкайло М.Т., Тетеря Д. А. Нові дослідження давнього Переяслава // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. — К.: ІАНАНУ, 1999. — С. 153–155.
27. Фітозабруднення рослинного покриву Середнього Придніпров'я. Аннотований конспект синантропної флори. /Джуран В. М., Крецул Н. І., Протопопова В. В., Федорончук М. М., ШEVERA М.В. — К.: «Автораферат», 2007. — 48 с.
- Викладачами інституту підготовлені і опубліковані такі навчально-методичні посібники з туризму та оздоровчої роботи:
- Б. П. Моргунов, А. Ф. Артюшенко, Б. П. Пангелов. Туризм: Учебн. пособие для

студ. пед. ин-тов по спец. «физическое воспитание». — Переяслав — Хмельницький, 1992. — 89 с.

- Пангелов Б. П., Лазенко Т. Г., Горбенко М. І., Формування здорового способу життя у дітей в навчально — виховних закладах малого міста засобами туристської роботи: Методичні рекомендації для студентів, вчителів шкіл, батьків. — Переяслав-Хмельницький, 2000. — 56 с.

- Підготовка і проведення туристських подорожей та екскурсій з учнівською молоддю: Методичні рекомендації для організаторів туристсько-краєзнавчої роботи / Укладачі — Близнюк А. І., Пангелов Б. П. — Переяслав — Хмельницький, 2002. — 92 с.

- Пангелов Б. П., Пангелова Н. Є., Дехтяр В. Д. Методично-організаційні основи формування здорового способу життя засобами фізичної культури: Методичні рекомендації. — Київ, 2002. — 72 с.

Навчання організації та проведенню туристсько-краєзнавчої роботи у загальноосвітній школі здійснюється не тільки з майбутніми вчителями фізичної культури, але і на інших факультетах університету. Так, для студентів педагогічного, історичного та філологічного факультетів був розроблений і впроваджений у навчально-виховний процес курс «Основи туризму і краєзнавства» (укладачі — Чернов Б. О., Пангелов Б. П.).

Проблематика туристсько-краєзнавчої роботи є предметом досліджень багатьох викладачів Інституту фізичного виховання і природознавства. Підготовлені до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата наук наступні дисертаційні дослідження:

- Лопатинська В. В. «Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю» (13.00.07 — теорія і методика виховання);

- Полішук В. В. «Розвиток розумових і фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з елементами туризму»(24.00.01 — фізична культура, фізичне виховання різних груп населення);

- Троценко Т. Ю. «Формування моральних якостей учнів 3—4 класів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності» (13.00.07 — теорія і методика виховання).

Лише у 2006—2007 році були захищені дипломна і магістерська роботи, які були присвячені проблемі оптимізації процесу виховання дітей і підлітків засобами туризму. Зокрема:

- Мельник Ю. В. «Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування спортивного стилю життя підлітків» (наук. кер. — доц. Пангелова Н. Є.);

- Костін Д. В. «Теоретико-методичні засади гармонійного розвитку дітей 5—6 років в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму» (наук. кер. — доц. Пангелова Н. Є.).

У 2006 році відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми дослідження, збереження фіторізноманіття Лівобережжя Київщини в аспекті оптимізації екологічної ситуації».

Особливістю цієї події стало те, що експериментальна частина наукового форуму була виконана студентами в процесі проходження навчально-польової практики під керівництвом професорсько-викладацького складу кафедри ботаніки та науковців з Інституту ботаніки НАН України.

Отже в інституті зароджується якісно новий підхід до інтеграції академічної науки та навчального процесу, співпраці декількох освітніх і наукової ланок — *учень—студент—вчитель—викладач—науковець*.

МОЖЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Бердоус Н. О.,

вчитель-методист, відмінник освіти України, Луцька гімназія № 4

Наука біологія тісно пов'язана з різними сторонами життя людства і конкретно кожного як особистості (здоров'я, їжа, характер людини, фізична активність, самореалізація, громадянська позиція). Сучасна біологія бурхливо розвивається. Від цієї науки людство очікує вирішення актуальних проблем, які часто пов'язані з морально-етичними аспектами. Не завжди біологічні відкриття сприймаються суспільством однозначно, що спричинює дискусійний характер багатьох навчальних питань (клонування, генетично модифіковані продукти, СШД, біотехнології, екологічна криза сучасності...).

Навчальний процес курсу біології старшої школи включає багато питань, які дають можливість розглянути проблеми громадянської освіти. Тому формування аспектів громадянської компетентності на уроках біології є логічним і своєчасним.

Розвиток громадянської компетентності в біологічній освіті можна забезпечити шляхом **лінії цінностей та орієнтацій**, яка включає такі складові:

- Засвоєння системи знань про закони природи, формування цілісної картини світу, критичне сприйняття інформації забезпечує появу **ціннісних орієнтацій** — наукове самопізнання і самореалізація особистості, критичне мислення, повага до законів, особистісно-ціннісне ставлення до природи;

- Формування **соціальних орієнтацій** шляхом розвитку громадянської активності (участь в акціях, проєктах), практичної спрямованості власних дій для захисту довкілля, зв'язку з громадою. Результат — розуміння соціальної зумовленості взаємовідносин людини і природи (аналіз, наукове прогнозування, синтез), готовність та вміння дотримуватись власних прав та обов'язків;

- **Культурні орієнтації** (етичне сприйняття природи, створення мікроклімату взаємоповаги, взаєморозуміння, толерантності) шляхом естетичного сприйняття довкілля на уроках через поезію, музику, живопис, розвитку культури поведінки через відчуття прекрасного в природі;

- З'ясування мотивації екологічної поведінки, розвиток чутливості, емоційності, ставлення з повагою до всього живого сприяє пробудженню **духовних орієнтацій** (самоусвідомлення і самовираження себе через позитивні почуття, розширення діапазону емоційно-чутливого сприйняття довкілля, віра в духовні сили людства і його майбутнє).

Слід зазначити, що лише при гармонійному поєднанні всіх цих аспектів можливо сформувати громадянську компетентність. А це означає:

- високий рівень толерантного спілкування з природою;
- безмежна відповідальність за все живе, за власну поведінку в природі;
- гуманістичне світовідчуття довкілля;
- прагнення до здорового і активного способу життя;
- набуття знань та формування уявлення про світ і своє місце в ньому;
- самореалізація в захисті прав і свобод людини як громадянина;

- вміння оцінювати ризики і приймати обґрунтовані рішення;
- повага до національних, європейських та загальнолюдських цінностей;
- активна громадянська позиція у сфері поліпшення екологічної ситуації на Землі;
- усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності в збереженні природи і традицій світової цивілізації.

Шляхи формування громадянської компетентності можуть бути різними. Це дискусійні обговорення проблемного питання на певному етапі уроку, робота в групах, підготовка есе з викладенням громадянської позиції, рольова гра, урок-конференція і урок-семінар, присвячені громадянській проблемі, співзвучній з біологічною темою. Ефективними є проєктні технології, які дозволяють організувати дії учнів для захисту довкілля і зв'язку з громадою. Шляхом етичного і естетичного сприйняття довкілля через поезію, музику, живопис на уроках, розвиток культури поведінки, через відчуття прекрасного в природі можна забезпечити формування громадянських цінностей.

Отже, впровадження елементів громадянської освіти на уроках біології в 10–11 класах може бути реальним і достатньо ефективним. Пропонуємо можливі шляхи розв'язання проблем громадянської освіти в курсі загальної біології.

Для розкриття проблемних питань, на які не можна дати якусь конкретну відповідь, корисними є дискусії, під час яких учні міркують над тим, що вони вже вивчили, формують висновки і визначають свою активну, відповідальну громадянську позицію. Щоб зацікавити їх, як громадян перед дискусією для обговорення пропонуються індивідуальні картки. Наприклад.

Тема «Біосфера. Охорона природи». (11 клас).

Як у демократичному суспільстві захистити право громадян на безпечне навколишнє середовище?

A. Застосувати силові методи проти порушників-забруднювачів довкілля.

B. Забезпечити плідну співпрацю державних установ і громадських організацій.

C. Обмежити зростання масштабів світового виробництва.

Тема «Генотип як цілісна система. Генетика людини». (11 клас).

Генетична діагностика молодят перед одруженням...

A. Гарантує народження здорових дітей.

B. Це генетична дискримінація громадян.

C. Це забезпечить прогноз спадкових хвороб.

Тема «Індивідуальний розвиток організмів. Ембріотехнології. Клонування». (11 клас).

Яку небезпеку для демократичного суспільства несе клонування людини?

A. Це спричинить перенаселення планети.

B. Це порушення прав людини на індивідуальність особистості.

C. Клон — це лише копія, яка не замінить оригінал.

Тема «Генотип як цілісна система. Основні напрямки сучасної біотехнології. Генетичні основи селекції». (11 клас).

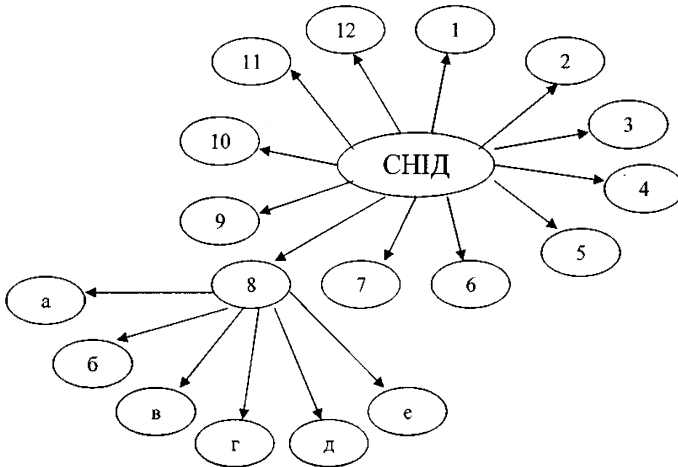
Генетично модифіковані продукти...

A. Це добре, бо можна вирішити світову проблему — голод.

B. Це генетична небезпека для здоров'я людини.

С. Це ризиковане втручання в закони природи.

Щоб активізувати мислення учнів на початку уроку і націлити їх на прийняття відповідальних рішень, можна використати метод «Асоціативний куш». Суть його полягає в тому, що вчитель на початку уроку записує на дошці ключове поняття і задає питання: «Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте це слово?». Учні висловлюють свої думки, а вчитель, не коментуючи, записує їх навколо ключового слова і формує схему. В кінці уроку, після вивчення теми учні доповнюють схему новими думками, корегують (перекреслюють) помилкові записи, роблять висновки. Таким чином відбувається усвідомлення суспільної справедливості та особистої відповідальності перед суспільством. Наприклад, при вивченні теми «Профілактика вірусних хвороб людини, зокрема ВІЛ/СНІД» (10 клас) схема може мати такий вигляд:

Перелік орієнтовних тверджень про СНІД, які можуть запропонувати учні.

- 1) Збудником хвороби є вірус.
- 2) ВІЛ уражає лімфоцити.
- 3) Після зараження людина довгий час може не відчувати ознак хвороби.
- 4) В результаті зараження знижується активність імунної системи.
- 5) СНІД виліковується.
- 6) Визначити СНІД можна за допомогою аналізу крові.
- 7) В Україні хворих на СНІД нема.
- 8) ВІЛ передається:
  - а) статевим шляхом;
  - б) через поцілунки;
  - в) під час чхання, кашлю;
  - г) через спільні шприци і голки, забруднені кров'ю при введенні наркотичних речовин;
  - д) від ВІЛ-інфікованої матері до дитини;

є) через нестерильні інструменти для педикюру, манікюру, пірсингу, татуювання.

9) Головною зброєю у боротьбі з поширенням ВІЛу є запобігання інфекції.

10) В нашому місті цієї інфекції нема.

11) Людина не може захистити себе від СНІДу.

12) Людина може контролювати ситуацію, якщо відмовиться від ризикованої поведінки (сексуальної чи залежної від наркотику).

На уроках біології потрібно враховувати роль ЗМІ у суспільному житті. А це означає, що важливо навчити дітей володіти способами отримання інформації з різних джерел, критично її сприймати, аналізувати і робити логічні висновки. Є різні методи, які розвивають ці якості. Розглянемо деякі з них на конкретних прикладах.

Тема «Сдність хімічного складу організмів» (10 клас).

Спіраючись на знання учнів про обмін речовин і взаємодію організму з навколишнім середовищем, вчитель наголошує, що здоров'я людини формується залежно від впливу окремих елементів і сполук. Старшокласники проводять аналіз наукової інформації про передозування організму різними речовинами, рекламних проспектів про біодобавки, публікацій в пресі і складають „Ланцюжок оцінки проблеми» .

Таким чином учні підходять до логічного висновку, що нормальний ріст і розвиток людини забезпечуються оптимальним комплексом всіх речовин і переконуються, що не завжди ЗМІ реально висвітлюють дане питання.

Тема «Мутації» (11 клас). Урок присвячений питанню впливу мутагенних чинників на зміни організму. Це питання в світі є дуже актуальним і широко висвітлюється в багатьох інформаційних джерелах. Попередньо учні отримують завдання опрацювати запропоновані тексти про мутагени (фізичні, хімічні, біологічні), використовуючи маркування тексту. Щоб організувати діяльність, треба написати на дошці позначки і пояснити їх значення.

У знайома інформація

+ нова інформація

— інформація, яка є протиставленням до попередніх уявлень

? інформація, яка здивувала і викликала інтерес. У ході заняття на основі опрацьованих текстів буде обговорено багато цікавих фактів. Як результат, старшокласники зроблять висновки про небезпеку існування в природі мутагенних чинників, зможуть обґрунтувати заходи захисту організму від їх впливу і визначать свою активну позицію.

З метою формування загальнолюдських цінностей досить ефективним є метод «Лінія цінностей». Цей метод рекомендується для того, щоб виявити позицію учнів при обговоренні таких проблемних питань, коли можливі різні ступені згоди чи незгоди з певним твердженням. «Лінія цінностей» призначена для того, щоб привернути увагу учнів до проблеми, допомогти їм визначити свою позицію і вміти аргументовано відстояти свою думку. Питання для класу має бути таким, що припускає різні відповіді — від «так» до «ні». Наприклад.

* *Що більш важливо: збереження довкілля, чи забезпечення потреб людства?*

Тема «Біосфера. Охорона природи» (11 клас).

* *Отримання стовбурових клітин ембріонів — це етичний злочин чи прогрес у лікуванні? Тема «Гістотехнології» (10 клас).*

* Чим, на вашу думку, можна вважати нераціональне природокористування в окремих країнах світу: нехтуванням загальнолюдськими цінностями чи внутрішньою проблемою конкретної держави? Тема «Біосфера. Природокористування» (11 клас).

* вакцинація — це громадське благо, особисте право конкретної людини чи комерційний інтерес окремих фармацевтичних компаній? Тема «Цитотехнології» (10 клас).

Іноді на уроці існує така ситуація, коли дитині легше висловити свою думку в письмовій формі. В цьому теж є певний сенс. Адже в письмовому творі (есе) простежується вільне, особисте трактування певного питання, що забезпечує право дитини на самовираження. Як правило, есе пишуть після вивчення теми, дотримуючись певних правил:

1. Назва твору має відповідати поставленому питанню (ключовій тезі).

2. Вступ розкриває основну ідею власного міркування (доведення чи спростування ключової тези).

3. В основній частині висвітлюються аргументи, пояснення і факти, які підтверджують думку автора.

4. Висновки логічно підтверджують сформульовану ідею.

За бажанням учні зачитують свої твори, або дають право вчителю опрацювати їх і на наступному уроці озвучити вибрані фрагменти. Орієнтовні питання для есе.

1. Хто має право і чи має право взагалі переривати розвиток зародка людини? Тема «Індивідуальний розвиток організмів» (11 клас).

2. Як традиційні, національні та релігійні цінності впливають на світогляд людини і суспільства щодо виникнення життя на землі? Яке ваше власне ставлення до цього? Тема «Гіпотези виникнення життя на Землі» (11 клас).

3. Чи може нехтування загальнолюдськими цінностями призводити до активного поширення вірусних інфекцій, в тому числі і СНІДу? Тема «Віруси.» (10 клас).

Отже, мета і завдання шкільного предмета «Біологія» тісно переплітається зі змістом і цілями громадянської компетентності. Тому досить результативними є використання конкретного фрагменту уроку, тема якого співзвучна з певною проблемою громадянської освіти. Ефективний результат при цьому дають педагогічні інновації, які орієнтовані на активне навчання учнів, розвиток критичного мислення, пізнавального інтересу і набуття ними найважливіших компетентностей.

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА ОЦІНКА ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ ГРУНТОЗНАВСТВА З ОСНОВАМИ ГЕОЛОГІЇ)

*Хмельницька Ніна Леонтіївна,
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри географії,
екології та методики викладання природничих дисциплін
(ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»);*

*Муромцев Микола Миколайович,
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри підприємництва
(ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»)*

Науки по геології та ґрунтознавству потрібні для розуміння майбутніми педагогами окремих аспектів екології та природознавства, що є складовою частиною багатьох предметів, які вивчаються за шкільною програмою.

Постановка проблеми: Зростаюча кількість інформації та новітні технології її одержання вимагають і від педагогів вищих навчальних закладів переглянути як методи подання так і оцінювання знань студентів. При цьому не слід забувати і про кращі надбання у викладанні природничих дисциплін в минулі часи не тільки на території нашої країни, але й інших зарубіжних країнах.

У зв'язку з тим, що освіта є необхідною умовою реалізації ідеї сталого розвитку, в Європі та й усьому світі, триває процес активізації розвитку загальної системи екологічної освіти, до якої останнім часом залучено Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Світ давно усвідомив, що інтелектуальний потенціал країни визначає її місце і роль на міжнародній арені. Сьогодні вартість інтелектуального продукту в економічному обміні розвинутих країн є близькою до вартості товарної маси. Тому освіта в Україні повинна стати найпріоритетнішою, найпоширенішою сферою діяльності в державі, а екологічна – найпрестижнішою, найдієвішою основою для активних і життєво необхідних досліджень у різних напрямках: технічному, медичному, педагогічному, ідеологічному [1].

Екологічну освіту вважають одним з основних факторів становлення і розвитку гармонійного суспільства, засобом удосконалення і ефективної організації виробництва, споживання ресурсів біосфери з позицій її можливостей. Екологічну освіту розглядають як систему знань про глобальні умови існування живого, комплекс просвітницьких і педагогічних заходів для формування природоохоронної свідомості, і на її основі – мотивації до відповідної діяльності. Особливість її полягає в організації навчання всіх верств населення різних соціальних груп для усвідомлення причин глобальних екологічних змін у навколишньому середовищі та шляхів їх подолання [3].

На першій міжнародній конференції з питань охорони та поліпшення стану довкілля в системі ООН (Тбілісі 1987 р.) було заявлено, що освіта в сфері охорони навколишнього середовища не повинна розвиватися в межах одного предмета, вона має входити в навчальні програми усіх дисциплін і тим самим сприяти розумінню природи та людської діяльності у ній [1].

Концепція «відкритої освіти», розроблена у м. Ньютоні, штат Массачусетс, Стенфордському університеті, штат Каліфорнія, та у лабораторії м. Філадельфії така: раз на рік проводять тестування, при цьому передбачається, що студенти добре усвідомлюють рівень власних знань, бо мають можливість порівняти свої успіхи з успіхами товаришів у процесі групової роботи, а також тому, що результати їхньої діяльності постійно корегують та оцінюють колеги по групі, викладач або його асистент. Як вважають американські психологи, оптимальним є чисельний склад групи, що не перевищує шести–семи чоловік. Подібна система навчання продовжується у вищій школі і запроваджена нині у більшості університетів США [1].

Для США характерна технічна тенденція в екологічній освіті, особливостю якої є орієнтація на екологічні проблеми тієї місцевості, де живуть учні, а не на охорону природи взагалі. Методи навчання передбачають роботу «в полі», на відміну від споглядацьких кабінетних таблиць, графіків, схем. Студенти не тільки думають, запам'ятовують, а й пропускають через свої почуття «живий» матеріал і застосовують всі форми пам'яті [1].

Формування цілей статті: Впровадження кредитно-модульної системи освіти та оцінювання знань студентів у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» при вивченні природничих дисциплін на порядок денний ставить певні проблеми.

По перше: для навчання природничим дисциплінам потрібна потужна матеріально-технічна база. Це питання являється найбільше гострим для факультетів та спеціальностей, які недавно створені - декілька років. Мова йде про прилади, пристосування, графічні матеріали, природні явища, зафіксовані кіно та фотокамерами, які можна демонструвати на широкому екрані, та інше.

Багато з цих речей можуть бути зроблені студентами в процесі творчого вивчення окремого предмету. І необов'язково вводити спеціальний курс по створенню навчальних приладів та посібників, можна доповнити навчальний процес певної дисципліни розробленням окремих наочних матеріалів і оцінювати їх відповідними балами за опрацювання певної теми. Крім того потрібно приділити значну увагу випуску посібників з акцентуванням на природних особливостях ґрунтів, гірських порід, підземних вод, рослинного та тваринного світу та інших параметрів екологічного стану регіонів зони діяльності випускників вищого навчального закладу.

По друге: важливим важелем навчального процесу є запровадження акумулюючої кредитно-модульної системи, яка дає можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчального навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах, тощо.

Потрібно не тільки зацікавити, але й створити такі умови, щоб студенти намагалися як можна більше займатись науковою роботою, щоб усвідомили що це потрібно для них, для їх майбутньої роботи з дітьми.

Визначення змістовних модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента має стати основою для вирішення ще однієї, задекларованої в Болонії мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дос-

лідників теренами Європи і не тільки в якості нянь, щоб прожити рік в сім'ї за кордоном, отримавши досвід роботи з дітьми цієї сім'ї, але й дійсно щоб сфера передових інформаційних та наукових технологій в різних зарубіжних країнах стала доступною для наших студентів.

Результати досліджень та їх обговорення: В нашій країні, в тому числі і в нашому університеті, впроваджується кредитно - модульна система підготовки фахівців. Це не тільки один із шляхів оптимізації навчального процесу, це - визнаний у Болоньї європейський стандарт та інструмент реалізації завдань мобільності студента і викладача, а також і важливий чинник входження національної системи освіти до спільного європейського простору. Кредитно - модульна система підготовки фахівців відкриває нові можливості для розвитку системи вищої освіти.

Навчання протягом всього життя є істотним елементом зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується, як суспільство, так і економіка, ґрунтується на знаннях, тому стратегія навчання протягом всього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності і якості життя.

Відбувається розробка структури кваліфікації для загальноєвропейського простору вищої освіти. У цих рамках ступені мають різні, чітко визначені результати.

До першого ступеня (бакалаври), а ґрунтознавство з основами геології читається на першому курсі, віднесені такі загальні для різних предметних дисциплін вимоги:

- здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- здатність логічно і послідовно викладати засвоєні знання;
- здатність чіткого осмислення нової інформації та давати її тлумачення;
- уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни і зв'язок між її розділами;
- здатність правильно використовувати методи і техніку дисципліни;
- здатність аналізувати результати експериментів та теоретичних досліджень.

Важливим елементом в структурі освіти є індивідуальний підхід. Індивідуалізація фахового розвитку сприяє студенту у формуванні в нього індивідуального стилю своєї навчальної діяльності. Допомогти студентові сформулювати свій індивідуальний стиль навчальної діяльності — означає допомогти йому знайти свої специфічні оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій, тощо. Основний ресурс для цього — засвоєння студентом базового змісту освіти, але індивідуальним неповторним засобом. При цьому індивідуалізація навчання не повинна бути спрямована на селекцію і добір найбільш талановитих студентів і надання їм сприятливих умов розвитку. Необхідно створити таке навчально-формуєче середовище, в якому студенти могли б розвивати свої здібності, захоплення, творчий потенціал, реалізувати потреби та інтереси.

Розглядаючи питання про якість фахової педагогічної підготовки студентів, необхідно враховувати, що найважливішою умовою ефективності підготовки фахівця-професіонала є розвиток його пізнавальної активності, твор-

чих задатків, формування творчого і критичного мислення в рамках індивідуальних можливостей і прагнень засобом сучасних технологій проектування навчально-формуючого середовища.

Для оптимізації самостійної роботи студентів потрібні нові форми. Значна увага повинна приділяється організації проведення самостійної роботи та контролю за нею. Традиційно використовуються такі форми організації та проведення самостійної роботи студентів: семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи, консультації, індивідуальні заняття, колоквиуми, контрольні роботи. Традиційно вважається, що студент у цей час повинен самостійно опрацювати конспекти лекцій, літературу до тем, запланованих на практичні і семінарські заняття. Самостійно складати конспекти з тем, запропонованих до самостійного вивчення, готувати реферати, тощо. Останнім часом форми такої роботи урізноманітнилися пошуком інформації в системі Інтернет, виконанням найпростіших завдань на комп'ютерній техніці. Однак, у всіх випадках маємо справу з виключно інформаційно-пошуковими формами роботи, суть яких зводиться до технічної діяльності, а факт існування звіту визначається як показник успішного засвоєння опрацьованого матеріалу. Такі знання не вимагають навіть глибокої систематизації не те що творчого осмислення, конструювання, моделювання. Ці форми роботи практично не оцінюються, бо передбачається врахування їхніх результатів в оцінці знань, здобутих студентом під час їх виконання. Проте відомо, що ефективність такої самостійної роботи - надто низька і ретельно виконує її лише частина, зазвичай встигаючих студентів. Тому потрібно не враховувати роботи студентів, які передруковані з Інтернету, так як ти ж самі роботи повторюються декілька не тільки разів, але й років підряд з посиланням на літературні джерела, що були опубліковані ще в минулому столітті.

Важливим етапом навчального процесу є контроль і об'єктивна оцінка знань студента. Підсумкова оцінка (загальна) є сумою рейтингових оцінок (балів), одержані за окремі оцінювані форми навчальної діяльності, поточне та підсумкове тестування рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль), оцінка (бали) за виконання лабораторних досліджень, оцінка (бали) за практичну діяльність під час практик, оцінка з ШДЗ, оцінка (бали) за участь у конференціях олімпіадах, наукових публікаціях [2.322]. Виводиться як середнє арифметичне із проміжних оцінок за змістовні модулі, або формується на основі середньої оцінки за змістовні модулі та проведення підсумкового тестування [2.323 ст.].

Таким чином, рекомендується виділити в кожному з навчальних курсів модулі – тобто розділи, які включають певний набір лекційного матеріалу, практичних чи лабораторних робіт та тем для самостійного опрацювання. В модулі виділяють декілька основних тем, які включають лабораторні і лекційні заняття, кожна з цих тем має оцінюватись певною кількістю балів. По закінченню вивчення модуля проводиться контрольна робота, яка може складатися з запитань, задач, тестів по тематиці цих модулів.

Таким чином, за кожний із модулів студент не може набрати більше балів, чим визначено за цей модуль. З урахуванням всього курсу окремого предмету студент може отримати за поточне навчання не більше 70 балів. Але окре-

мі теми можуть бути зараховані як написання статей, участі у конференціях чи виконання якоїсь наукової роботи. На ці роботи відводиться з курсу не більше 10 балів.

При оцінюванні окремих тем враховується не тільки теоретичні знання, які можна оцінити на семінарських заняттях, а й обов'язково враховуються лабораторні заняття, які можуть по кількості часу бути рівними або з окремих предметів і більшими від теоретичного матеріалу по кількості годин. Максимальна кількість балів по даній темі може бути одержана тільки при виконанні всіх лабораторних завдань, що стосуються даної теми.

Знання студентів по кожній дисципліні оцінюються в 100 балів, тобто 70 балів це поточне оцінювання і 30 балів підсумкове тестування, яке виноситься на екзамен.

Висновки:

1. Кредитно-модульна система — це нова технологія, яка дає можливість забезпечити мобільність студентів в процесі навчання та гнучкість в підготовці педагогічних кадрів.

2. Тестування при оцінюванні знань в теперішній час проводять в багатьох країнах. В Україні переходять на тестування в загальноосвітніх школах на випускних екзаменах, тому і ВНЗ повинні активно використовувати нові методи оцінювання знань студентів методом тестування. Ті недоліки, які виявляються в процесі тестування потрібно враховувати при розробці оцінювання знань студентів в наступних семестрах.

3. Тестування показало, що існує ряд недоліків як в подачі тестів, так і в методичному плані. 100 запитань для підготовки до екзамену і чотири варіанти відповідей — це дуже обмежений матеріал для контролю студентів того предмету, який вони вивчали протягом одного або більше семестрів. Більшість студентів у підручниках знаходять вірні відповіді на тести при роботі з ними до залікової сесії, «зазубрюють» їх ще до спілкування з комп'ютером і тому маємо рівні високо оцінювані відповіді.

4. Запропоноване оцінювання не дає можливості виявити творче мислення студента, його вміння аналізувати певні ситуації чи явища природи, виявити глибину його знань і вміння використати в практичній діяльності.

Рекомендації. Доцільно було б на екзамені крім тестів з набором декількох відповідей ще дати одне теоретико - практичне завдання відповідь на яке студент набирає в комп'ютері, або при невмінні швидко набирати текст, пише відповідь на це питання на тому листку, який видав комп'ютер з оцінюванням тестування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І., Наєнко Т. В. Світові тенденції в екологічній освіті. Ж. Екологічний вісник.: № 4 2006., Засновник Всеукраїнська екологічна ліга ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». 18 — 23 ст.
2. Вища освіта України і Болонський процес. Навчальний посібник за редакцією В.І.Кременя. Тернопіль., Навчальна книга - Богдан, 2004, 383 ст.
3. Пріоритети національної стратегії збалансованого (стійкого) розвитку України: погляд НУО. — К.: Діа, 2003. — 140 с.

ГІМНАЗІЙНА НАУКА. УДОСКОНАЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ

*Прокопець Олена,
гімназія № 59 ім. О. М. Бойченка*

В Україні відбувається становлення нової системи освіти. Змінюються моральні цінності й пріоритети, і дуже важливо, щоб учень який навчається в гімназії, мав не лише міцні знання, а й у майбутньому став фахівцем, знань і умінь якого гостро потребує суспільство. До цих змін відносяться і зміни біологічної шкільної освіти

Це добре розуміють у нас в гімназії, фактично кожна кафедра розробляє власну стратегію успішного поглибленого вивчення профільного предмета. Є така стратегія і у біологів.

Головний, пріоритетний напрямок в ній встановлення зв'язків з вищими навчальними закладами та науковими установами. В межах самого університету ми відшукуємо та залучаємо до роботи з дітьми людей, чий життєвий шлях і досвід можуть стати прикладом для учнів. Якщо ми хочемо, щоб людина стала особистістю, необхідно створити для неї такі взаємостосунки з іншими людьми, за яких вона не тільки б могла, а й мала бажання поводитись як особистість. Щоб досягти цього, ми вже багато років співпрацюємо з науковцями, викладачами вузів, спеціалістами з різних галузей біології, працівниками музею природи, які опікуються нашими гімназистами, виступають їхніми науковими керівниками й консультантами. Іноді саме спілкування з такими людьми є дуже корисним і має велике значення для виховання в молоді багатьох необхідних якостей, не кажучи вже про цінність набуття учнями більш глибоких і конкретних знань, вироблення вмій і навичок з окремих галузей біологічної науки. Ми горді тим, що наші гімназисти працювали під керівництвом і в лабораторіях таких відомих і знаних в Україні науковців як В. О. Мотузний, О. В. Данилова, С. М. Гарматіна, І. М. Гудков, М. В. Курик М. В. В гімназії існують і традиційними вже стали тісні контакти з біологічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Учні відвідують також заняття в Національному аграрному університеті; окремий спецкурс (Екологія тварин) проводиться на базі природничого музею. Спільними зусиллями з викладачами біологічного факультету розроблено узгоджені і в лабораторіях таких відомих і знаних в Україні науковців як В. О. Мотузний, О. В. Данилова, С. М. Гарматіна, І. М. Гудков, М. В. Курик М. В. В гімназії існують і традиційними вже стали тісні контакти з біологічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Учні відвідують також заняття в Національному аграрному університеті; окремий спецкурс (Екологія тварин) проводиться на базі природничого музею. Спільними зусиллями з викладачами біологічного факультету розроблено узгоджені і в лабораторіях таких відомих і знаних в Україні науковців як В. О. Мотузний, О. В. Данилова, С. М. Гарматіна, І. М. Гудков, М. В. Курик М. В.

З університетом імені Т. Шевченка маємо угоду про творчу співпрацю, згідно якої гімназисти 10 і 11 біологічного класу кілька годин на тиждень проводять в лабораторіях, де заняття з ними проводять фахівці з різних галузей – викладачі університету. За останні роки учні біологічних класів змогли поглибити знання на таких спецкурсах: цитологія, фізіологія людини і тварин, мікробіологія, вірусологія та імунологія, генетика (на базі університету ім. Шевченка), ботаніка з основами цитології, фізіологія рослин, радіобіологія (на базі аграрного університету). Спецкурс «Основи медичних знань» в 9 класі викладали фахівці з інституту екології людини під керівництвом професора Курика М. В.

Тема, над якою працює колектив гімназії, звучить як «Розвиток життє-

творчої компетентності в процесі проектної діяльності». Працюючи в навчальних кабінетах і безпосередньо в лабораторіях з науковцями, гімназисти набувають дуже важливого досвіду практичної роботи, вчать наполегливості, самостійності, вчать проектувати свою діяльність й того, як одержавши результат, уміло опрацювати його, зробити грамотні висновки. Справжня індивідуальність виявляється в умінні робити те, що вміють робити всі інші, але краще за інших, умінні гідно представити власні досягнення, самопрезентуватись, набуваючи життєвої компетентності.

Вже ні для кого не секрет, що біологія сьогодні – це не тільки наука про життя, а і про виживання людства в цілому і кожної людини окремо. В плані профорієнтації важко переоцінити ту роботу, той досвід, якого набувають наші учні, перебуваючи на заняттях в стінах вищих навчальних закладів, хай навіть ті з них, хто не збирався в подальшому пов'язати своє життя з біологією. Виходячи з того, що система викладання, проведення занять, заліків суттєво відрізняються в середніх і вищих навчальних закладах, і враховуючи спілкування з викладачами і студентами, можна стверджувати, що старшокласники набувають тієї самої життєвої компетентності що до навчання у вузі, перебуваючи ще у стінах рідної гімназії. Деякі з них саме після відвідування занять в університеті обирають собі на майбутнє професію біолога. Спрямовуючи учнів на розширення кола інтересів, пропонуючи їм спробувати себе в різних галузях, можна довести цю зацікавленість до створення серйозної наукової роботи в майбутньому. Адже всебічний розвиток є головною умовою формування особистості, яка вміє не лише самостійно визначити шляхи свого подальшого життя, а й гідно представити себе, реалізувати в цьому житті.

Але поряд зі своїм вихованцем учителю доводиться долати бюрократичні перешкоди, консерватизм, упередженість, невпевненість у собі, своїх силах і поряд з ним одержувати найсолідшу в світі перемогу – перемогу над собою, доводячи собі та всім людям важливість і значущість своєї роботи, кінцевою метою якої є самодостатні та успішні випускники.

Усе сказане вище однаковою мірою стосується як учня, так і вчителя. Тобто співпраця з вищими навчальними закладами є корисною і необхідною для вчителя середньої школи. Ці зв'язки стимулюють творчість, заохочують до самовдосконалення, дозволяють глибше досягнути програмовий матеріал.

БІОЛОГІЧНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Назаренко С. В.,
методист ІІІПО КМПУ ім. Б. Д. Грінченка*

В цьому навчальному році здійснюється перехід на нові навчальні програми з біології. Після закінчення інтегрованого пропедевтичного курсу «Природознавство» (5–6 клас), спрямованого на розвиток пізнавального інтересу до вивчення предметів природничого циклу, починається вивчення суто біологічних наук, починаючи з ботаніки.

В цьому курсі звертається увага на виконання завдань практичного на-

прямку та контроль засвоєння матеріалу про царство рослин – роль випаровування в житті рослин, зв'язок між будовою квіток комахозапильних рослин та їхніми запилювачами, видозмінами пагонів, значенні ендосперму в насінні, типах плодів. Також учні повинні свідомо пояснювати роль рослин в природі, їх значення в господарській діяльності людини, відмінні ознаки однодольних та дводольних рослин, родин рослин, причини вимирання або обмеженого розповсюдження спорових рослин.

Також важливими для розвитку умінь порівняння та узагальнення знань учнів підкреслюється необхідність виявлення спільних ознак груп рослин, наприклад, мохів та папоротей, взаємозв'язок характеристики місця знаходження та будови типу рослинної тканини з її функцією, ознаками рослини та відділом, до якого вона належить. Одними з завдань навчального матеріалу, що найбільш важко засвоюються, як показують результати перевірочних робіт та олімпіад, є розділи систематики – розташування та належність до певних систематичних категорій організмів в царстві рослин, та послідовність етапів індивідуального розвитку рослин.

При вивченні різноманітності рослин встановлюється послідовність та відповідність між процесами і явищами у природі та живих організмах, природними та кліматичними умовами життя, розвивається вміння пов'язувати фізіологічні процеси зі станом довкілля.

Учні, таким чином, краще розуміють роль хлорофілу в процесі фотосинтезу, його значення в житті рослин, утворенні плодів. Застосування знань з природознавства та фізики допомагає краще зрозуміти, проаналізувати, усвідомити навчальний матеріал, розвиває логічне мислення, наприклад при вивченні пересування води та речовин по рослині, пов'язані з кореневим тиском та транспірацією, в результаті чого виникає присмокту-вальна сила.

Знання і уміння, отримані учнями при вивченні розділів «Бактерії. Гриби. Лишайники» в наступному повинні стати основою для конкретизації теоретичних закономірностей, з якими вони ознайомляться в старшій школі -ролі бактерій в кругообігу речовин, особливостях будови бактеріальної клітини, відмінностях організмів, які належать до царства бактерій, способах їх живлення та ознаках доядерних організмів. Серед інших завдань цієї теми важливими для усвідомлення є – знання про відмінність грибів і рослин, правила збору грибів, особливості будови грибів та лишайників, роль водоростей в організмі лишайника. Найскладнішими є для учнів, як показує досвід, теми про групи грибів, пов'язані з їх класифікацією та способами живлення, грибів – збудників небезпечних хвороб рослин та тварин, способи розмноження грибів та особливості будови їх клітин.

Програма розрахована на певну кількість навчальних годин і це повинно забезпечити безперервність цілісної системи освіти природничого характеру в загальноосвітніх школах при застосуванні єдиних теоретичних основ і методичних підходів.

При створенні навчально-методичних комплектів враховуються вікові особливості дітей, а також їх загальний інтелектуальний розвиток. Важливо виключити перевантаження в співпаданні з іншими предметами чи їх дублювання. Підручник повинен бути написаний зрозумілою літературною мовою, але не схилитись до рівня «дитячої розмови». Читаючи його, учень повинен

обдумувати те, що прочитав, використовуючи контрольні питання в кінці параграфа. Також важливі гарні яскраві ілюстрації. Іноді виправдані повтори, які нагадують вже вивчені поняття, ситуації, процеси.

Що стосується підручників деяких відомих авторів, наприклад, Шабанов Д. А. та співавт. (зоологія), Присяжнюк М. С. (біологія людини), Данилова О. В. та співавт. (загальна біологія)), вже вступ націлює на глибоке вивчення предмета зі спиранням на знання хімії, географії, фізики, історії, враховує досягнення сучасних галузей науки і техніки. Написані на високому сучасному науковому рівні і відповідають віковим особливостям учнів. В параграфах виділені основні поняття і формулювання, текст супроводжується великою кількістю фотографій, малюнків. З підручниками можна працювати, варіюючи зміст, використовуючи як додатковий матеріал. Послідовне нагромадження понять, практична спрямованість, багато додаткової інформації не залишає байдужими учнів.

В робочих зошитах ряду авторів (Князева О. В., Андерсон О. А., Вихренко М. А., Вихренко А. С, ін.) пропонуються завдання, які сприяють повторенню та поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, частина завдань – в табличній і графічній формі. Також вчитель може прочитати для себе методичні рекомендації по проведенню уроків: опорні схеми, роботу з термінами та поняттями, домашні завдання, додатковий теоретичний матеріал. Деякі зошити містять тести, тематичне оцінювання, схеми для виконання лабораторних або практичних робіт.

Всі завдання виконати іноді неможливо і в пояснювальній записці говориться, що місце і час виконання лабораторних визначає сам вчитель залежно від специфіки школи, індивідуальних особливостей класу, рівня підготовки учнів і їх інтересів. До кожного розділу і теми практичних робіт дано короткі теоретичні відомості, які супроводжуються детальними рекомендаціями по їх виконанню – це розширює можливості самостійної роботи учнів, але при виконанні деяких допомога вчителя чи контроль дій учнів обов'язкові. Додаткові завдання з розділу (напр. «У вільну хвилинку») можна розібрати на факультативі, заняттях гуртка чи під час літньої практики.

В багатьох зошитах пропонується виконувати малюнки самостійно, робити і описувати власні спостереження. Це може використовувати вчитель при творчому підході до уроків – запропонувати скласти схему процесу, будови органу, розвиваючи при цьому спостережливість, уважність, точність дій. Або використовувати подібні завдання при закріпленні знань. Появу таких зошитів, посібників можна тільки вітати, бо вони допоможуть вчителю організувати роботу з школярами на уроці та поза ним більш ефективно.

Навчання біології за обраним природничим профілем у 10 – 11 класах здійснюватиметься за діючими програмами «Біологія 10–11 класи. Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів» (К.: Педагогічна преса, 2004.; журнал «Біологія і хімія в школі» – 2004, № 1). Їх метою є розширення і поглиблення спеціальних знань учнів у різних галузях біологічної науки, розвиток інтересу до біології, підготовка учнів старших класів до свідомого життєвого вибору напрямку своїх інтересів та здібностей.

В програмі для профільних класів враховано швидкий розвиток різних галузей біологічної науки, змінено методологічні підходи, серед них найбільш

важливим є перехід від фактологічного наповнення змісту уроків до підвищення загальної біологічної грамотності та компетентності школярів.

Це сприятиме професійній спрямованості учнів, що доцільно здійснювати шляхом введення курсів за вибором та факультативів, які можна впроваджувати з 7 – 8 класу. Завдяки поширенню мережі профільних біологічних класів буде підтримуватись творче і наукове становлення талановитої учнівської молоді країни, формування майбутньої біологічної еліти. Вибір школою навчання за природничим профілем обумовлений такими факторами, як підготовленість вчителя до роботи, наповненість кабінету обладнанням та технічними засобами навчання.

Практика викладання багатьох вчителів доводить, що для підвищення успішності та результативності навчання потрібно комплексне використання всіх їх форм та методів. В профільних біологічних класах передбачається застосування різноманітних засобів навчання, що сприятиме активізації творчої пізнавальної діяльності дітей, виховує свідоме відношення до активної особистої участі в природоохоронних заходах.

Найефективніші серед них – експериментальний, дослідницький, тому значна кількість навчального часу передбачена на проведення лабораторних та практичних робіт. У профільній біологічній освіті більш широко можна буде використовувати інформаційні технології у вигляді презентацій та електронних підручників, включаючи їх в програмно-методичне забезпечення, що стане однією з форм підтримки диференційованого навчання біології, дасть нові можливості для творчого розвитку дітей та вчителів.

За допомогою інформаційних технологій вчитель має можливість конструювати урок, краще викласти навчальний матеріал. Використання сучасної електронної наочності, без крейди та зміни паперових таблиць на уроці розвиває вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати ресурси Інтернету, створювати своє власне бачення структури і змісту уроку.

Завдяки впровадженню SMART-дошок та проєкторів поширилась спільна діяльність вчителя і учнів, взаємодопомога у створенні презентацій до уроків. Цей підхід органічно поєднується з груповими формами роботи і навчання.

Застосування інформаційних технологій на уроках біології передбачає творчий підхід та інтеграцію знань і умінь з різних галузей науки, техніки. В результаті створення презентацій маємо конкретний результат, готовий до впровадження, оформлений у вигляді відеоматеріалів, фільму, проєкту тощо.

У Київському міському педагогічному університеті ім. Б. Д. Грінченка щорічно відбувається апробація електронних програмних засобів з біології, – і їх експертиза вчителями – практиками. Це – «Біологія 8–9 кл. Людина», «Бібліотека електронних наочностей 6–11 кл.», «Шкільний курс біології 6–11 кл.», «Віртуальна біологічна лабораторія 10–11 кл.». Зараз вже створені і готові до апробації диски для природознавства у 5–6 класах, з біології у 8 класі (Сліпчук І. Ю.), 9 та 10 класі (Матяш Н. Ю.), продовжується робота далі.

Але треба завжди враховувати, що ці засоби повинні доповнювати або частково замінювати підручник, урізноманітнювати текстовий матеріал ілюстраціями, допомагати проводити різні види оцінювання, тестування. Також це ко-

рисно для тих учнів, які навчаються екстерном, індивідуально, або за іншими причинами частково пропускають уроки (хвороба, спортивні змагання).

Застосування ЕЗНП потребує від вчителя певного рівня комп'ютерної грамотності, практичних навичок у використанні основних програм. На курсах підвищення кваліфікації при всіх формах навчання – денній, заочній передбачені практичні заняття в комп'ютерному класі, опанування SMART-дошкою, вчителі мають можливість отримати всі презентації створені їх колегами на дисках. Зараз існує поняття «інтелектуальної власності», воно поширюється і на презентації як продукт цієї діяльності, але у більшості випадків, якщо це не обумовлено юридично умовами контракту при роботі в приватному закладі, вчителі охоче діляться створеними (навіть за допомогою школярів) презентаціями на семінарах, педагогічній практиці та дехто з них виконують як курсові роботи.

За останні роки набувають поширення біологічні олімпіади. Удосконалилась форма організації, ускладнився зміст завдань. Завдання 3 етапу наближені за рівнем складності та об'ємом до завдань 4 етапу. Це дає змогу виявляти здібних, талановитих дітей, здатних осмислювати і пояснювати явища природи.

Щодо її проведення на 1–4 етапах згідно Положенню, олімпіада повинна – виявляти обдарованих дітей, розвивати їх здібності, сприяти професійному визначенню;

- формувати покоління молодих талановитих людей для різних галузей життя;
- покращувати рівень викладання фахових дисциплін, пропагувати досягнення науки та новітніх її досліджень;
- підвищувати зацікавленість в поглибленому вивченні предмету,
- впроваджувати у навчання новітні технології викладання. Найпростіші тестові завдання дають можливість перевірити знання про

рослини і тварини. Завдання підвищеної складності даються на знання організму людини, молекулярної біології, генетики, систематики, етології. Нині учасники олімпіад – діти з високим рівнем природничих знань та широкими інтересами. Це вимагає постійної уваги з боку вчителя по вдосконаленню роботи з обдарованими дітьми, сприяє розширенню інтересів учнів і стимулює їх діяльність. Олімпіада визначає здібності і уміння учнів в біології, вимагає від них при розв'язуванні завдань творчості, кмітливості, винахідливості.

Важливо, що в завданнях зустрічаються питання, пов'язані з практичною спрямованістю матеріалу. Це сприяє розширенню цікавості до предмету, поглибить та закріпить знання.

Найважливіші функції біологічних олімпіад – формування мотивації до навчання, пізнавальна, розвиваюча, діагностуюча, активізація позакласної роботи з учнями, виховна, профорієнтаційна.

Таким чином виявляються обдаровані учні, розвивається їхня творча ініціатива, формується системне біологічне і екологічне мислення, ширше вивчаються досягнення науки, до її проведення залучаються працівники наукових закладів та установ. За кілька останніх років кожен український учасник посідав призове місце на міжнародних олімпіадах.

З 1995 р. у рамках TIMSS проводиться моніторинг якості знань з математики та природознавства у 4-х та 8-х класах. Чергове дослідження результативності освіти в цих напрямках відбулося в травні 2007 року.

Проаналізувавши результати попереднього дослідження виявилось, що в деяких випадках результати виявились нижчими, можливо за нестачі наочності та приладдя в кабінетах біології, недостатню практичну підготовленість учнів. Але важливо перед виконанням завдань підготувати і вчителів, щоб учні не витрачали зайвий час на виконання завдань, навіть тих, що вивчатимуться в старших класах, а спирались на суті і змісті завдання, логічному його розв'язанні.

Для того, щоб форма виконання тестів не виявилась незвичною, слід заздалегідь урізноманітнювати проведення контролю знань в усній та письмовій формі, запроваджувати виконання тестів в навчальному процесі. Це ознайомить та привчить вчителів природничих наук включати приклади завдань в узагальнення знань, повторення матеріалу, приділяти більше уваги оцінюванню знань та навчальних досягнень у такій формі.

Після минулого дослідження (2003 р.) більше уваги приділяється завданням, які дозволяють краще оцінити аналітичні та дослідницькі здібності учнів, вмінню розв'язувати логічні завдання. Навчальний матеріал з часом стає складнішим, вивчення природничих наук в основному зосереджено на описі, читанні і опитуванні, а учні повинні вміти давати відповіді, спираючись на спостереження або інформацію зі світу природи, використовувати вимірювання за допомогою простих інструментів, обладнання, необхідних для того, щоб займатись елементарною науковою діяльністю, застосовувати ці знання і використовувати розуміння біологічної науки, щоб надавати пояснення, засноване на доказах.

Одним з важливих методів реалізації екологічної політики є шкільна екологічна освіта. Формування нової екологічної свідомості допоможе змінити культуру людей, подолати агресивність дітей у ставленні до природи. Така переорієнтація на нову культуру взаємовідношень людини і природи вкрай необхідна у наш час. Певні кроки вже зроблено. Система екологічної освіти охоплює дошкільні дитячі установи, школи і вищі навчальні заклади. У навчальний та виховний процеси вводяться дисципліни екологічного профілю, у багатьох громадських та державних закладах різного рівня відбуваються різноманітні просвітницькі конкурси та заходи.

До випускників вищих навчальних закладів запроваджується система кваліфікаційних вимог екологічного характеру. Сподіваємось, що спільними зусиллями вдасться виховати наступні покоління екологічно грамотними та освіченими. І основна роль в цьому належить вчителю.

Методи навчання, якими користуються вчителі – групове навчання, дискусії, проекти – мають великий потенціал і здійснюють функції швидкого пристосування, занурення у процес пошуку та здобуття знань, що допомагає пристосуватися до сучасності, що стрімко змінюється за останні роки. Але всі ці суто теоретичні знання, можливо, так ними і залишаться на все майбутнє життя. Якщо ж залучати дітей до участі в природоохоронних акціях, ефективної творчої роботи, у них підвищиться самостійність і організованість, впевненість в своїх силах. І в результаті з'явиться потреба і готовність у застосуванні своїх сил, сформується ціннісне ставлення до природи. Під час екологічної діяльності у дітей змінюється не лише ставлення до природи, а й до людей, усвідомлюються категорії добра, совісті, співпереживання.

На основі проектного навчання можливо побудувати позакласні заходи,

інтегровані уроки, об'єднавши учнів у групи за схильностями та інтересами. Вчитель може використовувати інтерактивні методи навчання – мозковий штурм, тренінг, рольові ігри при виконанні учнями певних завдань по ходу виконання проєкту. Тематику можна придумати ту, що є актуальною в даному місці – «Оздоровлення повітря за допомогою фітонцидів», «Зміцнення імунітету засобами вітамінізації харчування», «Видовий склад кімнатних рослин школи», «Екологічно безпечна ліквідація сміття на присадибній ділянці». Організація занять подібним чином заснована на практично-орієнтованому характері на основі системного підходу до навчання за проєктною технологією дозволить розвинути свідому мотивацію до засвоєння норм і правил екологічної етики, скоригувати особистісну систему цінностей і сприяти життєвому самоствердженню дитини, а в майбутньому – розвинути комунікаційні здібності, сприяти творчому самовираженню.

Розвиток біологічної освіченості школяра краще відбувається при певній індивідуалізації навчання, співпраці з викладачами науково-дослідних установ та науковцями. Відповідно від вчителів вимагатиметься опанування новими методиками навчання біології із використанням сучасних комп'ютерних засобів, застосування міжпредметних зв'язків, це дасть змогу учням показати свою конкурентоспроможність на високому рівні при участі в олімпіадах, конкурсах і турнірах.

Залучення учнів до розширеного вивчення біологічних дисциплін підвищить результати їхньої загальної успішності та ознайомить з кар'єрними можливостями професійного застосування біологічних знань у житті.

Аналіз змін у навчальних програмах і методах навчання за результатами анкетування дозволить з'ясувати тенденції в освіті, як відбувається вивчення природничих дисциплін, це безумовно сприятиме удосконаленню освітнього процесу.

НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

*Подобайло А. В.,
національний координатор проєкту ГЕФ/ЮНЕП «Створення мережі
Навчальних Центрів для працівників ОТ Північної Євразії», доцент кафедри
зоології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
канд. біол. наук*

Третій рік в Україні еколого-просвітницьким центром «Заповідники» (Москва, Росія) спільно з Київським еколого-культурним центром проєкт здійснюється ГЕФ/ЮНЕП «Створення мережі Навчальних Центрів для працівників ОТ Північної Євразії». Одним з головних завдань проєкту є організація та забезпечення сталого функціонування навчального центру підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ. Для виконання цього завдання свої зусилля поєднали Державна служба заповідної справи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Київський еколого-культурний центр та Канівський природний заповідник, про що складено відповідну угоду. Базою для Навчального центру заповідної справи обрано Канівський природний заповідник з кількох причин:

– в заповіднику добре розвинена матеріально-технічна база, яка використовується для практики студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та дозволяє забезпечити належний рівень організації навчального процесу та побуту слухачів курсів та викладачів;

– заповідник є структурним підрозділом Університету, що дозволяє залучати досвідчених викладачів;

– на відміну від будь-якої бази в Києві, організація семінарів у заповіднику дозволяє здійснювати навчальний процес безпосередньо в природно-заповідній установі, моделювати навчальні ситуації, максимально наближені до умов праці слухачів;

– заповідник розташований близько до Києва, що полегшує вирішення транспортних питань та дозволяє залучати фахівців Міністерства охорони навколишнього природного середовища.

Протягом 2006–07 років виконавці проекту провели 5 семінарів для працівників природно-заповідних установ України. Тематика семінарів широка: екологічна просвіта, організація охорони, сучасні методи управління установами ПЗФ. Загалом в навчальному центрі пройшло підвищення кваліфікації 64 працівника, з 30 природно-заповідних установ України різного підпорядкування. Навчальний процес організований за сучасними інтерактивними методиками навчання, що дозволяє слухачам бути як об'єктами, так і суб'єктами навчання, оскільки багато з них мають цікавий власний досвід роботи в заповідниках та національних природних парках. В групах не більше 15 учасників, що дозволяє викладачам реалізовувати індивідуальний підхід.

Попередні підсумки діяльності Навчального центру були обговорені на семінарі директорів природно-заповідних установ України 22–29 жовтня 2007 р. Опрацювавши Концепцію діяльності Навчального центру та Навчально-тематичний план (див. нижче), керівники заповідників та національних природних парків вирішили:

– схвалити розроблену концепцію діяльності та навчально-тематичний план Навчального центру, внести на розгляд в установленому порядку;

– сприяти Канівському природному заповіднику в отриманні державної ліцензії на освітню діяльність в галузі підвищення кваліфікації працівників установ ПЗФ;

– розглянути можливість державної фінансової підтримки Навчального центру за рахунок Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Проект ГЕФ/ЮНЕП, який на даний час є основним джерелом фінансування Навчального центру завершується в липня 2008р. Продовження роботи центру можливе за умови зацікавленості збоку керівників природно-заповідних установ та державної підтримки його діяльності. Перше, на наш погляд, вже є. Семінари повністю укомплектовуються слухачами. Подекуди навіть доводиться обмежувати число учасників. З'явилися перші слухачі на платній основі, що є запорукою фінансової стабільності центру. Для виконання другої умови зараз розпочато процес отримання державної ліцензії на освітню діяльність. В цій справі позитивну роль має зіграти унікальний статус Канівського природного заповідника як структурного підрозділу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Адже, слухачами курсів Навчального центру заповід-

ної справи є переважно люди з вищою освітою. Державну ліцензію на підвищення кваліфікації такої аудиторії згідно чинного законодавства може отримати лише вищий навчальний заклад 3–4 рівня акредитації. На даний час розроблена Концепція діяльності навчального центру заповідної справи та Навчально-тематичний план, які мають пройти відповідну процедуру погодження згідно Постанови Кабінету Міністрів України №1380 від 29 серпня 2003 р.

КОНЦЕПЦІЯ

діяльності Навчального центру заповідної справи

Заповідна справа є стрижнем охорони природи і важливим напрямком діяльності сучасної демократичної держави. Розвиток заповідної справи повинен забезпечуватися висококваліфікованими кадрами, які володіють сучасною системою наукових, політичних, правових, етичних, філософських поглядів, які усвідомлюють відношення людей до ідей охорони природи, відповідальність за збереження усієї біологічної та ландшафтної різноманітності.

Нормативна база діяльності Навчального центру заповідної справи. Навчальний центр заповідної справи (НЦЗС) діє на підставі та у відповідності з такими нормативними документами: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положення про Канівський природний заповідник, Концептуальних засад розвитку заповідної справи в Україні, Концепції управління екологічною освітою в об'єктах природно-заповідного фонду, Концептуальних засад еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах України, Указу Президента України № 838 «Про заходи щодо подальшого розвитку заповідної справи в Україні».

Метою діяльності НЦЗС є забезпечення збереження та динамічного розвитку природно-заповідного фонду України, впровадження сучасних методів управління природо-заповідними установами шляхом підвищення кваліфікації працівників в галузі заповідної справи.

Завдання НЦЗС

- професійна підготовка фахівців в галузі заповідної справи;
- розробка навчальних програм підвищення кваліфікації працівників природно-заповідних установ;
- розробка методики формування необхідної організаційної та матеріально-технічної бази для здійснення еколого-освітньої діяльності;
- проведення регулярних курсів підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ України за напрямом «Екологія»;
- організація та проведення семінарів, конференцій, тренінгів в галузі охорони навколишнього природного середовища для працівників природно-заповідних установ, науковців, державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій тощо;
- методична допомога природно-заповідним установам для забезпечення їх політичної підтримки та економічної стабільності;
- тісне співробітництво з освітніми закладами, органами державної влади та місцевого самоврядування, засобами масової інформації, іншими зацікавленими установами та природоохоронною громадськістю;

– забезпечення стажування фахівців в галузі заповідної справи у провідних природно-заповідних установах України та за кордоном.

Принципи освітньої діяльності НЦЗС

– запобігання нанесенню школи природним комплексам;
– високопрофесійне забезпечення екологічної освіти;
– постійне оцінювання освітньої діяльності;
– врахування новітніх наукових досягнень в галузі екології, охорони природи; сучасних суспільно-політичних та економічних знань, а також принципів екологічної етики;

– формування у працівників природно-заповідних установ та серед широких верств населення відчуття гордості та відповідальності за об'єкти природно-заповідного фонду;

– доведення економічної доцільності збереження природи, визначення економічної цінності територій та об'єктів природно-заповідного фонду не лише за земельно-ресурсними показниками, але і за оцінкою біорізноманіття, рекреаційною цінністю, перспективами альтернативних форм зайнятості місцевого населення, розвитку екологічного органічного сільського господарства;

– використання в освітній діяльності широкого розмаїття нематеріальних цінностей природи: наукових, естетичних, культурних, релігійних, патріотичних, виховних тощо.

Планування та вибір форм і методів діяльності НЦЗС.

Координацію освітньої діяльності НЦЗС здійснює Державна служба заповідної справи у взаємодії з Вченою Радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка. НЦЗС діє на базі Канівського природного заповідника на підставі Ліцензії Міністерства освіти та науки України.

Тут можна прописати регіональні курси, для яких можна укладати угоди між НЦЗ та іншими природно-заповідними установами в рамках ліцензійних обсягів.

На теперішній час в Україні існує 4 біосферних та 17 природних заповідників, 18 національних природних парків, 36 регіональних ландшафтних парків з загальною чисельністю штатних працівників близько 3 тисяч осіб. За умови необхідності підвищення кваліфікації один раз на 10 років, річна потреба проходження курсів підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ України оцінюється на рівні 300 осіб. НЦЗС здійснює освітню діяльність за напрямом «Екологія» за спеціальністю екологія та охорона навколишнього природного середовища. Слухачами курсів підвищення кваліфікації є працівники відділів екологічної просвіти населення, служб охорони, наукових відділів, юристи та економісти природно-заповідних установ. Для кожної категорії слухачів у встановленому порядку затверджуються навчальні програми за напрямком «Екологія», що враховують специфіку їх функціональних обов'язків у природно-заповідних установах. Загальний річний ліцензійний обсяг становить 100 осіб. Навчання здійснюється в академічних групах числом слухачів 7–25 осіб. Обсяг курсів складає 3 кредити (102 години).

Формами навчальної діяльності НЦЗС є лекції, семінарські заняття, лабораторні заняття, практичні заняття, самостійна робота під контролем викладача, підготовка та захист випускних проєктів. Переваги віддаються інтерактивним методам навчання. Обсяг аудиторних до не аудиторних форм роботи складає не менше 1:0,8.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
діяльності навчального центру заповідної справи
за напрямом «Екологія»

1. Еколого-просвітницька діяльність.

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні основи спілкування та взаємодія з населенням		10
1.1.	Психологія особистості та її розвитку	Л	2
1.2.	Особистість у спілкуванні та діяльності. Закономірності спілкування та взаємодії людей.	С	1
1.3.	Соціальна психологія груп.	С	1
1.4.	Психолого-педагогічні основи розвитку екологічної свідомості.	Л	2
1.5.	Соціологічні дослідження в еколого-просвітницькій діяльності	С	2
1.6.	Конфліктологія	С	2
2.	Правові аспекти охорони природи та заповідної справи		6
2.1.	Вибрані розділи екологічного права України	Л	2
2.2.	Національне законодавство в галузі заповідної справи	С	2
2.3.	Міжнародні конвенції та угоди, стороною яких є Україна	Л	2
3.	Методичні основи організації екопросвітницької діяльності		50
3.1.	<i>Історія та сучасний стан екологічної просвіти</i>		4
3.1.1.	Історичні віхи заповідної справи в Україні	Л	1
3.1.2.	Міжнародний досвід організації екопросвітницької діяльності	Л	1
3.1.3.	Екологічна етика	С	1
3.1.4.	Особливості організації освітньої діяльності в природно-заповідних установах.	С	1
3.2.	<i>Робота з засобами масової інформації</i>		6
3.2.1.	Особливості співпраці з журналістами	Л	1
3.2.2.	Підготовка статей у друковані ЗМІ	С	2
3.2.3.	Прес-конференції, виступи на радіо та телебаченні	С	1
3.2.4.	Організація «круглих столів»	С	1
3.2.5.	Організація PR- кампаній в ЗМІ	Л	1
3.3.	<i>Рекламно-інформаційна діяльність</i>		6
3.3.1.	Маркетинг та основи реклами	Л	2
3.3.2.	Дизайн, фірм енний стиль при виданні інформаційно-рекламної продукції	С	1
3.3.3.	Створення фото- та відеопродукції	С	1
3.3.4.	Можливості та проблеми видання власних газет установами ПЗФ	Л	1
3.3.5.	Створення сайтів в інтернеті	Л	1
3.4.	<i>Музейна справа та організація візит-центрів для відвідувачів</i>		4
3.4.1.	Основні етапи створення музейної та виставкової експозиції	Л	2
3.4.2.	Візит-центри, музеї природного та культурного спадку. Світовий та національний досвід.	С	2
3.5.	<i>Екскурсії та туризм</i>		12

3.5.1.	Основні поняття туризму (гуроператор, турагент, турпродукт, тощо)	Л	1
3.5.2.	Екологічний туризм в системі сучасного туризму. Світовий досвід.	Л	1
3.5.3.	Сільський зелений туризм. Сучасний стан та перспективи розвитку в Україні.	Л	1
3.5.4.	Організація туризму на територіях природно-заповідного фонду	С	2
3.5.5.	Правові аспекти туризму	Л	2
3.5.6.	Організація турів	С	1
3.5.7.	Створення туристичної інфраструктури	С	1
3.5.8.	Залучення місцевого населення до сфери туризму	С	1
3.5.9.	Екологічні стежки: проектування та облаштування	С	2
3.6.	<i>Особливості екопроствітньої роботи з дітьми та молоддю</i>		6
3.6.1.	Вікові психологічні особливості сприйняття	Л	1
3.6.2.	Можливості пропаганди заповідної справи в шкільних програмах	Л	1
3.6.3.	Екологічні ігри, як ефективний засіб екологічної освіти та виховання	С	2
3.6.4.	Взаємодія природно-заповідних установ з вищими навчальними закладами. Особливості організації навчальних та виробничих практик студентів.	С	1
3.6.5.	Налагодження співпраці зі студентськими дружинами охорони природи	Л	1
3.7.	<i>Зв'язки з громадськістю</i>		6
3.7.1.	Групи громадськості та форми їх участі в діяльності природно-заповідних установ	Л	1
3.7.2.	Міжнародні та українські громадські природоохоронні організації	Л	1
3.7.3.	Створення громадських організацій: «клуб друзів заповідника», тощо	С	1
3.7.4.	Організація екологічних свят, акцій, зльотів	С	1
3.7.5.	Програми стійкого життєзабезпечення місцевого населення	л	2
3.8.	<i>Фандрейзинг</i>		6
3.8.1.	Пошук додаткових джерел фінансування.	Л	1
3.8.2.	Робота з донорами: фонди, бізнес	С	4
3.8.3.	Робота з Державним фондом охорони навколишнього природного середовища	Л	1
4.	Творчі майстерні	С	20
5.	Підготовка та захист випускних робіт		16

2. Організація охорони природно-заповідних установ

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні особливості роботи інспекторів з охорони установ ПЗФ		4
1.1.	Психологічні особливості роботи з порушниками	Л	2
1.2.	Основи конфліктології	С	2
2.	Історія та сучасний стан ПЗФ		4

2.1.	Історичні віхи заповідної справи України	Л	1
2.2.	Сучасний стан ПЗФ України та перспективи його розвитку	Л	1
2.3.	Досвід роботи зарубіжних установ ПЗФ, професійна підготовка рейнджерів	Л	1
2.4.	Роль служб охорони в забезпечення ефективності функціонування природно-заповідних установ	С	1
3.	Правові аспекти охорони ПЗФ		6
3.1.	Основні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність з охорони ПЗФ	Л	2
3.2.	Вибрані розділи адміністративного та кримінального права	Л	2
3.3.	Громадянсько-правова відповідальність за порушення режиму, нанесення шкоди ПЗФ	С	2
4.	Складання документів та оформлення матеріалів з порушення режиму ПЗФ		8
4.1.	Особливості оформлення протоколів	Л	2
4.2.	Порядок притягнення порушників до відповідальності	Л	2
4.3.	Облік порушень заповідного режиму	С	2
4.4.	Порядок вилучення, обліку та зберігання вилучених браконьєрських знарядь, затриманих транспортних засобів та продукції незаконного природокористування.	С	2
5.	Організація служби охорони в природно-заповідних установах України		4
5.1.	Посадові особи служби охорони, оперативна група	Л	2
5.2.	Права інспекторів служби охорони установ ПЗФ	С	1
5.3.	Основні соціальні гарантії	С	1
6.	Тактика оперативної роботи		14
6.1.	Форми та методи оперативної роботи	Л	4
6.2.	Робота патрульної групи: склад, оснащення, використання засобів зв'язку та сигналізації	С	2
6.3.	Затримання порушників: перевірка документів, огляд місця порушення, огляд речей та транспортних засобів, вилучення знарядь та продукції незаконного природокористування. Методи встановлення особи порушників.	С	4
6.4.	Техніка безпеки. Дії з завершення рейду.	Л	2
6.5.	Взаємодія з районною екологічною інспекцією, рибінспекцією, міліцією.	С	2
7.	Необхідна оборона		4
7.1.	Поняття необхідної оборони. Законодавство про необхідну оборону.	Л	2
7.2.	Перевищення необхідної оборони та відповідальність за це.	С	1
7.3.	Застосування інспекторами при виконанні службових обов'язків фізичної сили, спецзасобів, вогнепальної зброї.	С	1
8.	Пожежна безпека		4
8.1.	Правила пожежної безпеки в лісах та відповідальність за її порушення.	Л	1
8.2.	Типи лісових пожеж. Особливості боротьби з пожежами в різних ландшафтах.	Л	1
8.3.	Система протипожежних заходів в природно-заповідних установах. Технічні засоби пожежегасіння.	С	1

8.5.	Тактика пожежегасіння. Техніка безпеки при гасінні пожеж.	С	1
9.	Лісогосподарські заходи в природно-заповідних установах		4
9.1.	Регламентация господарської діяльності на території установ ПЗФ. Допустимі види природокористування.	Л	2
9.2.	Регуляційні та біотехнічні заходи на територіях ПЗФ	С	1
9.3.	Лісовпорядкування. Дозволені види лісокористування	С	1
10.	Еколого-просвітницька діяльність в заповідниках та національних парках		8
10.1.	Основні напрямки екопросвітницької діяльності	Л	4
10.2.	Участь служби охорони в екопросвітницькій діяльності	С	2
10.3.	Виховна робота з порушниками заповідного режиму та профілактика порушень.	С	2
11.	Науково-дослідна діяльність в установах ПЗФ		6
11.1.	Значення науково-дослідної роботи в заповідниках та національних парках.	Л	2
11.2.	Участь служби охорони у веденні літопису природи	С	4
12.	Творчі майстерні		20
13.	Підготовка та захист випускних робіт		16

3. Управління природно-заповідними установами

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні особливості управління персоналом		10
1.1.	Закономірності спілкування та взаємодії людей.	Л	2
1.2.	Групова динаміка. Робота в команді	С	2
1.3.	Кадрова політика. Методи та форми стимулювання праці.	Л	4
1.4.	Влада та особистий вплив керівника	С	2
1.5.	Взаємодія структурних підрозділів організації.	Л	2
2.	Біологічні основи охорони природи		6
2.1.	Ресурсний підхід. Біологічні ресурси.	Л	2
2.2.	Рідкісні види. Методи збереження in situ.	Л	2
2.3.	Закономірності функціонування біогеоценозів.	Л	2
3.	Історія та сучасний стан заповідної справи		4
3.1.1.	Історичні віхи та перспективи розвитку заповідної справи в Україні	Л	1
3.1.2.	Міжнародний досвід організації управління природоохоронними територіями	Л	2
3.1.3.	Екологічна етика	С	1
4.	Державна політика в галузі заповідної справи		4
4.1.	Основи природоохоронного законодавства України	Л	2
4.2.	Державні програми в галузі заповідної справи	Л	1
4.3.	Міжнародні угоди в галузі заповідної справи, стороною яких є Україна	Л	1
5.	Основи управління		12
5.1.	Сутність та зміст менеджменту	Л	2
5.2.	Системи управління в різних країнах. Системи підготовки та перепідготовки менеджерів	Л	2

5.3.	Основи управлінської етики. Культура управлінської діяльності.	С	2
5.4.	Етика ділового спілкування. Техніка ведення ділових переговорів. Функції управління.	С	2
5.5.	Прийняття рішень. Моделі та методи.	Л	2
5.6.	Оцінка ефективності управління.	С	2
6.	Менеджмент-планування		10
6.1.	Стратегічне планування.	Л	4
6.2.	Створення перспективних менеджмент-планів установ ПЗФ	С	6
7.	Бухгалтерський облік та оподаткування		10
7.1.	Нормативи та документи, що визначають форми та порядок ведення бухгалтерського обліку	Л	2
7.2.	Безготівкові та готівкові форми розрахунків	Л	2
7.3.	Формування фінансових результатів діяльності. Аналіз звітної документації	С	2
7.4.	Види та ставки податків.	С	2
7.5.	Особливості обліку підприємницької діяльності різних форм неприбуткових організацій	Л	2
8	Фандрейзинг		10
8.1.	Пошук додаткових джерел фінансування.	Л	4
8.2.	Робота з донорами: фонди, бізнес	С	4
8.3.	Робота з Державним фондом охорони навколишнього природного середовища	Л	2
9.	Творчі майстерні		20
10.	Підготовка та захист випускних робіт		16

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛДУ БЖД

Сибірний Андрій Володимирович, к. б. н., майор внутрішньої служби, начальник кафедри екологічної безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності є вищим навчальним закладом IV рівня акредитації і здійснює освітнію діяльність відповідно до ліцензії МОН України та забезпечує підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра.

Навчання здійснюється на 5 факультетах та 20 кафедрах за спеціальностями «Пожежна безпека», «Пожежегасіння та аварійно-рятувальні роботи», «Екологія та охорона навколишнього середовища», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Практична психологія», «Транспортні технології», «Інформаційна безпека». Навчальний процес в Університеті забезпечує висококваліфікований науково-педагогічний колектив, в складі якого 23 доктори наук та 75 кандидатів наук.

При Університеті діють: ад'юнктура зі спеціальності «Пожежна безпека» та Львівський технічний лицей. Спеціалізована Вчена рада при Університеті утворена згідно з наказом № 222 ВАК України від для проведення захистів кандидатських дисертацій зі спеціальності «Пожежна безпека». Очолює Уні-

верситет Ректор – заслужений працівник освіти, доктор педагогічних наук, професор, генерал-лейтенант служби цивільного захисту Козяр Михайло Миколайович.

Кафедра екологічної безпеки Університету створена в 2006 році.

Назва кафедри найбільш точно відображає основні напрямки її навчально-методичної та наукової діяльності. Метою навчальної роботи кафедри є підготовка кваліфікованих спеціалістів з високим рівнем знань у царині екологічних дисциплін. Для цього використовуються сучасні методи викладання, розробляються та впроваджуються в навчальний процес нові лабораторні роботи з аналітичної хімії, хімії з основами біогеохімії.

Кафедрою здійснюється підготовка курсантів і студентів за спеціальностями 6.070800 «Екологія та охорона навколишнього середовища» та 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Кафедра забезпечує підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра за спеціальностями: «Екологія та охорона навколишнього середовища» (1–4 курс), «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» (1–4 курс), «Практична психологія» (1–4 курс), «Транспортні технології» (1–4 курс), «Інформаційна безпека» (1–4 курс), «Пожежна безпека» (1–4 курс), спеціаліста за спеціальностями «Пожежна безпека» (5 курс) та «Пожежегасіння та аварійно-рятувальні роботи» (5 курс), магістра за спеціальністю «Пожежна безпека» (5 курс) на факультетах пожежної та техногенної безпеки, пожежно-рятувальних сил, цивільного захисту, заочного і дистанційного навчання, післядипломної освіти

Навчальний процес на кафедрі екологічної безпеки здійснюють 8 науково-педагогічних працівників, із них 2 доктори наук (д.с.-г.н., проф. В. П. Кучерявий, д.т.н., проф. Я. М. Ханік) та 6 кандидатів наук (к.с.-г.н. Н.М. Гринчишин, к.т.н., доц. М. Ф. Юрим, к.б.н. О. С. Філяк, к.с.-г.н., доц. В. Ф. Якобенчук, к.т.н., доц. О.-Р. В. Мартиняк). Начальник кафедри – к.б.н., майор внутрішньої служби А. В. Сибірний.

Кафедра екологічної безпеки забезпечує вивчення понад 30 дисциплін, серед яких «Екологія», «Біологія», «Хімія з основами біогеохімії», «Геологія з основами геоморфології», «Екологічна безпека», «Небезпечні природні процеси», «Прогнозування надзвичайних подій природного характеру», «Реабілітація забруднених територій», «Промислова екологія», «Моніторинг навколишнього середовища», «Аналітична хімія та методи аналізу параметрів навколишнього середовища», «Заповідна справа», «Нормування антропогенного навантаження на природне середовище», «Екологічна та техногенна безпека», «Банки екологічної інформації», «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Моніторинг довкілля», «Утилізація та рекуперація відходів спеціальної хімії», «Вступ до фаху», «Основи статистичного обліку в екології», «Екологічні проблеми регіону», «Мінерально-сировинні ресурси України», «Основи екології», «Ґрунтознавство», «Радіоекологія», «Загальна екологія», «Екологія міських систем», «Ландшафтна екологія» та інші.

Для курсантів і студентів I та II курсів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» кафедрою організовано і проводиться загально-екологічна навчальна практика з таких предметів, як ґрунтознавство

(вивчення типових ґрунтів Львівської області), загальна екологія (ознайомлення з природно-заповідним фондом Львівської області на прикладі Яворівського національного природного парку, вивчення сукцесії на прикладі доглянутого та покинутого саду, практичні заняття на Львівських міських очисних спорудах та на ТЕЦ-1 м. Львова), біологія (практичні заняття з біології на базі Львівського національного університету ім. І. Франка).

Науково-педагогічні працівники кафедри проводять науково-дослідницьку роботу в таких напрямках: «Екологія лісових пожеж, екологічні проблеми безпеки життєдіяльності в умовах великих міст, фітомеліорація, ландшафтна архітектура» (д.с-г.н. В. П. Кучерявий), «Вивчення енергоощадних і ресурсозберігаючих процесів і технологій; створення безвідходних технологій з метою захисту довкілля» (д.т.н. Я. М. Ханик), «Ґрунтознавство та радіоекологія» (к.с-г.н. В. Ф. Якобчук), «Хімічна технологія в'язучих речовин. Процеси і апарати хімічної технології. Охорона літосфери від забруднення та деградації» (к.т.н. М. Ф. Юрим), «Охорона атмосферного повітря, проблеми очищення промислових газових викидів, моніторинг забруднення атмосферного повітря викидами» (к.т.н. О.-Р. В. Мартиняк), «Забруднення природного середовища важкими металами техногенного походження. Охорона літосфери від забруднення та деградації екосистем за умов техногенного забруднення важкими металами» (к.с-г.н. Н. М. Гринчшин), «Мікробіологія, епідеміологія та гігієна. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій природного характеру» (к.б.н. А. В. Сибірний), «Екологічні проблеми розвитку онкологічних захворювань» (к.б.н. О. С. Філяк).

При кафедрі успішно функціонує наукове товариство курсантів та студентів. Члени товариства беруть активну участь у різноманітних конференціях, нагороджені численними дипломами і грамотами.

Науково-педагогічними працівниками кафедри підготовлено до друку та видано 4 навчальні посібники: «Прилади та методи моніторингу навколишнього середовища», «Основи ґрунтознавства», «Рекультивация та фітомеліорація», «Ризики небезпечних об'єктів та методика їх оцінки» та 5 методичних розробок, серед яких: «Загально-екологічна навчальна практика» (2 частини), «Загальна екологія», «Аналітична хімія», «Моніторинг довкілля», «Метеорологія та кліматологія».

Науково-педагогічними працівниками кафедри проводиться серйозна винахідницька робота – протягом року отримано 4 патенти на винаходи та корисні моделі, серед яких: «Вібронасос – компресор», «Пристрій для розділення сипучих матеріалів в потоці рідини або газу», «Спосіб хімічного розчинення фосфогіпсу та пристрій для його здійснення», «Спосіб складання бджолиного гнізда на зиму «Медований квадрат».

Протягом 2006-07 навчального року науково-педагогічними працівниками кафедри опубліковано понад 25 наукових статей у періодичних фахових виданнях та взято участь у 18 наукових конференціях.

Кафедра екологічної безпеки плідно співпрацює у багатьох наукових напрямках з кафедрами Національного університету «Львівська політехніка», Львівського національного університету ім. І. Франка, Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, Львівського університету внутрішніх справ, Академії друкарства, Національного лісотехнічного уні-

верситету України та спорідненими кафедрами Черкаської академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля та Університетом цивільного захисту України м. Харкова.

Основні перспективні завдання кафедри на даний час – створення потужної лабораторії екологічної безпеки, підготовка та видання навчальних посібників «Заповідна справа», «Аналітична хімія», «Метеорологія та кліматологія», підготовка та проведення науково-практичної конференції «Антропогенний вплив на довкілля».

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО

*Горшкова Лідія Михайлівна,
доктор с.-г. наук, професор, завідувача кафедрою біології
Львівського державного педагогічного університету*

У вищій школі відбулися серйозні позитивні зміни – модернізація і реформування навчання, приєднання Болонського процесу. Лісабонська конвенція підписана багатьма Європейськими державами ще у 1989 році. Україна теж підписала цей документ, який є політичним документом і пов'язує вищу школу України з Європейськими стандартами професійної освіти. На перспективу сформована загальноєвропейська система вищої освіти, встановлені транснаціональні стандарти освіти, насамперед, взаємне збагачення досвідом, розвитком мобільності студентів. Передбачається, що академічні ступені, майже всі та кваліфікації будуть затребувані Європейським ринком праці.

Протягом останніх років наш університет робить послідовні інтегровані кроки до єдиного Європейського простору і має велику надію на підвищення якості освіти і удосконалення критеріїв оцінки знань студентів. Як показали результати досліджень вони тісно пов'язані із загальноосвітньою школою та соціально-економічними умовами, в яких існує та розвивається освіта. Академік В. Г. Кремень відзначає, що освітянська діяльність в сучасному світі все більше змінюється. Потрібно дати не тільки базові знання, а й навчити вчитись упродовж життя... Ми робимо старшу школу 10-й, 11-й, 12-й класи профільною [2].

Отже, впровадження модульних технологій навчання, перехід на систему накопичення і зарахування кредитів є основним стимулом підготовки студентів, а також, спонукає їх до якісного систематичного навчання та важливим мотиваційним елементом.

Введення кредитної системи створило умови, при яких майже кожний студент користується допомогою викладача та досягає якісного засвоєння матеріалу, з визначеними кредитами на протязі семестру. Можливо при подальшому застосуванні цієї системи більш підготовлені студенти зможуть раніше закінчувати навчання, а інші вчитимуться довше. В. Г. Кремень [2] відмічав, що перехід до кредитно-модульного типу організації навчального процесу, перехід на випуск бакалаврів і магістрів, це виведення молодих спеціалістів з числа вищої школи.

Аналіз навчальних планів дає можливість логічно і системно впорядкувати їх, адаптувати до розумових можливостей студентів та організувати модульне навчання. В подальшому бачимо, що не менш важливим елементом є кількість навчальних дисциплін. Зменшення їх шляхом групування за однаковими змістовими лініями що дасть можливість створювати відповідні умови для кращого засвоєння основного матеріалу.

Перехід на кредитно-модульну систему навчання з таких дисциплін як ботаніка, цитологія, анатомія людини, фізіологія ВНД, основи медичних знань, валеологія та інших дозволяє весь матеріал логічно згрупувати у змістові модулі, визначити основну літературу, літературу до поглибленого вивчення відповідного матеріалу, проводити поточний контроль, перевірку самостійних індивідуальних робіт, застосовувати контрольні роботи та інше, що спонукає студентів до систематичного навчання, впроваджуючи систему накопичення і зарахування кредитів. Введення кредитів створило відповідні умови важливого мотиваційного елемента для кращого засвоєння матеріалу протягом семестру.

Як показала практика перехід на кредитно-модульну технологію навчання потребує від викладачів кафедри більш структурованого і логічного концентрування навчального матеріалу в змістові модулі: визначення об'єму і змісту індивідуальних і самостійних робіт, логічного зв'язування змісту лабораторних робіт з теоретичним матеріалом.

Не менш важливим аспектом впровадження цієї технології є об'єм навчального навантаження на викладача. Як свідчить практика навчальне навантаження збільшилось і потребує значних моральних і інтелектуальних затрат. Змінено ведення документації: робочих програм, академічних журналів. Протягом семестру враховуються всі елементи навчання, контроль і оцінка самостійних і індивідуальних робіт, пропуски студентів, а можливо проведення екзаменів, або заліків в кінці семестру та інші види робіт. Тому ці всі зміни вказують на перехід до зменшення аудиторного навантаження викладачів.

Президент національної академії наук України Б. Патон сказав, що безумовно відомо, що інноваційний розвиток держави неможливий без розвитку та поєднання таких важливих його складових як освіта та наука. Тому подальша інтеграція цих сфер діяльності є надзвичайно актуальною [3]. Академік І. Юхновський показав, що вирішальним фактором готовності держави до інноваційної діяльності був і залишається високий рівень фундаментальної науки... модернізація лабораторно-дослідницької бази [4]. Тому послідовна інтеграція інноваційних технологій в освіті повинна опиратися на розвиток науки і виробництва.

Між тим потрібно відмітити, що практично кожна країна Європи має свою національну систему освіти, яка не тільки не співпадає з Європейською, а часто їй суперечить. Україна також має унікальні національні педагогічні надбання, де проявляється національний характер освіти. Неможливо відмовитися від філософського підходу до національних ідей сформованих вченими-філософами-педагогами, які формували високі духовні цінності: порядність, людяність, культуру. Тому перехід до Болонського процесу потребує обережного відношення до набутих національних педагогічних цінно-

стей України та національної відповідальності, збереження, врахування кращих національних традицій навчання і виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кредитно-модульна система організації навчального процесу в Глухівському державному педагогічному університеті: Навчальний посібник / Автори і укладачі: В. М. Поліщук, В. П. Курок. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. – 120 с.
2. Кремень В. Г. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 1–2.
3. Патон Б. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 6.
4. Юхновський І. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 5.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТА ЯК ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

*Погоріла Ірина Олегівна,
доцент кафедри біології Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця, кандидат педагогічних наук;
Романенко Олександр Вікторович,
завідувач кафедри біології Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця, доктор біологічних наук*

В сучасних умовах становлення єдиного європейського наукового і освітнього простору державна політика щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій її розвитку впродовж життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Неперервна освіта реалізується шляхом забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних її рівнях; формування мотивації та спроможності особистості до самонавчання, саморозвитку та самовдосконалення. Саме тому перед вітчизняною середньою та вищою школою постає завдання підготовки конкурентноздатного професіонала, дослідника, науковця. Важливе значення для реалізації зазначеного завдання має наступність довузівського та вузівського рівня освіти.

Науковці й практики відзначають, що в сучасних соціально-економічних умовах розвитку України ефективна підготовка конкурентноспроможних, професійно мобільних фахівців можлива за умови неперервності і багатоступеневості системи освіти.

Особливе місце щодо вирішення означеної проблеми займає взаємозумовленість і взаємозв'язок довузівської, вузівської та післявузівської підготовки.

Допрофесійна підготовка учнів має бути в колі найважливіших завдань вищого навчального закладу, який повинен реалізувати певні соціальні функції. Зокрема, освітню – для задоволення потреб у висококваліфікованих кадрах; культурологічну – для створення соціально-культурного середови-

ща, необхідного для формування самодостатньої особистості; дослідницьку – з аналізу і прогнозування соціально-економічних процесів; інноваційну – з впровадження нових перспективних технологій в регіоні; методичну для створення прогресивних соціально-психологічних, спеціальних та психолого-педагогічних технологій навчання та підготовки спеціалістів; консультативну – для сприяння раціонального використання суспільних і матеріальних ресурсів держави, надання відповідним службам необхідної консультативної допомоги; профорієнтаційну – з діагностики і відбору молоді за спеціальними програмами відповідно до віку та спрямованості виявлених здібностей; буферну – з діагностики, профілактики та вироблення рекомендацій щодо ефективного вирішення регіональних та інших соціально-економічних проблем, реабілітаційну – з розробки методичного забезпечення і здійснення психолого-реабілітаційних програм для громадян з врахуванням екологічних проблем; автдидактичну – з розвитку творчого потенціалу членів педагогічного колективу [7].

Науково-дослідницька робота сприяє повноцінному інтелектуальному розвитку, що призводить до вдосконалення особистості, її профорієнтації. Тому організація науково-дослідницької роботи є важливим компонентом навчально-виховного процесу, як у середньому навчальному закладі, так і у вищій школі.

Вдалиий вибір професії, зокрема медичного, біологічного, екологічного напрямку, ще в юнацькому віці формує міцний фундамент у подальшому професійному розвитку. Знаючи і звертаючи увагу на психологічні особливості та умови професійного самовизначення в шкільні роки, можна надавати кваліфіковану допомогу в процесі подальшої самоактуалізації особистості.

Саме тому ці питання вивчаються на сучасному етапі розвитку педагогічної науки досить глибоко і потребують подальшого розвитку.

Базові знання мають бути ґрунтовними і накопичуватись поетапно, починаючи із дошкільного віку у вигляді простих істин, закріплюватись і підтверджуватись в учнів, знаходити своє продовження у студентів, аналізуватись ними. Природничі дисципліни є безумовно пріоритетними у формуванні біологічного та екологічного світогляду, мислення, культури [6].

Отже, завданням викладача як середнього, так і вищого навчального закладу освіти є розвиток світогляду, аналітичності поведінки особистості, а також вміння приймати самостійні рішення, що у майбутньому сприятиме підвищенню професійної кваліфікації.

Науково-дослідницька діяльність характеризується суб'єкт-суб'єктними відношеннями. Співучасники наукового пошуку повинні мати достатньо розвинені розумові здібності, розуміти один одного, поважати думку інших, різні погляди на проблему. А це потребує розвиненої рефлексії, самокритичності і відповідальності. Значну роль відіграють вольові зусилля, за допомогою яких відбувається гальмування виявів Еґо-потягів. З огляду на це, слід виокремити принципи діяльності як методологічну основу процесу, який розширюється і конкретизується принципами задачної форми навчального змісту, інтеграції навчального знання, опори на здібності в інтелектуальному становленні учня-майбутнього студента.

Принцип діяльності полягає у тому, що учень (студент) самостійно здоб-

уває наукові знання у процесі навчальної діяльності. При чому передбачає максимальної пізнавальної активності дослідника, а функція керівництва полягає в організації пошукової роботи. Практична реалізація принципу діяльності потребує дотримання певних умов та етапів практичної навчальної діяльності: неперервності, цілісного уявлення про світ, психологічної комфортності, варіативності, творчості, тощо [1].

Оскільки принцип неперервності означає наступність між усіма етапами процесу навчання, наведемо їх. Етапами неперервності діяльності є самовизначення до пошукової діяльності, актуалізації знань та вмій, порушення проблеми, побудова проекту виходу з утруднення, самостійна робота й самоперевірка, включення нового знання в систему наявних знань і повторення, рефлексія діяльності та обговорення цілей наступної діяльності. Зазначені етапи є змістом навчальної технології, спрямованої на формування в молодій людині готовності до саморозвитку.

Кожний вид діяльності, пошукової в тому числі, проектується виконанням певних навчальних та науково-пошукових завдань, які передбачають розвиток особистості, інтелектуальний зокрема. Одним із показників такого розвитку суб'єкта є здібності, що визначають успішність виконання ним певної діяльності. Здібності не зводяться до наявних конкретних умінь, навичок чи знань, однак вони забезпечують легке і швидке набуття цих знань і формування навичок [1].

Оволодіваючи навчальною діяльністю, учень (студент) виявляє перш за все загальнодіяльнісні (універсальні) здібності, до яких належать: навчальна рефлексія, засвоєння науково-теоретичних понять, раціональне оволодіння законами становлення цілісних об'єктів, дослідництва, узагальнення переживань, що регулюють навчальну діяльність, формування навчально-пізнавальної мотивації, побудова навчального співробітництва та спілкування з викладачами, науковими керівниками, однолітками. Володіння діяльнісними здібностями готує молоду людину до саморозвитку.

Зокрема, активно пропагується науково-дослідницька робота в Українському медичному ліцеї Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Слід зазначити, що з метою дотримання наступності до наукового пошуку залучаються майбутні студенти – учні 10–11 класів. На наш погляд метою такого навчально-науково-виховного комплексу є становлення творчої особистості, здатної діяти у непередбачуваних, нестандартних, навіть екстремальних ситуаціях, які зустрічаються в практиці лікаря. Навчально-виховна ліцейно-вузівська діяльність має сприяти адекватній соціалізації молодій людині [4].

В основу діяльності навчального комплексу (ліцей та вищий навчальний заклад) покладені принципи єдності, наступності, безперервності та різноманітності систем підготовки висококваліфікованих лікарів, фармацевтів, медичних психологів. Реалізація цих принципів здійснюється шляхом координації діяльності кафедр вузу, спрямованої на забезпечення раннього професійного самовизначення ліцеїстів, досягнення високого рівня вмотивованості освіти, зокрема медичної, біологічної, екологічної. Прикінцевим результатом роботи є надання загальної середньої освіти та підготовка ліцеїстів до подальшого навчання у медичному університеті.

В якості основних ідей виступає розвиток і саморозвиток активної, творчої особистості, оволодіння культурою, зокрема екологічною, включення молоді у життя суспільства, життєтворчість особистості. Основна задача — це створення випускником не пасивно-адаптивної, а активно-перетворювальної моделі життя, компетентний випускник — майбутній студент вміє приймати рішення і відповідати за свої дії, є конкурентноспроможною особистістю, володіє самоменеджментом.

З огляду різних підходів (соціологічного, соціально-психологічного, диференційно-психологічного) професійне самовизначення — це багатовимірний та багатоступеневий процес. По-перше, суспільство ставить перед особистістю, що формується, низку завдань, які вона за певний час має вирішити. По-друге, це процес поетапного прийняття рішення, оскільки індивід формує баланс між своїми нахилами та схильностями з одного боку і потребами існуючої системи загального розподілу праці — з іншого. По-третє, це процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність.

Дані підходи є взаємодоповнюючими, оскільки є вимоги суспільства і є схильності особистості, від поєднання яких залежить професійне самовизначення молоді людини.

В умовах росту інтеграції освіти, науки та виробництва роль вищого навчального закладу у здобутті освіти, поступовому перетворенні учбової діяльності студента у професійну є надзвичайно важливою. Показник цього перетворення залежить від особистості студента, від того, які в нього запити, потреби, інтереси, яку він має активність до оволодіння науковими знаннями, розвитку особистісних та професійних якостей сучасного спеціаліста.

Вибір професії — досить складний і відповідальний процес, який відображає певний рівень особистісних домагань, включає оцінку своїх об'єктивних можливостей та здібностей. Саме у професійній діяльності відбувається розвиток особистості, її самоактуалізація [5].

Частиною соціального самовизначення особистості є її професійна орієнтація. Вибір професії по-справжньому вдалий тільки тоді, коли він пов'язаний з соціально-моральним вибором [8].

В Українському медичному ліцеї Національного медичного університету імені О.О. Богомольця функціонує середок Малої академії наук. Ліцеїсти під керівництвом викладачів кафедри, науковців отримують навички ведення науково-дослідницьких робіт. Науково-дослідницька робота включає проблеми, які виходять за межі навчальної програми, дозволяє інтегрувати знання і вміння ліцеїстів, застосовувати їх в нових формах, дає можливість набути нових знань та вмінь, сприяє підвищенню мотивації до навчальної діяльності. Особливої актуальності це набуває у зв'язку із вивченням у вищих медичних навчальних закладах III–IV рівнів акредитації комплексу природничо-наукових дисциплін (біології, анатомії та фізіології людини, гістології, цитології та ембріології, мікробіології, вірусології, імунології, тощо), основа для засвоєння яких закладається на довузівському рівні освіти.

Для організації успішної творчої діяльності молодим дослідникам необхідно пройти декілька етапів. Зокрема, вибір теми наукової роботи, постановка мети; пошук і вибір інформаційних ресурсів (книги, наукові статті,

ресурси Інтернету), опрацювання різноманітних джерел; структуроване подання теоретичного матеріалу; аргументоване і логічне представлення (презентація) результатів власних досліджень; об'єктивне оцінювання успіхів і причин імовірних труднощів на протязі виконання роботи. Кожен з етапів здійснюється під керівництвом викладача і передбачає активну співпрацю між ним і молодим дослідником.

Отримані в шкільному віці навички науково-дослідницької роботи дають можливість студентам реалізувати власний творчий потенціал протягом навчання у вищих навчальних закладах. Зокрема, в межах виконання індивідуальних завдань, самостійної роботи, участі у студентських наукових конференціях, роботи в студентських наукових гуртках та інших формах освітньої діяльності. Таким чином, успішно засвоюючи знання та оволодіваючи практичними навичками, випускник середніх та вищих навчальних закладів набуває таких необхідних компетенцій, як інформативні, соціальні, полікультурні, компетенції саморозвитку і самоосвіти, компетенції продуктивної творчої діяльності [3].

Одним із шляхів успішного розв'язання проблеми становлення майбутнього професіонала, активного як в особистісному, так і суспільному житті, здатного самостійно визначити пріоритети власного розвитку та намічати шляхи їх вирішення є формування пізнавальної активності сьогоденішнього студента, яка з часом трансформуватиметься у професійну.

В наш час відкриті всі можливості для інтелектуального розвитку та творчих здібностей студентів.

Організація студентської самостійної, зокрема наукової діяльності є важливим елементом навчально-виховної роботи, а також підготовки майбутнього спеціаліста.

На кафедрі біології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця впроваджуються різноманітні сучасні форми і методи організації навчально-виховної роботи. Зокрема, працює науковий гурток, до роботи в якому залучені студенти фармацевтичного, стоматологічного, медико-психологічного, медичних факультетів. Серед напрямків роботи гуртка виділяються такі, як вивчення молекулярних та клітинних основ життєдіяльності, дослідження біологічноактивних сполук, які мають лікарське застосування, з'ясування процесів адаптації особистості. Результати відповідних досліджень за участю студентів мають практичне застосування, відкривають їм шлях у науку. Гуртківці залучаються до участі у наукових конференціях, симпозіумах, підготовки наукових праць, беруть участь в студентських олімпіадах.

Залучення студентів до наукового пошуку ще з першого курсу є важливим компонентом в організації навчально-виховного процесу та подальшого розвитку обдарованої молоді. В сучасних умовах становлення єдиного європейського простору, щоб максимально реалізувати особистісні якості в подальшому житті, гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях, студент ще під час навчання у вузі має розвивати вміння оперувати набутими знаннями та навичками; самостійно, критично, творчо мислити; бути здатним генерувати нові ідеї; уміти бачити та вирішувати проблеми (в особисто-му та професійному житті); працювати в колективі [2].

Молода людина по завершенні навчання повинна бути компетентною, конкурентноспроможною, здатною до самореалізації, вміти самостійно працювати над розвитком особистої моральності, інтелекту, культурного рівня.

А залучення студентів до наукової роботи є важливим компонентом в організації навчально-виховного процесу та подальшому розвитку обдарованої молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – С. 38–46.
2. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація і гуманітаризація освіти //Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2–8.
3. Погоріла І. О., Романенко О. В. Компетентнісна спрямованість викладання природничих дисциплін у медичних закладах освіти. Тези доповідей Міжрегіональної науково-методичної конференції, присвяченій 200-річчю ХДМУ «Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах», 18–20 травня 2004 р. – Харків. – С. 29–30.
4. Погоріла І. О., Романенко О. В. Проблеми та перспективи раннього професійного самовизначення ліцеїстів: психолого-педагогічні аспекти. Науковий вісник Академії вищої школи України № 28 січень-березень. – К., 2004. – С. 107–108.
5. Погоріла І. О., Романенко О. В. Психолого-педагогічні аспекти організації екологічної освіти у вищих навчальних закладах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія: вчені у вирішенні проблем науки, освіти і практики», м. Житомир, 24–25 травня 2007 року. – С. 230–233.
6. Погоріла І. О., Романенко О. В. Залучення студентів до наукової роботи. //Безпека життєдіяльності. – 2007, № 9.
7. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України / За заг. редакцією В. Зубка. – К.: Видавничий дім «KM Academica», 1997. – С.144
8. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Вікова та педагогічна психологія. – К.: Просвіта, 2001. – 600 с.

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО, ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мягченко А. П.,

Бердянский государственный педагогический университет

Известно, что основы современной экологии составили биологические проблемы 19 века и последующего времени, которые и определили проблему современного глобального экологического кризиса, проявившись прежде всего на биологическом, а затем социальном уровне, отражая синергетические связи живого и неживого. Воздействуя на эти связи мы изменяем состояние систем – в первую очередь живых – надмолекулярные структуры и затем неживых – атомно-молекулярные системы. Поэтому – основная задача современного образования, в частности биологического, объединить изучение биологических основ жизни на основе современных физических теорий – синергетики И. Пригожина, нелинейной термодинамики.

Современный экологический или биологический кризис – кризис живых

объектов – результат и недостаточного, недостаточного уровня биологического образования практически на всех уровнях образования – дошкольного, школьного, высшего. С одной стороны высокая формализация биологических теорий, с другой – слабое понимание связей между науками, составляющими основу биологических знаний – физических и химических. Это результатом глобального разделение природоведческих фундаментальных наук и потери их аксеологических корней. В 1850 году Р. Клаузиус заложил основы термодинамики, согласно которой любая система в процессе эволюции увеличивает энтропию – хаос, беспорядок. В 1859 году Ч. Дарвин опубликовал свой 17-летний труд «Происхождение видов», в котором показал обратное – живые системы уменьшают энтропию (хаос). Эти два открытия окончательно разделили науку о природе – естествознание на два противоположных направления – физику и биологию, хотя в объекте изучения – природе нет отдельно физики и биологии. В школьном обучении эти курсы и присутствуют в перечне учебных планов, но в большинстве курсов, факультетов высшей школы они отсутствуют и в частности биология, которую заменили экологией, в основном социальной. Но эта дисциплина, корни которой в биологии, не может самостоятельно осветить все проблемы, их причины возникновения. Так, в учебных планах технических вузов отсутствует предмет «Теория эволюции», «Общая биология», без которых сознательно изучать проблемы современной экологии невозможно.

Поэтому и эта, дисциплина – экология стала формальной, не обеспечивающей мировоззренческие, морально-этические основы поведения, отношения к природе. В ряде случаев биология отсутствует даже в курсах высшей школы, связанных в дальнейшей работе с людьми – учителя школ, преподаватели вузов, психологи. Например курс «Биология с основами генетики» исключен с разрешения Министерства образования и науки из учебных программ факультета подготовки учителей начальных классов Бердянского государственного педагогического университета по специальностям «Учитель начальных классов и психология» и «Психология и учитель начальных классов».

В связи с внедрением Болонской системы образования в учебный процесс высшей школы, опять же с разрешения МОНУ, в единый предмет сведены дисциплины биологического профиля «Основы ботаники», «Основы зоологии», «Землеведение с основами краеведения», «Основы экологии» под общим названием «Основы природоведения». Этим ухудшилась познавательная, общенаучная биологическая подготовка, которая необходима для дисциплины «Методика преподавания естествознания», являющейся основой дальнейшей профессиональной деятельности будущих специалистов – учителей начальных классов. Аналогично поступают с нормативными дисциплинами – БЖД и основы экологии, когда их объединяют в один предмет. Вероятно это результат «экономии» – зачем инженеру, учителю теория эволюции живых систем, проблемы генетики, которые излагаются в средней школе. А они очень актуальны теперь в свете генетически модифицированных объектов, генетической, экологической безопасности. В результате – отсутствие до настоящего времени в Украине законов, регулирующих отношения в этой сфере. Часто даже специалисты с высшим образованием, в частности с общим педагогическим, небиологическим, не понимают сути этих вопросов.

Аналогичная проблема с экологическим образованием и воспитанием, которое в лучшем случае превратилось в информирование о результатах экологических проблем. Оно не стало сутью человека, его сознания и не перешло в повседневные нормы поведения, поступков. Это результат отсутствия четких междисциплинарных связей, как в высшей школе, так и «общеобязательной» средней, где отсутствует отдельная нормативная дисциплина экологического профиля. Проблема междисциплинарных связей сложна, особенно в отношении технических, прикладных наук и биологии. Из-за этого, вероятно, биология не комплементирует с другими дисциплинами, у каждой из которых свой аксиоматический аппарат, своя методология, система упрощений и допущений, что препятствует внедрению биологии как обязательной дисциплины, наряду с экологией, в высшей школе.

Без качественного биологического образования не может быть качественного экологического образования и воспитания, являющегося основой эмпатии. Следует отметить и поддержать на общегосударственном уровне инициативу администрации Запорожской области о введении в всех школах области общеобязательной дисциплины «Экологія рідного краю» с 1 по 11 классы, которая преподается с января 2007 года.

Результатом необязательности биологического образования, сокращения или даже полного отсутствия биологических курсов в системе высшего образования, где оно должно быть обязательным, стало снижение квалификации, профессионализма и основой социально-экологического кризиса. Не понимая основ, природы любого процесса, явления невозможно управлять им. Результат – социально-экологические, экономические проблемы, которые может решить только все образованное, грамотное, в том числе биологически и экологически, общество, а не отдельные люди, их группы. В этом и проблема общечеловеческих ценностей, основу которых составляет биологическое разнообразие видов, которое выступает в качестве шкалы оценки результатов деятельности общества: генофонд, биоразнообразие, состояние среды обитания любого живого объекта, его здоровье, моральные ценности общества – нравственность, образование, определяющие аксеологические подходы к оценке качества образования. К сожалению в технократическом обществе наивысшими ценностями считаются обладание максимумом материальных благ, информации, власти. Для этого общество, по крайней мере большая его часть, превращает природу, особенно её живую часть, в её искусственный эквивалент – деньги (валюту), не понимая, что обратный процесс практически невозможен, так как в природе действует закон – эволюционные процессы, и прежде всего регрессионные, не имеют обратного хода.

Таким образом, не представляя важности общечеловеческих, а значит биологических ценностей, специалист не может быть высококвалифицированным. Так, статья Закона Украины «Об охране окружающей природной среды» гласит, что экологические знания являются квалификационным признаком любого должностного лица», но это требование – законодательно зафиксированная формальность, на которую практически не обращают внимания, так как она не наполнена содержанием – биологическим образованием. Примером непоследовательности и неполноты образования специалистов в высшей школе Украины являются юридические, некоторые педаго-

гические, технического профиля факультеты. Как может студент – будущий специалист в сфере юриспруденции, иметь квалифицированные, качественные представления о биологической и других видах экспертиз или учитель, психолог, экономист качественно работать в сфере образования и воспитания или соответственно в сфере природопользования без специальных биологических знаний. Но так есть! И результаты такого «образования» – поверхностного обучения – специалисты, которые в большинстве своём не востребованы передовым мировым сообществом. Поэтому существует острая необходимость в разработке учебных программ и учебников по спецкурсам биологии, адаптированным к специальностям высшей школы. Без биологической компоненты в высшем образовании, как показала практика, невозможно получить высоко квалифицированного специалиста, способного решать не только узко специальные проблемы, но и общего характера, определяющие общечеловеческие ценности, без которых нормальное развитие общества, каждого отдельного человека невозможно.

Следовательно назрела острая необходимость введения общеобязательного биологического образования наряду с экологическим для всех специальностей высшей школы Украины.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мягченко О. П. Проблеми сталого розвитку продуктивних сил Північного Приазов'я //Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конфер. «Еколого-економічні проблеми Північного Приазов'я: економіка, екологія, освіта» – Бердянськ. – 2006. – С. 45–46.
2. Мягченко О. П. Екологія Північного Приазов'я. Бердянськ: АРІУ. – 1999. – 208 с.
3. Мягченко А. П. Концепции современного естествознания. – Бердянск: АРИУ. – 2004. – 230 с.

КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

*Шаповал Л. В.,
доцент кафедри географії і методики навчання природничим дисциплінам
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», кандидат педагогічних наук;*

*Яценко Л. В.,
доцент кафедри географії і методики навчання природничим дисциплінам
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», кандидат педагогічних наук*

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються в системі освіти України і в її складовій – вищій освіті, викликають багато проблемних запитань, на які важко знайти однозначну відповідь. Нині на розвиток вищої освіти впливає такий суттєвий чинник, як значне поглиблення інтеграційних процесів, викликаних входженням нашої держави до єдиного Європейського ос-

вітнього простору. Воно в решті-решт має призвести до максимальної схожості і сумісності систем вищої освіти держав, які підписали Болонську декларацію 1999 року. З іншого боку, не менш важливою залишається проблема збереження досягнень і національних традицій власної освітньої системи. Участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має спрямовуватися лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату краєвих тенденцій, зниження національних стандартів її якості [1].

Чільне місце серед процесів, що відбуваються у вищій школі, займає удосконалення системи контролю та оцінювання навченості студентів. Модульно-рейтингова система оцінювання (МРСО) успішності навчання студентів, що є складовою кредитно-модульної системи, покликана не скасовувати традиційної системи оцінювання, а діяти поряд з нею. Вона повинна робити систему оцінювання гнучкішою, об'єктивнішою, сприяти систематичній та активній роботі студентів протягом усього періоду навчання, забезпечувати здорову конкуренцію між студентами у навчанні, сприяти виявленню і розвитку їх творчих здібностей. Проте недостатньо розробленою залишається проблема рівневих критеріїв, за якими можна здійснювати контроль та оцінку навчальних досягнень студентів з різних дисциплін.

Принагідно зазначимо, що проблема визначення рівнів навченості студентів педагогічних вузів не знайшла свого належного висвітлення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. У 70–80 роках вона вивчалася інститутами АПН СРСР і УРСР, але торкалася переважно шкільного навчання. Питання про якісну та кількісну характеристику знань піднімалося в основному у дидактиці та часткових методиках шкільних предметів. А про рівні засвоєння знань, рівні складності знань, рівні глибини засвоєння навчального матеріалу студентами у вітчизняній і закордонній літературі майже не говориться. Потреба вводити подібні поняття в дидактику має практичну основу і пов'язана з тим, що нова система навчання потребує пошуку критеріїв об'єктивності оцінювання. Тобто мова йде про підведення якомога чіткішої змістової бази під поняття вузівської оцінки. Відсутність «змісту» оцінки призводить до інтуїтивного оцінювання навченості майбутнього педагога.

Трактування оцінок «5», «4», «3», «2», що має місце нині, відзначається доволі високим рівнем суб'єктивізму, а звідси – різна «вартість» тих самих оцінок у педагогів. Відсутність єдиного стандарту, звичайно, позначається на перевірочно-оцінній діяльності викладача, оцінках студентів, відповідно, на результатах навчання.

Таким чином, **мета** статті полягає в пошуках найбільш ефективних форм контролю знань, умінь та навичок студентів, що матимуть фахову спрямованість в підготовці майбутніх вчителів біології і базуватимуться на інтерпретації рівнів навченості студентів. Особливий інтерес представляють встановлення рівнів навченості майбутніх педагогів з педагогічних дисциплін, зокрема з методики викладання біології в школі.

Результати дослідження та їх обговорення. З'ясовуючи рівні навченості, які підлягають оцінюванню, ряд дидактів виходить із загальновідомого поділу психічної діяльності, а відтак навченості – на два види: репродуктивний (відтворення) і продуктивний (творчість) (Лернер І. Я., Скяткін М. М., Беспалько В. П., Паламарчук В. Ф., Сімонов В. П.) [3].

При цьому автори пропонують різну кількість самих рівнів (три, чотири, п'ять). Але незважаючи на таку різницю в кількості рівнів, в цих класифікаціях простежується схожість.

Класифікація 1. (Лернер І. Я., Скоткін М. М.).

1-й рівень – сприймання, розуміння і запам'ятовування нових знань;

2-й рівень – застосування нових знань у знайомій ситуації, діяльність за зразком (підручником, задачником, поясненням учителя, інструкцією);

3-й рівень – застосування знань і засобів діяльності в нових ситуаціях.

Класифікація 2 (Безпалько Б. П.).

1-й рівень – «**знання-знайомства**» – розпізнавання засвоєної інформації або дія з нею при повторному сприйнятті;

2-й рівень – «**знання-копії**» – репродуктивна діяльність із самостійного відтворення і застосування інформації на раніше засвоєній орієнтовній основі;

3-й рівень – «**знання-вміння-навички**» – репродуктивна діяльність у типових ситуаціях за відомим правилом;

4-й рівень – «**знання-трансформації**» – створення нових правил дій у непередбачуваних ситуаціях, тобто творча діяльність.

Класифікація 3 (Паламарчук В. Ф.).

1-й рівень – **репродуктивний** – відтворення знань без істотних змін відносно їх сприймання (відтворення фактів, правил і т. д.);

2-й рівень – **рівень стандартних операцій** – оперування в стандартних умовах (за зразком, правилом, вказівкою, стандартом);

3-й рівень – **аналітико-синтетичний** – уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати;

4-й рівень – **творчий** – вміння застосовувати знання в змінених умовах (нестандартних ситуаціях).

Класифікація 4 (Сімонов В. П.).

1-й рівень – **розрізнення** – найнижчий (перший) показник ступеня навченості, при якому даний об'єкт, процес чи явище відрізняється від їхніх аналогів лише тоді, коли вони пропонуються у готовому вигляді;

2-й рівень – **запам'ятовування** – другий показник, що відображає засвоєння певної кількості інформації (можливо, навіть без її розуміння), результатом чого може бути неусвідомлене відтворення;

3-й рівень – **розуміння** – третій показник, що визначається наявністю власної думки, власного судження щодо якого-небудь об'єкта, процесу чи явища. Усвідомлене відтворення засвоєної інформації; – відтворення – результат запам'ятовування і розуміння;

4-й рівень – **елементарні вміння та навички** – четвертий показник ступеня навченості, при якому учні застосовують теорію на практиці в алгоритмізованих, стандартних ситуаціях, виконують практичні завдання за трафаретом, шаблоном, зразком (рівень репродуктивних умінь і навичок);

5-й рівень – **перенесення** – вищий (п'ятий) показник ступеня навченості, при досягненні якого отримані теоретичні знання застосовуються на практиці творчо, у нестандартних, алгоритмізованих ситуаціях, виробляються нові вміння і навички на базі уже сформованих.

Ці класифікації слугуватимуть основою у подальшому пошуку та встано-

вленні рівневих критеріїв оцінювання знань, умінь та навичок студентів з методики викладання біології.

Спільною основою для визначення рівнів знань умінь і навичок студентів також може бути спосіб відображення оточуючого світу природи: уявлення, знак, поняття, судження, вислів.

Побудова певної конструкції рівнів знань, умінь і навичок студентів з методики викладання біології у школі потребує аналізу специфіки цього предмету.

Відомо, що методика викладання будь-якої дисципліни в школі, в тому числі і біології (МВБ), є наукою про систему навчання, виховання та розвитку школярів, зумовлену особливостями навчального предмету. Вона озброює студента теоретичними знаннями та практичними вміннями з трьох головних питань: для чого навчати (цілі), чому навчати (зміст) та як навчати (форми, методи, засоби). Завдання викладача цієї дисципліни – створити всі умови для формування і розвитку майбутнього учителя біології, його педагогічної майстерності як вищої, творчої активності, що виявляється в доцільному використанні форм, методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання.

В структурі знань, умінь і навичок, що отримують студенти в курсі МВБ спробуємо виділити такі компоненти:

- теоретичні знання та практичні вміння і навички в рамках шкільного курсу біології;

- теоретичні знання загальної та спеціальних методик викладання біології;

- практичні вміння і навички викладання біології у школі.

Таким чином, при конструюванні структури рівнів знань, умінь і навичок студентів з МВБ основним визначено опору на загальновизнані класифікації (узявши за прототип класифікацію Безпалька В.П та основні способи відображення свідомістю світу природи).

Рівень 1 – сформованість уявлень (сформованість образів, картинок; впізнавання, певного об'єкту, процесу, знаку чи символу; відрізнення його від інших; здатність позначати образи, картинки певними знаками, символами; поєднання чуттєвої суті сприйнятого із словесним позначенням – знання назв). Елементарне відтворення знань про зовнішні ознаки, властивості, зв'язки.

Рівень 2 – сформованість понять (сформованість вміння ідентифікувати знаки абстрактних предметів; вміння давати визначення терміну чи поняття, формулювати правило чи закон; здатність механічно запам'ятовувати та відтворювати текст, не завжди розуміючи його суть. Може вирішувати найпростіші завдання під керівництвом чи за зразком.

Рівень 3 – здатність до суджень; вміння порівнювати, виділяти головне, класифікувати, встановлювати істотні ознаки, властивості предметів і явищ, внутрішні зв'язки і відношення між ними, формулювати висновки, робити узагальнення; вміння пояснювати; наявність власної думки, судження щодо певного об'єкта, предмета чи явища; здатність застосовувати знання, вміння і навички для розв'язування на практиці стандартних навчальних завдань за схемою, алгоритмом чи шаблоном (не копіюючи алгоритму, а вносячи новизну в деякі елементи дій).

Ці три рівні стосуються результатів навчання під час розв'язування типових (стандартних) завдань у межах навчальної програми.

Рівень 4 – здатність застосовувати знання, уміння та навички на практиці творчо, в нових, змінених навчальних умовах, нестандартних, не алгоритмізованих ситуаціях; уміння вирішувати завдання, для розв'язання яких потрібні знання, що їх під час навчання студентам у чистому вигляді викладач не повідомляв, не показував, з якими не ознайомлював. Крім фактологічних знань цей рівень передбачає оволодіння операціональними знаннями, вміння формулювати проблему, гіпотезу, намічати шляхи розв'язання та самостійно вирішувати її.

Виходячи з того, що ця наука має прикладний характер, з'ясуємо, які форми контролю найбільше дозволяють встановити рівень навчальних досягнень студентів.

Передусім, варто нагадати, що вірно організований контроль здатний не лише встановити рівень підготовки кожного студента, його досягнення згідно з обов'язковими результатами навчання, труднощі та помилки, які виникають у нього у процесі засвоєння, але й заповнювати прогалини у знаннях, підготувати студента до сприйняття нового матеріалу, активізувати його навчальну діяльність, розвивати мислення, пам'ять, увагу, вдосконалювати інтелектуальні уміння, впливати на мотиви навчання, виховувати сумлінне ставлення до навчання, почуття відповідальності за виконану роботу, стимулювати навчальну діяльність, підвищувати інтерес до здобуття знань.

Як показала практика, найефективнішою формою такого контролю є індивідуальна чи фронтальна бесіда, безпосереднє спілкування викладача зі студентом.

Саме в процесі бесіди, спілкування, розвивається мовлення майбутнього вчителя. Як відомо, воно є інструментом професійної діяльності педагога. За допомогою нього можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим, створити щиру атмосферу спілкування в класі тощо.

Володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Адже воно є показником педагогічної культури, засобом самовираження. І при цьому вчитель повинен не просто уміти говорити, повідомляти щось, а й створювати емоційно-психологічну атмосферу педагогічного спілкування, будувати взаємини з учнями. Всьому цьому можна навчитися лише у процесі «живої» бесіди людини з людиною – викладача зі студентом.

Що ж до іншої, альтернативної форми контролю, де взаємодіють людина і машина, студент і комп'ютер, то навіть без складних і тривалих експериментів можна передбачити втрату контролем своїх провідних функцій.

Навіть побіжний огляд проаналізованих раніше класифікацій, запропонованих відомими вченими, показує, що комп'ютерним тестуванням можна встановити лише елементарні репродуктивні знання 1-го (інколи 2-го) рівня навченості. І що стосується методики викладання біології, то зрозуміло, що ні про яке застосування знань навіть у стандартних умовах, у типових ситуаціях, за шаблоном чи зразком (не говорячи про творчу діяльність), мови йти не може.

Висновки. Комп'ютерне тестування навчальних досягнень студентів з ме-

тодики викладання біології може мати місце не як альтернатива традиційним формам підсумкового контролю, а лише як допоміжний вид проміжного, поточного чи тематичного контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавський В. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 42–44.
2. Матяш Н., Астаніна О. До методики контролю навчальних досягнень учнів із біології // Біологія і хімія в школі. – 2000. – № 6. – С. 24–26.
3. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. – М.: Просвещение, 1999. – 196 с.
4. Ярошенко О. Тематичний контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в школі. – 2001. – № 3. – С. 12–14.

З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ПРАКТИЦІ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Коренева І. М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничих наук
Глухівського державного педагогічного університету*

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включно вищу освіту, що дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Загальновідомо, що принципи Болонської декларації повною мірою вирішено запровадити у 2010 році. А основним завданням на сьогодні є запровадження передбаченої Болонською декларацією системою академічних кредитів, аналогічній ECTS (Європейській кредитно-трансферній системі). Важливий момент запровадження акумулюючої кредитної системи – можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, самостійну та індивідуальну роботу, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо. Одним з способів організації самостійної та індивідуальної роботи студентів є метод проектів, що використовується для побудови процесу навчання, спрямованого на активізацію діяльності учнів, студентів відповідно до їх інтересів у здобутті певних знань і відчутного теоретичного чи практичного результату. Він дозволяє здійснювати навчання студентів на засадах особистісно орієнтованого навчання, враховуючи рівень підготовки кожного з студента, та багатоаспектно оцінювати навчальні досягнення.

Загальновідомо, що метод проектів був розроблений на початку минулого століття американським педагогом Дж. Дьюї. Тоді ж він привернув увагу і вітчизняних педагогів. А особливо актуальним став сьогодні, оскільки передбачає орієнтацію на самостійну роботу, використання дослідницьких і пошукових методів, творчих робіт, пошук різних джерел інформації. Метод проектів знаходить все більше поширення у системах освіти різних країн світу. Причини цього, як вважають дослідники, криються не тільки у сфері педагогіки, але й у сфері соціальної: в процесі виконання проекту знаходять розви-

ток комунікативні навички учасників, уміння працювати в різних групах, виконувати різні соціальні ролі, аналізувати різні точки зору на одну проблему, знаходять розвиток навички мислення високого рівня.

Щодо педагога, то вміння використовувати метод проектів – показник високої його кваліфікації, прогресивності його професійної діяльності, її спрямованості на творчий розвиток учнів. Особливого значення при цьому набуває уміння викладача організувати спільну діяльність у групі студентів.

Реалізація методу проектів на практиці обов'язково веде до зміни позиції педагога. З носія готових знань він перетворюється в організатора пізнавальної діяльності своїх учнів. Змінюється і психологічний клімат у групі. Відбувається переорієнтація репродуктивної навчальної діяльності на різноманітні види самостійної та індивідуальної діяльності студентів: дослідницьку, пошукову, творчу.

Однією з програм, що спрямована на використання інноваційних педагогічних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес є благодійна освітня програма корпорації Intel «Навчання для майбутнього», що орієнтує викладача та студентів на використання методу проектів. За рекомендаціями цієї програми було розроблено навчальні проекти, для організації самостійної та індивідуальної діяльності студентів в курсі «Екологія» на природничому факультеті в процесі підготовки майбутніх вчителів біології.

Метод проектів був орієнтований на самостійну та індивідуальну діяльність студентів I курсу (парну, групову), котру вони здійснювали протягом місяця. Першокурсники виконували проекти: «Екологічні проблеми Глухова», «Правові аспекти екології», «Енергетична криза: міф чи реальність?», «Квітковий годинник» та «Демографічні тенденції Глухова», тематика яких була визначена з урахуванням навчальної ситуації з предмету «Екологія». Вирішення поставлених проблем передбачало, з одного боку, використання сукупності різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого боку – необхідність інтегрування знань і умінь з різних сфер науки, техніки, культури тощо.

Варто зупинитися на етапах виконання проектів. Кожен проект виконувала група студентів кількістю 8–9 осіб. Спочатку відбулось обговорення варіантів поставленої проблеми та розподіл задач в кожній групі. Важливим етапом став пошук інформації в друкованих джерелах, мережі Інтернет та самостійна робота учасників проекту щодо вирішення індивідуальних чи групових дослідницьких, творчих задач. Необхідним етапом виконання проектів був їхній захист та колективне обговорення, оголошення результатів оцінки, формулюванням висновків.

Результати виконаних проектів були «відчутними»: першокурсники набули не тільки знання, передбачені програмою з курсу «Екологія», але вдосконалили вміння здобувати ці знання самостійно і використовувати для вирішення нових пізнавальних задач, набули важливого для подальшого життя досвіду працювати в різноманітних групах, виконувати різні соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника й ін.), долати конфліктні ситуації. Участь у проекті сприяла розвитку в студентів комунікативних навичок, умінь адже кожен учасник мав змогу під час захисту проекту виступити з доповіддю і вкласти результати власних теоретичних та практичних досліджень.

А результати наступні: учасники проекту «Екологічні проблеми Глухова» самостійно здійснили аналіз літератури з проблеми їхнього дослідження, виокремили екологічні проблеми Глухова, провели соціологічне опитування глухівчан з цієї теми, а також низку виховних заходів екологічного спрямування з учнями 10–11 класів загальноосвітніх шкіл № 1 та № 3 міста Глухова. Працюючи над проектом «Правові аспекти екології», першокурсники визначили та описали червонокнижні види тварин та рослин, що мешкають на Глухівщині. А виконавці проекту «Енергетична криза: міф чи реальність?» обґрунтували побудову альтернативного джерела енергії в нашому місті та запропонували схему цієї біоелектростанції. Студенти, що працювали над проектом «Демографічні тенденції Глухова» з'ясували динаміку народжуваності та смертності в місті та районі, статистику захворюваності, збудували прогноз на майбутнє щодо приросту населення Глухівського району та міста Глухова.

Участь у проектах зумовила необхідність широких людських контактів, знайомства з різними установами міста, точками зору на одну проблему. Так студенти ознайомились з роботою санстанції міста та районної лікарні, відвідали Глухівський РВЕ та Тепловий район, набули першого досвіду організації та проведення виховних заходів в ЗОШ. Крім того, студенти вдосконалили уміння та навички роботи на комп'ютері, освоїли програми (Word; Excel; PowerPoint, Publisher). Кожна група учасників проекту створила студентську публікацію – буклет-запрошення на захист проекту, а презентація проекту відбувалась з використанням мультимедійних засобів навчання.

Оцінювання досягнень студентів під час виконання навчального проекту відбувалось за такими показниками:

- зміст проекту (відповідність тематиці проекту, пов'язаність з ключовими та тематичними питаннями, повнота відображення всіх напрямків студентських досліджень, підтвердження висновків емпіричними дослідженнями, вміння цікаво та доступно подавати інформацію, використання джерел Інтернет);

- пізнавальна активність студентів (емоційна забарвленість діяльності, включеність в діяльність, якість виконання завдань, співпраця в групі, участь у захисті роботи, рівень самостійності);

- оформлення результатів досліджень (доцільність використання кольорової гамми, наборів шрифтів, графіків, діаграм, ілюстрацій, простору сторінок тощо).

На нашу думку, метод проектів є однією з педагогічних технологій, що відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті і сприяє формуванню уміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини постіндустріального суспільства, дозволяє розвивати пізнавальні інтереси студентів, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критичне мислення.

ЗМІСТ

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА У ВИМІРІ ХХІ СТОЛІТТЯ	3
<i>Вербицький Володимир Валентинович, Рудакова Зінаїда Миколаївна</i> ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	5
<i>І. Д. Бех</i> ПОЛІКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК РОЗВИВАЛЬНО ОСОБИСТІСНА МЕТА	18
<i>Науменко Р. А.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ МОНИТОРИНГУ – ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	21
<i>Кононко О. Л.</i> БАЗОВА ПРОГРАМА «Я У СВІТІ» ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКА У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	26
<i>Ковбасенко Л. І.</i> НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЮНИХ ДОСЛІДНИКІВ У МАН УКРАЇНИ	31
<i>Тихенко Лариса Володимирівна</i> РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ	37
<i>Вороніна Г. Л., Яковенко П. Д.</i> ПЕДАГОГИ ЗА ПОКЛИКОМ ДОЛІ	43
<i>Харченко Вікторія Євгенівна</i> РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	46
<i>Людмила Григорьевна Смирнова, Татьяна Александровна Костокрыз</i> ИНТЕГРАТИВНЫЕ ФОРМЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ	50
<i>Горшкова О. Г.</i> КУЛЬТУРНИЙ САМОРОЗВИТОК ДИТИНИ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	59
<i>Калашник Н. Г., Бутенко О. В.</i> СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ХХІ СТОЛІТТІ	63
<i>О. В. Литовченко</i> ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	65
<i>Тихонова Ірина Іванівна</i> ПАРТНЕРСТВО КЕРІВНИКА ГУРТКА І БАТЬКІВ ВИХОВАНЦІВ ПАЛАЦУ	70
<i>Толстїхіна Г. А.</i> МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК – ЛАБОРАТОРІЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	72

<i>Бурбела О. Ф.</i> ТУРНІР — ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В СИСТЕМІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК	75
<i>Мазурик Л. Б.</i> ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	77
<i>Гаврилюк В. Ю.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	80
<i>Вознюк Л. А.</i> З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ В ХРАМ	84
<i>Вознюк Л. А.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	88
<i>Єрко А. В.</i> РОЗВИТОК ФІЗИЧНО ЗДОРОВОЇ, ДУХОВНО БАГАТОЇ, КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ	91
<i>Маслай Г. С.</i> ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ — НАЙГОЛОВНІШЕ ЗАВДАННЯ ОСОБИСТІТЬ, ЯКОЮ ЇЇ БУТИ...	93
<i>Рокунець Л. М.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ	95
<i>Атаманюк Т. П.</i> ДОСВІД, МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ШКІЛЬНОГО ТУРИЗМУ У М. КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ	97
<i>Майструк Г. І.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	99
<i>Савченко Н. В.</i> ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	101
<i>Шелегеда Віталій Іванович</i> СИСТЕМА РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ З УЧНЯМИ В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОСВІТИ	108
<i>Риженков А. В.</i> МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ — КООРДИНАТОР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ОБЛАСТІ	116

<i>Косило М. Ю.</i> ТУРИСТСЬКО — КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ	118
<i>Гарбузенко В. Д.</i> РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	121
<i>Пугаков С. А.</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГУРТКІВЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	123
<i>ДЯКІВ В. Т.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ ДО РОБОТИ В МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК	129
<i>Бондар Л. М.</i> ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	132
<i>Гончаренко Ірина Василівна</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ	135
<i>Воробйова А. І., Полушкіна І. О.</i> ВИХОВАННЯ МАТЕМАТИЧНО ОБДАРОВАННОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ МАН (з досвіду роботи Миколаївського територіального відділення Малої академії України)	137
<i>Мельник Алла Володимирівна</i> МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ	141
<i>Казьмірук Є. С.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	144
<i>Дёмина И. М.</i> ЕЩЁ РАЗ О КУЛЬТУРЕ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПЕДАГОГУ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	147
<i>Шевченко Людмила Миколаївна</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ У ПОБУДОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	150
<i>Мельник Алла Володимирівна</i> МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ	153

<i>Пантюшенко Валерій Миколайович</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	156
<i>Н. Б. Качковська</i> ТІСТОПЛАСТИКА ЯК ЗАСІБ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІТЕЙ У СВІТ ТРАДИЦІЙНОЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЛЯЛКИ	159
<i>Гончар Н. Г.</i> «ЕКСТРИМ-ЦЕНТР» – ДІЄ	163
<i>Білик Любов Степанівна</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	165
<i>Стельмащук О. Я.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	171
<i>Кібардіна Н. П., Шафаренко О. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРУ ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ, ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	175
<i>Краснова Наталія Миколаївна</i> МІСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФЕСТИВАЛЬ – КОНКУРС ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ «ЗОРЕЦВИТ» – РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ В МАСШТАБАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	178
<i>С. В. Хлопотіна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЦЕНТРІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «НАТХНЕННЯ»	181
<i>Тютюнник О. Д.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	185
<i>Остафійчук Т. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	187
<i>Рулик Л. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	191
<i>Сидоренко Н. Ю.</i> ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СОФІЇ РУСОВОЇ	193
<i>Л. А. Трегубова</i> ЮННАТІВСЬКИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ, ЙОГО ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ	196

<i>Мазун Юлія Михайлівна</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	201
<i>Віталій Григорович Бедніна</i> НАВЧАННЯ В ПОЄДНАННІ З ПРИРОДОЮ	204
<i>Бельська В. В.</i> АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	207
<i>Троїцька Т. Б.</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА УЧНІВ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ПРИРОДНИЧОГО НАПРЯМКУ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	210
<i>Ритенко Олена Володимирівна</i> РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	212
<i>Зотова Олена Василівна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	215
<i>Пінчук М. О.</i> МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ДОСЛІДНИХ РОБІТ ІЗ РОСЛИННИЦТВА НА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ	219
<i>Дерев'яно Н. П.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В МАН І МАЙБУТНЄ ДЕРЖАВИ	223
<i>Штурмак Л. І.</i> ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ, ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗОК МИСТЕЦТВА ТА ПРИРОДИ У ТВОРЧИХ УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ З ФЛОРИСТИКИ, АРАНЖУВАННЯ ТА ФІТОДИЗАЙНУ	226
<i>Радченко Т. Д.</i> ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА – ОСНОВА ОСВІТИ В ІНТЕРЕСАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ	229
<i>Липецький Олександр Петрович</i> ПЕДАГОГІЧНА СПАДЧЕНА СОФІЇ РУСОВОЇ, ЯК НЕВИДІЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	232
<i>Пустовіт Григорій Петрович</i> ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТИ І ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	236

<i>Куйбіда В. В.</i> ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН	248
<i>Бердоус Н. О.</i> МОЖЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	257
<i>Хмельницька Ніна Леонтіївна, Муромцев Микола Миколайович</i> КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА ОЦІНКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ ГРУНТОЗНАВСТВА З ОСНОВАМИ ГЕОЛОГІЇ)	262
<i>Прокорець Олена</i> ГІМНАЗІЙНА НАУКА. УДОСКОНАЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ	267
<i>Назаренко С. В.</i> БІОЛОГІЧНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	268
<i>Подобайло А. В.</i> НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ	274
<i>Сибірний Андрій Володимирович</i> ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛДУ БЖД	282
<i>Горшкова Лідія Михайлівна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО	285
<i>Погоріла Ірина Олегівна, Романенко Олександр Вікторович</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТА ЯК ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ	287
<i>Мягченко А. П.</i> ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО, ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	292
<i>Шаповал Л. В., Яценко Л. В.</i> КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	295
<i>Коренева І. М.</i> З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ПРАКТИЦІ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	300

Підписано до друку 22.11.2008. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 17,9.
Наклад 200 прим. Зам. 08-301.

Підготовлено і надруковано СМП «АВЕРС», 04214, Київ, пр. Оболонський, 36.
Свідцтво про державну реєстрацію ДК № 586 від 05.09.2001 р.

Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді
Інститут проблем виховання АПН України

**ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА:
ІСТОРИЧНІ ПОСТУПИ ТА ЗДОБУТКИ
до 90-річчя позашкільної освіти**

*Матеріали доповідей та виступів
Всеукраїнської педагогічної конференції*

2—3 грудня 2008 року

Київ 2008

*Рекомендовано Вченою радою Інституту проблем виховання АПН України
(протокол № 11 від 27 листопада 2008 р.)*

Наукові рецензенти:

ЛЕЩЕНКО Марія Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПУСТОВІТ Григорій Петрович,

Доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар
Відділення теорії та історії педагогіки АПН України

П47   **Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки:** Зб. матеріалів
Всеукраїнської педагогічної конференції, Київ, 2–3 грудня 2008 р. / За
заг. ред. доктора педагогічних наук Вербицького В. В. — К.: АБЕРС,
2008. — 308 с.

ISBN 978-966-7844-69-1

У збірник ввійшли матеріали учасників Всеукраїнської педагогічної конференції «*Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки*». Розкрито актуальні питання розвитку позашкільної освіти України, окреслена роль сучасних позашкільних навчальних закладів в системі освіти, їх пріоритетні напрями роботи. Представленні інноваційні форми і методи роботи з дітьми. Окреслені нагальні проблеми позашкільля та шляхи їх вирішення.

Матеріали подано в авторській редакції.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА У ВИМІРІ XXI СТОЛІТТЯ

Позашкільна педагогіка розкриває технологію виховання творчої особистості, створення таких навчальних відносин, при яких кожна дитина прагне до максимальної реалізації своїх сил і творчих здібностей у власних і суспільних інтересах.

Затвердивши себе як повноцінна ланка в ланцюзі безперервного виховного процесу, позашкільні навчальні заклади надають дітям широкі і нетрадиційні можливості для поліпшення психологічного здоров'я, знімаючи щоденні напруги заформалізованого шкільного життя.

Позашкільна робота — це особливим образом організована педагогічна діяльність, що має яскраво виражену специфіку впливу в порівнянні з іншими засобами виховання і визначені переваги, до числа яких відносяться добровільність участі дітей у позашкільних заняттях, диференціація їх за інтересами і схильностями, індивідуальний підхід і т. ін.

Система позашкільного виховання в ідеалі покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час всебічно розвивати здібності і захоплення.

Слід підкреслити, що в документах ЮНЕСКО коротко сформовані задачі освіти в XXI ст.:

- навчити вчитися (вчитися пізнавати);
- створювати (практична направленість навчання);
- жити (формування культури домівки, мотивації до здорового способу життя);
- жити разом (культура людських відносин, культура спілкування).

Конкретні задачі виховної діяльності позашкільних установ включають:

- рівноцінний розвиток духовно-морального потенціалу особистості;
- розвиток художніх, трудових, етичних, естетичних здібностей;
- формування відповідальності, турботу про здоров'я підростаючого покоління.

Практика сьогодення свідчить, що суспільство і школа ще не зуміли повною мірою скористатися багатими виховними можливостями позашкільних навчальних закладів, у результаті чого залишаються нереалізованими тисячі дитячих талантів і дарувань.

Педагоги-практики, психологи, соціологи весь час досліджують підростаюче покоління, виявляючи сферу їх захоплень, уподобань. В результаті таких досліджень виявлено, що у молоді близько 35 сучасних некерованих захоплень. І задача кожного педагога-позашкільника — створення сприятливих умов до забезпечення інтелектуально-творчого навчання і виховання молоді в позашкільних установах. А для вирішення цієї задачі, шановні колеги, необхідно постійно розвиватися, удосконалюватися педагогічному персоналу.

Звернімо увагу на 8 кроків удосконалення діяльності педагогічного колективу позашкільного навчального закладу.

Крок 1. Неодмінною умовою удосконалення діяльності педагогічного колективу є віра у високу, життєво необхідну силу установи, робочого місця та успішність в практичній діяльності.

Крок 2. Усвідомлення кожного педагога своєї місії, «значення» для розвитку позашкільного навчального закладу і відповідальності за справу, яку кожен з вас очолює.

Крок 3. Успішне збагачення розуму, практики, досвіду і ваги діяльності.

Крок 4. Відкритість педагога, його доброта, свобода у виборі дій, умов тощо.

Крок 5. Створення особистісної «школи власної діяльності», життєвих позицій, творчих ідей у науково-педагогічному просторі.

Крок 6. Самоосвіта, самореалізація та створення особистого професійного портфоліо.

Крок 7. Створення ідей конкурентноспроможних, привабливих, найактуальніших.

Крок 8. Впровадження у практику педагогічної роботи поняття «бізнес-план», «маркетинг персоналу», «реклама та PR-технології».

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан навчання і виховання в освітніх закладах, ми можемо передбачити, що релігією XXI ст. буде «методика виховання», як окрема галузь загальної педагогіки. Ми повинні знов і знов повертатися до питань Болонського процесу, суть яких полягає в якості освіти навчання і виховання. А саме:

- переорієнтація на компетентісний підхід;
- неперервна самоосвіта;
- нові інформаційні технології;
- вміння співпрацювати;
- перехід на профільне навчання введення нових стандартів;
- формування незалежної оцінки результатів навчання.

В умовах конкуренції знань в освітянському просторі на перше місце вийшла якість шкільної та позашкільної освіти. Якість освіти поєднує в собі якість навчання і якість виховання. Отримати високу якість шкільної та позашкільної освіти можна в результаті їх поєднання. А розумне поєднання шкільної та позашкільної виховної стратегії означає початок якісно нового, цілісного підходу до створення особистості в єдиному процесі безперервного навчання, а тому має велике майбутнє. Співробітництво і взаємодія загальноосвітнього та позашкільного навчальних закладів обумовлено двосторонньою зацікавленістю: практична діяльність, яку дитина виконує в позашкільному закладі, стимулює її пізнавальну активність на уроці і вимагає наявності теоретичних знань; навчання в школі, у свою чергу, задовольняє цю активність і дає потрібні знання. Такий взаємозв'язок необхідний на всіх етапах виховання всебічно розвинутої особистості, який здійснюється за принципом «вертикальної наступності» на всьому шляху безперервного навчання. Якщо школа закладає основи гармонійного розвитку особистості, то позашкільні заклади в органічній єдності зі школою створюють сприятливі умови для подальшого підвищення ефективності цього процесу.

Життя, досвід і практика довели: саме позашкільним навчальним закладам належить пріоритетна роль у вихованні і розвитку дитячих дарувань і творчої особистості.

*Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ,
доктор педагогічних наук,
директор Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді МОН України*

ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

*Вербицький Володимир Валентинович,
директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді
МОН України, доктор педагогічних наук;
Рудакова Зінаїда Миколаївна,
головний спеціаліст відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту
прав дитини МОН України*

З прийняттям Закону України «Про позашкільну освіту» сфера позашкільної освіти ввійшла у важливий етап розвитку, переходу до більш якісного стану.

Значення позашкільної освіти, в основу якої було покладено принципи гуманізму, демократизму, єдності загальнолюдських і національних цінностей, безперервності, наступності, багатокладності й варіативності, добровільності, доступності та практичного спрямування, зростає як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Позашкільна освіта здобувається в основному в позашкільному навчальному закладі. Основним об'єктом навчання і виховання в позашкільному навчальному закладі є конкретна дитина. Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі орієнтований на бажання дитини, враховує її можливості, інтереси, нахили, психофізичні особливості, стан здоров'я. Відсутність примусу, свобода вибору заняття робить позашкільний заклад привабливим для дітей різного віку.

Індивідуально-особистісний підхід реалізується не в намірах чи принципах, а на практиці. здійснюється безпосередньо через спілкування, що є безцінним для розвитку особистості.

Особлива актуальність створення умов для забезпечення змістовного дозвілля дітей зумовлена зростаючим неконтрольованим потоком інформаційної продукції, що має агресивну спрямованість і низьку культуру.

Реалізація завдань, визначених в Указі Президента України 4 липня 2005 року №1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та Програмі розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 №378, сприяло **збереженню мережі позашкільних навчальних закладів та їх подальшому розвитку.**

Станом на 01.01.2008 у системі Міністерства освіти і науки України діють 1478 позашкільних навчальних закладів різних типів і 660 ДЮСШ. Охоплено позашкільною освітою 1 546 тис. дітей, що складає 32,9% від загальної кількості дітей шкільного віку (у 2001 році цей показник становив 23,6%). Інформаційно-аналітичні таблиці додаються.

Основним чинником позитивної тенденції у залученні дітей до здобуття позашкільної освіти є цілеспрямована робота із створення відповідних умов для дітей сільської місцевості шляхом розвитку мережі філій позашкільних навчальних закладів обласного та районного підпорядкування або відкриття гуртків таких закладів на базі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

Так, результатом співпраці органів виконавчої влади в Івано-Франківській області є створення 6 філій обласного державного центру туризму і краєзнавства. Створені філії в Донецькій (4), Запорізькій (3), Львівській (1) областях.

Приємно усвідомлювати, що пріоритетним у діяльності більшості обласних державних адміністрацій є інтереси дітей.

У 2007 році відкрились нові заклади: Хустська районна станція юних туристів на Закарпатті, Млинівський районний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді у Рівненській області, Координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи у м. Краматорську Донецької області.

На охоплення дітей позашкільної освітою впливають соціально-економічні та демографічні чинники. Місцеві органи виконавчої влади зменшують мережу як правило шляхом об'єднання декілька профільних центрів.

У кожному такому випадку як правило на звернення Міністерства освіти і науки України обласні прокуратури виносять протест. Однак, місцеві органи виконавчої влади приймають рішення не на користь дітей.

Так, закриття шахт в м. Первомайськ Луганської області призвело до зменшення бюджету міста, а це в свою чергу — до об'єднання у 2006 році міських профільних центрів у комплексний. У м. Олександрії Кіровоградської області на базі станцій юних натуралістів, юних туристів і центру науково-технічної творчості у 2007 році створено Будинок дитячої та юнацької творчості.

Приємно усвідомлювати, що пріоритетним у діяльності більшості обласних державних адміністрацій є інтереси дітей.

У 2007 році було відкрито 14 нових позашкільних навчальних закладів (у Донецькій області — 2, м. Києві — 3), закрито 5.

Заслужує на увагу досвід управління освіти і науки Кіровоградської ОДА щодо створення умов для залучення дітей до позашкільної освіти.

За рішенням ОДА та районних ДА Кіровоградської області години, передбачені для проведення гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, передано відповідним позашкільним навчальним закладам.

Концентрації цих години в позашкільному навчальному закладі забезпечило здобуття позашкільної освіти за місцем навчання дитини з необхідним навчально-методичним забезпеченням, а також педагогічним супроводом відповідно до вимог нормативно-правових актів у сфері позашкільної освіти.

Найбільше дітей охоплено позашкільною освітою в Кіровоградській (46,6 відс. від загальної кількості дітей шкільного віку), Харківська (42,3%), Київській (41,1%), Сумській (40,8%), Луганській (38,72%), Дніпропетровській (36,4%), Чернігівській (35,4%), Миколаївській (35,2%), Херсонській (35%), Одеській (33,7%) областях та м.м. Києві (37,9%) і Севастополі (40,7%).

Діяльність позашкільних навчальних закладів організаційно побудована за такими **пріоритетними напрямками**, які координуються Українськими державними центрами позашкільної роботи:

- дослідницько-експериментальний і науково-технічний напрям, створення умов для виявлення та розвитку обдарованої молоді;
- еколого-натуралістичне виховання;
- туристсько-краєзнавча робота;
- художньо-естетичний розвиток особистості;

- розвиток технічної творчості учнівської молоді;
- розвиток фізичної культури та спорту.

У 2004 році координатором роботи у сфері **створення сприятливих умов для виявлення обдарованої молоді** та набуття нею навичок і знань у певних галузях діяльності визначено Малу академію наук учнівської молоді.

Мала академія наук України — форма організації дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, цілісна, багаторівнева система виявлення та відбору обдарованих дітей, забезпечення їх духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створення умов для соціального та професійного самовизначення особистості.

Найбільший інтерес у слухачів Малої академії наук спостерігається до наук хіміко-біологічного напрямку — 24% від усіх слухачів МАН, філологічного — 22%, фізико-математичного — 21%, історико-географічного — 19%.

Проте, незважаючи на важливість розвитку науково-технічної творчості, зокрема дослідницько-експериментальної її складової, для становлення України як високотехнологічної держави, кількість учнів науково-технічного відділення складає лише 3% від загальної кількості учнів МАН. Причина тому: застаріла навчальна база для проведення гурткової роботи, відсутнє сучасне лабораторне обладнання, застарілий верстатний парк.

У системі МАН щорічно до наукової роботи залучаються близько 70 тис. старшокласників, 30% з яких — це учні шкіл сільської місцевості.

Створенню сприятливих умов залучення до наукової роботи дітей з сільської місцевості передувало заснування у 2007 році у складі МАН Вищої школи Малої академії наук України з очно-заочною формою навчання. Відповідно до укладених угод про співпрацю Вища школа на сьогодні організовує роботу наукових секцій: «Фізика», «Астрономія» — на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка; «Фізико-технічне матеріалознавство», «Прикладна фізика», «Прикладна математика», «Інформаційна безпека» — на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

У 2008 році запроваджено новий проект «Особистості Малої академії наук України», який має на меті репрезентувати педагогів та вихованців Малої академії наук України крізь призму їх індивідуального світосприйняття, творчої діяльності, життєвого кредо, інтересів, прагнень та вподобань.

Значно підвищився рівень проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, поліпшилось наукове-методичне та інформаційне забезпечення педагогів та зросла кількість дітей залучених до науково-дослідницької роботи. Формується єдиний пізнавально-інформаційний простір для задоволення потреб дітей та підлітків у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів та здібностей.

Переможці III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту визначаються в особистій першості і нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за науковими секціями. З 2006 року Указом Президента України започатковане щорічне відзначення 120 переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії щомісячними стипендіями Президента. Учасники конкурсу-захисту можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

Щорічно учні-члени МАН беруть участь у міжнародних освітніх проєктах, олімпіадах, конкурсах і турнірах і гідно представляють Україну.

Серед них: Всесвітня олімпіада учнів з інформатики (Мехіко, вересень 2006 р.), Міжнародний конкурс «Сузір'я талантів» (м. Санкт-Петербург, листопад 2006 р.), ХХ Міжнародний турнір юних фізиків (Південна Корея м. Сеул, 4—12 липня 2007 р.), ХVІІІ Міжнародна школа-семінар «Спектроскопія молекул і кристалів» (АР Крим, 20—27 вересня 2007 р.), ХІІ International Astronomy Olympiad, (Крим, Кацивелі, жовтень 2007 р.), I Міжнародна олімпіада з астрономії та астрофізики (Тайланд, 30 листопада — 9 грудня 2007 р.), ХVІІ міжнародна конференція обдарованих дітей «Intel-Династія-Авангард» (м. Москва, січень 2008 р.), ІІ Міжнародний конкурс юних техніків і винахідників (м. Тбілісі, 15—17 травня 2008 р.), VІІ Київський міжнародний математичний фестиваль (травень 2008 р.), Міжнародна конференція школярів «Сахаровські читання» (м. Санкт-Петербург, травень 2008 р.), літня фізико-математична школа для обдарованих дітей «Інтелектуал-авангард — 2008» (Москва, липень 2008 р.)

Заслугує на увагу робота територіальних відділень Малої академії наук. Так, Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю запроваджує соціально-педагогічний проєкт — пересувний багато-профільний позашкільний навчальний заклад.

Результати діагностичних обстежень, проведених практичними психологами Центру під час роботи пересувного закладу в сільській місцевості, підтвердили актуальність проблеми охоплення школярів позашкільною освітою.

За даними обстежень 29,1% сільських школярів ніколи не були учасниками екскурсій, подорожей та походів, 63,6% — рідко виїздять за межі свого району.

З метою пошуку обдарованих дітей у сільській місцевості, розвитку їх творчих здібностей, залучення до науково-дослідницьких робіт під керівництвом учених, допомоги учням свідомо вибрати майбутню професію Малою академією наук учнівської молоді Криму «Шукач», Львівською Малою академією наук і Луганським територіальним відділенням організовано роботу очно-заочних шкіл.

Якість та рівень надання позашкільної освіти забезпечується шляхом співпраці з вищими навчальними закладами, що надають для роботи з дітьми свою навчальну базу. Серед них: Таврійський національний університет імені Вернадського, Львівський національний університет ім. І. Франка, Львівський юридичний університет, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганський національний аграрний університет та інші провідні вищі навчальні заклади.

Проте, належний подальший розвиток дослідницько-експериментально-го напряму, створення умов для виявлення та розвитку обдарованої молоді стримує відсутність у МАН власного приміщення. Недостатнім є і фінансування для діяльності МАН, зокрема, проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук та забезпечення участі команд Малої академії наук України у міжнародних інтелектуальних конкурсах.

До стратегічних завдань в галузі освіти відноситься **формування екологіч-**

ної культури особистості. Виховання молоді з новим світоглядом, оволодіння нею знаннями про навколишнє середовище, навичками та дослідом розв'язання екологічних проблем набуває особливої актуальності на фоні глобальних негативних тенденцій у розвитку екологічної ситуації на планеті. Організаційно-методичним осередком цієї роботи є Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.

Стратегія Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді як координатора діяльності позашкільних навчальних закладів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти, реалізується через програму розвитку (погодженою Міністерством освіти і науки), яка і забезпечує виконання основної місії: виховання і формування національної еліти в контексті освіти сталого розвитку.

Сьогодні центр утверджується як потужний позашкільний мегаполіс європейського масштабу. У його структурі: 14 відділів та лабораторій, Всеукраїнська заочна біологічна школа, наукове товариство «Ерудит», природничий ліцей, школа декоративно-прикладного мистецтва, аквакомплекс, центр селекції та генетики декоративних птахів, літня школа здоров'я, дендропарк, школа біоетики, екологічна відеотека, науково-практичний центр з проблем особистісно-орієнтованої підготовки педагогів і профільного навчання учнівської молоді, науково-навчально-виробничі комплекси з провідними вищими навчальними закладами України.

Координаторами навчальної та методичної роботи з екологічної освіти і виховання в регіонах є обласні еколого-натуралістичні центри та координаційні ради з екологічної освіти та виховання, які діють на їх базі.

Так, Херсонський обласний центр спрямовує роботу навчальних закладів на впровадження Міжнародного проекту «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я», в рамках якого розроблено методичні рекомендації з проведення курсу лекцій та польового практикуму, створено науково-популярні фільми та фото-галерею з цієї теми.

У Луганській області на базі Розкішніянського загальноосвітнього навчального закладу Лутугинського району проводиться регіональний педагогічний експеримент з екологічної освіти і виховання учнівської молоді.

В Одеському обласному гуманітарному центрі продовжується робота щодо впровадження проєкт виховної роботи «Формування позитивного відношення до екологічної освіти та практичної природоохоронної роботи».

У Симферопольському районі Автономної Республіки Крим впроваджується районної програми «ЕКОЗОВ» — екологічна зона особливої уваги. Залучаються школярі до участі у всеукраїнських конкурсах, проведення експедицій, екскурсій, польових практик, практичних робіт, природоохоронних акцій тощо.

У навально-виховному процесі активно використовуються виїзні форми роботи, що дає вихованцям безпосередньо ознайомитися з природними об'єктами і територіями, компонентами природи, оволодіти практичними знаннями про екологічний стан своєї місцевості, дослідити рослинний і тваринний світ, взяти участь у практичній природоохоронній діяльності.

Так, Севастопольським міським центром еколого-натуралістичної творчості було організовано експедицію до Байдарської долини та басейн р. Чорної, в

казаник «Мис Ай-я», на г. Челтер тощо. Результати наукових досліджень під час експедицій були покладені в основу творчих робіт учнів — членів МАН.

Цікаві дослідження в заказнику Лиса гора провели юні екологи дитячого екологічного об'єднання «Таврида» Васильківського районного центру по роботі х обдарованою молоддю Запорізької області.

Львівський обласний центр широку організовує обласну дитячу екологічну експедицію «Розточчя — 2007», екологічно-наметовий табір-експедицію «Сколівські Бескиди», польовий орнітологічний табір «Avosetta».

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану та розвитку еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти додаються.

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дозволяє поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків є **дитячо-юнацький туризм і краєзнавство**.

Саме туризм та краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватись як фізично, так і морально. Для дитини кожна подорож — це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом «Батьківщина». Допомогти дитині зробити такі відкриття є узагальненою метою колективів центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів України, завдяки яким дитячо-юнацький туризм залишається одним з найбільш популярних видів діяльності дітей та підлітків у позанавчальний час.

В Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, Кримський республіканський, 22 обласних, 48 міських, 32 районних. Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа закладів туристсько-краєзнавчого профілю.

Український державний центр туризму і краєзнавства, а також обласні такі центри виступають координаторами спортивно-туристської, краєзнавчої і, починаючи з 2007 року — патріотичної роботи. Однак, здійснення Українським державним центром туризму і краєзнавства координації навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи обласних, районних, міських позашкільних навчальних закладів військово-патріотичного напрямку та проведення масових заходів з цього напрямку потребує підсилення управлінської ланки.

Стрижнем краєзнавчої роботи серед учнівської молоді України протягом багатьох років є Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Краса і біль України», яка працює за напрямками «Мальовнича Україна», «Скривджена земля», «З попелу забуття», «Свята спадщина», мета яких — привернення уваги підростаючого покоління, широких кіл громадськості до проблем пошуку, дослідження та збереження матеріальної культури, природних багатств нашого краю.

Завершилась 9-річна Всеукраїнська історико-географічна експедиція учнівської молоді «Сто чудес України».

Зазначені центри проводять огляди музеїв при навчальних закладах системи Міністерства, вивчають діяльність музеїв з охорони та пропаганди пам'яток історії, культури та природи, здійснюють аналіз краєзнавчо-пошукової роботи музеїв, їх участі в навчально-виховному процесі.

Відбувається процес оновлення змісту краєзнавчої роботи. Запроваджено нові всеукраїнські експедиції учнівської та студентської молоді: історико-етнографічна експедиція «Україна вишивана», туристсько-краєзнавча експедиція «Історія міст і сіл України», акція «Колосок пам'яті», присвячена 75-річчю голодомору в Україні.

З 2003 року координацію навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової діяльності обласних, районних, міських центрів **художнього-естетичної та технічної творчості учнівської молоді** та проведення всеукраїнських очно-заочних масових заходів здійснює Український державний центр позашкільної освіти.

В Україні функціонує 246 центри (станції) науково-технічної творчості молоді, на базі яких навчаються близько 14,3% дітей, охоплених позашкільною освітою, та 852 обласних, районних, міських центрів, палаців, будинків художньої творчості дітей, юнацтва та молоді. У них дітей — 33,2% від охоплених позашкільною освітою. У 2006 році показники відповідно були такими: 14,5% і 33,6%.

Впливає на вибір дітьми виду занять наявність гуртків різних напрямів, а також сучасні умови їх роботи. Так, наявність у центрах науково-технічної творчості учнівської молоді Житомирської області для занять автомобільним спортом трас, для занять судномодельним спортом басейнів, картодромів дозволило залучити до технічної творчості 27,4% дітей від загальної кількості дітей, охоплених позашкільною освітою.

Якісним показником результативності діяльності гуртків та кожного окремого виховання, стимулом для розвитку та самоствердження учнів у середовищі однолітків є Всеукраїнські масові заходи. Міністерство освіти і науки спільно з Міністерством освіти АР Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій проводяться всеукраїнські масові заходи (фестивалів, конкурсів, змагань, зльотів, свят, експедицій тощо) з учнівською та студентською молоддю, в яких взяли щорічно беруть участь понад 20 тис. вихованців (учнів, слухачів). Забезпечення участі молоді у цих заходах є створення умов для своєрідного їх звіту про набуті знання, вміння та навички.

Так, Українським державним центром позашкільної освіти протягом 2006—2008 років проведено 118 традиційних всеукраїнських масових заходів з науково-технічного та художньо-естетичного напрямів позашкільної освіти.

Частина заходів художньо-естетичного напрямку, організованих Українським державним центром позашкільної освіти, носять міжнародний характер. Зокрема міжнародний художній конкурс «Таланти III тисячоліття», міжнародний дитячий молодіжний фестиваль аудіовізуальних мистецтв «Кришталеві джерела», міжнародний фестиваль дитячих колективів народного танцю «Натхнення Хортиці». Учасниками цих заходів є діти Росії, Беларусі, Казахстану, Молдови та інших країн.

Найбільш вагомою часткою в системі позашкільних навчальних закладів є

комплексні (57,6% від загальної їх кількості). 33,2% дітей, охоплених позашкільною освітою, є вихованцями палаців, центрів, будинків дитячої та юнацької творчості. Практично в кожному такому закладі є народний або зразковий творчий дитячий колектив. Серед них: народний хореографічний ансамбль «Пролісок» Кіровоградського обласного загальноосвітнього навчально-виховного комплексу гуманітарно-естетичного профілю (художній керівник — народний артист України, професор Анатолій Коротков), народний оркестр «Садко» Палацу дитячої та юнацької творчості м. Севастополя (керівник — Заслужений працівник культури України Людмила Корольова), народний ансамбль танцю «Серпанок» Центру творчості дітей та юнацтва Галичини (м. Львів) (керівник — Заслужений працівник культури України Валентина Вартовник), народний дитячий спортивно-танцювальний ансамбль «Пульс» Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченівець» м. Києва (художній керівник — Заслужена артистка України Наталія Борсук) гідно представляють України за її межами.

Координатором діяльності 660 дитячо-юнацьких спортивних шкіл є Комітет з питань фізичного виховання та спорту. Зазначені заклади забезпечують розвиток фізичних здібностей вихованців, учнів і слухачів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя.

Спостерігається підвищення інтересу учнівської та студентської молоді до здобуття позашкільної освіти.

Позашкільна освіта відрізняється від загально середньої освіти різноманітністю та варіативністю навчальних програм. У закладах організовано роботу гуртків понад 400 видів. Це дає можливість для розвитку у вихованців як практичних навичок у певних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, так і уміннями та навичками з туризму та краєзнавства, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва, а також сучасною технікою та технологіями.

Слід зазначити, що в діяльності гуртків та інших творчих об'єднань все частіше спостерігається інтеграція різних напрямів, широко запроваджуються відповідні навчальні програми. Чимало дитячих творчих колективів працюють комплексно у різних жанрах. Так, вихованці хору «Скворушка» Харківського обласного палацу дитячої та юнацької творчості (художній керівник кандидат мистецтвознавства Юлія Іванова) вивчають музичні дисципліни, оволодівають майстерністю драматичної пластики. В дитячому театрі моди та костюму «Ясочка» Солом'янського Центру дитячої та юнацької творчості м. Києва (художній керівник Лариса Цицельська) з вихованцями проводяться заняття з образотворчого мистецтва, моделювання, музики, англійської мови.

Крім виконання важливих освітніх функцій **позашкільні навчальні заклади також виконують й велику соціальну роботу.**

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі здійснюється безпосередньо через спілкування, що є безцінним для розвитку особистості. У середовищі вчитель — вихованець панує педагогіка співпраці. Джерелом дисципліни є не вчитель, яким би не був його авторитет, а праця. Дитина стає центром професійної уваги педагога, який допомагає їй знайти своє місце в житті.

Позашкільні навчальні заклади створюють умови до занять в гуртках для дітей з обмеженими можливостями.

Так, у Черкаській спеціалізованій школі-інтернат діє вокальний колектив «Віночок» (керівник — Лідія Сівакові), Корсунь-Шевченківській спеціалізованій школі-інтернат для дітей з вадами слуху — танцювальний колектив (керівник — Валентина Предан), Харківському обласному Палацу дитячої та юнацької творчості — гурток «Здорові традиції українського народу» та спільно зі школою-інтернатом №8 для дітей з обмеженими фізичними можливостями. зразковий художній колектив театр ляльок «Жили-були».

У відповідності до Рекомендації щодо формування штатних розписів позашкільних навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України поступово запроваджуються посади психологів і соціальних педагогів. Активізувалася робота з сім'ями вихованців.

У канікулярні періоди позашкільні навчальні заклади організовують роботу профільних таборів, які залучають дітей до **змістовного відпочинку**.

Так, у 2007 році діяло 513 профільних таборів. Понад 40 тис. дітей ходили в туристичні походи, екологічні експедиції тощо, були учасниками літніх шкіль юних натуралістів, юних краєзнавців, юних туристів і юних техніків.

У Центральному таборі туристського активу учнів України — структурного підрозділу Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді — традиційно проводяться зльоти юних туристів-краєзнавців — активістів руху учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків», туристсько-краєзнавчої експедиції «Історія міст і сіл України» та ін., навчально-тренувальні збори гуртківців.

Центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів проводять різноманітні оздоровчі заходи на власних туристичних базах, організовують відпочинок гуртківців в оздоровчих закладах Криму та інших місцях.

На базі Всеукраїнського табору «Юннат» Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді проводяться збори юних натуралістів — переможців всеукраїнських конкурсів, акцій екологічного спрямування.

Відсутність своїх баз у Малій академії наук учнівської молоді, Українсько-державного центру позашкільної освіти в період недостатнього фінансування призводить до збільшення витрат на проведення заходів з дітьми, а також впливає на їх кількість.

Виховання дітей і молоді, формування у них системи цінностей і духовних пріоритетів, що повинні бути покладеними як в основу життя кожної людини, так і суспільства в цілому, є **першочерговим завданням і позашкільних навчальних закладів**.

«Зона справ спільно з дорослим — це золотий запас дитини, його потенціал на найближче майбутнє» (психолог Л. С. Виговський) — **це в основі навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу**.

Є всі підстави для ствердження, що саме позашкільна освіта спроможна частково компенсувати недоліки у вихованні та розвитку дитини сім'єю, школою, саме позашкільні навчальні заклади мають всі повноваження бути епіцентром виховної та позашкільної роботи в мікрорайоні, районі, місті.

У навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів орга-

нічно поєднуються різні форми освітньої діяльності з організацією змістовного дозвілля вихованців. Це сприяє вирішенню проблеми їх зайнятості у вільний від навчання час, створює підґрунтя для загальнонаукового та загальнокультурного розвитку, допрофесійної підготовки. Важливим аспектом виховної роботи позашкільних навчальних закладів є розвиток у дітей, учнівської молоді здатності розв'язувати творчі завдання, вносити елементи новизни у процес і результати своєї діяльності. У сучасних умовах особливо значення набуває виховання у зростаючій особистості морально-трудових якостей, необхідних для життя і праці в ринкових умовах.

З метою підтримки творчої педагогічної діяльності працівників позашкільних, загальноосвітніх навчальних закладів, популяризації педагогічних здобутків, підвищення майстерності педагогів та їх ролі у виконанні основних завдань, покладених на навчальні заклади законами України у сфері освіти, у 2008 році оголошено Всеукраїнський конкурс-огляд соціально-педагогічних виховних систем.

Позашкільні навчальні заклади спрямовують свою діяльність на вивчення історичної та культурної спадщини українського народу, формування у підростаючого покоління високої патріотичної відомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України.

Проводяться різноманітні регіональні пошукові експедиції, акції, конференції тощо. Серед них: акції «Пізнай свій край — пізнай себе» (м.Київ), «Один день війни у спогадах рідних» (Хмельницька область), «Милосердя» (Волинська область), «Славетні імена України» (Львівська область), «Війна в долях учнів та вчителів Донеччини» (Донецька область); експедиції: фольклорно-етнографічна «До народних джерел» (Рівненська область), волонтерська еколого-археологічна «Замки Закарпаття» (Закарпатська область), етнолог-краєзнавча «Чуття єдиної родини» (Житомирська область); фестиваль «Музейні перлини Миколаївщини» (Миколаївська область) та ін..

Віднайдені під час експедицій матеріали знаходять своє місце в музеях при навчальних закладах. За результатами огляду в 2007 році зареєстровано 3887 музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України музеїв. Виявлено, що за останні роки 97 музеїв припинили своє існування з різних причин: у зв'язку з ліквідацією навчального закладу, аварійним станом приміщень музею, неактуальністю тематики, зміною профілю (стару експозицію знято, нову ще не відкрито). В профільній класифікації переважають історичні, краєзнавчі та етнографічні музеї.

Значну частину від загальної кількості музеїв історичного профілю складають музеї бойової слави. Учнівська молодь вивчає бойовий шлях військових частин, підпільний та партизанський рух, спільно з ветеранськими організаціями створюють «Книги Пам'яті», родинні літописи.

У зв'язку з відзначенням пам'ятної дати — 75-річчя голодомору в Україні, все більше музеїв відкривають нові або оновлюють та розширюють існуючі експозиції, з метою більш глибоко вивчати історичні події 20—30-х років, що призвели до голодомору в Україні.

Останнім часом збільшилась кількість музеїв, експозиції яких присвячені видатним українцям.

Одним із осередків збереження культурної спадщини Чернігівщини став меморіальний музей Остапа Вересая, який діє при Сокиринському професійно-аграрному ліцеї Срібнянського району.

З метою оновлення змісту позашкільної освіти та здійснення якісного навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України затверджено Типові навчальні плани (наказ від 22.07.2008 № 676).

Виховна діяльність з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку здійснюється у гуртках та секціях загальнорозвиваючого характеру; спрямовується на виявлення здібностей, обдарувань, розвиток інтересів вихованців і має пропедевтичний характер. Пріоритетними є ігрові форми та методи виховної роботи.

Для учнів підліткового віку створюються диференційовані гуртки та секції, які задовольняють освітні потреби, розвивають пізнавальні інтереси. У процесі творчої діяльності вихованці свідомо досягають поставленої мети, долають труднощі на шляху до неї. У них розвиваються морально-етичні, трудові, художньо-естетичні якості.

Виховання учнів старшого шкільного віку базується на їх уподобаннях, творчих здібностях, інтересах до експериментальної, науково-дослідницької діяльності і пов'язується з вибором майбутньої професії.

На виконання спільно з Академією педагогічних наук підготовлено наказу від 25.04.2003 № 264/23 «Про організацію науково-методичного забезпечення позашкільних навчальних закладів системи освіти» державними центрами позашкільної освіти вживалися заходи щодо розробки науково-методичних матеріалів: навчальних програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань за напрямками позашкільної освіти, навчально-методичних посібників з питань позашкільної освіти, методичних рекомендацій до організації навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі.

Протягом 2002–2008 років органи управління освітою на місцях вживали заходів щодо виконання Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2202–2008 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 № 376.

Змінюється, модернізується та розвивається навчальна, матеріально-технічна база позашкільних навчальних закладів. Також уживаються заходи щодо їх оснащення універсальними навчально-комп'ютерними комплексами.

На 2008 рік виділено коштів на утримання приміщень позашкільних навчальних закладів, які підпорядковані органам управління освітою в областях (комунальні послуги тощо) 75 935,329 тис. грн. (у 2007 році цей показник становив 58 646,44 тис. грн)

Для забезпечення зміцнення, модернізації, розвитку навчальної, матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів, а також поповнення їх обладнанням, навчальними та наочними посібниками виділено у 2008 році 54 024,6 тис. грн., з державного бюджету — 208,2 тис. грн.. (у 2007 році ці показники відповідно становили 51 219,8 тис. грн. і 226,8 тис. грн.).

Для комп'ютеризації позашкільних навчальних закладів і підключення їх до мережі Інтернет виділено у 2008 році 1856,625 тис. грн., з державного бюджету — 0 тис. грн.. (у 2007 році ці показники відповідно становили 5 270,402 тис. грн. і 0 тис. грн.).

Проте, основні завдання Програми розвитку позашкільних навчальних закладів реалізовано не в повному обсязі та залишаються актуальними. Міністерство ініціювало продовжити строки виконання програми. Відповідний проект постанови підготовлено, погоджено Міністерством культури і туризму, Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту. Міністерством фінансів проект не підтримано.

З метою організаційно-методичного та фінансового забезпечення розвитку позашкільної освіти, мережі позашкільних навчальних закладів з метою вільного творчого, інтелектуального, духовного розвитку дітей та юнацтва розпорядженням Кабінету Міністрів України створено Міжвідомчу координаційно-методичну раду з питань розвитку позашкільної освіти, затверджено склад цієї ради та її секретаріат.

Вище позитивні надбання в позашкільній освіті відбуваються у надзвичайно непростих обставинах і ними гальмуються.

Після прийняття Бюджетного кодексу України у 2001 році постала проблема фінансування позашкільних навчальних закладів.

Для вирішення окресленої проблеми Міністерством освіти і науки вживалися відповідні заходи. Станом на сьогодні Верховною Радою України прийнято проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» в першому читанні (постанова від 18.09.2008 № 517-VI).

Виконання окремих положень організації і проведення навчально-виховної роботи з учнівською молоддю ускладнюється незадовільним станом матеріально-технічної бази навчальних закладів, що ускладнює забезпечення проведення гурткової роботи. Відсутність необхідного технічного обладнання, туристського спорядження, обчислювальної техніки, музичних інструментів, сценічного одягу, взуття суттєво знижує якість позашкільної освіти, впливає на рівень роботи позашкільних навчальних закладів.

Однак, аналіз стану справ свідчить про те, що є низка ще **не вирішених питань**.

Залишаються актуальними проблеми нормативно-правового, науково-методичного, кадрового забезпечення системи позашкільної освіти, соціального захисту учасників навчально-виховного процесу та інші, але найгострішими є фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Досягнення належного рівня роботи позашкільними закладами ускладнюється недостатнім програмним і методичним забезпеченням. Потребує прискорення розробка типових навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань. Методична література, посібники, підручники — практично не видаються. Можливості видавничої діяльності обмежені дефіцитом коштів.

Ключова роль в забезпеченні якісної позашкільної освіти належить педагогам позашкільних навчальних закладів. Адже від їх професіоналізму, компетентності залежить — чи прийде дитина в заклад і залишиться у ньому навчатися.

Надзвичайно гострою є **проблема забезпечення кадрами** позашкільні навчальні заклади системи МОН стане через декілька років. Перш за все це зумовлено відсутністю престижу професії педагога-позашкільника. Другою важливою проблемою є відсутність системи підготовки кадрів для позашкільної освіти.

Нині в Україні працює понад 24 тисячі педагогічних працівників, які мають основну роботу в позашкільних навчальних закладах. Протягом останніх років відбувається нерівномірна динаміка їх кількості.

Аналіз вікового складу показує, що серед них за останні роки постійно скорочується кількість молодих педагогів віком до 30 та від 31 до 40 років, водночас збільшується педагогів пенсійного віку. На початок 2008 року мали вік до 30 років 23% (у 2002 — 27%), вік понад 55 років 15% (у 2002 — 8%).

На початок 2008 року в позашкільних навчальних закладах працювало педагогічних працівників віком до 30 років — 23%, до 40 — 26%, до 50 — 26%, до 55 — 10%, понад 55 років — 15%. Постійно скорочується кількість педагогічних працівників, які мають стаж педагогічної роботи від 3-х до 10-ти років, а суттєво збільшується кількість працівників, які мають стаж педагогічної роботи більше 20 років. Так, на початок 2008 року стаж від 3-х до 10-ти років мали 23% (у 2002 — 30%); стаж педагогічної роботи більше 20 років мали 30% (у 2002 — 21%). У 2008 році зі стажем педагогічної роботи до 3-х років працювало 16% педагогічних працівників, від 3-х до 10-ти років — 23%, від 10-ти до 20-ти років — 31%, більше 20-ти років — 30%.

Враховуючи викладене, важливим для подальшого розвитку позашкільної освіти є робота органів управління освіти і науки на місцях, керівників позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації **за такими пріоритетними напрямками:**

1. Створення додаткових можливостей для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку учнівської молоді шляхом розширення мережі гуртків, секцій, клубів та інших творчих об'єднань, відкриття філій, особливо в сільській місцевості, чи нових закладів.

Запровадження досвіду роботи управлінь освіти і науки Кіровоградської та Сумської ОДА щодо більшого охоплення дітей позашкільною освітою.

2. Створення умов для забезпечення змістовного дозвілля, що, в свою чергу, викликає необхідність уживати заходів щодо діяльності позашкільних навчальних закладів як координаційних центрів виховної та організаційно-масової роботи в мікрорайоні, районі, місті, області.

3. Забезпечення якісної позашкільної освіти.

Запровадження типових навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань за основними напрямками позашкільної освіти, зміцнення, модернізація та розвиток навчальної, матеріально-технічної база шляхом поліпшення ресурсного забезпечення позашкільних навчальних закладів за рахунок збільшення позабюджетних надходжень, раціонального використання бюджетних коштів, створення піклувальних рад. позашкільних навчальних закладів.

4. Важливим напрямом роботи залишається **пошук, розвиток і підтримка обдарованої учнівської молоді** для формування майбутньої еліти. Для реалізації здібностей дітей та молоді, їх самореалізації та самовизначенні, для визначення свого місця в житті зростає роль позашкільних навчальних закладів. Потребує подальшої підтримки і розвитку наукові товариства учнів, територіальні відділення Малої академії наук України.

5. Потребує **поліпшення забезпечення науково-методичними матеріалами**

позашкільних навчальних закладів, організації та координації організаційно-методичного забезпечення навчальних закладів з основних напрямів позашкільної освіти.

6. Відповідно до потреб суспільства та вимог часу **здійснення взаємодії та співпраці** позашкільних навчальних закладів із загальноосвітніми, професійно-технічними навчальними закладами, установами і громадськими організаціями.

7. Проведення заходів щодо **створення системи обміну інформацією з міжнародними організаціями з питань позашкільної освіти.**

ПОЛІКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК РОЗВИВАЛЬНО ОСОБИСТІСНА МЕТА

І. Д. Бех,

доктор психол. наук, академік АПН України,

директор Інституту проблем виховання АПН України

Проблема міжкультурної взаємодії у наш час набуває особливої актуальності. Процеси глобалізації якісно змінюють в першу чергу комунікативну парадигму, у якій формуються основні базові цінності. Вони ж у своїй єдності репрезентують культурну самосвідомість, де несуперечливо мають співіснувати і етико-національні пріоритети, і надбання інокультурні.

Лише на перетині цих утворень у суб'єктивній площині можливо говорити про толерантність, міжкультурний діалог та співробітництво. З огляду на це полікультурність підростаючої особистості виступає на перший план виховних зусиль. Він, як ніхто інший, розуміє всю складність процесу прилучення вихованця до культурної розмаїтості, яку породила сучасна цивілізація. У сконцентрованій формі полікультурне виховання мусить забезпечити свідоме засвоєння особистістю цінностей національної та світової культури, формування широких соціальних чинників, як міжкультурних інтеграторів, готовності до практичних ціннісних взаємо обмінів при збереженні власної культурної самотності.

Слід наголосити, що сучасна психолого-педагогічна наука ще не має у своєму теоретико-технологічному арсеналі достатнього обсягу дієвих пояснювальних принципів і засобів успішного вирішення проблеми міжкультурної комунікації та методик усвідомленого входження підростаючої особистості як у власну культуру, так і в інокультурний простір. Такий стан відбувається на сутності основних категорій, які використовуються за традиційного освітнього підходу. Частіше за все на перший план методичного забезпечення ставиться поняття «міжкультурна адаптація», за якого особистість перебуває здебільшого у пасивній позиції. Недостатнім виховним впливом володіє й ідея взаємо обміну знань у міжкультурній комунікації. По-перше, зі знаннями асоціюються лише емпіричні дані, що явно недостатньо для свідомого оволодіння особистістю і своєю, і чужою культурою; по-друге, механізм готового обміну не розгортає у неї внутрішніх процесів, спрямованих на виявлення генезису певних культурних надбань. Розвивально недосконалим виступає й порівняння інших культур як мислительний прийом, на основі якого має формуватися готовність особистості до міжкультурного функціонування.

Загалом опора навчально-виховного процесу на наведені нами категорії до-

зволяє стверджувати, що даний процес ґрунтується на емпірично-присосовницькій стратегії. На її основі формується здебільшого стримуюча позиція особистості щодо іншої культури (вона у мовленнєвому вираженні звучить так: не маю нічого проти, нехай буде).

Отже, слід змінити існуючий підхід до міжкультурної взаємодії, який має бити спрямований безпосередньо на культурно-моральний розвиток особистості. Така методологічна позиція започатковує акумулятивно-ціннісну міжкультурну стратегію. Її базовими характеристиками є:

1) Розгляд культур цінностей як систем відкритих проблем. Вихованець має усвідомити (на основі вирішення певних моральних задач) генезис і становлення ціннісної структури конкретної культури.

2) Далі, на основі операції узгалянення, він відкриває сутність іншої культури, а емпіричні прояви двох різних культур опановуються на основі сходження від загального до конкретного.

Акумулятивно-ціннісна міжкультурна стратегія має методично розгортатися за такими правилами:

1) Орієнтація на чуттєве вживання особистості в іншу культуру (а не на пристосування до неї);

2) Орієнтація на міжкультуре ровивальне нарощування (а не взаємообмін міжкультурних знань); орієнтація на особистісну творчість як надання суб'єктивної значущості кожній міжкультурній події.

На нашу думку, міжкультурний діалог у повному розумінні цієї ідеї має базуватися на кардинально новій педагогіці – педагогіці духовно значущої дії. Вона реалізується у системі відповідних законів.

1. Закон *випереджального морально-духовного розвитку щодо розвитку інтелектуального*. Його дотримання сприятиме гармонізації цих двох психічних сфер суб'єкта. Людина не зможе використовувати свій розум антигуманно, на шкоду іншим.

2. Закон, згідно з яким *провідною мотивацією учіння мають бути вершинні смислоціннісні орієнтири* (кінцева життєва мета), а не лише пізнавальні інтереси.

3. Закон *розвитку вищих емоційних переживань* (моральних, естетичних, інтелектуальних) як перепона переживанням нижчим, біологічним. Відповідно до цього педагог має ставити спеціальне завдання забезпечити підтримку вищих емоційних переживань вихованця.

4. Закон *оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури*. Культурний контекст наукового знання полягає в усвідомленні міри його загальнолюдської цінності з позиції мирного співіснування, фізичного і психічного здоров'я, життя в злагоді з самим собою, повноти реалізації особистості, підтримки культурного розмаїття світу.

5. Закон *пріоритетності піклування людини про навколишній матеріальний і соціальний світ* як альтернатива використанню цього світу з метою задоволення власних інтересів. У вихованні слід відмовитися від конфліктної ідеології, пов'язаної з протистоянням людини й довкілля, і утверджувати резонансні відносини.

6. Закон, відповідно до якого *потрібно йти від ідентифікації вихованця зі значущим дорослим до отождолення з ним, втілення в нього*. Дитина мусить стати тимчасово особистістю педагога чи іншої, важливої для неї людини.

7. Закон занурення в емоційні стани, відповідно до якого вихованець вправляється у переживаннях різних почуттів – позитивних і негативних. Педагог повинен сам мати ґрунтовні знання про специфіку перебігу певного почуття і вчити вихованця. А щоб пізнати певний емоційний стан, його потрібно пережити. Тому, хто не пережив, наприклад кохання, неможливо пояснити його трепетність і чарівність. Дитина повинна вміти вербально оформити те чи інше емоційне переживання.

Наведені закони більшою чи меншою мірою зосереджені у навчально-виховних принципах, гуманізуючи й демократизуючи цей процес. На наш погляд, доцільно виокремити *основні принципи*, яким має відповідати сучасне виховання як залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та розвитку творчого ставлення до життя.

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування моральної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу до культури інших народів.

Принцип культуровідповідності. Дитина й педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем. Така проблематизація моральної культури є джерелом особистісного розвитку дитини, умовою привласнення нею загальнокультурних надбань, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, спрямований на формування базису культури особистості.

Принцип гуманізації виховного процесу. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не прискорює штучно її розвитку; вправляє в самостійності, задовольняє фундаментальні потреби дитини (в розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї тощо); виробляє оптимістичну гіпотезу її розвитку в майбутньому; стимулює розвиток свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору.

Принцип цілісності. Виховання організовується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток особистості, на формування в неї цілісної картини світу; передбачає наступність у реалізації напрямів та етапів виховної роботи на всіх освітніх рівнях; охоплює всі сфери життєдіяльності дітей і учнівської молоді; здійснюється в усіх соціальних інститутах, у навчальній та позанавчальній діяльності.

Акмеологічний принцип. Педагог орієнтує виховний процес на досягнення вихованцем найвищого морально-духовного розвитку; створює умови для його оптимальної самореалізації, розкриття індивідуальних можливостей і вдосконалення здібностей; напрями виховної роботи конкретизуються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях; стратегія життя передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів, уміння мобілізувати себе на подолання труднощів, прогнозування наслідків своїх учинків; здатність до свідомого прийняття рішень.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу є рівноправними у спілкуванні, враховують міркування партнера, визнають право на їх відмінність від власних, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає конкрет-

них необґрунтованих приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; зважає на його психічний стан, життєвий досвід, систему звичок і цінностей; виявляє емпатію, вдається до продуктивних виховних дій; виявляє творчість та педагогічну рефлексію.

Принцип особистісної орієнтації. Загальні закони психічного розвитку проявляються в кожній дитині своєрідно й неповторно. Педагог культивує у неї почуття самовартісності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей; усіляко сприяє тому, щоб вона відчувала себе індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості.

Принцип превентивності. Виховні впливи держави, усіх виховних інституцій, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовані на запобігання негативним виявам поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу їм, на вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. Має бути розроблена і впроваджена система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, будь-яким виявам деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних ставих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає послідовні науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат.

Таким чином, акумулятивно-ціннісна міжкультурна стратегія дозволяє формувати у підростаючої особистості стверджуючої позиції щодо іншої культури (бажання її прояву).

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ – ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Науменко Р. А.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору соціологічного моніторингу Національної академії
державного управління при Президентові України*

Реформаційні процеси в освітній галузі на шляху України до європейської та світової інтеграції є частиною процесів оновлення освітніх систем, які активно відбуваються останніми роками. Ці зміни стосуються різних аспектів навчання й виховання молоді. Вчені країн європейського співтовариства сьогодні ведуть ґрунтовні дискусії навколо питань, що стосуються здорового способу життя, особистісного культурного розвитку, життєвої компетентності молоді, гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що стрімко й динамічно розвивається.

Тому потрібно постійно вести спостереження за системою взаємодії «нововведення – середовище», а також коректувати зв'язки в ній. При цьому ефективним інструментом систематичного відслідковування стану указаної системи з метою оцінки, контролю, прогнозу і коректування є система моніторингу. Це необхідний спосіб оцінки якості технологізації соціального простору, дієвості соціальних інновацій і технологій. Крім того, моніторинг дає можливість своєчасно вносити корективи в соціальні інновації і технології, знімати застарілі і вводити більш нові. [2, С. 89].

В сучасній науці і практиці широко використовується термін «*моніторинг*», (*лат.* *monitor* – попереджую, застерігаю; *англ.* *monitoring* – контроль, відстеження), який трактується неоднозначно, зокрема: у дослідницькій діяльності використовують цей термін у розумінні певної системи виміру характеристик, об'єктів, явищ і процесів; у соціальному проектуванні – це не лише система виміру характеристик, а й вироблення деяких корекційних заходів; в менеджменті «моніторинг» – специфічна соціальна діяльність, зосереджена на корекції об'єктів, явищ і процесів [1, С. 7]. В освітянській практиці інколи його вважають у значенні відстеження результативності навчально-виховного процесу (наприклад моніторинг навчальних досягнень учнів); подекуди під ним розуміють звичайний педагогічний контроль (моніторинг успішності); частіше його використовують у сенсі різнобічного вивчення певних параметрів функціонування системи освіти чи окремих її елементів або суб'єктів освітнього процесу (моніторинг якості підготовки фахівців з певної спеціальності, матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, стану здоров'я учнів тощо). Отже, моніторинг все більше набуває статусу дослідження, а не емпіричного збору інформації про певні характеристики та властивості освітньої системи [3, С. 21]. На наш погляд, поняття «*моніторинг*», в освіті доцільно розглядати у найширшому розумінні, об'єднуючи у єдиний комплекс вищезазначені його аспекти. Соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що він є одночасно категорією і педагогічною й управлінською, оскільки поєднує принципи управління системою із загально педагогічними принципами її функціонування. Забезпечення якісних послуг на всіх рівнях освіти, оцінювання її результативності і управління якістю є основною метою й пріоритетом розвитку суспільства.

Аналіз світового освітнього простору засвідчує, що головною тенденцією суспільного поступу в ХХІ столітті є спрямованість освітньої політики більшості країн на забезпечення якісної освіти, створення необхідних умов для рівного доступу до неї незалежно від соціально-економічного статусу сім'ї, національної чи релігійної належності дитини, географії її мешкання, інших соціальних чинників, які впливають на задоволення життєво необхідних потреб людини, поліпшення якості її життя [3, С. 9–10].

Позашкільна освіта має великі потенційні можливості щодо сприяння розвитку здібностей особистості до ціннісно-орієнтаційної діяльності, через такі форми, методи та засоби, які в умовах закладів загальної середньої освіти не можуть запроваджуватися. Сьогодні шкільна освіта в Україні спрямована на надання дітям і молоді необхідних знань, вироблення умінь і навичок, однак, школа недостатньо навчає учнів критично мислити, приймати рішення, орієнтуватись та адаптуватись у різних життєвих ситуаціях. Зміст освіти сьогодні недостатньо відповідає потребам суспільства та ринку праці. Вихов-

ну функцію освіти в сучасних умовах повністю компенсують позашкільні навчальні заклади, які головною своєю метою визначають набуття дітьми та молоддю необхідних життєвих компетентностей.

Специфіка освітнього простору позашкільного закладу розширює можливість вибору освітніх послуг з огляду на здібності та інтереси особистості, її власні плани щодо вибору майбутньої професії. Крім того, неocenenna перевага навчання в цих закладах в тому, що набуття знань і досвіду в практичній діяльності перетворюється з педагогічно керованого на процес, регульований самою особистістю. Можливість в умовах позашкільного освітнього простору діти мають можливість розширювати коло спілкування, формувати навколо себе таке середовище розвитку, яке є найзначнішим і найприємнішим, піднімає престиж і роль позашкільної освіти у розвитку мотивації особистості до пізнання, творчості, а також формуванні її загальної культури, адаптації до життя у суспільстві.

Протягом останніх десятиріч завдяки спільним зусиллям органів управління освіти, педагогічних колективів позашкільних та інших типів навчальних закладів, а також вагомому внеску педагогічної науки, в Україні відбувається процес реформування позашкільної освіти та виховання.

Розробка Концепції позашкільної освіти і виховання, прийняття Закону України «Про позашкільну освіту» та затвердження ряду нормативних та інструктивних актів за останнє десятиріччя значно підняли роль позашкільних навчальних закладів у створенні умов для креативного, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку та професійної орієнтації учнів у вільний від навчання час, задоволення їх освітніх потреб через залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-натуралістичної, туристсько-краєзнавчої, спортивно-оздоровчої, дозвілево-розважальної роботи та творчої діяльності. Це сприяло зміцненню зв'язків навчальних закладів різних типів системи позашкільної освіти з навчальними закладами інших складових освіти України, а також з різними закладами і організаціями, які не входять в систему освіти: установами культури, творчими спілками, науковими інститутами, промисловими і сільськогосподарськими підприємствами, інститутами громадянського суспільства.

В основу цих зв'язків покладені об'єднуючі принципи: гуманізації, єдності загальнолюдських і національних цінностей, демократизації, науковості, системності, безперервності, наступності та інтеграції, багатокладності та варіативності, добровільності та доступності, самостійності та активності особистості, гармонізації родинної освіти та виховання, практичної спрямованості навчання і виховання.

Зміст навчально-виховного процесу позашкільних закладів реалізує такі функції:

- *Освітні* – навчання, виховання і розвитку дітей та молоді у різних гуртках і об'єднаннях за інтересами; допрофесійна і початкова професійна підготовка; дослідно-експериментальна і дослідницька діяльність у наукових товариствах та малих академіях наук через інноваційні проекти, через введення нових напрямів дослідження, організацію психологічного супроводу та підтримку обдарованих, талановитих дітей та дітей з особливими потребами;

- *Соціально-педагогічні* – соціальна підтримка дітей і молоді через стипен-

діяльне стимулювання; оздоровча діяльність шляхом планування оздоровлення під час канікул та участі у цільових державних програмах, медичну діагностику стану здоров'я; соціальна адаптація дітей і підлітків шляхом створення ситуацій успіху, забезпечення і постійної підтримки емоційного та психологічного комфорту молоді; набуття досвіду роботи в команді;

- *Культурно-дозвіллеві* – через різноманітні форми участі у масових дитячих та молодіжних заходах на рівні закладу, району, міста, області, всьукраїнському та міжнародному.

З початку 90-х років спостерігається процес вивчення попиту освітніх послуг і соціального замовлення на позашкільну освіту та на основі його аналізу – інтенсивного пошуку й удосконалення навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів на всіх рівнях управління: *цільовому, технологічному, соціально-психологічному, операційному*.

Однак, результати проведених досліджень засвідчують, що стан моніторингу позашкільної освіти сьогодні потребує вдосконалення. Це стосується постійного відстеження ефективності як внутрішнього управління так і державного регулювання позашкільної освіти, зокрема, динаміки статистичних показників, попиту освітніх послуг та їх якості.

Тому для прийняття ефективних і своєчасних рішень, що відповідають реальному стану функціонування та прогнозування розвитку позашкільної освіти необхідна об'єктивна та вірогідна інформація про різні аспекти її діяльності. Це потребує постійного її обстеження, налагодження системи моніторингу, головною метою якого стане постійне збирання, оцінювання й аналіз її якісних та кількісних показників на всіх рівнях функціонування. Результати моніторингу мають оприлюднюватись у засобах масової інформації, через мережу інтернет. А держава має забезпечити вільний доступ до цієї інформації широкого кола громадянської, зацікавлених осіб та реальних користувачів освітніх послуг (дітей та їх батьків).

Постійне відслідковування запитів дітей, їх батьків, суспільства в цілому на освітні послуги, які надають позашкільні заклади (*діагностична функція моніторингу*), дозволяє визначити зміни та науково обґрунтувати тенденції у системі ціннісних орієнтацій місцевої громади, регіону чи на загальнодержавному рівні (*прогностична функція моніторингу*).

Проблема моніторингу результатів позашкільних навчальних закладів може бути забезпечена через поєднання таких операційних функцій управління як: діагностика, аналіз, аудит, контроль, програмування, координація діяльності та прийняття управлінських рішень.

Система моніторингу якості позашкільної освіти підпорядкована ієрархічним зв'язкам освітньої системи. Тому об'єктами оцінювання можуть бути всі, хто задіяний в обстеженні: вихованці, учні, слухачі, педагоги, керівники гуртків, позашкільні навчальні заклади різних типів і форм підпорядкування, їх керівники, органи управління освітою різних рівнів.

- За цією ознакою моніторинг позашкільної освіти можна розглядати як механізм управлінського впливу на різних рівнях її функціонування, а саме: *індивідуальному рівні* (самооцінка учнями, вихованцями, слухачами якості освітніх послуг, які надає позашкільний заклад);

- *локальному рівні* (оцінювання навчальним закладом учасників навчально-виховного процесу щодо якості освітніх послуг, досягнення ними поста-

вленої мети, оволодіння навичками життєтворчості та професійними вміннями, коригування стратегії розвитку за соціальними, психологічними, економічними показниками);

- *муниципальному рівні* (оцінювання місцевими органами управління освітою рівня освітніх досягнень дітей та молоді, компетентності керівників навчальних закладів, порівняльний аналіз результатів діяльності мережі позашкільних закладів міста, району);

- *регіональному рівні* (оцінювання ефективності діяльності підпорядкованих органів управління освітою, зокрема виконання ними завдань державної політики щодо забезпечення функціонування мережі позашкільних закладів; вивчення результатів аналізу для вдосконалення позашкільної освіти в регіоні);

- *державному рівні* (узагальнене оцінювання якості національної системи позашкільної освіти, аналіз і порівняння регіональних показників, порівняння з міжнародними індикаторами якості, забезпечення державної статистики, паспортизації позашкільних навчальних закладів та атестації педагогічних працівників і керівників позашкільних навчальних закладів).

Запровадження системи моніторингу дасть можливість підвищити ефективність діяльності позашкільних навчальних закладів як інститутів громадянського суспільства, забезпечити перехід позашкільної освіти до нової якості, що впливає з її пріоритетності для розвитку України, зокрема:

- залучення молодих громадян до національної культури, зміцнення моралі і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, патріотизму, державницьких позицій, відчуття приналежності до європейської спільноти;

- приведення у відповідність з європейськими стандартами наукового та науково-методичного забезпечення позашкільної освіти;

- створення рівних умов і можливостей для здобуття дітьми із сімей з різним достатком повноцінної освіти демократичного спрямування протягом життя, для особистісного розвитку і творчої самореалізації.

- систематизація знань з питань методології функціонування системи державної підтримки позашкільних навчальних закладів на основі досвіду країн-учасниць Європейської асоціації закладів вільного часу дітей і молоді.

Впровадження моніторингу як ефективного інструменту управлінського впливу також дозволить здійснити конкретні зміни та покращити функціонування органів влади, забезпечити прозорість у їх діяльності та механізмах прийняття рішень щодо вдосконалення діяльності системи позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лациба М. В. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: оцінка рішень. Друге півріччя 2007 р. / М. В. Лациба, О. Ю. Вінніков; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К., 2008. — 60 с. <http://www.ucipr.kiev.ua>.

2. Социальная инженерия: В 2 ч. — М.: Союз, 1994. — Ч. 1: Теоретико-методологические проблемы: Курс лекций / Под ред. Ю. М.Резника, В. В.Щербины. — 147 с.

3. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. Ред.. О. І. Локшиної. — К.: К.І.С., 2004. — 128 с.

БАЗОВА ПРОГРАМА «Я У СВІТІ» ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКА У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

*Кононко О. Л.,
заступник директора Інституту проблем виховання АПН України,
доктор психологічних наук, професор*

Сьогодні чимало дітей дошкільного віку виховується і навчається у позашкільних навчальних закладах. Оптимізації навчального і вихованого процесів сприятиме ознайомлення педагогів з державною Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» її концептуальними засадами, лініями розвитку дитини як особистості, умовами ефективного впровадження у практику компетентнісної парадигми.

Основними засадами створення Програми є:

- визнання своєрідності, *унікальності* періоду дошкільного дитинства, його особливої ролі в становленні особистості;
- інтегральний, *цілісний підхід* до розвитку, виховання і навчання дошкільника як носія фізичних, психічних та соціально-моральних сил;
- надання пріоритету повноцінному проживанню дитиною *сьогодення* у порівнянні з її підготовкою до майбутнього навчання у школі, турбота про своєчасну появу необхідних новоутворень свідомості і особистості як важливої передумови життєвої компетентності;
- посилення уваги до *морально-духовної* площини розвитку дошкільника;
- відмова від надмірної інтелектуалізації, регламентації та інтенсифікації життя дитини;
- створення сприятливих умов для *повноцінної життєдіяльності* дошкільника у порівнянні із звичною зосередженістю педагога на організації навчально-виховного процесу, управлінні та контролі за діяльністю дітей;
- *розвиток різних форм активності* дошкільника – фізичної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, художньої та творчої;
- класифікація дошкільного навчального закладу не як школи для маленьких, а як інституту *соціального виховання* дитини, відповідального за її гармонійне і спокійне входження у широкий світ, вміння орієнтуватися у новому середовищі, пристосовуватися до його вимог, конструктивно на нього впливати;
- погляд на проблему наступності в діяльності дошкільної та початкової шкільної ланок освіти крізь призму поняття *«шкільної зрілості»* як інтегрованого показника розумової, соціальної та емоційної зрілості;
- закладання основ компетентності дошкільника у сферах життєдіяльності Природа, Культура, Люди, Я Сам;
- збагачення особистісного *досвіду* дитини, формування реалістичної картини світу та образу – Я;
- збалансованість фондів *«можу»* (знань, умінь, навичок, здібностей) і *«хочу»* (потреб, інтересів, планів, бажань);
- формування зачатків активної за формою та моральної за змістом *життєвої позиції* «Я у Світі»;

- культивування креативності як комплексу інтелектуальних та особистісних якостей.

На жаль, переважна більшість батьків і педагогів вважають, що основне завдання освіти дитини дошкільного віку – навчити її якомога раніше читати, писати, розв'язувати всілякі математичні задачі та ребуси, користуватися комп'ютером, говорити іноземною. Одним словом, «натаскати» перед вступом до престижної гімназії чи предліцею. Сучасний малюк дорослішає як поінформована, технічно обізнана і вправна людина, й водночас невитривала, знервована, погано пристосована до змінних умов життя. Він краще за бабусю та дідуся пореагує з комп'ютером, користується мобількою, і в той самий час виглядає безпорадним у вирішенні нескладних життєвих проблем та побутових задач, імпульсивним у своїх пориваннях, безвідповідальним та суперечливим у взаєминах з однолітками, звичним конкурувати з іншими, змагатися, виборювати собі місце під Сонцем. По суті самітним, егоцентричним, недовірливим. В той час, як *місця під Сонцем кожному вистачає!* Варто з цим, космічного масштабу принципом світопобудови познайомити малюка вже на початку його життєвого шляху.

Вкрай важливо, щоб індивідуальний життєвий досвід дитини дошкільного віку містив більш-менш чіткі образи **себе** та **світу**. Якщо «образ себе» та «образ світу» реалістичні, чіткі, багатовимірні, збалансовані вони добре орієнтують малюка в житті, слугують опорою у складних та невизначених ситуаціях, допомагають йому жити у злагоді з довкіллям і згоді з собою.

Властива дошкільнику активність розвивається під впливом багатьох чинників, зокрема і завдяки самостійній діяльності, збагаченню *власного життєвого досвіду*. Тому важливо, щоб вихователі не долали індивідуальний досвід дошколят, не ігнорували його як недосконалий, а *спиралися* на нього, поважали життєві враження кожного малюка.

Визнання жорсткої залежності розвитку дитини від виховних і навчальних впливів дорослих призвело до того, що її пізнавальну активність значна кількість освітян теж розглядають як похідну від них, як адаптацію особистості до соціального середовища, пристосовування до нього. Внаслідок цього увага приділяється формуванню адаптивних форм пізнавальної активності дошколяр, формуванню їх як виконавців, становленню в них стандартизованих форм свідомості й поведінки.

Справжня активність виявляється не тільки і не стільки в адаптації дошкільника до виховних і навчальних впливів, скільки в їх *самостійному перетворенні* на основі індивідуального досвіду; в умінні дитини виявляти *вибіркове* ставлення до цінностей, змісту знань, характеру їх використання. Важливим джерелом пізнавальної активності зростаючої особистості є *досвід творчості*, який забезпечує не лише засвоєння заданого, але й його перетворення. Зрозуміло, оволодіння індивідуальним досвідом творчості неможливе без засвоєння дошкільником знань та умінь. Проте оволодіння ними не матиме для нього *особистісної значущості* якщо не забезпечене досвідом творчості, **власним** бачення світу.

Розробляючи особистісно орієнтовану, гуманістично спрямовану Базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», в якій розкривається інваріантна частина змісту дошкільної освіти, ми виходили з концепту-

ального положення, згідно з яким навчання виховує, але значно глибше, систематичніше виховує **організація життєдіяльності** дитини як поле **впорядкованої свободи**, коли особистість виховується вільною, але з почуттям відповідальності (О. Я. Савченко, 2001).

Основні положення Базової програми базуються на розробленій О.В.Запорожцем ідеї **ампліфікації**, зорієнтованій на максимальне використання педагогом можливостей **кожного віку** для повноцінного розвитку дошкільника. Вона заперечує доцільність форсованого, раннього навчання дитини. Саме новоутворення кожного етапу дошкільного дитинства, зокрема у мотиваційно-емоційній та пізнавальній сферах, відіграють важливу роль у становленні особистості. Оптимальними педагогічними умовами різнобічного розвитку дошкільника є широке **розгортання і збагачення специфічно дитячих форм діяльності**: ігрової, предметно-практичної, зображувальної, спілкування.

Доцільно не забувати, що дошкільне дитинство суттєво відрізняється від наступних періодів життя, у першу чергу, відносно свободою малюка: діяльність, якою він займається, здебільшого обирається за власним бажанням, емоційно насичена, дає простір для уяви і творчості. Важливою її особливістю є те, що набуті дитиною знання, дії, здібності, мають **загальний**, неспеціалізований характер. Малюкові поки що належить навчитися бути **людиною**, оволодіти наукою і мистецтвом життя серед інших.

Не всі якості, які розвиваються впродовж дошкільного дитинства, рівноцінні з точки зору їх значення для майбутнього. Одні з них слугують лише основою, своєрідною заготовкою для наступних сходинок розвитку – в подальшому перебудовуються, змінюються. До них відносяться пізнавальні інтереси, довільне управління поведінкою, основи логічного мислення. У старшому дошкільному віці вони лише починають складатися, а пік їх розвитку припадає на значно пізніші періоди життя. Однак розквіт деяких якостей відбувається саме протягом дошкільного дитинства. Зокрема, це стосується **образних форм пізнання світу** (сприймання, наочно-образного мислення, уяви) і **моральних почуттів** (любви, прихильності, чуйності, емпатії), які зв'язують зростаючу особистість з іншими людьми.

Образні форми пізнання природного, предметного, соціального довкілля та власного «Я» інтенсивно розвиваються протягом перших шести-семи років життя у специфічних для цього періоду «дитячих» видах діяльності, які сприяють становленню орієнтованих, пошукових дій, збагачують життєвий досвід дитини, оснащують сенсорними еталонами, розвивають творчі здібності. Другим найважливішим здобутком дошкільного дитинства є **прихильність до людей, емоційна сприйнятливість** дитини, здатність розпізнавати почуття оточуючих, адекватно на них реагувати, співпереживати і співчувати, здійснювати елементарні моральні вибори, розв'язувати нескладні життєві колізії, які виступають запорукою чуйності як важливої базової якості особистості.

Зрозуміло, в дошкільні роки важливо розвивати різні якості особистості – як ті, що знадобляться їй в шкільному житті, так і ті, що мають загальнолюдське значення. При цьому слід усвідомлювати, що дитина, у якої залишилися нереалізованими можливості, створені дошкільним дитинством, може згодом досягти високого рівня розвитку в тій чи іншій освітній галузі,

проте різнобічним її розвиток вже не буде. Тому найближчі завдання, пов'язані з шкільним навчанням, не повинні затуляти педагогові віддаленішого, проте фундаментальнішого значення морально-духовного розвитку дошкільника, формування в нього основ життєвої компетентності.

Оскільки головним напрямом державної політики у сфері дошкільної освіти проголошено особистісно орієнтовану модель, важливо з перших років життя дитини опікуватися розширенням можливостей *компетентного вибору* нею елементарних, проте життєво важливих рішень, та її *саморозвитком*. Пріоритетними в оцінці ефективності виховання і навчання мають стати гуманітарні критерії, перш за все критерії *благополуччя і розвитку дитини як особистості*. По суті йдеться про захист дитини від різного роду дидактогеній (негативних наслідків педагогічних помилок), створення сприятливих умов для повноцінної життєдіяльності, реалізації нею природного потенціалу (фізичного, психічного та соціального), прояву *індивідуального обличчя*.

Як відомо, дитяча діяльність ставить перед малюком не лише репродуктивні, але й творчі задачі, вчить його створювати задуми нових ігор, малюнків, конструкцій, сприяє розвитку креативності як базової якості особистості. У програмі «Я у Світі» вперше виділено таку лінію розвитку дошкільника, як креативний розвиток. Цим самим підкреслено виняткову значущість педагогічної діяльності в означеному напрямі. Вихователям стануть в нагоді наведені нижче показники сформованості креативності в дошкільному віці. До них, зокрема, відносяться:

- чутливість до проблем, готовність їх розв'язувати власними силами; відкритість новим ідеям, інтерес до невідомого;
- схильність руйнувати чи змінювати стереотипи, відмовлятися від шаблонів, відходити від зразків; спроможність виходити за рамки заданої іншими ситуації;
- швидкість аналогій, протиставлень, асоціацій;
- загострене сприйняття неточностей, недоліків, відхилень, незвичності, складності;
- вміння підійти до проблеми з різних точок зору;
- здатність привносити щось нове, породжувати оригінальні ідеї, розв'язувати нові завдання, досягати незвичних результатів;
- пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності; висока пізнавальна активність; допитливість;
- уміння швидко переходити від одного способу рішення до іншого; переключатися; переконструювати елементи у нових комбінаціях (комбінаторні властивості);
- дотепність, почуття гумору, інтерес до парадоксів;
- сміливість і незалежність суджень; здатність до постановки власної мети;
- об'єктивність суджень, неупередженість оцінок;
- самокритичність, здатність посміятися над собою;
- використання різних форм доказів;
- уміння помічати зв'язки між ознаками, формально між собою не пов'язаними;
- здатність сприймати об'єкти комплексно, цілісно, виділяти в них головне, суттєве, відкривати потенційне;

- розвинена уява, метафоричність (створення фантастичних ідей);
- вміння дивуватися;
- здатність прогнозувати, передбачати, формулювати гіпотези, робити припущення;
- орієнтація на високі стандарти якості, ідеальні еталони.

Присутність в діяльності дошкільника більшості з означених особливостей засвідчує, що розвиток особистості відбувається повноцінно. Відсутність тих чи інших проявів креативності окреслює проблемні місця, допомагає педагогові підібрати індивідуальний підхід до розвитку творчої активності дитини.

Впровадити у життя особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти означає визнати пріоритет *гідності і відповідальної свободи* всіх учасників педагогічного процесу, їх права на творчість, прояв індивідуальності. самовираження. Така педагогічна стратегія є стратегією *допомоги, підтримки і поваги* зростаючої особистості. Професійна придатність визначається здатністю педагога створювати *допоміжні* для особистісного зростання дитини умови, *полегшувати*, а не утруднювати їй складну внутрішню роботу з пристосування до складного і плінного життя.

Стратегія допомоги передбачає не стільки оновлене або осучаснення освітніх технологій, скільки *реформу всього життя дитини*, таку соціальну організацію її життєдіяльності, яка допоможе їй знайти своє місце в довкіллі, адаптуватися до нього, конструктивно на нього впливати. Оновлення технологій за умов старої організації життєдіяльності дошкільника не призведе до успіху: педагогічні методи, органічно включені у відпрацьовану адаптивно-дисциплінарну модель виховання і навчання, не зачіпають інтересів самої дитини! Пріоритетною має стати стратегія побудови *розвивального способу життя особистості*, створення для цього сприятливого середовища. Педагог має перетворитися на соціального «архітектора» способу життя дитини, який в процесі співробітництва з нею допомагає їй відповідальному *самовизначенню*.

Сучасний вихователь має усвідомлювати: «**норма**» розвитку – суб'єктивна категорія. Вона важлива, оскільки з нею пов'язана процедура контролю та оцінки параметрів розвитку зростаючої особистості та ефективності діяльності дорослого. Доцільно диференціювати поняття «норма розвитку» та «розвиток як норма». Якщо під особистісно орієнтовану моделлю дошкільної освіти розуміти освіту розвивальну, ціннісно-нормативну у сенсі бажаної, нормальної, то слід чітко визначитися з тим, що таке «нормальність». Норма не є характеристикою середньостатистичного рівня розвитку у дитини певної здібності або системи ЗУНів. Вона радше вказівка на *ймовірність* вищих за наявні досягнення для певного віку, конкретного ступеня освіти. Поняття «норма розвитку» є *культуро і особистісно* обумовленим. У певному сенсі сам процес розвитку є нормою і цінністю. *Норма – це не те середнє, що є, а те краще, що можливе у конкретному віці для конкретної дитини за відповідних умов.*

Отже, сьогодні, як ніколи раніше, важливо, щоб педагог із звичного транслятора інформації, проголошувача готових для засвоєння і відтворення дитиною істин і зразків, орієнтації на «стандартизацію» особистості, «всебічність», «селекцію», перетворився на *реформатора всього життя дитини*, «со-

цального архітектора», здатного так організувати життєдіяльність зростаючої особистості, щоб вона *знайшла саму себе*, визначила своє місце серед інших, набула індивідуального досвіду життя, володіла *реалістичним образом сучасного світу та самої себе*. Зрозуміло, доступними маленькій дитині.

Базова програма «Я у Світі» розрахована на **педагога – новатора**. Освітнянина, здатного вносити у власну діяльність прогресивні ідеї, запроваджувати нововведення, винаходити щось корисне, замінювати віджите новим. Такий педагог умілий та об'єктивний експерт: терпляче спостерігає за дітьми, вивчає і уточнює для себе типові прояви кожного, піддає факти ретельному аналізу, з'ясовує їх причини, уважно знайомиться з обставинами, виробляє виважені судження та об'єктивні оцінки. Він вирізняється особистісною та професійною культурою, високим творчим потенціалом, сміливою педагогічною позицією, сучасним світоглядом, чіткими переконаннями, усвідомленням своєї відповідальності перед життям, дітьми, яких виховує, сім'ями, які довірили йому найдорожче. Він є прибічником *педагогіки нового часу*.

Використання педагогами позашкільних закладів України Базової програми розвитку дошкільника «Я у Світі» сприятиме якості освіти дітей шостого сьомого років життя на засадах особистісного підходу, координації діяльності дошкільних та позашкільних закладів України.

НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЮНИХ ДОСЛІДНИКІВ У МАН УКРАЇНИ

Ковбасенко Л. І.,
старший науковий співробітник Інституту проблем виховання АПН України

В умовах реформування освіти України зростає роль МАН як засобу соціалізації особистості, для якої створюються умови духовного, інтелектуального, фізичного розвитку та професійного самовизначення. Навчання і виховання в цьому державно-громадському об'єднанні розглядається як процес і як результат цілеспрямованої, педагогічно-змодельованої соціалізації. Саме тому за останнє десятиріччя значно піднявся престиж наукової творчості серед учнів, батьків, педагогів, вчених, громадськості. Саме її засобами створюються умови для самореалізації особистості в діяльності за інтересами: цілеспрямованій, конкретній, систематичній, організованій і прогнозованій пошуковій, дослідницькій, експериментальній роботі в наукових секціях, в наукових товариствах учнів.

Соціалізація – це двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини (дитини) і суспільства, у ході якого відбувається як засвоєння норм, правил, законів, так і активне їх відтворення в результаті чого формується унікальна і неповторна особистість.

Духовне самовдосконалення особистості, формування її як неповторної інтелектуальної особи – майбутнього вченого, дослідника, спеціаліста – головна мета навчально-виховного процесу в наукових об'єднаннях учнів. Розвинути індивідуальні якості, підтримати ініціативу членів МАН, підняти їх авторитет у своїх очах і очах друзів, батьків – ось до чого прагнуть педагогічні колективи, кожний педагогічний або науковий керівник цих об'єднань.

Сьогодні старшокласники, які приходять в МАН, ставлять за мету:

- бути освіченою конкурентноздатною особою у суспільстві з ринковою економікою;
- вміти самому планувати життєву стратегію, професійно самовизначитись – відповідно до своїх потреб і потреб держави;
- орієнтуватися у системі найрізноманітніших і неоднозначних цінностей при проведенні науково-дослідницької роботи;
- вміти визначитись у пріоритетах честі, моралі, національної гідності;
- визначити своє життєве кредо, бути соціально активним.

На першому етапі навчання в МАН учень попадає в умови стихійної соціалізації. Педагоги, наукові керівники здійснюють постійну копітку виховну роботу зі стимулювання зацікавленості, творчого інтересу підлітків, введення їх у сферу емоційних переживань, підвищення стимулюючого впливу змісту навчально-виховного процесу.

Характерно, що в цих умовах педагоги, перш за все, **створюють умови для адаптації починаючих дослідників**, сприяють їх пристосуванню в умовах позашкільної життєдіяльності, а потім вже усвідомленню самого себе, свого «Я», розумінню ними свого особистісного значення або визначення відповідальності та суспільної значущості. З цією метою педагоги, наукові керівники **перш за все** – створюють ситуації успіху, відповідних психолого-педагогічних умов, творчої атмосфери, атмосфери довіри, співдружності, що так необхідно у здійсненні пошуку, дослідження, експерименту. **По-друге**, вживають засоби заохочення, підтримки учнів в їх діяльності з висування своїх оригінальних ідей. **По-третє**, розробляють систему вправ, запитань, які стимулюють процеси мислення підлітків і сприяють їх просуванню у дослідницькій роботі. **По-четверте**, створюють умови, за яких учні вже самі ставлять запитання, почувуючи себе розкутими, вільними у спілкуванні з педагогом, вченими тощо. **По-п'яте**, надають учням можливості будувати процес дослідження самостійно, але залишають за собою функцію загального контролю.

Таким чином, на перших кроках процес соціалізації – це широкий спектр виховних засобів впливу на особистість учня, створення умов для розвитку самосвідомості учнів, становлення соціально-громадянської спрямованості особистості.

Розбудова нового демократичного суспільства вимагає від молоді більшої самостійності, більшої підготовки до подолання труднощів у вирішенні життєвих проблем. Тому, завдання педагогічних колективів на наступному етапі соціалізації юних дослідників – врахувати, що їх входження в соціальне середовище, без якого вони не можуть обійтись як у житті і , так і у творчій діяльності, несе за собою низку складностей. **По-перше**, це протиріччя, яке обов'язково може виникнути між творчою, неординарною особистістю юного дослідника з його баченням оточуючого світу і своїми баченнями у перетворенні навколишнього середовища і самим соціальним середовищем, в якому знаходиться творча особистість. **По-друге**, відсутність умов для самореалізації і самоактуалізації особистості в даному суспільстві, соціальному середовищі.

В цих ситуаціях на допомогу юним дослідникам приходять вся концепція діяльності МАН, система організації науково-дослідницької роботи та виховні технології її стимулювання. При цьому не слід забувати, що суспільство і держава – це найголовніші чинники, які здійснюють вплив на входження

особистості в соціум. Поринути у зазначені проблеми, розібратися в них юним дослідникам допомагає вибір тематики, проблеми дослідження.

Зрозуміло, що соціалізація підлітків взагалі відбувається нині під впливом світових, планетарних процесів, які нещодавно набрали і набирають великої сили в результаті економічних, екологічних і космічних досліджень. В нашій країні, в різних регіонах є своя специфіка соціальних відносинах між людьми, структуру яких складають сім'я, дитячий садок, школа, релігійні організації, різні соціальні групи. Суспільство як цілісний живий організм зі своїми економічними і соціальними структурами, ідеологією і культурою, є своєрідним організмом, який відповідним чином регулює соціалізацію дитини. Залежно від пройденого культурно-історичного шляху, досягнутого рівня і перспектив розвитку суспільства у свідомості особистості формується ідеал, відповідний стиль життя, образ мислення. Відповідно до зазначеного і обирається тема дослідження учня, виховне значення якої не можна недооцінювати.

Аналіз тематики наукових робіт учнів-членів МАН доводить, що в сучасних умовах актуальними є теми, пов'язані з процесами національного відродження, національної самосвідомості (на прикладах окремих регіонів, певних напрямів розвитку культури, освіти, економіки тощо) визначення шляхів розв'язання соціально-економічних, екологічних проблем, які мають сприяти реалізації законів охорони прав дитинства, прав людини, її здоров'я, перебудови культури, науки, техніки.

Вибір теми дослідження, проведення цілеспрямованої пошукової, дослідницької, експериментальної роботи учня головним чином впливає на розвиток його світогляду. Цю позицію підтвердили 80% опитаних переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, разом з тим «ні» відповідним тільки 12%.

А на питання «Чи впливає на розвиток твого світогляду опрацювання теми дослідження за певними напрямами дослідницької роботи?» - учасники опитування відповіли, що з проблем:

- соціального розвитку країни, людини – «так» – 58%, «ні» – 25%;
- економічного розвитку країни, людини – «так» – 47%, «ні» – 30%;
- політичної ситуації країни – «так» – 32%, «ні» – 44%;
- історичного розвитку країни – «так» – 50%, «ні» – 33 %.

Певний вплив на розвиток світогляду юних дослідників має робота над темами з питань вивчення життєвого, наукового шляху відомих вчених минулого і сучасного нашої країни: «так» відповіли 43%, «ні» відповіли 41%.

Соціалізація – це активна діяльність особистості, прояв її буття і ставлення до життя. Якщо це ставлення до життя співпадає із власною системою норм, то особистість досягає автентичності.

У процесі науково-дослідницької роботи слід створити учням позитивну ситуацію, яка б сприяла активізації їх діяльності, ставила їх у позицію підвищеної відповідальності за отримання певних наслідків дослідження.

Кращим свідченням створення державної системи у зазначеній роботі є Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України.

Соціальне замовлення на пошук, розвиток і підтримку обдарованих дослідників відбувається за трьома організаційними формами:

1. Перша – державне фінансування проведення районних, міських, обласних конкурсів, фестивалів, виставок, олімпіад, турнірів з різних напрямів інтелектуальної, художньої, еколого-природничої, науково-технічної творчості учнів. Повсякчасне проведення цих заходів за участю членів МАН, їх наукових керівників, провідних вчених, державних діячів сприяє створенню суспільної, державної підтримки їх учасників. В Україні є позитивний досвід діяльності місцевих органів влади, органів управління освітою щодо піклування про долю обдарованої учнівської молоді, створення Малих академій учнівської молоді як самостійних позашкільних навчальних закладів (Львівська, Кримська, Запорізька, Рівненська, Луганська, Тернопільська, Івано-Франківська та інші області), розвиток мережі наукових гуртків і секцій на базі позашкільних навчальних закладів різних типів, створення дистанційних шкіл, заочних біологічних шкіл, вищих шкіл, фізико-математичних шкіл, в тому числі на базі Національного еколого-натуралістичного центру, Українського державного центру позашкільної освіти, Малої академії наук учнівської молоді МОН України.

2. Друга – державне фінансування щорічного III-етапного Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт (районний етап, міський, обласний, Всеукраїнський), за наслідками якого до 400 учасників стають призерами, а понад 100 найкращих дослідників – членів МАН України отримують державну стипендію до 1 тисячі гривень щомісячно на цілий рік навчання у вищому навчальному закладі. Крім того, матеріальні та інші заохочення отримують кращі педагогічні і наукові керівники учнів, діти-сироти, діти з малозабезпечених сімей. Активно в цьому напрямі працює Президія Малої академії наук України на чолі з Президентом, народним депутатом Довгим Станіславом Олексійовичем.

Аналіз тематики наукових праць юних дослідників, які подаються на щорічний Всеукраїнський конкурс-захист, свідчить, що вони віддають перевагу таким питанням:

- вивченню нових та недосліджених сторінок історії України, української державності, української культури і літератури;
- розвитку економіки в Україні, підготовки молоді до життя в ринкових умовах господарювання;
- розвитку держави і права;
- комп'ютеризації та використанню обчислюваної техніки;
- екологічним проблемам та захисту природи і людини;
- розвитку таких наук як мовознавство, літературознавство, психологія, астрономія, математика, фізика, хімія, медицина тощо.

Юні дослідники, як правило, визначають тематику дослідження з проблеми, вивчення якої допоможе їм обрати майбутню професійну діяльність, що має велике соціальне значення. Наукова творчість дослідників-членів МАН України загалом сприяє розвитку громадянських ціннісних орієнтацій.

Державна Мала академія учнівської молоді МОН України щорічно за наслідками III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт видає збірники тез наукових робіт учнів – це інформаційний банк даних про інтелектуальний фонд нашої держави. А творчі здобутки юних дослідників цей заклад видає у альманасі «Розкрилля душі». Одні автори оспівують природу нашої держави, інші – велич її історичних надбань, треті – кра-

соту співучої української мови, а всі разом говорять про любов до рідної землі, до України та хвилювання за її майбутнє:

«Пам'ятаймо і любімо
Свою Україну,
Бережемо і шануймо
Її до загину.
Лише доти вона буде
У достатку жити,
Доки чесний її нарід
Буде їй служити.
То ж давайте разом вкупі
Будемо гордитись,
Що ми вільні й незалежні
Що ми будем вчитись...
Тут на рідній Україні,
На рідній земельці,
На прекрасній наповторній
Україні – ненці.»

Автор: Стецька Ірина (м. Івано-Франківськ)

Так, юні науковці МАН «Дослідник» видали збірку наукових робіт «Ми діти твої, Україно» (Історія України очима дослідників). Це видання збрало понад 20 наукових здобутків старшокласників, які відкрили нові сторінки історії нашої держави. Збірка – вагомий посібник для поглиблення вивчення історії України у навчальних закладах різних типів.

Доказом того, що наукова творчість є вагомим фактором соціалізації особистості юних дослідників, є те, що десятки тисяч старшокласників беруть участь у сотнях міжнародних, всеукраїнських, галузевих наукових та науково-освітніх програмах і проєктах, які виконуються разом з Національною Академією наук України та її філіями, Національними університетами, різними галузевими академіями наук. Так, Київська МАН «Дослідник» виконує різні програми разом з Національною академією наук України, Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Національним географічним товариством США тощо. Десятиріччями з манівцями співпрацюють 32 науково-дослідні установи НАН України, викладачі 12 вищих навчальних закладів беруть участь у роботі 6 наукових секцій. З юними дослідниками активно працюють 17 академіків, 8 член-кореспондентів, 86 докторів наук, 140 кандидатів наук, 105 наукових співробітників НАН України, АПН України тощо.

Вищезазначене сприяло формуванню системи цінностей, яка важлива для сучасних старшокласників:

1. цінностей, пов'язаних із можливістю стати корисним членом суспільства (вибір професії, орієнтацію на цікаву та важливу роботу, орієнтація на здобуття знань тощо);
2. цінностей, пов'язаних із спілкуванням (мати друзів, бути хорошим другом, бути хорошою людиною і т.д.);
3. цінностей, пов'язаних з реалізацією власних можливостей, творчих цінностей;
4. орієнтацією на матеріальну забезпеченість.

Під впливом усіх цих факторів та умов виховання та розвитку учнівської молоді відбувається свідомо само зміна особистості, яка стає спроможною до самооцінки – а це за висловом С. А. Анісімова – є результатом трансформації об'єктив-цінностей в суб'єктивні цінності або ціннісні орієнтації, які і є основою для становлення дієвої самооцінки особистості, що є складовою частиною свідомості, самосвідомості людини, яка спонукає творчу особистість до саморозвитку, самовиховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкова С. В., Обозний В. В. Географічне краєзнавство в Малій Академії наук: навчання і пошукова робота. Навчальний посібник. – 1998.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 Кн. Кн..2: Особистісно орієнтований підхід: теоретично-технологічні засади: Наук.виховання. – К.: Либідь, 2003.
3. Державна Національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – К.: Райдуга, 1994. – 43 с.
4. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми / Зб. за ред.. В.М. Князева та ін. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 319 с.

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

*Тихенко Лариса Володимирівна,
директор Сумського обласного центру
позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю*

Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є розроблення нової стратегії розвитку національної освіти, що забезпечить прискорення інтеграції України в європейський освітньо-науковий і культурний простір. Соціально важливого значення набувають теоретичні засади та рекомендації вітчизняних учених щодо детермінації інноваційних освітніх процесів у контексті концептуальних ідей Болонської декларації.

На нашу думку, зазначене зумовлює необхідність кардинального оновлення змісту навчання й виховання, розроблення й практичного впровадження новітніх освітніх технологій, спрямованих на реалізацію основних вимог Болонського процесу: переорієнтацію на компетентнісний підхід, нові інформаційні технології, неперервність самоосвіти, формування навичок співпраці, а також утвердження в системі загальної середньої освіти принципу профільності навчання, суспільне визнання нових стандартів освіти та незалежної оцінки результатів навчання [6].

Однією з ключових вимог Болонського процесу є підвищення якості освіти. В умовах конкуренції знань в освітньому просторі України актуальною є проблема підвищення якості шкільної та позашкільної освіти і, як наслідок — розроблення об'єктивних критеріїв її оцінки (інформаційно-діагностичних, мотиваційних, виховних), що вказують на успішність оволодіння знаннями, вміннями та навичками, мотивацію навчальної діяльності, інструменти самооцінки та самопізнання [6].

В. Сухомлинський наголошував: «Перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці — найскладніша сфера дотикання науки до практики» [5]. Досвід підтверджує, що у наш час без постійної творчої взаємодії наукової думки та практичного досвіду педагогів вирішення проблеми підвищення якості освіти, зокрема позашкільної, є проблематичним.

Тому на часі необхідним є визначення пріоритетних напрямів спільної роботи вчених і педагогів-практиків. Серед них, на наш погляд, слід виокремити:

- удосконалення науково-методологічних засад діяльності навчальних закладів;
  - визначення пріоритетних напрямів їх роботи;
  - удосконалення системи навчальної, розвиваючої та виховної роботи;
  - підсилення інноваційних процесів у навчально-виховній, методичній, управлінській діяльності;
  - широке впровадження в педагогічну практику наукових методів педагогічного моделювання;
  - активізація інтеграційних процесів щодо використання освітньо-розвиваючих і здоров'язберігаючих технологій;
  - психологічний супровід суб'єктів навчально-виховного процесу.
- Сучасною психолого-педагогічною наукою зроблено суттєвий внесок у

створення науково-методичного підґрунтя для формування освітнього середовища позашкільних навчальних закладів і забезпечення креативної спрямованості його невід'ємної складової — навчально-виховного мікросоціуму. Значними є наукові доробки щодо дослідження проблеми формування творчої особистості, розвитку психолого-педагогічних теорій розвивального навчання й виховання.

Чимало зроблено й педагогами-практиками. Постійно вдосконалюються сучасні моделі навчально-розвивальної та виховної роботи, що забезпечує ефективність створених освітніх систем.

Зазначене сприяє постійному вдосконаленню науково-методичної бази, що стосується, насамперед, розроблення та впровадження сучасних педагогічних технологій. Здійснюється модернізація освітнього середовища: удосконалюються матеріально-технічні та психолого-педагогічні умови навчальних закладів, підсилюється активність навчально-виховного мікро соціуму; проводиться робота щодо формування в Україні цілісного освітнього та інформаційно-методичного простору. Відтак, колективний педагогічний досвід із забезпечення сталого розвитку позашкільної освіти в контексті концептуальних ідей Болонського процесу набуває підвищеного соціального значення [3].

Науково-теоретичною основою навчально-розвивальної та виховної діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів є: педагогічна спадщина С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського; праці Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Роменця, С. Рубінштейна, та ін. з проблем формування творчої особистості; В. Давидова, П. Гальперіна, А. Запорожця, О. Леонтьєва та ін. щодо теорії розвиваючого навчання; І. Беха, В. Вербицького, В. Рибалки, Г. Костюка, С. Максименко, В. Мачуського, В. Моляка, В. Паламарчук, Г. Пустовіта, А. Сиротенка та ін. з проблем виховання та розвитку особистості в шкільному та позашкільному навчальному процесі; Ю. Жука, В. Бикова та ін. щодо дослідження процесів формування та розвитку навчально-виховного середовища та освітнього соціуму як його невід'ємної складової; О. Сухомлинської, ін. щодо дослідження особливостей функціонування педагогічних систем; В. Вербицького, Г. Пустовіта та ін. з проблем екологічного виховання; Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Л. Павлової, Г. Пустовіта, Т. Сушенко та ін. щодо організаційно-педагогічних засад діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів [9].

Опираючись на визначені ЮНЕСКО завдання освіти XXI століття, теоретико-методологічну спадщину корифеїв вітчизняної психолого-педагогічної науки, пріоритетом діяльності педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів України визначено **дитину**. Це зумовлює необхідність забезпечення творчої самореалізації вихованців у позашкільній навчально-творчій діяльності за інтересами; організації змістовного дозвілля дітей та учнівської молоді; систематизації роботи щодо профорієнтації та допрофесійної підготовки; зорієнтованості навчально-виховного процесу на виховання лідерських якостей особистості; впровадження нових навчальних технологій щодо превентивного виховання та навчання здоровому способу життя, формування екологічної культури особистості.

Керуючись твердженнями вітчизняних педагогів-гуманістів, не менш ва-

жливою педагогі-позашкільники вважають співпрацю з **родиною**. Батьки вихованців залучаються до роботи піклувальних рад, батьківських комітетів; для них проводяться різнопланові заходи, спрямовані на поглиблення знань з питань виховання й розвитку дітей; пропаганду національних та родинних традицій.

Означені пріоритети сприяли визначенню метою творчої діяльності педагогічних колективів *гуманізацію позашкільної освіти*. Це передбачає і психологізацію навчально-виховного процесу, і формування нових моделей роботи дитячих та юнацьких творчих об'єднань, і впровадження інноваційних моделей навчально-виховної роботи [7].

Слід зазначити, що науково-методичне забезпечення позашкільних навчальних закладів базується на досягненнях зарубіжної та вітчизняної психолого-педагогічної науки, що дозволяє здійснювати навчально-виховний процес на основі сучасних особистісно орієнтованих методик і технологій, спрямовує діяльність методичних об'єднань закладів на постійне підвищення науково-методичної компетентності й професійної майстерності педагогів, систематичне поповнення інформаційно-методичних банків матеріалами кращого педагогічного досвіду. Відтак, на сьогодні діяльність позашкільних навчальних закладів має досить розроблене науково-методичне підґрунтя, що сприяє посиленню активності й креативної спрямованості позашкільного навчально-виховного мікросоціуму в регіонах та забезпечує ефективність інноваційних процесів у системі позашкільної освіти України.

Визначені ЮНЕСКО завдання освіти ХХІ століття зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення системи освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів. Навчити вчитись, навчити жити (культура побуту, здоровий спосіб життя), навчити жити разом (культура людських взаєностосунків), практична направленість навчання були і є актуальними завданнями діяльності педагогічних колективів. Саме тому сучасні системи освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів спрямовані на постійне розширення поля креативності вихованців, формування в них стійкої внутрішньої мотивації до навчально-пізнавальної та творчої діяльності, розширення соціального досвіду, формування позитивної «Я - концепції». Це не лише забезпечує самореалізацію вихованців у обраних видах навчально-творчої діяльності, а й сприяє їх професійному самовизначенню та соціальній адаптації [8].

Успішність навчально-розвивальної та виховної роботи педагогічних колективів значною мірою залежить від органічності поєднання творчої праці та кращого досвіду досвідчених педагогів з новаторськими ініціативами молодих колег. Саме такий підхід є основою для визначення шляхів розвитку закладів і впровадження різнопланових інновацій.

Так, для системи роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю характерними є такі групи інновацій: організаційно-технологічні, методичні, процесуальні.

До числа *організаційно-технологічних інновацій* належать: організація роботи пересувного позашкільного навчального закладу, мобільного консультпункту Сумського територіального відділення МАН України; розроблення й реалізація обласних освітніх і науково-освітніх програм «Край мого дитин-

ства», «Кольори мого родоводу», ін. ; ініціювання й проведення в області «Року позашкільної освіти».

Методичними інноваціями є: розроблення науково-методичних проблем, пов'язаних з розвитком творчих здібностей дітей та учнівської молоді, підвищенням креативної спрямованості позашкільного навчально-виховного мікросоціуму, інтеграцією освітньо-розвивальних і здоров'язбережувальних технологій; розроблення методик розвитку творчих здібностей вихованців в процесі навчально-творчої діяльності в позашкільний час; діяльність обласних профільних методичних об'єднань педагогів позашкільних навчальних закладів.

Процесуальними інноваціями є: організація психологічного супроводу суб'єктів навчально-виховного процесу; упровадження програм психолого-педагогічних тренінг-курсів, нових навчально-виховних програм розвивального спрямування; розширення освітнього середовища як результат співпраці з вищими навчальними закладами, науковими організаціями, науково-виробничими підприємствами, закладами культури тощо; організація навчально-виховної роботи за новими напрямками позашкільної освіти; упровадження наскрізних виховних програм народознавчого, екологічного, валеологічного, дослідницького, патріотичного спрямування тощо [7].

Важливою умовою інтелектуально-творчого розвитку підрастаючого покоління є збереження й укріплення його фізичного й психічного здоров'я. У наш час — час бурхливого розвитку інформаційних технологій та безперервних суспільно-політичних змін, ця проблема набула особливого соціального значення. Саме тому, на нашу думку, в основу діяльності позашкільних навчальних закладів має бути покладено ідею інтеграції навчально-розвиваючих і здоров'язбережувальних технологій.

Методологічною основою для формування систем роботи з формування культури здоров'я вихованців є концепції цілісності педагогічного процесу Юрія Бабанського та гуманістичного виховання Василя Сухомлинського, а також сукупність ідей щодо визнання людини вищою цінністю суспільного розвитку; провідної ролі активності самої особистості в процесі її розвитку; єдності природи, людини і суспільства; системного та цілісного підходу до соціально-педагогічних явищ.

Застосування такого підходу забезпечує гармонійність поєднання таких напрямів роботи:

— збагачення змісту профільних навчально-виховних програм, що дає змогу розширювати знання та уявлення вихованців про здоров'я, культуру здоров'я, здоровий спосіб життя; підвищувати їх мотиваційну спрямованість на збереження й зміцнення власного здоров'я;

— створення організаційно-педагогічних умов для роботи профільних творчих об'єднань, що забезпечують розширення сфери навчально-творчої взаємодії вихованців з природним середовищем, сприяють формуванню в них елементарних навичок загартування, фізичного розвитку, здорового способу життя;

— упровадження сучасних форм і методів навчально-виховної роботи як складових особистісно орієнтованих профільних педагогічних технологій позашкільної освіти;

— зорієнтованість навчально-виховного процесу на реалізацію освітньої соціально-педагогічної концепції «Сім'я — дошкільна установа — школа — позашкільний і вищий навчальні заклади» [1].

Слід зазначити, що постійне підвищення наукоємності освітньо-розвивальної роботи позашкільних навчальних закладів зумовлює підвищення вимог щодо психолого-педагогічної компетентності педагогів, розроблення та впровадження відповідних моделей психологізації навчально-виховного процесу.

За такого підходу психологізація освітньо-розвивальної діяльності позашкільних навчальних закладів розглядається нами як така, за якої набуті вихованцями знання, уміння й навички стають основою для розкриття їх особистісного, інтелектуального та творчого потенціалу. Це передбачає:

- творчу роботу педагогічного колективу, зокрема: постійне вдосконалення професійних і творчих здібностей педагогів; розроблення та впровадження авторських психолого-педагогічних програм, спрямованих на розкриття творчого потенціалу вихованців;

- психологічне конструювання та психологічний супровід навчально-виховного процесу;

- інтелектуально-творчу діяльність вихованців за програмами спецкурсів розвивального та дослідницького спрямування; їх участь у конкурсних заходах різних організаційних рівнів.

Для реалізації поставлених завдань належна увага має приділятися створенню відповідної матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази.

Отже, подальший розвиток позашкільної освіти як важливої складової загальної середньої освіти України може бути забезпечений лише за умови постійної професійно-творчої взаємодії вчених та педагогів-практиків. І тому, на нашу думку, проблема підвищення якості позашкільної освіти має розглядатися як в організаційно-технологічному, так і в науково-методичному та психолого-педагогічному аспектах.

Також слід зазначити, що процес удосконалення організаційно-технологічних засад позашкільної освіти буде ефективним за умов постійної підтримки з боку владних структур, адже виховання підростаючого покоління коштує дорого, а його перевиховання — значно дорожче. За визначенням ЮНЕСКО, сьогодні позашкільна освіта «...є відкритою неформальною паралельною освітою, спроможною швидко й мобільно реагувати на зміни в соціальному середовищі, на різноманітність потреб і мотивів соціуму, здібностей дітей» [4].

Стверджуючи особливе громадське значення позашкільної освіти, видатний український педагог і психолог Софія Русова неодноразово підкреслювала роль та обов'язки держави в розвитку й підтримці позашкільної освіти. Вона мріяла про планомірне поширення позашкільних закладів, бо «... тільки планомірною зроблена сітка безплатних закладів позашкільної освіти може нам забезпечити за якийсь десяток літ помітний розвиток освіти і морально-го виховання» [2].

Педагогічні ідеї та погляди Софії Русової не втрачають своєї соціальної значущості й актуальності і сьогодні. На жаль, в Україні позашкільна освіта сприймається як додаткова і, як наслідок, — фінансується за залишковим принципом.

Відповідно до зазначеного, актуалізується проблема внесення відповідних потребам часу змін до Закону України «Про позашкільну освіту» та Положення про позашкільний навчальний заклад.

Потребують перегляду Рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо формування штатних розписів позашкільних навчальних закладів з таких позицій:

- штатні розписи мають формуватися диференційовано, з урахуванням статусу та функціонального призначення, оскільки переважна складова роботи закладів державного та обласного підпорядкування — це організаційно-координаційна та методична діяльність;

- урахування при визначенні кількості навчальних відділів у закладі не лише кількості гуртків, а й індивідуальних і клубних форм роботи, очних та заочних шкіл, громадських університетів тощо;

- визначення кількості ставок практичних психологів для забезпечення навчально-розвивальної та навчально-корекційної функції закладів має відбуватися відповідно до листа МОН України від 15. 06. 2004 р. № 1/9 — 324;

- кількість ставок методистів має визначатися не в залежності від кількості вихованців закладу, а в залежності від кількості впроваджених напрямів навчально-виховної та методичної роботи (це має стосуватися не лише державних та обласних закладів, а й міських та районних);

- уведення посад робітників НДЗД та визначення їх кількості в залежності від площі земельної ділянки, теплиць;

- уведення посад майстрів виробничого навчання для організації профільної профорієнтаційної роботи та допрофесійної підготовки;

- уведення посади медпрацівника є обов'язковим незалежно від кількості вихованців закладу.

Важливим є оновлення концепції позашкільної освіти України відповідно до визначених ЮНЕСКО завдань освіти XXI століття та концептуальних ідей Болонського процесу; визначення статусу Малої академії наук України; удосконалення системи атестації позашкільних навчальних закладів і педагогічних працівників; розроблення та затвердження орієнтовних програм з початкової професійно-технічної та мистецької підготовки.

У науково-методичному аспекті доцільним є: уточнення понятійного апарату позашкільної освіти; вдосконалення науково-методологічних засад навчально-розвивальної роботи в контексті збереження фізичного й психічного здоров'я дітей та учнівської молоді; розроблення концепції науково-методичного та психологічного супроводу навчально-виховної роботи позашкільних навчальних закладів; підготовка та видання навчальних і методичних посібників, тематичних збірників на основі узагальнених матеріалів перспективного педагогічного досвіду; удосконалення змісту, форм та методів підготовки й перепідготовки педагогічних працівників.

Отже, на підставі зазначеного можна стверджувати, що інноваційність, креативність, стабільність розвитку позашкільної освіти сприяє її утвердженню в сучасному суспільстві як самодостатнього й соціально активного явища, одного з потужних факторів модернізації освітнього простору України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицький В. В. Теоретико-методологічні засади формування практичного розуму цілеспрямованого учня / Теоретико-методологічні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів: Зб. матеріалів наук. — практ. конф. Кола вт. К.: 2006 — С. 35—42.
2. Русова С. Позашкільна освіта. Засоби її переведення. — К.: Дзвін, — 1918. — 88 с.
3. Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка: Навчальний посібник. — 2-ге вид. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. — 320 с.
4. Сиротенко А. Й. Громадянське виховання учнівської молоді у позашкільній роботі // Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: Зб. матеріалів наук. -практ. конф. Кол. авт. К.: 2006. — с. 4—8.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти т. — К.: Рад. школа, 1976—1977 — Т. 4 — С. 40; 402.
6. Тихенко Л. В., Бращикін В. М. Болонський процес і розвиток творчих здібностей учнів в МАН // Тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фізико-технічного факультету. Суми. — Вид-во «СумДУ». — 2007 р. — С. 214—216.
7. Тихенко Л. В., Бондар Л. М., Перепелиця Н. В., Сидоренко Н. Ю. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю — Суми: ВТД «Нога-бене» — 2008 р. — 68 с.
8. Тихенко Л. В., Бондар Л. М. Формування і розвиток позашкільного навчально-виховного мікросоціуму: практичний аспект // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Суми: ВТД «Університетська книга» — 2008 — С. 78—84.
9. Тихенко Л. В., Николаєнко С. І. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України»: Навчально-методичний посібник. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. — 120 с.

ПЕДАГОГИ ЗА ПОКЛИКОМ ДОЛІ

*Вороніна Г. Л., Яковенко П. Д.,
викладачі кафедри методики дошкільної та початкової освіти
(секція методики виховання та розвитку особистості)
Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти*

Перебуваючи сьогодні на важливому етапі розвитку, позашкільні навчальні заклади є складовою системи безперервної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації, сприяє інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, готує до активної професійної та громадської діяльності.

Багатий досвід позашкільної освіти виховання особистості дитини дозволив освіті досягти престижу цій ланці освіти. Педагогічні колективи позашкільних навчальних закладів нашої області зорієнтовані на творчий підхід до організації навчально-виховного процесу, на розробку авторських навчальних програм, які сприяють засвоєнню учнями, вихованцями, слухачами понад унормованого рівня навчальних досягнень, передбачених для загальноосвітніх навчальних закладів.

Утілювати у життя завдання позашкільної освіти покликані кадри, як зазначено у Законі України «Про позашкільну освіту», «з високими моральними якостями, належним рівнем професійної підготовки, які забезпечують результативність та якість своєї роботи». [1, С. 50]. Відповідно до вимог сьогодення позашкільник — це педагог, який володіє комунікативними здібностями, здатний до науково-дослідної роботи, до розробки власних програм, посібників, до вивчення, узагальнення перспективного педагогічного досвіду. Саме такий спектр творчих та професійних досягнень педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів області дозволяє висвітлити конкурс професійної майстерності.

Конкурс є важливим заходом у реалізації Закону України «Про позашкільну освіту», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 р. р., та передбачає активізацію творчого потенціалу, поширення передового перспективного досвіду педагогічних працівників, підвищення соціального авторитету позашкільного навчального закладу як освітньо-культурного центру. [2, С. 8].

Головна мета конкурсу полягає у підвищенні рівня викладання, педагогічної майстерності, творчого пошуку та впровадження інновацій у педагогічний процес, модернізації педагогічних технологій, підтримці педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів.

У ході підготовчої роботи до проведення конкурсу керівникам педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів надається методична допомога, розробляються поради, перелік матеріалів, зразок оформлення титульної сторінки, заяви, орієнтовні критерії самоаналізу заняття гуртка та вимоги до анотації власного досвіду тощо.

Для позитивної мотивації до участі та забезпечення ефективних результатів конкурсу визначаються номінації за напрямками: «Педагогічний олімп» (найдосвідченіший педагог; вихованці якого досягли найвищих результатів) та «Надія року» (наймолодшому педагогу за високі результати, виявлені під час виконання конкурсних завдань, та творчу самобутність).

У рамках очної частини конкурсу учасникам пропонуються такі завдання: «Через тернії до зірок» (анкетування, тестування, проведення відкритого заняття) та «Моє педагогічне кредо» (захист власного досвіду).

Ретельної підготовки та психологічного напруження вимагає від конкурсантів проведення відкритого заняття, яке є, по суті, ілюстрацією того, як на практиці здійснюється основне педагогічне кредо вихователя.

Оцінювання конкурсних відкритих занять здійснюється за такими критеріями:

- цілі та завдання гурткового заняття (створення сприятливого клімату взаємовідносин та умов для організації творчої діяльності учнів, вихованців, слухачів; чіткість постановки цілей та завдань; опора на знання та особистісний досвід учнів, вихованців, слухачів);

- готовність до заняття керівника гуртка (зовнішній вигляд; володіння матеріалом; підготовка наочних посібників, плану-конспекту, короткий виклад важких питань, визначень, понять);

- підготовка учнів до заняття (наявність необхідних матеріалів, інструментів, додаткової літератури);

— організація пізнавальної діяльності (застосування активних методів; розкриття особистісних рис учнів, вихованців, слухачів, розвиток інтересу до заняття; організація самостійної діяльності; відповідність віковим особливостям та вимогам робочої навчальної програми);

— техніка викладання теоретичного матеріалу (володіння інноваційними виховними технологіями; логічність, послідовність викладання матеріалу; розподіл часу на різні форми роботи та діяльності).

— результативність заняття (емоційні контакти; реалізація поставлених завдань; методи заохочення).

Такий підхід дозволяє керівникам гуртків під час проведення відкритого заняття виявити справжні професійні вміння у визначенні мети та завдань, знання та врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, вміння працювати з науковою літературою, використовувати методичні рекомендації за профілем діяльності, вести необхідні робочі записи, аналізувати власну професійну готовність до вирішення поставлених завдань. Високий рівень організації пізнавальної діяльності вихованців розкривається через застосування різноманітних типів занять, зокрема: занять-мандрівок, занять-конкурсів, родинні свята, занять-змагань, занять-презентацій, занять — опанування нових знань, узагальнюючих занять.

Конкурсні відкриті заняття дозволяють також висвітлити досвід педагогів — позашкільників щодо обрання зручної для себе та вихованців схеми заняття, логіки та послідовності розкриття теми, створення ситуації успіху та комфорту для вихованців, учнів, слухачів, створення невимушеної, творчої атмосфери. Діти не тільки зацікавлено виконують запропоновані завдання, але висловлюють свої думки, бажання засобами фарб, звуків, рухів. Так, на підсумковому занятті театрального гуртка вихованці основного рівня навчання в змозі самостійно викладали новий матеріал гуртківцям початкового рівня. Творча особистість, позитивна енергетика керівника гуртка спонукає дітей до розкриття характерів героїв п'єси засобами пісні, використовуючи музичний супровід, створений самим педагогом. Науковий, ґрунтовний підхід керівника гуртка образотворчого мистецтва до розкриття теми «Ми малюємо джаз» не зашкоджує вихованцям за 40 хвилин створити роботи високої якості, майже готові до участі у виставці. Керівник спортивного гуртка забезпечує пошукову діяльність гуртківців на занятті «Рельєф. Тактика на гірському рельєфі» із використанням яскравого дидактичного матеріалу.

Захист власного досвіду «Моє педагогічне кредо» — найважливіша частина конкурсу. На цьому етапі від учасників вимагається у режимі публічного виступу розкрити ідею, мету, новизну, практичну значущість досвіду роботи з вихованцями, учнями, слухачами, представити професійний автопортрет, особливості своєї педагогічної діяльності, обґрунтувати використання тих чи інших форм і методів роботи. Учасники конкурсу показують вміння володіти аудиторією, достатній рівень психолого-педагогічної підготовки, знання особливостей сучасних виховних технологій. Використання комп'ютерних технологій для забезпечення наочності захисту, володіння науковою термінологією, глибоке розуміння особливостей свого напрямку, логічність, емоційність, висвітлення позитивних результатів дозволяє педагогам засвідчити рівень професійної підготовки та педагогічної майстерності, уміння творчо

підходити до реалізації різноманітних освітніх та виховних завдань.

Атмосфера взаємопорозуміння, доброзичливість журі, творчість педагогів у фіналі конкурсу дає свої плоди — чудові рядки гімну позашкільників Харківщини «Відкрий своє серце»:

Майстерно і творчо з добром і надією
Плекаєм таланти, як парость лози.
Відкрий своє серце назустріч дитині,
Любов і натхнення своє покажи!

Приспів: Даруємо творчість і сонце в долонях,
І посмішку дружню, і щирість думок.
Бо ми — педагоги за покликом долі,
Долаємо з дітьми шляхи до зірок!

Ми сіємо радість, серця відкриваємо
Для всіх, любі діти, у наших гуртках.
Відкрий своє серце назустріч дитині,
До сяйва зіркового вкажи вірний шлях.

Приспів:

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про позашкільну освіту молоді / Книга керівника позашкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / Упор. З. М. Рудакова; Л. М. Павлова. — Вид. 2-ге, доповнене. — Харків: Торсінг плюс, 2006. — 608 с.

2. Програма розвитку позашкільних навчальних закладів // Освіта України. — 2002. — № 28. — С. 8—9.

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Харченко Вікторія Євгенівна,
асистент кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Луганськ*

Актуальність дослідження. Сутнісною характеристикою життя в сучасному світі стає ситуація швидких змін. Прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і виникнення нових соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей неминуче задають нових параметрів протіканню соціалізації, пред'являючи підвищені вимоги у формуванні нових моделей соціальної поведінки, конструюванні персональної системи цінностей і ідентифікаційних структур особистості.

Сьогодні мало кого потрібно переконувати у важливості економічних знань в житті людини. Економіка стала одним з предметів, який відповідає завданню соціалізації.

Економічну соціалізацію визначають як процес перетворення людини в повноправного члена економічного співтовариства. Якою б не була глибина економічних знань, кожна людина вимушена самостійно вирішувати безліч економічних ситуацій. Висновки, до яких вона при цьому приходить, відображаються на її рішеннях як споживача або інвестора, працівника або під-

приємця і, врешті-решт, на політичних рішеннях. Чим більш усвідомлено і якісно прийматимуться рішення кожним громадянином, тим вище буде його добробут і добробут всього суспільства в цілому.

В нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Виходячи з актуальності **об'єктом дослідження** виступає економічне мислення особистості.

Предметом дослідження є особливості розвитку економічного мислення особистості в умовах позашкільного навчального закладу.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку економічного мислення особистості та визначення шляхів розвитку економічного мислення в умовах позашкільного навчального закладу.

Основний текст.

Аналіз літератури дозволив виявити характеристики категорії «мислення». У філософії воно трактується як узагальнене віддзеркалення, як «обхідний» шлях до осягнення суті, який пов'язаний зі створенням ідеалізації, абстракцій, допущень, гіпотез, цілих конструкцій, зрештою, покликаних охопити суть речей. У психолого-педагогічній літературі мислення (теоретичне) зводять до вміння «діяти без наочної опори, в думці» (В. Давидов), до розвитку аналітичного спостереження й успіхів у формуванні понять (Л. Занков), до позитивної зміни рівня аналізу і синтезу у процесі розв'язування розумових завдань (Н. Менчинська). О. Леонт'єв визначає мислення як вищий ступінь пізнання. Проте за всього різноманіття точок зору, автори сходяться на думці, що мислення — це продукт історичного розвитку суспільної практики, особлива форма людської діяльності.

Є багато підходів до визначення поняття «економічне мислення». Відповідно до одного з них, економічне мислення розглядається як процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей стану економічного життя у вигляді понять у їхній визначеній системі і логічному зв'язку; усвідомлення закономірностей розвитку суспільства; засвоєння емпіричного досвіду, економічних знань і їхнє застосування у свідомій практичній діяльності (Л. Бляхман, К. Улибін).

У педагогічній літературі виділяють три етапи розвитку мислення: формування понять, інтерпретація даних, застосування правил та принципів. Залежно від ступеня освоєння цих етапів виділяють чотири рівні розвитку мислення.

Перший рівень — синкретичний. Учні, які знаходяться на цьому рівні розвитку, характеризуються глобальністю і недиференційованістю суджень, у їхніх висловах відсутні пояснення причин явищ і яка-небудь аргументація. Як правило, їхні думки категоричні і виходять із суб'єктивної впевненості, вони ґрунтуються на неусвідомлюваному наслідуванні чого-небудь.

Другий рівень — інтуїтивний. У висловах учнів цього рівня розвитку, переважає впевненість, яка заснована на судженні авторитетів, усвідомлене наслідування переважає над переконаністю. Тут відчувається вже інтуїтивне оволодіння своїми судженнями і поглядами.

Третій рівень — початок теоретичного узагальнення. У своїх думках учні починають використовувати закони і закономірності, використовують загальні висновки, виразно диференціюють свою і чужу думку, а також систему доказів.

Четвертий рівень — розвиток інтелектуальної ініціативи. У своїх думках учні не просто висловлюють певні погляди, але і прагнуть захистити їх, довести їхню правоту. Самостійність мислення на цьому рівні тісно зливається з переконанням і стає могутнім чинником саморегуляції інтелектуальної діяльності особи.

Економічне мислення — це вищий ступінь людського пізнання економічних процесів в об'єктивній дійсності, яке визначає економічно обумовлені підходи у світогляді і господарській діяльності.

Економічне мислення — це, перш за все, вміння ухвалювати раціональні рішення, тобто діяти в ситуації вибору, усвідомлюючи власну відповідальність за нього. Економічне мислення допускає вміння визначати мету своїх дій, оцінювати виявлені альтернативи, обирати й оцінювати результат свого вибору.

З дитинства людина щодня повинна вирішувати проблему вибору: з якого уроку почати домашнє завдання, яку книгу читати, з ким дружити, як відстояти свою людську гідність і т. п. Не вирішуючи самостійно проблему вибору, дитина привчається отримувати готові рішення і зникає до статусу «утриманця». Економічна поведінка — це дії в постійному виборі з обмеженими ресурсами, які робить людина заради себе, своєї сім'ї, свого співтовариства.

Основу будь-якої економічної діяльності людини складають потреби. Саме вони примушують людину постійно удосконалювати способи виробництва, шукати різні шляхи до створення нових благ. Не було б потреб, не було б і економіки. У економічному світі людські потреби безмежні, оскільки вони постійно зростають, змінюються і не можливо точно їх виміряти в кожен даний момент часу. З іншого боку, — щоб ці потреби задовольнити, необхідні ресурси, які в кожний даний момент часу обмежені, тобто їх завжди менше, ніж необхідно для виробництва благ і задоволення потреб. Через цю невідповідність в економіці й існує проблема вибору. Поведінка людини в ситуації, коли вона намагається знайти єдине з декількох можливих вирішення проблеми, заснована на економічному мисленні. Як вона поводитьсь? Що вона обирає? Причому її вибір має певну мету. З бажанням цю мету досягти, людина намагається передбачити різні альтернативи своїх дій, виробити критерії оцінки цих альтернатив і зробити усвідомлений вибір, оцінивши ці альтернативи. Крім того, економічно мисляча людина буде намагатися визначити ціну свого вибору. Чи не дуже великі ті втрати, які вона має, зробивши свій вибір? Здійснення вибору — це реалізація раціональної, економічної поведінки людини.

Для того щоб оволодіти економічним мисленням та певним рівнем економічної культури, не обов'язково здобувати спеціальну економічну освіту. Такі елементи економічної культури, як потреби, цінності, норми, переваги, інтереси, престиж, мотивація — присутні в усіх сферах суспільного і професійного життя, тому в навчанні важливо інтегрувати різні знання на основі економічного мислення.

Позашкільна освіта та виховання відбувається в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, у відкритій системі соціалізації і розглядаються як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні та розвитку дітей і підлітків.

Головна мета позашкільної освіти та виховання — створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволенні їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, техніко-конструкторської, художньої, декоративно — прикладної, еколого-природничої, туристко-краєзнавчої та інших видів творчості.

У Луганському територіальному відділенні МАН України в секціях «Психологія» та «Практична психологія» було використано ряд заходів щодо розвитку економічного мислення слухачів. Так, протягом 5 років слухачам МАН викладається теоретичний курс з основ економічної психології, де розглядаються такі питання як психологія грошей, кишенькові гроші, ставлення людей до власності, психологія багатства та бідності, психологія підприємництва. Також було розроблено та впроваджено річну програму «Шляхи розвитку економічної свідомості особистості». Протягом року слухачи відвідали декілька тренінгів серед яких «Роль грошей у житті людини», «Як досягти фінансового успіху», «Психологічний тренінг щодо формування ефективної грошової поведінки». Кожен з них розрахований на 16 годин, тобто по 2 години раз на тиждень. У ході опитування слухачи відмічали, що після проходження тренінгів вони змінили своє ставлення до грошей, навчилися більш адекватно себе сприймати, стали більш впевненими у собі.

Таким чином, впровадження відповідних заходів щодо розвитку економічного мислення в учнів позашкільних навчальних закладів сприяє їх ефективній економічній адаптації до ринкових умов. Формуючи економічний спосіб мислення окремого учня, його економічну культуру, кінець кінцем створюється фундамент добробуту суспільства в цілому. Як казав Бернард Шоу: «Економіка — це уміння користуватися життям найкращим чином».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бляхман Л. С. Перестройка экономического мышления. — М: Политиздат, 1990. — 280 с.
2. Визир В. В. Социально-психологический анализ формирования рыночного экономического мышления: Дис. . . . канд. психол. наук: 19. 00. 05. — М., 1994. — 170 с.
3. Губа М. До питання про зміст економічної освіти //Рідна школа. — 1998. — № 5. — С. 40—41
4. Концепція розвитку економічної освіти в Україні //Освіта в Україні. — 2004. — 23 січня. — С. 4—5
5. Корнійчук О. Є. Еволюція формування економічного мислення //Педагогіка і психологія. — 2006. — № 1. — С. 22—29.
6. Медвідь Л. Економічна освіта в контексті формування загальної системи освіти

Україні //Наукові записки Києво-Могилянської Академії. — 2005. — Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — С. 18—22. — Бібліогр.: 11 назв.

7. Медвідь Л. Економічна освіта в Україні. Витоки та розвиток //Директор школи, ліцею, гімназії. — 2007. — № 1—2. — С. 124—131.

8. Улыбин К. А. Современное экономическое мышление. — М.: Политиздат, 1986. — 239 с.

ИНТЕГРАТИВНЫЕ ФОРМЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

*Людмила Григорьевна Смирнова,
методист Института последипломного образования
Севастопольского городского гуманитарного университета*

*Татьяна Александровна Костокрыз,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогического мастерства и практической психологии
Севастопольского городского гуманитарного университета*

В XX веке мир в человеческом восприятии распался на множество «картин», фрагментов, составляющих. В круговороте «тотальной дифференциации» — природа и человек, духовное и материальное, субъективное и объективное, внешнее и внутреннее, чувственное и рациональное, логическое и интуитивное, естественное и искусственное, живое и неживое.

Уже в начальной школе педагогический процесс характеризуется преобладанием ориентации на рационально — логические способы познания, в которых доминирующими являются анализ, членение, деление, упрощение, однозначность, объективизм. Методы познания, опирающиеся на синтез и образное мышление, почти не имеют места в образовательном процессе.

Постоянная апелляция к разуму, опора на абстрактно-логическую стратегию мышления и недогрузка эмоционально-образной сферы привели к разрыву между двумя составляющими культуры — культурой интеллектуально-рациональной и культурой эмоционально-гуманитарной.

Сегодня признается очевидным, что только взаимодействие «двух культур» способно обеспечить полноценное восприятие мира человеком. Наука и искусство, так же как и «образное мышление» и «мышление в понятиях» — это два дополняющих друг друга отношения к окружающему миру, и ни одно из них не в состоянии заменить другого. Понятийно-логическое мышление существует наряду с художественно-образным сознанием — они не существуют раздельно в «чистом виде». Человек обладает не двумя «мышлениями», а единым мышлением, представляющим собой единство всех познавательных функций. В мыслительной деятельности (как в сфере науки, так и в сфере искусства) используются разные по типу элементы, вступающие между собой в различные соотношения [3, 27].

С современных научных позиций синтез «двух культур» будет способствовать интеграции в единое концептуальное целое разнообразных составляющих «феномена человека», естественнонаучного и художественно-гуманитарного типов мышления.

Преодолению разрыва между двумя составляющими культуры будут способствовать междисциплинарные, межпредметные связи. Сегодня все чаще ставится под сомнение сам принцип построения научных дисциплин, что грубо расчленяет сложный объект, весь смысл которого во взаимоотношениях и взаимодействии.

Но если в науке комплексный подход позволяет получить принципиально новые результаты, то нескончаемый спор о целесообразности интегрированного изучения предметов в школе не повлиял сколько-нибудь заметно на традиционные методы обучения. Обособление предметов школьной программы возникло в прошлом веке. Достигнутый к тому времени уровень научных исследований отличался доведенной до предела специализацией. Деление на предметы укоренилось в школе и берется за основу при подготовке учителей.

Ещё в прошлом веке педагоги высказывали предложения об интегрированном подходе к обучению, мотивируя его целесообразность тем, что познание в различных областях науки и искусства приобретает один ребёнок и сведение воедино должно облегчить усвоение разнородных фактов.

В наше время все новые и новые явления заставляют педагогов, психологов говорить о необходимости более серьёзного, чем прежде, отношения к взаимодействию, интеграции дисциплин в образовательном процессе.

Психологические основы межпредметных связей были заложены учением академика И. П. Павлова о динамическом стереотипе и второй сигнальной системе. Физиологическим механизмом усвоения знаний И. П. Павлов считал образование в коре головного мозга сложных систем временных связей, которые он отождествлял с тем, что в психологическом плане ассоциации — это связи между всеми формами отражения объективной действительности, в основе которых лежат ощущения. «Все обучение заключается в образовании временных связей, — пишет он, — а это есть мысль, мышление, знание» [4, 69]. Как правило, предметы и явления реальной действительности, связанные между собой цепью различных обстоятельств, предстают взаимосвязанными и в памяти человека. Встретившись с одним из данных предметов или явлений, человек по ассоциации может вспомнить и другой предмет, связанный с ним. В жизни каждого встречается случай, когда полностью забывается событие, в котором он принимал самое непосредственное участие. Но достаточно напомнить ему или вспомнить самому одно действующее лицо, как все событие отчетливо воспроизводится в памяти. Успех обучения во многом будет зависеть от количества необходимых взаимосвязанных фактов, событий, явлений, помогающих развивать способности воспитанников; быстро и точно воспроизводить в памяти ранее усвоенные знания. В формировании этой способности межпредметным связям принадлежит важная роль. Всякое обучение сводится к образованию новых связей, ассоциаций. Новые знания вступают в многообразные связи (ассоциации) с уже имеющимися в сознании сведениями, которые были получены в результате обучения и опыта.

В свое время Л. С. Выготский в работе «Исследование развития научных понятий в детском возрасте» писал, что «всякая новая ступень в развитии обобщения опирается на обобщение предшествующих ступеней. Новая сту-

пень обобщения возникает не иначе, как на основе предыдущей». Л. С. Выготский экспериментально установил, что предшествующая мыслительная деятельность, способствовавшая формированию обобщений, «не аннулируется и пропадает зря, но включается и входит в качестве необходимой предпосылки на новую работу мысли» [1, 48].

Таким образом, необходимость межпредметных связей в образовании заключена в самой природе мышления, диктуется объективными законами высшей нервной деятельности, законами психологии и физиологии. Многочисленные исследования психологов подтвердили и конкретизировали положение И. М. Сеченова, высказанное им в работе «Элементы мысли»: «Через голову человека в течение всей его жизни не проходит ни единой мысли, которая не создалась бы из элементов, зарегистрированных в памяти. Даже так называемые новые мысли, лежащие в основе научных открытий, не составляют исключения из этого правила» [5, 91]. Психологи установили, что все воспринимаемое человеком оставляет следы в коре больших полушарий головного мозга. Эти следы не бездействуют. Они способствуют возникновению возбуждения и тогда, когда раздражитель, оставивший след, отсутствует. Поэтому человеческая память не только запоминает и сохраняет знания, усвоенные ранее, но и воспроизводит их тогда, когда это требуется. На основании этих особенностей обучения и должно быть построено таким образом, чтобы формировать у учащихся способность воспроизводить ранее усвоенные знания для лучшего запоминания нового материала. Предметы или явления, взаимосвязанные в природе, связываются в памяти человека. Способность памяти запоминать новое на основе ранее известного не должна ограничиваться лишь внутри предметными связями, межпредметные связи дают возможность взглянуть на предмет с разных сторон и прочнее запомнить на основе межсистемных ассоциаций весь предмет или явление действительности. Важнейшими характеристиками запоминания следует считать приемы смысловой группировки учебного материала и выделение смысловых опорных пунктов, смыслового соотношения того, что усваивается в связи с чем-либо уже известным. Овладение приёмом знаний одного предмета при усвоении другого вносит в аналитико — синтетическую деятельность обучающихся большую целенаправленность в решении определённых задач, а также повышает активность самостоятельных методов работы.

Интеграция обеспечивает лучшую организацию мыслительной деятельности обучающихся и, наконец, вырабатывает логическую последовательность в решении как общих, так и частных задач. Естественно, что реализация межпредметных связей не может решить всех сложных задач обучения. Поэтому активная работа каждого учителя по усилению, расширению и углублению межпредметных связей является одним из важных путей в комплексном решении проблем обучения и воспитания школьников, формирования у них диалектического образа мышления.

Сама усложняющаяся жизнь подсказывает педагогам, насколько важно объединять усилия, согласовывать цели, перенимать методики, делиться наблюдениями и выводами. Педагогическая интеграция (лат. *integratio* - восстановление, восполнение, от лат. *integer* — целый) — это реальная возможность осуществить такое объединение. Нужно отметить, что, несмотря на есте-

ственность интегративных идей и на давность попыток их теоретически осмыслить, в педагогике даже нет устоявшегося терминологического аппарата. Показательно, что в двухтомной Российской педагогической энциклопедии нет статьи об интеграции. А в статье о близком понятии — «межпредметные связи» не только не удастся отыскать пояснений по интересующему нас поводу, но и отсутствует определение самого понятия «межпредметные связи». . . Неудивительно, что в литературе рангом ниже царит терминологическая разногласия. Исследователи и педагоги-практики легко манипулируют обозначениями типа «интеграция», «интеграционный», «интегрирующий», «интегральный», «интегрированный», «интегративный», погружая их в чрезвычайно пестрый контекст. Терминологическую проблему усугубляет тот факт, что слов «интегрированный», «интегрирующий», «интегративный», «интеграционный» не приводит и Большой академический словарь русского языка.

Прежде всего нужно подчеркнуть, что в отличие от «межпредметных связей», где акцент естественно ложится на *содержание* преподаваемых дисциплин, **интеграция** (интегрирование) предполагает более глубокое и полное взаимодействие сотрудничающих сторон. Совместные усилия при интеграции осуществляются в целевом, содержательном, инструментальном и процессуальном ракурсах. Особенно важно то, что *результат, достигнутый интеграцией*, — это новое качество, которого объединившиеся педагоги не могли бы достичь, действуя они в одиночку.

Нас в исследовании интересует более глубокая интеграция, основанная на целевых, информационных, энергетических взаимодействиях педагогов. Вообще говоря, в педагогической сфере можно различать несколько уровней интеграции: прежде всего это объединение учащимся опыта, приобретаемого в ходе изучения различных дисциплин — *внутриличностная* интеграция. Далее, в том случае, когда преподаватель в рамках своей дисциплины объединяет материал разных дисциплин, имеет место *внутрипредметная* интеграция. Нас интересует и интеграция *личностная*, рождающаяся как сложение или умножение сил педагогов-единомышленников в ходе совместно проводимого образовательно-воспитательного мероприятия. ***Под интеграцией в нашем исследовании будет пониматься объединение усилий педагогов разных направлений в разработке качественно новых взаимообогащающих программ, направленных на создание развивающей среды для оптимизации социализации учащихся.*** Наконец, если педагогам удастся скоординировать циклы последовательных занятий по разным направлениям, — у нас будут основания говорить о ***метаинтеграции.***

Из принимаемого нами концептуального подхода явствует, что всякая педагогическая интеграция — это сотрудничество, но не всякое педагогическое сотрудничество есть интеграция, ибо ведущей особенностью интеграции выступает её стратегическая направленность не на какие бы то ни было частные проблемы, но на целостное личностное развитие ребёнка. Можно сказать, что педагогическая интеграция — это сотрудничество педагогов во имя целостного личностного развития детей [6, 15].

Мы исходим из того, что интегративные формы работы предоставляют возможность, с одной стороны, не повышая нагрузок, уплотнять материал, а

с другой стороны, разнообразие видов деятельности способно усиливать детскую мотивацию. Особо хочется подчеркнуть, что, нацеливаясь на создание общего позитивного психологического фона — радости, удовольствия, — мы, тем не менее, убеждены, что учащиеся должны приобретать также опыт преодоления серьезных трудностей, а может и огорчений, развивать упорство, учиться сотрудничеству, а не только совместным развлечениям. Лишь в этом случае, став взрослым человеком, наш тогдашний ученик сумеет не только занять своё свободное время, — такой человек будет направлен на саморазвитие, а к другим людям будет относиться с душевной щедростью.

Интегративные формы, мы полагаем, призваны расширить кругозор, умножить способности учащегося радоваться красоте — красоте линий, красок, изобразительных и музыкальных форм, человеческой речи, красоте умелой деятельности, красоте межличностных отношений. Из единства содержания, продуманной согласованности форм, баланса сотрудничества и соперничества должно «прорасти» богатство мировосприятия, обеспечивающее целостность творчески активной личности. Наконец, нет сомнений, что интегративные формы будут способствовать личностному росту не только учащихся, но и самих педагогов.

Значительно нам ясно, что под понятие «интегративные формы работы» подпадут самые различные виды педагогического сотрудничества — отдельные занятия, мероприятия, циклы занятий и пр. (классификацию данных форм ещё предстоит разработать).

Проблема формирования целостного мировосприятия на основе интеграции знаний является актуальной проблемой педагогики. Анализ изученной литературы, педагогического опыта свидетельствует о том, что отдельные аспекты данной проблемы рассматриваются в разных областях науки, но в педагогике специально эта проблема не исследуется.

Не разработана общая теория, которая позволила бы выстроить стратегию формирования целостного мировосприятия в процессе обучения в общеобразовательной школе и внешкольных учебных учреждениях. Отсутствует метод, обеспечивающий внутреннее проникновение языка одного предмета в язык другого предмета и на этой основе знаний и представлений о мире.

Внешкольные учебные учреждения в своей деятельности могут противостоять стандартизации основного школьного образования, расширить, дополнить, индивидуализировать его, предоставив каждому ребенку условия и свободу выбора для творческой самореализации, и тем самым способствовать становлению активной, целостной личности.

Интегративные формы работы во внешкольных учреждениях призваны расширить кругозор, умножить способность радоваться красоте, активизировать творческую мотивацию, формировать целостное мировосприятие у детей.

Опрос педагогов г. Севастополя подтвердил признание ими непродуктивности узкой специализации для личностного развития. И тем не менее как преподавание в школе (за редким исключением), так и во внешкольных учебных учреждениях ведётся фактически исходя из молчаливого предложения, что ребёнок сам как-то сумеет объединить в единое целое разрозненные умения, знания, получаемые от разных педагогов. То есть целостное форми-

рование личности учащегося перепоручается стихии, случаю, естественному ходу вещей. По сути, дети становятся заложниками педагогической специализации. Причём общеизвестно, насколько глубоко и взаимодополнительно связаны в различных сферах процессы дифференциации и интеграции. Только чаще всего дифференциация происходит сама, тогда как для интеграции требуются специальные усилия.

В связи с актуальностью проблемы нами был разработан спецкурс «Интегративные формы работы с детьми в условиях внешкольных учебных учреждений», в рамках которого работала творческая группа.

Ключевой проблемой, положенной в работу творческой группы, выступила препятствующая формированию целостной личности ребёнка узкая специализация в сфере образования.

Исходя из актуальности проблемы были определены основные направления опытно-экспериментальной работы.

ОБЪЕКТ: Деятельность педагогов и учащихся в процессе внедрения в практику работы внешкольных учебных учреждений интегрированных форм работы.

ПРЕДМЕТ: Разработка и внедрение в педагогическую практику интегрированных форм работы.

ГИПОТЕЗА: Интегрированные занятия будут способствовать социализации учащихся, их творческому и целостному развитию.

ЦЕЛЬ: Проверка эффективности применения в практике внешкольных учебных учреждений интегрированных форм работы.

ПРЕДПОЛАГАЕМЫЙ РЕЗУЛЬТАТ: Новые формы интегрированных занятий.

ТВОРЧЕСКИЙ ПРОДУКТ: Разработка планов-конспектов творческих занятий.

Работа велась на базе Центра научно-технического творчества учащейся молодёжи, Дворца детского и юношеского творчества, Балаклавского дома детского и юношеского творчества, Нахимовского творческо-производственного центра и проходила в несколько этапов.

Этапы опытно-экспериментальной работы Базово-интегративный (2005—2006 г. г.)

Содержание работы:

Анализ основных принципов разработки интегративного занятия, проведение обучающих игровых тренингов с педагогами по разработке тематических интегративных занятий, разработка оценочных процедур для определения педагогической результативности.

Основные намечаемые результаты:

Описание структуры интегративного занятия, основных принципов его разработки, характера участия педагогов и детей, технологии подготовки и проведения.

Конструктивно-интегративный (2006—2007 г. г.)

Содержание работы:

Разработка и апробация интегративных форм, объединяющих деятель-

ность отдельных педагогов ВУУ, а также ВУУ и образовательных школ. Анализ их организационно — воспитательной эффективности.

Основные намечаемые результаты:

Создание (описание и оформление) интегративных форм работы с методическими рекомендациями по их реализации.

Методически — обобщающий (2007—2008 г. г.)

Содержание работы:

Методическое обобщение и начало опытного внедрения интегративных форм в работу педагогов, не задействованных в опытно-экспериментальном исследовании.

Основные намечаемые результаты:

Публикация методических материалов, проведение семинаров, научно-практической конференции, круглого стола для распространения опыта.

Методика подготовки и проведения интегрированного занятия в условиях ВУУ

Процесс подготовки и проведения интегрированного занятия в ВУУ имеет определённую специфику и состоит из нескольких этапов: планирование, создание творческой группы педагогов, конструирование занятия и его анализ.

При планировании педагог внешкольного учреждения в соответствии с учебно-тематическим планом программы определяет количество занятий, их тематику и сроки проведения. Это необходимо для того, чтобы избежать элемента спонтанности, случайности в проведении интегрированных занятий. Кроме того, такой подход позволяет педагогу чётко определить роль и место интегрированного занятия в системе занятий первого, второго, третьего и т. д. годов обучения, а также выявить межпредметные интегративные связи с соответствующими базовыми дисциплинами общеобразовательной школы.

На данном этапе также определяется оптимальное количество интегрированных занятий для достижения поставленных целей в образовательном процессе детского объединения. Условно, критериями оптимальности могут выступать необходимость и достаточность рода занятий.

Общая цель любого интегрированного занятия — достижение целостного представления об изучаемом явлении, процессе, которые заявлены в теме или разделе образовательной программы. Если педагог выдвигает цель по ознакомлению обучающихся с теми или иными явлениями по теме или разделу, то в таком случае, интегрированное занятие будет выполнять функцию **вводно-обзорного занятия** по той или иной теме или разделу программы. Если же такое интегрированное занятие проводится в конце изучения темы или раздела, то имеет место **занятие обобщения** знаний, умений и навыков по пройденному материалу, которое является наиболее приемлемым вариантом в логике динамики познавательного процесса: от общего к частному, от частного к общему [2, 29].

Полученные в процессе обучения на спецкурсе знания, умения и навыки позволили педагогам овладеть технологией организации и проведения занятий, разработать и провести интегрированные занятия.

Темы интегрированных занятий, проведённых педагогами ВУУ г. Севастополя (в ряде случаев совместно с педагогами школ):

Тема: *«Родными тропами»*

Педагоги Нахимовского ТПЦ Лебедеко Е. С., Иванов В. А., Евстигнеева С. Я., Солодкова Е. Б., Кориняк Н. Н., Романова Е. В., Беседина Т. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: декоративно-прикладное и изобразительное искусство, краеведение, экология, спортивная радиопеленгация.

Тема: *«Декоративное панно «Морской пейзаж»*

Руководители кружков ДДЮТ Носкова А. А., Белоусова Н. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: живопись, декоративно-прикладное искусство, музыка, природоведение, искусствоведение, биология, география.

Тема: *«Зрительные иллюзии в одежде»*

Педагог ЦНТТУМ Макиенко А. Ф.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, дизайн, моделирование, эстетика, информатика, история.

Тема: *«Коллективная работа по изготовлению изделий из бумаги и глины»*

Педагоги ЦНТТУМ Сорокин В. А. и Лобанова Т. К.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, художественный труд, материаловедение, история.

Тема: *«История узелкового плетения»*

Руководитель кружка «Макраме» Балаклавского дома детского творчества Веребчан Л. В.

Привлекаемые виды искусства и образовательные направления: изобразительное искусство, художественный труд, эстетика, история, география, страноведение, материаловедение.

Руководители фольклорного коллектива «Калинка» ДДЮТ Сагань Г. В., Ашихина О. Е., Богдан Л. А., интегрировали хореографию с элементами украинознания, фольклора, истории, краеведения.

В процессе опытно-экспериментальной работы педагогами ВУУ были разработаны материалы интегрированных занятий по темам: «Использование приёмов ИЗО (ритм, контраст, гармония) в формировании образа вязаного изделия», «Осенняя природа в искусстве», «Сказочно-музыкальный образ в пластике танца», «Неразгаданная планета» и др. Обмен мнениями, передача опыта педагогов по разработке и внедрению интегрированных форм работы с детьми состоялись на городском семинаре и за «Круглым столом».

Для анализа интегрированных занятий были разработаны анкеты.

Цель анкетирования — изучение и оценка результативности интегрированного занятия. Содержание анкет различалось в зависимости от респондентов (педагоги, родители, дети).

У педагогов-экспериментаторов с помощью анкетирования выяснялись проблемы и трудности, связанные с организацией и проведением занятия; а также их мнение о влиянии интеграции на повышение их собственной профессиональной компетентности и развитие навыков конструктивного сотрудничества.

Педагогам, присутствовавшим на занятиях в качестве зрителей, предлага-

ли оценить уровень педагогического мастерства коллег и степень влияния занятия на развитие учащихся.

У родителей выяснялись их мнения относительно пользы таких занятий для детей, а также их готовность оказывать помощь педагогу в подготовке и проведении занятий.

У детей выяснялась удовлетворённость занятием, а также анализировалось, оказало ли оно активизирующее влияние на ребёнка, а именно, в каком качестве он хотел бы участвовать в подобных занятиях.

Стандартизированное наблюдение за активностью детей на занятии проводилось по схеме, разработанной психологом Л. А. Ясюковой [6, 37], и осуществлялось родителями, приглашёнными на занятие и прошедшими соответствующий инструктаж.

Для планирования интегрированного занятия была разработана схема, использование которой помогло педагогам осмысливать предстоящую совместную деятельность. Она позволяла выработать единый подход к теме занятия, определить педагогические цели и задачи, найти методы и приёмы их реализации; структурировать написание собственного раздела сценария каждым участником и разработать единый сценарий интегрированного занятия в целом.

Сравнительный анализ анкетных данных педагогов, как проводивших, так и присутствовавших на занятиях в качестве зрителей, а также родителей показал единство мнений по вопросу пользы интегрированных занятий, их положительного влияния на развитие детей. Единодушны педагоги (экспериментаторы и «зрители») в том, что совместные усилия по подготовке и проведению подобных занятий повышают профессиональную компетентность и развивают навыки конструктивного сотрудничества. Тем не менее, полученные результаты при обработке анкет педагогов-экспериментаторов показали, что 37% испытывали трудности в разработке единого сценария занятия, 23% — в подключении детей к подготовке занятия, 19% — в согласовании темы, целей и задач. Однако, несмотря на трудности, 90% педагогов считают, что сумели реализовать задуманное полностью в процессе занятия и лишь 10% — частично. 90% педагогов считает целесообразным включать интегрированные занятия в собственные образовательно-развивающие программы. Они также считают, что освоение соответствующей технологии требует времени, и на этапе обучения педагоги реально могут организовывать подобные занятия не чаще 1—3-х раз в году.

Обработка результатов стандартизированного наблюдения позволяет оценить эффективность отдельных блоков занятия, а также особенности эмоциональной включённости, речевой и двигательной активности детей. Во время занятия до 80% детей активно включались в работу. Выявились значительные различия в степени активности учащихся по отдельным блокам занятия в зависимости от их содержания. Блоки занятий, в которых педагоги использовали диалог, беседу, игру, творческие коллективные задания, обсуждения, вызывали у детей интерес, эмоциональный отклик, стимулировали активность. В блоках занятий, где доминировали монологи педагога или выступления отдельных учащихся, общая активность и эмоциональная включённость детей резко снижались.

Обработка анкет детей, участвовавших в занятиях, говорит о том, что им не только понравились занятия, но и многие (60 — 70%) хотели бы видеть себя на подобных занятиях в активной роли — ведущего или помощника ведущего.

На основании самостоятельно проведённого анализа интегративного занятия каждым педагогом можно сказать, что занятие подобного типа отличается от традиционного прежде всего тем, что оно выступает как средство решения педагогических задач по совершенствованию содержания, методов, приёмов работы, позволяет достигать качественно новых результатов. Благодаря объединению детей из разных кружков, обладающих различными способностями и предметными навыками, разных возрастов, в процессе совместной деятельности у них существенно расширяется сфера общения и развиваются коммуникативные навыки. Особенно следует отметить тот факт, что у детей на таких занятиях появляются и желание, и возможность проявлять свою активность и самостоятельность.

Исследование подтвердило основные положения гипотезы: педагогическая интеграция содействует повышению педагогической и методической компетенции, улучшению психолого-педагогических условий для социализации учащихся через творчество.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Исследование развития понятий в детском возрасте // Воображение и творчество в детском возрасте. — М., 1991. — 118 с.
2. Иванченко В. Н. Занятия в системе дополнительного образования детей. — Ростов-на Дону: Учитель, 2007. — 288 с.
3. Морен Э. Утраченная парадигма. — Киев, 1995. — 200 с.
4. Павлов И. П. Полн. собр. соч. 2-е изд. — М. — Л., 1951. — 253 с.
5. Сеченов И. М. Элементы мысли. — М., 1968. — 198 с.
6. Учимся творчеству // Интегративные формы работы в сфере дополнительного образования. — СПб., 2003. — 133 с.

КУЛЬТУРНИЙ САМОРОЗВИТОК ДИТИНИ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Горшкова О. Г.

*доцент кафедри теорії та методики виховання комунального закладу
«Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»,
канд. пед. наук*

Кінець ХХ століття був відзначений зміною наукових і педагогічних парадигм, одна із яких орієнтована на культуру. Проаналізувавши праці вчених: Ш. О. Амонашвілі, М. О. Бердяєва, І. Д. Беха, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, І. А. Зязюна, Майкла Коула, Н. Б. Крилової, В. М. Розина, ми приходимо до висновку, що *культура людини* — це форма соціального життя, для якого характерні сталі засоби поведінки й вирішення проблем, певні типи соціальних відносин, специфічне розуміння дійсності. Таке визначення дає

нам розуміння, що на перший план замість біологічних факторів виступають соціальні відношення (комунікабельність і комунікативність) й особливість культурної свідомості особистості. Отже, в кожній культурі людини (а це стосується і дитини) треба розрізнити:

— *життєве середовище*, яке базується на різних життєвих ситуаціях, умовах, подіях;

— *соціальне середовище*, яке охоплює соціальні відносини, основні форми комунікацій і типи соціалізації;

— *засоби вирішення життєвих задач і проблем* (знакові способи, і індивідуальна діяльність, спільна діяльність тощо);

— *структури свідомості, розуміння й осмислення*.

Вищезазначене призводить до висновку, що люди, а особливо діти, красиві своєю несхожістю, неповторністю. Вона надає особливість, колорит, оригінальність, багатство єдності дитячого колективу. Це ставить перед керівником гуртка складне завдання — навчити кожного свого вихованця бачити «родзинку» в іншому й знаходити її у собі, радіти особливим досягненням іншого при повній відсутності заздрості; це надає можливість культурної самоідентифікації особистості дитини у різноманітній діяльності, яку вона обирає добровільно, що сприяє формуванню її внутрішнього культурного поля.

Треба зазначити, що *культура* — це не сфера дозвілля, яка зводиться до соціоцентристського підходу до культури взагалі. Вона має наступні властивості:

— символізм, означеність і осмисленість артефактів, якими людина користується й які отримує в процесі діяльності;

— особливий ціннісний характер взаємовідносин між людьми, який так чи інакше впливає на діяльність;

— особливі психологічні параметри такої діяльності (рівень організації, спрямованість на досконалість і досягнення найвищої якості, творчий характер, індивідуальна значимість).

Таким чином, культурна діяльність — складний, постійно мінливий, у залежності від культурного контексту, спосіб існування й самовиявлення індивідуальності, унікальна форма існування дитини, підлітка у різноманітних і різностильових її просторах.

Сьогодні свідчить, що становлення особистості відбувається не шляхом присвоєння культурних цінностей, а шляхом їх творення. На це вказує М. О. Бердяєв: «...культура не есть осуществление нового бытия, она есть осуществление новых ценностей». [1, с. 164]. Дитина повинна обов'язково створювати цінності не тільки для культури, але й для тих, хто їх ще не відкрив, бо це є обов'язковою умовою становлення особистості у позашкільному педагогічному процесі. За словами Е. В. Ильєнкова, «...действительная личность обнаруживает себя тогда и там, когда и где индивид в своих действиях и в продукте своих действий вдруг производит результат, всех других индивидов волнующий, всех других касающийся.» [2, с. 412]. Мова йде не тільки про індивідуальні внески в культури молодих талантів — всі види і жанри мистецтва мають багато прикладів раннього професійного включення

талановитих і обдарованих дітей у реальні художні процеси (а також у спорт і науково — технічну творчість). Суть є в тому, що дитинство й отрочтво, як прояв людської культури, самоцінні самі по собі: дитина — також, як і дорослий, носій культури, агент, діяч. Тільки функції їх у ній різні. Так, у дитинстві й отрочтві відбувається визрівання майбутньої культурної форми. Це є часом становлення індивідуального, культурного способу життя. І кожна із вікових культур — складна дитячодоросла форма життєдіяльності, яка відбувається за механізмами культурного відбору і пошуку особистісно значимих ідей і цінностей.

Отже, робимо висновок, що індивідуальні практики, ситуації й діяльність — повноправні елементи культури та механізми її розвитку.

Щоб цей процес відбувся, було запропоновано педагогам позашкільних закладів упровадити у свою діяльність технологію *концентрованого навчання* (автор О. Остапенко). *Концентроване навчання* — це спеціально організований освітній процес, при якому відбувається отримання вихованцями більшої кількості корисної інформації без збільшення навчальних годин, а за рахунок її систематизації. Пам'ятаючи, що позашкільна освіта повинна бути ненудною, не примусовою, а цікавою й приносити задоволення, педагогами позашкільля були опановані наступні моделі навчання, які входять до даної технології: «занурення» у предмет, який добровільно, виходячи із своїх можливостей, зацікавленості і потреб, обрав вихованець (М. П. Щетінін), тематичне «занурення» або «занурення» в образ (С. О. Терскова, О. В. Шубіна), евристичне «занурення»; сучасні діти хочуть бути особливими, мислити самостійно, люблять змагатися, творити (О. В. Хуторський), «занурення» в культуру; вони вчать вести діалог, бути відповідальними, вільними у своєму виборі цінностей, гармонійними й органічними, красивими, потрібними й значимими для інших (О. Б. Євладова). Ці моделі спрямовані на самостійне створення вихованцями нових творчо-освітніх продуктів: програм, проєктів, приладів, анімаційного кіно, спектаклів, різноманітних технічних моделей, костюмів тощо. Обов'язкові компоненти технології — групові та колективні способи, методи реконструкції та демонстрації, в основу яких покладено взаємонавчання. Воно відбувається наступним чином:

«Я навчаюсь»	Репродуктивний рівень
«Я навчаюсь учити»	Рівень опанування методичними знаннями
«Я навчаю»	Рівень взаємонавчання

Наведемо приклад таких поетапних дій в роботі театру моди «Таїс» (керівник педагог-методист Масунова Т. Г), існуючого на базі ЦДЮТ м. Енергодар Запорізької області.

На першому етапі створення колекції моделей національного українського одягу ХУШ століття, педагог розповідає вихованцям про культуру цю-

го періоду, основне призначення одягу, особливості деталей костюмів у представників різних прошарків населення. Демонструє зразки одягу даного історичного періоду через слайд-кіно.

На другому етапі вихованці опановують історичні дані про методи виготовлення національних костюмів, створюють сучасні лекала і виготовляють моделі, стилізовані під ХУШ сторіччя.

На третьому етапі створюють сценарій демонстрації своїх моделей публіці, підкреслюючи історичний характер запропонованих костюмів.

Позитивним у такій діяльності є те, що вона стає особистісно значимою для дитини. Вона сприяє формуванню у неї навичок осмисленого підходу до того, що вона робить. Навчає її взаємодопомозі й взаємопідтримці, а також відповідальності за кінцевий результат. Вона дає можливість звільнити дитину від замкненості, подолати її відокремленість. У такому процесі вихованці стають активними учасниками будь-якої ситуації, яка надихає на пізнання, розуміння й оцінювання культурних цінностей. Педагог-позашкільник, спостерігаючи за процесом взаємонавчання, має можливість виділити більш обдарованих дітей.

У процесі впровадження у практику цієї технології треба звертати увагу на вікові особливості розвитку вихованців. Так, до шести років іде активне осмислення дитиною своєї особливості, і відбувається цей процес інтуїтивно через доброзичливе сприйняття всього зовнішнього культурного середовища як даності. Для даного етапу характерна культурна діяльність у наступних формах — мистецтві, рольових іграх, предметній актуалізації інтересів, діалозі в спілкуванні з ровесниками, дорослими, вільній фантазії, інтуїтивному засвоєнню норм і зразків поведінки та діяльності. Саме на цьому етапі відбувається перший пік дитячої художньої творчості як нічим не обмеженого індивідуального втілення культурних практик.

Приблизно до 12 років відбувається ситуативно образне засвоєння культурних норм, які потроху відтісняються розвитком обміркованого й критичного відношення до середовища, оточення та самого себе. Осмислення «уже-не-дитина» і «ще-не-підліток» все більш виявляється як опозиційне. Змінюється потреба в автономності душевного життя та її збереження. Формується сфера таємного, різного роду секретів і таємниць, підліток оточує себе особистими артефактами, які приховує від оточуючих. Це — час, коли дитині життєво необхідний особистий культурний простір (свій стіл, своя кімната, своє місце серед гуртківців тощо).

Приблизно до 15 років, на тлі більш інтенсивних процесів самовизначення й самовираження відбувається поглибленість автономності культурного саморозвитку. Мета — отримання самостійності. Це — інтенсивний етап зростання. У підлітків формується подвійне відношення до субкультур дорослих. З одного боку вони прагнуть наслідувати у дорослих деякі елементи їх субкультур (мова, норми спілкування, манери й взірці поведінки, звички, традиції, життєві установи), а з іншого — зберігають свою автономність.

Приблизно в 16—18 років відбувається генерація того, що накопичувалося раніше: подолання кризи культурного самовизначення й самовиразу, отримання досвіду різноманітних культурних практик; перед молодого людиною чітко визначається його призначення у культурі (місце в житті). Головна

мета — оволодіння професійними навичками для найбільш повної самореалізації й самоусвідомлення.

У цих перетинаючихся вимірах соціуму й культурних практик підліток живе та діє, тут він нарощує свій різноманітний і завжди суперечливий культурний досвід, намагаючись знайти особистий стиль поведінки.

Ось чому, одним із завдань педагога позашкільного закладу, до якого приходить дитина, є налагодження доброзичливих відносин і взаємодіячі. Саме, взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємотурбота, взаємодовіра створюють органічну єдність між вихователем і вихованцями. Це є одним з кроків на шляху культурного саморозвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. Смысл истории. М: Мысль, 1990. — С. 164
2. Ильенков Э. В. Философия и культура. М.: Политиздат, 1991. — С. 412

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У XXI СТОЛІТТІ

Калашиник Н. Г.,
директор Козельщинського будинку дитячої та юнацької творчості
Бутенко О. В.,
методист Козельщинського БДЮТ

Практика сьогодення показує, що на сучасному етапі свого становлення позашкільна освіта потребує глибокої реорганізації і суттєвих змін. Глобальні соціальні проблеми людства, державно-моральна криза в державі привели до зниження рівня суспільної та особистої моралі. Як наслідок — соціальна деградація значної кількості дорослого населення, наркоманія і алкоголізм серед молоді та підлітків, прояви неадекватної поведінки, цинізм та жорстокість серед школярів. Це, в свою чергу, вимагає від позашкільної освіти вироблення таких стратегічних напрямків, що в повній мірі реалізовували б завдання формування духовно і морально зрілої особистості — повноцінного громадянина своєї держави. Саме в позашкільному навчальному закладі для цього є всі потенційні можливості.

Система позашкільної роботи повинна відповідати моральним і духовним законам розвитку світу. Сьогодні вона не може бути такою, як 10—15 років тому, бо потребує удосконалення змісту, форми і методів навчально-виховної діяльності, в центрі якої повинен бути вихованець із його потребами, запитаними та інтересами.

Важливими чинниками успішної позашкільної роботи є, на нашу думку, по-перше, належне кадрове забезпечення, і, по-друге, міцна матеріально-технічна база позашкільного навчального закладу. Це два основні важливі, без яких неможливо забезпечити ефективність і якість позашкільної освіти.

Від педагога-позашкільника як центральної фігури у позашкільному навчально-виховному процесі залежить вся організація творчої і корисної діяльності вихованців. Це повинна бути людина, яка працює з дітьми за покликанням,

любить їх, близько сприймає їх проблеми, радіє їх успіхам. Разом з тим, це людина вмінючі, творча, ініціативна, яка передаватиме дітям свої знання і вміння та завдяки власному професійному росту зможе забезпечувати постійно зростаючий рівень творчих потреб вихованців. Талант, як вищий прояв здібностей, — це дар людині від Бога. А педагогічний талант — це ще і розуміння великої відповідальності за долю вихованця — майбутнього держави. Це повинен усвідомлювати кожен педагог, який працює в системі позашкільної освіти.

Матеріально-технічне забезпечення сучасного позашкільного закладу повинно включати все необхідне обладнання, устаткування та інвентар для різних форм організації дозвілля дітей (гурткової, клубної, секційної та ін.). Це спеціально обладнані кабінети і майстерні для занять з декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, тренувальні зали для занять з різних видів спорту, краєзнавства та туризму. Музики та хореографії.

У позашкільному закладі дитина повинна відчувати себе затишно. Цьому сприяє не лише морально-психологічний клімат, доброзичливе ставлення педагогів, а й естетичний вигляд навчальних кабінетів і залів (меблі, озеленення, декоративні елементи, виставкові експозиції і ін.)

Позашкільною освітою в закладах охоплені діти різних категорій. Але матеріально-технічна база для дітей із забезпечених сімей, які мають вдома сучасну комп'ютерну техніку, аудіо- та відеоапаратуру, вкрай слабка і неспроможна задовольнити їхні потреби та інтереси.

Для ґрунтового оволодіння знаннями, вміннями та навичками з певних видів творчої діяльності необхідне забезпечення позашкільного закладу спеціальними впорядкованими посібниками. Теоретично-практичний матеріал повинен доповнюватись цікавими схемами, вікторинами, ігровими завданнями, ілюстраціями та ін. Звичайно, творчий педагог, який працює над підвищенням свого рівня і дбає про задоволення інтересів дітей, знаходиться у постійному пошуку нової інформації, використовуючи методичні розробки, рекомендації, матеріали газет та журналів, але забезпечення підручниками з позашкільної освіти систематизувало б навчальний матеріал і значною мірою покращило б навчально-виховну роботу з дітьми.

Зміст позашкільної освіти, на нашу думку, повинен в повній мірі сприяти підготовці юнаків та дівчат до майбутнього трудового життя, сприяти професійному вибору. Необхідно визначити чіткі орієнтири у напрямку трудового виховання, привчання вихованців до праці. Тому при формуванні мережі позашкільного закладу доцільно звернути увагу на відновлення роботи гуртків столярної, токарної справи, лозоплетіння для хлопчиків; кулінарій, вишивки, в'язання, пошиття одягу для дівчаток.

Продовжуючи ремесла дідів і прадідів, зміцнюється духовний зв'язок з минулими поколіннями, що і становить міцність нашої держави. Слід врахувати, що крайні потрібні не лише співаки й танцюристи (на що здебільшого орієнтуються позашкільні заклади), але, в першу чергу, повноцінні громадяни, які мету свого життя вбачають у створенні продуктів праці власними зусиллями, завдяки здобутим практичним умінням.

Щоб підняти престиж і значимість позашкільної освіти, доцільно надати закладам право на видачу документів випускникам, що дають гарантоване право на працевлаштування відповідно до здобутого профілю. Батьки і вихо-

ванці повинні бути впевнені у тому, що позашкільний заклад у своїй діяльності орієнтується не тільки на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, а й дає можливість для подальшого їх працевлаштування за обраною спеціальністю відповідно до отриманих знань і умінь.

Особливої уваги заслуговує питання запровадження в позашкільному закладі єдиної системи духовно-морального виховання. Нам треба замислитися: як, яким чином без Бога в душі, духовно збіднені та розгублені, наші діти зможуть встояти у сучасному жорстокому світі? Реалізацію цієї мети вбачаємо через введення в систему навчально-виховної роботи позашкільного закладу наскрізної програми «Основи моралі та етики» (на основі знайомства учнів із православною культурою та традиціями). Важливо сформуванню у дітей розуміння того, що саме вищі цінності, дотримання законів християнської моралі, наповнюють наше життя особливим

значенням, повнотою і духовністю. Необхідно розвивати у вихованців здатність до співчуття, співпереживання, вводити учнів у традиції православних свят, виховувати любов до культурної спадщини українського народу через розкриття змісту православного мистецтва: музики, іконопису, архітектури, літературних джерел і ін. Цю роботу повинен проводити підготовлений педагог (директор, методист чи психолог), який впроваджуватиме наскрізну програму через всю систему гурткової роботи в закладі. Цим забезпечуватиметься можливість реалізації основної ідеї та виховних завдань позашкільного закладу, що визначатиме стиль його діяльності і охоплюватиме всіх учасників навчально-виховного процесу.

Враховуючи духовно-моральний стан суспільства, безвідповідальне ставлення окремих батьків до виховання дітей і, як наслідок, — збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у кожному регіоні, на нашу думку, позашкільний заклад повинен стати ще й притулком для цих дітей, дитячим будинком. Для цього є можливим створити всі необхідні умови: проживання дітей з нічним перебуванням, навчання у місцевій школі, догляд вихователів, організована робота в гуртках, що сприятиме проведенню занять за інтересами і професійній підготовці. Вважаємо, що лише за таких умов позашкільний заклад може в повній мірі реалізувати своєю соціально-реабілітаційну функцію.

З метою доступності позашкільної освіти доцільно було б створити не лише філіали гуртків на базі сільських шкіл району, а й окремі філіали Будинку дитячої та юнацької творчості за профілями (технічний, еколого-натуралістичний, туристично-краєзнавчий, декоративно-прикладного мистецтва та ін.)

ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

*О. В. Литовченко,
канд. пед. наук, зав. лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту
проблем виховання АПН України*

Сьогодні, у час науково-технічного прогресу, високих технологій і т. д., виховання молоді є провідним питанням, від вирішення якого залежить май-

бутне як у масштабах країни, так і у світових масштабах. Відомий вислів: «Людина освічена, але не вихована, може принести згодом більше шкоди, ніж користі» — коментарів не потребує.

Виховання є процесом, який супроводжує людину протягом усього життя, хоча сила виховного впливу, звичайно, змінюється в залежності від віку, соціального статусу і т. д.

Виховання здійснює вирішальний вплив на формування характеру людини, визначає її світогляд, обумовлює процеси соціального становлення. Проте, не завжди визначає позитивний результат. Професор і дитячий психіатр Джені Сандерс-Вудстра в своїй прощальній промові (1987) сказала наступне: «Все, що знаходиться в стані стрімкого розвитку, знаходиться в стані підвищеної вразливості». Це означає, що **на всіх суб'єктах виховання дитини (батьках, педагогах) покладено значну відповідальність** за кожний здійснений крок у досягненні мети.

Теоретичні основи виховання та розвитку особистості розроблені І. Бехом, О. Сухомлинською, О. Кононко, К. Чорною та ін. Різні аспекти виховання та соціалізації учнів у позашкільних навчальних закладах відображені у працях О. Биковської, С. Букреєвої, В. Вербицького, А. Золотарьової, Л. Ковбасенко, Б. Купріянова, Л. Логінової, С. Мартової, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін. Проте, розробка теоретичних основ суттєвих аспектів функціонування та розвитку позашкільної освіти в Україні, реалізації її соціальних функцій не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є, по-перше розгляд основних підходів до сутності категорії «виховання», деяких парадигм виховання, по-друге, короткий аналіз соціальних функцій позашкільної освіти.

Розглянемо визначення сутності категорії «виховання», які є різними, проте однаково правомірними.

Виховання (у широкому розумінні) — це зовнішнє спонукання до розвитку й реалізації психічної, соціальної та фізичної активності людини; є провідним чинником становлення особистості в процесі онтогенезу [1].

Виховання розглядають також як процес соціалізації індивіда, становлення і розвиток його як особистості на протязі усього життя в процесі власної активності і під впливом природного соціального і культурного середовища, у т. ч. спеціально організованої, цілеспрямованої діяльності батьків і педагогів; надбання індивідом суспільно визнаних і схвалюваних даним суспільством соціальних цінностей, моральних і правових норм, якостей особистості і зразків поведінки у процесі освіти. Змістова характеристика виховання втілюється зрештою в категоріях права, моралі [4].

Існує визначення **виховання** як цілеспрямованого впливу на формування якостей особистості, на становлення її поглядів, почуттів, інтересів, мотивів, переконань. Виховання здійснюється, насамперед, через вплив на організацію діяльності та відношень вихованця [3].

Педагогіка як наука про виховання на даний час має у своєму арсеналі певні парадигми, відповідно до яких здійснюється виховний процес. Кожна з парадигм знаходить своє застосування за певних умов. Розглянемо деякі парадигми.

Педагогічна парадигма

Концепція педагогічної парадигми полягає в тому, щоб виховувати людину з використанням зовнішньої системи примусу. Внутрішнє протиріччя педагогічної парадигми полягає в тому, що виховуючи примусом, ми говоримо про свободу творчості. Неможливо виховати вільну особистість, якщо у процесі виховання відсутня свобода. (С. Банніков)

Акмеологічна парадигма

Згідно акмеологічної парадигми, у процесі виховання людині варто надати максимальну допомогу в розкритті її індивідуальності, реалізації потенційних можливостей, допомогти піднятися на власну вершину (асме — вершина). Такий підхід має яскраво виражену творчу спрямованість, знаходить застосування в гуманітарних сферах. У ставленні до людини проявляється максимальна індивідуальність. Від викладача в цьому випадку вимагається бути Особистістю з великої букви. Необхідно мати не тільки спеціальну, але й психологічну підготовку. Це дано далеко не кожному.

Комунікативна парадигма

Концепція комунікативної парадигми передбачає спілкування й взаємне удосконалювання групи людей з однієї предметної сфери, приблизно однакових за рівнем розвитку. У процесі взаємного спілкування відбувається обмін інформацією, знаннями й уміннями, удосконалювання людей. У науковій сфері це реалізується різноманітними симпозиумами, конференціями, семінарами тощо. Комунікативна парадигма також лежить в основі різних групових психологічних тренінгів. (В такому випадку роль викладача виконує керівник тренінгу. Крім знання предметної області, від такої людини вимагається комунікабельність, розумний конформізм, коректність у спілкуванні.) Для досягнення мети необхідно, щоб учасники такого процесу (який також можна розглядати як виховний) були зацікавлені в ньому. (С. Банніков)

Найбільш доцільним, на думку провідних вітчизняних вчених, є **гуманістичний підхід до виховання**, який полягає у визнанні людини самоцінністю. У природі людини закладений потенціал до безперервного розвитку, прагнення до самоактуалізації. У контексті підходу важливо, що внутрішній феноменальний світ людини впливає на її поведінку не меншою мірою (а іноді більшою мірою), ніж зовнішній світ і зовнішні впливи. **Будь-який вплив на особистість (педагогічний, терапевтичний) має виключати пряме втручання.** Будь-яка взаємодія між двома особистостями має будуватися на принципі рівноправності, поваги до іншої особистості (навіть якщо одна з них особистість у процесі становлення, наприклад, дитина). **При виникненні проблеми варто створити для вихованця поле вибору, але залишити вибір за ним. Людина як особистість має уміти робити власний вибір і нести за нього відповідальність самостійно.**

Гуманістичний підхід до виховання відображено у сучасних наукових концепціях (Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів), відповідних нормативних документах (Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1—12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», затверджена Наказом МОН України №1133 від 17. 12. 2007 р.).

Щодо **змісту виховання** Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів визначає базовими гуманістичними цінностями, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, **добро, відповідальність, совість** [2]. У Програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1—12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» сучасний зміст виховання розглядається як науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її **ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе**.

Підкреслимо: не зважаючи на те, що виховання здійснюється в різних соціальних інститутах, найбільш важливим серед них є сім'я. Загальноосвітня школа, з одного боку, має пріоритети щодо реалізації виховної функції (дитина проводить у школі значний час), з іншого боку, постійне підвищення вимог до освітнього рівня учня, ускладнення змісту навчання (починаючи з дошкільної ланки), залишає вихованню значно менше часу й уваги.

Позашкільні навчальні заклади мають значні можливості щодо виховання дітей та молоді, що обумовлено специфічними організаційними, змістовними характеристиками, соціальними функціями. З метою розуміння педагогічних можливостей цієї ланки освіти у сфері виховання особистості необхідно, як мінімум, визначити її соціальні функції та соціальне призначення.

Соціальні функції позашкільної освіти — це її очікувані результати, що віддзеркалюють уявлення про позашкільну освіту як соціальний інститут. Можливо виокремити три основні соціальні функції позашкільної освіти. *Перша* соціальна функція передбачає освітньо-культурний розвиток особистості, прилучення її до загальнолюдських і національних цінностей. *Друга* — полягає у створенні умов для професійного самовизначення особистості, набуття нею соціально значущих умінь та навичок, соціального досвіду, необхідного для її позитивної соціалізації. *Третя* функція позашкільної освіти полягає у розвитку особистості як індивідуальності з притаманними їй потребами, інтересами, здібностями; розвитку її здатності до самопізнання, самовиховання. І перша, і друга, і третя розглянуті функції ключовим поняттям мають «розвиток особистості», що є тісно пов'язаним з вихованням.

Не ставимо за мету в межах цієї статті розглядати конкретні виховні можливості позашкільних навчальних закладів, які є значними і обумовлені різними чинниками: статутом, концепцією конкретного закладу, педагогічним складом та ін. Розглянемо **основні пріоритети, які є спільними для різних освітніх установ** і визначені Міністерством освіти і науки України (Лист №1/9—513 від 13. 08. 2008 «Про проведення у 2008 р. серпневих конференцій педагогічних працівників загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів»). Визначені пріоритети можна узагальнити у вигляді наступних тез:

— **Виховна робота** у навчальних закладах повинна базуватися на традиціях і звичаях Українського народу, вихованні високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до Державних символів України.

— **Соціальне здоров'я дітей та молоді** значною мірою залежить від того, як вони проводять вільний від навчання час. Відтак необхідно організувати цілісний освітній простір, який створив би умови для наповнен внутрішнього

світу підлітка ціннісним змістом. Зростає роль позашкільних навчальних закладів як координаційних центрів виховної та організаційно-масової роботи в селі (селищі), мікрорайоні, районі, місті, області.

— У центрі уваги практичних психологів і соціальних педагогів мають бути **питання психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей і підлітків**; явище соціального сирітства; профілактика випадків фізичного і психологічного насильства, образ, недбалою і жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми, експлуатації, включаючи сексуальні домагання, втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин та до екстремістських релігійних психокультурних угруповань і течій тощо.

— **Формування у дітей та молоді толерантної поведінки** на основі організації громадянського діалогу, формування активної життєвої позиції.

— У центрі уваги має стати формування дієвої системи стимулювання обдарованої молоді та її наставників (на розв'язання цих питань спрямована Державна цільова соціальна програма роботи з обдарованою молоддю на 2007—2010 роки), **забезпечення ефективної діяльності загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів щодо створення умов для розвитку особистості** тощо.

— **Особливої уваги та турботи потребують діти з особливими освітніми потребами**. Враховуючи актуальність запровадження інтегрованого, інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, необхідно проаналізувати стан теперішніх умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів до загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів (обладнання ліфтами, підйомниками, пандусами, поручнями приміщень тощо) з метою інтеграції дітей зазначеної категорії в загальноосвітній простір.

Зважаючи на те, що позашкільна освіта, яка має значні можливості у сфері виховання особистості, що підтверджені практикою, володіє також значним потенціалом у цьому контексті, вимагають відповідного наукового обґрунтування моделі, які є сьогодні соціально необхідними.

Перспективний напрям дослідження лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання АПН України пов'язаний з умовами, напрямками **оптимізації виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів**. Вирішуючи завдання дослідження необхідно, насамперед, проаналізувати сучасний стан проблеми, що передбачає визначення критеріїв оцінки. Якщо говорити у цьому зв'язку про **вихованість особистості** як показник якості виховання, необхідно враховувати:

- по-перше, питання взагалі кількісного виміру вихованості залишається дискусійним (на думку деяких фахівців, про вихованість можливо говорити лише узагальнено, без конкретних кількісних показників);

- по-друге, вимірюючи вихованість учнів, важко визначити якою мірою її визначає вплив саме позашкільного закладу, адже кількість і значимість інших чинників є вагомим;

- по-третє, неможливо розглядати виховання, виховні моделі лише глобально, на рівні закладу і застосовувати до всіх учнів, адже саме індивідуальний підхід забезпечує індивідуальну своєрідність у розвитку дітей; **без врахування індивідуальних особливостей дитини педагогічний вплив може здійснити на нього зовсім не той вплив, на який розраховував педагог.**

Матеріали статті не висчерпують проблеми повною мірою, узагальнено представляють лише деякі її аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Наук. видання. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
2. Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів // Шкільний світ. — 2005. — № 45. — С. 4—11.
3. Гликман И. З. Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — 176 с.
4. Краткий психологический словарь. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — 512 с.

ПАРТНЕРСТВО КЕРІВНИКА ГУРТКА І БАТЬКІВ ВИХОВАНЦІВ ПАЛАЦУ

*Тихонова Ірина Іванівна,
директор Палацу дитячої та юнацької творчості
Солом'янського району м. Києва*

В сім'ї формуються ті якості, які ніде, як у сім'ї, не можуть бути сформовані. Порядність, доброта, відповідальність, чемність, уява про прекрасне, вміння та бажання працювати, здоровий спосіб життя.

Сім'я в першу чергу здійснює соціалізацію особистості (готує до дорослого життя у суспільстві), впливає на вибір професії. Дуже важливим є вплив сім'ї на формування особистості. В цей час формуються ціннісні орієнтації, життєві перспективи, розуміння своїх власних почуттів. Зростає потреба і стали нормою поведінки, вони повинні бути «закладені» в першу чергу в сім'ї. Та сім'я в наш час переживає дуже важку кризу, шляхи виходу з якої поки не ясні. Криза виявляється в тому, що сім'я все гірше реалізує свою головну функцію — виховання дітей.

Іде конфлікт загострення сімейних відносин, зростає кількість розлучень і неповних сімей. Розлучення — це завжди проблема у вихованні. В моїх гуртках майже 60% дітей живуть в неповних сім'ях або з другим батьком.

Іде конфлікт загострення сімейних відносин, зростає кількість розлучень і неповних сімей. Розлучення — це завжди проблема у вихованні. В моїх гуртках майже 60% дітей живуть в неповних сім'ях або з другим батьком.

Дуже важливо налагодити співпрацю з батьками вихованців. Тільки через спілкування трикутника **ПЕДАГОГ — ДИТИНА — БАТЬКИ** ми можемо досягти мети.

Батьки ніколи не відмовляються від запрошення прийти на наші свята, допомогти в організації та їх проведенні. І я бачу, що радість спілкування з батьками нічим не можна замінити.

Виховуя гуртківців, ми перш за все впливаємо на сім'ю. Через це педагоги повинні знати, який спосіб життя їх вихованців. Вони вивчають сімейну атмосферу, в якій мешкає вихованець, його взаємовідносини з батьками, проводять психолого-педагогічну просвіту з батьками через збори, консуль-

тації, бесіди, організацію та проведення вільного часу батьків і дітей. Важливим є контакт з кожним, справедливе вирішення конфліктних ситуацій, досягнення взаєморозуміння між батьками, дитиною і педагогом.

Я вважаю, що вміле проведення батьківських зборів — це складова успіху в роботі з батьками, з гуртківцями, в організації масових заходів.

Батьківські збори несуть як теоретичний так і практичний характер: розглядання ситуацій, тренінги, дискусії.

Проводимо анкету для гуртківців:

1. Подобається тобі займатися в гуртку?
2. Чим більше тобі подобається займатись?
3. Що ти хотів би виправити собі за допомогою цих занять?
4. Щоб ти хотів побажати керівникові?

Анкета для батьків:

1. Чи знаєте Ви мотивацію приходу дитини у гурток?
2. Як Ви ставитесь до його захоплення туризмом?
3. Чи розпитуєте Ви свою дитину про заняття в гуртку?
4. Яким Ви бачите заняття гуртка?
5. Чи хотіли б Ви з нами піти в похід?

Аналіз анкет допомагає в подальшій роботі.

Дуже цікаво проходить свято «Мама, тато, я — тспортивно — туристична сім'я». Поряд з дітьми беруть участь в туристичній естафеті і батьки. Так, це дійсно потрібно — побути поряд з дитиною, витерти сльози, коли боляче, що не перемагаєш, сміятися разом, коли радісно, наперебій ділитися враженнями, згадувати раз разом те, що запам'яталось, після свята. Таке спілкування і є дуже надійним засобом орієнтації дітей в дуже складному світі людських почуттів: чому радіти, коли обурюватись, коли жаліти, ким захоплюватися. Адже цьому вони вчаться у нас, у дорослих, коли ми разом з ними ідемо в похід, приймаємо участь у грі.

Я б дуже хотіла, щоб діти зрозуміли, що люди навкруги них живуть не тільки тим, що ходять і балакають, а і тим, що відчувають.

Дуже цікаво проходять батьківські збори в кінці навчального року «Ось і стали ми на рік дорослішими».

Форма проведення — *«Усний журнал»*.

Підводяться підсумки спільної діяльності — керівник, батьки, діти.

Епіграфом зборів є слова:

Удачи, паденья порою весь год.
Но встреча с друзьями — и все заживет.
Когда удалось нам до цели дойти,
К чему вспоминать о паденьях в пути!

Роберт Бернс

Закінчується навчальний рік, ми розлучаємось з гуртком на час канікул. Але яким був цей рік в нашій з Вами спільній діяльності? Давайте разом перегорнемо сторінки нашого навчального року.

Консультації — це ефективна групова і індивідуальна форма взаємодії керівника гуртка з батьками. Тематика консультацій залежить від віку дітей, актуальності виховних проблем. Проводить консультації кандидат психологічних наук Помиткін Е. О. Розробляється тематика консультацій на рік. Проводять психолого-педагогічні тренінги для батьків, керівників гуртків.

МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК — ЛАБОРАТОРІЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

*Толстїхіна Г. А.,
директор Волинської обласної МАН*

Модернізація всіх сфер життя країни висуває все більші вимоги до системи освіти загалом і позашкільної освіти зокрема. Реалізація Закону України «Про позашкільну освіту», Указу Президента «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді», Державної програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 рр. та одноіменної обласної програми є одним з пріоритетних напрямів позашкільної освіти. Особливе місце в системі позашкільля займають Малі академії наук — позашкільні заклади України, метою яких є пошук, навчання та розвиток обдарованої творчої молоді.

Сьогодні в Україні працює 27 територіальних відділень МАН, 8 з них мають статус окремого позашкільного закладу «Мала академія наук».

Волинське відділення МАН України було створене 2 листопада 1992 року наказом обласного управління освіти на базі двох позашкільних закладів: Центру туризму, спорту та екскурсій і Центру науково-технічної творчості учнівської молоді. 2005 року рішенням обласної ради було створено окремий позашкільний заклад — Волинську обласну МАН. Науковою базою п'ятнадцять років поспіль був і є Волинський національний університет імені Лесі Українки. Сьогодні в МАН працює 44 стаціонарних наукових секцій (60 груп), де навчається близько 600 осіб щороку.

Відірваність сільської молоді від наукових центрів, відсутність технічних засобів навчання значно звужує сферу особистісної реалізації сільських школярів, і саме тому в 1993 році з метою пошуку, навчання та розвитку сільських дітей розпочала роботу заочна науково-технічна школа, в якій щороку навчається більше 200 сільських учнів.

Для активізації роботи заочної школи та ширшого залучення сільської молоді до наукових досліджень колективом МАН було розроблено та захищено 2 проекти у Міжнародному фонді «Відродження». Дворазова фінансова підтримка (8. 000\$ та 22. 000\$) дозволила значно поповнити матеріальну базу МАН комп'ютерною, множиною технікою та сприяла якісному навчальному процесу. Загалом за 15 років своєї діяльності колектив МАН захистив 5 проектів: два Міжнародного фонду «Відродження», один — Міжнародного фонду TESIS (завдяки цьому база МАН поповнилась 50 науковонавчальними фільмами) та 2 проекти обласного фонду «Охорона Природи» при Управлінні екології та природних ресурсів, завдяки яким видано дві збірки творчих доробок учнів та вчителів «Екологічний калейдоскоп» і «Природа: погляд дитини».

Для повноцінної роботи Волинська обласна МАН творчо співпрацює з обласним управлінням екології та природних ресурсів, управлінням у справах сім'ї та молоді, з обласним краєзнавчим музеєм, архівом та науковими установами, громадськими організаціями, обласною спільнотою письменників України, обласною спільнотою журналістів України. Ці зв'язки сприяють якійсь роботі з дітьми та дають можливість більш творчо реалізуватись як педагогам, так і слухачам МАН. На базі ВО МАН створено обласний осередок громадської дитячої організації «Екологічна варта».

Мала академія наук є новою формою роботи з обдарованими дітьми в системі позашкільної освіти, тому зрозуміло, що напрацювань у сфері психології та педагогіки в руслі організації навчально-виховного процесу МАН практично не було. З метою інтеграції науки в сферу позашкільної та адаптації наукових надбань в навчально-виховному процесі була створена науково-методологічна лабораторія МАН.

За 15 років роботи Волинська обласна МАН активно включилась у розвиваючі форми роботи з обдарованою молоддю. Колектив МАН практично став творчою лабораторією з підготовки та проведення різноманітних заходів: конкурсів, конференцій, турнірів, фестивалів, колоквіумів, марафонів тощо. Протягом навчального року проводиться 26 заходів обласного рівня, 18 внутрішнього, установа бере участь у 24 заходах Всеукраїнського та 2 Міжнародного рівня, тобто більше 70-ти заходів.

Серед різноманітних заходів розвивального спрямування особлива роль належить турнірам. В області проводиться одинадцять обласних турнірів, участь у яких беруть майже всі райони. Волинська обласна Мала академія наук стала ініціатором проведення турнірів в області та центром, де відточується методика їх проведення. Турніри є порівняно новою формою роботи і водночас однією з оригінальних як за формою проведення, так і за суттю. На противагу олімпіадам, конкурсам, колоквіумам турнір має найбільшу творчу спрямованість. За своєю суттю турнір — це форма творчої співпраці учнів, учителів та науковців у науковому пошуку при розв'язанні проблеми. Саме ця креативна складова турніру є визначальною в ідеї та технології проведення турніру. Проте турнір — це не просто спроба вирішення наукової проблеми: по-перше, турнір сприяє набуттю досвіду глибинного усвідомлення наукової проблеми; по-друге, це спроба формування колективної думки, коли один доповнює іншого; по-третє, це можливість запропонувати власну модель бачення та розробити алгоритм втілення ідеї в практику. Отже, турнір є хорошою школою практики наукових дискусій. Досвід десятирічного проведення турнірів засвідчує великий інтерес як сільських вчителів, так і учнів до цієї форми роботи. Нестандартність та неадекватність задач шкільній програмі, їх проблемний зміст створюють особливий «смак» турніру. Очевидно, саме ця грань приваблює вчителів сільських шкіл і сприяє проведенню турнірів у школах.

З точки зору концептуально-орієнтованого підходу до навчання вирішення проблеми формування світогляду учнів та здатності самостійно здобувати знання і розвивати себе як особистість, турнір, як жодна інша форма інтелектуальних змагань, є перспективною формою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Педагоги і психологами визначають, що учень,

який брав участь у турнірах обласного та всеукраїнського рівня, краще адаптований до соціуму та більш творчий і гнучкий у підходах до вирішення будь-яких проблем. Тому можна стверджувати, що турнір — одна з вагомих повноцінних форм у творенні творчої індивідуальності учня, особливо сільського.

Для покращення роботи районних та міських філій в області була адаптована така форма роботи з сільською молоддю як виїзні спецкурси та лекторії, які охоплюють найбільш важливі проблеми, що виникають у сільських вчителів та учнів при написанні науково-дослідницької роботи. Програма зі спецкурсів та лекторіїв, як правило, затверджується на засіданнях відповідних кафедр університету. Живе спілкування дитини з науковцями з певної проблеми є великим стимулюючим фактором розвитку мотивації дитини. Кількарічний досвід проведення виїзних семінарів та лекторіїв засвідчує позитивні тенденції як у збільшенні кількості наукових робіт з сільських регіонів, так і в якісно глибшому підході до вивчення наукової проблеми.

Розуміючи важливість освіти як головного чинника конкурентної спроможності держави у світовому контексті, системі національної освіти необхідно постійно адаптуватися до вимог часу. Тому визначення чітких напрямків освітнього впливу на молодь є великим надбанням теоретиків української педагогіки. Василь Кремень, Президент Академії Педагогічних наук, у статті «Яку людину має готувати освіта: на чому слід зосередити увагу, модернізуючи освітню діяльність» стверджує, що суспільству необхідна: людина знанєва, яка має діяти на основі набутих знань, людина інноваційна, яка позитивно і активно сприймає зміни нововведення, самодостатня, розвинута особистість, демократична, глобалістична, технологічна, ціннісно-орієнтована. Виплекати і виховати таку особистість можливо, лише створивши поле творчого середовища. Спільна творча робота учня, науковця, методиста, керівника гуртка збагачує особистість, сприяє розвитку здібностей, поповнює її інтелектуальні і духовні резерви.

З цією метою ВО МАН щороку проводить літні оздоровчі табори, ексπεдіції, походи. Навчально-оздоровчі табори для дітей із віддалених та сільських районів відрізняються дуже насиченою програмою: разом із загальноприйнятими оздоровчими заходами (ігри, турніри, змагання, походи) дітям пропонується і великий інтелектуальний пласт знань, що засвоюються під час цих заходів. Водночас проводяться лекторії, дискусії, турніри, у ході яких засвоєння знань і набуття навиків йде як «сплав духовних утворень, які виникають в результаті взаємовпливу і взаємодії різних поглядів, уявлень, почуттів» [2]. Створення широкогранного поля спілкування з ровесниками, науковцями, методистами дозволяє запустити механізм творчості кожної дитини. Бажання творити разом, гордитись єдністю і дружбою, внеском у спільну думку і роботу народжують особистість сучасного зразка з оптимістичною гіпотезою бачення себе у цьому житті — це найважливіший урок, який отримують діти у таборі.

Мала академія наук є структурою системи позашкільної освіти, тому в своїй основі послуговується нормативними актами та документами МОН та вищестоящих інстанцій. Ця залежність від нормативів системи позашкільля за своєю суттю не завжди відповідає можливостям, а частіше породжує проблеми, що не сприяє якісній роботі. Система роботи МАН дещо випадає з за-

гальної структури навчально-виховного процесу позашкілля і якоюсь мірою тяжіє до системи вищої освіти.

Навчально-виховний процес у МАН набагато ширший, ніж у звичайному позашкільному закладі, тому необхідним сьогодні є створення нормативно-правової бази МАН. Серед основних проблем, які потребують вирішення, можна вирізнити: 1) відсутність Положення про організацію навчально-виховного процесу в МАН; 2) невизначеність нормативної бази щодо схем оплати за різні форми роботи; 3) відсутність програмного забезпечення (за триступеневою системою навчання); 4) складності в погодинній оплаті праці науковців (виїзні лекторії); 5) відсутність механізму оплати заочної школи; 6) створення нової парадигми обліку результатів роботи позашкілля; 7) необхідність реформування системи державного контролю за роботою позашкілля.

Напрацьовані схеми роботи з обдарованою молоддю в обласних відділеннях МАН в своїй основі є традиційними і тяжіють до схем роботи системи всіх позашкільних закладів. Кожне відділення МАН, враховуючи регіональні умови (наявність ВНЗ, системи фінансування, структури позашкілля) має свої особливості. Позитивом у цьому є те, що розмаїття форм та підходів у роботі конкретного обласного відділення збагачує змістово всю систему позашкілля.

ТУРНІР — ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В СИСТЕМІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Бурбела О. Ф.,

методист науково-технічного відділу Волинської обласної Малої академії наук

Проблема розвитку творчої особистості у сучасному світі є надзвичайно важливою. Кожна країна має дбати про розвиток творчого потенціалу суспільства загалом і кожної людини зокрема, оскільки потребує діяльних, обдарованих, інтелектуально розвинених громадян.

Сьогоднішній темп життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (ідей, задумів, підходів, рішень). Це людина, „яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники» [1, 93].

У наш час, коли спостерігається зростання інтересу до процесу творчості, великі можливості для творчої самореалізації школярів відкриває позашкільна освіта як одна із складових частин системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток здібностей, обдарувань дітей, задоволення їх інтересів, потреб у професійному самовизначенні. Особлива роль у створенні умов для розвитку та самореалізації творчої особистості належить Малій академії наук.

Волинська Мала академія наук у сфері своєї діяльності використовує різні форми роботи: навчальні сесії, індивідуальні консультації, конкурс-захист

науково-дослідницьких робіт, турніри, виїзні лекторії, тренінгові заняття, семінари тощо.

Детальніше зупинимось на організації та проведенні турнірів, які вже 16 років поспіль організовує і проводить Волинська МАН.

Турнір, як форма роботи з обдарованою молоддю, відрізняється особливістю, як за формою проведення, так і за своєю суттю. Турнір порівняно з олімпіадами та конкурсами, вимагає не просто демонстрації достатнього рівня знань його учасників, а й творчого, нестандартного їх застосування для вирішення поставлених завдань, володіння навичками ведення дискусії. Окрім цього, як колективна форма роботи, турнір вчить дітей працювати в команді, керуючись спільною метою.

Турніри поєднують в собі можливість ґрунтовного вивчення конкретних, задалегідь обумовлених проблем, з одного боку, і необхідність швидко мислити в процесі бою, захищаючи результати власних досліджень та сприяючи, аналізуючи, аргументовано критикуючи результати досліджень команд суперників, з іншого. Розв'язання турнірних задач — це творчий процес, який вимагає від дітей особливого підходу. Процес пошуку розв'язку турнірних задач відбувається у чотири етапи:

— підготовчий, на якому здійснюється зародження ідеї;

— визрівання — школяр нагромаджує, концентрує знання, які прямо чи побічно відносяться до поставленої проблеми, здобуває нові знання;

— осяяння, інсайт — це головний, специфічно творчий момент, коли учень свідомо чи несвідомо працюючи над матеріалом, інтуїтивно «схоплює» очікуваний результат;

— перевірка і доопрацювання — цей етап необхідний, щоб переконатися в тому, що «створено» саме те, що задовольняє умови поставленої задачі.

Турніри можна характеризувати, як найоригінальніші інтелектуальні змагання, оскільки вони поєднують у собі процес навчання (набуття знань), наукову діяльність (роботу) та гру. Учні не обмежені рамками вивчення того чи іншого предмета, вони мають змогу заглиблюватись в окремі, досить вузькі питання, які становлять для них суб'єктивний інтерес (зрозуміло, в межах поставленої на турнірі проблеми).

Основою проведення турніру є наукова дискусія. Згідно правил проведення турніру: «Дискусії мають бути конструктивними, спрямованими на обговорення правильності рішення, запропонованого Доповідачем, або суперечливих питань, висловлених Оponentом чи Рецензентом, якщо вони стосуються задачі, що обговорюється. При цьому Оponentу чи Рецензенту слід утримуватися від пропонування особистих варіантів її розв'язку». Тему дискусії визначає проблема (задача), яка розглядається під час гри.

Турнір — це тривала співпраця учнів, вчителів, студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, яка позитивно впливає на інтелектуальне становлення особистості, що в значній мірі визначається середовищем наукового спілкування. Саме в турнірній діяльності найуспішніше працює ланцюжок: школяр-вчитель-студент-аспірант-провідний вчений. Також хочеться відзначити, що турнірам притаманна демократичність проведення та відкритість результатів; члени команд можуть вступати в дискусію не тільки з учасниками але й з членами журі під час загальної полеміки.

З метою поширення турнірного руху в області, створення системи наступності учасників турніру та досягнення високої результативності у Всеукраїнських турнірах в рамках роботи Волинської МАН розроблено певну систему заходів, зокрема

— запровадження юніорських турнірів, учасниками яких є діти 7—9 класів;

— проведення відбіркових турнірів у філіях та наукових товариствах МАН, з метою відбору учасників обласного турніру;

— організація та проведення навчально-відбіркових зборів для формування складу збірної команди області.

Робота над задачами турніру прищеплює учням такі навички: мислити, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, практикувати її застосування в конкретних умовах, формулювати й відстоювати особисту думку в будь-яких ситуаціях під час турніру.

Залучення школярів до участі в турнірній діяльності сприяє розвитку їх творчих здібностей, отриманню навичок практичної наукової діяльності, формуванню логічного мислення, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми соціально — педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Заг. ред. А. Й. Капської. — Київ, 2002. — с. 91 — 96.
2. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. — Київ, Шкільний світ, 2007. — 111 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К: Либідь, 1997. — 376. с.

ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

*Мазурик Л. Б.,
методист науково-методологічної лабораторії Волинської обласної МАН*

Зміна парадигми суспільного розвитку, входження в інформаційно-технічний простір ХХІ століття сформували нову площину освітньої діяльності України. Соціальне замовлення на творчу, активну, цілеспрямовану особистість, здатну генералізувати та втілювати ідеї, вирішувати надпроблеми сьогодення, визначило перспективні напрями удосконалення всієї системи освіти.

Особливу роль у цьому відіграє Мала академія наук як позашкільна установа, що відрізняється не лише від школи, але й від інших позашкільних закладів, оскільки пропонує школяреві перехід на значно вищий рівень реалізації його пізнавальних інтересів, дослідницьких захоплень та ідей. МАН є більш демократична за своєю природою, більш відкрита до життя і до культури, сфери соціальних дій, науки і творчості, що робить її особливо привабливою для старшокласників.

Проте, як показує вже багаторічний досвід діяльності Волинської обласної МАН, для успішного інтелектуально-творчого розвитку здібних та обдарованих школярів недостатньо добре організованої систематичної напруженої їх роботи у загальноосвітній школі та позашкільному закладі. Типовий підхід до навчання обдарованих — поглиблене й прискорене вивчення ними змісту шкільної програми, у зв'язку з чим у стандартні програми в різній формі включаються більш складні й додаткові матеріали, вже не виправдує себе. Підвищення рівня складності й збільшення кількості матеріалу аж ніяк не сприяє створенню оптимальних умов розвитку обдарованості, оскільки формування потреби у творчості, розвиток особистісних характеристик, які сприятимуть реалізації обдарованості, є не менш важливим у роботі з такими дітьми, як і підвищення їхнього інтелектуального рівня.

Саме тому необхідною умовою забезпечення повноти та цілеспрямованості розвитку обдарованості дитини є опора на наявні наукові дослідження у сфері обдарованості, використання наукових концепцій, підходів, методів виявлення та методик розвитку здібностей дитини.

Однією з найбільш ефективних форм організації навчання з метою створення умов самовдосконалення, актуалізації та реалізації творчого потенціалу, оволодіння складними видами діяльності є *тренінгові технології*.

На сучасному етапі розвитку суспільства тренінг як групова форма взаємодії та навчання отримав широке визнання і впровадження у різні сфери людської діяльності.

Тренінг в перекладі з англійської (train., training) має декілька значень — навчання, виховання, тренування, дресирування. Існує також багато визначень цього поняття. *Тренінг* традиційно розглядається як:

- група методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання;
- інструмент для формування умінь та навичок;
- засіб перепрограмування моделі управління поведінкою та діяльністю, що вже існує в людині;
- засіб адаптації до професійної діяльності;
- ефективний спосіб отримання особистісного досвіду, форма навчання, в якій за допомогою активних методів набуваються необхідні якості та властивості особистості тощо.

Особливого значення в реалізації поставлених проблем набуває програма тренінгу, в якій безпосередньо визначається загальна стратегія групового психологічного впливу, організація відповідних групових процесів, інтерактивні методи навчання тощо.

Структурою програми психологічного тренінгу визначається його основна мета, загальна тривалість занять, необхідне науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення, визначений перелік вибраних вправ, ігор та їх призначення.

Успішність тренінгу як інноваційної технології навчання вирішальним чином залежить від так званого „*ефекту групи*», який виявляється у тому, що внаслідок взаємодії різних аспектів досягаються властивості, котрі набагато перевершують просту суму властивостей окремих індивідуумів.

У проведенні тренінгових занять умовно можна виділити чотири основні фази: ознайомчо-вступну, діагностуючу, корекційну та завершальну. Ознай-

омчо-вступна фаза тренінгу передбачає якнайшвидшу активізацію групи задля вирішення поставлених проблем, працювати „тут і тепер». Завдання діагностуючої фази — виявлення реальних особистісних проблем, психологічних особливостей учасників тощо. В межах корекційної фази тренінгу відбувається основний вплив тренінгової взаємодії на членів групи, фактично реалізуються поставлені на початку заняття завдання. Завершальна фаза тренінгу є періодом інтеграційних процесів, емоційної стабілізації, зворотнього зв'язку як для учасників тренінгу, так і для ведучого.

Підготовка, проведення та результат тренінгових занять залежить від ведучого, тренера. Ефективний тренер — висококваліфікований спеціаліст, лідер, особистість з позитивним мисленням.

У Волинській обласній МАН, позашкільній установі науково-дослідницького спрямування, тренінг, як інноваційний метод навчання, отримав широке практичне застосування. Відповідно до моделі рівневої організації пошуково-дослідницької діяльності школярів у структурі МАН науково-методологічною лабораторією розроблено систему психологічних тренінгів.

Початковий рівень (6—7 класи) передбачає ознайомлення вихованців з основами дослідницької діяльності, широке використання ними елементів дослідницької роботи у профільній навчально-творчій діяльності шляхом:

— виявлення задатків та схильностей, сфери потенційної обдарованості дитини;

— ознайомлення слухачів з науковою термінологією та методами наукових досліджень;

— навчання методам роботи з літературою та іншими джерелами інформації;

— формування інтересу до наукової творчості, розвиток культури дослідницької діяльності, критичності мислення тощо.

Відповідно до початкового рівня організації пошуково-дослідницької діяльності школярів у структурі МАН розроблені такі тренінгові програми, а саме тренінг розвитку творчих здібностей, комунікаційних навичок, мотивації досягнень формування науково-дослідницьких інтересів.

Основний рівень (9—10 класи) спрямований на продовження роботи з удосконалення бази профільних знань вихованців (учнів, слухачів); розвиток їх інтересів до систематизованої навчально-дослідницької та творчої діяльності шляхом:

— розвитку та диференціації здібностей школярів; формування поняття про етику в науці; поглиблення знань про методи наукових досліджень;

— ознайомлення з можливостями відповідних профілю новітніх технічних засобів наукових досліджень;

— організації практичної навчально-дослідницької діяльності учнів;

— здійснення методико-педагогічного моніторингу за навчально-творчою діяльністю слухачів.

Відповідно до основного рівня науково-дослідницької діяльності школярів розроблені програми тренінгів розвитку мотивації досягнень, адаптаційної мобільності, публічного виступу, підвищення стресостійкості, розвитку комунікативних навичок.

Вищий рівень (10—11 класи) спрямований на організацію систематизова-

ної індивідуальної та колективної пошуково-дослідницької роботи слухачів наукових секцій під керівництвом наукових консультантів та педагогів-практиків шляхом:

- продовження роботи з удосконалення знань слухачів з базових дисциплін та основ дослідницької діяльності;

- формування поняття про креативну культуру дослідника та культуру творчої праці;

- органічне поєднання колективних та індивідуальних форм навчально-пізнавальної та пошуково-дослідницької діяльності;

- науково-методичний та психолого-педагогічний супровід навчально-творчої діяльності; розвиток пізнавально-наукових інтересів старшокласників тощо;

- залучення обдарованих учнів до систематизованої пошуково-дослідницької діяльності (індивідуальної, у парах, групах) за тематикою відділень МАН, участь у заходах МАН (турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт, наукових конференціях) обласного та всеукраїнського рівнів, у Міжнародних та всеукраїнських наукових та освітніх проєктах.

В площині окреслених напрямів вищого рівня організації науково-дослідницької діяльності слухачів науково-методологічною лабораторією ВО МАН розроблені та функціонують тренінги публічного виступу, підвищення стресостійкості та адаптаційної мобільності, особистісного зростання та самовдосконалення, розвитку ділової активності та кооперування.

Поетапне включення школяра в науково-дослідницьку діяльність в структурі МАН та функціонуюча система тренінгів сприяють створенню умов для творчого самовдосконалення, виявлення, розвитку та підтримки юних талантів та обдарувань, розширенню їх наукового світогляду, кращій адаптації учня до незвичних (творчо-пошукових) форм навчальної діяльності та забезпечують повноцінну підготовку слухача до організації та проведення науково-дослідницької роботи.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гаврилюк В. Ю.,

завідуючий навчально-методичним кабінетом позашкільної освіти

Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Процес формування творчої активності старшокласників засобами позашкільної освіти ґрунтується не лише на розумінні педагогами-позашкільниками внутрішнього світу, індивідуальних особливостей вихованців, а й на грамотному використанні ними психологічних закономірностей функціонування і розвитку творчої особистості в онтогенезі. Педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів повинні досконало володіти досягненнями сучасної психолого-педагогічної науки, ефективними технологіями організації навчально-виховного процесу, що забезпечують розвиток творчих здібностей і формування творчої активності вихованців.

Дана проблема є об'єктом досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Особливості психологічного розвитку старшокласників представлені в роботах В. Алфімова, І. Бега, Л. Божович, І. Кона [1—4]. Психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості дитини засобами позашкільної освіти вивчають В. Вербицький, Л. Ковбасенко, О. Литовченко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, А. Сиротенко, Т. Сушенко та інші дослідники [5—10]. Проте потребують подальшого теоретичного аналізу питання формування творчої активності старшокласників в позашкільних навчальних закладах.

Тому **метою** статті є теоретичний аналіз особливостей психолого-педагогічного розвитку старшокласників у позашкільних навчальних закладах; дослідження механізмів педагогічного впливу гуртків, творчих об'єднань на формування їхньої творчої активності.

Старший шкільний вік є завершальним етапом формування особистості дитини і періодом її переходу до дорослого життя. Перед старшокласниками постає необхідність реалізувати свій інтелектуальний потенціал, самовизначитися, обрати життєвий шлях. Головними новоутвореннями цього вікового періоду є відкриття власного «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, поява життєвої мети. Старшокласники намагаються досягти незалежності у поведінці (бажають самостійно вирішувати важливі питання своєї життєдіяльності), прагнуть емоційної автономії (намагаються вільно реалізувати свої емоційні стани, мати власні уподобання), моральної і ціннісної автономії (реалізують право на власні погляди, ціннісні орієнтації).

Пізнавальна і творча діяльність стають домінуючими видами активності старшокласників, а нова соціальна позиція змінює їхнє ставлення до навчання та його змісту — прагматично оцінюються близькі і далекі перспективи освіти (особистісний розвиток, здобуття престижної професії, матеріальний добробут). У старшокласників формується нова мотиваційна структура навчання: мотиви пов'язані із самовизначенням та підготовкою до самостійного життя (орієнтація на майбутнє), широкі соціальні мотиви (прагнення стати повноцінними членами суспільства, мати можливість конкурувати на ринку праці за рахунок власної компетентності та ерудованості), інтерес до змісту та процесу навчання (інтерес до методів наукового дослідження, самостійного пошуку інформації) [1; 4].

Така детальна психолого-педагогічна характеристика дітей старшого шкільного віку дозволяє усвідомити основні напрями педагогічного впливу на розвиток їхніх пізнавальних і творчих здібностей засобами позашкільної освіти та шляхи організації активного дозвілля, що має забезпечити відпочинок і зняття емоційної напруги після важкого навчального дня в школі. Ефективною формою організації освітньої та дозвіллевої діяльності старшокласників є діяльність гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів, що приваблюють дітей старшого шкільного віку своєю оригінальністю та творчою атмосферою, сприяють їхній соціалізації, стають середовищем творчої поведінки та самовираження.

Розвиток творчих здібностей старшокласників в гуртках, творчих об'єднаннях має бути логічним продовженням освітньої діяльності загальноосвітньої школи, відзначатися результативністю та технологічністю. Ось чому гуртки, творчі об'єднання старшокласників базують свою освітню діяльність

на наступних складових: особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, співробітництво та співтворчість вихованців і педагогів; використання інтерактивних методів навчання (дискусійних, ситуативного моделювання, колективно-групових); реалізація проектних технологій творчої діяльності (колективних, групових, індивідуальних); пошукова, науково-дослідницька та експериментальна робота; дієве дитяче самоврядування; професійна орієнтація та допрофесійна підготовка (з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, аналізом подальшої навчальної і трудової діяльності) [7].

Освітня діяльність гуртків, творчих об'єднань старшокласників також має включати наступні компоненти, що є основою сучасної позашкільної освіти: психолого-педагогічна підтримка та емоційний комфорт кожного вихованця; створення ситуацій позитивних емоційних переживань суб'єкта в предметній, творчій, комунікативній діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та інтелектуально-творчий розвиток; установка на позитивний суб'єктний досвід дитини (досвід самовизначення, творчості, комунікації як кооперації, позитивна установка на іншого) [8].

Провідною ланкою педагогічного процесу в гуртках, творчих об'єднаннях старшокласників є розвивальна взаємодія його учасників, а процес формування творчої особистості дитини, розвитку її творчої активності неможливо відокремити від творчого розвитку педагога-позашкільника, який навчає дитину творчій діяльності. Цей процес є не лише сукупністю послідовних і взаємопов'язаних дій педагога й вихованців, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок творчої діяльності, формування світогляду дитини, культури поведінки, а й сукупністю послідовних і взаємопов'язаних перетворень у творчому розвитку — педагог-позашкільник реалізує свої особистісні й професійні потенції засобом творення особистості вихованця [10].

Виходячи з таких положень можна зробити висновок, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія в умовах позашкільного навчально-виховного процесу — це форма педагогічного співробітництва між педагогом-позашкільником і вихованцями, в ході якого педагог і діти об'єднані творчим діалогом з метою активного саморозвитку і самовираження особистості кожного з учасників освітнього процесу, а також виявлення та реалізації кращих духовних якостей і творчого потенціалу. Таке педагогічне співробітництво забезпечує позитивне ставлення дитини до педагога, освітнього середовища гуртка, своїх однолітків, успішне формування позитивних властивостей і якостей особистості, індивідуально спрямованих на саморозвиток. З іншого боку, дієве співробітництво та співтворчість максимально спрощують професійну діяльність керівника гуртка, творчого об'єднання, забезпечують високу ефективність педагогічного впливу на особистість вихованця.

Основним предметом виховних зусиль педагога-позашкільника (як організатора пізнавальної і творчої діяльності дітей старшого шкільного віку) в умовах гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів має бути переведення навчально-виховної мети діяльності гуртка, творчого об'єднання в перспективу життя вихованців. Коли старшокласники сприймають спільну мету творчої діяльності, вона стає особистісно значущою, перспек-

тивною, включається в систему власних цілей і забезпечує досягнення прогнозованого результату.

На основі даного теоретичного аналізу можемо зробити **висновки**, що гуртки, творчі об'єднання старшокласників:

- соціальне середовище творчої самореалізації дітей старшого шкільного віку, яке дозволяє відчутти емоційний захист та комфорт у колі однолітків, викристалізовує виховний вплив індивідуальності, блокує негативні та агресивні прояви вихованців;

- дієвий соціальний інститут розвитку творчих рис характеру та творчих якостей інтелекту учасників позашкільного навчально-виховного процесу, що забезпечує постійне зростання потенціалу творчої діяльності, розвиток творчих здібностей, формування високого рівня творчої активності та індивідуального стилю пізнавальної і творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфимов В. Н., Артемов Н. Е., Тимошко Г. В. Творческая личность старшекласника: модель и развитие. — Киев-Донецк, 1993. — 64 с.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Виховання особистості: Навчально-методичний посібник: У 2 кн. — Кн. 2. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. — Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. — 352 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности. — М.: Просвещение, 1989. — 255 с.
5. Вербицький В. В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти): Монографія. — К.: Деміур, 2002. — 230 с.
6. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: Методичний посібник. — К.: ІМЗН, 2000. — 53 с.
7. Мачуський В. В., Гаврилюк В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів: Навчально-методичний посібник. — Біла Церква: КОПОПК, 2006. — 216 с.
8. Пустовіт Г. П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів: Науково-методичний посібник. — К.: Грамота, 2005. — 208 с.
9. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: Навчальний посібник. — К.: ІСДО, 1996. — 144 с.
10. Сисоева С. О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали міжнародної наукової конференції 16—17. 05. 2000 р. / За ред. С. О. Сисоевої і О. Г. Романовського. — Х.: ХДПУ, 2000. — С. 84—90.

З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ В ХРАМ

Вознюк Л. А.,

методист Нововолинської міської станції юних туристів

Позашкільна діяльність сьогодні розглядається як одна з головних ланок безперервної освіти в системі всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов для розвитку особистості. Відомо, що становлення людини відбувається шляхом засвоєння нею всіх тих надбань і цінностей, які були вироблені людством протягом історичного періоду.

Метою позашкільної освіти відповідно до суспільного замовлення та освітньої політики держави є створення психолого-педагогічних умов для повноцінного творчого, інтелектуального, духовного розвитку особистості; підвищення її мотивації до пізнання і творчості; задоволення освітніх потреб творчої особистості на основі її залучення до свідомої творчої діяльності, зокрема пошукової, дослідницької та експериментальної.

Національне і громадянське виховання є органічною складовою розвитку позашкільної освіти. Особливої актуальності в туристсько-краєзнавчій роботі набуває залучення учнів до пізнання рідного краю через організацію навчальних екскурсій, прогулянок, походів.

Надбужжя — цікавий в екскурсійному відношенні район, багатий на пам'ятки історико-культурної спадщини, зокрема — культові споруди. На основі краєзнавчих досліджень складено картосхему та каталог історико-культурних пам'яток Надбужжя.

Величезні храми, прекрасні ікони, мелодійні дзвони приходять у наше життя, щоб неминуче зникнути завтра або ж через десять поколінь. Проте ці, здавалося б, тлінні цінності зникають у швидкоплинності світу матерії лише для того, щоб відкритися знову феніксом православного духу в новітній, могутній красі, щоб навіки закарбуватися в наших душах так само, як століттями світив у душах наших дідів і палатиме в серцях дітей.

Багато хто з учнів не раз був у церкві, але чи всі вони розуміють про те, що бачать і чують.

Суть досвіду полягає в тому, щоб через організацію екскурсій в храм сприяти формуванню у вихованців свідомості і поваги до віри своїх предків, ліквідувати прогалини духовної неграмотності, викликати інтерес до пошуково-дослідницької роботи.

За навчальним планом гуртків Нововолинської СЮТур відведено 8—12 годин на проведення навчальних екскурсій за вибором: у природу, на підприємства, у музеї. Та найбільш пізнавальними є екскурсії в храм. Вони виконують дидактичну, виховну, пізнавальну та оздоровчу функції, є великою школою життя. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, у дітей розвивається спостережливість, увага, збагачується розум теорією і практикою пізнання дійсності.

Для вихованців станції юних туристів практикуються екскурсії у Свято-Успенський монастир (с. Низкиничі), Іоано-Зачатівську церкву (с. Тишковичі), Покровську церкву (с. Поромів), Святогірський монастир (с. Зимно), Різдва Богородиці (с. Мовників) та до святих джерел в урочищі Долинки, Цуцнів, Лудин.

Організація екскурсій до духовних святинь вимагає від керівника гуртка ретельної попередньої підготовки, знання фактичного матеріалу з історії православ'я, церковної атрибутики. При відсутності цих знань, потрібно домовитися про проведення екскурсії зі священником. Час для проведення екскурсії повинен бути вибраний тоді, коли не проводиться в храмі богослужіння.

Екскурсія, як і урок, має свою тематику, ціль, план. Вона повинна відрізнятися від відвідування церкви дитиною з батьками. Метою екскурсії в храм є ознайомлення вихованців з корінням духовності українського народу, історією культової споруди, інтер'єром, правилами і послідовністю церковного богослужіння. Екскурсію в храм доцільно проводити декілька разів, оскільки обсяг екскурсійного матеріалу досить великий.

З досвіду роботи рекомендуємо такий план проведення екскурсії:

1. Короткий інструктаж з техніки безпеки і правил поведінки в церкві.
2. Історичні відомості про населений пункт, де розташована пам'ятка архітектури.
3. Історія будівництва храму.
4. Зовнішній вигляд храму.
5. Іконостас.
6. Церковне начиння.
7. Одяг священнослужителів.
8. Церковні дзвони.
9. Час богослужінь.

Екскурсійна група повинна складатися з 10—15 учнів. Попередньо потрібно домовитися зі священником церкви, провести короткий інструктаж про дотримання техніки безпеки під час переходу до храму, звернути увагу на одяг дітей, розповісти, як потрібно себе вести в храмі (зняти шапку, не тримати руки в кишенях, вимкнути мобільний телефон, не розмовляти і не сміятися, не повертатися спиною до вітара, при вході і покидаючи храм, перехреститися).

При підході до храму потрібно вибрати для огляду зручне місце. Екскурсія розпочинається з історичної довідки про те, коли, ким і на які кошти збудований храм, яку назву утримав при освяченні. Далі потрібно розповісти про розташування будівлі відносно сторін горизонту. Діти повинні звернути увагу на план будівлі, запам'ятати такі архітектурні частини як портал, апсида, баня, маківка, барабан, дзвіниця. Після ознайомлення із зовнішнім виглядом храму, перехрестившись, заходимо до святині. Священик чи керівник гуртка розповідає дітям, що весь церковний простір ділиться на три частини за своїм призначенням. Це притвір, або бабинець, центральний неф та вітвар. Далі потрібно звернути увагу на інтер'єр храму, зокрема: розписи стін і купола, прикраси іконами, рушниками, освітлення панікадилом, різьбою з позолотою.

Екскурсію в храмі проводимо по колу. Зупинившись перед іконостасом, розповідаємо про його будову і призначення: царські врата, послідовність та порядок зображення Святих, Ісуса Христа, Святого Духа, Богородиці.

Священик доповнює розповідь екскурсора про те, що знаходиться у вітварній частині на престолах, як відбувається приготування Священних дарів.

Далі потрібно розповісти про церковне богослужіння і яке для цього ви-

користовується начиння, а саме: свічки, кадило, хрест, чаша. Для дітей буде цікаво дізнатися, коли і для чого використовуються ці предмети, що вони символізують.

Про облачання священнослужителів (ряса, стихар, фелон, митра, омофор) в які свята, в який колір і які чини мають право одягати, краще щоб розповів священник.

Після цього учасникам екскурсії можна виділити 10—15 хвилин на самостійний огляд храму, придбання церковної літератури, пожертвування.

Перехрестившись, з поклоном виходимо з храму. На церковному подвір'ї слід звернути увагу на можливі пам'ятки, поховання, дзвіницю, розказати дітям, про що сповіщають церковні дзвони, із чого і як їх виготовляють.

Після проведення екскурсії слід узагальнити побачене і почуте, поговорити з вихованцями про те, що їх найбільше вразило, поставити декілька запитань по темі екскурсії, можна запропонувати написати замітку, провести анкетування, тестування, заповнити картку екскурсійного об'єкту.

Роль навчальних екскурсій до храму досить значна, оскільки учні мають змогу на місцевих культових об'єктах наочно «доторкнутися» до історії і християнства, зрозуміти те, що вони бачили до цього часу. Теорія пізнання засвідчує, що через зорове сприймання явищ, об'єктів і речей наша думка пізнає суть побаченого.

Отже, туристсько-краєзнавча робота всебічно впливає на формування «кореневої системи» свідомості кожної дитини, а свідомість є базовим компонентом особистості, фундаментом її духовності.

Із досвіду проведення навчальних екскурсій у храм відмітимо, що така робота дає змогу не тільки відкрити дитині дорогу до храму, але й пізнати національний колорит рідного краю, спосіб життя українців, їх віру, філософію, творчо-мистецький почерк, духовну спадщину, тощо. Завдяки цьому учнівська молодь глибоко усвідомлює себе як частину народу.

Культові споруди — невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання і виховання підростаючого покоління.

Методика дослідження історико-культурних пам'яток

У концепції позашкільної освіти та виховання, серед основних виділено туристсько-краєзнавчий. Сучасна наука розглядає туризм, як складну соціально-економічну систему, що має властиві тільки їй фактори і функції, що впливають на розвиток особистості, на формування свідомості молоді.

Краєзнавство — важливий фактор ідейно-політичного, морального, трудового, естетичного виховання дітей, воно сприяє патріотичному і громадянському вихованню, розширює світогляд і розвиває пізнавальні інтереси дітей, заохочує до творчої діяльності, формує практичні та інтелектуальні вміння, допомагає у виборі професії.

В арсеналі природничих наук для дослідження природних і суспільних явищ застосовується ряд методик та методів дослідження. За радянських часів, коли панувала атеїстична ідеологія, ніякої уваги не приділялося вивченню і збереженню історико-культурних пам'яток, а навпаки — знищенню їх.

Запропонована методика досліджень культових споруд полягає у використанні взаємозв'язаних способів і прийомів для вивчення об'єкту. При дослідженні православних святинь можна виділити декілька етапів роботи:

- Визначення завдання і мети дослідження;
- Збирання фактичного матеріалу;
- Обробка зібраних матеріалів, їх опис та аналіз;
- Написання звіту, статті, науково-практичної роботи.

Усі ці етапи необхідні і важливі, без них важко зібрати досі невідомі матеріали і факти, висловити наукову думку, дати обґрунтовані пропозиції.

Завдання підготовчого періоду полягає в тому, щоб якнайкраще підготуватися до наступних польових робіт. Слід продумати план опису об'єкту, необхідні форми фіксації матеріалів (щоденники, бланки, фотоматеріали), ознайомившись із картографічним матеріалом, опублікованими документами. На підставі цього у дослідника повинні скластися чіткі уявлення про особливості об'єкту.

Наступним важливим завданням підготовчого періоду є комплектування складу групи, розподіл обов'язків, визначення дати експедиції та фінансового забезпечення. Ці питання мають першочергове значення і їх готують заздалегідь.

Під час проведення експедиційних досліджень спочатку проводиться огляд місцевості (рекогносцировка) де розташований об'єкт, вибираються найкращі точки для фотозйомки, замальовок, проводиться окомірна зйомка місцевості, необхідні заміри об'єкту, дається архітектурна характеристика, проводиться опис інтер'єру, бесіда зі священником та старожилами. Для полегшення роботи рекомендуємо скористатися анкетною дослідження культурної споруди, що заповнюється безпосередньо на об'єкті, схемою зовнішнього вигляду та внутрішнього поділу храму (додаток 1,2). Керівник експедиції повинен слідкувати за дотриманням наукового рівня краєзнавчих досліджень та поведінкою дітей.

Камеральний період є заключним, під час якого зібрані матеріали уважно аналізують, перевіряють, уточнюють і складають заключний опис досліджуваного об'єкту.

Карти і картосхеми потрібно креслити в кольорі, відповідно до вимог картографічних матеріалів.

Фотознімки повинні відображати характерні особливості об'єкту, зйомку якого потрібно проводити з різних сторін горизонту.

Текстову частину рекомендуємо викладати в такій послідовності:

1. Титульна сторінка.
2. Зміст.
3. Анотація.
4. Анкета об'єкту.
5. Історична довідка.
6. Опис об'єкту.
7. Картосхема розташування.
8. План об'єкту.
9. Фото додатки.
10. Висновки.

11. Словник термінів. 12. Література. При виборі об'єкту дослідження слід дотримуватися таких критеріїв:

- історико-культурна цінність об'єкту;

- художньо-естетична привабливість;
- зручність доїзду до об'єкту.

Досвід показує, що найбільшої ефективності краєзнавча робота досягає тоді, коли базується на таких принципах: науковість, наявність особистої практики, можливість консультації фахівців, доступність для учнів, відповідність базовим знанням, виникнення інтересу в учнів до пошукової діяльності, відображення авторської позиції школяра.

Виходячи з вищесказаного, рекомендуємо такі етапи навчального дослідження:

- вибір педагогом майбутнього об'єкту дослідження;
- розробка програми ввідного теоретичного знання;
- вибір теми, постановка мети і завдань дослідження;
- підбір методів та методики дослідження;
- збір та первинна обробка матеріалу;
- аналіз і висновок;
- презентація.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Вознюк Л. А.,
методист Ново волинської міської СЮТур*

В епоху державного і духовного відродження України пріоритетною метою розвитку позашкільної освіти та виховання є сприяння становленню творчої особистості підлітків та молоді. Концептуальне осмислення проблеми переконує, що демократизація і гуманізація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народно-педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Відомо, що становлення людини відбувається шляхом засвоєння нею всіх тих надбань і цінностей, які були вироблені людством протягом історичного періоду.

Кожна людина від природи наділена певними задатками, які поступово розвиваються у здібності. Цілеспрямований вплив на людину з боку суспільства, різних установ або інших людей з метою вироблення у неї певних рис і властивостей називається вихованням.

Серед багатьох засобів, якими, володіє сучасна педагогіка, особливу роль у справі виховання відводиться дитячому туризму і краєзнавству, які тісно пов'язані між собою.

Позашкільна діяльність розглядається сьогодні як одна з головних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов розвитку й підтримання талантів та обдарувань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Забезпечення при цьому можливостей щодо вибору діяльності, до якої дитина проявляє зацікавленість, створює необхідні передумови для прояву природних здібностей.

Позакласна діяльність дає змогу дітям виступати в нових соціальних ам-

плуа, займати ролі, які відрізняються від ролі учня, тобто це особлива сфера, де школярі можуть задовольнити особистісні потреби в самоперевірці, самооцінюванні власного «Я». Це, так би мовити, зона активного спілкування, в якій задовольняються потреби в контактах. Вільний час — умова для розширення світогляду школярів, для самостійного творчого пошуку в будь-якій галузі, для поглиблення емоційного сприйняття сучасного життя.

Психологи стверджують, що діти нічого не хочуть відкладати на потім. Вони бажають жити, а не готуватися до життя.

Туристсько-краєзнавчий напрям освіти і виховання передбачає залучення учнів до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва та пошуку, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя, а також формування фізично здорової і духовно розвинутої особистості.

Туризм — це унікальний засіб гармонійного і комплексного розвитку дітей. Різноманітні форми туристсько-краєзнавчої роботи мають широкі можливості впливу на формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання розумових, трудових, естетичних та морально-фізичних якостей. При чому, це все відбувається у колективі, на живих прикладах, з романтикою пізнання, коли діти розкривають свої духовні якості і в них викристалізуються найкращі риси характеру.

Значущість туризму полягає ще й в тому, що через нього здійснюється головний принцип навчання і виховання — принцип єдності теорії і практики, зв'язку навчання з життям. Теоретичні знання набуті в школі чи на заняттях гуртка, під час походів, екскурсій, змагань, експедицій дістають практичне застосування. На основі особистого споглядання явищ, об'єктів і речей здійснюється сприйняття, розкриваються закономірності, проводяться узагальнення, робляться висновки, формуються необхідні для життя навички та вміння.

Ще на початку ХХ століття С. Ф. Русова, видатний український педагог у своїх працях широко пропагувала ідеї географічного краєзнавства, які сприяли розвитку позаурочної гурткової роботи з дітьми. Софія Русова розглядала географічне краєзнавство як засіб формування в учнів патріотичних рис і національної свідомості, тому що українці виховані « на широкому просторі степу серед його ясної краси, непорушної величної тиші у своїх мандрівках за часів козакування і чумакування ». Її твердження про вивчення своєї місцевості вважається актуальною проблемою: « Треба добре знати свій край, бо рідна земля, все одно, що ваша сім'я, а земляки, все одно, що родичі », Саме з ініціативи С. Русової розпочався рух позашкільної та виховної роботи з дітьми та молоддю.

У результаті виховання ми повинні досягти мети — виховання вільної особистості, яка визнає свої права і обов'язки в суспільстві. Сьогодні потрібні дослідження і побудова виховних систем, що спираються на співробітництво, участь, діалог і повагу. Адже розвиток громадянського суспільства будується як взаємодія суб'єктів. Тут у нагоді можуть стати сучасні форми та методи організації дитячого та юнацького руху, які в сьогоденній Україні набувають великого значення.

Навчально-виховна робота у Нововолинській міській СЮТур базується на створенні психолого-педагогічних умов для повноцінного творчого, інте-

лектуального, духовного розвитку особистості, що формується на традиціях і звичаях українського народу, вивченні його історичної і культурної спадщини, формуванню у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських обов'язків. Виховний потенціал освітнього процесу в контексті особистісно зорієнтованого підходу включає в себе: залучення вихованців до занять у гуртках за інтересами, участь у масових туристсько-спортивних заходах, навчальних екскурсіях, пошуково-дослідницьку і творчу діяльність. Основними формами залучення вихованців до активної діяльності є: індивідуальна та групова робота над пошуково-дослідницькими проектами, навчальні екскурсії, дослідницькі маршрути, профільні оздоровчі табори, змагання.

В установі створюється система відвідування та вивчення пошуковими групами визначних краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних об'єктів Надбужжя. За останні роки керівниками гуртків, методистом проведена значна робота щодо залучення школярів до участі в Русі учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків». Розроблено ряд регіональних заходів з впровадженням Міжгалузевої програми на період 2008—2012 рр. «Пізнай свою країну». Юними дослідниками зібрані цікаві та змістовні матеріали за напрямками туристсько-краєзнавчих експедицій: «Краса і біль Волині», «Дивовижна Волинь», «Історія міст і сіл Волині», «Волинь вишивана», «Колосок пам'яті». Періодично проводяться захисти науково-практичних робіт за результатами дослідження та пошуку юних краєзнавців. У своїх виступах учні висвітлюють проблемні питання, аналізують результати пошуку, обмінюються досвідом, визначають краєвих.

Новим виховним потенціалом у роботі педколективу стало залучення дітей до проведення екскурсій у храм, до капличок, цілющих джерел, які мають на меті наблизити юні душі через прекрасне до людяного, через пережити у віках до істин. Духовні цінності приносять емоційну, фізичну та душевну користь.

Зміст виховної роботи станції юних туристів складає сукупність дій працівників установи за такими основними напрямками: моральний, естетичний, духовний, фізичний, краєзнавчий, екологічний. Згідно концепції національного виховання педагогічні працівники керуються принципами народності, гуманізації, демократизації, культуровідповідності. На цій основі вивчено, опрацьовано і узагальнено проблемне питання, над яким працював педколектив — «Вплив туризму на розвиток особистості», що вилилося в об'ємну роботу, де висвітлено одинадцять основних аспектів особистісного самовизначення дитини засобами туризму.

Серед нових проблем виховання, над якими працює колектив, є нівелювання негативного впливу мас-медіа та інформаційно-комп'ютерних систем на формування дитячої особистості.

Залучення дітей до туристсько-спортивних масових заходів сприяє формуванню у них здорового способу життя на протигагу поширенню тютюнопаління, наркоманії, алкоголізму. Участь у масових заходах сприяє розв'язанню проблеми їхньої зайнятості у вільний від навчання час.

Заняття дітей у гуртках СЮТур є одним із найдієвіших засобів запобігання злочинності та правопорушень учнівської молоді.

Доповнюючи, розширюючи та поглиблюючи вплив сім'ї та школи, продовжуючи навчально-виховний процес, позашкільні заклади мають високий виховний потенціал, задовольняючи індивідуальні запити дітей, стимулюючи розвиток їхніх нахилів у різних галузях діяльності. Це сприяє духовному, інтелектуальному й фізичному вдосконаленню, що відбувається в емоційно привабливій сфері спілкування.

Отже, однією з найважливіших педагогічних закономірностей є те, що в процесі формування особистості і підростаючих поколінь найефективнішими є шляхи пізнання від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного.

Успіх виховного процесу в національній системі виховання залежить від того, чи відмовиться педагог від стереотипів минулих часів, чи готовий він перейти до перебудови в навчально-виховному процесі. На зміну педагогіки заборони і вимог, авторитарності має прийти педагогіка співробітництва і співдружності, наукової виховної мудрості. Критерієм та мірою діяльності кожного керівника гуртка повинна бути дитина, її фізичне і моральне здоров'я, всебічний розвиток.

Оновлення системи освіти держави значною мірою пов'язане з розробкою та впровадженням у педагогічну практику ефективних технологій розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості, формування її пізнавальної та творчої активності. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань позашкільної освіти.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНО ЗДОРОВОЇ, ДУХОВНО БАГАТОЇ, КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

*Єрко А.В.,
директор міського центру туризму, спорту і краєзнавства
учнівської молоді Луцької міської ради*

XXI ст. висуває перед суспільством вимоги щодо ролі освіти в розвитку особистості, свідомого громадянина і патріота України. Тому одним з пріоритетів сучасної освіти і виховання є соціальний розвиток дитини, розширення ступенів самостійної активності, фізично розвиненої, духовно багатої, культурно зорієнтованої особистості школяра.

В Україні виховання дітей шкільного віку є невід'ємною і найважливішою частиною всієї педагогічної роботи. У шкільному віці закладаються основи здоров'я і довголіття, формується велика кількість рухових навичок, розвиваються навички особистості та громадської поведінки.

Одним з найефективніших шляхів є інтегрований підхід до розвитку фізичної і розумової сфери школярів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Роль туризму в сучасному світі багатогранна. В останні роки в силу відомих причин її всі частіше стали зводити до функції мультиплікатора, що здатний відродити: культуру, спорт, інфраструктуру, регіональний господарський комплекс, зайнятість і т.п.

Масовий розвиток туризму дозволяє дітям значно розширити знання з історії своєї батьківщини й інших країн, зробити їх більш стійкими, конкретними, образними, краще зрозуміти хід і значення окремих історичних подій і явищ, познайомитися з визначними пам'ятками тієї або іншої країни і т.д.

З точки зору педагогіки основною метою туризму є виховання як ефективних засіб передачі людині раніше накопичених цінностей: знань, моралі, трудового і життєвого досвіду, а також цілеспрямована зміна властивостей особистості в ході занять туризмом, розширення представлень про культурну і природну спадщину.

Культурне формування особистості в туризмі розуміється як цілеспрямоване формування культурного досвіду особистості за допомогою: природної і культурної спадщини, освоюваного за допомогою школи, родини, середовища діяльності, дружнього оточення, соціальних інститутів, засобів масової інформації, туризму.

Культурний розвиток особистості одна з функцій туризму, оскільки саме вона дозволяє усвідомити місце туризму в ряді цінностей. Перед туризмом стоїть задача: зробити культурні і природні простори доступними для користі розвитку самої ж особистості.

Основна функція засобів туризму сприяти розвитку особистості.

Міський центр туризму проводить масові заходи зі спортивного орієнтування, спортивного туризму, організовує краєзнавчі конференції. При міському центрі туризму діють гуртки зі спортивного орієнтування, спортивного та пішохідного туризму. Гуртківці центру відвідують мальовничі куточки Волині та України завдяки екскурсіям, походам різної ступені та категорії складності.

На заняттях зі спортивного орієнтування, спортивного та пішохідного туризму педагогами міського центру використовуються наступні основні засоби залучення до туристсько-краєзнавчої роботи як:

- фізичні вправи з максимальним використанням природного і соціального оточення, які спрямовані на розвиток фізичних якостей, координаційних здібностей, раціональне подолання природних перешкод і оволодіння технікою пересування у пішохідних та лижних прогулянках (походи, змагання зі спортивного туризму);

- спеціальні рухові завдання для розвитку просторового орієнтування (змагання зі спортивного орієнтування);

- рухливі ігри з пошуковими ситуаціями у приміщенні і на місцевості;

- туристські вправи прикладного багатоборства (в'язання вузлів, складання рюкзаків та ін.);

- до засобів туризму відноситься і сама туристська діяльність, через яку формуються моральні якості дитини і пізнається навколишній світ, а туристські посади, які діти отримують по черзі, є засобом пізнання самого себе (походи, оздоровлення);

- застосування засобів туризму у вихованні дітей шкільного віку дозволить комплексно вирішувати питання фізичного і розумового розвитку дітей.

- використання засобів туризму в основних організаційних формах дозволить підвищити рівень фізичної підготовленості (найбільший приріст — у результатах загальної витривалості, координаційних здібностей і різних видів орієнтувальних здібностей);

— ігрова туристська діяльність створює умови для формування вмінь формувати дружні відношення з однолітками у групі;

Саме завдяки цим засобам заняття туризмом створюють можливість для більш результативного впливу на успішність засвоєння знань в області фізичної культури, географії, біології, правил поведінки на природі.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ — НАЙГОЛОВНІШЕ ЗАВДАННЯ ОСОБИСТІТЬ. ЯКОЮ ЇЙ БУТИ...

Маслай Г. С.,

доцент, заслужений працівник освіти України,

завідувач методичного кабінету Центру туризму, спорту та екскурсій

Необхідно підкреслити роль і значення позашкільної освіти на сучасному етапі, як додаткової освіти, освіти на замовлення суспільства.

Яку людину має готувати освіта, щоб виконати замовлення держави:

- людину з глибокими знаннями,
- самодостатню розвинену особистість,
- патріотичного громадянина,
- ціннісно-орієнтовану особистість,
- гуманіста,
- демократа,
- толерантну людину, інтелігентна.

Для цього нам необхідно вирішити завдання:

- розвиток у дітей мотивації до пізнавальної діяльності та творчості,
- формування у дітей потреби здорового способу життя та зміцнення здоров'я кожного,
  - організація змістовного відпочинку та оздоровлення дітей,
  - організація навчально-виховного процесу на основі науки та передової педагогічної практики, використання передових педагогічних технологій,
    - організація творчої праці дітей під час практичних занять, змагань, походів, експедицій. (За принципами — «від практики до теорії», «від теорії до практики»),
    - педагогізація батьків (робота із сім'єю),
    - допрофесійна підготовка,
    - розвивати духовних духовні та культурні, цінності кожної особистості,
    - спільна діяльність (співпраця) з закладами освіти, культури охорони, здоров'я, громадськими організаціями,
      - робота з дітьми за місцем проживання,
      - робота з обдарованими дітьми,
      - робота з дітьми «групи ризику».

Особливо змістовно нам потрібно працювати з дітьми, за місцем проживання, здійснюючи індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи особливості вікової психології. Доцільно пригадати слова А. С. Макаренка, а саме: «Педагогіка — це майстерня, а психологія — інструмент, яким там працюють».

Доцільно вичленити основні принципи яким має відповідати сучасне ви-

ховання: як залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та втворючого розвитку. Варто особливо **виділити принцип гуманізації виховного процесу в позашкільному навчальному закладі**. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині, як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості, не прискорює її розвитку (не поспішає), а спрямовує на самостійну діяльність, враховуючи потреби, запити, бажання й інтереси дитини, стимулюючи розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих мрій та задумів.

Принцип цілісності. Означає, що виховання організовується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний та різнобічний розвиток особистості; на формування в неї цілісної картини світу, передбачає наступність в реалізації напрямів, завдань виховної роботи, охоплює всі сфери життєдіяльності учнівської та студентської молоді, здійснюється в різних формах навчання та виховання (школа, ПТУ, вуз, ПНЗ). Особливо слід звернути особливу увагу на виховання дітей у дошкільному навчальному закладі.

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування свідомості, самосвідомості, виховання любові до рідної землі, рідного краю, свого народу, шанобливе ставлення до його культури, звичаїв, традицій, повага, толерантність до культури інших народів, які проживають на Україні.

Принцип превентивності. Виховний вплив усіх навчальних закладів, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовується на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та її захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. Аналізуючи ситуацію саме в цій площині (ріст правопорушень та злочинів серед неповнолітніх та молоді, **першість** України по дитячому алкоголізму, помолодшали малолітні злочинці (вік становить 14—17 років, злочини характеризуються особливою жорстокістю). Необхідно діяти спільно, забезпечуючи систему заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, алкоголю, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення (недопущених) суїцидів. Слід нагадати про те, що сьогодні 60—65% дітей та молоді мають **конфлікти** в сім'ї, в школі, а кожен третій учень відчуває себе **самотнім**. Ось тут і нам педагогам — позашкільникам **широке поле** педагогічної діяльності. Великої уваги потребує сьогодні і робота з батьками, родиною наших вихованців. Чимало батьків самоусунулись від виховання своїх дітей, забувши золоту істину: «правильно виховані діти — наше щастя, золота старість, а невиховані діти — сльози, біль і горе». Особисті духовні переконання — це найсильніший, найміцніший фундамент, на якому потрібно будувати гуманне, моральне суспільство. Необхідно використовувати нам власні духовні основи, освітні системи. Маємо в кого вчитися: твори, цінні поради Бориса Грінченка, Костянтина Ушинського, Софії Русової, Василя Сухомлинського — цілоше педагогічне джерело. Я.А.Каменський нагадує.: «Ніхто не народжується лише для себе, необхідність спільного життя з іншими людьми, з'єднує всіх тричі законними узами, які всіх зобов'язують:

- нікому не шкодити;

- віддавати кожному те, що йому належить;
- приносити ту користь, яку можеш принести.

Сучасна школа має головну мету пробуджувати, дати виявитись самостійним творчим силам дитини. Враховувати принцип природовідповідності, потрібно вміло вести дитину від успіху до успіху, помічати найменше її досягнення, прогрес на рівні її можливостей.

У всі часи одним з кращих помічників учителя в співпраці з дітьми була книга. Наше завдання як вчителів так і батьків — виховувати в дитині смак до справжньої літератури (та й читають діти наші значно менше сьогодні. На жаль...).

А позашкільна освіта, на відміну від загальноосвітньої школи, у формах своєї роботи, більш сприятлива до відвертого спілкування учнів як між собою так і з дорослими.

Відверто слід сказати й про те, що рідко зустрічається тепер таке явище як спільне обговорення книги, того чи іншого телефільму. А варто було б...

А.Дістервег сказав: «Мистецтво навчання є не в умінні повідомляти, а в умінні збуджувати, будити, оживляти». Діалог між учителем і учнем є педагогічка співпраці домінуючою формою навчання й виховання, особливо в гуртковій роботі з дітьми, походах, екскурсіях, експедиціях, змаганнях, експериментальній та пошуковій діяльності. Діти, наші вихованці оцінюють що для них основною метою є пізнання. Змагання допомагають перевірити свій рівень знань і умінь, показати усе, «що можу і вмію», отримати певний моральний результат. Крім того, походи, змагання — це можливість поспілкуватися і пізнати навколишній світ, своїх товаришів, друзів та й самого себе (так кажуть наші вихованці).

Діти — наше майбутнє. Духовно і фізично здорові, обдаровані діти — то прекрасне, щасливе завтра сім'ї, родини, народу, країни.

Особливого піклування потребує організація оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків, студентів. Необхідно поставити перед керівництвом держави питання про розширення мережі цих закладів, особливої турботи вимагають діти-сироти (кількість яких щорічно зростає), діти-інваліди, діти з малозабезпечених сімей, діти, яких виховують чужі люди (опікуни).

Вічною є місія педагога, оскільки в центрі його уваги людина, її жива душа.

ВОІСТИНУ ЦЯ МІСІЯ СВЯТА

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

***Рокунець Л. М.,
керівник туристсько-краєзнавчих гуртків Гоцанського РЦДЮМ,
Рівненська обл.***

Географія, краєзнавство і туризм, як відзначає Національна програма розвитку краєзнавства і туризму в Україні на 2000—2010 роки, послідовно використовуючи кращі набутки багатьох своїх попередників, набуває дедалі більшого значення, утверджує і розвиває національну ідею, сприяє захисту політичних, економічних, духовних, культурних та історичних досягнень укра-

їнського народу, бере активну участь у забезпеченні його розвитку, фізичного здоров'я, високої моральності.

Педагогічна діяльність гуртків будується на основі принципів ділового, дружнього і творчого співробітництва з вихованцями. Відзначається вимогливістю до знань, творчого використання передового педагогічного досвіду.

В основу практичної діяльності туристсько-краєзнавчих гуртків покладена наступна ідея: краєзнавство — ефективний засіб формування наукового світорозуміння і світосприйняття, пізнання довкілля, прилучення до світової цивілізації, національної культури, традицій, звичаїв, природи, побуту населення рідного краю, виховання громадянина-патріота.

її теоретико-методологічним підґрунтям слугують Закони України «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту», ідеї і положення концепції виховання дітей та учнівської молоді в національній системі освіти, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національної програми розвитку краєзнавства в Україні на 2000—2010 роки, схваленої Указом Президента України від 10 серпня 1999 року за №973/99, праці відомих науковців-краєзнавців академіка С.Рудницького, докторів педагогічних наук В.Корнеєва, В.Обозного та інших.

Навчальні програми гуртків та програма виховання учнівської молоді засобами краєзнавчого та спортивного туризму базуються на наступних концептах: історія розвитку краєзнавства, екологія, геологія і природа рідного краю; дослідження народних традицій, звичаїв і обрядів; фізична культура та загартування.

Реалізуються вони засобами включення гуртківців у різнопланову, значущу для підлітків суспільно-корисну, науково-пізнавальну, дослідницько-пошукову діяльність, яка передбачає виявлення і дослідження родовищ корисних копалин та рослинних ресурсів рідного краю, поглиблене дослідження його історії, облік цінних краєзнавчих об'єктів, збір і обробку матеріальних цінностей і документів, що характеризують місцеву природу, господарство, специфіку і особливості побуту населення рідного краю, розробку проектів господарського застосування виявлених ресурсів, поліпшення благоустрою населеного пункту, популяризацію природничих та господарських знань про регіон серед населення тощо.

Гуртківці активно включаються у ведення спостережень за природними явищами, топографічних, геологічних, геоморфологічних, ґрунтових зніманих, археологічних розвідок, архівних і статистичних досліджень, збору та обробки зразків місцевих мінеральних ресурсів, операції «Чисте джерело», екологічних десантів по очищенню лісових ділянок від бруду, залишеного після збору березового соку. Проведення розвідки і досліджень місцевих озер, річок, кар'єрів, джерел. Результати досліджень узагальнюються в наукових нотатках, звітах, схемах, топографічних картах, висвітлюються в газетних публікаціях.

Підсумком діяльності гуртків є проведення близьких та далеких походів, під час яких гуртківці закріплюють одержані на заняттях різнопланові туристичні практичні вміння та навички, ще глибше пізнають історію, традиції, побут, культуру, красу рідної Батьківщини та краю; в них формуються почуття колективізму, виховуються вольові якості: сміливість, спритність, витримка, витривалість, самостійність.

Туристичним екскурсіям, як і походам, передує велика організаційно-підготовча робота, яка включає розподіл обов'язків між екскурсантами чи туристами, розробку пакету завдань, які мають виконати гуртківці, проектування діяльності кожного гуртківця, конкретизацію технологій обробки, систематизації та узагальненню зібраних матеріалів, вивчення правил техніки безпеки в туристичному поході; виготовлення атрибутики та символіки туристичних походів.

Система роботи туристсько-краєзнавчих гуртків відзначається науковою достовірністю, високим рівнем творчості і професіоналізму, актуальністю і перспективністю.

Вона характеризується високою результативністю.

ДОСВІД, МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ШКІЛЬНОГО ТУРИЗМУ У М. КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

Атаманюк Т. П.,

директор СЮТур, м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті наголошує, що головна мета української системи освіти — це створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості. Кожна дитина — це особистість із своїми поглядами, уподобаннями, здібностями. І саме позашкільні заклади повинні задовольняти освітньо-культурні потреби вихованців, які не забезпечуються іншими складовими структурами освіти. На Станцію юних туристів приходять діти, які зацікавились туризмом, які прагнуть навчитись чогось, що виходить за межі шкільної програми, щось зробити, чогось досягти.

Робота позашкільного закладу не була би результативною без співпраці зі школами. Ця співпраця стала ще тіснішою після створення на базі Станції юних туристів координаційного центру туристсько-краєзнавчої роботи, основна мета якого — надання методичної та інформативної допомоги школам при підготовці конкурсних робіт по краєзнавчих експедиціях, методичних розробок туристсько-краєзнавчої тематики та звітів про походи. Також координаційний центр проводить і більш практичну роботу з школами.

Для більш активного залучення учнів до занять туризмом в школах міста проводиться свято «День туризму в школі». В програму свята входять: краєзнавча вікторина, конкурс газет «З класом в туризм» та смуга перешкод.

«День туризму» в школі починається з самого ранку. У вестибулі школи або в обумовленому місці розвішуються конкурсні газети. Поруч з газетами виділяється місце для презентації СЮТур, де представлено фотоматеріали, наочні посібники, звіти про подорожі. На перервах між уроками учні оглядають виставку. Представник СЮТур розповідає про роботу Станції, відповідає на численні запитання. По закінченні уроків учасники змагань знайомляться з обладнанням дистанції та порядком її проходження. Водночас зі смугою перешкод відбувається і краєзнавча вікторина. Все завершується нагородженням переможців.

Протягом шести років даний захід проведено у всіх школах міста, що

сприяло популяризації туризму серед учнівської молоді та широкому залученню дітей до занять туризмом та краєзнавства.

Вже шостий рік в м. Кам'янець-Подільському проводиться «Шкільна туриада», в якій беруть участь навчальні заклади міста. Мета туриади: широке залучення учнівської молоді до активного туризму, поліпшення змісту туристсько-краєзнавчої роботи в школах, виявлення та розповсюдження кращого досвіду.

В шкільну туриаду входять:

- змагання з спортивного орієнтування — жовтень;
- конкурс звітів про похід вихідного дня — листопад;
- краєзнавча вікторина — січень;
- конкурс в'язання вузлів — лютий;
- командна смуга перешкод — квітень.

Всі заходи проводяться протягом одного навчального року. Змагання з спортивного орієнтування проходять в лісовому масиві с. Зіньківці за правилами цього виду спорту.

Походи вихідного дня проводить кожний навчальний заклад. І наша мета: залучити молодь до вивчення історії рідного краю. Кожна школа готує звіт про проведену подорож, який оцінює незалежне журі.

Важко уявити туризм без туристської пісні біля вогнища. Тому конкурс туристської пісні гарно доповнює спортивні та краєзнавчі змагання.

Краєзнавча вікторина допомагає учням краще взнати історію рідного міста.

Конкурс в'язання вузлів та командна смуга перешкод є невід'ємною частиною всіх туристських змагань. Учні шкіл мають змогу випробувати себе на туристсько-спортивних дистанціях.

При підготовці тих чи інших заходів координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи надає методичну та практичну допомогу навчальним закладам міста. Проведення шкільної туриади активізувало туристсько-краєзнавчу роботу в школі, зробило її більш змістовною. Все частіше адміністрації шкіл просять відкрити туристичні гуртки в своїх закладах. Такі гуртки допомагають виявити дітей, зацікавлених туризмом, які мають бажання займатись спортивним туризмом.

Найкраще здібності дитини проявляються на змаганнях. Тому нами розроблено і впроваджено в практику цикл змагань з поступовим ростом складності. Особиста смуга перешкод «Зимових стартів» дає можливість кожній дитині проявитися як спортсмену вже після півроку занять. Змагання проводяться в спортивному залі. В квітні на традиційних змаганнях гуртківців, в залежності від підготовки, діти можуть виступати на дистанції першого класу, або особистої смуги перешкод. Наступний етап — змагання «Майстер-клас» — це командна смуга перешкод II класу, яка проводиться в жовтні. І на весну другого року навчання гуртківці, як мінімум, можуть мати другий спортивний розряд і брати участь у змаганнях III класу — обласні змагання.

Рівень підготовки збірної команди нашого закладу дає можливість перемагати на обласних змаганнях та гідно представляти область на Всеукраїнських змаганнях. Наша команда була чемпіоном України у 1996, 1998, 2005 роках. Випускники СЮТур, як правило, виконують норматив «Кандидат у «Майстри спорту».

З цього видно, що туристсько-краєзнавча робота задовольняє освітні, культурні, фізичні потреби вихованців, які не забезпечуються іншими складовими освіти.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РІЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Майстрок Г. І.,
завідувач інструктивно-методичним відділом СЮТ

Метою державної Національної програми «Освіта» (Україна 21 ст.) є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу, що можливо лише за умов відходу від авторитарної педагогіки і впровадження сучасних педагогічних технологій. Саме цим зумовлена зараз увага педагогів, методистів до інновацій.

Термін «інновація» означає оновлення процесу навчання, який спирається, головним чином, на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов'язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових «переможних методик», які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо.

Поняття «технологія» виникло у світовій педагогіці також як протиставлення існуючому поняттю «метод». Недолік методу полягає в його негнучкості та статистичності. Термін «технологія» був пов'язаний із застосуванням нових аудіовізуальних засобів навчання. У 60-х рр. поняття «технологія освіти» розглядалося під кутом зору програмного навчання і використання обчислювальної техніки у навчанні.

З початку 80-х рр. все більше вживається термін «педагогічні технології». У визначенні їхньої суті немає єдиного погляду: одні розуміють це як певну систему вказівок щодо використання сучасних методів і засобів навчання; інші цілеспрямоване застосування прийомів, засобів, дій для підвищення ефективності навчання; третій — цілісний процес визначення мети, обґрунтування плану і програми дій та навчальних методів. Кожний з цих підходів має право на існування, бо охоплює різні сторони навчального процесу. Тому існує велика кількість педагогічних технологій.

Отже, «інноваційні технології» — це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Система ґрунтується на внутрішніх умовах навчання. Тому «педагогічні технології» пов'язані з ідеями і досвідом психології, соціології, системного аналізу, тощо.

Сучасна педагогіка характеризує термін «позашкільна освіта», яка включає всю ту сферу освіти, що знаходиться за межами загальноосвітнього державного стандарту.

За своїм змістом позашкільна освіта для дітей є всеохопною. У дійсності, все, що оточує нас, нехай то жива або нежива природа, система суспільних стосунків, сфера свідомості, немає нічого такого, що не могло б стати пред-

метом позашкільної освіти. Саме тому вона може задовольняти найрізноманітніші інтереси особи. В даний час позашкільна освіта дітей представлена цілим рядом напрямів. Основними серед них прийнято вважати наступні: художньо-естетичний; науково-технічний; спортивно-технічний; еколого-біологічний; фізкультурно-оздоровчий; туристсько-краєзнавчий; військово-патріотичний; соціально-педагогічний; культурологічний; економіко-правовий. Цей список може бути поповнений відповідно до запитів батьків та дітей.

Завданням позашкільної освіти є насамперед створити умови для вільного розвитку особи, що є основою гуманізації освіти, проголошеної як найважливіший принцип реформи освіти. Гуманістична педагогіка відрізняється спрямованістю на сприйняття дитини як особи і індивідуальності, на захист її права, на саморозвиток і самовизначення.

Цінність позашкільної освіти дітей полягає в тому, що воно підсилює варіативну складову загальної освіти, сприяє практичному додатку знань і навиків, отриманих в школі, стимулює пізнавальну мотивацію тих, що навчаються. А головне в умовах позашкільної освіти діти можуть розвивати свій творчий потенціал, навик адаптації до сучасного суспільства і дістають можливість повноцінної організації вільного часу. Позашкільна освіта дітей — це пошукова освіта, що апробує інші, не традиційні шляхи виходу з різних життєвих обставин що надає особі різноманітні можливості вибору своєї долі, стимулюючи процеси особового саморозвитку.

Гурткова робота сприяє виникненню у гуртківця потреби в саморозвитку, формує в нього готовність і звички до творчої діяльності, підвищує його власну самооцінку і його статус в очах однолітків, педагогів, батьків. Під час проведення гуртка керівнику необхідно звернути увагу на різноплановий розвиток дитини, розкриття його творчих можливостей, здібностей і таких якостей особи, як ініціативність, самодіяльність, фантазія, самотність, тобто всього того, що відноситься до індивідуальності людини. Відомий педагог С.Ф.Русова постійно нагадує вчителям про необхідність врахування індивідуальних особливостей дітей. Образно порівнюючи дітей із кущами в саду, вона підкреслює, що як серед розмаїття кущів немає двох однакових, так і всі діти різняться між собою почуттями, думками, характерами, здібностями. Вчитель та батьки мають знати своїх вихованців різнобічне і розвивати їхні духовні та фізичні сили.

Діти вибирають те, що близько їх природі, що відповідає їх потребам, задовольняє інтереси. І в цьому — сенс позашкільної освіти: воно допомагає ранньому самовизначенню, дає можливість дитині повноцінно прожити дитинство, реалізуючи себе, вирішуючи соціально значущі завдання.

При проведенні гуртка вчитель враховує особливості кожної дитини, інтереси, потреби, використовує сучасні технології навчання, то такі гуртки є дійсно інноваційними. Найбільш поширеними є такі типи гуртка:

- інтегрований (такий гурток проводять два вчителі, вони спільно здійснюють актуалізацію знань за двома напрямками опитування, виклад нового матеріалу тощо. Можна поєднувати такі гуртки як інформатика — фотогурток.);
- дослідницький (одержання навчальної інформації з першоджерел, такі гуртки розвивають вміння і навички, стимулюють пізнавальну активність та самостійність.);

• рольова гра (вимагає від учнів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації, кожна гра має чітко розроблений сценарій.); подорож; екскурсії; тощо.

Згідно з таким підходом зміст навчання, програма складається відповідно до потреб та інтересів учнів, навчальний процес трактується на солідарній основі, керівник гуртка виконує роль консультанта та джерела знань а не контролера.

При проведенні гуртків вчитель повинен поставити так завдання, що гуртківець

має самостійно знайти вирішення проблеми.

Головним завданням педагога С. Ф. Русова вважає розвиток самостійності дитини. Треба « не вчити дитину, не давати їй готове завдання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, — щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатись до всього, рученята вмiли заходжуватися й коло олівця, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу.»

Педагогічна технологія — це цілеспрямована система. Ми звикли до визначення мети навчання, виходячи з комплексного підходу поєднання освітньої та виховної мети. Останнім часом особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей учнів. Найбільш поширеним є когнітивний та гуманістичний підходи.

Прибічники когнітивного підходу вважають головним у навчанні розвиток мислення та пам'яті учнів.

Послідовники гуманістичного підходу спираються на «Я — концепцію» і відстоюють право учнів самостійно обирати мету, формувати власні проблеми, заглиблюватись у суб'єктивний досвід та прогнозувати його наслідки.

Важко довести перевагу або ефективність того чи іншого підходу, стилю, методу, тому нормальним є наявність плюралізму в підході до нових технологій. Сучасне навчання тяжіє до когнітивного. Тому творчо працюючих педагогів цікавить усе, що пов'язано з гуманізацією освіти.

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*Савченко Н. В.,
заступник директора*

Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дозволяє поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків, є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Саме туризм та краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватись як фізично, так і морально. Для дитини кожна подорож — це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом «Батьківщина». Допомогти дитині зробити такі відкриття є узагальненою метою колективів центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів України, завдяки яким дитячо-

юнацький туризм залишається одним з найбільш популярних видів діяльності дітей та підлітків у позанавчальний час.

Мережа. Витоки становлення та створення системи дитячо-юнацького туризму і краєзнавства почалися у 1930 році, коли в м.Харкові при Наркомосвіті УРСР та ЦК ЛКСМУ було утворено Центральну дослідну дитячу екскурсійну станцію (ЦДДЕС), яка, починаючи з 1931 року, зобов'язана була організувати і керувати всією дитячою екскурсійно-туристичною справою в Україні. При цьому ЦДДЕС розподіляла фонд пільгових літерів на проїзд і пільгові квитки видавалися лише тим дитячим екскурсійним групам, що їхали за докладним планом екскурсійної роботи з дітьми, затвердженим ЦДДЕС.

У 1962 році за наказом Міністерства освіти УРСР ЦДДЕС надається приміщення у м.Києві. З того часу навчальний заклад зазнав ряд перейменувань (Центральна дитяча екскурсійно-туристська станція Міністерства освіти Української РСР, Республіканська станція юних туристів), і сьогодні це — Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді (01135, м. Київ, вул. Пестеля, 7, 531-19-98, 531-90-68), який є координатором туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською та студентською молоддю в Україні.

Зараз в Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді — 1, Кримський республіканський — 1, обласних — 22, міських — 48, районних — 32, (в т.ч. 2 внутрірайонних в містах). Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа центрів туризму: якщо в 1998 році їх було 84, в 2000р.— 90, то зараз — вже 104.

І цей процес продовжується. Так, у 2007році відкрились нові заклади: Хустська районна станція юних туристів на Закарпатті, Млинівський районний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді у Рівненській області, Координаційний центр туристсько-краєзнавчої роботи у м.Краматорську Донецької області.

Крім того, внутрірайонні центри в містах набувають статусу міських: така тенденція характерна для м.Кривого Рогу Дніпропетровської області.

Набуває поширення створення філій обласних центрів: започаткували цю роботу в Івано-Франківському обласному державному центрі туризму і краєзнавства учнівської молоді, який має вже 6 таких структурних підрозділів. На сьогодні філії створені в Донецькій (4), Запорізькій (3), Львівській (1) областях.

Найбільшу кількість центрів туризму мають: Дніпропетровська область — 9, Хмельницька — 8, Луганська, Полтавська — по 7, Чернігівська, Львівська, Черкаська, Волинська — по 6.

Немає центрів туризму обласного рівня в Київській, Одеській та Сумській областях, де відбулося злиття всіх позашкільних навчальних закладів, але в комплексних позашкільних навчальних закладах цих регіонів працюють відділи туризму і краєзнавства.

Напрями роботи. Головними завданнями центрів туризму є реалізація державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту та ек-

скурсії, створення умов для задоволення потреб учнів в організації їх оздоровлення, змістовного дозвілля і відпочинку, надання методичної і практичної допомоги навчальним закладам з питань впровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнями в практику навчально-виховної роботи.

Основними напрямками діяльності центрів туризму є здійснення навчально-виховної, організаційно-масової, інформаційно-методичної роботи.

Спортивний туризм. Найбільш масовими видами спортивного туризму в Україні є пішохідний туризм та спортивне орієнтування. Крім того, діють гуртки велосипедного, гірського, водного, лижного, спелеотуризму. Проводяться змагання, чемпіонати, матчеві зустрічі, навчально-тренувальні збори, туристські походи тощо. Традиційними є змагання з пішохідного туризму та спортивного орієнтування. Разом з тим, набувають поширення змагання зі скелелазіння, з гірсько-льодової техніки, водного, гірського, велосипедного туризму, рятувальних робіт, а також змагання у закритих приміщеннях, на штучному рельєфі.

Своєрідним підсумком роботи дитячих туристсько-спортивних об'єднань України є, звичайно, участь у всеукраїнських змаганнях з різних видів туризму, де юні туристи мають змогу продемонструвати свої знання, вміння та навички туристської майстерності, набуті під час навчання в гуртках.

Так, у 2008 році 28 команд юних туристів взяли участь у XXXVII Всеукраїнських змаганнях «Чемпіонат України серед юніорів з пішохідного туризму», які проводились серед команд учнів навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України у Центральному таборі туристського активу учнів України, що на Закарпатті. Місце проведення змагань кожного разу змінюється, що дає змогу дітям ознайомитися з історичними, культурними та природними пам'ятками регіонів, їх туристськими та екскурсійними можливостями. Так, юних туристів вже гостинно зустрічали на Волині, у Рівненській та Хмельницькій областях.

Всеукраїнські змагання з пішохідного туризму є традиційними. Разом з тим, впроваджуються змагання всеукраїнського рівня з інших видів туризму. Так, минулого року проведені I Всеукраїнські змагання з техніки гірського туризму, які відбулися у м.Запоріжжі на легендарному острові Хортиця, а взимку цього року у мальовничому гуцульському селі Ясіня, що знаходиться в оточенні найвищих вершин України — Говерли, Петроса і Близниці — відбулися Всеукраїнські змагання з лижного туризму; у Чернівецькій області на р.Черемош юні туристи-водники зустрілися на Чемпіонаті України серед юніорів з водного туризму.

Відроджений туристський рух в освітянському середовищі: минулого року на Буковині за сприяння Міністерства освіти і науки України, Центрального комітету Профспілки працівників освіти і науки України, Федерації спортивного туризму України відбувся Кубок України з техніки спортивного туризму серед працівників освіти і науки. 20 команд педагогів виборювали призові місця у змаганнях з пішохідного, велосипедного та водного туризму.

Обов'язковим елементом роботи туристсько-краєзнавчих об'єднань є проведення туристських походів за напрямом діяльності гуртків, що дає дітям можливість взяти участь у щорічному Чемпіонаті України зі спортивних туристських походів серед учнівської та студентської молоді.

Краєзнавство. Одним з напрямів роботи центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів є впровадження в практику освітньої роботи краєзнавчого принципу навчання і виховання, введення краєзнавчого компонента в роботу гуртків спортивно-туристського напрямку, проведення різноманітних краєзнавчих експедицій, зльотів, акцій тощо, безпосередня робота краєзнавчих гуртків.

Стрижнем краєзнавчої роботи серед учнівської молоді України протягом багатьох років є Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Краса і біль України», яка працює за напрямками «Мальовнича Україна», «Скривджена земля», «З попелу забуття», «Свята спадщина», мета яких — привернення уваги підростаючого покоління, широких кіл громадськості до проблем пошуку, дослідження та збереження матеріальної культури, природних багатств нашого краю.

Завершилась Всеукраїнська історико-географічна експедиція учнівської молоді «Сто чудес України», яка діяла з 1998 року за двома напрямками — «Диво рукотворне» і «Чарівний світ природи». Щорічно на всеукраїнський етап конкурсу надходило близько 120 робіт. Об'єкти досліджень юних туристсько-краєзнавців найрізноманітніші. Серед них — скелі Довбуша, так званий Писаний Камінь, обсерваторія на горі Піп Іван, Манявський Скит — унікальні куточки Прикарпаття; половецькі кам'яні баби на території Донецької області; Свято-Троїцький собор на Дніпропетровщині; римо-католицький храм Успіння Богородиці у м. Харкові; готи Святого мису поблизу м. Севастополя; острів Хортиця (Запорізька область); Спасо-Преображенський монастир у м. Новгород-Сіверський Чернігівської області та інші. Найактивнішими «відкривачами чудес» були пошукові загони Автономної Республіки Крим, Волинської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Полтавської та Чернігівської областей, м. Севастополя, які неодноразово виборювали призові місця.

Серед завершених заходів також Всеукраїнська історико-краєзнавча акція учнівської молоді «Збережемо пам'ять про подвиг», присвячена 60-м роковинам Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років, «Птахи рідної землі», «Мікротопоніми України» та інші.

Разом з тим зміст краєзнавчої роботи суттєво оновлений. Запроваджені нові всеукраїнські експедиції учнівської та студентської молоді: історико-етнографічна експедиція «Україна вишивана», туристсько-краєзнавча експедиція «Історія міст і сіл України», акція «Колосок пам'яті», присвячена 75-річчю голодомору в Україні.

Широкий інтерес у юних краєзнавців викликають і всеукраїнські конференції, де діти мають змогу обмінятися досвідом організації краєзнавчих досліджень, продемонструвати свої здобутки. Серед них: філософська історико-краєзнавча конференція «Пізнай себе, свій рід, свій нарід», краєзнавча конференція «Південно-східна Україна: із стародавності в XXI століття», які проводяться за ініціативи відповідно Харківської обласної станції юних туристів та Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді.

Слід зазначити, що крім всеукраїнських проводяться і різноманітні регіональні пошукові експедиції, акції, конференції тощо. Серед них: акції «Піз-

най свій край — пізнай себе» (м.Київ), «Один день війни у спогадах рідних» (Хмельницька область), «Милосердя» (Волинська область), «Славетні імена України» (Львівська область), «Війна в долях учнів та вчителів Донеччини» (Донецька область); експедиції: фольклорно-етнографічна «До народних джерел» (Рівненська область), волонтерська еколого-археологічна «Замки Закарпаття (Закарпатська область), етнолого-краєзнавча «Чуття єдиної родини» (Житомирська область), фестиваль «Музейні перлини Миколаївщини» (Миколаївська область) та багато інших.

Віднайдені під час експедицій матеріали знаходять своє місце в музеях навчальних закладів, які є центрами навчально-виховної роботи. За результатами огляду, відомчої реєстрації та перереєстрації музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України зареєстровано 3887 музеїв.

Змагаються ж юні краєзнавці під час регіональних та всеукраїнських зльотів. Останній такий масовий захід — VI Всеукраїнський зліт юних туристів-краєзнавців — активістів руху учнівської молоді «Моя земля — земля моїх батьків» — відбувся влітку 2007 року у Центральному таборі туристського активу учнів України, у якому взяли участь 26 команд від навчальних закладів України. Зліт — досить нова форма роботи, яка знайшла широке схвалення на місцях — поєднує роботу творчих майстерень, змагання під час проходження туристсько-краєзнавчого експедиційного маршруту та конкурсно-спортивну програму. До суддівства залучались науковці Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та висококваліфіковані педагоги обласних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Одним з напрямів роботи центрів туризму є **робота з обдарованими дітьми**. Щорічно колективом Укрдержцентру туризму і краєзнавства учнівської молоді проводиться III етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів — членів МАН з історико-географічного відділення, яке включає роботу таких секцій як історичне та географічне краєзнавство, історія України, етнологія, археологія, геологія, право. Слід зазначити, що позаминулого року Президент України Віктор Ющенко вперше зустрівся саме з переможцями історико-географічного відділення МАН. І як наслідок зацікавленості та небайдужого ставлення до майбутньої української еліти — Указ Президента України про встановлення стипендій для переможців.

Відпочинок та оздоровлення. Змістовний відпочинок та оздоровлення дітей — важливе завдання центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді. Закладом, який приймає дітей з усіх куточків України, є Центральний табір туристського активу учнів України — структурний підрозділ Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Табір розташований у с. Осій Іршавського району Закарпатської області серед казкових гір, між кришталевих гірських річок, де струмки наповнені мінерально-лікувальною водою.

На базі табору проводяться оздоровчі збори переможців та лауреатів всеукраїнських туристсько-краєзнавчих масових заходів, всеукраїнські змагання з техніки пішогохідного туризму та зльоти юних туристів-краєзнавців, літні школи юних туристів-краєзнавців за напрямками краєзнавства та видами ту-

ризму, оздоровчі збори гуртківців Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Крім туристських заходів у таборі проводились і інші: Всеукраїнські форуми «Футбольні канікули»; оздоровчі збори футбольного клубу «Зірка», обдарованих дітей навчальних закладів Святошинського району м. Києва, дітей, що потребують соціальної реабілітації Вишгородського районного центру соціальних служб для сімей, дітей та молоді Київської області; дітей-сиріт, напівсиріт та дітей з малозабезпечених сімей Іршавського району Закарпатської області, активістів туристсько-краєзнавчої роботи Монастирищенського району Черкаської області та багато інших.

Табір організовує різноманітну екскурсійну та оздоровчу програму: до єдиної в Європі діючої водяної кузні «Гамора» в с.Лисичево, монастиря Серафима Саровського в с.Приборжавському, термального басейну у м. Берегово, Мукачевського та Хустського замків тощо.

Під час оздоровчих заходів проводяться одноденні та багатоденні туристські походи до заповідників «Смерековий камінь», «Зачарована Долина», «Чорне багно», тематичні походи «До мінеральних джерел Карпат», сходження на вершини хребта Великий Діл (гори Бистра та Бужора) та інше.

Центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів проводять різноманітні оздоровчі заходи на власних туристичних базах, організують відпочинок гуртківців в оздоровчих закладах Криму та інших місцях, проводять літні школи за напрямками краєзнавства та видами туризму та інше.

Кадрове забезпечення. Запорукою успішної діяльності будь-якого навчального закладу є наявність компетентних і високопрофесійних кадрів, особливо — керівних. Крім знання нормативно-правової бази функціонування закладів, велике значення для плідної роботи є ознайомлення та запозичення педагогічного досвіду колег. Тому Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді більше 10 років назад було започатковано проведення виїзних всеукраїнських семінарів-практикумів директорів обласних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, основна мета яких — ознайомлення з системою туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді різних регіонів України. З того часу такі заходи пройшли на Закарпатті, Волині, Полтавщині, Харківщині, Дніпропетровщині, в Одеській, Івано-Франківській, Миколаївській, Чернігівській, Сумській областях. Згодом практика проведення виїзних семінарів-практикумів поширилась і на інші категорії працівників центрів туризму, а саме — на заступників директорів і завідуючих відділами та методистів обласних закладів, а також директорів районних та міських центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Крім того, центрами туризму постійно проводяться обласні семінари-практикуми для різних категорій педагогічних працівників навчальних закладів з питань туристсько-краєзнавчої роботи, готують інструкторів дитячо-юнацького туризму, організаторів спортивного туризму.

Методична робота. Активізації творчого пошуку педагогів сприяє щорічний Всеукраїнський конкурс на кращий навчально-методичний матеріал туристсько-краєзнавчої тематики, лауреати якого нагороджуються грамотами Міністерства освіти і науки України.

Керівники туристсько-краєзнавчих гуртків взяли активну участь у Всеукраїнському конкурсі майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості», започаткованого Міністерством освіти і науки України.

Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді видається інформаційно-методичний вісник «Туризм і краєзнавство», завдання якого — надання методичної допомоги організаторам дитячо-юнацького туризму і краєзнавства та інформування працівників обласних, міських та районних центрів туризму і краєзнавства з широкого кола питань діяльності профільних позашкільних навчальних закладів та нормативно-правової бази позашкільної освіти. Такі ж вісники, збірники видають і центри туризму і краєзнавства учнівської молоді. Загалом слід відзначити належний рівень методичного забезпечення розвитку дитячо-юнацького туризму профільними позашкільними навчальними закладами.

Навчально-виховна робота центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді спрямовується на забезпечення діяльності творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого профілю. Зараз в Україні діє 6908 туристсько-краєзнавчих гуртків, в яких навчається 110,6 тис вихованців, що становить 9,2% від загальної кількості гуртківців у всіх типах позашкільних навчальних закладів. Найбільш масовою гуртковою туристсько-краєзнавчою діяльністю учнів є в Харківській, Полтавській, Херсонській, Тернопільській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській та Хмельницькій областях. Загалом в Україні охоплення дітей гуртковою туристсько-краєзнавчою роботою складає 2,3% від загальної кількості учнів.

Після закінчення навчального року гуртківці мандрують туристськими стежками України та за її межами, під час екскурсійних поїздок відвідують історичні та пам'ятні місця, вдосконалюють спортивну майстерність під час навчально-тренувальних зборів тощо.

Міністерством освіти і науки України розширені функції Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, а саме — проведення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи з спортивного туризму зі студентською молоддю. З огляду на це центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станції юних туристів обласного рівня є також координаторами відповідної роботи в регіонах.

Перелічити всі туристсько-краєзнавчі заходи, які проводяться центрами туризму і краєзнавства учнівської молоді та станціями юних туристів неможливо. Хочеться широко подякувати їх колективам за копітку працю і ентузіазм і вірити, що знання, вкладені в душі дітей, дадуть пагони любові до своєї держави.

Сьогодні увага колективів центрів туризму зосереджена на:

- 1) реалізації державних програм в галузі туризму і краєзнавства;
- 2) виконання Указу Президента України від 28.03.2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932—1933 років в Україні», Стратегії розвитку туризму і курортів, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 року № 1088-р., розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2007 № 884-р «Про затвердження плану заходів з підготовки і проведення у 2008 році Року туризму і курортів в Україні», Міжга-

лузевої програми «Пізнай свою країну», заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму;

3) надання методичної і практичної допомоги навчальним закладам, зацікавленим громадським установам в організації туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською та студентською молоддю;

4) збереження і розвиток діючої системи підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів профільних і комплексних позашкільних навчальних закладів;

5) підготовці та впровадженні типових навчальних планів і програм туристсько-краєзнавчих гуртків;

6) залученні до туристсько-краєзнавчої діяльності студентської молоді, дітей та підлітків, які потребують соціальної допомоги і соціальної реабілітації та тих, що проживають у сільській місцевості;

7) розвитку видів дитячо-юнацького спортивного туризму (зокрема, оздоровчо-спортивного з активними способами пересування).

СИСТЕМА РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ З УЧНЯМИ В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОСВІТИ

*Шелегеда Віталій Іванович,
заступник директора*

Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Освітні реформи в Україні передбачають максимально можливу індивідуалізацію навчально-виховного процесу, зорієнтованого на розвиток творчої особистості.

Робота над вирішенням цієї складної проблеми стала основою для пошуку і створення **системи позашкільної роботи** з виховання екологічної культури, національної свідомості, духовного збагачення особистості **засобами екологічного туризму і краєзнавства**. Системи, яка б передбачала активне, свідоме залучення учнівської молоді до діяльності, спрямованої на вивчення, збереження і відродження природи Запорізького краю.

СИСТЕМА АКТИВНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Головними «китами» (напрямами діяльності) системи були визначені туризм, екологічне краєзнавство і наукова творчість. Головними засадами системи стали організаційно-педагогічні принципи роботи позашкільного навчального закладу (або окремого гуртка екологічного краєзнавства і туризму), спрямовані на створення умов **для активного навчання і виховання**, а саме:

— можливість самореалізації вихованців через вільний вибір змісту і способів діяльності (цілеспрямована активність вихованців) [2];

— наявність педагогічно оформленого середовища (активного педагогічного середовища), в якому дитина може придбати індивідуальний соціальний досвід (сукупність соціальних рис і якостей), який допоможе їй виявляти, досліджувати, шукати рішення і потім — починати дії, спрямовані на вирішення як екологічних, так і соціальних проблем у реальному житті.

Надання вихованцям можливості для самореалізації через вільний вибір змісту і способів діяльності реалізується в системі за рахунок 5 вертикальних блоків діяльності дитячо-юнацького еколого-краєзнавчого об'єднання і 3 горизонтальних.

Вертикальні блоки системи	Горизонтальні блоки системи
<ol style="list-style-type: none"> 1. Туристсько-краєзнавчий блок. 2. Науково-дослідний. 3. Просвітницький. 4. Природоохоронний. 5. Блок громадської активності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Географічний 2. Предметний 3. Соціальний

Основою створення активного педагогічного середовища, спрямованого на формування у вихованців екологічної культури (екологічну культуру ми розглядаємо як індивідуальний соціальний досвід (комплекс соціальних рис, який включає інформаційний компонент, діяльнісний і ціннісно-оціночний) стали навчально-пошукові програми, спрямовані на вирішення екологічних проблем реального життя з урахуванням провідної наукової проблемної теми відділу «Екологічне краєзнавство і туризм» ЗОЦКУМ: «**Залучення учнівської молоді до діяльності з вивчення і збереження біологічного і ландшафтного різноманіття Запорозжя, України**». Такими комплексними програмами стали «Експедиція Первоцвіти Запоріжжя», «Червона книга природи», «Зелена мережа Запоріжжя», «Природна спадщина України», «Заповідна Хортиця» тощо [3,4,6,7]. Методика реалізації навчально-пошукових програм різноманітна: це науки, туристсько-краєзнавчі, природоохоронні чи просвітницькі проекти, масові заходи, колективні творчі справи, туристські подорожі і екологічні експедиції тощо.

При цьому ми прагнули, щоб діяльна сторона вихованців, тобто напрям внутрішньої активності при самореалізації і її результативність, була **СТВОРЮЮЧОЮ**. Ми прагнули виховати людину-творця і за рівнем внутрішньої свободи, і за результатами діяльності. Людину-творця, а не руйнівника, людину, яка постійно самовдосконалюється, а не само руйнується.

ГОРИЗОНТАЛЬНІ БЛОКИ СИСТЕМИ

1. Географічні горизонтальні блоки туристської еколого-краєзнавчої діяльності будуються як «розширення» і «заглиблення» спіралі освоєння навколишнього світу [1]. Починаючи з найближчого, найбільш доступного для регулярного відвідання природного середовища (місцевий парк, балка, берег річки тощо), учасники програм поступово розширюють район досліджень (балковий комплекс, урочище, мала річка, адміністративний, фізико-географічний, ботанічний, зоологічний район, область), і, як вища ступінь — здійснюють подорож за межі своєї області, в інші регіони України.

2. Горизонтальні блоки соціального середовища поступово розширюються за горизонталями: гурток (клуб, центр, клас) — навчальний заклад — населений пункт (село, місто, адміністративний район) — область — Україна.

3. Система предметних горизонтальних блоків науково-дослідної і природоохоронної діяльності передбачає пошук знань заради вивчення і збереження конкретної, обраної в оточуючому середовищі популяції — виду — угруповання — природного комплексу.

Особливий акцент спостережень і досліджень робиться на популяціях рідкісних видів тварин і рослин, рідкісних і унікальних угруповань і природних комплексів, як найбільш вразливих і таких, що потребують першочергового вивчення й охорони. При цьому вже на першому етапі навчання в гуртку значну увагу ми приділяємо таким загальним вимогам до підготовки і виконання пошуково-дослідницької роботи як постановка проблеми, мети і завдання дослідження, розробка заходів, що необхідно провести для досягнення намічених результатів і для вирішення поставлених завдань, складаємо план роботи з теми.

Кожний з блоків має спонукати підлітка до роздумів про необхідність збереження знайденого рідкісного виду рослин і тварин, куточка природи на довгі роки, для багатьох поколінь людей.

ВЕРТИКАЛЬНІ БЛОКИ СИСТЕМИ

1. Туристсько-краєзнавчий — ознайомлення з природними територіями і об'єктами, що за своєю красою і цінністю є гордістю Запорозжя і України, вивчення історії взаємин людини з природою рідного краю через господарство, побут, культурні традиції шляхом проведення туристсько-пізнавальних подорожей, експедицій, екотурів з використанням навичок з різних видів туризму.

2. Науково-дослідний — вивчення та оцінка стану місцевих об'єктів живої і неживої природи, екосистем, об'єктів ПЗФ, природних територій, перспективних для включення до складу екологічної мережі Запорізької області; визначення їх наукової, просвітницької, природоохоронної або культурної цінності.

3. Природоохоронний — нормативно-правове забезпечення тривалого існування цінних природних територій і об'єктів, контроль за виконанням існуючого природоохоронного законодавства, практичні дії з охорони і відновлення порушених ландшафтів і об'єктів.

4. Еколого-просвітницький — інформування широких кіл громадськості про стан природних об'єктів і процеси, що сприяють їх стабільності, розвиток моральної (біоуманізм, самообмеження, духовність) і утилітарної (зберегти, щоб в подальшому використовувати) занепокоєності, викликаючи відповідні природоохоронні мотивації, пропаганда активного змістовного відпочинку.

5. Громадський — формування організаційних здібностей дітей, залучення до конкретної акції чи заходу однолітків, дорослих, батьків, знайомих і незнайомих людей; створення системи громадського контролю за станом цінних природних територій і об'єктів.

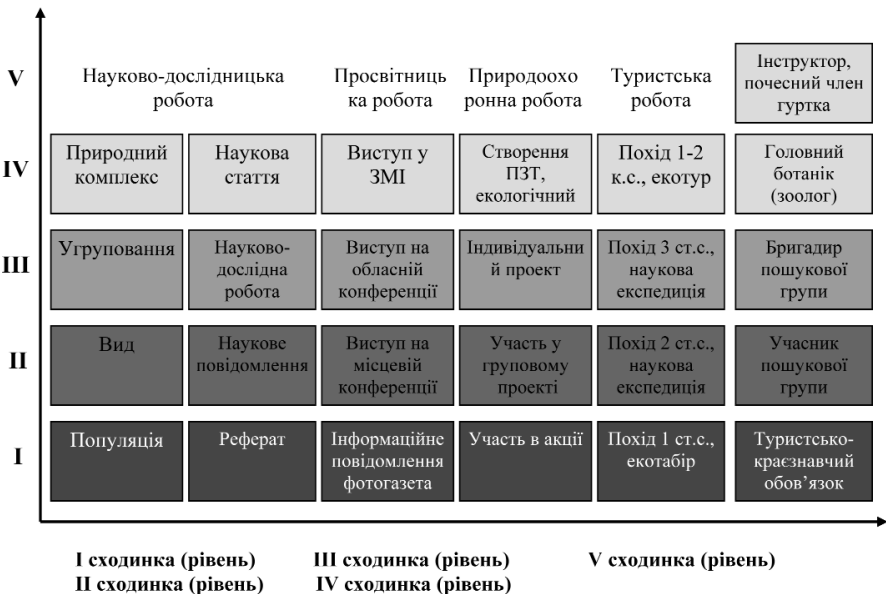
Наявність подібних вертикальних тематичних блоків ми вважаємо необхідним для кожної навчально-пошукової екологічної програми, тому що сучасні екологічні проблеми — це не тільки конфлікт між людиною і природою. Це ще й конфлікт різних інтересів людини (і всього суспільства в ціло-

му) — політичних, економічних, соціальних, екологічних. Тому дієва сторона діяльності учасників програми повинна мати демократичний характер і бути спрямованою на все суспільство в цілому. Учасники програми повинні вміти активно і критично оцінювати альтернативи, формулювати аргументи на основі не тільки знань, але й відповідних питань моралі і етики.

ШКАЛА ЗРОСТАННЯ ЮНОГО ЕКОЛОГА-КРАЄЗНАВЦЯ

Прогнозування особистісного зростання вихованців під час навчання у гуртках з екологічного краєзнавства і туризму знайшло відображення у шкалі «Юного еколога-краєзнавця», яка пропонує низку кількісних показників, що забезпечують якісне зростання особистості (Діаграма 1 «Сходинок росту еколога-краєзнавця ЗОЦТКУМ»).

Діаграма 1 «Сходинок росту еколога-краєзнавця ЗОЦТКУМ»

Реальному процесу освоєння навколишнього світу (об'єктів природного і соціального середовища) відповідатимуть **індивідуальні справи кожного**, що характеризують основні етапи розвитку особистості і відображаються у вертикальній спрямованості програми чи проекту (вертикальні і горизонтальні блоки кожної навчально-пошукової програми подібні).

Розглянемо розвиток особистості дитини (сходинок росту) на прикладі одного з вертикальних блоків системи — «Науково-дослідна робота» (діаграма 2). З даної діаграми видно, що кожна вертикаль проходить через усі горизонтальні блоки, котрі виберуть на різних сходах зростання учасники

програми. Це «вертикалі» конкретних науково-дослідних екологічно значущих справ з вивчення «популяції», «виду», «угруповання», «екосистеми». При цьому вихованці можуть самі обирати зміст і рівень наукової діяльності під час участі у програмі з урахуванням вимог кожного блоку, свого досвіду і інтересів.

Кожен має можливість досягти найвищої «вертикалі» науково-дослідної діяльності — вивчення «екосистеми», — на рівні обмеженого природного і соціального простору — на рівні місця проживання (село, місто, мікрорайон).

При цьому зовсім не обов'язково мати великий туристський досвід — достатньо на рівні початкової туристської підготовки. Але в той же час, керівник повинен попередити дитину, що обмежений простір не дає можливості дати узагальнені висновки з проблеми виду, угруповання, екосистеми.

**Діаграма 2 «Сходинки росту туриста-еколога з напрямку
«НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА»**

В той же час, гуртківець може досягти найвищого горизонтального рівня дослідження проблеми на рівні області або України, вищих щаблів туристської майстерності, оволодівши навичками вивчення природного середовища тільки на рівні першого вертикального блоку — «популяції» або «виду». На цьому рівні дитина може стати спеціалістом з конкретного виду рослин чи тварин на рівні населеного пункту, району, області, України, не маючи індивідуального досвіду наукової роботи за іншими вертикальними блоками програми — угруповання і природні комплекси (екосистеми).

Важливим етапом наукової роботи є оформлення зібраних матеріалів, оз-

найомлення з ними науковців і природоохоронної громадськості. Без цього вона втрачає свою соціальну значимість. Тому обов'язковими кількісними показниками (результатами) участі вихованця у блоці «Науково-дослідна робота», які забезпечують якісне зростання особистості гуртківця, є письмова наукова (творча) робота і публічний виступ, які за рівнем складності розподіляються наступним чином: реферат — наукове повідомлення — науково-дослідна робота — наукова стаття.

Сходинки росту еколога-краєзнавця, представлені на діаграмах — це оптимальні кількісні показники розвитку дитини у вибраній сфері діяльності. Вони повністю відповідають нормативно-правовим засадам діяльності позашкільного навчального закладу (групи початкового, основного і вищого рівня), передбачають послідовність, системність, безпечність росту кількісних показників фізичного, інтелектуального, психічного, емоційного тощо навантаження, їх гармонійний перехід у якісні показники особистості. Але в той же час, ці сходинки дозволяють дотримуватися головних принципів нашої організаційно-педагогічної системи — гуманності по відношенню до дитини, добровільності вибору і змісту навчання самою дитиною — якщо вихованця не цікавлять далекі подорожі, або він має слабку фізичну підготовку — йому достатньо буде подолати лише першу ступінь туристсько-краєзнавчої майстерності (початкова туристська підготовка), яка може залишатися для нього єдиною на весь період навчання у гуртку. При цьому в нього залишається можливість досягнути найвищого ступеню росту в інших вертикальних блоках програми — науковому, просвітницькому і т.д. на рівні обмеженого природного і соціального простору.

І, навпаки, якщо дитина має високу фізичну підготовку, зацікавлена здійснювати цікаві подорожі і розвивати навички з різних видів туризму, вона має можливість свій зміст навчання акцентувати на туристсько-краєзнавчу діяльність, досягаючи в ній вищого ступеню росту. Але за цей період вихованець повинен подолати, як мінімум, перші ступені інших вертикальних блоків — наукового, просвітницького, природоохоронного і громадського.

Кожна вертикаль діаграми проходить через усі горизонтальні блоки. Гуртківець може оволодіти досвідом роботи на всіх блоках програми за один рік, а може — за чотири. Може реалізувати себе тільки на одному блоці за весь час навчання, а може на двох, трьох, або всіх чотирьох. Зрозуміло, що найбільш оптимальним є поступове зростання дитини на кожному блоці діяльності упродовж всього періоду навчання у гуртку. Оптимальним, але не обов'язковим.

Яскравим результатом багаторічної роботи юних екологів-краєзнавців Запорозжя в рамках пошукових програм стало видання науково-популярних збірок «Експедиція Первоцвіти Запоріжжя», «Рідкісні рослини, тварини, гриби і лишайники Запорізької області», «Рослинний світ Запорозжя. Рідкісні й зникаючі рослини», «Польовий щоденник юного дослідника природи», тематичних журналів «Vita — Життя», у яких зібрана унікальна наукова і природоохоронна інформація про природні об'єкти Запорізького краю і України.

До яскравих природоохоронних результатів роботи можна віднести наукові обґрунтування і клопотання про створення природоохоронних територій як місцевого, так і загальнодержавного значення: заказники «Великобі-

лозерський» (330 га, 2000 р.), «Крутосхили Каховського водосховища» (550 га, 2001 р.), «Водоспади Конки» (350 га, 2002 р.), «Білі глини» (600 га, 2003 р.), «Балка Таволжанська» (15 га, 2004 р.) тощо. Юні екологи-краєзнавці стали ініціаторами проведення польових екологічних будзагонів з благоустрою території національного заповідника «Хортиця», міського свята «День Довкілля», акції «Чиста Хортиця», міжнародного руху «Марш парків» тощо.

Наприкінці занять в еколого-краєзнавчому гуртку ЗОЦКУМ всі вихованці мають знання, навички і вміння з, як мінімум, трьох видів туризму: пішогодного, водного і лижного, а також отримують III-їй спортивний розряд з туризму. Найбільш яскравими подіями туристського життя гуртківців є водні та пішохідні екотури в заповідники і національні парки, де вихованці зустрічаються з практиками і теоретиками природоохорони, вивчають досвід застосування активних і пасивних форм охорони біологічної і ландшафтної розмаїтості. Тільки за останні роки (1998—2008р.р.) члени екогуртків ЗОЦКУМ вивчили досвід роботи національних і регіональних природних парків «Святі Гори» (Донецька область), Азово-Сивашський (Херсонська), «Шацькі озера» (Волинь), «Кара-Даг» (Крим), «Гранітно-степове Побужжя» (Миколаївська), «Карпатський НПП» (Івано-Франківська, Закарпатська), «Кам'яні могили» (Донецька, Запорізька), «Озеро Синевір» (Івано-Франківська), «Подільські Товтри» (Хмельницька) та ін., відвідали більше 30 територій і об'єктів природно-заповідного фонду Запорізької області.

ПЛАНУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Для планування особистісного росту виховання згідно напрямків роботи викладеної системи крім «Шкали юного еколога-туриста» досить зручно використовувати діаграму «Квітка особистісного зростання еколога-туриста» (Діаграма 3). Ця діаграма досить зрозуміло дає можливість як вихованцю, так і керівнику об'єднання, робити аналіз особистісного зростання, а також планувати подальший особистісний «маршрут» у оволодінні еколого-краєзнавчими і туристськими знаннями і навичками.

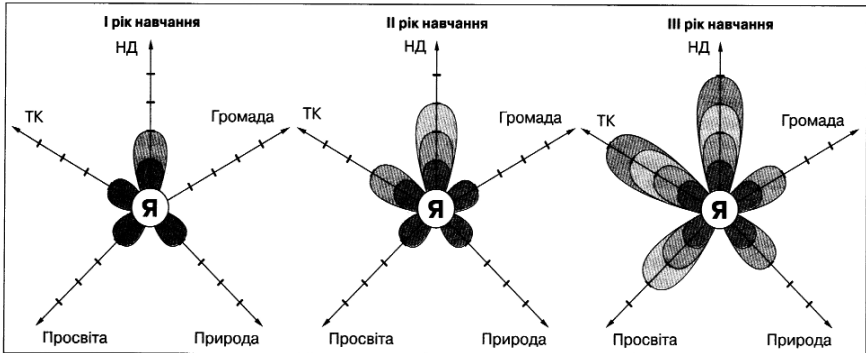
Розглянемо діаграму «Квітка еколога-туриста» з урахуванням 3-річного (і більше) навчання у гуртку. У центрі квітки розмішений вихованець. Кожна з пелюсток квітки означає один з напрямків роботи гуртка: ТК — туристсько-краєзнавчий, НД — науково-дослідницький, Просвіта — просвітницький, Природа — природоохоронний, Громада — громадський. Кожне ділення — критерій зростання за напрямком роботи.

У перший рік навчання вихованець піднявся на два кроки у науково-дослідницькому напрямку (підготував реферат і наукове повідомлення), на один крок у туристсько-краєзнавчому (здійснив подорож-експедицію I ступеня складності), на один крок у просвітницькому (підготував стінну газету за підсумками експедиції, виступив з доповіддю на занятті гуртка за виконаною темою), на один крок у природоохоронному (взяв участь у акції). Громадський напрямок залишився незайманим (див. Діаграму 3).

У другий рік навчання зміни мали місце у трьох напрямках: НД — наукова робота і виступ на конференції (третій рівень), ТК — маршрутна експедиція II ступеня складності (другий рівень); Громада — залучення рідних до природоохоронної акції (перший рівень).

У третій рік: НД — участь у МАН і наукова стаття; ТК — екотур І категорії складності; Просвіта — підготовка творчого звіту про екотур, виступ з презентацією у навчальному закладі; Природа — участь у кампанії; Громада — залучення до акції (кампанії) крім рідних своїх однокласників. Кожний рік квітка може обростати новими пелюстками індивідуальних справ вихованця, стимулюючи його до нових дій.

Діаграма 3 «Квітка особистісного зростання еколога-туриста»

Освоєння кожної зі сходинок — важливий етап у розвитку екологічних знань і культури учасників програми, а рубіж переходу з однієї горизонталі на іншу означає розширення поняття оточуючого дитину природного і соціального середовища і, відповідно, об'єктів піклування і моральної відповідальності за їх стан. Ці, умовно кажучи, кількісні показники не завжди співпадають з показниками якісного зростання особистості. Але важливо, щоб, прагнучи до нової висоти, учасник програми робив хай невеличкі, але все ж таки помітні кроки у своєму ставленні до природи, щоб з кожною сходинкою все більше та більше виразно проявлялася його моральна, екологічна позиція, розширювалися його знання про різноманіття і закономірності світу природи рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Остапєц А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе — М.: Педагогика. — 1985. — 140 С.
2. Осадчий І. Структурно-рівнева соціалізація особистості // Освіта. — 2003. — №27 (5044) — С.5.
3. Цветкова И.В. «Экология для начальной школы. Игры и проекты — Ярославль: «Академия развития». — 1997. — 190 С.
4. Шелегеда В.И., Шелегеда Е.Р. Экспедиция Первоцветы Запорожья. — Запорожье: АсЭКО, 2001 — 92 с.
5. Шелегеда В.І. Чи готові школярі і вчителі до активної природоохоронної діяльності? // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2003. — №9 — С. 4—6.
6. Шелегеда В.И. Экспедиційна програма «Зелена мережа Запоріжжя» — мета,

зміст, структура, метод. // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2004. — № 10 — С. 6—8.

7. Шелегеда В.И. «Зелена мережа Запоріжжя». Технологія навчання за проектом. // Vita — Жизнь: экологическое образование. — 2004. — №10 — С. 24—27.

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ — КООРДИНАТОР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ОБЛАСТІ

Риженков А.В.,

заступник директора з методичної роботи Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді

Миколаївський обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді у 2007 році відзначив своє шістдесятиріччя. За цей час пройдено шлях від невеличкої туристичної станції до сучасного, добре облаштованого позашкільного навчально-виховного закладу, який відзначається новаторськими підходами до справи, цікавою педагогічною творчістю та різноманітністю гуртків туристсько-краєзнавчого спрямування.

В умовах національного відродження Центр, спираючись на багаті традиції, які складались упродовж десятиліть та багатий досвід, виконує завдання, визначені Державною національною програмою «Освіта» та Концепцією позашкільного навчання і виховання, виконанням Закону України «Про позашкільну освіту»; Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні», Державних програм, Основних заходів щодо розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002—2008 роки, комплексних регіональних програм облдержадміністрації та УОНО по організації та розвитку краєзнавства і спортивного туризму у позашкільній діяльності Миколаївської області. Виконуючи комплексний план заходів колектив МОЦТКЕ УМ популяризує дитячо-юнацький туризм і краєзнавство, виховує в учнівської та студентської молоді національну самосвідомість, гідність, сприяє інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку, формуванню у підростаючого покоління світогляду, трудової, художньо-естетичної та екологічної культури.

Сьогодні колектив Центру складається з 41 педагогічного працівника, які творчо підходять до роботи з дітьми. У Центрі працюють 2 доктори наук, 7 кандидатів наук, 4 майстри спорту, 2 заслужені працівники освіти, 2 почесні працівники туризму, 19 відмінників освіти.

За час роботи Центру в ньому чітко визначились два напрямки: туристський і краєзнавчий.

У туристському відділі, який очолює Володимир Олександрович Трошенко, майстер спорту, почесний працівник туризму, методист вищої категорії працює 19 гуртків з 10 напрямків, якими охоплено 233 учня.

Протягом останніх років якісно нового рівня досяг розвиток шкільного туризму в області. Це знайшло відображення перш за все у позитивній динаміці кількості гуртків туристського напрямку, що працюють в навчальних закладах районів (міст) області. Зокрема, в 2007—2008 н.р. працює 151 гурток (2543 дитини).

Поєднання двох взаємопов'язаних напрямків розвитку туризму: проведення походів та участь у змаганнях з туристського багатоборства, сприяють розвитку творчих рис характеру особистості, є засобом формування у вихованців національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання справжніх патріотів української землі.

Одним з напрямків роботи туристських гуртків є проведення спортивних походів. Проводяться категорійні походи по гірських стежках Криму, Кавказу, Карпат, по Таймиру, Кузнецькому Алатау, Саянах, Камчатці, по пустелі Кара-Кум.

Важливим напрямком роботи туристського відділу є проведення масових заходів, серед яких обласні змагання серед молодшої та старшої вікових груп з туристського багатоборства, обласні змагання зі спортивного туризму серед педагогічних працівників, які проводяться спільно з обласним комітетом профспілки працівників освіти і науки, обласні фінали дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура»). Щорічно проводиться відкрита Першість Центру з туристичного багатоборства (8 турів), спільно з Кіровоградською федерацією спортивного туризму проводяться змагання «Кубок Бугу»

Краєзнавчий відділ очолює методист вищої категорії, відмінник освіти України Коломієць Раїса Федорівна. Головним завданням відділу є вивчення історії рідного краю, оцінка його ролі і місця в загальній історії, відродження духовних цінностей і культури.

Постійно розвиваючи інтерес учнів до краєзнавства, працівники Центру прагнуть не тільки урізноманітнити методи роботи, узагальнити теоретичні і практичні заняття, але і вміло їх чергувати: лекції чергувати з екскурсіями, заслуховуванням і обговоренням доповідей, рефератів, іграми і вікторинами.

Вивчення рідного краю дає можливість юним краєзнавцям проводити безпосереднє спостереження, ознайомлення, вивчення краєзнавчих об'єктів і проводити збір матеріалів протягом тривалого часу. Це розширює краєзнавчі знання, мотивує проведення подорожі, допомагає юнакам краще розуміти взаємозв'язок історії населеного пункту, краю з історією всієї України. У програмі роботи краєзнавців важливо виділити два моменти: органічна єдність історії рідного краю з історією країни в цілому й особливості історичного розвитку краю.

Визначальною у краєзнавстві стала пошуково — дослідницька робота під час проведення туристсько-краєзнавчих подорожей, експедицій. Основним напрямком роботи з краєзнавства є активна участь учнів у Всеукраїнських експедиціях: «Краса і біль України», «Вишивана Україна», «Історія міст і сіл України» та інших.

Складовою краєзнавчої роботи є музейна справа. Краєзнавчий відділ курує всю музейну справу області у закладах освіти, які налічують сьогодні 147 музеїв різного профілю: краєзнавчих, історичних, етнографічних, просвітницьких, літературних та інших. Серед них 11 музеїв отримали почесне звання «Зразковий музей», в тому числі і гордість педагогічного колективу МОЦКЕ УМ — Музей історії Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (керівник Коломієць Р. Ф.)

Загальна кількість експонатів музею становить 1652 одиниці збереження,

з них 720 — оригінальних експонатів, пам'яток історії, зібраних педагогами та вихованцями туристсько-краєзнавчих творчих об'єднань закладу під час проведення краєзнавчих експедицій, туристичних походів.

На базі музею постійно проводяться обласні героїко-патріотичні читання, учнівські наукові конференції, туристсько-краєзнавчі зльоти, семінари, зустрічі тощо.

Важливим напрямком діяльності МОЦТКЕ УМ є координація змісту методичної роботи зі змістом методичних установ міст (районів). Спрацьовує така ланка: райметодкабінет — позашкільний заклад-школа-учитель (вихователь) через такі форми, як методичні виїзди в райони, (міста) області. Практикуються виїзні методичні ради з метою поліпшення науково — методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів з питань туризму і краєзнавства, виявлення передового педагогічного досвіду, проводяться практичні та проблемні семінари з актуальних питань розвитку позашкільної освіти. Спільно з Миколаївським Методисти Центру надають допомогу у написанні методичних рекомендацій керівникам творчих об'єднань та методистам навчальних закладів області, беруть участь у обласних та всеукраїнських конкурсах на кращий методичний матеріал та програму туристсько-краєзнавчої тематики на яких посідають призові місця. Підвищенню рівня педагогічної майстерності працівників Центру сприяє робота методичних об'єднань: керівників туристських творчих об'єднань, керівників краєзнавчих об'єднань та творчої лабораторії керівників наукових секцій МАН.

На базі МОЦТКЕ УМ з 1995 року працює обласне наукове товариство «Промінь» Малої академії наук. З кожним роком зростає кількість дітей, які беруть участь в роботі історико-географічного відділення Миколаївського обласного відділення МАН, до якого входять секції: «Історія України», «Все-світня історія», «Історичне краєзнавство», «Географія та ландшафтознавство», «Право», «Політологія», «Археологія», «Етнологія», «Релігієзнавство та культурологія».

Педагогічний колектив обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді робить усе можливе для реалізації державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій, максимальній реалізації свого творчого потенціалу, у наданні методичної допомоги навчальним закладам з питань упровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю в практику навчально-виховної діяльності.

ТУРИСТСЬКО — КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

*Косилю М. Ю.,
директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму
і краєзнавства учнівської молоді, Заслужений працівник освіти України*

Туристсько-краєзнавча діяльність це напрям додаткової, в системі безперервної освіти дітей, котра є комплексним засобом всестороннього розвитку підрастаючого покоління в процесі активного пізнання навколишнього середовища.

Туристська-краєзнавча робота на Прикарпатті проводиться — дошкільними — загальноосвітніми — позашкільними — професійно-технічними — вищими навчальними закладами — громадськими — дитячими, молодіжними організаціями в тій чи іншій степені зацікавленості.

Та найбільш виражено організаційно і методично на нашу думку цей процес здійснюється обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді, Коломийським районним центром туристсько-краєзнавчої творчості та Коломийською міською станцією юних туристів.

Докладніше зупинимося на висвітленні роботи Івано-Франківського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Метою організаційно — методичної, навчально — виховної діяльності центру є створення умов для творчого, інтелектуального, фізичного та духовного розвитку дітей у вільний від навчання час, задоволення їхніх потреб шляхом залучення до дослідницької туристсько — краєзнавчої діяльності, надання додаткової освіти з гуманітарного, природничого і спортивного — оздоровчого напрямків.

Охарактеризуємо стан кожного із вказаних напрямків.

Головною формою навчально-виховної роботи є гуртки — творчі учнівські, студентські об'єднання, кількість яких постійно зростає.

Для прикладу, якщо 1991 року (проголошення незалежності України) було 68 гуртків в яких займалося 1156 учнів, то у 2008—2009 навчальному році працюють 192 туристсько — краєзнавчих гуртка в яких займається 3625 учнів.

За профілями роботи працюють: 93 — гуртки спортивно-туристського, та 99 — краєзнавчо-гуманітарного напрямку. За рівнями навчання — 65 початкового, 123 — основного, 4 — вищого рівня.

Дослідницько-пошукова краєзнавча діяльність центру базується на залученні учнів і молоді до Всеукраїнського руху «Моя земля — земля моїх батьків», Всеукраїнських експедицій: туристсько-краєзнавчої — «Краса і біль України» за напрямками — «Мальовнича України», «Скривджена земля», «Свята спадщина», «З попелу забуття»; історично-географічної — «Історія міст і сіл України»; історико-етнографічної — «Україна вишивана»; обласної експедиції — «Люби і знай свій рідний край» за чотирма напрямками: туризм, природа і екологія, народознавство, історичне краєзнавство; регіональної етнографічної експедиції «Голос історії голос майбутнього».

Щорічно учасники експедицій звітують про свої здобутки на обласній краєзнавчій конференції.

Логічним результатом дослідницько — пошукової роботи юних краєзнавців є поповнення експозицій існуючих шкільних музеїв та їх створення

На сьогоднішній день в області нараховується 76 паспортизованих шкільних музеїв.

Більшість (28) складають краєзнавчі музеї, 26 історичних музеїв, серед них 19 широкого історичного профілю, 5 — історії освіти, 2 — військово-історичні.

17 музеїв мають етнографічний профіль, 2 літературні музеї та 3 меморіальні.

В центрі туризму склалася певна система спортивно-масової роботи основою якої є її основні форми — похід, експедиція, зліт, змагання.

Щорічно керівниками гуртків проводиться більше півтисячі походів видіного дня. Зростає кількість багатоденних походів та експедицій. З 2005 року відновлено проведення як окремого виду обласних змагань юних туристів краєзнавців ступеневих і категорійних походів. За період 2005—2008 роки проведено 110 ступеневих і категорійних походів з учнівської молоддю. При обласному державному центрі туризму і краєзнавства учнівської молоді працює маршрутно-кваліфікаційно комісія, яка надає консультативну допомогу керівникам учнівських та студентських туристських груп в розробці маршрутів та підготовці багатоденних туристських мандрівок, дає дозвіл на їх проведення, перевіряє готовність груп до походу, випускає на маршрут та здійснює контроль за безпечним проведенням подорожі.

Розроблена система проведення обласного зльоту — змагань юних туристів краєзнавців, юних геологів, обласних турнірів гуртківців з видів туризму у закритому приміщенні, «Срібний карабін», пам'яті ветеранів туризму, спортивного орієнтування.

Щорічно проводяться масові сходження школярів на найвищі вершини Карпат — Говерлу, піп Іван, Хом'як, Маковицю, Профу, присвячені Дню працівника освіти та Міжнародному Дню туризму.

Кількість масових заходів, проведених центром та дітей, що беруть участь в цих заходах має стійку тенденцію до зростання.

Екскурсійно-пізнавальні та оздоровчо-відпочинкові програми тісно переплітаються між собою і становлять один з найбільш масових і вагомих напрямків роботи центру туризму, що підтверджується даними за останні 10 років.

Для цього у центрі сформовано мережу дитячих турбаз. Серед них Івано-Франківська дитяча турбаза «Мрія», Яремчанська — «Прут», Яблуницька «Карпати», Ворохтянська — «Говерла», Кутська — «Черемош».

Крім того надають послуги розміщення Верховинська, Долинська, Галицькі філії центру.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що в Івано-Франківській області у системі безперервної освіти достатньо інтенсивно розвивається туристсько-краєзнавчий напрям, орієнтований на реалізацію творчого потенціалу дітей та підлітків, виховання здорової, творчої, компетентної особистості — носія національних цінностей, загально моральних наукових і філософських надбань, яка живе у гармонії з природою і сама з собою.

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про освіту»
- Закон України «Про позашкільну освіту»
- Закон України «Про туризм»
- Енциклопедія туризму. М., 1988

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

*Гарбузенко В. Д.,
директор Кіровоградського обласного центру туризму, краєзнавства, спорту
та екскурсій учнівської молоді*

Діяльність позашкільних навчальних закладів визначається Законом України «Про позашкільну освіту», в якому наголошується на тому, що позашкільний навчальний заклад «надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потребу особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів» [1,37].

Серед завдань позашкільних навчальних закладів звертаємо увагу на створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструктивної, художньої, декоративно-прикладної, еколого-прикладної, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчості.

Туристсько-краєзнавчий напрям діяльності позашкільних закладів передбачає залучення дітей та учнівської молоді до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва у сфері знань про комплексну генетичну картину життя певних територій, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя у природно-історичному аспекті, а також формування фізично здорової і духовно розвиненої особистості. Найбільш повно ці завдання покликані реалізовувати Центри туризму та краєзнавства.

Туристсько-краєзнавча робота у позашкільних закладах є саме тим засобом виховання, завдяки якому на основі вільного вибору і необмежених можливостей для творчості, особистість оволодіває знаннями про різні сфери матеріального і духовного життя людей, локально близьких територій та набуває певного соціального досвіду. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої роботи закладені у самій суті туризму і краєзнавства. Туристсько-краєзнавча робота розглядається багатьма дослідниками як вид пізнавальної, культурної, оздоровчої та дослідницької діяльності з метою вивчення рідного краю, поглибленого ознайомлення з довкіллям, господарською діяльністю, історичним минулим рідного краю, його культурно-освітніми традиціями, виховання любові до природи, історичних і культурних цінностей Батьківщини.

На соціалізацію особистості впливає увесь спосіб життя дітей та учнівської молоді, налагодження реальних зв'язків із довкіллям. Проте позашкільні заклади туристсько-краєзнавчого напрямку мають певні переваги в організації соціалізації підрастаючого покоління у порівнянні із загальноосвітніми навчально-вихованими закладами.

По-перше, у процесі організації гурткової роботи у позашкільних закладах є можливість реалізувати принцип добровільності, організувати діяльність гуртківців за певними інтересами, розвивати їхню самостійність та ініціативність. Відповідно і керівник гуртка є відносно вільним у виборі змісту гурткової роботи, може зосередитися на найбільш актуальних проблемах регіонального розвитку.

По-друге, урізноманітнення форм організації діяльності гуртківців туристсько-краєзнавчого профілю, включення їх у різні види діяльності, як фізичної, так і розумової, створює можливість для врахування їхніх індивідуальних особливостей, що значно активізує процес педагогічної взаємодії, посилює вплив на розвиток ціннісно-мотиваційної, вольової, чуттєво-емоційної, пізнавальної сфер особистості, формування її життєвої компетентності. Особливу увагу звертаємо на розвиток почуттів гуртківців, адже почуття значно сильніші від знань, ідей, сприйнятих самим лише розумом. Почуття любові до рідної землі, свого народу, його мови, мистецтва, культури, звичаїв, традицій, почуття відповідальності за долю держави, за її майбутнє; почуття обов'язку в додержанні правових і морально-етичних норм в усіх аспектах життєдіяльності людини становлять той емоційний фон, на якому визрівають і проявляються громадянська позиція та поведінка людини. З цього випливає необхідність покладання в основу організації навчально-виховного процесу у позашкільних закладах найважливіших положень особистісно-орієнтованого підходу, центром якого є дитина, її здібності, розвиток творчих сил особистості.

По-третє, у процесі залучення вихованців до туристсько-краєзнавчої діяльності відкриваються більші можливості для формування у них практичних умінь. Діти та молодь не лише засвоюють певні знання, а й навчаються застосовувати їх у практичній діяльності на користь довкілля та соціального оточення. Форми діяльності вихованців мають постійно змінюватись та ускладнюватись, що підвищує вимогливість до їх поведінки, вчинків, ставлення до товаришів. Особливу увагу звертаємо на створення ситуацій, які б актуалізували глибинні резерви душі, спонукали гуртківців до таких вчинків, де вони приходили б у стан емоційного піднесення, захоплення, величності, вивували ставлення до вчинку як до сенсу свого життя.

По-четверте, у процесі позашкільної виховної роботи можемо більше залучати батьків вихованців до діяльності, адже досить часто інтерес до туристсько-краєзнавчої роботи виникає у дитини із захоплення цією справою батьків, або ж навпаки — захоплення дітей спонукає батьків до виявів інтересу до занять дітей. Залучення батьків і громадськості до організації та проведення різноманітних форм цієї роботи (туристичні подорожі, екскурсії, виготовлення музейних експонатів, організація вечорів, виставок та ін.)

позитивно впливає на процес соціалізації вихованців позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого напрямку. Спільні творчі дії дітей та підлітків із дорослими, емоційні переживання, викликані пошуками та знахідками, сумніви та тривоги, радість пізнання та взаєморозуміння — усе це значно зближує як учасників педагогічного процесу, так і родини.

Нарешті, у процесі організації туристсько-краєзнавчої роботи є більші можливості для створення колективу однодумців. Туристсько-краєзнавча

діяльність та й все дозвілля, — це особлива сфера, в якій формуються так звані неформальні колективи, в яких діти та підлітки мають змогу виступати у нових соціальних ролях, зона активного спілкування, що вимагає, в свою чергу, побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії в різних ланках взаємин.

Отже, значна увага в організації діяльності позашкільних закладів має приділятися тому, щоб зміст, форми і методи організації туристсько-краєзнавчої діяльності були одухотвореними і формували в учнів почуття власної та національної гідності, громадянського обов'язку та відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Книга керівника позашкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. З. М. Рудакова, Л. М. Павлова. — Харків: Торсінг плюс, 2006. — С. 37—56.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГУРТКІВЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Пугаков С.А.,
заступник директора з навчально-методичної роботи
Кіровоградського обласного центру туризму, краєзнавства,
спорту та екскурсій учнівської молоді*

Для кожного етапу розвитку суспільства характерні свої пріоритети у системі духовних цінностей.

В умовах розбудови національної держави, відродження духовної культури українського народу постає гостра проблема у вихованні всебічно розвинутої особистості. У дитячі роки закладаються основи інтелекту людини, формуються потреби, погляди, ідеали. Тому цей період є найбільш сприятливим і відповідальним. Чим раніше й активніше відбувається процес залучення до прекрасного, тим більш він є ефективнішим, тим ґрунтовніше й глибше формуються естетичні інтереси, триває процес духовного розвитку людини.

На сьогодні все більше акцентується проблема національного виховання підрастаючого покоління. В епоху державного і духовного відродження України, коли зі всіх сторін лунають репліки стосовно економічного і культурного розвитку суспільства, пріоритетна роль має належати розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід незалежної держави на належний світовий рівень, формування свідомості молодого покоління.

Україна — знаходиться в зоні впливу сусідів по розп'ямованій геополітичній малі світу. Тому постійно на розвиток самосвідомості населення нашої держави впливає пропагандистський продукт (художні твори, кінофільми), який не завжди співпадають з національною ідеєю українця. Українська школа, останнім часом, перебуваючи в процесі реформування змісту освіти не може наодинці конкурувати з впливом із-за кордону, тому потребує комплексної і системної допомоги дошкільних і позашкільних навчальних установ.

Серед завдань Національної доктрини розвитку освіти в Україні в

XXI столітті особливого значення набуває підвищення рівня організації позашкільної роботи. Значне місце в цій системі займають позашкільні навчально-виховні заклади, які спрямовують свої зусилля на забезпечення потреб учнівської молоді в творчій самореалізації, здобуття нею позашкільної освіти, умінь і навичок за інтересами.

Аналіз теоретичних і практичних надбань в галузі позашкільної освіти доводить, що сучасні позашкільні заклади стають широкодоступними, багатofункціональними центрами творчості дітей, набувають ознак багаторівневої педагогічної системи. Доповнюючи, розширюючи та поглиблюючи вплив сім'ї та школи, продовжуючи навчально-виховний процес позашкільні заклади задовольняють індивідуальні інтереси дітей, стимулюють розвиток їхніх нахилів та здібностей.

Особливу роль у справі виховання юних громадян України відіграють позашкільні заклади туристсько-краєзнавчого профілю (їх діяльність спрямовується на залучення вихованців, учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства). Тому актуальною є робота об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку. Специфікою роботи яких є забезпечення не лише безпосередню роботу з окремими групами дітей та молоді, а й здійснення координації дій шкіл, позашкільних закладів по вирішенню завдань громадянського виховання, підвищення кваліфікації кадрів, а також поліпшення методично-інформаційного забезпечення закладів області з організації туристсько-краєзнавчої роботи. Важливою складовою розвитку дитячого туризму в центрі є проведення подорожей рідним краєм. Маршрути походів та експедицій пролягли туристськими стежками Кіровоградської, Миколаївської областей, АР Крим та Українських Карпат. Туристсько-краєзнавча робота не повинна зосереджуватися лише на виконанні Програми розвитку туризму, розвитку краєзнавства, розвитку позашкільних навчальних закладів та підготовки і проведення Року туризму і курортів в Україні.

Гуртки юних краєзнавців мають на меті виховання в української молоді засобами туристсько-краєзнавчої роботи дбайливого ставлення до природи, духовних надбань українського народу, розширення і поглиблення знань з історії, народознавства, природничих дисциплін. Ефективність туристсько-краєзнавчої роботи позашкільних закладів, як засобу виховання школярів, зумовлена реалізацією в повній мірі функцій ознайомлення підлітків зі специфікою історії та культури регіону (краєзнавчий матеріал розширює і поглиблює знання навчальних дисциплін). Головне завдання краєзнавчих гуртків — прищеплення молоді любові і повагу до свого минулого, шану до своїх пращурів.

Під краєзнавством розуміють всебічне вивчення території регіону на науковій основі. Об'єктами вивчення є природа, господарство, історія, побут, населення, культура тощо. Краєзнавство — перший крок на шляху наукових досліджень. Воно навчає вести самостійний пошук, поєднуючи вивчення літератури, історичних джерел тощо з експериментально-дослідницькою діяльністю. Актуальним у патріотичному вихованні гуртківців стає вивчення

етносів, які мешкають в Україні, формування української нації, державності; дослідження історії території і народів, що її населяють; використання українського художнього слова; поклоніння традиційній культурі, охорона первозданної природи.

Кожен рік вносить нові корективи в роботу позашкільних навчальних закладів. Так в 2008 році актуальним є виховання молоді на прикладі подвигу Героїв Крут, збір свідчень очевидців Голодомору 1932—1933 років в Україні.

Окрім того для кожного регіону актуальними стають і факти дослідження історії краю. Для Кіровоградщини, у 2009 році віховою стає робота в рамках відзначення 70-річчя створення області. Посилюється актуальність поширення туристської роботи, у зв'язку з проведенням Року туризму і курортів в Україні.

Туристські походи, краєзнавчі експедиції, екскурсії є важливим засобом формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідного краю, його природи та історико-культурної спадщини, виховання юних патріотів української землі. Учнівська молодь має змогу під час туристсько-краєзнавчих подорожей займатися пошуковою та науково-дослідницькою роботою, що благотворно позначається на її кругозорі, дозволяє побачити і пізнати різні регіони України, інші держави, закріпити вже здобуті знання та навички, розширює можливості щодо професійної орієнтації.

Патріотичне виховання — це сформування певних якостей у дітей, тому виховання молоді не має містити формальності.

Першоосновою патріотичного виховання молоді у позашкільному навчальному закладі мають бути традиції закладу.

Безсумнівно, сильнодіючим фактором соціальних установок і ціннісних орієнтацій дитини в шкільному віці є особистість наставника. І саме від особистості самого вихователя, у першу чергу, від його особистісних характеристик, що визначають стиль відносин з вихованцями, систему педагогічних прийомів і способів взаємодії з гуртківцем, від рівня його педагогічної культури залежить ефективність його роботи.

Керівникові гуртка необхідні такі якості, як:

- любов до людей, уміння спілкуватися з ними, довіра, розуміння, терпіння, чуйність, доброзичливість, ширість у взаєминах;
- високий рівень культури, широкий кругозір, особиста чарівність, почуття гумору, спритність;
- твердість і рішучість характеру, упевненість у собі, сила волі,
- самовіддача;
- розмаїтість емоційного життя;
- високий рівень розвитку всіх психічних властивостей: сприйняття, уяви, пам'яті й т.д.

А згідно Положення про позашкільний навчальний заклад керівник гуртка зобов'язаний «утверджувати особистим прикладом і настановами повагу до державної символіки, принципів загальнолюдської моралі; виховувати в учнів повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, духовних та культурних надбань народу України; готувати гуртківців до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами».

Керівник гуртка має виховувати любов гуртківців до національної держави починаючи з виховання у молодій людини любові до себе, як особистості. Для забезпечення виконання даного завдання керівнику гуртка необхідно створити власний позитивний, привабливий імідж.

Як зазначено у Програмі розвитку краєзнавства у Кіровоградській області на період до 2010 року «на сучасному етапі історії незалежної України невід'ємною складовою наукових досліджень та громадянського руху є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян і передусім у молоді любові до рідного краю, патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурних надбань». Для втілення цієї мети в життя й присвячена діяльність освітніх закладів Кіровоградщини.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (МАН)

*Юрченко Тетяна Вікторівна,
Луганське територіальне відділення
Малої академії наук України, заступник директора, м. Луганськ*

Актуальність проблеми полягає в розкритті та активізації творчого (креативного) потенціалу слухача МАН у процесі професійного становлення його як митця, а тому є необхідним створення умов та спеціально організованого навчання при здійсненні психологічного, науково-методичного і управлінського супроводу. Кожна цивілізована країна або та, яка хоче бути цивілізованою, дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. Усе це разом пов'язане із рівнем загальної освіти, увагою до розвитку творчих здібностей особистості, надання їй можливості виявляти їх.

З проблеми мотивації творчості активізації творчої діяльності особистості як у мистецтві, так і в навчальному процесі останнім часом було присвячено ряд наукових праць (С. Занюк, О. Кульчицька і О. Музика, Б. Ломов, В. Моляко). Цими авторами подано теоретико-методологічне методичне обґрунтування проблеми, надаються практичні рекомендації з удосконалення професійної підготовки у системі позашкільної освіти, але невіршені питання в аспекті активізації креативного потенціалу слухачів через мотивацію їх діяльності та забезпечення процесу підготовки їх як фахівців ще, на жаль, залишаються.

Виходячи з актуальності **об'єктом дослідження** виступають творчі здібності особистості.

Предметом є особливості розвитку творчих здібностей особистості в умовах позашкільних навчальних закладів.

Мета дослідження полягає в розробці принципів розвитку творчих здібностей особистості в умовах позашкільних закладів.

Основний текст.

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого начала в учнів досліджується вже давно, багато питань залишається невіршеними. Як і раніше, більшість навчального часу відводиться репродуктивній, нетворчій діяльності.

Якщо педагоги й докладають зусиль для розвитку творчих можливостей особистості, та ідеться передусім про розвиток спеціальних творчих здібностей у певній галузі. Такі загальні творчі властивості, як здатність генерувати ідеї, застосовувати знання й уміння в новій ситуації, гнучкість розуму, з різних причин часто залишаються поза увагою.

Традиційно, учитель орієнтує учнів на засвоєння знань. Такий підхід до організації навчально-пізнавальної діяльності за сучасних умов не є продуктивним, бо кількість знань зростає надто швидко. Та й самі по собі знання не гарантують появи нових оригінальних ідей. Тому все більшого значення набуває розвиток таких властивостей особистості, які дають можливість творчо використати здобуті знання.

Отже, є реальна потреба суспільства в інтенсивному розвитку інтелектуального потенціалу кожної людини. І найважливіша роль у цьому процесі належить Малій академії наук, навчання в якій має бути підпорядкована ідеї розвитку творчих здібностей слухачів. Мала академія наук має навчити кож-

ного вихованця самостійно мислити, діяти в нестандартних умовах, вирішувати найрізноманітніші проблеми.

Під творчістю найчастіше розуміють створення нових матеріальних або духовних цінностей. Творча діяльність є антикодом наслідування, копіювання, діяльності за шаблоном, готовим взірцем, правилом, алгоритмом. Так, відомий психолог Л.Виготський, визначаючи поняття «творча діяльність», підкреслював, що творчий тип діяльності дійсно спрямований на створення «нового», утім, це «нове» може бути не лише витвором нової речі зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи почуття, що живуть і виявляються лише у самій людині, і є новим відносно її системи знань, способів дій, тощо. На основі такого підходу виділяється навчально-творча діяльність, якій притаманна суб'єктивність «новизни». Творчим може бути не лише результат діяльності, а й прийом та операції, за допомогою яких вона здійснюється.

Прояви креативності детерміновані трьома чинниками — професійними вміннями, творчими здібностями та оптимальним мотиваційним рівнем. Для індивідів із схожими професійними вміннями та однаковим мотиваційним рівнем, які працюють над вирішення однієї й тієї самої проблеми, варіації у способах вирішення завдання визначаються творчими здібностями. Творчі здібності характеризуються легкістю у розумінні складних об'єктів та можливістю подолання установок, сформованих у ході розв'язання проблеми.

Гнучкість мислення є одним з найважливіших показників креативності і виявляється, на думку Дж. Гілфорда, у так званих полenezалежних індивідів, тобто «вільних від зовнішніх референтів».

Певною мірою творчість властива всім людям. Самореалізація й самовдосконалення неможливі без самопізнання. Лише глибоко пізнавши себе, підліток може зрозуміти складний і суперечливий характер свого внутрішнього і зовнішнього життя, конструктивного вирішувати проблеми адекватним для його «я» способом, краще будувати стосунки з іншими, стати справжнім творчим суб'єктом своєї життєдіяльності.

На шляхах формування психолого-педагогічної моделі професійної підготовки та професійного становлення слухачів МАН та управління творчим розвитком молоді людини було сформульовано такі принципи:

По-перше, це поєднання загальнолюдського і національного, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любов до рідної землі і свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій.

По-друге — усунення авторитарного стилю виховання; співробітництво вихователя і вихованців; сприйняття особистості вихованців як вищої соціальної цінності.

По-третє, це безперервність виховання — досягнення цілісності і наступності у вихованні, перетворення його на процес, що триває протягом життя, нероздільність навчання і виховання.

По-четверте — принцип культуровідповідності, що змушує по-іншому підходити до особистості, до оцінки її можливостей.

По-п'яте (і головне) — принцип креативності у вихованні. Феномен творчості виявляється в житті як необхідність у ситуаціях з невизначеними рішеннями і часто непередбачуваними і несподіваними для індивіда й історії

результатами, де внутрішньородова сутність людини (у силу її біологічної неспеціалізованості) знаходиться у творчості, у здатності і необхідності переборювати існуючі межі власного і соціального буття і пізнання.

Тому творча спрямованість в аналізі будь-якої діяльності повинна бути домінуючою. Потрібно, безумовно, враховувати, що творчість не завжди може бути позитивною за своїм результатом. Щоб останнього не трапилося, то треба створювати умови хоча б для молоді, що навчається. Одна з перших умов: в центрі креативного середовища — креативна особистість.

Таким чином, сучасні дослідження творчості мають комплексний, системний характер і знання, які отримують в їх результаті, можуть слугувати концептуальною основою розробки практичних методів розвитку творчого мислення у процесі навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриль М.М. Психолого-педагогічні підстави розвитку креативного потенціалу студентів інституту культури і мистецтв // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Збірн. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. С. 22—28.

2. Горчакова-Сибирская М.П. От методики обучения — к педагогической технологии // Профессиональное образование. — 2000. — № 6. — С.30—31.

3. Ізюмська Г.В. Шляхи розвитку творчих здібностей студентів у навчальному процесі // Нові технології навчання: Наук. метод. зб./ Ред. кол.: Б.І. Холод, Савченко, О.Д. Ляшенко та ін., — К.:НМЦВО, 2000. — Вип. 28. — С. 83—88.

4. Кульчицька О.І., Музика О.О. Зовнішні та внутрішні чинники мотивації творчої активності обдарованої особистості // Духовність як основа консолідації суспільства. Міжвідомчий науковий збірник. / Керівник авт. колект.: А.Л. Комарова, С. І. Табачківський та ін. — Київ: Науково-дослідний інститут «Проблема людини», 1999.— Том 16.— С.342—348.

5. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопр. психол.— 1994. — №5. — С. 86—95.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ ДО РОБОТИ В МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

ДЯКІВ В. Т.,

заступник директора з навчально-виховної роботи державної гімназії

м. Заліщики, керівник Заліщицької філії Тернопільського обласного відділення МАН

Особистість завжди прагне пізнавати світ. Пошук найоптимальніших способів пізнання приводить до того, що кожен ставить свої завдання і визначає методи їх реалізації. Не завжди навчально-виховний процес розкриває можливості особистості. І проблема постає у виставленні таких орієнтирів, які сприятимуть розвитку її творчого потенціалу.

Активність як процес та результат систематичної діяльності об'єктно-об'єктних відносин має декілька етапів. Вони дають змогу визначити рівень реалізації власних творчих можливостей.

Перший — невмотивовано пізнавальний — допомагає учневі окреслити ті чинники, які спонукають його до визначення у них суттєвих ознак. Такий

підхід встановлює взаємозв'язок між інтересом як складовою мотивації та предметом, що впливає на формування позитивної мотивації.

Наступний етап — вмотивовано пізнавальний спонукає до поглибленого вивчення суттєвих ознак, їх взаємозв'язків і викликає задоволення від процесу пізнання. Позитивне емоційне сприймання матеріалу дозволяє учням створити нову модель знаного процесу або видозмінити його, виходячи з власних переконань чи потреб суспільства. Така психолого-фізіологічна основа вмотивованого творчо-перетворювального етапу.

Активність як результат розвиває різні компетентності особистості. Вони спрямовують її зусилля на формування системи знань, умінь та навичок, які дозволяють учневі активно використовувати їх як на репродуктивному, так творчому рівнях.

Урок — основа класно-урочної системи — не реалізує всіх можливостей творчо-розвивальної діяльності. Вчитель може дати основні алгоритми пошукових та творчих аспектів. З іншого боку — стандартизація діяльності учня на уроці звужує сферу його творчості.

Мала академія наук (надалі МАН) — позашкільна установа, завдання якої спрямовані на формування в учнів основних науково-дослідницьких навичок. Пошук оптимального поєднання класно-урочної та позакласної систем для реалізації цього завдання дає підстави говорити про алгоритм, важливе місце у якому відводиться останній системі. Вона має такі складники:

1. Встановлення мотиваційних основ учня для здійснення ним науково-дослідницької діяльності.
2. Визначення, методичного інструментарію викладача з метою подальшої апробації при реалізації завдань.
3. Апробація системи і відстеження психолого-фізіологічного стану вихованців для адаптації.
4. Встановлення очікуваних результатів через відображення у системі підсумкових видів робіт (діяльності).
5. Аналіз підсумкових видів робіт вихованців. Вироблення плану подальших дій.

Викладач МАН при знайомстві з вихованцями першого року навчання повинен чітко визначити критерії оцінки їх здатності до науково-пошукової діяльності. Найкращим варіантом є поєднання вчительського та викладацького методичних арсеналів. Критерії стосуються декількох сфер: інтелектуальної (здатність та готовність сприймати навчальний матеріал), розвивальної (аналізувати на різних етапах сприйняття), мотиваційної (позитивне ставлення до процесу пізнання), морально-етичної (наявність переконань щодо предмету досліджень), вольової (можливість проходити етапи пізнання для отримання результату), прогностичної (визначення сфери використання та цінність науково-пошукового чи науково-дослідницького компонентів).

Після його проведення та аналізу викладач має загальне уявлення про групу та потенційні можливості кожного. Після цього постає два шляхи види подальшої співпраці в системі «викладач — вихованець»: або вироблення індивідуального плану розвитку кожного вихованця чи групи приблизно одного рівня розвитку, або формування командного середовища, що дозволить кожному знайти місце і рівень реалізації власних творчих можливостей. Пер-

ший потребує багато часу на проведення індивідуальних занять (тренінгів) з окремими учнями чи групою, другий дозволяє визначити «траєкторію успіху» групи та скласти алгоритм діяльності і можливий перелік механізмів впливу на ефективне його проходження. Деякі види можуть встановлювати способи пошуку матеріалів, рівень їх засвоєння, можливості аналізу різних підходів щодо предмету дослідження. Під час засвоєння вихованцями основних засад науково-пошукової діяльності важливе місце відводиться формуванню позитивної мотивації.

Доцільність та практичне використання результатів досліджень дозволяють вихованцям включити їх досвід у систему загальнолюдських чи загальнонаукових цінностей і сформувати власні переконання.

Активність через творчо-пошукову діяльність дозволяє ширше сприйняти слухачам навколишній світ, встановити зв'язки між системами, що розвивають і особистісну компетентність, і цивілізацію. Виходячи за межі уроку, вихованець МАН під керівництвом викладачів, реалізуючи алгоритм шляху від репродуктивного сприйняття до творчого осмислення, визначає, що важливим для нього є споглядання процесів, їх дослідження на рівні практичного відтворення як першої сходинки та творче переосмислення. Структуризація і поетапний аналіз процесу на рівні копіювання методики викладача з подальшим удосконаленням і наданням йому інших рис на новому етапі — шлях тривалий, складний і потребує зусиль і концентрації. Навігаційна діяльність наставника полягає у тому, що він у своїй програмі (алгоритмі) прописує і визначає вузлові питання для вихованця, який, даючи відповідь на них, розуміє сутність проблеми і формує цілісне уявлення про неї. Партнерські засади об'єктно-об'єктних стосунків між учасниками наукового дослідження побудовані на моральних принципах з урахуванням конкретних обставин процесу чи його цінності. Самостійний як необхідний атрибут і вияв довіри викладача дозволяє учневі відчувати відповідальність за виконання завдання, дає можливість йому окреслити багатоваріантність наступних кроків. Проаналізувавши їх, науковець-початківець бачить сильні і слабкі аргументи кожного і обирає свій шлях наступного етапу дослідження. У цьому випадку викладач стає консультантом і регламентує загальні принципи питання дослідження.

Таким чином, система роботи викладача МАН допомагає формувати основні етапи наукової діяльності, важливе місце для якої відводиться творчо-пізнавальній активності школяра. Ефективність такої системи доведена протягом п'ятирічного терміну її апробації у Заліщицькій державній гімназії. У цей період гімназисти показали високу результативність співпраці з викладачами.

Крім успішних виступів на II (обласному) етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН, слухачі Заліщицької філії Тернопільського обласного відділення ставали призерами та переможцями III(заклучного) етапу. Так, 7 учнів ставали переможцями в історико-географічному відділенні, 3-у філологічному, 1-у хіміко-біологічному, 2 ставали учасниками етапу.

Система роботи по формуванню творчо-пізнавальної активності сьогодні потребує корекції у відповідності до нових умов, але принципові засади дозволяють це робити поступово і шляхом реформування, переходячи на якісно новий етап розвитку.

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондар Л. М.,

*заступник директора, Сумського обласного центру позашкільної освіти
та роботи з талановитою молоддю*

Сучасна педагогічна наука вважає, що сутністю процесу виховання є організація життя вихованців, формування в них стійких форм поведінки у суспільстві [3]. В основу сучасної системи виховання в Україні закладено національну ідею, що відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого, фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості. [6, С. 195—197].

За концепцією Софії Русової, розвиток творчих здібностей дітей є важливим принциповим завданням виховання. Вчена наголошувала, що творчі сили дітей мають пробуджуватися й розвиватися саме засобами національного матеріалу, до того ж такого, який найбільш поширений у тій чи іншій місцевості. Прищепити дитині національні риси можна, лише орієнтуючись на специфіку природи, географічного розташування, клімату, історії рідного краю на певній території. У зв'язку з цим надзвичайно важливе значення у національному вихованні дитини С. Русова надавала природознавству — «свідомому розумінню того, що живе й працює навкруги дитини» [4].

У контексті зазначеного вирішення важливих завдань щодо виховання моральної досконалості особистості, здатної повноцінно жити і діяти у складному, динамічному, різномодальному за позиційно-ціннісною спрямованістю світі, належить позашкільним навчальним закладам [1, С. 4—10]. Основною метою їх діяльності є створення умов для повноцінного творчого, інтелектуального, духовного розвитку підростаючого покоління; задоволення освітніх потреб особистості шляхом залучення її до свідомої й систематичної творчої діяльності, зокрема пошукової, дослідницької, експериментальної [2, С. 3—32].

Науковою основою освітньо-розвивальної та виховної діяльності педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів є праці, що розкривають закономірності та особливості формування творчих здібностей особистості в процесі її навчально-творчої й навчально-дослідницької діяльності. Зокрема, теоретичні засади формування творчої особистості висвітлені в працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, Г. Пустовіта, В. Роменця, С. Рубінштейна, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших. Теорії особистісно орієнтованого виховання присвячено праці І. Беха, С. Максименко та ін.; теорії розвивального навчання — праці В. Давидова, П. Гальперіна, А. Запорожця, О. Леонтєва та ін. Процес розвитку особистості в шкільному та позашкільному навчальному процесі досліджували І. Бех, І. Волков, І. Іванов, В. Рибалка, В. Кан-Калик, О. Караковський, О. Мудрик, В. Паламарчук, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, ін. Теоретико-методичні засади формування практичного розуму цілеспрямованого учня сформульовано в працях В. Вербицького. Організаційно-педагогічні засади діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів розробили В. Гаврилюк, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Л. Павлова, Т. Сущенко та ін.

Проблема взаємодії національної самосвідомості особистості з її творчою діяльністю та самореалізацією, механізмів пізнання нею об'єктів та явищ оточуючого середовища, збереження й відтворення національного природного потенціалу, що безпосередньо пов'язано з процесами формування її моральних принципів, загальної культури, свого внутрішнього «Я» з опорою на суспільні ідеали, цінності і норми, є надзвичайно актуальним. Її дослідження в системі позашкільної освіти має на меті довести, що ефективність діяльності позашкільних навчальних закладів з національного виховання школярів визначається не лише освітньо-розвивальними технологіями роботи гуртків, але й організаційно-технологічними особливостями діяльності закладів, оскільки саме вони визначають вибір форм і методів організації діяльності вихованців у гуртках різних профілів, забезпечують різновекторність пошуково-дослідницької та творчої роботи, відповідність початковому, основному, вищому навчальним рівням.

В основу організації навчально-виховного процесу в гуртках та інших творчих об'єднання дослідницького спрямування закладено організаційно-технологічні ідеї щодо розвитку творчих здібностей особистості, а саме:

- активізація навчання за рахунок застосування розвивальних педагогічних технологій, зокрема: технологій навчальних досліджень, особистісних «відкриттів знань, умінь, навичок», а також проєктних, інформаційних технологій, технологій «мозкового штурму», розв'язання евристичних, дослідницьких завдань з поступовою передачею вихованцям ініціативи в організації групової, або індивідуальної творчої діяльності;
- творча взаємодія між педагогами та вихованцями, що сприяє вільному вибору дітьми форм і засобів діяльності, їх творчій винахідливості, розкутості, домінуванню власної пошукової або дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, умінь і навичок;
- індивідуалізація освітньої діяльності в контексті особистісного зорієнтованого підходу, що сприяє створенню умов для розвитку специфічних особистісних функцій вихованців як суб'єктів творчого навчально-виховного процесу відповідно до власних уподобань і пізнавальних запитів [5].

Навчально-творча та пошукова діяльність учнів базується на різноманітних формах організаційно-масової роботи. У роботі з усіма віковими категоріями вихованців важливим є проведення масових заходів еколого-натуралістичного, мистецького, краєзнавчого, декоративно-ужиткового, пошуково-дослідницького, експериментального, спортивно-туристського, соціально-гуманітарного та інших напрямів позашкільної освіти. Аналіз навчальних планів, за якими працюють гуртки та творчі об'єднання позашкільних навчальних закладів Сумської області, свідчить про те, що домінуючими формами національного виховання, спрямованими на розвиток пізнавальної активності, креативності та творчої самореалізації вихованців, є проведення масових заходів:

- патріотичного спрямування: зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, експедиції, походи, інсценізації історичних подій, дні вулиць, що носять імена відомих земляків тощо;
- народознавчого спрямування: фольклорно-етнографічні свята, тижні рідної мови тощо;

- мистецького спрямування: зустрічі з художниками, архітекторами, майстрами народних ремесел, відвідання вистав, концертів, майстер-класів, проведення виставок — конкурсів учнівських творчих робіт, участь у пленерах, виступи екологічних агітбригад тощо;
- пошуково-дослідницького спрямування: участь у науково-освітніх проєктах, екологічних, природоохоронних акціях, краєзнавчих експедиціях, конкурсах-захистах пошуково-дослідницьких робіт тощо.

Серед різноманіття форм і методів освітньо-розвивальної та виховної роботи позашкільних навчальних закладів особлива роль відводиться роботі музеїв, кімнат-музеїв, світлиць, що є не лише джерелом додаткової інформації до шкільного програмного матеріалу, а й ефективним засобом національного виховання дітей та учнівської молоді. Збираючи та зберігаючи історико-культурні та природні реліквії, школярі набувають ціннісних орієнтирів, стверджуються у відчутті свого громадянства, гармонійно розвиваються в креативному позашкільному навчально-виховному освітньому просторі.

Аналіз результатів діяльності музеїв, кімнат-музеїв, що функціонують у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах області, свідчить про їх важливе значення в справі національного виховання, всебічного розвитку та творчої самореалізації учнів. Заняття та виховні заходи, що проводяться на базі цих осередків виховної роботи, розкривають їх можливості щодо творчої самореалізації, розвитку творчих здібностей, формування національної самосвідомості школярів. Для дітей молодшого шкільного віку розроблено цікаві екскурсійно-ігрові програми, заняття-милування, заняття-зустрічі. Для вихованців середнього шкільного віку акцент зроблено на грі-дослідженні, грі-конкурсі та грі-пошуку. Заняття для старшокласників також будуються на інтерактивних формах і методах навчально-дослідницької діяльності, серед яких — зустрічі за «круглим столом,» конкурсно-пізнавальні програми, презентації учнівських творчих і пошуково-дослідницьких робіт, форуми, конкурси, конференції тощо [5].

У позашкільній освіті процес формування та розвитку творчої особистості, становлення її світоглядної самосвідомості передбачає цілісність, наступність і послідовність у освітньо-розвивальній і виховній роботі. Чільне місце в цьому процесі посідає навчально-виховна система «Мала академія наук України».

Сумське територіальне відділення МАН України працює як структурний підрозділ обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Важливою психолого-педагогічною умовою забезпечення ефективності діяльності відділення щодо формування національної самосвідомості, розвитку творчих здібностей, інтелектуально обдарованої учнівської молоді є використання різноманітних форм роботи, зокрема:

- форми навчальної роботи: навчальні сесії, індивідуальні та групові консультації в міжсесійний період, робота мобільного консультантського пункту, стажування на кафедрах вищих навчальних закладів; гурткова робота, робота обласних профільних шкіл: техносервісу, флористики та фітодизайну, народних ремесел, мистецтв, журналістики;
- форми організаційно-масової роботи — зльоти юних науковців, учнівські конференції, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт, виставки науково-технічної творчості, конкурси творчих робіт;

• форми навчально-оздоровчої роботи — навчально-оздоровчі сесії, організація профільних таборів, тематичні та комплексні експедиції, польові практики тощо.

Отже, у сучасній системі позашкільної освіти національне виховання особистості є невід’ємною складовою освітньо-розвивальних концепцій позашкільних навчальних закладів. Воно має здійснюватися шляхом інтеграції різних форм і методів навчально-виховної роботи за всіма напрямками позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховний потенціал позашкільної освіти// Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: 36. Матеріалів наук.-пакт. Конф. Кол. Авт. К.: 2006. — С. 4—10.
2. Концепція позашкільної освіти// Виховна робота в закладах освіти України. Вип. 2. 36. нормат. док. та метод, реком. — К.: ІЗМН, 1998.
3. Осипова Т. Ю., Бартенева І. О., Біла О. О. та ін. Виховна робота зі студентською молоддю: Навч. посіб./ За заг. ред. Т. Ю. Осипової. — Одеса: Фенікс, 2006. — 288 с.
4. Русова С. Становище початкової освіти в Київському земстві// Світло. — 1912. — № 5. — С. 56—57.
5. Тихенко Л. В. Національне виховання та формування світоглядної свідомості творчої особистості засобами пошуково-дослідницької роботи туристсько-краєзнавчого напрямку// Імідж сучасного педагога. — 2008. — № 1—2. — С. 83—87.
6. Щербань П. М. Національне виховання в сім’ї. — К.: Культуролог. ПП «Борівітер», 2000. — 260 с. — Бібліограф.: 3 с.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Гончаренко Ірина Василівна,
к. е. н., доцент Миколаївського державного аграрного університету,
керівник секції економіки
Миколаївського територіального відділення МАН України*

Формування гармонійно розвиненої, успішної особистості складний та достатньо не визначений за результатами процес. Він передбачає синергетичний вплив на дитину системи внутрішніх та зовнішніх факторів. На нашу думку, саме сучасна позашкільна освіта забезпечує компромісне поєднання зовнішнього впливу суспільства та ресурсів і потреб особистості. Надзвичайно важливим моментом є те, що навчання в гуртках, секціях є реалізацією власного бажання дитини, крім того надає можливість, відповідно до задоволення процесом та результатом, обрати напрям, колектив, керівника, тобто дитина є господарем власної долі, отримуючи одночасно корисні для суспільства навички та вміння.

Система Малої академії наук України надзвичайно вдало реалізує ці переваги позашкільної освіти, надаючи широкий спектр можливостей щодо реалізації потреб дітей в навчально-пізнавальній та пошуково-дослідницькій діяльності відповідно до їх інтересів.

З 1995 року функціонує Миколаївське територіальне відділення МАН України, забезпечуючи підтримку обдарованої учнівської молоді області.

Традиційно, серед найбільш популярних у регіональному відділенні є секції економічної теорії, мікроекономіки та макроекономіки. Метою діяльності секцій є надання учням загальноосвітніх шкіл, які виявили бажання і мають здібності, можливості отримати знання щодо сутності економічних понять, ознайомити їх з методологією наукової творчості та заохотити до наукових досліджень, сформувати для них ситуацію успіху, надати можливість отримати позитивний досвід реалізації власного творчого потенціалу.

Науково-дослідницька діяльність слухачів секцій включає в себе два взаємопов'язаних елементи: навчання слухачів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості; наукові дослідження, що здійснюються слухачі під керівництвом науковців і вчителів.

Науково-дослідницька діяльність слухачів забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;
- надання допомоги слухачам у визначенні сфери майбутніх професійних інтересів;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей слухачів у вирішенні практичних завдань;
- прищеплення слухачам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності;
- розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, залучення найздібніших слухачів до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;
- усвідомлення необхідності постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції слухача;
- створення та розвиток творчих колективів, виховання майбутніх вчених, дослідників, викладачів.

Залучення слухачів до науково-дослідницької діяльності здійснюється на основі виявленого ними бажання та відповідного рівня підготовки з математики та економіки. На початку навчального року на сесії керівником проводяться бесіди про науково-дослідницьку діяльність, де висвітлюються власний досвід такої роботи, досягнення слухачів за минулі роки, подається докладна інформація щодо перспективної тематики досліджень.

Практичні заняття та індивідуальні консультації націлені на вивчення слухачами, відповідно до їх індивідуальної підготовки, питань економіки, засвоєння навичок оптимальної організації праці дослідника, підготовки статей та доповідей за результатами дослідження.

Самостійна робота направлена на поглиблене вивчення нормативних документів, додаткової літератури, що впливає на розширення економічного кругозору.

Підготовка до захисту науково-дослідницької роботи визначає загальноосвітню зрілість слухача, вміння діалектично мислити, творчо застосовувати набуті знання при розв'язанні тих чи інших практичних завдань у сфері економіки.

Успішне виконання слухачем роботи значною мірою залежить від того, наскільки він чітко уявляє собі основні вимоги щодо теоретичного рівня, змісту, структури, обсягу, форми викладення матеріалу та оформлення роботи.

Робота покликана показати, як слухач володіє методикою наукових досліджень, наскільки він уміє аналізувати, узагальнювати і формулювати висновки за результатами дослідження, самостійно працювати з літературними джерелами.

Захист науково-дослідницьких робіт дає одночасно можливість слухачам отримати досвід наукової дискусії, визнання результатів проведеного дослідження, що сприяє формуванню впевненої успішної особистості. В першу чергу набутий досвід та знання є корисними для дітей в подальшому студентському житті. Всі слухачі секцій, призери другого етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт успішно закінчили вищі навчальні заклади, або навчаються там, а призери третього етапу навчаються в престижних університетах України за державним замовленням.

Отже робота слухачів в наукових секціях забезпечує для них додаткові можливості для пізнання себе, своїх здібностей, актуалізації творчого потенціалу, розвитку навичок і вмінь керувати креативним процесом, подолання стереотипів та бар'єрів, що обмежують свідомість для подальшого саморозвитку та самореалізації.

Тому система позашкільної освіти, як один із базових елементів, що сприяють формуванню інтелектуального потенціалу держави, потребує подальшого розвитку та всебічної підтримки з боку наукових та владних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2кн. / Бех І. Д. — К.: Либідь, 2003. — Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — 280 с.

2. Микитюк О.М. Наукові дослідження школярів: Навч.-метод.посібн. / Микитюк О.М., Соловйов В.О., Васильєва С.О., під ред. І.Д. Прокопенка. — Х.: «Скорпіон», ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2003.—80с.

ВИХОВАННЯ МАТЕМАТИЧНО ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ МАН

**(з досвіду роботи Миколаївського територіального відділення
Малої академії України)**

*Воробйова А. І.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили,
Соросівський доцент;
Полушкіна І. О.,
старший викладач Миколаївського державного гуманітарного університету
ім. Петра Могили*

З часу коли Україна виборола незалежність, перед державою постало завдання щодо створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей обдарованої молоді. Своєрідною школою для таких дітей стала Мала акаде-

мія наук України, де учні роблять перші кроки в науці, де забезпечується всебічний розвиток особистості, де формується майбутня науково-технічна еліта нашого суспільства.

Понад десять років територіальне відділення Малої академії наук Миколаївської області є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності у галузі науки та сприяє самовизначенню у майбутній професії. За ці роки до роботи в секціях «Математика» та «Прикладна математика» було залучено біля 700 школярів, понад 200 з яких підготували роботи до другого обласного етапу конкурсу-захисту, з них 89 стали переможцями. На Всеукраїнському конкурсі-захисті було відзначено дипломами переможців 15 робіт.

У положенні про МАН України накреслено основні завдання — пошук, відбір і розвиток творчих здібностей обдарованих школярів, залучення їх до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської роботи, інтелектуальне і духовне збагачення молоді, підготовка до активної діяльності в різних галузях наук та самовизначення у майбутній професії.

Отже, все розпочинається з пошуку та відбору тих дітей, яких, як правило, характеризують як здібних і талановитих. Але як оцінити міру обдарованості дитини? Які концепції обдарованості пропонуються психологами і педагогами? Згадаємо концепції загального інтелекту, який подається коефіцієнтом розумового розвитку (IQ).

За Фромом [1] ознаками творчої особистості є Creativity (здатність до творчості), Flexibility (гнучкість — здібність висловлювати широку різноманітність ідей), Motivation (мотивація). Комітет по освіті США притримується наступних характеристик талановитості: 1) неординарні здібності; 2) потенціальні можливості в досягненні високих результатів і вже продемонстровані досягнення в одній або декількох областях.

За останні 20 років в роботах Ф. Ганье [2], Х. Гарднера [3], Н. С. Лейтеса [4] розглядаються різні концепції, які покладено в основу підходів щодо освіти обдарованих дітей. Спільними для цих концепцій обдарованості є такі характеристики:

- Обдаровані діти мають потенціал, який дозволяє досягати вагомих результатів, щонайменше, в одній області;
- Здібності до чіткого, аналітичного і критичного мислення є передумовою для досягнення високих результатів;
- Обдаровані діти не завжди є успішними при опануванні всіх предметів шкільної програми; у них рано формується певна область інтересів, а тому на шкільні предмети, що лежать поза межами цієї сфери, у них не залишається ні часу, ні бажання.

Виявити обдарованість дитини на рівні опанування шкільної програми, наприклад, з математики не просто. Відомо, що славетний український вчений М. М. Боголюбов, який здобув світове визнання в галузі математики, в дитинстві вчився на всі п'ятірки, крім математики: з арифметики він ніколи не мав більше чотирьох балів і вчитель йому говорив: «Коля, з тебе ніколи не буде математика» [5].

В Україні нині існує розвинена мережа інтелектуальних змагань, яка має за мету, зокрема і удосконалення та демократизацію схем виявлення та ран-

нього діагностування творчої обдарованості, залучення учнів в цікавий і пізнавальний світ математики [6]. Участь в таких змаганнях з різним рівнем складності та тематичної спрямованості завдань є своєрідною попередньою підготовкою учнів для успішного подолання бар'єру вхідного тестування при вступі до МАН. При цьому тести повинні перевіряти не лише знання, володіння певними алгоритмами, а й виявляти математичні здібності. Вдалими зразками тестів, які дозволяють певною мірою виявляти творчі здібності, є тести Міжнародного математичного конкурсу «Кенгуру» [7]. Завдання вхідного тестування повинні містити задачі на перевірку кмітливості, комбіновані задачі на тренування уваги, асоціативного та логічного мислення, задачі на винахідливість.

МАН — позашкільний навчальний заклад, який через роботу гуртків, семінарських занять з проблемних питань, лекторіїв з відповідних галузей науки ставить за мету залучення учнів до процесу наукового дослідження, надає можливість для творчої самореалізації школярів. Насамперед, робота секції математики спрямована на розвинення понятійного апарату, формування уявлень про методи досліджень міркувань і доведень. Тому програма наукової підготовки слухачів МАН (учні 9—10 класів) розпочинається із ознайомленням курсу «Математичної логіки». Це зумовлено тим, що в базовій шкільній програмі значною мірою є відсутніми дослідницька і доказові бази. Розвивати обдарованість учнів неможливо, якщо використовувати необґрунтовані твердження, тобто замінювати доведення теорем деякими довільними міркуваннями [8]. Зауважимо, що в дореволюційній Росії в гімназіях обов'язково викладали логіку.

Навчальний процес в системі МАН завжди повинен мати деяку схожість з науковим пошуком, а викладання математики повинно бути, власне, розвиненням культури математичного мислення.

Академік А. М. Колмогоров розглядав математичні здібності школярів і вчених-математиків як одне явище. Він визначив три компоненти математичних здібностей: алгоритмічний, геометричний та логічний. Розвинення компонентів математичних здібностей досягається шляхом розв'язування комплексу задач, які ґрунтуються на використанні «ключової» задачі; розв'язування задач, які вимагають розгляду багатьох випадків; розв'язування однієї і тієї ж самої задачі багатьма способами.

Складність завдань повинна поступово зростати. Учні повинні розуміти, що розв'язок задачі може бути тривалим і вимагати наполегливих пошуків. Водночас викладач повинен допомогти у визначенні стратегії пошуку розв'язку і формувати у учнів розуміння того, що коли розв'язок задачі не вдалося знайти за 2—3 дні або за тиждень, то це не означає, що у них відсутні творчі таланти. Але коли, доклавши значних зусиль, учень досягає успіху, то це надає йому впевненості в своїх силах і прагнення зробити наступний крок на шляху до математичної творчості.

Учні з креативним мисленням більш приваблюють задачі, які пропонуються на заочних олімпіадах, Інтернет олімпіадах, оскільки на розв'язання таких задач даються значні терміни (місяць, або два), тобто є час для спокійного розмірковування.

Таким чином, науково-дослідницька робота приводиться в певну систему,

що сприяє створенню комплексу умов для розвитку креативного мислення, поглибленню теоретичних знань, вдосконаленню вмій і навичок, необхідних до просування у вибраному напрямку пошукової діяльності.

Особливо важливою є індивідуальна робота учнів під керівництвом учених. Адже кращий спосіб розвинення творчості у дітей є спілкування із творчою особистістю, яка здатна направити учня на шлях дослідження та сформулювати тему. Вдало підібрати тему для учнів значно важче, ніж для студентів. Науковий керівник допомагає учневі увійти у атмосферу творчості, в коло ідей, що надають можливості для самостійного пошуку і отримання бодай невеличких власних результатів. Вчені, які успішно здійснюють наукове керівництво науковими роботами в системі МАН, є не тільки гарними математиками, а й гідними поваги педагогами індивідуального навчання — вони формують і виховують майбутню еліту України.

Секцію математики очолює професор, заслужений вчитель України, Лейфура Валентин Миколайович, завідувач кафедри прикладної та вищої математики Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, науковий керівник команди України на Міжнародних математичних олімпіадах у 2003—2006 рр.

Результативність слухачів цих секцій є досить високою. Упродовж 1995—2008 років у Всеукраїнських конкурсах були відзначені роботи таких учнів: дипломи I ступеня — Манзюк Олександр (1998 рік), Рибак Микола (2001 рік), дипломи II ступеня — Лашкевич Юлія (1998 рік), Манзюк Олександр (1999 рік), Шукін Василь, (2003 рік), Кондратенко Володимир (2004 рік), дипломи III ступеня — Манзюк Олександр (1997 рік), Гнений Володимир (1997 рік), Драган Роман (1999, 2000 рік), Рибак Микола (2000 рік), Крещенко Євген (2005 рік), Пастухов Сергій (2005 рік), Меламуд Євген. (2006 рік), Дишко Сергій (2007 рік).

Література

1. Fromm E. The creative attitude. New York, Harper Row, 1959.
2. Gagne F. Giftedness and talent: Reexamining a reexamination of the definitions. *Gifted Child Quarterly*. Vol.29, 1985.
3. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. N.Y.: Basic Books, 1983.
4. Лейтес Н. С. Психология одаренных детей и подростков. М.: Издательский центр «Академия», 1996.
5. Боголюбов О. М. Дитинство академіка. «У світі математики 4 (1998), № 4, с. 66—70.
6. Колебошин В. Я., І. М. Мігельман Фестивалі юних математиків і фізиків і відкриті олімпіади Рішельєвського ліцею як реалізація новітніх технологій у роботі з обдарованими дітьми. Всеукр. Наук.-метод. Конф. «Рішельєвські читання», Одеса, Астропринт, 1999, с. 122—127.
7. 10 років разом. Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру» 1997—2006 рр., наук.-популярне видання, Львів, вид-во «Каменярь», 2006. — 182 с.
8. Воробйова А. І., Полушкіна І. О. Формування дослідницьких компетентностей математично обдарованих учнів в системі МАН. Матеріали науково-практичної конференції «Обдаровані діти — інтелектуальний потенціал держави». Київ, 2008, 13—14 с.

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

*Мельник Алла Володимирівна,
методист Києво-Святошинського районного центру
науково-технічної творчості учнівської молоді «Шанс» Київської області*

Початок ХХІ століття характеризується значною увагою всього суспільства до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадянської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Основні орієнтири виховання учнівської молоді в Україні визначають стратегічні пріоритети розвитку освіти. Ідеалом виховання є різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідомо, високоосвічена, життєво компетентна творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Створення системи виховної роботи відповідно до вимог сьогодення є основним завданням кожного навчального закладу. Успішна організація процесу виховання і навчання творчої особистості в позашкільному навчальному закладі залежить від підготовки керівника гуртка, а саме: його професійного рівня, знання методик викладання та вміння їх застосовувати, здатності зацікавити дітей. Педагог має бути яскравою особистістю, яка вміє захопити, повести за собою.

Дитина від природи має певні, притаманні тільки їй обдарування, вона наділена розумом, тому здатна творити свою долю, але для цього потрібно працювати над собою, формувати характер, волю, здобути різноманітні вміння і навички, вдосконалювати дух і тіло, мати активну життєву позицію.

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі значно відрізняється від навчально-виховного процесу в школі. Насамперед тим, що діти в школу йдуть вони приходять займатися справою, яка цікава для них. І ця справа відволікає наших дітей від злочинності, наркоманії, формує їх життєво компетентність, дає змогу розвиватися, самовдосконалюватися, самореалізовуватися, тому зміст позашкільної освіти і виховання ґрунтується на особистісних замовленнях дітей та їх батьків, що постійно урізноманітнюються. Керівники гуртків закладу, в першу чергу, тісно співпрацюють з батьками, адже вирішення багатьох питань, в тому числі і матеріальних, залежить від їх допомоги. Наприклад, в нашому Центрі голова піклувальної ради – батько – Садовов Віктор Анатолійович, який одночасно є і спонсором авіамоделльного гуртка.

Керівники гуртків Центру «Шанс» були першими слухачами дистанційних курсів підвищення кваліфікації на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Така форма проведення курсів досить зручна, оскільки можна навчатися і працювати одночасно, разом з тим педагоги відчувають перевагу інноваційних форм і методів роботи, вчаться бути мобільними.

Науково-методична проблема Центру – «Формування освітніх та соціальних компетенцій учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі засобами науково-технічної творчості» втілюється у практику позашкільного навчального закладу в процесі реалізації Програми Міністерства освіти і науки України /ПРООН/ЮНЕЙДС «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Відповідно до модулів тренінг-курсу працюють програми: методика освіти «рівний – рівному»; спілкуємося та діємо; як стати лідером; знаємо та реалізуємо свої права; за життя без наркотиків; прояви турботу і обачливості (профілактика СНІДу та хвороб).

Керівники гуртків у процесі занять проводять з дітьми тренінги, на яких обговорюють актуальні питання стосунків між юнаками та дівчатами, про переваги здорового способу життя, шкідливість наркотиків, тютюнопаління, алкоголю для здоров'я. Кожний педагог, в залежності від віку дітей, знаючи контингент групи, вибирає коло питань, які, на його погляд, потрібно першочергово донести до них. Особливості методики даної програми полягають в тому, що педагог і діти спілкуються на рівних. Кожна думка, висловлена дитиною, сприймається з повагою і ніколи не критикується. Вихованець повинен сам прийти до того, що він був не правий. Тільки тоді досвід буде особистісно цінним для дитини, стане її життєвим переконанням.

Для реалізації проблеми закладу створений цільовий проект, розрахований на 2006 – 2010 навчальні роки. Мета проекту: стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи в учнівської молоді, виховання відповідального ставлення до здоров'я як до найвищої життєвої цінності. Основні завдання проекту:

- вироблення у школярів навичок подолання бар'єрів, що заважають їм вносити позитивні зміни у своє життя;
- формування іміджу сучасного підлітка як здорової, свідомої особистості, що вміє досягати поставленої мети;
- інформування дітей та підлітків про негативні наслідки вживання наркотичних засобів та інших шкідливих звичок;
- постійна пропаганда принципів здорового способу життя і підготовка волонтерів;
- залучення батьків та громадськості до утвердження принципів здорового способу життя.

Підготовчий період тривав з вересня до грудня 2006 року. У цей період проводилася психолого-педагогічна діагностика педагогів, вихованців та їх батьків, з даної проблеми розроблялася система роботи педколективу, вивчався досвід відомих педагогів. У закладі з часом було створено картотеку, керівники гуртків освоювали методики викладання за програмою «рівний – рівному», обирали теми для самоосвіти.

Основний період (січень 2007 року – грудень 2009 року). Педагогічний колектив розробляє і проводить консультації, майстер-класи, методичні наради, педагогічні ради, засідання методичного об'єднання. Із досвіду роботи видаються методичні рекомендації, формується інформаційний куточок. Планується робота за модулями програми з вихованцями: підготовка лідерів як тренерів, проведення інформаційно-просвітницьких акцій. З батьками проводяться збори, індивідуальні бесіди.

Узагальнюючий період (січень 2010 року – червень 2011 року). Передбачено проведення моніторингу діяльності керівників гуртків, аналіз отриманих даних, вироблення практичних рекомендацій, написання звітів про роботу над проблемою, випуск методичного бюлетеня, проведення конференції та педради.

Таким чином, реалізація проекту сприятиме позитивному впливу на учнівську молодь. Очікуються такі результати:

- зміни в ставленні дітей до свого здоров'я і шкідливих звичок, вибір на користь здорового способу життя;

- засвоєння навичок здорового способу життя, результатом якого є зміцнення власного здоров'я, адекватна самооцінка, зростання авторитету серед однолітків і дорослих;

- підвищення рівня знань з превентивної освіти, удосконалення комунікативних якостей і характеристик особистісного розвитку учасників, вироблення вміння спілкуватися в групі, працювати в команді;

- підвищення мотивації до самопізнання й самовдосконалення; закріплення усвідомлення своєї значущості як особистості, що здатна позитивно змінювати навколишній світ;

- підвищення рівня самосвідомості, орієнтованої на загальнолюдські цінності;

- формування активної позиції стосовно розв'язання життєвих проблем;

- розвиток умінь аналізувати соціальні ситуації й виробляти оптимальні програми поведінки в них.

З метою підвищення фахового рівня трое педагогів закладу пройшли курси Intel «Навчання для майбутнього» і розпочали працювати за методом проєктної діяльності. Так, Зубар Олена Леонідівна, керівник гуртка «Комп'ютерна справа» є автором проєкту роботи з творчо обдарованими вихованцями «Автоматизація роботи у позашкільному навчальному закладі, створила базу даних «Позашілля». За допомогою комп'ютерної програми, яку Олена Леонідівна розробила разом з дітьми, кожний методист позашкільного навчального закладу може автоматизувати педагогічну працю. За допомогою програм, що склали діти, створені «віртуальні портфоліо» обдарованих вихованців.

Слід відзначити роботу Кавузи Анни Сергіївни, керівника гуртка «Кореспонденти – аматори», щодо реалізації складових життєвої компетентності особистості дитини. Вихованці гуртка, застосовуючи комп'ютерні технології, створюють електронний продукт, який можна публікувати в пресі, або використовувати на уроках у школі (в залежності від направленості матеріалу). Отже, у закладі відбувається реалізація ідей проблеми, яка сприяє формуванню у вихованців життєвої компетентності, професійної орієнтації та навичок здорового способу життя.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Казьмірук Є. С.,

методист, Будинок дитячої та юнацької творчості

смт. Іваничі Волинської області

Мета виховання – сформувати людину з широким розумінням своїх громадянських обов’язків, з незалежним високо розвинутим розумом, людину, яка ніде, ні за яких обставин не загине – ані морально, ані фізично – і реалізує в житті свою незалежну думку.

Софія Русова

Сучасна позашкільна освіта в Україні на початку нового тисячоліття перебуває у процесі інтенсивного розвитку, плідного пошуку, активізації науково-педагогічної ініціативи. Позашкільні заклади повинні стати тим місцем для особистості виховання і педагога, де буде духовно збагачуватись кожен учасник навчально-виховного процесу, де буде формуватися громадянська зрілість і особиста відповідальність за свій вклад у національно-культурне відродження України, у розбудову держави.

Провідною ідеєю роботи нашого закладу стали слова українського педагога Софії Русової: «Виховання найкращих моральних заповідей і знання попередніх поколінь для того, щоб із дитини виробилася людина в найкращому значенні слова, найкраще фізично й інтелектуально пристосована до умов життя». Вона передбачає реалізацію ідей розвитку, творчості, співпраці, відкритості.

Весь навчально-виховний процес нашого закладу спрямований на те, щоб допомогти дитині визначитися не лише ким бути, а як жити, як влаштувати свій індивідуальний спосіб життя так, щоб стати компетентним та необхідним суспільству.

Враховуючи сучасні вимоги до виховного процесу в позашкільному закладі, в нашому Будинку дитячої та юнацької творчості розроблена програма «Я – особистість», яка передбачає творчий розвиток і саморозвиток вихованців на базі особистісного підходу, що у свою чергу приводить до вироблення відповідної структури роботи в закладі, яку можна поділити на три напрямки:

- навчально-виховна робота керівників гуртків, в процесі якої реалізуються завдання програми «Твоя професійна кар’єра»;
- робота учнівського самоврядування за програмою «Лідер XXI століття»;
- робота дитячих громадських організацій «Молода Січ» та «СПОУ», які сприяють формуванню вільної особистості, патріота України, який усвідомлює свою належність до неї.

Перший напрямок – Програма «Твоя професійна кар’єра».

В умовах реформування системи позашкільної освіти пріоритетне місце належить особистісно орієнтованому навчанню та вихованню. Серед провідних завдань навчання за будь яким профілем гуртка є такі, які керівники

гуртків Будинку дитячої та юнацької творчості називають визначальними у формуванні та розвитку вільної у своєму виборі творчої особистості, а саме:

- надати допомогу вихованцю у пізнанні самого себе, як особистості, свого власного «Я», визначенні свого ставлення до себе, інших людей, майбутньої професійної діяльності;

- допомогти пізнати свій творчий потенціал та максимально надати можливості для його реалізації кожним вихованцем, формувати власне ставлення до події та явищ суспільного життя.

В основі особистісно зорієнтованих технологій в нашій установі лежить педагогіка співробітництва, де найважливіше місце займають відносини «керівник гуртка – вихованець». На більшості занять досвідчені керівники гуртків передбачають поступове формування комунікативних навичок (робота в групі, в парах, участь в дискусії тощо) та навичок демократичної, толерантної, доцільної поведінки; навичок аналітичного і критичного мислення (аналіз ситуації, розв’язання навчальних проблем); формування власної позиції, самостійного і відповідального вибору.

Впровадження нових педагогічних технологій потребує відповідної підготовки керівників гуртків. Йдеться про високий рівень професійної креативної підготовки: основні знання про творчість, обізнаність з основними методами творчості та уміння їх застосування, теоретичні та практичні знання стосовно розвитку здібностей творчої особистості, а також формування її життєвої позиції. Не можна не згадати слова Софії Русової: «Учитель, який передає дитині лише знання – ремісник; той хто виховує характер – справжній митець у своїй справі». Власне ця тема є провідною у роботі методичного об’єднання, мета якого – знаходити нові інноваційні аспекти діяльності керівника гуртка закладу. В зв’язку з необхідністю оновлення форм і методів гурткової роботи виникла потреба в розробці нових навчальних планів і програм в яких враховувались необхідність створення умов для реалізації фізичних, естетичних, моральних і духовних можливостей кожної дитини. В даний час педагогами закладу підготовлено і проведено апробацію 7 авторських програм. Випущено 4 методичних розробки. Автори орієнтувались на місцеві традиції, а головне – на інтереси і творчий потенціал свого регіону, що дає можливість більш широко ознайомлювати дітей з національною культурою у процесі навчання в гуртках, реалізуючи можливості їхнього культурного розвитку.

Другий напрям – «Лідер XXI століття».

Успіх України на світовій арені в майбутньому, закладається сьогодні у школі лідерства – учнівському самоврядуванні. Самоврядування виступає тією формою, яка допомагає молодій людині набувати необхідні їй моделі соціального життя, навички соціальної поведінки (у конкретній роботі загартовувати свої вольові якості, стверджуватись як громадянин, набувати вмінь спілкування, лідерства, вчитись приймати рішення і бути за них відповідальним тощо).

Вчитись усього цього допомагає «Школа лідерів», яка з 2000 року працює в Будинку дитячої та юнацької творчості. Процес навчання у «Школі лідерів» спрямований на:

- формування всебічно розвиненої особистості з рисами лідера;
- виховання людяності, формування відчуття колективізму, команди;

– розвиток комунікабельних здібностей (особливо під час ділового спілкування);

– виховання громадянина, який має активну життєву позицію, прагне взяти на себе відповідальність за суспільство в якому живе;

– формування навичок організаторської діяльності.

На заняттях підлітки знайомляться з визначенням понять «лідерство», «лідер», найпоширенішими концепціями лідерства. Вони дізнаються про те, які якості притаманні лідеру і які стилі керівництва колективом є найпоширенішими. «Не треба учителеві в своїх викладах вичерпувати тему, треба давати дітям змогу самим доходити до її остаточного розуміння» – саме ці слова Софії Русової є одним з основних підходів під час виконання лідерами низки практичних вправ, що стосуються залучення їх до процесу прийняття рішень, визначення ефективності діяльності органу учнівського самоврядування, вміння планувати і проводити тижні самоврядування в своїх школах, розробки та захисту проектів щодо створення в своїх школах молодіжних клубів, дитячо-юнацьких організацій.

Третій напрям – «Я – громадянин України».

В період розбудови суверенної і незалежної України важливим стало творче переосмислення й узагальнення здобутків минулого в галузі освіти, формування в особистості власного «Я», її життєвої компетентності, активізації зусиль, спрямованих на розвиток духовності, виховання моральності, поваги до історичної спадщини українського народу, укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських і національних цінностей.

Організація виховної діяльності на особистість висуває на перший план діалогові методи і методи педагогічних ситуацій, при яких перевага надається опосередкованим засобам виховного впливу, а не лобового натиску на кожного і на всіх разом. Для всіх вихователів нині загострилась проблема виховання історичної пам'яті. Пам'ять попередніх поколінь є феноменом зв'язку між поколіннями. Щоб молодь зростала, пам'ятаючи про свій рід в районі утворена в 1996 році громадсько-козацька організація «Молода Січ». Методичний центр – Будинок дитячої та юнацької творчості. В реєстрі організації нараховується 1750 козаків і козачок, які об'єднані в 18 козацьких осередках. Виховна увага базується на потребах і вимогах, що стоять перед дітьми та молоддю сучасного та передбачуваного суспільства

В програму діяльності дитячих козацьких товариств входить:

– дослідження славної історії українського козацтва на Волині, багатств духовної культури;

– дослідження і практичне відродження військово-спортивного мистецтва наших предків;

– пізнання і відродження традицій козаків, як мудрих хліборобів, господарів землі;

– вивчення й відновлення козацьких справ: ремесел і промислів, рушникарства, писанкарства, стельмахування, гуртового співу, танцю тощо.

– вивчення і застосування на практиці козацьких знань – народної медицини, астрономії, кулінарії;

Акція «Милосердя», упорядкування поховань, споруд і пам'ятників пов'язаних з історією українського народу.

В 2001 році було дано старт районній історико-краєзнавчій експедиції «Козацькі шляхи на Волинській землі», завдання якої полягає в тому, щоб простежити історію козацького руху на території Волині. Ці матеріали використовуються під час науково-практичних конференцій.

За період з 1996–2008 років проведено 12 таборів зборів молодих козаків в легендарному урочищі «Прощаниця» с.Міятин, яке відоме тим, що тут стояли козаки і які загинули від поляків по дорозі на Берестечко.

Підсумовуючи діяльність дитячої козацької організації «Молода Січ» можна зробити висновок, що вона дає дітям та молоді широкі і нетрадиційні можливості для духовно-морального розвитку, Саме в позашкільному процесі інтенсивно проходить процес формування найважливіших морально-етичних рис особистості: позитивне ставлення до Батьківщини, суспільства, держави, природи, мистецтва, праці, інших людей, до власного життя; самореалізація її в будь якій діяльності; здатність до безперервного духовно-творчого самовдосконалення; соціальна відповідальність, яка проявляється в турботі про благополуччя інших людей; культура інтелектуально-дозвілєвої діяльності.

Впродовж багатьох років змінюється обличчя нашого закладу, але незмінною залишається мета – надання кожному вихованцеві можливості реалізувати свій природний потенціал, самоствердитися. Педагоги опираються на позитивні їх риси, вірять в творчу сили, враховують інтереси і потреби у творчій самореалізації особистості.

Звичайно, позашкільний навчальний заклад не може захистити дитину від негативного впливу середовища. Але він в змозі заповнити її вільний час, надати можливість самореалізуватись і самовиразитися через зв'язок з традиційною народною культурою, духовною спадщиною українського народу.

ЕЩЁ РАЗ О КУЛЬТУРЕ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПЕДАГОГУ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Дёмина И. М.,
заместитель директора по учебно-воспитательной работе
Севастопольского Дворца детского и юношеского творчества*

Інновації..., інтеграції..., соціалізації..., тенденції..., концепції..., стратегії..., реформи... – освіта ХХІ століття! Але через все перипетії, терміни і перетворення незмінною залишається задача збереження і розвитку культури як внутрішнього, духовного змісту будь-якої цивілізації. Культуросообразність стає найважливішим умовом розвитку освіти, с допомогою якої здійснюється спроба «осмислити світ як єдине ціле, прояснює значення людського існування і історичне призначення людини».

На сьогоднішній день теоретика і практики науки педагогіки єдині в тому, що цільний образ випускника це – «людина культури: вільна, духовна особистість, орієнтована на цінності світової і національної

культуры, способная к творческой реализации, нравственной саморегуляции и адаптации в изменяющейся социокультурной среде».

В связи с этим педагогический коллектив Севастопольского Дворца детского и юношеского творчества определяет – как основную – цель своей деятельности – «введение индивида в культуру», создание поликультурной среды в ученическом коллективе «для эстетического развития личности... её способности находиться в поиске культурологических измерений собственной и социокультурной жизни».

Для реализации данной задачи разработана долгосрочная программа «Культуро-ориентированное образование – путь формирования развитой личности». В этой программе – попытка определить основные этапы этого пути с акцентом на все категории участников учебно-воспитательного процесса (*педагог – ученик – родители – общественные структуры*).

При этом не ставится задача перестройки образовательного процесса в учреждении (он достаточно отлажен в структурном и содержательном смысле в соответствии с нормативными документами по внешкольному образованию в Украине). Вопрос стоит о новой смысловой наполненности приоритетов в работе с детьми, подростками, молодёжью, в работе с кадрами.

Теоретическую и теоретико-практическую базу в системе руководства процессом повышения квалификации *педагогических работников* предлагается усовершенствовать через:

– *цикл спецкурсов и спецсеминаров (совместно с лектурой Института последипломного образования):*

- Декларация о культуре мира (утвержденная резолюцией 52/243 Организации Объединенных Наций), провозглашающая период с 2001 по 2010 годы Международным десятилетием культуры мира и ненасилия в интересах детей планеты;

- Культурологический подход к воспитанию учащихся;
- Культура – основа содержания учебно-воспитательного процесса *и т. п.* – конкретную направленность тематики педагогических советов:

- Формирование поликультурной среды в ученических коллективах;
- Идея гуманизма в образовательных программах;

- Аттестация как способ повышения культуры и профессионального мастерства педагога;

- Место культуры и субкультуры в жизни подростка *и т. п.*

– *анализ деятельности педагога в рамках методических объединений:*

- Гуманитарная направленность образовательных программ;
- Вопросы теории и истории искусства в системе внешкольного образования;

- Школьный курс Мировой художественной культуры и рабочие образовательные программы кружков и студий учреждения *и т. п.*

– *производственные совещания:*

- Влияние педагога на формирование художественного вкуса учеников;
- Культура педагогического труда;
- Красота спасёт мир?
- Мода, вкус, возраст – гармония или противоречия?
- Формирование культуры здоровья *и т. п.*

Работу с учащимися целесообразно начать с диагностики, и не столько уровня их воспитанности, сколько представлений учеников о культуре вообще и об их принадлежности к ней (или непринадлежности), в частности.

Грамотно организованная диагностика позволит педагогу правильно спланировать индивидуальные и коллективные формы работы в рамках реализации долгосрочной программы учреждения. Предлагаем (выборочно) тематику различного типа мероприятий с учащимися:

Цикл дискуссий:

- Нужна ли человеку мораль?
- Имею право на...
- От чего мы отдыхаем?

Уроки свободного общения:

- Я – человек, а это значит...
- Культурный человек – это...
- Цивилизация – это...
- Мода – стиль – культура.
- Об этом я думаю... сегодня *и т. п.*

Задача педагога – системное введение учащихся в ходе учебно-воспитательного процесса в основные компоненты культуры – духовную, социальную, технологическую. За этим стоит раскрытие понятий: культура быта, труда, здоровья, культура информационная, правовая, профессиональная, культура «человеческого общежития» – культура общения, нравственная культура, культура как процесс созидания мировых и национальных интеллектуальных ценностей, отражения духовной жизни народа той или иной эпохи.

Таким образом мы подойдем к решению одного из важнейших аспектов воспитания, обозначенного в предложенной сотрудниками Института проблем воспитания АПН Украины Комплексной программе художественно-эстетического воспитания учащихся общеобразовательных школ и внешкольных учреждений: формирование постоянного интереса к гуманистическим ценностям культуры разных народов с учётом существования детей и молодёжи в современном поликультурном пространстве, что поможет реализовать идею единства национального и общечеловеческого в культурном наследии.

Реализация программы культуро-ориентированного образования предполагает вовлечение в названный процесс *родителей учащихся*. Совместно с кафедрой психологии ИПО предполагается введение в лекторий для родителей тем, помогающих поиску путей решения проблем в преодолении детской агрессивности, вандализма, потребительства подростков:

- Новое время – новые дети?
- Культура начинается в семье.
- О мелочах!..
- А сама?..
- Истоки возникновения агрессии.
- Увлечения Вашего ребёнка.
- Ваши споры обоснованы?
- Как воспитать в детях чувство собственного достоинства? *и т. п.*

Очевидно, что преодолеть проблемы, барьеры в воспитательной работе можно только путём последовательной совместной работы (небезызвестный «треугольник»: педагог — ученик — родители). И на этом пути нет мелочей, нет отпусков и переменок, есть один урок под названием «Жизнь». Результат его и есть культура — культура сегодняшнего дня, с которой мы идём в завтра.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ У ПОБУДОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Шевченко Людмила Миколаївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Комунального закладу
Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»*

Позашкільна освіта дітей та учнівської молоді на сьогодні є однією з найбільш динамічних освітніх систем: постійно поновлюється її зміст, методи і форми роботи з дітьми та учнівською молоддю. Такі зміни обумовлені своєрідністю позашкільної освіти — унікальної галузі освіти — та відбуваються на вимогу часу. Оскільки діти приходять у позашкільний навчальний заклад виключно за власним бажанням, педагогам цих закладів слід постійно вивчати потреби підрастаючого покоління, шукати й використовувати у своїй роботі нові нестандартні форми та методи.

У діяльності позашкільних навчальних закладів перспективними інноваційними технологіями, які якісно змінюють відношення між учасниками навчально-виховного процесу, систему формування у них глобального, національного, транспульторного, гуманістичного способу мислення, є проектні технології. Їх сутність полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів: змісту, методів, прийомів тощо, що адаптує навчально-виховний процес до структурних вимог навчального проектування.

Проектна діяльність педагога передбачає створення моделі, образу певного об'єкта, а також умов, за яких результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності. Сьогодні вимагає такого педагога, який вміє самостійно моделювати, конструювати нові (інноваційні) прийоми, методи, технології навчання, створювати ефективні освітні проекти, які відповідають потребам вихованців.

Перші кроки щодо впровадження проектних технологій у позашкільних навчальних закладах Київської області були здійснені ще роки десять тому. У 2003 році обласним будинком художньої творчості було проведено обласний конкурс на кращі методичні рекомендації з проблем позашкільної освіти, одна з номінацій конкурсу — цільові проекти, програми щодо вирішення певної соціально-педагогічної проблеми в позашкільному навчальному закладі. Хоча проектів на конкурс подали небагато, однак була помітна позитивна тенденція — педагоги позашкільних навчальних закладів слідкують за новими тенденціями в педагогічній науці і впроваджують у свою діяльність освітні інновації.

Щоб активізувати процес впровадження проектної технології в роботу педагогів позашкільних навчальних закладів, у 2006 році Центром творчості

дітей та юнацтва Київщини було проведено семінар «Впровадження проектних технологій в управлінську діяльність директорів позашкільних навчальних закладів». На семінарі було розглянуто основні проблеми створення й реалізації проектів позашкільних навчальних закладів, презентовано й проаналізовано етапи реалізації вже діючих проектів: обласних – «Самоврядування дітей та учнівської молоді Київщини», «Кроки до успіху», проектної діяльності Тетіївського районного центру позашкільної освіти та Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» м. Білої Церкви. Відповідно, директори позашкільних навчальних закладів отримали значний обсяг інформації, необхідної для створення й ефективної реалізації різноманітних проектів. І, слід зазначити, ця інформація, а також системна робота з педагогами позашкільних навчальних закладів, дала відчутні результати. У кінці 2007 – на початку 2008 року цей факт засвідчив обласний конкурс освітніх та соціальних проектів позашкільних навчальних закладів. Захід відбувся у два етапи, перший етап – заочний (розгляд конкурсних матеріалів та визначення переможців), другий – презентація кращих проектів і церемонія нагородження їх авторів. Журі конкурсу розглянуто 32 освітні та соціальні проекти, які, на відміну від проектів, поданих на конкурс 2003 року, вже мали чітку структуру, логіку в побудові, глибокий зміст, актуальність тощо. Проаналізувавши конкурсні матеріали, можна зробити висновок, що проектна технологія активно впроваджується в процес роботи позашкільних навчальних закладів. І директори, і методисти, і керівники гуртків цих закладів переконалися на власному досвіді, що проект допомагає систематизувати роботу з того чи іншого питання, завчасно продумати кожен крок і цілеспрямовано працювати над досягненням визначеної мети.

Як показав обласний конкурс освітніх та соціальних проектів позашкільних навчальних закладів, педагоги, матеріали яких визнано кращими, намагаються впроваджувати власні підходи до організації проектної діяльності, при цьому, з одного боку, використовують різноманітні методи і засоби навчання, з іншого – інтегрують знання, уміння з різних галузей науки, техніки, мистецтва. Одночасно кожен педагог, застосовуючи проектні технології, вирішує низку різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань.

З метою поширення досвіду педагогів позашкільних навчальних закладів щодо використання в навчально-виховному процесі проектних технологій Центром творчості дітей та юнацтва Київщини було видано два збірники методичних матеріалів, перший – за результатами проведення обласного семінару, другий – збірник матеріалів обласного конкурсу освітніх та соціальних проектів. Ці видання є доказом того, що серед інноваційних методик і технологій, які використовуються педагогами, метод проектів посідає чільне місце у діяльності позашкільних навчальних закладів. Адже проектна діяльність надає шанс розбудити, розвинути й реалізувати в колективі ті особливі якості, що в результаті матимуть суспільну цінність. Така діяльність індивідуалізує процес конструктивної соціалізації особистості та її природовідповідної самореалізації.

У процесі реалізації проектів, зокрема обласних, на різних етапах проводиться моніторинг щодо виконання тих чи інших завдань та положень проекту. Зрозуміло, що в процесі реалізації запланованих заходів відбуваються незначні зміни, однак незмінною залишається ідея і мета проекту, його ос-

новні положення. Як приклад, можна навести реалізацію обласного проекту «Кроки до успіху».

Проект розроблено у 2005 році з метою реалізації соціально-реабілітаційного напрямку Центру творчості дітей та юнацтва Київщини. Термін реалізації проекту – 5 років. У рамках проекту на базі Білоцерківського дитячого оздоровчого центру «Шанс» відкрито клуб «Кроки до успіху». Завдання клубу та його фахівців – сприяти реабілітації, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами, надавати комплексну системну допомогу сім'ї, в якій народилася така дитина. Автор проекту і керівник клубу – **Тамара Михайлівна Луценко** – педагог, яка останні 14 років працює з дітьми-інвалідами.

Відповідно до ідеї проекту, реабілітація в клубі передбачає комплексний підхід – вихованці проходять психологічну, соціальну й фізичну реабілітацію. Педагоги клубу переконані, що тільки такий – усебічний – розвиток може дати певний результат. З метою соціалізації дітей, розвитку їх природних здібностей, залучення до творчості, самореалізації, реабілітації у межах проекту на базі дитячого оздоровчого центру «Шанс» функціонують такі гуртки: «Рукоділья», «Образотворче мистецтво», «Оберіг дитячої душі», «Жива мова», «Комп'ютерна освіта», з 2008 року – «Елементи гончарства». З кожним роком кількість гуртків зростає, удосконалюється і зміст навчально-виховного процесу.

Зняттями у гуртках задоволені як діти, так і їх батьки. До прикладу, на заняттях гуртка «Образотворче мистецтво» та «Рукоділья» діти вчаться пізнавати красу навколишнього світу, відтворювати її у своїх роботах і відчувати в процесі діяльності естетичну насолоду. Вплив творчістю звільняє від негативних переживань, відволікає від наболілих проблем. Крім того, у процесі занять розвивається рука дитини, моторика, координація рухів. Навчання в гуртку «Оберіг дитячої душі» та «Жива мова» допомагає дітям навчитися спілкуватися з іншими людьми, знайти своє «я».

У клубі «Кроки до успіху» розроблено заходи, зокрема, щодо взаємодії з батьками дітей, з представниками інших державних і неурядових організацій, налагоджено співпрацю з партнерами з Польщі. Нещодавно педагоги, які працюють у рамках проекту «Кроки до успіху» взяли участь у міжнародному науково-практичному семінарі з питань впровадження інноваційних методів реабілітації дітей з інвалідністю, який проходить у м. Замолотце (Польща). Учасників семінару ознайомили з діяльністю дитячих оздоровчих центрів за кордоном, де також практикують залучення дітей з особливими потребами до навчання у гуртках різних напрямів. У ході спілкування з колегами з Польщі у наших педагогів виникло немало цікавих і перспективних ідей, які з часом втіляться у реальність.

Загалом на сьогодні роль позашкільля для дітей з вадами психо-фізичного розвитку набуває особливого значення. Адже нерідко для них позашкільня освіта є єдиною і дозволяє не тільки реалізувати свої можливості й потреби, а й відчути себе потрібним суспільству, соціально захищеним. Тим більше, що педагоги – керівники гуртків докладають немало зусиль, щоб наповнити змістом кожен день своїх вихованців, сприяти їх розвитку й становленню як особистостей.

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

*Мельник Алла Володимирівна,
методист Києво-Святошинського районного центру науково-технічної
творчості учнівської молоді «Шанс» Київської області*

Початок ХХІ століття характеризується значною увагою всього суспільства до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадянської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Основні орієнтири виховання учнівської молоді в Україні визначають стратегічні пріоритети розвитку освіти. Ідеалом виховання є різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Створення системи виховної роботи відповідно до вимог сьогодення є основним завданням кожного навчального закладу. Успішна організація процесу виховання і навчання творчої особистості в позашкільному навчальному закладі залежить від підготовки керівника гуртка, а саме: його професійного рівня, знання методик викладання та вміння їх застосовувати, здатності зацікавити дітей. Педагог має бути яскравою особистістю, яка вміє захопити, провести за собою.

Дитина від природи має певні, притаманні тільки їй обдарування, вона наділена розумом, тому здатна творити свою долю, але для цього потрібно працювати над собою, формувати характер, волю, здобути різноманітні вміння і навички, вдосконалювати дух і тіло, мати активну життєву позицію.

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі значно відрізняється від навчально-виховного процесу в школі. Насамперед тим, що діти в школу йдуть вони приходять займатися справою, яка цікава для них. І ця справа відволікає наших дітей від злочинності, наркоманії, формує їх життєву компетентність, дає змогу розвиватися, самовдосконалюватися, самореалізовуватися, тому зміст позашкільної освіти і виховання ґрунтується на особистісних замовленнях дітей та їх батьків, що постійно урізноманітнюються. Керівники гуртків закладу, в першу чергу, тісно співпрацюють з батьками, адже вирішення багатьох питань, в тому числі і матеріальних, залежить від їх допомоги. Наприклад, в нашому Центрі голова піклувальної ради – батько – Садомов Віктор Анатолійович, який одночасно є і спонсором авіамоделного гуртка.

Керівники гуртків Центру «Шанс» були першими слухачами дистанційних курсів підвищення кваліфікації на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Така форма проведення курсів досить зручна, оскільки можна навчатися і працювати одночасно, разом з тим педагоги відчують перевагу інноваційних форм і методів роботи, вчать бути мобільними.

Науково-методична проблема Центру – «Формування освітніх та со-

ціальних компетенцій учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі засобами науково-технічної творчості» втілюється у практику позашкільного навчального закладу в процесі реалізації Програми Міністерства освіти і науки України /ПРООН/ЮНЕЙДС «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Відповідно до модулів тренінг-курсу працюють програми: методика освіти «рівний – рівному»; спілкуємося та діємо; як стати лідером; знаємо та реалізуємо свої права; за життя без наркотиків; прояви турботу і обачливість (профілактика СНІДу та хвороб).

Керівники гуртків у процесі занять проводять з дітьми тренінги, на яких обговорюють актуальні питання стосунків між юнаками та дівчатами, про переваги здорового способу життя, шкідливість наркотиків, тютюнопаління, алкоголю для здоров'я. Кожний педагог, в залежності від віку дітей, знаючи контингент групи, вибирає коло питань, які, на його погляд, потрібно першочергово донести до них. Особливості методики даної програми полягають в тому, що педагог і діти спілкуються на рівних. Кожна думка, висловлена дитиною, сприймається з повагою і ніколи не критикується. Вихованець повинен сам прийти до того, що він був не правий. Тільки тоді досвід буде особистісно цінним для дитини, стане її життєвим переконанням.

Для реалізації проблеми закладу створений цільовий проект, розрахований на 2006–2010 навчальні роки. **Мета проекту:** стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи в учнівської молоді, виховання відповідального ставлення до здоров'я як до найвищої життєвої цінності.

Основні завдання проекту:

- вироблення у школярів навичок подолання бар'єрів, що заважають їм вносити позитивні зміни у своє життя;
- формування іміджу сучасного підлітка як здорової, свідомої особистості, що вміє досягати поставленої мети;
- інформування дітей та підлітків про негативні наслідки вживання наркотичних засобів та інших шкідливих звичок;
- постійна пропаганда принципів здорового способу життя і підготовка волонтерів;
- залучення батьків та громадськості до утвердження принципів здорового способу життя.

Підготовчий період тривав з вересня до грудня 2006 року. У цей період проводилася психолого-педагогічна діагностика педагогів, вихованців та їх батьків, з даної проблеми розроблялася система роботи педколективу, вивчався досвід відомих педагогів. У закладі з часом було створено картотеку, керівники гуртків освоювали методики викладання за програмою «рівний – рівному», обирали теми для самоосвіти.

Основний період (січень 2007 року – грудень 2009 року). Педагогічний колектив розробляє і проводить консультації, майстер-класи, методичні наради, педагогічні ради, засідання методичного об'єднання. Із досвіду роботи видаються методичні рекомендації, формується інформаційний куточок. Планується робота за модулями програми з вихованцями: підготовка лідерів як тренерів, проведення інформаційно-просвітницьких акцій. З батьками проводяться збори, індивідуальні бесіди.

Узагальнюючий період (січень 2010 року – червень 2011 року). Передбачено проведення моніторингу діяльності керівників гуртків, аналіз отриманих даних, вироблення практичних рекомендацій, написання звітів про роботу над проблемою, випуск методичного бюлетеня, проведення конференції та педради.

Таким чином, реалізація проекту сприятиме позитивному впливу на учнівську молодь. Очікуються такі результати:

- зміни в ставленні дітей до свого здоров'я і шкідливих звичок, вибір на користь здорового способу життя;

- засвоєння навичок здорового способу життя, результатом якого є зміцнення власного здоров'я, адекватна самооцінка, зростання авторитету серед однолітків і дорослих;

- підвищення рівня знань з превентивної освіти, удосконалення комунікативних якостей і характеристик особистісного розвитку учасників, вироблення вміння спілкуватися в групі, працювати в команді;

- підвищення мотивації до самопізнання й самовдосконалення; закріплення усвідомлення своєї значущості як особистості, що здатна позитивно змінювати навколишній світ;

- підвищення рівня самосвідомості, орієнтованої на загальнолюдські цінності;

- формування активної позиції стосовно розв'язання життєвих проблем;

- розвиток умінь аналізувати соціальні ситуації й виробляти оптимальні програми поведінки в них.

З метою підвищення фахового рівня трое педагогів закладу пройшли курси Intel «Навчання для майбутнього» і розпочали працювати за методом проєктної діяльності. Так, Зубар Олена Леонідівна, керівник гуртка «Комп'ютерна справа» є автором проєкту роботи з творчо обдарованими вихованцями «Автоматизація роботи у позашкільному навчальному закладі, створила базу даних «Позашілля». За допомогою комп'ютерної програми, яку Олена Леонідівна розробила разом з дітьми, кожний методист позашкільного навчального закладу може автоматизувати педагогічну працю. За допомогою програм, що склали діти, створені «віртуальні портфоліо» обдарованих вихованців.

Слід відзначити роботу Кавузи Анни Сергіївни, керівника гуртка «Кореспонденти – аматори», щодо реалізації складових життєвої компетентності особистості дитини. Вихованці гуртка, застосовуючи комп'ютерні технології, створюють електронний продукт, який можна публікувати в пресі, або використовувати на уроках у школі (в залежності від направленості матеріалу). Отже, у закладі відбувається реалізація ідей проблеми, яка сприяє формуванню у вихованців життєвої компетентності, професійної орієнтації та навичок здорового способу життя.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Пантюшенко Валерій Миколайович,
методист Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник»
м. Білої Церкви Київської області*

Кожна цивілізована нація виховує підростаюче покоління на своїх краших культурно-історичних здобутках, духовних традиціях, героїзмі предків, подвижницьких справах дідів та прадідів. Спільними зусиллями українського народу протягом багатовікової історії створена власна національна виховна система, яка увібрала в себе як загальнолюдські здобутки, так і самобутні творчі знахідки. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу, інтелектуальному розвитку, освіченості та інтелігентності як складників духовності людини. «Виховання українця, який любить свій народ і з пошаною ставиться до інших народів, без української національної педагогіки немислиме», — зазначає М. Г. Стельмахович. Яскравим виявом української народної педагогіки є козацька педагогіка, яка стала натхненним виразником найвищого піднесення українського національного духу. Її мета — плекання нової генерації українців, лицарів, державників, захисників української держави. Козацтво є незвичайним культурно-історичним феноменом України. Саме тому велике значення відіграє козацька педагогіка у національному вихованні дітей та молоді.

Виходячи з умов і проводячи творчий пошук, ми випробували різні напрямки роботи і форми діяльності, не змінюючи головної мети, якою є виховання морально чистої, фізично досконалої, відданої ідеї Української державності молоді людини на козацьких традиціях та християнській моралі. Саме ці завдання ставлять суспільство і держава перед позашкільними навчальними закладами, в яких система виховання дітей та підлітків базується на козацькій педагогіці і скаутських принципах. В минулому це була підготовка до збройного захисту рідної землі у складі козацького війська, на сучасному етапі (виходячи з того, що сучасне козацтво позапартійне, патріотичне, як громадська організація) виконується завдання підготовки до захисту українського народу у різних сферах життєдіяльності — військовій, політичній, економічній, мовній, культурній, науковій, екологічній та інших.

Програма діяльності туристсько-краєзнавчого військово-патріотичного клубу «Лицарська звитяга» апробована впродовж п'яти років у Центрі творчості дітей та юнацтва «Соняшник» м. Білої церкви. На сьогодні до нашого об'єднання «Лицарська звитяга» входять січковий курінь, школа виживання, школа навігаторів, гуртки спортивного туризму, туристсько-краєзнавчий гурток, клуб військово-патріотичного виховання. Одним із напрямків діяльності «Лицарської звитяги» є військово-патріотичне виховання. Зазначені складові орієнтовані на відповідні напрями роботи і одночасно є сходишками росту, починаючи з клубу військово-патріотичного виховання і закінчуючи січковим куренем, який є скаутською організацією. Напрями нашої роботи дуже динамічні і перебувають у постійному розвитку. Наприклад, з ініціативи наших старших вихованців почалося зародження такого напрямку, як істо-

ричне фехтування, завдяки чому може виникнути відповідний гурток або клуб. Основними формами навчально-виховного процесу об'єднання є гуртково-клубні заняття та вишколи й таборування з використанням принципу «гра-навчання». Наші діти проходять стройову підготовку, навчаються влучній стрільбі, киданню гранат, опановують секрети маскування. З ними проводяться військові естафети. Але найцікавішою для них є участь у воєнізованих іграх. У нас створена система таких ігор, які попередньо планувалися лише для нашого об'єднання, але згодом пройшли успішне випробування в регіональних та всеукраїнських таборуваннях, таких як табір «Лісова казка», січовий табір в Переяславі-Хмельницькому, Одеський скаутський табір, Всеукраїнський збір-похід «Козацькими шляхами» та інші. Наші діти були інструкторами при проведенні цих ігор, а три гри – «Котигорошко», «Заграва» та «Сокіл», організуються та проводяться нами для спортивної Білої Церкви.

Другим базовим напрямком нашої діяльності є спортивний туризм. Заняття гуртків поводяться у класі теоретичної підготовки та спортзалі, обладнаному для занять з фізичної підготовки та техніки пішохідного туризму. Для цього є достатня кількість туристського спорядження та спортивентаря, придбаного силами нашого об'єднання. Під час навчального року ведеться підготовка до змагань та походів. У цьому плані об'єднання має певні здобутки: 15 разів команди закладу посідали перші місця на міських змаганнях з пішохідного та гірського туризму. В об'єднанні підготовлено багато спортсменів-туристів-розрядників, щороку ми беремо участь у 2–3-х походах різних рівнів складності. Вихованці пройшли багатьма маршрутами Київщини, Львівської, Тернопільської, Закарпатської областей, Криму, побували в Придністровській Молдавській республіці, здійснили сходження на вершини гір Говерла, Петрос, Близниці, Гемба, Великий Верх, Чатердаг, Романкош та ін., брали участь в пошуково-рятувальних роботах.

Велике значення приділяємо організації діяльності школи виживання. Виживання – це мистецтво залишитися живим в екстремальних умовах. В нашому об'єднанні створена програма школи виживання, за якою діти вчаться виживати в екстремальних умовах, поза цивілізацією. Теоретичні знання закріплюються практикою. Діти брали участь в екстремальних зимових ночівлях у сніговій хижі або в звичайному наметі при мінусовій температурі повітря. Під час таборувань, вишколів та походів проводяться заняття з добування та приготування їжі з рослин та їх коріння, комах, моллюсків та ін., добування води, вогню, орієнтування без карти та компаса.

Школа навігаторів є одним з нових напрямів роботи об'єднання. Вона передбачає вивчення навігації, практичне веслування, вивчення різновидів плавзасобів – байдарок, катамаранів, м'яких надувних та жорстко корпусних човнів, а також організацію та проведення водних походів. Ми здійснювали й водні походи та експедиції по річках Південний Буг, Сейм, Десна, Рось, Канівському водосховищі. В 2001 році наші навігатори послали I, II та III місце в обласній першості з водного туризму. Вони сприяли становленню спортсменів-розрядників з веслування: II спортивного розряду – 6; III спортивного розряду – 4, юнацьких розрядів – 10 осіб. На сьогодні в перспективі – організація своєї судноверфі і побудова декількох фанерних човнів на зразок Дорі – «Глостерська Чайка».

Скаутський напрямок нашої роботи репрезентує Білоцерківський січовий курінь. Членами куреня, як правило, є наші гуртківці та учні шкіл міста. Свою діяльність курінь базує на трьох основних засадах: I – обов'язок перед Богом, II – обов'язок перед Україною, III – обов'язок перед собою. Тут використовується скаутський метод, а саме: система поступального самовиховання через обітницю і закон; навчання дією; членство в малих групах. В життєдіяльності куреня щоденно застосовується козацька атрибутика, термінологія та поняття. Наприклад, наші січовики дають січову обітницю і проходять січову посвяту, в якій використовується козацька шабля. Січовики, залежно від досвіду, знань та вмінь, мають січові звання «Січовий товариш», «Значковий товариш» та «Бунчуковий товариш». Наші вихованці беруть активну участь у скаутських заходах, таких як збір-похід «Козацькими шляхами», спеціалізовані літні табори та скаутські джамборі, в яких вони удосконалюють лідерські якості, проходять спеціальну підготовку по активітетгах (за фахом) та випробування на звання згідно з програмами підготовки розвідника: «Хитрий лис», «Слідопит», «Чорна пантера», «Вовк», «Беркут», «Робінзон» та ін. Членів «Лицарської звитяги» пам'ятають у Трахтомирові, Батурині, Виграєві, Рашкові та інших місцях козацької слави.

Курінь традиційно бере участь у міському святі до Дня молоді, неодноразово брав участь у козацькій ході по Києву в день Покрови Божої Матері, в святкуванні дня народження гетьмана Мазепи в с. Мазепинцях та ін. Проведено й волонтерську акцію з реставрації пам'ятника Богдану Хмельницькому. Ми любимо українську пісню, маємо своїх музикантів та поетів. Я, як отаман цього куреня, беру участь з 1998 року в міському конкурсі програм і проєктів молодіжних організацій, і за цей період програма діяльності нашого куреня щороку посідає I місце. Таким чином, здійснюється козацьке виховання різними шляхами: в січовій школі, в гуртках, під час шкільних занять. Використовуються для цього методи виховання в малій групі під керівництвом наставника (дядька-козака), а діти мають «звання» – «Горобці», «Постріли», «Малюки», «Парубки», «Молодики» (або Джури). Досвід щодо козацького виховання гуртківців Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» визначив й козацькі принципи буття: «Принцип відкритих дверей», «Віра православна, мова українська, закон козацький», «Кодекс честі січовика – козацький закон» та козацькі виховні методи: «Гра-навчання», «Принцип змагальності», «Рольовий тренінг», «Життя в малій групі».

Оскільки Центр творчості «Соняшник» вже кілька років є базовим закладом лабораторії позашкільної освіти Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, серйозну увагу ми приділяємо науково-методичному супроводу діяльності об'єднання. Програма об'єднання «Лицарська звитяга» затверджена науково-методичною радою інституту і рекомендована для використання в позашкільних навчальних закладах області. Результатом багатопланової роботи закладу став навчально-методичний посібник «Реалізація ідей козацької педагогіки засобами позашкільної освіти», який увібрав у себе все найкраще із досвіду діяльності клубу з формування національно свідомих, фізично і морально здорових, духовно багатих, щедрих душею, сповнених прагнення власної життєтворчості громадян України. В даний час створюється методична основа підручника зі спортивного туризму для позашкільних навчальних закладів.

ТІСТОПЛАСТИКА ЯК ЗАСІБ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІТЕЙ У СВІТ ТРАДИЦІЙНОЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЛЯЛКИ

Н. Б. Качковська,

магістр, керівник гуртка ЦДТ м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Народна іграшка — пам'ять етносу, нації, народу, людства про своє історичне й доісторичне минуле. Її форма є початковою щодо освоєння людиною навколишнього середовища. Вона народжувалася у зв'язку з потребою дитини пізнавати світ, творчо і самостійно його осмислювати. Основним змістом іграшки є наслідування дорослих в трудовій і побутовій діяльності, звичаєво-обрядових діях. Діючи з іграшкою, діти відображають свої уявлення про навколишній світ і завдяки цьому уточнюють, поглиблюють, розширюють знання, розвивають мову тощо. У зазначеному контексті видається актуальним дослідження традиційної ляльки в духовно-мистецькій культурі Поділля, етнографічна територія якого найменш вивчена в порівнянні з іншими етнічними регіонами України — Поліссям, Галичиною, Бойківщиною, Гуцульщиною тощо, її виховні функції.

У процесі аналізу мистецтвознавчої літератури з питань вивчення народної іграшки можна зауважити, що існує незначна кількість джерел в яких висвітлюються деякі аспекти подільської традиційної іграшки та її місця в народній педагогіці. Олександр Найден у монографії «Українська народна іграшка» зазначає, вказує на те, що гра з лялькою — одна з початкових форм прилучення дитини до практичного життя, її пізнання світу. Саме народні побутові ляльки виявляють якнайкращу пристосованість до гри, здобуту практикою та досвідом багатьох поколінь [7]. В історико-етнографічному дослідженні «Поділля» (Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович) в розділі духовна культура розглядається обрядове призначення ляльки та її застосування у вихованні підростаючого покоління. [8]

В. П. Струманський піддає аналізу подільську традиційну іграшку як промисел, вказує на центри виготовлення керамічних забавок, їх призначення, використання в іграх дітей. [12, с. 9]. С. Русова вважає обов'язковим глибоко проаналізувати естетичну творчість народу в іграшці і вказує на те, що національна іграшка є часткою цієї творчості, отже, часткою всього народу [9, с. 40]. Українська народна іграшка представлена у посібнику «Українське народознавство в дошкільному закладі», авторами якого є А.М. Богуш та Н. В. Лисенко. Відзначається, що традиційна іграшка — «чудовий матеріал для використання на заняттях з різних розділів програми народознавства та розвитку мови, зображувальної діяльності». [1, с. 356–367].

Немає сумніву, що народна іграшка — один з важливих чинників формування національного світогляду. Тому їй відведено важливе місце у виховному процесі сучасних дитячих дошкільних закладів. Однак поза спеціальною увагою залишилися деякі теоретичні і методичні аспекти використання народної іграшки у педагогіці середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Майже відсутні наукові праці, які б стосувалися обґрунтування педагогічних умов, форм і методів її застосування у виховній роботі з дітьми, які відвідують гуртки, що діють в позашкільних навчально-виховних закладах освіти, зокрема в Центрах дитячої творчості, не визначені критерії сформованості еле-

ментів національного світогляду засобами української народної іграшки. Аналіз виховного процесу в середніх загальноосвітніх навчальних закладах, опрацювання сучасних програм виховання дітей за межами школи тощо підтверджують, що можливості народної іграшки не завжди використовуються належним чином.

Оскільки не завжди є можливість працювати з глиною, що вимагає певного відповідно оснащеного приміщення, наявності якісного матеріалу-глини та спеціальних умови для її зберігання, пропонується застосовувати під час уроку образотворчого мистецтва, на заняттях гуртка теж відомий в Україні спосіб ліплення з тіста. Цей спосіб ліплення характерний для кутських майстрів, які ліпили сирну іграшку та іграшки із тіста, які можна було використовувати як їжу. Ми ж працюватимемо із **соленим тістом**, тому цього не відбудеться. Ліплення з пластичного соленого тіста називається **тісто пластикою**. Головними перевагами ліплення із соленого тіста є доступність, легкість в оволодінні технологією ліплення малих скульптурних форм, способах висушування та обпалюванні виробів у домашніх умовах, розписуванні виробів, їх лакуванні. Сам матеріал не шкідливий, а його пластичні можливості значно вищі від пластиліну. Так, у навчально-методичному посібнику для учителів [26] образотворчого мистецтва у третьому класі під час вивчення теми з декорування іграшки, збагаченні об'ємної форми декором в графі «Техніка та матеріали» зустрічаємо новий термін – **тістопластика**.

Відповідно і на заняттях гуртка образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва доцільне і необхідне застосування нової і цікавої для дітей техніки **тістопластики** або ліплення з керамічного тіста.

Вода, сіль і мука – це хліб на столі, який не тільки є основою фізичного існування людини, але й важливі атрибути духовного її життя. Поєднанням цих складових народжується пластична маса – тісто, з якого ми звикли готувати буденні та святкові страви. Запашні короваї, обрядові печива чарують око майстерно виготовленим оздобленням – колоски, квіти, птахи (півники, жайворонки, голуби), тварини (баранці, кози, зайці, білки, олень) та інші елементи декору. Виліплена пташка – це уже мала скульптурна форма, яка в руках дитини стає іграшкою і використовуються з метою всебічного, гармонійного її розвитку. Якщо іграшка виготовлена у народному стилі, вона формує в дитині світоглядну орієнтацію на усвідомлення себе часточкою великої української родини, нації.

На сучасному етапі важливо виховувати повагу дітей до творців іграшки, розвивати інтерес до народної творчості, навчити розрізняти регіональні та видові особливості іграшки Поділля, знати характер розпису того чи іншого виробу, гаму кольорів. Необхідно долучити дітей до виготовлення іграшки, оволодіння технологічними прийомами та способами ліплення, обпалювання та висушування готових малих скульптурних форм, правилами організації робочого місця та створення як окремих видів іграшки, так і цілих сюжетно-тематичних композицій.

Досвід виготовлення народної іграшки методом тістопластики набуто у гуртку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва «Колорит» Кам'янець-Подільського Центру дитячої творчості (*керівник Качковська Н. Б.*). Він узагальнений у проекті автора даної роботи методичного посібника

«Впровадження дитини в художню культуру українського народу засобами подільської народної іграшки», що виборов II місце на Всеукраїнському конкурсі серед педагогів позашкільних навчальних закладів України на кращі освітні проекти, програми посібники з проблем духовного виховання підрастаючого покоління на 2007–2010рр. (робота була представлена під прізвиськом Колендзян Н. Б. зараз – Качковська Н. Б.) Детально подано методику виготовлення іграшки протягом кількох занять. Іграшки, виготовлені учнями 4–6 класів та керівником гуртка, представлено на Всеукраїнській конкурсі народної іграшки, що проводився у м. Києві 22–28 листопада 2003 р., 2007рр.

Мета занять у «Колориті» – зібрати, зберегти та зробити надбанням прийдешніх поколінь зразки іграшок, виготовлених у кращих декоративно-пластичних традиціях подільського регіону; відродити національні мотиви у виготовленні іграшок технікою тістопластики як частки матеріальної і духовної культури народу; виконувати інтерес до народної іграшки, шанобливе ставлення до її творців.

На вступному занятті «*Спочатку були млинці...*» формується зацікавленість дітей до нової техніки, вивчаються рецепти приготування тіста, його обробка та виготовлення виробів, сушіння, обпалювання, зарум'янення, нанесення візерунків, глазурування.

Під час заняття діти знайомляться з історією техніки тістопластика, вчать самотійно замішувати тісто, практично виконувати окремі прийоми ліплення: розкачування, скатування, здавлювання, розплющування, згинання і згладжування. Важливо, щоб на першому занятті діти опанували три основні способи ліплення: *конструктивний* – створення предмета з окремих частин, *скульптурний* – ліплення з цілого шматка і *комбінований* – ліплення з окремих частин і цілого шматка тіста; способи висушування і зарум'янення (повітряне, в духовій шафі, комбіноване, гарячим повітрям у грилі та в мікрохвильовій печі).

Наступне заняття «Лялька з сивої давнини» передбачає ознайомлення з прообразом сучасної подільської іграшки – трипільською жіночою статуеткою, та виконання її у техніці тістопластика. Заняття розроблені за порадами німецького мистецтвознавця Ізольди Кіскальт [17], та за авторською методикою.

На третьому, четвертому, п'ятому та шостому заняттях діти опановують створення малої скульптурної форми з тіста у традиціях подільської народної іграшки. Діти знайомляться з правилами її розписування із дотриманням символіки та кольорової гами регіону, розвиваючи при цьому уяву і фантазію, естетичні смаки, образне мислення, дрібну моторику м'язів руки. На цьому етапі особливо підвищується інтерес до традиційного мистецтва. Діти впроваджуються у роль народного митця. Після проведення вступної бесіди про орнамент, класифікації орнаментальних мотивів, їх основних груп створюються ескізи розпису, проводиться їхнє обговорення.

Мета занять – зацікавити дітей народною іграшкою, привернути увагу до історії її виникнення і створення, визначити відмінності подільської традиційної іграшки. Результатом творчої роботи дітей та показником їхньої зацікавленості, індивідуальності у трактуванні художньо-образних форм, рівня мистецько-художніх здібностей стане експозиція виставки «Подільська народна іграшка».

Протягом серії занять розглядатиметься матеріал, починаючи з історії виникнення дитячої іграшки. Наступним кроком буде опанування глиняної народної іграшки Поділля на основі методики тістопластики. Важливим моментом стане ознайомлення та творча робота зі створення ляльки з тканини. Діти спробують свої можливості виконання народної іграшки з соломи, трави, кукурудзи. На підсумковому занятті «Тепло оберегів дитинства» діти презентуватимуть свої вироби батькам, однолітками, викладачами та водночас стануть героями святкового дійства.

Народна іграшка розвиває дитину інтелектуально, творчо, психічно, спонукає до праці, навчає розуміти красу простих речей, шанувати батьків та близьких, відчувати гармонію світу. У процесі роботи над українською народною іграшкою формується національна свідомість школярів, виховується зацікавленість культурними традиціями українського народу. У кожній мистецькій речі через форму, специфіку виготовлення та функціонування реалізуються не лише практичні потреби та естетичні уподобання українства, а й широке коло його світоглядних образів.

Народна іграшка, віддзеркалюючи культуру і побут українського народу, символізує його звичаєво-традиційні ознаки, відзначається оригінальністю і національною неповторністю. У цілісному культурному феномені іграшки – корені національної психології, національного характеру, мислення та самосвідомості. Традиційна українська народна пластика потребує подальшого дослідження; вона є важливим чинником формування національного світогляду школярів, духовного спокою, доброго погляду на світ, що надзвичайно важливо у час утвердження суверенності й незалежності українського народу, розбудови, України, входження її у європейське співтовариство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 356–367.
2. Васильєва Т. Українська традиційна іграшка та лялька // Дитячий садочок. – № 9. – 2002. – С. 3.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття).
4. Закон України «Про освіту».
5. Колендзян Н. Б. Лялька у традиційному мистецтві Поділля // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. Наук. Пр. за ред.
6. Найден О. Народна іграшка: традиції, образні особливості // Народне мистецтво. – № 1. – 1997. – С. 42–45.
7. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. – К.: АртЕк, 1999. – 256 с.
8. Поділля/Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є., та ін. – Видавництво НКЦ «Доля». – 1994. – 504 с.
9. Русова С. Український дитячий садок // Україна. – 1991. – № 2. – С. 40.
10. Русова С. Український дитячий садок // Україна. – 1991. – № 5. – С. 55.
11. Старовойтенко Н. Дітям про українську народну саморобну іграшку//Палітра педагога. – № 4. – 1999. – С. 21–22.
12. Струманський В. П. Народознавство Поділля. Хрестоматія. – Хмельницький: Поділля, 1995. – 448 с.
13. Українська родина: Родинний і громадський побут / Упорядник Лідія Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 116–135.

Гончар Н. Г.,

директор Обласного комунального закладу

«Дніпропетровський дитячо-юнацький центр міжнародного співробітництва»

Сьогодні більше 6000 школярів Дніпропетровщини навчаються в 350 туристських гуртках і беруть активну участь в районних, міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних туристичних змаганнях з різних видів туризму: гірського, пішохідного, вело тощо. Але щоб взяти участь у складних дистанціях II чи III класу, необхідна висококваліфікована підготовка учасників на місцевому рельєфі чи спеціально облаштованому тренувальному майданчику.

28 травня 2006 року на території Дніпропетровського дитячо-юнацького центру міжнародного співробітництва (ДДЮЦМС) було урочисто відкрито учбово-тренувальний майданчик з різноманітними туристичними тренажерами для вдосконалення набутих навичок подолання природних перешкод, якій назвали «Екстрим-центром».

До розробки проекту були залучені ветерани туризму на чолі з Прохоровим С.П. Своє слово сказали і члени Обласної федерації спортивного туризму, професійні проектувальники та будівельники. На даному майданчику за допомогою штучних перешкод, що імітують перепади через річки, яри, урочища, схили – можна проводити змагання I та II класу складності зі спортивного туризму. Тренуватися тут цікаво як досвідченим спортсменам, так і новачкам, які тільки-но починають навчатися спортивному туризму. Тренер наочно пояснює, з чого, наприклад складається дистанція I класу – «Метелик», «Ліана», «Мишоловка», «Маятник», круто похилій схил, жердини, купини, показати як правильно здійснити підйом чи спуск по схилу з паралельними перилами. Для більш досвідчених спортсменів – елементи, що входять до дистанції II класу: проходження по навісній переправі, вертикальні сітці, колоді з перилами, круто похилій переправі. Можливості даного тренувального майданчика дозволяють проводити змагання на двох смугах перешкод одночасно. Вже в травні 2008 року «Екстрим – центр» прийняв учасників змагань зі спортивного туризму на «Кубок Колобка» в двох вікових групах учнівської молоді та серед студентських команд.

«Скеледром» без сумнівів, найцікавіший тренажер майданчика. Споруда висотою в 14 метрів має 4 похилі площини: під кутом 45° – для початківців, 75° – для більш досвідчених туристів середньої вікової групи та 90° – для кваліфікованих спортсменів. Усі площини обладнані спеціальними зачепами для сходження нагору та петлями для безпечної страховки тренерів чи суддів під час занять або змагань. Усі чотири площини дуже легко об'єднати в одну дистанцію з підйомами і спусками в будь-якому напрямку, на яких можна проводити паралельні гонки двох учасників. Два майданчика на висоті 10 і 12 метрів дозволяють інструкторам під час тренувань бути на вершині скеледрому і пильно слідкувати за правильним виконанням технічних прийомів, забезпечувати страхування учасників. Потрапити на верхні майданчики скеледрому можна і з допомогою захищеної драбини, по якій при необхідності можна легко спуститися чи піднятися нагору.

Крім цього до складу «Екстрім – центру» входять силові тренажери, турніки, бар'єрні шити, майданчики для розпалювання вогнища та встановлення намету. Зручні роздягальні з туалетами, умивальниками та душевими кабінами створюють комфортні умови для якісного проведення тренувань юних туристів області та гуртківців ДДЮЦМС. Зручні трибуни з м'якими сидіннями, що знімаються, на 250 місць дозволяють використовувати «Екстрім – центр» для проведення масових заходів спортивно-туристичної тематики. Так на цьому майданчику вже пройшли традиційні свята Першого дзвоника, для гуртківців центру, свято «Туризм – замість вулиці» для дітей сиріт та позбавлених батьківського піклування з обласних інтернатів та притулків. За ці неповні три роки скористалися можливістю провести навчання на нашому «Екстрім – центрі» понад 1500 школярів області з навчальних та позашкільних закладів освіти та учні спеціалізованих туристсько-краєзнавчих шкіл.

В вересні місяці 2008 року на другому поверсі центру була відкрита туристична база для тимчасового перебування учнівської та студентської молоді з зручними кімнатами для ночівлі та санітарно-гігієнічними приміщеннями. Все це дає можливість приймати школярів, студентів та педагогів на більш тривалий термін з проведенням навчально-тренувальних занять та різноманітної культурно-освітньої програмою безкоштовно.

Співробітники центру на підставі заключних угод між Дніпропетровським державним інститутом фізичної культури і спорту та кафедрою фізичної та економічної географії Дніпропетровського національного університету проводять практичні заняття для студентів що вивчають спецкурс «Туризм та краєзнавство». Традиційно щорічно для керівників міських та районних управлінь і відділів освіти, методистів з виховної роботи, відповідальних за туристсько-краєзнавчу роботу в регіонах, директорів позашкільних закладів освіти проводяться семінари-практикуми, де вони навчаються та змагаються з техніки спортивного туризму на навчально-тренувальному майданчику «Екстрім – центру». Сумісно з Дніпропетровським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти співробітники центру з 2008/2009 навчального року проводять заняття за спеціально розробленим курсом «Основи оздоровчого та спортивного туризму» (36 годин) для вчителів фізичної культури, географії, початкових класів та директорів навчально-виховних закладів області.

«Екстрім – центр» дає змогу проводити тренування і змагання лише в теплу пору року. Узимку тренування проводяться у спортивних залах навчальних закладах. Більшість з них не пристосовані до занять спортивним туризмом. Тому ДДЮЦМС запропонував ескізний проект переобладнання спортивних залів шкіл в міні «Екстрім – центр», який розробив С. П. Прохоров.

Такі зали дозволяють зробити процес тренування безперервним. Тут легко освоїться дітям, які щойно починають навчатися техніці спортивного туризму.

До тренажерів входять не тільки ті елементи що є обов'язковими при проведенні змагань з техніки пішохідного туризму I–III класу, але і з техніки гірського туризму, зокрема робота у зв'язках та транспортування потерпілого. Сьогодні такі зали потрібні всім школярам без винятку, бо, згідно з держав-

ною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, до уроків фізкультури у 4–9 класах включені години з туризму. Перевага сучасного туристичного майданчика ще й в тому, що він облаштований спеціальними розсувними системами, які при необхідності легко збираються і зовсім не заважають проведеному звичайним урокам фізичної культури.

На Дніпропетровщині вже існує прекрасний досвід облаштування спортивних залів у СЗОШ № 119 та НВК № 66 м. Дніпропетровська, ЗОШ № 4 м. Вільногірська, СЗОШ № 25 м. Дніпродзержинська та в Палаці дитячо-юнацької творчості м. Верхньодніпровська. Ці зали були переобладнанні завдяки ентузіастам туристичного руху в області. Осипенко О. Є., Коршук Я. В., Домрачов В. І. та Прядку О. Г.

Створена система матеріально технічної бази на Дніпропетровщині дає можливість підвищувати спортивну майстерність всім ентузіастам туристичного руху. Отже ми з радістю чекаємо не тільки представників нашої області але і школярів, спортсменів, інструкторів з різних куточків України випробувати свою силу, вміння і вправність на нашому «Екстрім – центрі». Ласкаво запрошуємо до Дніпропетровщини!

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Білик Любов Степанівна,
директор Монастириського районного Будинку
дитячої та юнацької творчості Тернопільської області***

Яскравою ілюстрацією індивідуального підходу до роботи з дітьми є позашкільна освіта, зокрема робота з обдарованою учнівською молоддю. Нині у системі освіти району функціонує 2 позашкільних заклади : це будинок дитячої та юнацької творчості і ДЮСШ.

Мережа гуртків у БДЮТ за 2 останні роки стабілізувалась. БДЮТ – комплексний позашкільний навчальний заклад, в якому навчається понад 800 учнів віком від 5 до 21 року. Він здійснює освітню діяльність за художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, гуманітарним напрямками.

БДЮТ як бачимо, має багато напрямків діяльності і виконує різні ролі, а саме: організатора змістовного дозвілля дітей та учнівської молоді в районі; зокрема проводимо районний збір юних обдаровань Монастирищини, районні змагання з початкового технічного моделювання, районний зліт юних туристів-краєзнавців а кубок Петра Савчина та інше.

Вихованці закладу брали активну участь в обласних масових заходах. За підсумками роботи в 2006–2007 році:

– є переможцями Першого обласного фольклорного фестивалю-конкурсу «Звичай – скарб українського народу» у номінації «Різдвяний дідух» (диплом II ступеня, керівник Мостова О. Ф.);

– у номінації «Фольклорно-етнографічні гурти, ансамблі, товариства (диплом III ст. нагороджено фольклорний гурт «Дивоцвіт» (керівники Процько С. І., Меуш С. А., Пристай Р. М.);

– є переможцями обласного фестивалю дитячих і молодіжних театральних колективів «Овації» у номінації «За кращі вокальні здібності і сценічність» (вистава «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», керівник Процько С. І.);

– гурток «Дизайн», який працює від БДЮТ на базі Гориглядівської ЗОШ І-ІІ ст. (керівник Мостова Оксана Федорівна) є переможець обласного етапу XVII Всеукраїнського фестивалю дитячої та юнацької творчості «Таланти твої, Україно» у номінації „Образотворче, декоративно-ужиткове мистецтво і традиційні художні промисли (диплом І ст);

– в обласній виставці-конкурсі робіт юних дизайнерів Равлюк Юля – зайняла 2 місце, а Кутиська Наталія – 3 місце, це вихованці із гуртка «Дизайн», що працює на базі вище згаданої школи;

– дуєт учнів в складі Олени Василів та Оксани Гарасимчук, вихованців фольклорного гурту «Калинонька», керівник Меуш С. А., є переможцями обласного етапу XVII Всеукраїнського фестивалю дитячої та юнацької творчості «Таланти твої, Україно» «Мистецтвом юних сяє Терн опілля» у номінації «Вокальні ансамблі» (диплом І ст.); у цій самій номінації відзначено тріо учнів вокального гуртка у складі Людмили Курись, Аліни Цимбалюк і Тетяни Кристинич, керівник Пристай Р. М. (диплом І ст.). Вихованці вокального гуртка Курись Людмила і Цимбалюк Аліна, були активними учасниками VI Всеукраїнського зльоту юних туристів-краєзнавців, де зайняли І місце по 3 номінаціях. Зокрема в конкурсі народних пісень, що побутують в регіоні та фольклорно-етнографічній композиції «Верб та калина – символ України». Готовив їх Р. М. Пристай керівник вокальних гуртків.

На XI Спортивних іграх учнівської молоді Тернопільщини «Спотривний туризм» (техніка пішохідного туризму присвячених 100-річчю від дня народження головнокомандуючого УПА генерала Шухевича, команда БДЮТ зайняла II місце в конкурсі «Весела естафета» та III місце в конкурсі «В'язання вузлів», а юні геологи, в складі учнів Задарівської ЗОШ І–III ст. зайняли III місце в змаганнях з виду «Гідрогеологічні дослідження» на XXII обласних геолого-географічних змаганнях учнівської молоді.

Як бачимо, під керівництвом сумнівних наставників, більшість творчих колективів демонструють високу майстерність, щорічно виборюють призові місця в районних та обласних заходах. Педколектив характеризується творчим пошуком, науковістю, професіоналізмом, використанням інноваційних методів і технологій у позашкільній освіті.

На базі закладу в січні 2006 року відкрито кімнату-музей «Історія Монастирищини», в якому висвітлено історію нашого краю за експозиціями «З історії Монастирищини», «Визвольний рух ОУН-УПА на Монастирищині», «Культура і побут жителів району». Зараз готуємо експозицію «Славетні люди нашого краю». В 2007 році відкрито «Кімнату духовності». Діє виставочний зал декоративно-прикладного мистецтва «Світ творчості», працює районна школа народних ремесел «Берегиня», оновлено кабінет натуралістичної роботи, куток живої природи, працює 2 майстерні: майстерня швейної справи та комбінована майстерня технічної творчості. А скільки радості дарує малюкам 5–6-ти річного віку школа раннього розвитку «Малючок» (керівник Меуш С. А.). При закладі діє екологічна агітбригада, учасники якої беруть участь в районному конкурсі екологічних агітбригад, пропагуючи збе-

реження навколишнього середовища. Юні натуралісти (керівник Гула І. С.) у 2007–2008 навчальному році за активну участь в обласному огляді конкурсі агітбригад, зокрема за висвітлення місцевого матеріалу, нагороджені дипломом обласного управління освіти і науки. Гуртківці натуралістично-туристсько-краєзнавчих гуртків приймають участь в акціях, експедиціях в рамках руху «Моя земля – земля моїх батьків».

Дієвим чинником виховання є організація змістовного дозвілля дітей і молоді. Тут особливе місце посідає належна організація системи позашкільної освіти та її підтримка органами місцевої влади.

Відповідно до законодавства, в галузі освіти виховну функцію виконують різні державні та громадські організації, адже основним місцем, де відбувається становлення дитини поза сім'єю, є навчальний заклад.

Позашкільні навчальні заклади, інші навчальні заклади визначені законом як центри позашкільної освіти в позаурочний і позанавчальний час. Продовжує зростати кількість учнів, охоплених позашкільною освітою в районі.

Говорячи про зміст, форми та методи виховання в позаурочній діяльності, зазначимо, що всі заходи, які проводять педагоги, батьки, представники громадськості, повинні спиратися на знання отримані в процесі вивчення основ наук, поглиблюючи та розширюючи їх, водночас вони мають бути цікавими, емоційно насиченими, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей.

Саме тоді позашкільна освіта буде спроможна частково компенсувати недоліки у вихованні та розвитку дитини, що їх припускаються сім'я та школа.

Індивідуально-особистісний підхід у позашкільному навчальному закладі реалізується, як правило, на практиці.

У навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу органічно поєднуються різні форми освітньої діяльності з організацією змістовного дозвілля вихованців. Це сприяє розв'язанню проблем їхньої зайнятості у вільний від навчання час, створює підґрунтя для загальнонаукового та загальнокультурного розвитку, допрофесійної підготовки.

Як показує досвід із залучення дітей, підлітків та юнацтва до участі в гуртках за напрямками позашкільної освіти є одним із найдієвіших засобів запобігання злочинності та правопорушень учнівської молоді.

У районі триває робота зі створення умов для здобуття позашкільної освіти дітьми сільської місцевості шляхом розвитку мережі філій позашкільного навчального закладу або відкриття гуртків на базі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості. Гуртки створені і працюють на базі Задарівської ЗОШ І–ІІІ ст., Гориглядівської ЗОШ І–ІІ ст., Коропецької І–ІІІ ст школи-інтернату, Коропецької ЗОШ І–ІІІ ст., Гранітнівської ЗОШ І ст., Гончарівської ЗОШ І–ІІ ст., Григорівської ЗОШ І–ІІ ст., Швейківської ЗОШ І–ІІ ст., Заставецької ЗОШ І–ІІ ст., Горішньо-Слобідської ЗОШ І–ІІ ст. Педагогічний колектив районного Будинку дитячої та юнацької творчості працює над проблемою «Розвиток творчих здібностей і нахилів дітей».

У нас мають можливість займатися не тільки діти міста, а й села. На базі шкіл працює 14 гуртків, в них зайнято 210 учнів.

БДЮТ зберіг прикладний характер діяльності установи, як комплексної. Працюємо згідно напрямків художньої та науково-технічної творчості, ту-

ристсько-краєзнавчої, фізкультурно-оздоровчого, дозвільево-розважального, гуманітарного, військово-патріотичного.

У закладі працюють гуртки, які не тільки дають уявлення, знання і практичні навички, але й репрезентують роботу установи на районному та обласному рівнях. Вихованці демонструють свої досягнення на різноманітних святах, конкурсах, змаганнях та фестивалях. Уже стало традиційно проводити звіти гуртків художньо-естетичного напрямку в рамках фестивалю «Таланти твої, Україно», звіти гуртків БДЮТ за навчальний рік, тижнів декоративно-прикладного мистецтва, художньої самодіяльності, технічної творчості, туристсько-краєзнавчої роботи, натуралістичної роботи; збори юних обдаровань Монастирищини, районні змагання з початкового спортивно-технічного моделювання, змагання юних туристів на кубок Петра Савчина, свята «Всі ми діти твої, Україно», приурочені Міжнародному дню захисту дітей, виставки робіт гуртківців декоративно-прикладного мистецтва та технічної творчості, конкурс квіткових композицій та інші.

Літо сонячне і дощове, гаряче і холодне – все одно прекрасна. Жаль тільки, що воно швидко минає. Але спомин про літо – світлий і ніжний, ніби пролог до осені, до нового навчального року, – залишається у серцях. Як залишився він у вихованців районного будинку дитячої та юнацької творчості.

Літні канікули – це не тільки веселі проведені днини, а й цікаві пізнавальні екскурсії, мандрівки та незабутні подорожі. Мабуть, кожен педагог, якому доводилось організовувати літній відпочинок дітей, замислювався над тим, як зробити цей час цікавим і змістовним. У нашій Україні безліч історичних, стародавніх пам'яток, унікальних куточків природи, які захоплюють, вражають і залишаються у спогадах назавжди.

Одним із таких незабутніх, своєрідних куточків є наша Монастирищина. Благодатна природа, круті береги Дністра і замріяний тихоплинний Коропець справляють незабутнє враження, благословляють і духовно формують не одне покоління наших людей на благородні справи.

Група туристів під керівництвом керівників гуртків Парація Юрія Миколайовича, Забавської Світлани здійснили туристичний похід першої категорії складності з 2 по 9 липня 2008 року по маршруту Монастириськ – Велеснів – с. Велеснів – Коропець. Монастириськ – на Лису гору із метою вивчення рідного краю. В 2007–2008 навчальному році юні туристи зайняли четверте місце на обласних змаганнях з пішогохідного туризму, які проводились в залік 12 Спортивних ігор учнівської молоді Тернопільщини. Юні рятувальники зайняли 6 місце в обласному зборі-змаганні юних рятувальників «Школа безпеки». Високих результатів досягли вихованці гуртків технічної творчості (керівник Малярський І. М.), де зайняли 1 місце на обласних змаганнях з початкового технічного моделювання, а 6–7 місце з авіамоделного спорту. За підсумками проведення обласного конкурсу «Керівник гуртка еколого-натуралістичного профілю» Артем О. В. зайняла 4 місце серед керівників гуртків даного напрямку області, а методист Комаринець С. С. стала переможцем обласного туру Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» у номінації «Методист – 2008 року». Педагоги зкладу взяли активну участь в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу «Інтеграція ідей трудового виховання А.С. Макаренка в

систему позашкільної освіти», де зайняли призове місце і захищали честь області на фінальному турі, який проходив у місті Дніпропетровську, зайнявши III призове місце.

На базі нашого закладу цього року працював профільний табір «Творчість юних», в котрому оздоровлено понад 55 дітей, який очолювала Світлана Адамівна Меуш – культурорганізатор БДЮТ.

У табір «Творчість юних» входили три гуртки «Лідер», «Веселка», «Кульбаба». Юним вихованцям давали самостійні завдання, придумали і виготовили емблеми, підбрали гуртові пісні тощо, з чим вони справлялись залюбки. Кожен гурт відповідно до назви мав девіз.

Під час таборування провели масові заходи: день знайомств «Будьмо знайомі», урочисте відкриття табору, в якому взяли участь: М. В. Жилавий – начальник відділу освіти, В. В. Стефанишин – голова ради голів профспілкових організацій освіти району; свято іменинника, свято польової квітки, конкурс на крашу розповідь «Веселі історії» і багато інших ігор, конкурсів та розваг.

Вихованці ходили на екскурсії до міського скверу, та ставок, до лісу, на підприємство ВАТ «Монастирський молочний завод». Побували на екскурсії в кімнаті-музеї «Історія Монастирищини» закладу, яку провела Світлана Михайлівна Кіндрат, заступник директора, керівник історика-краєзнавчого гуртка, здійснили екскурсію стежками рідного краю – «Околицями міста Монастирська».

Табір обслуговували керівники гуртків, вихователі гуртків: Артем О. В., Бойко Г. П., Малярський І. Т., Парацій Ю. М., Комаринець С. С., Вансач О. С., Чабан О. І., Гула І. С. Щоденно для учнів відводили години для занять в гуртках за інтересами.

Під час роботи табору проходили практику студенти Чортківського педагогічного училища імені Олександра Барвінського: Наталя Михайлович, Зоряна Овчарик, Віра Юрків та студентка Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка Ірина Петрасюк. Вони також проводили цікаві масові заходи з дітьми.

Духовними скарбницями були для наших вихованців екскурсії, організовані дирекцією закладу, зокрема до музею академіка Володимира Гнатюка у с.Велеснів, де дітей ознайомили із діяльністю вченого фольклориста, етнографа і культурно-громадського діяча. Екскурсію проводив ініціатор заснування музею, лідній керівник, Заслужений працівник культури України, лауреат премій імені Павла Чубинського та Володимира Гнатюка, етнограф, літературознавець, член Всеукраїнської спілки краєзнавців, Почесний член всеукраїнської спілки краєзнавців, Всеукраїнського товариства «Просвіта», Почесний громадянин села Велеснів – Остап Черемшинський.

Спільно з керівниками гуртків: Артем О. В., Гула І. С., Чабан О. І., Малярський І. Т. їздили у Зарваницю – у те відоме на весь світ село, де явилось ченцю видіння Божа Матір. Шанобливо вклонялися діти Зарваницькій Божій Матері, яка осявала їх зі своєї високості. Діти помолилися в ошатних капличках, били поклони в мурованій церкві, пройшли хресною дорогою, щедро черпали святу студеницю із бездонного джерела, що впродовж багатьох століть оберігає краян від зла і очищає всіх прибулих на молебні.

І хоча ми, вчителі, навчаємо своїх учнів перш за все любити і шанувати

свою річку, вулицю, цінувати і шанувати історію свого краю – все ж невідомість манить.

Перед нами ще так багато незвіданих і не пройдених доріг!

Вихованці натуралістичних і туристичних гуртків закладу спільно з керівниками гуртків Парацї Ю. М., Гула І. С. відвідали підземну перлину Поділля – печеру Кришталеву, що у с. Кривчому Борщівського району. Недарма Карстові печери на берегах Дністра, Збруча, річки Циганки називають восьмим чудом світу, царством одвічної ночі.

І ось сповнені чудового настрою вихованці у вході у Кришталеву печеру. Перед ними 2,5 км екскурсійного маршруту світ казки. Над головами нависають скелясті гострокуття – «зуби дракона», далі – зона Затишний із сніжнобілими стінами, коридор кам'яних бурольок. Лабіринт кам'яних квітів, скелетів а в деяких місцях низькі та похмурі ходи по яких можна пересуватися тільки повзком. Також була цікавою і насиченою двохденна екскурсія у незабутній своєрідний куточок Прикарпаття – Карпати по маршруту: «Монастирська – Нижнів – Тисмениця – Коломия – Яремча – Буковель – Яблунецький перевал – Ворохта – Івано-Франківськ – Нижнів – Монастирська».

Вихованці побували на екскурсії в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Йосафата Кобринського, який є перлиною культурного надбання не лише Прикарпаття, а й України в цілому. Діти ознайомилися із колекціями різноманітності народного мистецтва карпатського краю, який уже впродовж 70 років гідно представляє автентичну культуру талановитих гуцулів і покутян.

Життедайна сила писанки, її неповторна краса, багатство орнаментальних композицій і, зрештою, звичаї та обряди зв'язані з нею, лягли в основу побудови композицій новозбудованого у Коломиї єдиного у світі Музею писанки, який ми відвідали. Архітектурна споруда виконана у формі яйця – писанки як оригінальної і своєрідної реклами музею, колекція якого нараховує понад десять тисяч творів цього декоративного-прикладного виду народної творчості.

Далі наша екскурсія була в Яремчі на водоспаді Пробій. Їдучи дорогою на Буковель група учнів милується чудовими краєвидами Карпат, горою Синяк, старими соснами та смереками. А далі було все: підкорення вершин і незабутні враження від екскурсії великою підвісною дорогою, стремкі течії водоспадів, вечірні вогнища, де гомін дитячих голосів зливається з особливою карпатською тишиною. Нескоренністю і величчю зустріли мандрівників скелі Довбуша.

БДЮТ працює відповідно до чинного законодавства, положень Закону «Про позашкільну освіту», Положення про позашкільний навчальний заклад, Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ ст., з прийняттям цих документів розширився простір для нашої діяльності. Дія цих документів в однаковій мірі стосується, як нас педагогів районного будинку дитячої та юнацької творчості та і загальноосвітніх шкіл району.

Найбільше властиво виконувати цю роль нам педагогам-позашкільникам.

Сам факт здобуття позашкільної освіти зобов'язує нас цілком по новому подивитися на функціонування нашого закладу. Настав період коли від роз-

рядних дій та набору гуртків, ми перейшли до виконання цілком окреслених програм із викінченим циклом їх виконання. З таким розрахунком, що в нашій установі діти одержують повноцінну якісну освіту, яку дитина частогусто не може здобути в школі, а такі є, нам дано право видавати посвідчення про закінчення закладу.

І приємно відзначити, що ми маємо не тільки надбання, але й певні здобутки. Діє творче об'єднання «Відродження» (керівник Процько С. І.) Драматичний колектив «Юність» знайомий не тільки в межах району, а й на теренах нашої області. В минулому році вихованець закладу Володя Богдан поступив на факультет театрального мистецтва в Тернопільське державний університет, а цього року – 2 вихованців Явна Олександра та Кіт Володя стали студентами цього закладу. Алексеєнко Сергій випускник технічних гуртків став студентом Київського авіаційного інституту.

На базі гуртків швейної справи працює дитяче ательє мод «Наталі» (керівник Цимбалюк Г. Й.). Працюють гуртки технічної творчості, на жаль маємо тільки 1 комп'ютер, завдяки начальнику відділу освіти.

Про здобутки нашого закладу неодноразово обговорювали на нараді при директору, педагогічних радах, колеги відділу освіти читали на сторінках районної та обласної газет.

Зараз ми перебуваємо у пошуку нових інноваційних підходів у роботі з дітьми, у перепрофілюванні кадрів і на цій основі нових досягнень, адже виховний потенціал позашкільної освіти відіграє значну роль у формуванні обдарованої особистості.

В перспективі плануємо відкрити актовий та танцювальний зали на I поверсі, дообладнуємо спортивно-туристичний зал, покращити матеріальну-технічну базу для занять гуртків за інтересами, хотілося б щоб нас фінансували не по залишковому принципу, а так як вимагає сьогодення. Надіємось і надали на взаєморозуміння й підтримку як моральну так і матеріальну, методичну з боку районної державної адміністрації, районної та міської рад, районного відділу освіти, в безпосередній участі яких було б важко задумане втілити вжиття.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Стельмащук О. Я.,
директор Збараський районний комунальний БДЮТ
Тернопільської області***

Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції щодо розвитку освіти. З'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинутих громадянах. Великого значення набуває проблема виявлення, розвитку і реалізації творчих здібностей обдарованої особистості.

На вістрі цих проблем відбувся бурхливий ріст і розвиток таких навчально-виховних закладів, як ліцеї, гімназії, спеціальні заклади для обдарованих дітей, школи-комплекси, недільні школи, позашкільні навчальні заклади,

тощо. Особливу роль у вихованні юних громадян України відіграють позашкільні навчальні заклади.

В центрі концепції розвитку навчальних закладів нового типу є творча особистість. Особливо важливою є індивідуальна робота з обдарованими дітьми, які вирізняються з-поміж інших високим інтелектом завдяки природнім задаткам, або внаслідок великої виховної роботи школи, сім'ї, громадськості.

Працюючи з обдарованими дітьми, педагоги нашого закладу ставлять перед собою завдання: допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, не боятися висловлювати свою власну думку, мати свій погляд, свою позицію. У розвитку їхніх здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості в тих галузях, які їх цікавлять, організація для них різноманітної діяльності. Внаслідок такої психолого-педагогічної роботи реалізується призначення педагогічної науки – сприяти саморозвитку особи, усвідомленню учнем вищих цінностей існування людини.

М. Лейтес виділяє три категорії обдарованих дітей:

- учні з ранньою розумовою реалізацією;
- учні з прискореним розумовим розвитком;
- учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це діти, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливе «тяжіння», інтерес до окремого навчального предмету, уроки з іншого предмету його можуть обтяжувати.

Учні з прискореним розумовим розвитком – діти, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту. Такий розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю та пізнавальною діяльністю.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються розумовими особливостями розвитку, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів: надзвичайна пам'ять, багатство уяви, здатність до спостереження. Серед таких школярів зустрічаються діти з нелегким характером: незалежні, вперті, недостатньо контактні. Більше того, при цьому може виявитися групова агресія до обдарованої особистості, яка відрізняється творчими здібностями, нестандартним мисленням і духовною незалежністю. Таких дітей називають диваками, а іноді вони викликають в однокласників глузування Життя цих дітей інколи складається драматично. Вони можуть потрапити до групи ризику неадекватної поведінки. І наше завдання допомогти таким дітям знайти своє місце в суспільстві, не загубитися, а в правильне русло спрямувати свій талант.

Звичайно, розвиток творчих здібностей слід розпочинати з ранніх років, використовуючи наявний нахил дитини до діяльності. Саме цей нахил, на думку М.Лейтеса, є секретом дитячої обдарованості. Крім того, як зазначив Антуан де Сент-Екзюпері, у багатьох дітях «убивають Моцарта». Чим раніше починається розвиток талантів, тим більше шансів їх розкрити. Спостереження свідчать, що в ранньому віці діти часто приховують свої нахили і здібності, якщо дорослі не оцінюють їх належним чином. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель підтримає її творчість Тому педагог має бути творчим, щоб навчально-виховний процес був цікавим, різнобічними і

результативним. Процес творчості посилюється в умовах відсутності критики, оцінювання, елементу обов'язку, стресових ситуацій.

Природа наділяє маленьку людину багатьма можливостями розвитку. Для забезпечення сприятливих умов розвитку дітей різних вікових груп, починаючи з дошкільного віку, доцільно широко використовувати ранню та поетапну діагностику своєчасного виявлення творчого потенціалу особистості. Також варто запровадити в повсякденну практику дошкільних, шкільних, позашкільних установ форми творчо організованого дозвілля дітей, молоді — як через традиційні клуби, гуртки, студії, так і через пошук нових оригінальних форм: створити нові дитячі організації, центри, групи, які займатимуться вирішенням посильних творчих завдань.

Серед етапів роботи з обдарованою особистістю найважливішим є етап розвитку її здібностей, нахилів. Ця робота потребує певних педагогічних умов. По-перше: уміння грамотно скласти програму розвитку й саморозвитку такої дитини, використання різних методик ствердження виявлених здібностей. По-друге: професійна здатність вселити дитині віру в її творчі сили та здібності, бо саме віра в успіх має виняткове значення у реальному розвитку обдарованості. По-третє: поведінка з дитиною, як з особистістю рівною педагогові. Цьому сприяють спільні роздуми, духовна єдність, дружні стосунки.

У наш час люди все більше усвідомлюють, що саме творчість є найважливішою складовою особистого щастя і професійного успіху. Творчі люди постійно йдуть вперед, пристосовуючись до умов сьогодення, відкривають власний бізнес, живуть повноцінним життям, не очікуючи, що їм все має дати держава, або хтось має зробити за них. Вони зустрічаються з цікавими людьми, мандрують, стають лідерами в колективі, бо знають, як вирішувати проблеми і заряджати енергією інших. Тому ми повинні дати дитині завдання: гідно жити. Це поняття включає і естетику одягу, мови, поведінки.

Видатна українська діячка, педагог, письменниця С. Русова, відстоюючи пріоритет виховання у дітей почуттів патріотизму, національної свідомості, водночас висловила й розуміння того, що «всесвітній поступ мусить привести всі народи до взаємної знайомості, взаємного розуміння і згоди, а тому спонукала до формування доброго ставлення до інших націй і народностей, а також виховувала почуття гідності за свою націю. Актуально і сьогодні звучать сформульовані С. Русовою мета й завдання освіти та виховання: підготовка особистості з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним високорозвиненим розумом, із почуттям патріотизму, гуманізму, братерського ставлення до інших, працьовитою — особистості, яка ніде ні за яких обставин не зламається морально й відстоюватиме та проводитиме в життя свою незалежну думку. Суть її праць — у безкорисливому служінні рідному народові, в турботі про найбільший національний скарб — дітей.

Прислухаймося до цих порад з минулого, щоб впевненіше прямувати в майбутнє.

Корисні рекомендації щодо умов оптимального розвитку творчих здібностей обдарованої дитини розробив американський психолог Дж. Гауен. Ці поради має взяти собі на озброєння кожен педагог, в руках якого знаходиться майбутнє обдарованої дитини

1. Створіть дитині затишні й безпечні психологічні умови для пошуків.
2. Підтримуйте здатність дитини до творчості й висловлюйте співчуття при невдачах.
3. Уникайте негативного оцінювання творчих ідей дитини.
4. Терпляче сприймайте найдивовижніші її ідеї, уважно ставтеся до будь-яких запитань дитини.
5. Надавайте дитині можливість побути на самоті. Надмірне опікування заважає творчості.
6. Допоможіть дитині створити систему цінностей на основі не лише власних поглядів, але й думок інших людей.
7. Підтримуйте необхідну для творчості атмосферу, допомагаючи дитині уникнути несхвалення навколишніх, соціальних негараздів, негативної реакції однолітків.
8. Допоможіть дитині знайти товариша за віком і за такими самими здібностями, що й у неї, щоб позбутися самотності та дефіциту спілкування.

Керівник гуртка, який працює з обдарованими дітьми має бути доброзичливим, чуйним, для того, щоб дитина довірила йому свої найпотаємніші думки, бажання. Йому необхідно мати високий рівень інтелектуального розвитку, ґрунтовну фахову підготовку, емоційну стабільність, адже особистість може виховати тільки особистість. Так, у нашому закладі періодично проводяться різноманітні конкурси, тренінги, КВК, турніри, вікторини, змагання, ігри, персональні виставки робіт, концерти, вечори-зустрічі. Діють клуби інтелектуалів для обдарованої молоді. На базі Збарзького БДЮТ працюють клуби «Лідер», «Мідж» для учнів-лідерів учнівського самоврядування шкіл міста і району. В рамках програми «Обдарованість» проводиться ряд заходів, серед яких конкурси малюнка, вишивки, витинанки, народної іграшки, пісні, поезії, прози. Діти, які мають музичний талант, артистичні здібності чи літературний хист є постійними учасниками районних, обласних, всеукраїнських конкурсів.

Обов'язковим є стимулювання і заохочення юних талантів: висвітлювання їхньої діяльності в засобах масової інформації, нагородження грамотами, дипломами. У практиці нашої роботи не лише моральне, а й матеріальне заохочення юних талантів: нагородження цікавими поїздками по Україні, відпочинок в літніх оздоровчих таборах.

Для того, щоб досягти успіху в роботі, потрібна насамперед віра у власні сили, невгамовне бажання працювати, щоб людина стала генератором ідей, робота повинна приносити задоволення. Якщо ти побачиш і зрозумієш життя Будинку дитячої та юнацької творчості зсередини, що тут людина заряджається сама і заряджає енергією інших, будеш постійно самовдосконалюватися, успіх прийде неодмінно.

Кажуть, що сонячне проміння досягає тільки того, хто високо тримає голову, отож впевнено ідімо вперед до поставленої мети, адже майбутнє нашої країни у наших руках!

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРУ ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ, ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Кібардіна Н. П.,
директор, ЦДЮТ Деснянського р-ну м. Києва;*

*Шафаренко О. В.,
заступник директора з НВР, ЦДЮТ Деснянського р-ну м. Києва*

Центр дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва (ЦДЮТ) є осередком культурно-просвітницької роботи зі школярами, активним організатором і учасником заходів районного, міського та міжнародного рівнів. Така діяльність формує освітньо-виховне середовище, в якому перебувають гуртківці, та впливає на їхні творчі здобутки, формує обдаровану особистість.

Міські дозвіллі та розвиваючі програми; структурні підрозділи ЦДЮТ такі, як школи і музеї; концертна та виставкова діяльність; підтримка позитивного іміджу; міжнародна співпраця є поряд з іншими складовими виховного потенціалу закладу. Ці засоби допомагають у реалізації головної мети позашкільної освіти: організації змістовного дозвілля, розвитку творчого потенціалу, формування культури спілкування, задоволення потреб молоді в самовизначенні і творчій самореалізації.

Щорічно ЦДЮТ проводить для учнів загальноосвітніх шкіл **районні етапи міських програм**, таких як:

- огляд художньої самодіяльності школярів, театральних та фольклорних колективів,

- фестиваль хорового співу «На схилах Дніпра»,
- КВН,
- «Гра скликає друзів»,
- «Інтелект-турнір».

Виховання засобами мистецтва є основною метою *огляду художньої творчості учнівських колективів навчальних закладів*, який проводиться щорічно згідно Положення за різними жанрами:

- Вокально-хорове мистецтво;
- Хореографічне мистецтво;
- Театральний жанр, включаючи розмовний ;
- Інструментальний жанр;
- Традиційна народна культура.

В огляді беруть участь майже всі школи району. Проводиться огляд-конкурс в II тури: шкільний та районний. Переможці районного огляду виступають в заключному районному Гала-концерті, який проводиться напередодні Дня Києва, та нагороджуються грамотами, цінними подарунками. Переможці хорового та театральних жанрів беруть участь у міських фестивалях і конкурсах «Співає Київщина», «Срібне джерело», «Патріотична пісня».

Щороку у грі **КВН** бере участь близько 20 шкіл району. Граючи в КВН, учні вчаться працювати в команді. Тема гри визначається міським оргкомітетом. КВН проходить у III етапи: I-й – відбіркові змагання; II-й – півфінал; III-й – районний фінал, переможці якого виходять у міський фінал.

Фестиваль *«Гра скликає друзів»* активізує ігрову діяльність учнів навчальних закладів району. Така форма є ефективним ігротерапевтичним засобом реалізації духовного і фізичного стану дитини. Проводиться у два тури, участь беруть команди, кожна з яких презентує свою ігрову програму.

Пізнавальна *гра-конкурс* для дітей віком 12–15 років *«Інтелект-турнір»* проводиться у формі брейн-рингу. Завдання готує культорганізатор ЦДЮТ і проводить захід безпосередньо на базі школи. Гра сприяє розвитку та збагачення інтелекту, здобуттю нових знань та розширенню світогляду дітей.

Конкурс старшокласниць «Міс Десняночка» допомагає дівчатам відчувати себе впевненими в своїх силах, демонструє ідеали жіночої краси, розуму, таланту. Складовими змагання є презентація, коротке театралізоване дійство, вокальний або хореографічний виступ, дефіле, відповіді на запитання журі.

Великою популярністю серед школярів району користуються наступні культурно-просвітницькі програми ЦДЮТ.

Районна школа (РШ) екології «Знай, люби, бережи природу» спрямовує роботу на виховання у дітей особистої відповідальності за стан довкілля, подолання стереотипу споживацького ставлення до природи. За допомогою екскурсій, бесід, лекцій та ігор дітям надається можливість ознайомитись з різноманітністю живого світу, проблемами його збереження. Проводяться наступні заходи: екологічні акції *«Прибери планету»*, *«До чистих джерел»*, *«Казковий світ природи»*, екскурсії до Ботанічного саду та оранжерей *«Тропіки»*, *«Субтропіки»*, *«Кактусна»*, *«Суккулентна»*. На базі живого куточка ЦДЮТ проходить цикл лекцій *«Наші друзі тварини»*, де діти вчать спілкуватися і доглядати за тваринами.

Районна екскурсійно-краєзнавча школа «Стежками здоров'я по рідному краю». Учні району протягом навчального року мають можливість отримати тут безкоштовні тематичні екскурсії, які поглиблюють і розширюють знання з історії Київської Русі за шкільним навчальним курсом *«Мій Київ»*. Екскурсії допомагають усвідомити героїчну історію своєї країни, міста. Діти починають розуміти, що вони є нащадками духовної та історичної культури свого народу.

Заглиблення в історію свого народу, пізнання його обрядово-звичаєвої культури, є одним з найцікавіших видів позашкільної діяльності, яка проводиться у *районній школі народознавства «Рідна земле моя»*. Школа працює на базі зразкового музею *«Хата моєї бабусі»* ЦДЮТ. Заняття розраховані на дітей різних вікових категорій, проводяться щомісячно за темами народного календаря. Одним з елементів роботи цієї школи є районний конкурс *«Довга коса — дівоча краса»*, де дівчата змагаються не лише у довжині волосся, а й у знанні народних традицій та вмінь. Окрім того, РШ веде значну методичну роботу з українознавства в районі: проводяться методичні заняття з українознавства для педагогів-організаторів, заступників директорів шкіл з виховної роботи.

В ЦДЮТ діють два зразкові музеї *«Хата моєї бабусі»* та *«Велика Вітчизняна війна у фронтових долях земляків»*. Музеї є осередками проведення заходів з питань народознавства та патріотичного виховання учнівської молоді, місцем зустрічей з ветеранами та цікавими людьми району.

Основною діяльністю художніх колективів ЦДЮТ, результатом їх нав-

чання у творчому колективі є **концертна діяльність**, яка допомагає дитині практично проявити свої здібності і вміння. Творчі колективи ЦДЮТ є постійними учасниками усіх заходів районного і багатьох заходів міського рівня. Традиційними концертами стали: День відкритих дверей, звітний концерт, гала-концерт переможців районного огляду художньої творчості шкіл району, концерт до Дня вчителя, Нового року, Дня Незалежності, Дня Києва, Дня захисту дітей, Дня людей похилого віку.

З метою виявлення та розвитку творчих здібностей вихованців, популяризації гуртків образотворчого мистецтва, рукоділля, крою та шиття, м'якої іграшки, вишивки, бісероплетіння, формування духовних якостей організовано **виставкову діяльність гуртківців**. Протягом року проводяться тематичні сезонні виставки у ЦДЮТ. Виставки відвідують гуртківці, батьки, учні шкіл Лісового масиву.

В ЦДЮТ налагоджено **співпрацю у міжнародному напрямку**. Постійними нашими друзями і партнерами стали Росія, Болгарія, Польща, Німеччина. За ініціативи народного дівочого танцювального ансамблю «Слов'яночка» ЦДЮТ в закладі започатковано програму Міжнародної співдружності «Дружать діти на землі». В рамках цієї програми відбулася творча зустріч дитячих художніх колективів Центру культури «ZRODLO» м. Рацібуж республіки Польща «Мажоретки», «Ефект» та художніх колективів «Слов'яночка», «Елегія» Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району, екскурсії для польських друзів Києвом, майстер-класи між колективами. Такі заходи допомогли дітям України та Польщі краще зрозуміти історію та культуру країни-сусіда, отримати практичний досвід виступу на спільній сцені, виховали культуру взаєморозуміння та поваги.

У закладі приділяється постійна увага питанню підвищення **позитивного іміджу ЦДЮТ**, як запоруці успіху. З цією метою проводиться День ЦДЮТ, який має форму презентації роботи педагогічного колективу. Виходять збірки віршів «Засвітилась зірочка», в яких діти разом із батьками висловлюють свою любов і вдячність Центру та педагогам. Вірші із збірки використовуються при проведенні різноманітних концертів.

Цього року ЦДЮТ відзначав своє 20-річчя. У ювілейному концерті, який проходив у формі сімейного свята, брали участь усі художні колективи – від наймолодших до ровесників Центру та району. Вперше за 20 років разом зі своїми вихованцями на сцені виступали їхні педагоги.

Такі заходи об'єднують усіх учасників навчально-виховного процесу, зміцнюють виховний потенціал позашкільного закладу.

МІСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФЕСТИВАЛЬ – КОНКУРС ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ «ЗОРЕЦВІТ» – РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ В МАСШТАБАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Краснова Наталія Миколаївна,
заступник директора з НВР,
учитель художніх дисциплін вищої кваліфікаційної категорії,
учитель-методист Комунального закладу
«Луганська спеціалізована школа ІІ–ІІІ ступенів № 58»*

Оновлення сучасного суспільного життя в Україні потребує формування національно-свідомих громадян. А тому освіта та виховання нового покоління повинні відігравати першорядну роль в нашому державному будівництві. Особливого значення набуває культура, мистецтво, власне те, що духовно звеличує людину. В цих умовах варто замислитися, чи може існувати культура без національного коріння, без генетичної пам'яті, без набутої у віках духовної спадщини. За всіх часів в Україні традиційна народна культура відіграла роль національної. Тому збереження народної творчості як формоутворюючої основи етнокультури – одне з основних завдань сучасності.

Нинішній період розвитку декоративного ужиткового мистецтва України є значущим у плані ствердження його соціально-культурного потенціалу. Творчо наслідуючи традиції, ми залуцаємось до загального річища розвитку сучасної культури.

Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є створення необхідних умов для формування творчої особистості, реалізації її природних здібностей. Особливе місце в процесі гуманізації освітнього середовища належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін, тому сьогодні декоративно-ужиткове мистецтво є важливою складовою частиною системи художньої освіти.

Позакласна робота є важливою часткою виховного процесу. Вона продовжує формування у підростаючого покоління інтересу до різноманітних професій, історії народної творчості, пошани до людей труда.

Програма «Традиції» враховує традиції та сучасні тенденції розвитку національної образотворчої культури. Ґрунтується на ідеях цілісного естетичного розвитку особистості на основі свідомого розуміння поліхудожнього та полікультурного образу світу. Ґрунтується на знаннях і навичках, отриманих учнями і призначена для поглибленого вивчення основ теорії та практики декоративно-прикладного мистецтва, вибору своєї майбутньої професії та долі творця національної української культури.

Мета програми: Розкриття виховного потенціалу національної культури через розвиток духовності учнів.

Програма покликана вирішити такі головні **завдання**:

- збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісного ставлення до мистецьких цінностей;
- опанування учнями художньо-практичними вміннями та навичками, формування комплексу художніх компетенцій, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями та вміннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;

- усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу.

Дотримуючись одного з провідних напрямків художньо-естетичного виховання, що передбачає організацію масових мистецьких заходів у школі, Луганська спеціалізована школа II—III ступенів № 58 у 2004 році започаткувала міський дитячий фестиваль-конкурс традиційної народної культури «Зорешвіт».

Проведення фестивалю реалізує проектну методику в масштабах навчального закладу. Ця технологія застосована для реалізації ідей та принципів особистісно-орієнтованої освіти.

Мета проекту: створення цілісної системи художньо-естетичного виховання учнів; духовно-естетичне і моральне виховання засобами мистецтва; вдосконалення художнього смаку школярів; формування духовно збагаченої, культурної людини.

Фестиваль-конкурс проводиться з метою залучення школярів до вивчення традиційної народної культури України, розуміння народного мистецтва як народної мудрості та вирішення наступних завдань: сприяння художньо-естетичному вихованню учнів та залучення їх до творчої діяльності; розвиток творчих і дружніх зв'язків між колективами шкільних закладів та позашкільною освітою; обмін досвідом; реалізація здібностей обдарованих дітей; залучення школярів до реалізації культурологічних проектів; збереження традицій українського народу.

Конкурс розрахований на учнів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, членів художніх гуртків та студій різного шкільного віку.

У програму конкурсу входять традиційні художні ремесла: писанкарство, різьблення, вишивка, витинанка, художній розпис, кераміка, народна лялька, вироби з бісеру.

Практичний досвід переконує, що форма фестивалю-конкурсу допомагає залучити якомога більше учнів. Фестиваль підвищує естетичні смаки учнів, вчить їх творити, підпорядковувати фантазію та набуті вміння. Під час конкурсу визначається результат діяльності як окремих учнів, так і колективу школи.

Захід несе чітко визначене інформаційно-пізнавальне навантаження, поглиблює, закріплює і розширює знання учнів за рахунок нових. Використання інтегрованості в розгляданні традиційної української культури сприяє розв'язанню широкого кола не тільки з предметно-пізнавальних, а й завдань естетичної освіти та естетичної творчості учнів. Навчити школярів цілісного, емоційного і глибокого аналізу творів мистецтва не можна без виховання в них навичок художнього сприймання. Естетичне сприймання — це передусім діяльно-емоційне сприймання.

Тому надзвичайною подією стає експонування творчих учнівських робіт, присланих на конкурс, у виставковій залі школи. Ознайомлення учнів з доступними їхньому розумінню художніми творами поступово готує їх до сприймання прекрасного у мистецтві і в житті, формує в них естетичний смак. Цей показ наочно ілюструє втілення естетичної мети в художній формі, втілення задуму в певному матеріалі, привчає учнів усвідомлювати мету діяльності, свідомо планувати її кінцевий результат.

У рамках проекту проводяться майстер-класи та зустрічі з цікавими людьми — майстрами народних ремесел і декоративно-ужиткового мистецтва.

Живе спілкування з митцями дає змогу школярам, які прагнуть досягти високої майстерності, збагачуватися знайомством з мистецтвом рідного краю та людьми, які прославляють його своєю натхненною працею. Прилучення до мистецтва, оволодіння майстерністю в декоративній творчості стає їхньою близькою метою, а досягнення її — потребою. Такі заняття мають об'єднувати в собі основи матеріальної і духовної культури суспільства, і створювати сприятливі умови для національно-культурного розвитку дітей.

Прилучення учнів до національної культури через народні ремесла та художні промисли на уроках образотворчого мистецтва, трудового навчання та в позаурочний час є органічною формою поєднання пізнавальної і продуктивної мистецької діяльності школярів.

Одним із заходів проекту є залучення учнів до участі в роботі секцій МАНу з дослідження духовної спадщини народу. Старшокласники приймають участь у наукових читаннях дослідницьких робіт слухачів Луганського територіального відділення Малої академії наук України секція «Мистецтвознавство». Наукова робота повинна носити творчий, дослідницький характер, а твори відповідати функціональним та естетичним вимогам, мати яскравий національний колорит, художню цінність та високу якість виконання.

Результат читань спрямований не тільки на передачу знань, але й на активізацію мислення школярів, залучення їх до самостійного пошуку і формування істини.

Під час фестивалю діє відкритий семінар за темою «Формування світогляду учнів засобами традиційного народного мистецтва». Визначальною спрямованістю такої роботи є створення умов для ефективного науково-методичного супроводу діяльності вчителів школи; сприяння розвитку творчих здібностей педагогів, формуванню в них навичок науково-дослідницької роботи.

Результати роботи над виконанням цього проекту довели ефективність такої форми методичної роботи. Цей досвід переконує, що продуманий синтез красивого й корисного в практичній діяльності школярів позитивно впливає на їхню емоційну сферу, підвищує зацікавленість практичними роботами, збуджує інтерес до народної культури.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво України є частиною всесвітньої культури. Відновлення і збереження місцевих традицій народних художніх ремесел нині являє собою велику проблему, яку необхідно розв'язувати в комплексі, підключивши насамперед заклади освіти.

Запропоновані заходи об'єднанні у цілісну систему, яка має назву «Міський дитячий фестиваль-конкурс традиційної народної культури «Зорецвіт» та спрямована на розвиток ініціативності, активності, самостійності, здатності до самореалізації, самовдосконалення, самовиховання, а також на нейтралізацію зовнішніх антихудожніх впливів мікро- і макросередовища. А ще це — втілення своєї задуми в життя, створення своїми руками красивих речей, які прикрасять ваш дім та оновлять вас самих, бо ви пізнаєте радість творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв В. А. Риси сучасності. — К.: Мистецтво, 1973
2. Владич Л. В., Касіян В. В. Мистецтво України. — К.: Мистецтво, 1978
3. Логвин Г. Н. З глибин. Давня книжкова мініатюра XI — XVIII століть. К.: Дніпро, 1974
4. Ляхов В. Н. Очерки теорії мистецтва. — М.: Книга, 1971
5. Радченко О. Ф. Поема в камені і фарбах. — К.: Будівельник, 1972
6. Краснова Н. М., Великандо А. І. та інші. Казковий світ української народної іграшки: Навчально-методичний посібник. — Луганськ: Знання, 2007 — 104 с.
7. Краснова Н. М., Великандо А. І. та інші. Типи та форми сільських поселень на Україні: Навчально-методичний посібник. — Луганськ: Знання, 2007 — 76 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЦЕНТРІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «НАТХНЕННЯ»

С. В. Хлопотіна,
директор ЦЕВ «Натхнення»

Центр естетичного виховання «Натхнення» є структурною складовою частиною Кіровоградського навчально-наукового педагогічного комплексу, до якого входять кібернетико-технічний коледж та спортивно-оздоровчий центр. Він був створений з метою розширення та удосконалення творчих можливостей студентів та молоді, які набувають технічну освіту програміста та економічну. Про доцільність такого позашкільного закладу говорять такі показники, як:

- призові місця у конкурсах різного рівню;
- відсутність правопорушень та злочинів в студентському середовищі;
- працевлаштування випускників;
- довготривалі зв'язки з випускниками;
- висока популярність масових заходів серед молоді у місті.

В концепції своєї діяльності педагогічний колектив передбачив як гармонійний розвиток, так і поєднання професійної підготовки і розвиток естетичного смаку у вихованців. Основна проблема, яку вирішує сьогодні педагогічний колектив — це вдосконалення шляхів соціалізації дітей та молоді через творчі об'єднання.

Останні три роки центр відвідують 600 вихованців у 32 групах різних творчих об'єднань, студій, клубів.

Педагогічний колектив налічує 20 керівників-ентузіастів, де п'ятеро працюють за авторськими програмами:

- дебат-клуб «Діалог»;
- гурток «Право і Я»;
- гурток комп'ютерної графіки;
- гурток відеооператорів у складі студії тележурналістики;
- театр національного костюму «Натхнення», який у 2006 році став лауреатом III Всеукраїнської виставки нових технологій навчання.

Мережа цих об'єднань визначається через активне опитування студентів для задоволення їх потреб та постійно змінюється щодо вимог часу. Такий

підхід гарантує активну позицію учнів та студентів до залучення в творчі об'єднання та збереження їх постійного контингенту.

Протягом навчального року у центрі «Натхнення» пройшло 17 масових заходів, які відвідали близько 9000 глядачів із інших навчальних закладів міста.

Для покращення навчально-виховного процесу в центрі застосовуються такі інноваційні технології:

- при підготовці масових заходів активно використовуються інтерактивні форми: зокрема, під час конкурсів обов'язково є вправи-завданн психологічного характеру, які передбачають креативність, емоційність та образне мислення;

- при підготовці концертно-розважальних заходів обов'язково гармонійно поєднуються сучасне звучання та народний стиль, фрагменти обрядів, підкреслюються переваги здорового способу життя;

- більшість творчих об'єднань інтегрували в свої навчальні програми тренінгові курси з розвитку критичного мислення, креативності та мистецтва спілкування.

Вже другий рік для студентів-випускників працює пілотний проект тренінгу «Формування відповідального батьківства», який складається із десяти занять. Основною метою цього проекту є покращення стосунків між батьками і дітьми та підготовка до ролі «тата» і «мами», які відповідальні за здоров'я власної дитини.

Центр продовжив практику популяризації здорового способу життя і став організатором таких акцій, як «Живи і навчайся з «Натхненням», «Зірки – проти СНІДу», «Я + ТИ», «Чистий світ», «Екологія душі». Програми «Діалог» та «Рівний – Рівному» інтегруються в навчальні програми інших творчих об'єднань.

10 квітня в актовій залі кібернетико-технічного коледжу відбулась конференція по репродуктивному здоров'ю «Шляхи збереження репродуктивного здоров'я». На конференції була запланована теоретична частина:

1. Виступи спеціалістів з проблеми репродуктивного здоров'я: Центром планування сім'ї направлені лікарі-спеціалісти Драч Світлана Іванівна (лікар-гінеколог), Галіченко Сергій Анатолійович (лікар-сексопатолог, андролог), Зотько Тетяна Олексіївна (лікар-дерматовенеролог).

2. Виступи викладачів екології та безпеки життєдіяльності кібернетико-технічного коледжу з проблем впливу екології на репродуктивне здоров'я молоді.

3. Виступи соціального педагога Центру естетичного виховання «Натхнення» Ускової Юлії Володимирівни з проблеми впливу небезпечних чинників життєдіяльності організму на здоров'я людини та практичного психолога Малова Сергія Сергійовича («Цифри, які змушують замислитися»).

4. Виступи студентів учасників конференції з власним баченням проблеми збереження репродуктивного здоров'я.

5. Оголошення проведеного серед студентів анкетування, у якому були поставлені такі запитання:

- 1) Які негативні фактори впливають на репродуктивне здоров'я?

2) Які позитивні фактори впливають на репродуктивне здоров'я?

3) До яких організацій, спеціалістів слід звертатися з приводу погіршення здоров'я?

На завершення теоретичної частини конференції була прийнята резолюція, яка містила конкретні дії і доводила, що здоров'я людей залежить від них самих.

На практичній частині конференції було запропоновано переглянути фільм «Життя перед життям» (30 хв.), та кожним із присутніх лікарів-спеціалістів проводили консультації, і молодь мала можливість отримати практичні поради з проблем, які її хвилюють.

Кожен учень має можливість розкрити власний творчий потенціал та залучитися водночас до колективної роботи.

Найперший позашкільний заклад в Кіровограді, який ввів посаду практичного психолога у 2002 році та соціального педагога у 2007 році є наш центр. Один із нових напрямків діяльності соціально-психологічної служби центру стало створення Школи розв'язання конфліктів, яка повинна підсилити співпрацю дорослих і дітей в різних соціальних ролях, а також правову обізнаність підлітків та молоді. Соціальний педагог пройшов тренінговий курс і успішно починає впроваджувати цей проект в діяльність ВУЗу.

З метою активізації громадської позиції вихованців в навчальну програму дебат-клубу «Діалог» введено тренінговий курс з 10 занять по створення соціальної реклами. З одного боку вони набувають сучасних знань з питань організації рекламних кампаній, а з іншого боку молодь засвоює таке поняття, як «цільова група» та «методи впливу на неї». За активної підтримки студентів був проведений до Дня пам'яті Чорнобильської трагедії конкурс соціальної реклами «Екологія душі». Завдання цього конкурсу підкреслити кожної особи за екологічний стан родини, країни планети. Учасники демонстрували природний та логічний зв'язок всіх техногенних катастроф, епідемій з діяльністю людини. Конкурс соціальної реклами проходив за такими номінаціями:

- художня реклама;
- відео реклама;
- аудіо реклама;
- фото реклама;
- слайд-шоу;
- ігрова реклама.

Соціальна рекламна кампанія по працевлаштуванню випускників «Тобі рідне місто», мала в своїй програмі «Ярмарок вакансій».

Основна мета цього заходу – працевлаштування випускників цього року. У ярмарку візьмуть участь 17 підприємств та установ, яких зацікавили спеціалісти з фінансів та програмного забезпечення автоматизованих систем. Адміністрація коледжу презентувала відмінні якості своїх випускників, котрі за своювали не тільки основні дисципліни, а й розвивали естетичні смаки в Центрі естетичного виховання «Натхнення», проходили тренінгові програми з лідерства, безконфліктних відносин, здорового способу життя та відповідального батьківства.

Під час презентації фірм, організацій, підприємств випускники мали можливість детальніше ознайомитися з новими вимогами до спеціалістів на ви-

робництві та особливостями кожного виробничого процесу. На завершення студенти-випускники проходили співбесіду з представниками підприємств, установ, скласти своє перше резюме і побачити живу реакцію роботодавців. Це було останнім заходом у соціальній рекламній кампанії по працевлаштуванню, які проводив ЦЕВ «Натхнення», демонструючи свого відповідальність за тих, кого навчав. Студенти активно розробляють рекламу власного навчального закладу та вміють вигідно презентувати себе та свої здібності.

Творчі об'єднання центру «Натхнення» тісно співпрацюють з широким колом громадських організацій та ЗМІ обласного і міського рівнів. Наш лозунг «Кожен має бути успішним» довів, що це не просто слова, а мета діяльності кожного окремого педагога і всього педагогічного колективу.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Тютюнник О. Д.,
директор, Лохвицький міський еколого-натуралістичний центр
учнівської молоді, Полтавська область*

Позашкільна діяльність розглядається сьогодні як одна з головних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов для розвитку і підтримки талантів та обдарувань в різних галузях.

Ви, очевидно, помічали різницю між дітьми, що відвідують лише шкільні заняття і тими, хто активно працює в гуртках позашкільних закладів. Вихованцям цих закладів пощастило в дитинстві пізнати радість відгадування таємниць природи, досліджувати природні багатства рідного краю, створювати прекрасні новорічні композиції, своїми руками виготовляти вироби з природного матеріалу, чудові іграшки з глини. Отже, в позашкільній роботі дитина не просто відтворює те, що засвоює.

Завдяки своїй унікальності і неповторності, вона розвиває, доповнює знання та навички, вдосконалює їх.

Саме в цьому і полягає особливість методики позашкільного педагогічного процесу, яка будується на обов'язковому захопленні різнобічного творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні оптимальних особистісних стосунків, які є джерелом продуктивної творчої діяльності дитячої спільності. Сама організація дітей, їхньої діяльності у позашкільному закладі досить різноманітна. Уся позашкільна виховна робота спрямована на розвиток творчої особистості. Внаслідок саме такої організації діяльності дітей у позашкільному закладі виникає можливість зацікавити їх творчістю.

Вихованці Лохвицького міського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді в процесі позашкільної роботи, пізнаючи навколишній світ, задовольняючи свої інтереси і запити, одночасно розвивають творчі здібності, вчать виробляти власну точку зору на заняттях гуртків, у момент дискусії та спілкування в різноманітних дитячих таборах, експедиціях, при проведенні масових заходів та практичних природоохоронних акцій.

Ефективність формування і розвитку творчої особистості кожного вихованця значною мірою залежить від педагога-позашкільника, його професійних якостей, громадської позиції.

Позашкільна педагогіка має свою специфіку і ті умови, що відрізняють один вид педагогічної діяльності від іншого. Адже лише в позашкільному педагогічному процесі існує цілісна система виховання творчої особистості в умовах добровільності, неформального спілкування, вільного вибору форм і засобів діяльності, врахування природних нахилів та інтелектуальних здібностей дитини.

П'ятикласницею прийшла в еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Вікторія Захарченко, учениця Лохвицької загальноосвітньої школи № 2 I—III ст. Спочатку займалась в гуртку «Природа і фантазія», де керівником була Людмила Павлівна Яцків. А коли в 1995 році при ЕНЦУМ була створена екологічна агітбригада «Паросток» Вікторія стала постійним актив-

ним учасником її. Маючи природний прекрасний голос, артистичні здібності дівчина до самого закінчення школи виступала на районних, обласних, Всеукраїнських конкурсах, де екологічна агітбригада тричі представляла Полтавську область на Всеукраїнських конкурсах-оглядах, займала призові місця (III і II).

Участь в гуртку, виступи на сценах, участь в природоохоронних акціях визначили профорієнтацію, майбутнє дівчини. Нині Вікторія – студентка 5-го курсу біологічного факультету Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Вікторія займається науковою діяльністю, подальше своє життя хоче присвятити роботі з дітьми.

«На станції юннатів завжди панувала домашня атмосфера, – як згадує Вікторія, – у нас була традиція проводити дні іменинника з чаюванням, тістечками та варенням». Це були часи щирого дитячого спілкування, вихованці вчилися демонструвати свої домашні тістечка, вмінню пригощати, бути доброзичливими.

Таким чином, ставши студентами вузів, випускники нашого центру і надалі розвивають творчі можливості.

Наприклад, в гуртку юних фотонаaturalістів, де керівником Дмитро Петрович Зінник, навчався Микола Астапов, учень Лохвицької ЗОШ № 2 I–III ст. «На практичних заняттях ми фотографували фази розвитку рослини, – говорить керівник гуртка, – а коли фотографували сходи посіяного насіння картоплі, то Микола здивувався і зацікавився таким селекційним способом вирощування картоплі». Адже він знав, що картоплю садять лише бульбами. В подальшому разом з керівником гуртка брав участь у фенологічних спостереженнях, догляду, пікіруванні рослин. Декілька кушків у стаканчиках з ґрунтом Коля попросив посадити вдома на присадибній земельній ділянці. Як розповідала його мама, хлопець дуже ретельно доглядав рослини, поливав їх, підживлював, розпушував ґрунт. Одним словом, плакав їх.

Пізньої осені, коли огудина засохла, зібрав урожай, а він був результативним. Від такого успіху хлопець мав велике задоволення і стимул для подальшої роботи в цьому напрямку. Своім захопленням зацікавив і свого батька. Разом побудували теплицю, де вирощували розсаду картоплі з насіння. Навчання в нашому позашкільному закладі підштовхнуло хлопця-шестикласника до самого закінчення школи вирощувати суперелітну, оновлену, високоврожайну, оздоровлену картоплю.

На базі еколого-натуралістичного центру майже десять років працюють гуртки декоративного ліплення з глини, керівник Л. П. Яцків. Діти вчать творити красу власними руками. Ця робота несе великий естетичний потенціал, викликає позитивні емоції, сприяє виявленню в дітей художніх смаків. На заняттях гуртка діти дізнаються багато цікавого про глину, її властивості, використання. Робота з цим матеріалом приносить задоволення всім вихованцям, незалежно від віку наймолодші учні люблять вимішувати глину, радіють першим створеним своїми руками виробом. Діти старшої вікової групи прагнуть виконати все складніші завдання, вдосконалити свою майстерність, піднятися на вищий рівень.

Разом всі вони розвивають свої творчі здібності, розкриваються як особистість.

Особливо це потрібно дітям, які не реалізували себе в шкільному навчанні. Вони тут отримують впевненість у своїх силах, зростає їх самооцінка. А починається все з наполегливої праці, результати якої народжують бажання творити, дарувати радість рідним і близьким людям. Між дітьми різних вікових груп встановлюються відносини взаємодопомоги, доброзичливості, взаєморозуміння, взаємоповаги.

Разом з цим, використовуючи нестандартні заняття (вікторини, екскурсії, рольові ігри і т. д.), гуртківці розширюють свій кругозір, поповнюючи знання з народознавства, біології, екології, екологічної етики.

Коли дитина бачить досягнутий результат – це найбільш сприятлива умова щодо розвитку творчої особистості. Ефективність роботи в цьому напрямку існує в прямій залежності від професійної майстерності педагога-позашкільника, його спроможності здійснювати роботу з розвитку творчого потенціалу кожної дитини, а саме: вміння проявляти творчу активність, оригінальність, самостійність, ініціативність, креативність.

Таким чином, важливою умовою формування всебічно розвиненої особистості, творчого ставлення до будь-якого виду занять, одержання додаткових знань, умінь та навичок щодо діяльності, яка цікавить особистість, є позашкільне навчання і виховання. Позашкільна робота – не лише важлива ланка щодо додаткової освіти та виховання, організації активного дозвілля, а й система пошуку, розвитку та підтримки юних талантів та обдарувань, формування у такий спосіб творчої еліти у галузі науки, мистецтва, природознавства, тощо.

Далеко не всі з тих, хто відвідує еколого-натуралістичний центр, стають у майбутньому вченими-біологами, видатними медиками чи агрономами. Головне, аби наш центр зумів розкрити ті риси характеру, здібності і нахили, які забезпечують юним вихованцям на життєвій дорозі успіх творчої діяльності.

Ми дійсно пишаємося нашими вихованцями, які понесли і тими, які понесуть в самостійне життя ті конкретні знання і уміння, одержані під час навчання в нашому закладі.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Остафійчук Т. В.,
директор Рівненської обласної станції юних натуралістів*

Політичні, соціальні і економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність виховання творчої, активної та свідомої особистості. Перед позашкільним навчальним закладом стоїть складне соціальне завдання: з одного боку існує потреба створити сприятливі соціально-педагогічні умови для забезпечення продуктивної навчально-творчої діяльності дітей та юнацтва, а з іншого – виховати такого громадянина, який не лише відчував би себе особистістю, але й керувався б у повсякденному житті загальнолюдськими моральними цінностями, був здатний до генерування та реалізації соціально-значущих ідей.

Особистість вихованця в позашкільному навчальному закладі формується і розвивається під впливом багатьох факторів – об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх і зовнішніх, незалежних і залежних від волі і свідомості людей, які діють стихійно, або на науковій основі.

Виховання – це динамічне складне явище, яке здійснюється на основі цілеспрямованого і організованого формування особистості.

Процес формування і розвитку творчої особистості, становлення її світоглядної самосвідомості передбачає цілісність, наступність та послідовність у навчально-виховній роботі. Це пов'язано з добровільністю вибору занять, свободою спілкування як з однолітками так і з педагогами, диференціацією за інтересами. Позашкільний заклад допомагає розкрити ті риси характеру, здібності, нахили, які в шкільному житті виявляються не дуже яскраво.

Питання організації навчального процесу на основі максимального урахування індивідуальних здібностей, обдарованості, таланту дітей – основний успіх творчої діяльності.

Розвиток особистості відбувається через навчання – підготовку особистості до життя, участі у створенні матеріальних і духовних цінностей, потрібних суспільству.

В процесі позашкільної і позакласної роботи учні виконують творчі завдання, які сприяють розвитку їх позитивних якостей, логічного мислення, формують здібності, засвоєння знань, умінь, вироблення своєї точки зору на проблему. В результаті цього в учнів виникають нові потреби, інтереси, запити.

Для повноцінного розвитку особистості використовуємо комплекс навчально-виховних та організаційних заходів, серед яких:

- форми навчальної роботи: гурткова, клубна, індивідуальна, студійна, наукові товариства;

- форми організаційно-масової роботи: зльоти, учнівські конференції, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, виставки, конкурси творчих робіт, екологічні тренінги, фестивалі;

- форми пошуково-дослідницької роботи: профільні тижні, зльоти юних науковців, змагання, олімпіади, робота на навчально-дослідній земельній ділянці, в теплицях;

- форми навчально-оздоровчої роботи: подорожі, походи, тематичні та комплексні експедиції, екскурсії, реабілітаційні гуртки.

На сьогоднішній день в обласній станції юних натуралістів працюють гуртки, творчі об'єднання і клуби, де навчаються понад 1000 школярів. У двох відділах – екології та квітництва, біології та сільського господарства – працюють творчі об'єднання: «Юні ботаніки-рослиники», «Квітничарі-аранжувальники», «Знавці лікарських рослин», «Юні бджолярі», «Зоологи-тваринники», «Агрохіміки», «Фізіологи рослин», «Аплікації із соломи», «Захоплююче лозоплетіння», «Розпис тканини»; клуби «Підкова», «Зоолог», «Мальва», «Берегиня». Щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку дітей, набір у гуртки розпочинаємо з дитячого садка. Це дає можливість своєчасно виявити обдарованих дітей і стимулювати творчий потенціал особистості.

Починаючи з першого року навчання, вихованці мають змогу працювати в лабораторіях, теплицях, навчальних кабінетах, живому куточку, навчально-

дослідній земельній ділянці, саду, квітниках, пасіці. Традиційним стало проведення профільних тижнів: флористики і фітодизайну, овочівництва і садівництва, декоративно-прикладного мистецтва, зоологів-тваринників.

Ефективною формою екологічної пропаганди є участь вихованців у екологічних зльотах: шкільних лісництв, учнівських виробничих бригад, екологічних та природоохоронних учнівських формувань. Це дає можливість вирішити не тільки практичні завдання, а й поєднати профорієнтаційну роботу з екологічною освітою і вихованням учнів, розвивати практичний розум дитини.

Дослідницька робота – важлива складова робота закладу. Під час виконання дослідницьких робіт учні отримують поглиблені теоретичні знання з даної теми та застосовують їх на практиці і при виконанні дослідів. Своєчасне проведення фенологічних і метеорологічних спостережень розвиває в юннатів вміння спостерігати й порівнювати, встановлювати взаємозв'язок, взаємозалежність явищ, поглиблює знання дітей про біологічні особливості рослин, знайомить із сучасними методами досліджень, виховує вміння творчо вирішувати практичні завдання сільськогосподарського напрямку. Лише дослідницька робота наближає дитину до осмисленого вибору можливої майбутньої професії. Дослідництво стало невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Воно тісно пов'язане з навчанням, відіграє важливу роль у вивченні біології та сільського господарства, сприяє формуванню в учнів практичних умінь і навичок, розвиває допитливість, ініціативу, новаторство.

Співпраця з Рівненською державною сільськогосподарською дослідною та Верхівською державною сортовипробувальною станціями сприяє вдосконаленню дослідництва в галузі рослинництва, тваринництва та охорони природи.

Всебічний підтримці обдарованої молоді, модернізації змісту науково-дослідницької, пошукової, експериментальної та практичної діяльності, впровадженню інноваційно-освітніх методів і технологій сприяють Всеукраїнські конкурси та міжнародні освітні програми: «Мій рідний край, моя земля», «Юний селекціонер», «Природа – людина – виробництво – екологія», «Енергія і середовище», «Юний дослідник», «Парки – легені міст і сіл», «Вчимися заповідувати».

Важливе значення в навчально-творчій та пошуково-дослідницькій діяльності учнів мають змагання, під час яких учасники не лише звітують про результати своїх досліджень, а й показують теоретичні знання з обраного профілю. Такими є змагання зоологів-тваринників, ботаніків-рослинників, садівників, квітників-аранжувальників, юних екологів.

Праця на навчально-дослідній земельній ділянці має важливе значення для розвитку здібностей гуртківців. Це дає можливість дитині пізнати себе, визначити свої здібності, зіставити свої можливості з вимогами, які висуваються до людини певної професії.

Трудове виховання впливає на розвиток мислення. З оволодінням трудовими навичками в учнів розвивається технічне, практичне, логічне мислення. Дитина працює в колективі, внаслідок чого змінюється власний світогляд, погляди на себе і навколишній світ. Радикально змінюється її самооцінка. Робота в колективі розвиває особистість дитини.

Гуртки сільськогосподарського профілю є першою сходинкою в оволодін-

ні способами обробітку ґрунту, основами агротехніки вирощування овочевих, плодово-ягідних культур, навичками догляду за свійськими тваринами.

Крім безпосередньої праці на навчально-дослідній земельній ділянці школярі здійснюють суспільно-корисну роботу. Беруть активну участь у акціях екологічного спрямування: «День Землі», «День довкілля», «Дерево життя», «Зелений паросток майбутнього», «Юннатівський зеленбуд», «Посади сад». Залучення до дослідницької діяльності і участь юннатів в природоохоронних заходах допомагає формувати в них правильні уявлення про сільськогосподарську працю, прищеплює любов до праці на землі.

Ефективність формування і розвитку особистості кожної дитини значною мірою залежить від педагога, його особистісних і професійних якостей, громадської позиції.

Характерними рисами сучасного педагога-позашкільника є глибокі знання у поєднанні з методичною майстерністю, розуміння особливостей розвитку дітей різного віку, їхнього внутрішнього світу, бажання і вміння спілкуватися з ними, сучасне науково-педагогічне мислення, готовність до постійної самоосвіти, поглиблення і поповнення знань з різних галузей науки.

Педагог, який працює творчо, спирається на досягнення сучасної педагогіки, розкриває закономірності педагогічного процесу, визначає шляхи його удосконалення, прогнозує результати своєї діяльності.

Педагоги-позашкільники обласної станції юних натуралістів завжди у творчому пошуку.

Зберігаючи та розвиваючи багаторічні традиції, методист вищої категорії, Відмінник освіти України Мороз Є. П. готує інструктивно-методичні матеріали на допомогу керівникам гуртків, вчителям, проводить індивідуальні та групові консультації, семінари-практикуми, надає практичну допомогу вчителям та керівникам гуртків з питань навчально-виховної натуралістичної роботи, організації дослідництва, біологічного моніторингу довкілля.

Завідувач інформаційно-методичним відділом Довгалюк Л. П., керівник екологічної агітбригади «Пошук» багато зусиль приділяє естетичному розвитку дітей. Готує з вихованцями театралізовані дійства, концертні програми. Під час виступів багатьом учасникам вдається подолати страх першого виходу на сцену, відкриваються нові таланти, з'являється можливість задіяти дітей, які не змогли проявити себе в школі.

На заняттях гуртків юних рослинників та овочівників реалізується індивідуальний та диференційований підхід до гуртківців, заняття відповідають принципам розвивального та проблемного навчання.

Працюючи з дітьми, керівник гуртків Луцишин С. М. ставить спільну творчу мету «Керівник — дитина», розвиває екологічне мислення, творчі здібності вихованців, створює середовище для їх самореалізації та професійного самовизначення.

Молодий педагог Бобровська В.А. намагається дати вихованцям максимальну кількість знань з основ ґрунтознавства, які вони можуть застосувати у практичній діяльності. Формує навички раціонального природокористування, сприяє поглибленню знань з біології, сільського господарства. Досліди, які виконують члени гуртка, мають навчально-виховну, виробничу та наукову спрямованість.

Важливий напрямок роботи станції — народознавство і ужиткове мистецтво. Вихованню національної культури, поліпшенню роботи з вивчення і засвоєння духовних надбань гуртківцями, розвитку дитячої творчості, ознайомленню з народними ремеслами сприяють гуртки «Захоплює лозоплетіння» (керівник Редько Т. В.) та «Розпис тканини» (керівник Дем'янюк А. Г.).

Займаючись самоосвітою, педагога визначають: напрям і обсяг своєї роботи, джерела, з якими будуть працювати. Основні мотиви самовдосконалення — прагнення до професійної майстерності, бажання реалізувати свій творчий потенціал.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Рулик Л. В.,

заступник директора МЕНЦУМ

м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області

Обдарованість, з точки зору біології, — це вияв розумових, художніх та фізичних можливостей людини, які значно перевищують середній рівень. Народження обдарованої дитини визначається спадковістю, а її розвиток навчанням і вихованням. Обдарована людина має, як правило особливу будову і функціональні особливості головного мозку, а також окремих його аналізаторів.

Обдарованість може проявлятися в різні періоди розвитку людини і може бути загальною (має потяг до різних видів праці та мистецтва), але може бути і спеціальною (інтерес проявляється до якогось одного виду діяльності).

В обдарованої дитини здатність до творчості поєднана з високим інтелектуальним рівнем. Таке поєднання — це виняток, рідкісне явище у звичайному шкільному класі. Тому кожна обдарована (талановита) дитина -індивідуальність, яка потребує особливого підходу. Виховання і навчання такої дитини — справа дуже складна і серйозна. Життя показало, що рутинне виховання, побудоване на традиційних прийомах, згубно впливає на обдаровану натуру, яка зазвичай сама заявляє про себе, ускладнюючи життя консервативних дорослих і змушуючи їх шукати нестандартні методи виховання.

Особливо складно з такими дітьми в школі. Їх природна допитливість є причиною безлічі запитань, якими вони «замучують» вчителя, у якого крім однієї обдарованої дитини є ще два, а то й три десятки звичайних учнів, які не так швидко все сприймають і розуміють, але теж дуже хочуть вчитися і знати не менше, ніж обдаровані. І так стається, що обдарований учень поступово підганяється під зручний стандарт звичайного, слухняного учня. Ось чому так часто ті, кого в дитинстві називають «вундеркіндами», з віком стають звичайними прагматичними людьми, які нічого нового, оригінального не створюють. Головна їх біда в тому, що їхні досягнення не відповідають рівню їхніх здібностей. Кажуть, що якби Ньютон навчався в сучасній школі, то ніяких законів не відкрив би.

Характерними особливостями обдарованих дітей є висока пізнавальна активність і розвинений інтелект, багата фантазія, творчість, винахідливість,

емоційна безпосередність, високий енергетичний рівень, чітка моторна координація, фізична стабільність. Звичайно для таких дітей однієї школи замало. І тут на допомогу приходять позашкільні заклади зі своїм величезним виховним потенціалом, який стає на службу будь-якій дитині, а обдарованій – особливо. Саме позашкільні заклади мають допомогти школі плекати обдарованих дітей. Разом із школою працювати над формуванням й розвитком інтелектуального та духовного потенціалу нації для створення української еліти, бо це стало актуальною проблемою сучасності.

Значну роль у примноженні творчого потенціалу обдарованої особистості, у вихованні великої пізнавальної культури, розвитку природних здібностей, таланту відіграють позашкільні еколого – натуралістичні заклади. Навчально-виховна робота таких закладів побудована так, що сприяє духовному, інтелектуальному розвитку своїх вихованців, формуванню їх національної самосвідомості, розвитку творчих інтересів та талантів. Педагоги допомагають юннатам розкрити свої здібності в більшій мірі, ніж це може зробити школа, а інколи допомагають вчасно відкрити обдаровану особистість. Еколого-натуралістичні центри дають дітям більше можливостей для практичних занять. Розвитку обдарованої особистості сприяє участь у проведенні дослідів із сільськогосподарськими культурами, квітами на навчально – дослідній земельній ділянці та з дрібними тваринами у куточку живої природи.

Обдаровані діти, що прийшли в еколого – натуралістичні центри, мають певний теоретичний багаж знань про навколишнє середовище, про сучасну екологію. Тому прагнуть гармонійного поєднання теоретичного матеріалу з практичними дослідженнями. І тут в пригоді стають різні екологічні експедиції, що мають на меті формування екологічної свідомості, відповідальності за майбутнє природи та нащадків. Діти працюють над не дитячими питаннями: «Вплив діяльності людини на стан природних популяцій рослин», «Дослідження якості води», «Вивчення рідкісних видів рослин та їх відношення до різних факторів», «Історичні тенденції зміни фори і фауни» тощо.

Такі екологічні заходи не тільки поповнюють багаж знань обдарованої дитини, але й привчають її працювати з іншими людьми. А це означає, що дитина вчиться адаптуватись до соціальних умов, вчиться дотримуватися порядку й дисципліни в колективі.

Педагог теж пам'ятає, що в колективі, яким він керує, є обдарована дитина, яка вимагає сприятливої емоційної атмосфери, адже вона набуває емоційного досвіду. Енергію і творчість обдарованих дітей треба спрямовувати у потрібне русло, щоб їхня праця була корисною. Щоб активізувати діяльність, потрібно використовувати дослідницький метод та метод самостійного здобування знань.

Велику роботу по розвитку обдарованої особистості відіграють секції Малої академії наук. Юннати виконують низку досліджень та спостережень в природі в рамках виконання науково-дослідницьких робіт різних територіальних відділень Малої академії наук.

В основі гуртків з поглибленим вивченням хімії, біології, юних генетиків-селекціонерів – це поглиблення шкільних знань та здобуття додаткових з біології, хімії, екології, сільського господарства і підготовка школярів до вступу у вищі навчальні заклади.

Еколого-натуралістичні центри намагаються створити всі умови для само-реалізації талановитої, обдарованої учнівської молоді: забезпечують участь у тематичних турнірах, творчих виставках-звітах, конференціях, олімпіадах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт у Малій академії наук.

Позашкільні заклади еколого-натуралістичного спрямування мають можливість скористатися повною мірою ефективним методом впливу на дитину – це дискусією. Атмосфера дискусії стає для обдарованої дитини благода-ною, вона почуває себе в ній «як риба у воді». Адже можна обґрунтувати свою точку зору, сперечатися із загальноприйнятими думками, розказати про свої «дикі ідеї», нереальні плани.

Не можна не згадати і про найефективніший метод поєднання глибоких знань та наукових технологій – це науково-дослідницька та експерименталь-на робота. Вона сприяє поглибленню в юних дослідників творчих задатків, вихованню інтересу до всього живого. Для плідності такої роботи потрібно співпрацювати з ученими і спеціалістами науково-дослідних інститутів, сільськогосподарськими інститутами та університетами, ботанічними сада-ми. Вони мають допомогти в опрацюванні методик нових досліджень, кон-сультувати дітей, брати участь у спільних конференціях, семінарах, конкур-сах-захистах науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук. Зви-чайно така співпраця для обдарованої дитини буде дуже результативною, то-му що до успіху вона рухатиметься набагато швидше, ніж робила б це само-стійно. А успіх завжди окрилює і дає сили для дальшої ходи.

І на закінчення хочеться звернутися до всіх педагогів України: будьте уважні з нашими дітьми, бо всі діти талановиті від народження, тільки нам інколи не вистачає чуйності і терпіння, щоб розкрити ці таланти. Не прой-діть мимо обдарованої дитини. Їх багато в нашій державі було завжди, але не так багато, щоб можна було втратити хоча б одну. Такі діти – це наше сього-дення і майбутнє.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СОФІЇ РУСОВОЇ

***Сидоренко Н. Ю.,
практичний психолог Сумського обласного центру позашкільної освіти
та роботи з талановитою молоддю***

Створення в позашкільних навчальних закладах шкіл раннього творчого розвитку для дітей дошкільного віку свідчить про те» що сучасна сім'я заці-кавлена в гармонійному розвитку дитини, у формуванні її життєвої компет-ентності.

Позашкільна освіта приваблює батьків своєю доступністю (не секрет, що на утримання дитини в дошкільному закладі припадає значна частка сімей-ного бюджету), короткотривалістю перебування дитини поза межами дому (а не зранку до вечора, як у дитячому садку), можливістю розвинути творчі здіб-ності дитини, здобувати нові знання та вміння в процесі різних видів діяль-ності. Важливим є те, що батьки мають можливість вибору напрямку навчан-ня дитини, зміни терміну перебування її в закладі.

Навчально-виховна робота в позашкільних навчальних закладах спрямовується на розвиток творчої особистості дитини, її здібностей і обдарувань. Унаслідок саме такої її організації виникає можливість залучити дітей будь-якого віку до різноманітних видів навчально-творчої діяльності.

Організація діяльності дітей дошкільного віку, зорієнтована на підготовку їх до школи: навчання грамоти, іноземних мов, формування математичних уявлень тощо, не відповідає завданням позашкільної освіти і вимогам часу, суперечить самій природі дошкільника, тому не повинна стати пріоритетом діяльності позашкільних навчальних закладів. Процес розвитку системи освіти вимагає від педагогічної практики пошуку нових сучасних методів навчання й виховання. Тож не дивно, що саме творчі пошуки приводять педагогів до психолого-педагогічної спадщини С. Ф. Русової.

Багата педагогічна спадщина Софії Русової – це не лише історія педагогічної та психологічної думки початку ХХ століття, а й цілком сучасний погляд на проблему освіти, визначення її мети, завдань, основних принципів побудови змісту, форм і методів організації навчання й виховання підростаючого покоління. Головне завдання виховання вона вбачала у формуванні зрілої, національно свідомої, працелюбної, творчої особистості, здатної до збагачення інтелектуального, духовного, економічного, соціально-політичного та культурного потенціалу свого народу.

С. Ф. Русова була прихильником раннього виховання дітей. Вона вважала, що виховання дитини має починатися набагато раніше від шкільного навчання тому, що саме в дошкільному віці починає формуватись особистість. Згодом, в залежності від умов виховання і навчання, виростає або творча, здібна людина, або ж людина пасивна, якій не притаманне бажання цікавитись, пізнавати нове, ділитися враженнями. Всіх варіантів не злічити, але витоки кожного – в дошкільному дитинстві. Називаючи дитинство „ранком життя», Софія Русова стверджувала, що за умови, коли „дитячий ранок» проходить за несприятливих обставин, дитина виростає слабкою, з хиткою волею й небезпечними нахилами. У своїх працях вона визначила й обґрунтувала низку вимог до виховання та навчання дітей дошкільного віку, що є актуальними й сьогодні. Серед них: відповідність соціальним вимогам часу, врахування в навчально-виховній роботі сучасних положень психології й педагогіки щодо закономірностей та умов розвитку дитини, індивідуальних можливостей кожної дитини, її неповторності та унікальності.

Особливе значення в розвитку особистості дошкільників С. Русова надавала творчій діяльності як психологічній основі виховання. За її концепцією, розвиток творчих здібностей дітей є важливим, принциповим завданням виховання. Керуючись вищезазначеними положеннями, навчальні заклади, що працюють з дітьми дошкільного віку, мають забезпечувати формування та розвиток їх творчих здібностей, уміння не лише репродукувати, а й створювати та реалізувати власні задуми, збагачувати чуттєві та практичні враження; спільно з сім'єю дбати про те, щоб кожна дитина виростала чемною, вихованою, інтелектуальною, любила своїх батьків, родину, рідну країну [1].

У контексті зазначеного для того, щоб школи раннього творчого розвитку, що працюють у позашкільних навчальних закладах, виявилися ефективною формою організації життя та діяльності дошкільника, варто визначити їх

призначення, пріоритети, специфіку діяльності. Зважаючи на те, що в гуртки та творчі об'єднання приходять переважно діти шостого, сьомого років життя, важливим є врахування особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку. Насамперед, це відносна свобода дитини, відсутність у неї серйозного кола обов'язків, жорстокої унормованості життя, домінування власних інтересів, бажань; турботливе, прихильне ставлення до дитини оточуючих дорослих; емоційна насиченість дитячих видів діяльності, їх відкритість для прояву уяви та творчості, вільного вияву свого ставлення до довкілля; загальний, не спеціалізований характер знань, дій, здібностей, якими оволодіває дошкільник; перевага інтимно-особистісних контактів з оточуючими над діловими; управління в умінні виявляти позитивне, ціннісне ставлення до оточуючих, виявляти до них чуйність і повагу; стрімкий, інтенсивніший за всі наступні роки психічний розвиток дитини; образні форми пізнання світу [2].

Ядром особистісного становлення дошкільника є самосвідомість, до основних складових якої провідні психологи відносять: власне ім'я; домагання визнання; самооцінку; усвідомлення себе в часі; статеву ідентифікацію; ставлення до прав і обов'язків. Основними принципами, що визначають зміст навчально-виховних програм для дітей дошкільного віку, є: гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу, що полягає в зорієнтованості педагога на особистість дитини, на її вікові та індивідуальні особливості; орієнтація на основні сфери життєдіяльності («Дрирода», «Культура», «Люди», «Я сам») для джерела формування відповідної системи стосунків, ціннісних орієнтацій, моральних та етичних норм; опора на здобутки психологічної науки щодо ролі таких видів діяльності, як гра, заняття, творча діяльність, спілкування з дорослими та однолітками; забезпечення зв'язку з традиціями народної педагогіки, фольклором, різними видами національного та світового мистецтва; забезпечення умов для формування творчої особистості, що зумовлює переорієнтацію виховання з репродуктивних на творчі, дослідницькі методи організації колективної та індивідуальної діяльності дітей [3].

Дошкільник як особистість має великий творчий потенціал. Одним із найважливіших завдань, що реалізуються в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів з дітьми дошкільного віку, є розвиток у них потреби в реалізації власних здібностей, закладання механізму саморозвитку, тому будь-яка програма виховання особистості повинна бути для педагога лише схемою – орієнтиром у роботі з найменшими вихованцями, на основі якої він має створити для кожного дошкільника індивідуальну програму навчання й виховання. Орієнтиром у цій роботі для педагогів можуть бути слова С. Ф. Русової: «Ставим собі за мету – не вчити дитину, не давати їй готові знання, а більш усього збудити її духовні сили, розворушити її цікавість, виховати її почуття» [1].

С. Русова у своїх працях вказувала на важливість турботи про здоров'я малюків для їх успішного навчання й життєдіяльності. Сьогодні забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей є одним із найважливіших завдань оновлення суспільного виховання. У дошкільному віці закладаються основи здоров'я дитини. Надаючи пріоритети питанням розвитку творчих здібностей малюків, слід всіляко сприяти їх оздоровленню, вчити найголовнішому

в житті — бути здоровими. Педагоги мають володіти сучасними здоров'язбе-рігаючими технологіями та проводити системну роботу щодо збереження і зміцнення здоров'я вихованців.

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що в наш час актуально звучать «великі вимоги», що визначила й обґрунтувала С. Русова до педагога («садівниці»), якому довіряють батьки найдорожче — своїх дітей. Це — талановита, свідома, високоосвічена особистість, яка має фахову підготовку, володіє широким світоглядом. Перше місце в її освіті «займає психологія і фізіологія душі й тіла дитини». Вона покликана давати «своїм маленьким вихованцям радість і щастя», допомагати їм «виявити усі найкращі людські почуття, які дремають у їхній дитячій душі», сприяти виявленню «усім їхнім творчим силам...». А допоможе педагогу в цьому «шира глибока любов до дітей». [4].

Дошкільник у позашкільному навчальному закладі — явище відносно нове. І від ефективності організації його взаємодії з позашкільним виховним мікросоціумом великою мірою залежить успішність його «ранку життя», а відтак, подальший творчий розвиток, становлення майбутнього громадянина нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вибрані педагогічні твори / Софія Федорівна Русова. Упорядник передмови О. В. Проскура. — К.: Освіта, 1996. — 303 с.
2. Кононенко О. Л. Дошкільник в освітньому просторі позашкільного навчального закладу. Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: 36 матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2002 р. / Укл І. Д. Бех, О. В. Биковська, В. В. Вербицький, Л. І. Ковбасенко. — К.: РННЦ «ДППТ». — 2003. — 300 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. — метод посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононенко. — К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — 243 с.
4. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-методичний посібник / за ред. В. Г. Слісаренка, О. В. Проскури. — К.: КМГУВ, 1998.

ЮННАТІВСЬКИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ, ЙОГО ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

*Л.А. Трегубова,
директор Чернігівської обласної станції юних натуралістів*

Першим ростком майбутніх гуртків юннатів на Чернігівщині була група любителів природи при Ковтунівській школі Прилуцького району, яка була організована в 1918 році дітьми селян-бідняків. В 1927 році в цій школі вже працювало два гуртка «Друзів зеленого друга» і «Рослинників» (керівник Л. М. Прокопенко).

За прикладом Ковтунівської школи в 1923 році в школах Прилуцького і Срібнянського районів починають працювати гуртки юннатів.

Велику роль в їх організації зіграла в той час Носівська дослідна сільсько-господарська станція (директор С. П. Кульжинський). За її ініціативи створені гуртки в Мринській та Ліснохутірській семирічних школах.

Корисну і цікаву роботу проводили гуртківці Мринської школи (керівники – садовод педтехнікуму Петров, а потім агроном цього ж технікуму Рунге). Юннати школи заклали плодородсадник яблунь на площі 0,50 га, провели розмноження смородини живцями, організували парникове господарство, де вирощували розсаду овочевих культур. 10 юних натуралістів Ліснохутірської семирічки (керівник – А. С. Сапіга) в новоствореному колгоспі допомогли організувати парникове господарство, займалися дослідницькою роботою на агроділянці, проводили роботу по впровадженню в колгоспне виробництво досягнень сільськогосподарської науки.

В 1934 році для надання методичної допомоги і керівництва натуралістичною роботою в школах області. Організована Чернігівська обласна дитяча агробіостанція. Першим директором був Таточко Сергій Тимофійович.

В 1940 році в області працювало 9 дитячих і сільськогосподарських станцій.

Воєнне лихоліття перервало натуралістичну роботу юннатів Чернігівщини. В перші післявоєнні роки юні натуралісти виконували різні сільськогосподарські роботи.

В післявоєнний час відновлена робота Чернігівської обласної дитячої агробіостанції під назвою «Чернігівська обласна дитяча сільськогосподарська станція». В 1952 році змінили її назву – вона стає Чернігівською обласною станцією юних натуралістів, яку очолював понад 20 років директор Олешко Степан Костянтинович.

У 50-х роках в гуртках юннатів шкіл області працювало більше 45 тисяч учнів.

Ці роки в історії юннатівського руху на Чернігівщині відзначені створенням учнівських виробничих бригад в Монастирщенській, Чемерській, Мало-дівичькій, Крутівській школах.

502 школи області, 37848 учнів і учителів стали активними учасниками I Всесоюзного конкурсу юних садоводів.

За час проведення конкурсу школярі посадили 3 млн. дерев, заклали 1175 нових садів на місцях пустирів і попелищ. Юннати виростили 120 тисяч саджанців плодкових дерев і 350 тисяч декоративних. 50-річчя юннатівського руху зустріли трудовими справами 65000 юних дослідників і природо охоронців з 1027 гуртків юннатів і 198 учнівських виробничих бригад області. 6000 вчителів, учених і спеціалістів господарства керували роботою юннатів.

Крім обласної станції юннатів значну допомогу вчителям біології і керівникам учнівських виробничих бригад в районах надавали районні станції юних натуралістів на громадських засадах, які були створені в 1968 році в усіх районах на базі кращих шкіл по натуралістичній роботі.

В 70-х роках на обсяг розширилась мережа профільних гуртків юннатів.

В 25 гуртках юних ботаніків, квітників, бджолярів, кролівників, акваріумістів та інших працювало більше 400 учнів. Роботу станції очолила директор Крамаренко Лідія Василівна.

У 80-ті роки, приймаючи участь в обласному конкурсі ім. Васі Коробка, 199 учнівських виробничих бригад, 355 піонерських супутників вирощували

насіння зернобобових кормових культур і кормових буряків. Юні тваринники з 205 ланок виростили 10 тисяч телят, 1949 свиней, 10 тисяч овець, 52 тисяч птиці, 900 кг коконів шовкопрядів. Заготовили 17790 т кормів, доглядали за 18461 головою великої рогатої худоби, надоїли 11850 ц молока.

Юні дослідники провели 3700 дослідів, з них 116 рекомендовано до впровадження у сільськогосподарське виробництво.

Юні лісівники – природоохоронці з 42 шкільних лісництв області посадили 222,9 га лісу, 14 тис. дерев, 19 тисяч кущів, зібрали 160 кг грибів, 2 тисячі ягід, 10 тисяч кг лікарської сировини, огородили і розселили 1047 мурашників, виготовили 14 тисяч шпаківень.

Координаторами еколого-натуралістичної роботи в області були обласна станція юних натуралістів (директор Крамаренко Л. В.) та 5 районних: Ніжинська (директор Кожуріна Л. П.), Новгород-Сіверська (директор Ілляна З. І.), Семенівська (директор Кутковий О. Ф.), Чернігівська (директор Оніщенко О. Ф.), Щорська (директор Джума М. Г.).

З 1986 року Чернігівська область є однією з областей, яка постраждала в наслідок катастрофи на Чорнобильській АС. Наслідки Чорнобильського лиха не давали можливості в новому обсязі учням проводити природоохоронні і господарські роботи у відкритому ґрунті, на навчально-дослідних ділянках, в полях, лісах, природних угіддях.

З 1990 року при обласній станції юних натуралістів працює координаційний центр по екологічному вихованню школярів, природоохоронній діяльності і дослідницькій роботі.

В 60 профільних гуртках і секціях клубів «Квіти України», «Господарочка», «Сімейне коло», «Берізка», «Ерудит» та в 7 секціях Чернігівського територіального відділення МАН працювало більше 2 тисячі учнів. В роботів з юннатами оновлюється зміст, з'являються нові форми роботи.

Колектив станції працює над проблемою: засвоєння школярами ідеологічної української державності та формування національної самосвідомості засобами еколого-натуралістичного виховання.

При екологічному клубі «Берізка» створена екологічна агітбригада «Десяночка», яка висвітлює свою практичну природоохоронну діяльність по захисту довкілля, розкриває практичну участь юннатів у масових еколого-натуралістичних заходах.

З метою розширення та поглиблення впливу на процес екологічного навчання створена відеотека «Екологія – XXI століття». В її каталозі більше 100 відеофільмів, які використовують вчителі міста та області, під час проведення уроків, гурткових занять, лекцій, виховних заходів тощо.

Юннати області – активні учасники Всеукраїнського конкурсу «Мій рідний край – моя Земля» та руху учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків».

Юні дослідники і природоохоронці приймали активну участь у проведенні природоохоронних операцій: «Ялинка», «Сад», «Лелека», «Пролісок», «Живе срібло», «Сон – трава» тощо.

Вони взяли участь у спільному українсько-американському проєкті «Вчителі та учні досліджують рослини в космосі».

Активно співпрацюючи з громадськими організаціями «Зелений світ»,

«Врятування від Чорнобилів», юннати включилися в проведення акції «Діти за врятування землі», екологічного довгострокового проекту «Зелений німб України» та операції «Юннати – дітям Чорнобиля».

Традиційними стали натуралістичні акції «Подаруй квіти ветерану», «Зелений вінок Пам'яті» та «Сад Пам'яті».

У 1995 році до 70-ти річчя юннатівського руху в Україні школярі Чернігівщини взяли активну участь у Всеукраїнській природоохоронній зеленій естафеті «Без верби і калини нема України». Під час її проведення діти заклали 315 декоративних шкілок і 27 плодово-декоративних розсадників, 25 скверів, 63 алеї, виростили більше 117 тисяч розсади квітів та овочевих культур, обсадили береги річок, ставків, озер, криниць калиною, вербою.

У 2000 роках природоохоронці Чернігівщини з 793 загальноосвітніх шкіл, 40 позашкільних закладів, юні натуралісти з 459 профільних гуртків, 12 учнівських лісництв, 446 природоохоронних загонів приймали активну участь у виконанні освітніх навчально-виховних і практичних завдань Всеукраїнських та обласних еколого-натуралістичних заходів, а саме: Всеукраїнських конкурсів школярів та учнівської молоді «Мій рідний край – моя Земля», «Парки – легені міст і сіл», «Юний селекціонер», «До чистих джерел», акцій «Посади сад», «Флора України: компас у зеленому світі», Міжнародних програм «GLOBE», «Великий зимовий облік птахів» та обласних регіональних акцій.

Вони неодноразово відзначалися грамотами Національного еколого-натуралістичного центру Міністерства освіти України, обласного управління освіти і науки облдержадміністрації та безкоштовними путівками до Всеукраїнського табору «Юннат».

Школярі області – учасники Всеукраїнської акції «Посади сад», заклали 607 шкілок, 319 плодородсадників, посадили нові сади та ягідники на площі 87 га, зібрали понад 100 т плодів, 27 т ягід.

Серед кращих учасників акції гуртки юних садівників Чернігівської обласної станції юних натуралістів, Ярославської ЗОШ I–III ступенів Бобрівського району, Дібрівненської ЗОШ I–III ступенів Городнянського району.

444 навчально-дослідних земельних ділянок області стали учасниками обласного етапу Всеукраїнського конкурсу на крашу навчально-дослідну земельну ділянку.

Кожного року юннати станції закладають і проводять на навчально-дослідній земельній ділянці більше 50 дослідів, з них 40 за рекомендаціями вчених Інституту сільськогосподарської мікробіології УААН, ЗАТ НВО «Еліткартопля», Чернігівського інституту агропромислового виробництва, Чернігівського опорного пункту інституту садівництва УААН, обласного державного проектно-технологічного центру охорони родючості ґрунтів і якості продукції, Інституту зоології НАН, Чернігівського, Ніжинського, Київського державних університетів.

Крім дослідницької роботи навчально-дослідна земельна ділянка є місцем проведення педагогічної практики для студентів хіміко-біологічного факультету Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та навчально-виробничої літньої практики для школярів і учнівської молоді міста, педагогів-організаторів еколого-натуралістичної роботи в школах області.

Нині у 62 профільних гуртках і секціях клубів «Квіти України», «Берізка», «Ерудит», «Господарочка» навчаються і виховуються біля 2 тисяч учнів шкіл міста та області.

Щороку на допомогу вчителям, школярам, працівникам позашкільних та дитячих оздоровчих закладів розробляються інструктивно-методичні матеріали, проводяться обласні, районні семінари та консультативні дні.

Для вчителів природничих дисциплін, організаторів еколого-натуралістичної роботи створено експериментальний педагогічний майданчик по використанню педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Для учнів, студентів, батьків, вчителів міста та області організовано роботу шкіл юного аранжувальника та юного акваріуміста, де діти та дорослі вчаться мистецтву аранжування, а також набувають практичних умінь і навичок з акваріумістики.

На міському і обласному телебаченні організовано роботу постійних рубрик «Паросток», «Господарочка», де юні друзі розповідають про те чим займаються юннати сьогодні, про свої великі і малі справи.

Підведенню підсумків роботи гуртків, секцій, клубів та популяризації їх здобутків сприяють творчі звіти та виставки: «Природа очима дітей», «Цілющий сад», «Цей дивовижний акваріумний світ», «Аптека на вашому столі», «Подорож в країну Юннатію», «Усе прекрасне на Землі бере початок з колоска», «Краса Землі в твоїх руках, людино» та інші.

Продовжує свою роботу відеотека «Екологія XXI століття» та екологічна агітбригада «Десняночка».

Поглибленню знань про природу рідного краю, популяризації кращого досвіду екологічної освіти і виховання в школах і позашкільних закладах області сприяє робота обласної екологічної поштової скриньки «Любимо, шануємо, вивчаємо і примножуємо природу Сіверського краю». Школярі і учнівська молодь разом з батьками і учителями працюють за 9 напрямками «Ми діти рідного краю», «Моя маленька Батьківщина», «Природа очима дітей», «Легенди мого краю», «Шануємо рідну землю», «Криниці нашого дитинства», «Дари природи в мой родині», «Нам допомагають», «Наш голос на захист природи».

З 2004 по 2009 роки юні натуралісти спільно з управлінням освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації, кафедрою екології Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та Президією обласної ради УТОП проводять обласний конкур-огляд на краще внутрішнє та зовнішнє озеленення загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів.

Юннати Чернігівщини прагнуть зберегти неповторну красу рідного краю і роблять все можливе, попри негаразди сьогодення, аби і майбутнє покоління могло слухати спів пташок, пити чисту воду, дихати свіжим повітрям і жити в згоді з довкіллям.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мазун Юлія Михайлівна,

методист Станції юних натуралістів м. Білої Церкви Київської області

Добре відомо, що кожне нове покоління людей формує систему власних ціннісних установ, орієнтацій, ставлення до тих чи інших явищ. Сучасна українська молодь формується в умовах трансформаційних процесів в українській державі. Становлення ринкових відносин, вільне поширення західної кіно- і відеопродукції, поширення комп'ютерних технологій – все це та багато іншого визначило своєрідне, більш легке, а можливо і легковажне ставлення молодих людей до вживання алкогольних напоїв, тютюнокуріння, вживання або хоча б спроби наркотичних та токсичних речовин, ранній вступ у статеві відносини. Тому одним з напрямів превентивного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах є формування навичок здорового способу життя, а саме:

- виховання у молодого покоління світоглядного пріоритету безумовної цінності здоров'я, формування свідомої потреби у веденні здорового способу життя, розуміння відповідальності за індивідуальне та громадське здоров'я;

- формування престижу здоров'я;
- пропаганда фізичної активності, раціонального харчування;
- сприяння формуванню у підлітків стійкої протидії шкідливим звичкам.

Здоров'я людини передбачає процес збереження й розвитку її психічних і фізіологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності за максимальної тривалості життя. Здоров'я залежить не тільки від біологічних, генетичних і психофізіологічних задатків людини, а й від її культури, що включає різні способи реалізації соціальних та природних сил індивіда. Тому збереження й відновлення здоров'я перебувають у прямій залежності від рівня культури особистості. Поняття «культура здоров'я» формулюють як певний рівень медично-валеологічної грамотності населення, стан соціального благополуччя, ступінь розвитку творчих сил, фізичних, психічних і розумових здібностей людини, виражених в організації її життєдіяльності, у ставленні до самої себе, інших людей, до природи.

Формування навичок здорового способу життя передбачає систематичний комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення збереження здоров'я дитини як цінності дитячого колективу, що сприятиме гармонійному розвитку їх психофізичних здібностей.

Педагогічними працівниками нашого закладу були проведені соціологічні анкетування серед старшокласників міста Білої Церкви з метою визначення рівня обізнаності школярів про шкідливі фактори життя. Серед питань анкети були і такі: «Ти палиш?», «Чи вживають спиртні напої у вашій сім'ї?», «Який вплив, на вашу думку, мають на організм людини спиртні напої?», «Що ти знаєш про наркотики?». Також проводилось анкетування з метою виявлення способу життя учнівської молоді – переважну більшість вільного часу 15-тирічні учні шкіл міста проводять у спілкуванні з друзями, що відповідає віковим потребам молодих людей цього віку. Значну ж частину часу

підлітки проводять перед екраном телевізора та монітора комп'ютера. Майже половина опитаних займається спортом. Корисним та конструктивним видам діяльності (самоосвіта, читання літератури, відвідування кіно, театрів, виставок, заняття в гуртках, рукоділля, майстрування, благоустрій житла) приділяє увагу значно менша частина молоді. Дані опитування не могли не викликати занепокоєння. Цілеспрямована інформаційно-просвітницька робота з учнями є головною передумовою усвідомлення ними цінності здоров'я і здорового способу життя.

Розпочався новий етап діяльності закладу як осередку дитячо-юнацького молодіжного волонтерського руху «Ми – за здоровий спосіб життя». Адже відомо, що підлітки краще сприймають інформацію від однолітків. Діяльність навчального центру волонтерів підліткового руху здійснюється за трьома напрямками:

- «Ми – за здоровий спосіб життя»,
- «Молодь проти СНІДу. Обери життя»,
- «Охорона довкілля – справа спільна».

Представники учнівського самоврядування загальноосвітніх закладів міста мають змогу раз на тиждень відвідувати навчальні тренінги (тривалість заняття 4 години), які розширюють і поглиблюють знання підлітків про шкідливість вживання психоактивних речовин, алкоголю, тютюну тощо; розширюють знання про різні форми залежної поведінки. Одночасно підлітки дізнаються про можливі шляхи запобігання формуванню шкідливих звичок або методи їх подолання. У процесі навчання волонтерів здійснюється моніторинг впливу тренінгових програм на впевненість підлітків у собі, динаміку намірів щодо вживання алкоголю, наркотиків, тютюну. Після завершення навчання у волонтерських групах вихованці набувають навичок тренера, отримують посвідчення волонтера. Вони проводять лекції, бесіди, круглі столи, конференції, тренінги, ігри, покази відеоматеріалів, вистави з профілактики ВІЛ/СНІДу з метою формування духовної та моральної чистоти, екологічної та валеологічної культури, негативного ставлення до тютюнокуріння, алкоголю, наркоманії у підлітків-однолітків та учнів молодших класів свого навчального закладу. Протягом трьох років посвідчення отримали 152 волонтери – валеологи та 129 волонтерів-екологів, які проводять практичну валеологічну та природоохоронну діяльність: залучають однолітків до різноманітних акцій, конкурсів, випускають листівки, буклети та проводять тренінги серед молодших школярів.

Результатом творчої діяльності працівників СЮН м. Білої Церкви як Школи сприяння здоров'ю та в рамках діяльності тренінг-центру є навчально-методичний посібник «Здоров'я у твоїх руках», який у 2008 році був схвалений науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки України та рекомендований для використання у практичній діяльності керівників гуртків, класних керівників, вчителів, які викладають предмет «Основи здоров'я», практичним психологам та соціальним педагогам. У збірнику представлений комплекс матеріалів: навчальні програми, які забезпечують системність та наступність гурткового навчання, плани проведення занять, опорні схеми, сценарії виховних справ.

Позашкільний навчальний заклад має забезпечувати засвоєння вихованцями гуртків, творчих об'єднань комплексу конкретних знань про здоровий

спосіб життя. В процесі формування навичок здорового способу життя рекомендуємо керуватися такими пріоритетами:

- вірити в цінність кожної дитини;
- дотримуватись конфіденційності;
- надавати позитивну інформацію;
- бути порадником, а не моралістом;
- поважати думку й позицію дитини;
- акцентувати увагу дитини на власних позитивних рисах, характеристиках і здобутках.

Отже, позашкільні навчальні заклади мають забезпечити оптимальні організаційно-педагогічні умови для профілактики девіантної поведінки вихованців гуртків, творчих об'єднань, формування в дітей та учнівської молоді навичок здорового способу життя, високого рівня правової культури та позитивної соціальної орієнтації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрицька В. Як зберегти психічне здоров'я: Поради для вчителя // Директор школи. – 2002. – № 15. – С. 8–10.
2. Василенко Н. Проблема здорового способу життя в освіті європейських країн // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 19–22.
3. Заїка Л. Формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я: Методичні рекомендації // Директор школи. – 2002. – № 15. – С. 7.
4. Зубалій М., Закопайло С. Складові здорового способу життя // Завуч. – 2000. – № 20–21. – С. 29.
5. Кириленко С. Розвиток педагогічних технологій формування культури здоров'я старшокласників // Рідна школа. – 2003. – № 11. – С. 50–55.
6. Кривошеєва Г. Культура здоров'я особистості як соціально-педагогічна проблема // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 35–37.
7. Кримський С. Принципи духовності XXI століття // Директор школи. – 2003. – № 15. – С. 8–10.
8. Оржеховська В. Проблеми морально-духовного розвитку неповнолітніх у контексті превентивного виховання // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С. 2–4.
9. Пономаренко В.С., Воронцова Т.В. Школа проти СНІДу. – К.: Алатон, 2004. – 16 с.
10. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків: Методичні рекомендації для педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків // Все для вчителя. – 2003. – № 30. – С. 53–64.
11. Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Редакції загально-педагогічних газет, 2003. – 112 с.
12. Савченко О.Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції: Доповідь на спільній сесії АМН та АПН України «Актуальні проблеми здоров'я та освіти дітей на початку XXI століття» // Директор школи. – 2001. – № 37. – С. 5–6.
13. Свиридено С. Навчаємо дітей здорового способу життя // Учитель. – 2000. – № 4–6. – С. 27.
14. Тенета небезпеки: ВІЛ як проблема розвитку // Завуч. – 2001. – № 8. – Вкладка.
15. Стан репродуктивного здоров'я України // Завуч. – 2001. – № 31. – Вкладка.
16. Статеве виховання підлітків: Батьківський лекторій // Все для вчителя. – 2000. – № 26. – С. 2–25.
17. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О. Яременко, О. Балакірева та ін. – К.: УІСД, 2000. – 207 с.

18. Формування здорового способу життя молоді: стратегія для України. – К.: УІСД, 2001. – 24 с.
19. Формування здорового способу життя молоді: Навч.-метод. посібн. – К., 2005. – 116 с.
20. Формування навичок здорового способу життя і духовної культури дітей та молоді: проблеми, пошуки, перспективи // Педагогічна газета. – 2001. – № 5. – С. 1–4.
21. Шахненко В., Цуканова Є. Концепція «Школи здорового способу життя та безпеки життєдіяльності» // Освіта. – 2001. – № 69-70. – С. 6-7.
22. Яременко Н. Методичні рекомендації щодо організації превентивного виховання в навчальних закладах // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Квітень 2001. – №16. – С. 55–59.

НАВЧАННЯ В ПОЄДНАННІ З ПРИРОДОЮ

Віталій Григорович Бедніа,
директор Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді

Досвід організації додаткової освіти позашкільними навчальними закладами напрацьовано десятиріччями. Вони не тільки організують додаткову освіту з різноманітних наук, а й надають можливість набуття навичок практичної роботи, досвіду науково-дослідницької роботи, що допомогло не одному поколінню вихованців обрати свій життєвий шлях. Адже позашкільна освіта – необхідна ланка у вихованні повноцінної особистості, у її розвитку, в ранній профорієнтації.

Одне з основних завдань сьогодення – виховання покоління, що навчиться взаємодіяти з природою, а не тільки споживати її дари, гармонійно співіснуючи з нею.

Педагогічний колектив Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді взяв на себе роль організатора та координатора позашкільної освіти і виховання серед закладів освіти регіону. Позитивний досвід роботи, результативна праця педагогів, використання в роботі сучасних технологій – це запорука успіху даної справи.

Сьогодні талановиті діти, особливо з сільської місцевості, потребують особливої уваги і підтримки, тому перед педагогічним колективом нашого закладу постало завдання пошуку та підтримки обдарованої, творчої учнівської молоді, нової генерації української еліти, підготовки старшокласників до проведення науково-дослідницьких і експериментальних робіт членів МАН та НТУ України, вступу їх до вищих навчальних закладів. Ось із цією метою в листопаді 2000 року була створена обласна очно-заочна біологічна школа, що діє як структурний підрозділ Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, у своїй роботі керується Законами України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Положенням про МАН та НТУ України».

Очно-заочна біологічна школа працює по двох секціях: хімії та біології. На I курс зараховуються учні 9-10 класів загальноосвітніх навчальних закла-

дів на підставі рекомендацій директорів шкіл, відділів освіти та за підсумками виконання тестових завдань. Навчальний план і програми, які розроблені викладачами вищих навчальних закладів, погоджені на кафедрах вищих навчальних закладів та розраховані на два роки навчання.

До роботи в школі залучаються висококваліфіковані наукові працівники Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та Полтавської державної аграрної академії. Всі викладачі мають вчений ступінь та звання. На заняттях секцій слухачі очно-заочної біологічної школи поглиблено вивчають дисципліни природничого циклу, які закріплюють та узагальнюють під час польової біологічної практики, що проходить влітку по закінченню I курсу на базах природозаповідних територій Полтавської області (РЛП «Нижньоворсклянський», геологічна пам'ятка природи «Бутова гора» та інші). Результати практик, як правило, знаходять своє продовження на рівні наукових робіт Малої академії наук.

Щоб не перервати ланцюжок системи екологічної освіти і виховання, педагогічний колектив Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді у 1995 р. запровадив обласну екологічну експедицію «Чиста хвиля», учасниками якої щорічно стають вихованці еколого-натуралістичних центрів області, члени МАН, що мають здібності до дослідницької роботи, зацікавлені у вирішенні екологічних проблем довкілля.

Відповідно до положення, що затверджене наказом управління освіти і науки облдержадміністрації, зареєстроване в обласному управлінні юстиції, експедиції проходять у формі байдаркових походів і мають на меті реалізацію завдань Міжнародної науково-освітньої програми з моніторингу якості води «Міжнародний інститут води».

У результаті була проведена наступна наукова робота по вивченню водної сітки області:

1. Детально вивчено та взято на облік більшість водних ресурсів області.
2. Досліджено водну сітку області, включаючи малі річки, озера, джерела, криниці Лубенського, Хорольського, Лохвицького, Миргородського, Гадяцького, Шишацького, Великобагачанського, Кременчуцького, Новосанжарського, Котелевського районів.
3. Проведено порівняльний аналіз проб води з основних рік області по п'яти показниках: вміст кисню, вміст нітритів, РН, вміст нітратів і фосфору.
4. Отримані показники порівняно з даними санітарно-епідеміологічних станцій.
5. Зібрано архівні та історичні дані про стан рік.
6. Зроблено висновки щодо екологічного стану рік області.
7. Обстежені заповідні території області:
  - Загальнодержавний заказник Руський Орчик (с. Ряске Машівського району), цінний природний комплекс в заплаві річки Оріль з багатим тваринним світом. Зроблено опис регіонально рідкісних та мало поширених видів рослин. Зібрано гербарний матеріал.
  - Ландшафтний заказник місцевого значення Усть-Лип'янка з характерно типовим ландшафтом притерасної частини заплави правого берега річки Оріль та рідкісними голофітними угрупованнями. Зроблено опис рідкісних та лікарських рослин. Закладено гербарій.

– Ландшафтний заказник місцевого значення Маячківський. Зроблено опис специфічної рослинності на голофітних луках притерасної частини річки Оріль.

– Гідрологічний заказник місцевого значення Шедієво, цінне болото в заплаві річки Оріль, місце гніздування рідкісних птахів (сірого журавля, лебедя-шипуну). Поповнено гербарний матеріал. Проведено фотографування. Зроблено опис регіонально рідкісних, червонокнижних та лікарських рослин.

Однією із складових ланок виховання є обласний дитячо-юнацький оздоровчий табір „Еколог”, який створено у 2005 році на базі загальноосвітньої школи с. Міські Млини Зіньківського району як структурний підрозділ закладу.

Вже чотири роки у таборі кожен зміну (а їх 4) відпочиває по 135 дітей. Це талановиті діти Полтавщини, які здобули перемогу в міжнародних, всеукраїнських, обласних та районних конкурсах, переможці олімпіад, юні дослідники Малої академії наук.

Заходи, які проводяться в таборі, перш за все спрямовані на згуртування загонів, підвищення емоційного настрою та створення дружньої атмосфери. Діти мають змогу проявити себе у музичному та хореографічному мистецтві (концертна програма «Зорепад», конкурс музичних талантів, конкурс відеокліпів), у спорті (змагання «Веселі старт», Відкриття Малих Олімпійських ігор, «Козацькі розваги»). Поза увагою не залишаються і традиційні народні свята («Івана Купала», «День української культури»).

Педагогічний колектив активно співпрацює з Опішнянським центром фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх». Діти мають змогу відвідувати футбольні матчі, часто стають учасниками різних спортивних змагань. У таборі обладнаний спортзал та спортмайданчик, в достатній кількості є спортивентар.

Також для дітей проводяться цікаві поїздки з екскурсіями до Диканського ландшафтного парку, по Гоголівських місцях, на Більське городище, до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Уся робота у таборі «Еколог» базується на принципах гуманності, змістовності, розвитку творчих здібностей та індивідуальному підході до розвитку особистості дитини.

Полтавський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді працює як координаційно-методичний центр, що координує роботу позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів 5 міст та 25 районів області з питань еколого-натуралістичної освіти дітей і учнівської молоді.

З цієї метою у січні 2006 року був створений відділ біології та методичної роботи, яким було запроваджено випуск щомісячного інформаційно-методичного вісника.

Теми вісників визначаються відповідно до потреб педагогічних працівників області.

Інформаційно-методичні вісники містять інформаційну і методичну сторінки. На інформаційних сторінках висвітлюються заходи, які відбуваються в нашому закладі, місті, області; заходи, в яких взяли участь наші працівники, гуртківці.

Публікації методичної сторінки, як правило, об'єднані однією темою.

Є рубрика «На допомогу керівникам гуртків», яка вміщує авторські програми, виховні заходи, вікторини, кросворди. У деяких друкуємо сторінку «Це цікаво знати...»

Останнім часом, з метою пропаганди і ознайомлення з районними позашкільними закладами друкуємо історичні матеріали, розробки занять і виховних заходів наших колег з районів.

Так, наприклад, випущено інформаційно-методичні вісники:

- у січні – «Зернини педагогічного досвіду Миргородського району»;
- у березні – «З досвіду роботи Кременчуцького еколого-натуралістичного центру учнівської молоді»;
- у червні – «З досвіду роботи Котелевської районної станції юних натуралістів»;
- у липні – «Новосанжарська районна станція юних натуралістів – осередок еколого-натуралістичної освіти та виховання в районі»;
- у вересні – «Від екології природи до екології душі» (з досвіду роботи Лохвицького міського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді).

Започатковану роботу будемо вдосконалювати, залучати до неї все більше дописувачів.

Педагогічний колектив нашого закладу підтримує роботу тих організацій, які займаються екологічною освітою та практичною природоохоронною роботою в області. Адже всі ми маємо спільну мету – виховання нового покоління і сподіваємося, що воно стане екологічно свідомим, навчиться цінувати скарби держави, що подарувала природа.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Бельська В. В.,

директор Кременчуцького еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, Полтавської обл.

Одне з актуальних завдань сучасного позашкільця — пошук оптимальних шляхів зацікавлення вихованців навчанням, підвищення їхньої розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво й соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Це означає, що педагог має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій, за допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння, а й розвивалися такі якості дитини, як пізнавальна активність, самостійність, уміння творчо виконувати завдання. Отже, потрібно формувати не лише вузьконавчальні, а й широкі пізнавальні мотиви, вихованець повинен перейти від цікавості (ситуативного інтересу) до зацікавленості. В. Сухомлинський зазначав, що саме від нас, дорослих, залежить, чи відчужена дитина романтику, красу пізнання.

Педагогові слід брати до уваги чинники, які гальмують розвиток навчаль-

но-пізнавальної активності, з огляду на це потрібно запобігати перевантаженню розумових сил, уникати одноманітності навчальної праці.

Що ж саме може стати показником сформованої пізнавальної активності учнів? Насамперед — їхні дії.

Сучасна психологія і педагогіка доводять, що в процесі навчання учень не просто сприймає, усвідомлює, запам'ятовує, а й виконує складну систему розумових дій, спрямованих на засвоєння знань.

Завдяки цій розумовій діяльності знання стають його надбанням. Початковим етапом засвоєння знань є сприйняття. На перший погляд здається, що на заняттях активним є лише педагог, а учні повинні його слухати, спостерігати. Насправді це не так. Уже на цьому етапі оволодіння знаннями - важлива активна діяльність школярів. Проте вона не з'являється сама по собі, її повинен створити вчитель. Теорія і практика пропонують цілу систему шляхів активізації сприйняття учнями навчального матеріалу.

Якість сприйняття підвищується, якщо діти підготовлені до засвоєння нового матеріалу шляхом постановки перед ними пізнавальних і практичних завдань.

Пізнавальна активність учнів підвищується, якщо педагогу вдається створити так звану проблемну ситуацію на початку вивчення нового матеріалу, тобто викликати в учнів запитання: Чому відбувається таке явище? Як можна пояснити цей факт? За таких умов діти протягом заняття, слухаючи пояснення вчителя, активно шукатимуть відповідь на запитання.

Проблемні ситуації особливо часто виникають підчас проведення експериментів, спостережень, виконання різноманітних практичних завдань.

Важливим шляхом активізації сприйняття є використання попереднього досвіду учнів: їхні власні спостереження, участь у різних видах роботи, почута розповідь старших людей, батьків. Цей досвід дітей використовують, плануючи свою роботу з ними. Пропонується дітям провести спостереження за окремими явищами природи, життям людей, поведінкою тварин тощо.

Сприйнятий вихованцем навчальний матеріал повинен бути осмислений відповідно до його знань. Осмислення є центральною ланкою в процесі засвоєння знань і відбувається не окремо від сприйняття, а разом з ним. З метою посилення ефективності засвоєння знань дуже важливо ставити дитину перед необхідністю порівнювати, аналізувати, узагальнювати сприйняте. У результаті узагальнення, осмислення знань виникають поняття.

Викликати пізнавальну активність в дітей можна за умов добре продуманої й обгрунтованої системи навчання.

З метою детального вивчення предмета або явища можна використати прийоми, які допоможуть учням успішно засвоїти навчальний матеріал, вникнути в суть дослідження біологічних процесів. Одним з таких прийомів є евристичний. Суть його полягає в тому, що педагог ставить перед учнями запитання на кмітливість з додатковими навідними запитаннями, чим спонукає до інтуїтивного розв'язання пізнавального завдання. Евристичний прийом розвиває в учнів здатність здогадуватися, кмітливість, творчий підхід до виконання пізнавального завдання.

Розвитку вмінню досліджувати істину сприяє також сократичний прийом. У Стародавній Греції філософ Сократ будував бесіду з учнями таким чином,

щоб викликати їх на обговорення спірних питань. Він спрямовував хід бесіди в таке русло, щоб вона набула характеру дискусії. На заняттях є можливість для того, щоб учні намагалися доводити й обґрунтовувати свої міркування, використовуючи запас знань або наочність.

У процесі навчання учні під керівництвом учителя здобувають нові для них знання. Щоб викликати в учнів пізнавальний інтерес до нового навчального матеріалу, потрібно використовувати різноманітні методичні прийоми: створення проблемної ситуації, прийом новизни, значущості, динамічності, дослідницький прийом та інше. Усі вони збуджують допитливість, пізнавальний інтерес і можуть бути використані на всіх етапах вивчення навчального матеріалу.

Час, в який ми живемо і працюємо, висуває все нові й нові вимоги до знань і наших здібностей. Знати й уміти все неможливо, та й не потрібно. Зате вміти освоювати нове, коли в цьому виникає необхідність, — зараз найголовніше.

Як досягти високої якості навчання на кожному занятті? Це питання хвилювало, хвилює і хвилюватиме кожного педагога.

Заняття як форма постійно змінюється і наповнюється новим змістом. Вибір форми навчання залежить від мети, змісту, застосування тих або інших технологій і методів навчання. Цілі заняття не виникають стихійно, а узгоджуються з цільовими установками, визначеними навчальними програмами Міністерства освіти.

Сучасні методи навчання — це добре забуті старі, тільки на новому витку історичної спіралі вони набули іншої інтерпретації, їх тепер називають інтерактивними технологіями. Класифікацію й опис цих технологій можна знайти в науково-методичній літературі, їх застосування зобов'язує педагога детально продумувати завдання для вихованців, розраховувати час заняття, використовувати багато додаткової літератури, переглянути систему оцінювання, знайти місце відеосюжету тощо.

Прагнення розвивати самостійний пошук інформації учнями наштовхує педагога на створення нетрадиційних занять. Їхня підготовка — складна справа для педагога. На такому занятті він виступає в ролі ведучого, а 60 % часу діти самостійно вивчають матеріал у парах або групах, тобто активно взаємодіють один з одним.

Інтерактив має велике значення в спілкуванні між тими, хто навчає, і тими, кого навчають. На заняттях із застосуванням інтерактивних технологій виявляються не тільки діти, але й учитель розкривається перед учнями.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА УЧНІВ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ПРИРОДНИЧОГО НАПРЯМКУ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

*Троїцька Т. Б.,
директор Миколаївського обласного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді*

Виходячи із припущення, що науково-дослідна робота, яка в кінцевому підсумку реалізується через конкурси-захисти наукових робіт Малої академії наук, є формою позакласного та позашкільного навчання, що в найбільшій мірі може забезпечувати потреби учнівської молоді в творчій самореалізації, метою представленої роботи є аналіз організаційних, навчально методичних та психологічних факторів, що можуть впливати на дієвість означених освітніх заходів.

Досвід показує, що такий інноваційний вид освітньої діяльності, як управління процесом науково-дослідної роботи учнів, ще не має достатньо опрацьованого та апробованого дидактичного обґрунтування та методичного супроводження.

Досліди та спостереження, які передбачені програмами більшості юнацьких гуртків, майже не несуть інноваційного потенціалу. В кращому випадку вони формують навички виконання дослідницької роботи в галузі біології, екології, сільського господарства.

Механічне перенесення методів та прийомів «дорослої науки» також не вирішує всіх завдань, що поставлені перед учнівською науково-дослідною діяльністю.

Можна виділити кілька аспектів, що принципово відрізняють «учнівську» науку від науки «дорослої», але зупинимося лише на одному, реалізація якого дозволяє розкрити величезний інноваційний потенціал.

Відслідкування та своєчасна корекція психологічних проблем дорослої людини під час її професійної діяльності є завданням в першу чергу самої дорослої людини. На відміну від цього, психологічний супровід позашкільної навчальної діяльності підлітків та юнацтва, сьогодні набуває рис одного із пріоритетних напрямків діяльності позашкільного навчального закладу та напрямів інноваційної освітньої діяльності. Визнання факту підвищених психологічних навантажень під час нестандартної навчальної діяльності на олімпіадах визнається, зокрема Л. С. Вашенко. Під час науково-дослідної діяльності, яка реалізується через систему МАН, ці навантаження більші за інтенсивністю, триваліші за часом (для успішної природничої роботи потрібно мінімум 2 роки!) та різноманітніші за змістом. Тому виникає потреба у психологічному супроводі процесу нестандартної навчальної та наукової діяльності, а саме:

- аналізу мотиваційної сфери учня на початку діяльності, його формування, контроль та корекція на протязі діяльності;
- рання діагностика, корекція та профілактика негативних психологічних станів під час діяльності (стреси, фрустрації та ін.);
- аналіз психологічного портрету особистості з метою підвищення ефективності навчальних методів і процедур;

- навчання психологічних прийомів ефективної демонстрації результатів діяльності (публічний захист роботи тощо).

На нашу думку, окрім специфічних методичних розробок з конкретних видів науково-дослідної роботи у галузі біології, екології, сільського господарства, слід врахувати два центральних, ключових проблеми, без успішного вирішення яких ефективне управління науково-дослідною роботою учнів буде неможливим.

1. Інтенсивне формування наукового дискурсивного мислення, наукової методологічної культури, етики наукового дослідження та спілкування. Ці освітні та виховні завдання мають випереджувати формування спеціальних знань та навичок.

Практична реалізація вищевикладеного положення, як свідчить наш дослід, успішно можлива шляхом формування «малої» наукової школи на базі еколого-натуралістичного центру.

Ми вважаємо, що прикладом такої школи може слугувати започаткована 10 років тому у Миколаївському ОЕНЦУМ програма селекційної роботи з природними видами та культурними формами роду *Iris* (Півниками). Ця програма є багатогалузевою, комплексною та довготривалою, тобто потребує для успішної реалізації кооперації зусиль кількох поколінь юних дослідників. Учень, що вирішив присвятити себе науково-дослідній роботі, з перших кроків потрапляє до сталого сформованого середовища міжособистісних стосунків – формальних та неформальних. Другий, більш прикладний аспект: за 2–3 роки «селекційного стажу» юний селекціонер не встигає провести повний цикл досліджень. Він в значній мірі користується здобутками попередніх дослідників (селекційні лінії, окремі «перспективні» сіянці, аналізує та описує результати схрещувань попередніх років); в свою чергу він сам повинен спланувати та провести схрещування «на майбутнє». Така обов'язкова вимога роботи, прийнята у нас, автоматично породжує відповідальність за якість своїх досліджень.

2. Оптимальне поєднання групової та індивідуальної форм навчання під час проведення науково-дослідної роботи.

Програма селекційної роботи з *Iris* має такі основні напрямки:

- вивчення природних популяцій видів, їх стану; рання діагностика загрози зникнення та скорочення чисельності видів;
- інтродукція знайомих або цікавих у селекційному відношенні форм у культуру з метою створення банку генів;
- залучення генетичного матеріалу природних форм до геному форм культурних, тобто проведення багатостадійної міжвидової гібридизації;
- селекційна робота із різними культурними формами (схрещування, відбір, створення селекційних ліній тощо);
- вивчення впливу явища поліплоїдії та різних її проявів в процесі міжвидової гібридизації.

Така широка і багатогранна діяльність просто неможлива без впровадження як «обов'язкового мінімуму» наукових знань та навичок (у нашому випадку це польова практика з основами геоботаніки та визначення рослин – класична схема підготовки університетських біологів, а також оволодіння технікою штучного запилення «під час цвітіння запилюють всі – від

директора центру до новачків») які реалізуються через групове навчання, так і індивідуальної підготовки в галузі генетико-статистичного аналізу, а останнім часом і цитогенетики.

Першими результатами впровадження запропонованої концепції є два призиви місця на Всеукраїнських конкурсах-захистах МАН та конкурсах «Юний селекціонер» з «ірисової тематики».

Розробка окреслених в даній роботі напрямів управління видами діяльності учнів, що мають найвище проявлення творчої особистості, дозволить підвищити їх ефективність, забезпечити всебічну творчу самореалізацію обдарованої молоді, а вищі навчальні заклади – високочласними студентами.

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

*Ритенко Олена Володимирівна,
практичний психолог Миколаївського обласного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді*

Державна політика у галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Саме у молодому віці повинна прищеплюватись та виховуватись мотивація до такого способу життя, його доцільність та необхідність.

Пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідальному ставленню до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. Це здійснюється через розвиток ефективної валеологічної освіти, оптимізацію режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Формування в учнів позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді, який є профільним позашкільним навчальним закладом, здійснюється, насамперед, у 2-х напрямках:

- пропаганда екології, біології, психології, валеології безпосередньо через спеціальну освіту;
- формування здорового способу життя через власну творчість, участь у роботі гуртків та творчих учнівських об'єднаннях.

Найважливішими напрямками профілактичної роботи практичного психолога в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному Центрі учнівської молоді є:

- профілактика стресових і постстресових станів;
- профілактика конфліктів в учнівських та педагогічних колективах;
- профілактика дезадаптації дітей;
- профілактика девіантної та делінквентної поведінки підлітків та молоді;
- запобігання появи негативних явищ в учнівському середовищі тощо.

Основні напрямки профілактичної роботи в Миколаївському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді:

- *Ведення соціального паспорту кожного гуртка Центру.* Охоплення нату-

ралістичною роботою дітей з негативною Я-концепцією, дітей, які займають позицію «відторгнутих» в шкільному колективі, які не можуть реалізувати свої здібності під час шкільних занять, які вважаються невстигаючими, схильними до девіантного поведінки, дітей з ризиковою поведінкою, дітей з деструктивних сімей. В ОЕНЦУМ ведеться шефська робота в санаторії «Південний», школами-інтернатами № 4, 5, 7 м. Миколаєва. На базі цих закладів постійно збільшується мережа гуртків різних профілів: «Екологічний театр», «Психологія для підлітків», «Науковий гурток з психології», «Краса і здоров'я» (ці гуртки працюють за авторськими програмами, складеними працівниками ОЕНЦУМ), а також «Юні квітникарі», «Юні квітникарі-аранжувальники», «Юні натуралісти», «Юні любителі домашніх тварин», «Юні аматори зеленої архітектури», «Юні флористи».

• *Профілактична робота з учнями через навчання на гуртках.* Орієнтація учнів гуртків на здоровий спосіб життя. Спеціально розроблені навчальні програми ставили одним з головних завдань закласти бажання бути здоровим. Наприклад, програми майже всіх гуртків з квітництва передбачають ознайомлення з лікарськими властивостями рослин. Робота гуртка «Екологічний театр» ґрунтується на тому, що повноцінний розумовий та фізичний розвиток дитини передбачає вміння чітко і правильно висловлювати свою думку. З цією метою діють комплекси спеціальних вправ, які допомагають добитися чіткої, звучної, правильної мови. Заняття з постановки дихання, дикції, розвитку голосових можливостей проводяться в комплексі з вправами на правильну поставу, розвиток уваги, уяви, пам'яті.

• *Робота профільних гуртків:* «Краса і здоров'я» «Школа майбутніх батьків» «Психологія для підлітків», «Знавці лікарських рослин». Заняття з основ валеології допомагають дітям краще пізнати свій організм, активізувати захисні сили. А головне - вселяють дітям думку, що їхнє здоров'я залежить від них самих, формують у них бажання здобути знання, а також уміння та навички зберегти і зміцнити своє здоров'я. Гурток «Психологія для підлітків» пропонує цікаві, захоплюючі, різноманітні ігри, які розвивають увагу, пам'ять, образне мислення, уяву, творчі здібності, таким чином сприяють розвитку її психічного та фізичного здоров'я.

• *Враховання під час гурткових занять індивідуальних та психологічних особливостей кожного вихованця, особлива увага до дітей з особливими потребами.* Засобами реалізації є: психологічна діагностика дітей, батьків, керівників гуртків, проведення індивідуальних та групових консультацій; просвіта з питань особливостей спілкування, навчання і виховання дітей та підлітків.

• *Участь у профілактичній Програмі «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», що реалізується Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук України, ПРООН/ЮНЕЙДС.*

З 2001 року в ОЕНЦУМ працюють регіональні тренери Програми «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». Під час роботи за цією програмою були підготовлені підлітки-тренери, проведені тренінги не тільки для учнів-вихованців гуртків ОЕНЦУМ, але й для учнів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів м. Миколаєва.

- *Тематичні заняття, бесіди, тренінги, ділові ігри, КВК* - одна з можливостей для самореалізації. Психологом ОЕНЦУМ щорічно проводиться корекційно-відновлювальна робота з вихованцями Центру (тренінги спілкування, тренінги впевненості у собі, тренінги «Твоє здоров'я в твоїх руках» тощо). З метою формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у підлітків та молоді в квітні щороку в Обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді був проводиться Тиждень здоров'я.

- *Проведення обласних конкурсів, конференцій, семінарів відповідного спрямування.* З метою проведення інформативно-освітньої роботи щодо здорового способу життя серед учнів, педагогів та батьків, розвитку творчих здібностей учнівської молоді в 2006 році обласним еколого-натуралістичним Центром учнівської молоді проведено обласний конкурс на крашу творчу роботу з пропаганди здорового способу життя. Всього на конкурс було представлено 248 робіт.

Відповідно до плану проведення Всеукраїнських масових заходів, з метою підвищення рівня екологічної свідомості молоді, зниження соціально-психологічної та медичної напруги внаслідок Чорнобильської катастрофи, зміцнення здоров'я дітей та набуття учнівською молоддю навичок вирощування лікарських рослин, протягом щороку обласним еколого-натуралістичним Центром учнівської молоді проведено обласний етап Всеукраїнської акції «Рослини – рятувальники від радіації».

В 2007 році серед учнівської молоді проведений обласний форум здоров'я.

В 2008 році серед старшокласників проведений обласний конкурс юних валеологів.

- *Науково-дослідницька діяльність учнів.* Секції медицини та психології МАН є користуються попитом серед старшокласників.

- *Робота з батьківською громадою.* Психологи вважають, що проблеми здоров'я значною мірою виникають через психологічний дискомфорт у сім'ї. Це явище вельми поширене в українському суспільстві з цілої низки переважно соціальних причин, і воно ускладнюється тим, що батьки, як правило, не можуть, не вміють, а інколи навіть не намагаються і не хочуть докласти зусиль, щоб розв'язати проблеми стосунків з дітьми. Переважній частині батьків вкрай потрібне визначити витоки конфліктів у сім'ї та засоби їх подолання. В ОЕНЦУМ створена Батьківська рада та Рада юннатів, проводяться спільні засідання дітей та батьків, які зустрічаються разом для того, щоб поспілкуватися, поділитися своїми переживаннями, досвідом, досягненнями, дістати підтримку і впевненість, доброзичливе та чуйне ставлення людей, які тебе можуть зрозуміти. Зміст роботи батьківської та юннатівської рад великою мірою залежить від побажань, пропозицій та ініціативи його членів. Працює також консультативний пункт з психологічних питань. Психолог ОЕНЦУМ надає консультації з питань особливостей взаємостосунків у сім'ї, допомагає формуванню продуктивного ставлення до несприятливих життєвих ситуацій і виробленню соціально прийнятної стратегії життя, що узгоджується з особистісними якостями і задовольняє людину.

- *Пропаганда здорового способу життя через учнівське самоврядування.* З метою удосконалення організації **самоврядування** в закладі для юннатів-ліде-

рів кожного кварталу регіональними тренерами Програми «Сприяння просвітницькій роботі «Рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» (психолог та методист ОЕНЦУМ) проводяться тренінги формування лідерських якостей.

Вихованці гуртків психолого-валеологічного спрямування («Краса і здоров'я», «Психологія для підлітків») здійснюють діяльність з пропаганди здорового способу життя серед дітей та учнівської молоді: проводять лекції, тематичні тренінгові заняття.

Члени учнівського самоврядування Центру (Ради юннатів) брали участь в Всеукраїнських фестивалях-конкурсах «Молодь обирає здоров'я» (м. Київ, м. Одеса).

- *Вивчення лікарських властивостей рослин під час екскурсій в природу, походів, експедицій, відвідування тематичних виставок.* Щорічними і дуже популярними серед вихованців Центру стали комплексна експедиція у заповідник «Сланецький степ» та польовий практикум в РЛП «Приінгульський». ОЕНЦУМ співпрацює з міським Будинком природи, Краєзнавчим музеєм. І вихованці, і керівники гуртків із задоволенням відвідують цикл тематичних виставок «Лікарські рослини Миколаївщини».

- *Організація оздоровлення учнів в зимовий та літній період.* В обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді розроблені плани проведення зимових канікул з максимальним залученням учнів до змістовного дозвілля. Робота обов'язково планується з урахуванням вікових категорій дітей.

- *Еколого-валеологічний відеолекторій.* Показ тематичних відеофільмів. В 2006 році колекція ОЕНЦУМ поповнилася 10 новими відеофільмами валеологічного спрямування.

- *Зустрічі вихованців з лікарями, працівниками соціальних служб.* Вже багато років ОЕНЦУМ співпрацює з Товариством Червоного Хреста, фондом «Любисток», станцією переливання крові, Товариством Інвалідів.

Таким чином, головними принципами просвітницької роботи щодо здорового способу життя в обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді можна вважати повагу до особистості, співчуття, довіру, створення рівних можливостей та професійну компетентність педагогів.

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

***Зотова Олена Василівна,
методист Хмельницького обласного ЕНЦУМ***

В умовах становлення сучасної, національної системи освіти позашкільні заклади стають невід'ємним компонентом освітньої структури, який сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості школяра в позаурочний час, його соціальній адаптації та самореалізації в суспільстві.

Позашкільні заклади еколого-натуралістичного профілю ефективно до-

повнюють шкільну освіту Хмельниччини та створюють позитивне виховне середовище для підростаючого покоління.

Підвищення вимог до позашкільної освіти, як рівноправного інституту в загальній системі освіти, активне впровадження освітніх інноваційних технологій, зобов'язує працівників позашкільних закладів переосмислити стратегію оновлення або реформування діяльності позашкільних навчальних закладів, здатну забезпечити досягнення вищої ефективності і якості навчально-виховного процесу та організаційно-методичної роботи.

Враховуючи те, що мультимедіа (у перекладі – багатоваріантне середовище) є новою інформаційною технологією, тобто сукупністю прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання й передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні сучасних електронних носіїв, в т. ч. компакт – дисків (CD – ROM, RW, DVD), флеш – карт, дискет, портативні ПК. Це дає змогу поєднати в одному програмному продукті текст, графіку, аудіо – та відеоінформацію, анімацію, 3D-графіку. А комп'ютери, оснащені мультимедіа, можуть відтворювати одночасно кілька видів інформації самого різноманітного характеру, що впливає на перспективи розвитку та форми сучасного процесу навчання.

Важливою властивістю мультимедіа також є інтерактивність, що дає змогу користувачеві отримати зворотний зв'язок.

Тому одним із головних пріоритетів в позашкільних навчальних закладах є впровадження у навчально-виховний процес новітніх освітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, здатних забезпечити даліше удосконалення навчально-виховного процесу в дитячих еколого-натуралістичних об'єднаннях, доступність технічних засобів навчання, інформаційних джерел та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, модернізувати і зробити більш ефективним навчально-виховний процес закладу.

При цьому, передусім, залишається принцип добровільності участі дітей у позашкільній роботі; диференціація її за інтересами і спрямованістю на певний тип діяльності; постановка конкретних практичних завдань дослідницької роботи і пошуку джерел необхідної інформації перед кожним вихованцем у його творчому становленні; оволодіння знаннями та уміннями за індивідуальними планами, раціональне поєднання творчої фізичної праці на дослідних ділянках, участі в еколого-натуралістичних заходах з творчою розумовою працею.

Ефективність процесу навчання з використанням мультимедійної техніки і персональних комп'ютерів пояснюється значним унаочненням програмного матеріалу, що дозволяє гуртківцям краще зрозуміти та засвоїти абстрактні поняття, сформувати практичні вміння та навички.

Результативність використання персонального комп'ютера в навчально – виховному процесі залежить від програмного забезпечення. Комп'ютерні програми з еколого-натуралістичної роботи поділяються за дидактичними цілями: навчальні програми, тренувальні програми, імітаційно – моделюючі програми, діагностичні, контролюючі програми, бази даних, інструментальні програми, інтегровані програми.

Протягом кількох років поспіль педагогічний колектив Хмельницького

обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді працює над комплексним впровадженням у навчально-виховний процес новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій з використанням сучасних технічних засобів навчання, здатних забезпечити удосконалення та оновлення системи екологічної освіти і виховання та формування екологічної культури підростаючого покоління.

Творчий потенціал методичної служби закладу спрямовано на вирішення проблем якісного оволодіння педагогами персональними комп'ютерами і мультимедійною технікою, організаційно-педагогічного забезпечення раціонального використання інформаційно – телекомунікаційних технологій, як засобу зацікавлення гуртківців новітніми методами отримання додаткових знань, досягнення якості та ефективності навчально-виховного процесу.

Головним завданням цього напрямку діяльності залишається забезпечення умов для ефективного використання в дослідницько-натуралістичній роботі новітніх інформаційних технологій, що має базуватися на принципах розуміння і сприйняття її дітьми молодшого шкільного віку, надалі середнього та старшого шкільного віку.

Результатом творчого пошуку педагогічного колективу було створення матеріально-технічної бази та організація практичного процесу комп'ютерно – орієнтованої технології навчання і виховання, в основі якої є певні вимоги: доцільність використання комп'ютерної, мультимедійної та іншої демонстраційної техніки, досягнення ефективності та результативності застосування її в навчально-виховному процесі, забезпечення кожному гуртківцю можливості рівного доступу до якісних знань.

У розпорядженні кожного працівника обласного ЕНЦУМ сьогодні є власна швидкодіюча бездротова локальна мережа Інтернету «Unnat – Radio» з потужним сервером і базовим радіопередавачем інформації, яку юннати можуть сприймати в будь-якому навчальному кабінеті за допомогою 12 сучасних портативних комп'ютерів «ASUS». Також у їх розпорядженні є мультимедійний проектор «leater LX 402» з екраном, відеотехніка, широкоформатний з плазмовим екраном TV – монітор «LG» та LCD TV – монітор «SAMSUNG», які забезпечують педагогам і методистам високу якість демонстрації інформації на екранах під час навчальних занять, масових заходів, дитячих науково-практичних конференцій, профільних конкурсів на секціях обласних зборів юннатів, проведення з педагогами області профільних семінарів, круглих столів, тренінгів, конференцій, практичних занять на базі закладу під час курсів підвищення кваліфікації в Хмельницькому ОІППО.

Пропагування цього напрямку педагогічної діяльності у колективі керівників гуртків закладу та учасників педагогічних заходів (семінарів, конференцій, курсів, тренінгів тощо) на його базі стало одним із важливих завдань навчально-виховної роботи. Кожному учаснику навчально-виховного процесу надається можливість не лише спостерігати демонстрацію використання технологій, а й власноруч випробувати на практиці портативну комп'ютерну і мультимедійну навчальну техніку.

Використання поряд з творчою фізичною працею на дослідних ділянках, теоретичними і практичними заняттями в лабораторіях, теплиці та навчальних кабінетах комп'ютерно-орієнтованої технології навчання докорінно змі-

нює діяльність педагога на заняттях гуртка. Він є не тільки носієм інформації, а в більшій мірі консультантом і координатором роботи вихованців по оволодінню навчальним матеріалом самостійно.

Кожному керівнику гуртків надається необхідна методична допомога в плануванні навчальних занять і масових еколого-натуралістичних заходів з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та технічних засобів навчання, створено портфоліо науково-методичного супроводу діяльності керівників гуртків.

Комплексний підхід методичного забезпечення навчально-виховного процесу в закладі передбачає реалізацію через засоби навчання всіх трьох функцій процесу навчання: освітньої, виховної та розвиваючої.

Облік всіх цих критеріїв складає сутність комплексного підходу до методичного забезпечення навчально-виховного процесу закладу інформаційно-телекомунікаційними засобами навчання, який складається з:

- навчальної документації: навчальних планів; навчальних програм; комплектів перспективно-тематичних планів з усіх тем гуртка; планів занять;
- навчальних засобів для учнів: підручників; навчальних посібників; конспектів лекцій, підготовлених керівниками гуртків; довідників; збірників задач і завдань для вправ і самостійних робіт; комплектів інструкційно-технологічної документації тощо;
- дидактичних засобів на заняттях гуртків: природних та зображувальних посібників і наочного приладдя; технічних засобів навчання; демонстраційного обладнання; програмного забезпечення для комп'ютерної техніки; дидактичних матеріалів тощо;
- збірка матеріалів навчально-методичного змісту для педагогічних працівників закладів освіти: власні методичні розробки керівників гуртків, методичні рекомендації, навчально-методичні посібники; інформаційні матеріали про передовий педагогічний досвід.

У результаті активної методичної підтримки широкого запровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій навчання з вдосконаленими персональними комп'ютерами та їх програмним забезпеченням і мультимедійними ТЗН відбувається корінна перебудова процесу навчання, який стає якісно відмінним від традиційного.

Рціонально організоване науково-методичне забезпечення гурткових занять з використанням новітніх технологій в кожному гуртку дозволило підвищити інформаційну насиченість навчального матеріалу, забезпечило наочність, розширило можливості для самостійної пізнавальної діяльності учнів і активізувало їх мислення; дозволило досягнути інтегрального результату педагогічної діяльності керівника гуртків, вчителя біології.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ДОСЛІДНИХ РОБІТ ІЗ РОСЛИННИЦТВА НА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ

*Пінчук М. О.,
методист НЕНЦ загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів*

Питання підвищення ефективності навчальної діяльності школярів в сучасних умовах набувають все більшого значення, тому дуже важливими є ті форми організації, які забезпечують високу пізнавальну активність учнів і дають можливість підвищити рівень знань і вмінь.

Слід зазначити, що під час безпосередньої роботи з живими об'єктами в учнів найкраще розвиваються й засвоюються біологічні знання. Тому наявність у школах та позашкільних закладах України навчально-дослідних земельних ділянок має велике значення у навчально-виховному процесі, оскільки практична та дослідницька робота активізує пізнавальну й творчу діяльність учнів, дає можливість зрозуміти суть життєвих процесів, сприяє формуванню біологічних понять, розвиває навички науково-дослідної роботи, а також виховує повагу до сільськогосподарської праці. Тому, сільськогосподарське дослідництво є одним з ефективних форм поєднання навчання з продуктивною працею, яке сприяє поглибленню знань учнів та навичок у вирощування сільськогосподарських культур, що має велике практичне значення.

В багатьох школах та позашкільних навчальних закладах України робота на навчально-дослідних земельних ділянках спрямована на проведення дослідницької роботи, яка передбачає вивчення методик закладення дослідів, ведення фенологічних спостережень за фазами росту і розвитку піддослідних рослин, вивчення впливу різних агротехнічних заходів, а також екологічних факторів на підвищення урожайності провідних сільськогосподарських культур.

На сьогодні МОН разом з НЕНЦ проводить ряд конкурсів із метою залучення учнів до науково-дослідної роботи. Одним із головних є конкурс «Мій рідний край – моя Земля». У всіх обласних еколого-натуралістичних центрах (станціях юних натуралістів) учні, юннати щорічно звітують перед науковцями про результати своїх досліджень, захищають науково-дослідні роботи по напрямку «Експериментальна робота з біології, продуктивна праця і дослідницька робота в галузі сільського та лісового господарства».

Аналізуючи роботу з учнями на навчально-дослідних ділянках слід зазначити, що якість виконання дослідної роботи залежить від належного педагогічного керівництва, вірно обраної методики виконання та об'єктивності оцінки одержаних даних. Як показує практика, під час захисту дослідних робіт із біології та сільського господарства часто виявляється, що досліді виконувалися на низькому методичному та науковому рівні. Основною причиною неякісної підготовки дослідних робіт, особливо у галузі сільського господарства є слабка методична підготовка вчителя та брак спеціальної літератури. Тому метою написання поданих рекомендацій було допомогти вчителям, керівникам гуртків, а також юннатам, учням в організації роботи на навчально-дослідній ділянці та правильному виконанні дослідних робіт із біології та сільського господарства

Отже, дослідна робота, яка подається на конкурс повинна бути самостійною творчою роботою учня, підготовленою за результатами власних досліджень. Учень може виконувати її в умовах школи, позашкільного закладу, загально-освітнього навчального закладу, науково-дослідних та виробничих господарств.

Дослідна робота повинна складатись з обґрунтування теми, літературного огляду, методики досліджень, результатів досліджень, графіків, рисунків, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи повинен становити не більше 30 сторінок тексту.

У своїй дослідній роботі учень повинен показати:

- відповідність експерименту реальним умовам с/г виробництва;
- логічність побудови та викладання матеріалу;
- лаконічність формулювань;
- переконливість, аргументованість викладеного матеріалу та доказовість висновків;
- обґрунтованість рекомендацій виробництву.

На початку виконання роботи учень разом із науковим керівником складають план її проведення, який включає бібліографічний пошук, польові, лабораторні та інші дослідження.

Бібліографічний пошук починають із бібліотечних каталогів, в яких опис книг розміщується у відповідності зі змістом за галузями знань та авторами. В алфавітному каталозі можна знайти потрібну працю, підручник, якщо відомий автор.

План польових досліджень повинен включати місце виконання, схему та методику закладання досліду. При проведенні польових досліджень потрібно ретельно підбирати ділянки з вирівняним рельєфом, родючістю та механічним складом ґрунту, з однаковим попередником .

Розмір облікової ділянки під овочевими культурами повинен становити 2–3 м² для зелених культур, 5–10 м² для тих, які потребують невеликої площі живлення (морква столова, цибуля, буряк столовий тощо) і 15–20 м² – із великою площею живлення (гарбуз, кабачок, кавун); для насінників – 10–15 м²; у **закритому ґрунті** для розсади і вигоночних культур – 1–2 м², а із широкими міжряддями 5–7 м². Повторність – 3–4-разова. З початку та в кінці досліду висівають 2–3 рядки захисних смуг тієї ж культури, що у досліді. При вивченні способів обробітку ґрунту та удобрення залишають захисну смугу вздовж ділянки з 1–2 рядків. Тому посівна площа ділянки завжди повинна бути більшою, ніж облікова. Розмір ділянки повинен бути у співвідношенні довжини до ширини 2–5:1.

Виконуючи досліді із садівництва, варто дотримуватись таких вимог: у колекційному маточнику клонових підщеп беруть для обліку – 3–4 куші без повторностей; у конкурсному сортовипробуванні – 5–6 кушів, повторність 3–4-разова; досліді з вивчення плодкових насаджень – 3–4 дерева, повторність 3–4-разова.

Суниця: при вивченні фізіологічних питань – 1 м. рядка, повторність 3–4-разова; агротехнічних – два суміжних рядки довжиною 1 м; повторність 3–4-разова.

Малина: при вивченні фізіологічних питань – 1 м. рядка, повторність 3–4-разова; агротехнічних – два суміжних рядки (смуги) довжиною 2 м, повторність 3–4-разова.

Смородина, порічка, агрус: при вивченні фізіологічних питань – 1–2 куші, повторність 3–4-разова; агротехнічних – 3–4 куші, повторність 3–4-разова.

При вивченні питань зберігання плодоовочевої продукції відбирається середня проба товарних коренеплодів масою 30–50 кг, цибулі, часнику – 15–20 кг, бульб картоплі – 100 кг, плодів огірка, помідора, перцю – 20–25 кг, головок капусти, плодів гарбуза – 100–120 кг зелених культур – 3–4 кг. Повторність 4–5-разова. Протягом періоду зберігання помісячно визначають втрати маси та ступінь пошкодження хворобами. Технохімічні аналізи проводять до та після зберігання плодово-ягідної та овочевої продукції.

Схему розміщення польового досліду на території наносять на план. Повторності одного варіанта розміщують рендомізовано. Під час проведення досліду всі фактори вирощування рослин (освітлення, зволоження, удобрення та ін.) мають бути однаковими, за винятком тих, які вивчаються, а всі агротехнічні заходи проводяться одночасно у всіх варіантах. На дослідних ділянках підтримується високий агротехнічний фон. Дослідження складаються з фенологічних, метеорологічних спостережень, обліку густоти рослин, оцінки зимостійкості, визначення вологості ґрунту, забезпечення його макро- і мікроелементами, ураження рослин шкідниками та хворобами, показників урожайності і якості продукції та ін. Кожну операцію проводять одночасно на всіх ділянках. Урожай збирають (зпочатку із захисних, потім - облікових ділянок. Зібраний урожай з ділянки (за повторностями) очищають від листків, ґрунту, визначають середню масу продуктивного органу та по можливості біохімічний склад продукції. Якщо дослідження проводять із насінням, то врожай визначають з урахуванням вимог стандарту до вологості та визначають його якість.

У дослідах із розширеним сортовипробуванням може бути 20 варіантів або й більше. Якщо варіантів більше 20, серед повторення вводять дві або більше ділянок із сортом стандартом. Крім того, при великому наборі варіантів сорти можуть розрізнятися за скоростиглістю. Тому їх треба згрупувати за цим показником і для кожної групи доцільно вводити свій стандарт. Наприклад, для групи скоростиглих сортів за стандарт беруть і скоростиглий районований сорт, а для групи пізньостиглих сортів – відповідно і пізньостиглий районований сорт. Так роблять і при дослідженні сортів високо- і низькорослих рослин, схильних і стійких до вилягання. При цьому кожну групу сортів чи гібридів порівнюють із своїм стандартом.

У дослідах, де об'єктом досліджень є рослина незалежно від культури, обов'язково планують такі заходи:

1. Облік густоти сходів і густоти рослин перед збиранням урожаю з урахуванням густоти продуктивного стеблостою.
2. Проведення фенологічних спостережень, суть яких полягає у реєстрації фаз розвитку рослин. Фази розрізняють за зовнішніми ознаками. Під час фенологічних спостережень відмічають початок фази (коли до неї вступило 10–15% рослин) і повну фазу (70–75% рослин).
3. Визначення морозо- і зимостійкості посівів (для озимих культур).
4. Визначення посухостійкості посівів за допомогою фіксації в'янення листя.
5. Облік динаміки росту рослин з урахуванням кількості листя та їх площі, висоти та маси надземних органів.
6. Аналіз вирівняності посівів за висотою травостою.

7. Визначення стійкості рослин до ураження хворобами та пошкодження шкідниками.

8. Визначення стійкості посівів проти вилягання (для високорослих культур), розтріскування бобів і стручків, осипання зерна, проростання зерна на корені (для зернових культур).

9. Аналіз одночасності достигання врожаю.

10. Аналіз структури і якості урожаю.

Дослідна робота повинна мати таку структуру:

— титульний аркуш;

— зміст;

— вступ.

Розділ 1. Огляд літератури

Розділ 2 Спеціальна частина

2.1 Місце виконання.

2.2 Схема досліджень.

2.3 Методика досліджень.

2.4 Умови досліджень.

Розділ 3. Результати досліджень та їх аналіз.

Висновки та рекомендації виробництву.

Інформаційний матеріал:

а) список використаної літератури вітчизняних та іноземних авторів, кожної групи за алфавітним порядком;

б) додатки – допоміжні статистичні дані, результати математичної обробки, ілюстративні матеріали, тощо.

У вступі дослідник викладає основні мотиви обрання теми дослідження, обґрунтовує її актуальність, наукове та практичне значення. Обсяг вступу повинен становити 1–2 сторінки.

В огляді літератур послідовно викладається результати різних авторів та зіставляє суперечливі дані, які стосуються теми досліджень, посилаючись на літературні джерела. На основі критичного аналізу автор роботи відзначає досягнення у проблемі, що вивчається, наголошує на питаннях недостатнього її вивчення та формулює завдання власного дослідження. В цьому розділі учень розкриває свої знання відносно об'єкта досліджень, описуючи детально його морфологічні, біологічні, господарські властивості та вимоги до умов вирощування.

У розділі «Результати досліджень» наводиться табличний та графічний матеріал, що супроводжується його аналізом, в якому порівнюються дані результатів досліджень. Найкраще, коли в таблиці не скупчується декілька закономірностей, які потім складно пояснювати. Результати польових досліджень декількох років одного й того ж досліду наводяться та аналізуються за кожний рік окремо.

При обговоренні результатів досліджень потрібно, крім констатації окремих показників, намагатися пояснити їх, використовуючи дані ґрунтових, агрохімічних та біохімічних аналізів. Тільки після таких пояснень висновки будуть зрозумілими та логічними.

У висновках коротко оцінюють стан вивчення питання, підводять підсумки досліджень, висловлюють пропозиції щодо подальшої розробки теми чи впровадження результатів дослідження у виробництво. Висновки повинні впливати з результатів досліджень і бути конкретними, лаконічними та чіткими.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В МАН І МАЙБУТНЄ ДЕРЖАВИ

*Дерев'яно Н. П.,
кандидат педагогічних наук,
директор Івано-Франківського обласного відділення МАН України*

«Не думай, що вітчизна може дати тобі,
думай, що можеш ти дати вітчизні».

Дж. Кеннеді

На початку XXI століття спостерігаються масштабні зміни у підготовці дитини до життя і діяльності. Дедалі очевидніше, що суттю і основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. Тому у зв'язку з цим сьогодні суттєво актуалізується завдання у сфері позашкільної освіти: максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, до результативного прояву її таланту, де визначальний вектор у формуванні науковості юних належить Малій академії наук.

Мета роботи Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України – через призму формування науковості надавати слухачам гуртків МАН максимальну можливість для розвитку особистісних і професійних якостей, творчої індивідуальності. Особистість людини формується в процесі діяльності, саме тому учнів-старшокласників необхідно залучати до дослідницької роботи, яка привчає їх до самостійності, виробляє вміння застосовувати отримані знання при розв'язанні конкретних завдань, вільно орієнтуватися в літературі за обраним фахом, а також виховує вимогливість до себе, зібраність та цілеспрямованість.

Саме прийняття закону України «Про позашкільну освіту» [1] суттєво змінило місце і роль МАН в структурі загальної освіти України. Тому, науково-дослідницька робота з шкільної парти формує специфічні навички і звички, відповідний склад мислення та спілкування, дозволяє поглибити професійне спрямування освіти, виховати спеціалістів з високим творчим потенціалом і впливає на формування соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців.

Останніми роками у вітчизняній літературі значна увага приділяється проблемам позашкільної освіти (І. Бех, В. Берека, О. Биковська, В. Вербицький, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Т. Сущенко, Л. Тихенко, Т. Цвірова та ін.). Проте питання діяльності Малої академії наук порушуються частково. Це і стало поштовхом до організації і проведення у травні 2007 року на базі Івано-Франківського обласного відділення МАН Всеукраїнської науково-практичної конференції «Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді», а у вересні 2008 року – обласної науково-практичної конференції «Реалізація особистісно зорієнтованого підходу у формуванні юних науковців». Адже тільки використання кращих надбань, обмін досвідом між педагогами, запровадження нових форм і методів індивідуальної роботи сприяє формуванню наукового світогляду як цілісної системи наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до

навколишньої дійсності і до самої себе. Тому, що «Сьогодні учнівська молодь прагне до того, щоб бути освіченою, конкурентноздатною особою у суспільстві з ринковою економікою; планувати власну життєву стратегію, професійно самовизначитись, визначити своє життєве кредо, бути соціально активною, орієнтуватися у системі найрізноманітніших і неоднозначних цінностей при проведенні науково-дослідної роботи» [2, с. 3].

Реалізовувати дані запити учні Прикарпаття (особливо з сільської місцевості) мають можливість займаючись в 26 різнопрофільних гуртках, та у 18 наукових товариствах, створених на базі закладів нового типу. Тут крім формування азів науково-пошукової роботи, вдосконалення знань з фахових дисциплін переслідується і виховна мета. Адже відбір до складу МАН здійснюється не тільки за результатами знань, але і за високими моральними якостями. Заслужують на увагу проведені в рамках виїзних засідань президії та науково-методичної ради: семінар з нагоди святкування 15-ої річниці Дня народження Івана Франка на базі Калуської гімназії (26. 10. 2006 р.); заняття-екскурсія з нагоди Дня українського козацтва на базі Івано-Франківського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості (10. 10. 2006 р.); засідання шкільного наукового товариства «Мала академія наук – джерело талантів» на базі Рогатинської СЗОШ № 1 (25. 10. 2007 р.); круглий стіл на тему «Сучасні технологічні підходи до формування креативної культури учнівської молоді» на базі ЗОШ І-ІІІ ст. № 4 м. Коломиї (26. 05. 2007 р.); обласний семінар з проблем організації науково-дослідницької роботи учнів-членів МАН через призму краєзнавчих досліджень, на базі Долинської гімназії-інтернату (20. 11. 2007 р.); круглий стіл в рамках Європейського тижня місцевої демократії «Правова держава очима юних науковців» (16. 10. 2008 р.); усний журнал з нагоди дня української писемності і мови «... І мови нема без народу, і народу без мови нема» (10. 11. 2008 р.).

Учні-члени обласного відділення МАН беруть активну участь і перемагають у масових заходах, конкурсах та акціях: обласний дитячий екологічний конгрес «Живи земле!» (постійно); духовно-пізнавальна стежка в Здвижин (с. Кобаки, в рамках заходу зустріч із членом спілки журналістів України Калиною Ватаманюк) (09. 11. 2006 р.); II етап Всеукраїнського конкурсу-захисту цільових розробок на замовлення компанії «Нокія-Україна» (29. 11-02. 12. 2007 р.); конкурс винаходів та інновацій «Техніка, технології, довкілля» (10. 10. 2007 р.); звітні наукові конференції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та ІФНТУНГ (щорічно); Всеукраїнські літературні читання «Розкрилля душі» (07-10. 06. 2007 р.); міжнародна школа-семінар «Спектроскопія молекул і кристалів» (20-27. 09. 2007 р.); Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт учнів, студентів та аспірантів з питань гендерної рівності (01. 10. 2007 р.); практикум-лекторій з проблем науково-дослідницької роботи юних правознавців та їх наукових керівників (09. 10. 2007 р., 09. 10. 2008 р.); «Польща без упереджень – навчально-практичне турне для української та польської молоді» (15. 10. 2007 р. , 20. 06. 2008 р.); Всеукраїнський конкурс науково-творчих робіт до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя (31. 10. 2008 р.); Всеукраїнський заочний конкурс науково-дослідницьких робіт «Юний науковець» (12. 11. 2008 р.). Всі ці заходи сприяють формуванню якостей творчості, креативності, інтелекту, конформізму.

Творча особистість – це особистість найвищого рангу. Творча особистість відкрита до життя, суспільства, природи, вона сягає своїм розумом безмежності всесвіту, розширює час, тягнеться до Вічності [3, с. 68].

Кожен член гуртка чи наукового товариства обирає для самореалізації ту царину, яку вважає найважливішою, центральною, найнеобхіднішою на даний момент. Адже багата і насичена подіями історія західного регіону дає стимул для вивчення та осмислення минулого свого народу через призму віків, виховує прагнення до організованого державного життя, усвідомлення, що тільки у власній державі можна досягти найвищого розвитку. Результат спільної роботи учнів і наукових керівників не заставив себе чекати. 4 – перших, 6 – других, 14 – третіх місць (III місце серед всіх областей України) вдалось досягти команді області на III етапі завдяки щоденній копіткій праці, прагненню до вершин науки, наполегливому бажанню слухачів МАН в удосконаленні особистого інтелектуального потенціалу.

Цього року, вже традиційно, учні-переможці III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України впродовж навчання в школі отримують академічні стипендії, а випускники-переможці одноразову матеріальну допомогу голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації і голови Івано-Франківської обласної ради в розмірі річної стипендії студента ВНЗ. 7 переможців III етапу стали стипендіатами Президента України. Всі вони успішно пройшли тестування в регіональному центрі оцінювання якості освіти і вступили до найелітніших вищих навчальних закладів нашої держави. Хочеться вірити, що отримавши вищу освіту вони зможуть втілити свої задуми й ідеї, розпочаті в науковому гуртку, в життя.

Сьогодні територіальні відділення МАН потребують і заслуговують негайної підтримки з боку держави, її політичних та суспільних інститутів, а завтра саме результати нашої праці визначатимуть рівень самостійності, процивітання, національного самовизначення і трансформації інтелектуального потенціалу учнівської молоді у могутню продуктивну силу для розбудови України. «Навчально-виховний простір МАН України повинен бути відкритим для інноваційних перетворень, трансформації в руслі розвитку освітнього соціуму» [4, с. 5].

Ми сподіваємось, що, пройшовши через школу МАН, кожна дитина прийняла у своє серце іскру тієї любові, яка жевріє для України, в ім'я України. Тому і надалі кращі надбання українського народу, його мудрість і талант, геніальність і вільнодумство будуть життєвим кредо кожного мандрівця, вчитимуть нас жити у злагоді і гармонії з собою, бути людьми і носити горде ім'я – українець!

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про позашкільну освіту // Освіта України: Нормат.-прав. док. – К.: Міленіум, 2001.
2. Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді: Матеріали конференції з нагоди 10-ї річниці діяльності Івано-Франківського обласного відділення МАН України. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 180 с.

3. Рибалка В. Психологія розвитку творчої особистості – К.: ІЗМН, 1996. – 235 с.
4. Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі: Збірник матеріалів науково-практичної конференції / Кол. авт. – Суми, 2008. – 296 с.

ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ, ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗОК МИСТЕЦТВА ТА ПРИРОДИ У ТВОРЧИХ УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ З ФЛОРИСТИКИ, АРАНЖУВАННЯ ТА ФІТОДИЗАЙНУ

*Штурмак Л. І.,
зав. відділом квітництва НЕНЦ*

З давніх часів природа була стимулом творчого натхнення у всіх видах і формах мистецтва. Ні один жанр мистецтва не був так близько пов'язаний зі світом природи, як мистецтво флористики та фітодизайну. Вивчаючи рослинний світ, відкриваючи закони природи, людина не лише збагачується знаннями, але й виховує у собі почуття любові та бережливого відношення до природи, розкриває художні здібності передавати у композиції життя природи в її динаміці, багатогранності та красі. Такий зв'язок мистецтва та природи відіграє важливу роль в естетичному вихованні і сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Композиції з рослин і кольорів відомі з часів якнайдавніших цивілізацій світу, вони були однією з ранніх форм творчого самовираження людини. Через вісу історію людства пройшли вінки, гірлянди, японська ікебана, європейські букети і композиції, втілюючи в собі художні образи і світовідчуття поколінь різних країн.

Наукова база мистецтва кольорів створювалася протягом багатьох поколінь, кожна епоха залишала в ньому слід. Техніка складання квіткових композицій зазнала багато змін і це відобразилося у різноманітних формах та стилях.

Як синтез живопису і скульптури, флористика та фітодизайн за останні 60 років в Європі набув наукове обґрунтування. Фітодизайн – це жанр декоративно-прикладного мистецтва по моделюванню з рослин; це виключно ручна праця, що ніколи і не заяких умов не перекладається на промислову основу. Сьогодні фітодизайн – це не тільки хоббі, але й справа професіоналів.

Україна переживає сьогодні справжній флористичний бум. Інтерес до нових спеціальностей росте з кожним роком і попит на послуги майстрів аранжування великий. Професія флориста вимагає творчого підходу, дає можливість творити красу власними руками з природнього матеріалу.

Здавалося б, що простіше – зібрати декілька квіточок, декілька гілочок, але насправді укладач букету, а більш влучніше назвати творець букету робить набато більше. Своїми руками він перемішує краплю душі природи з краплею своєї душі народжуючи щось нове у цьому злитті прекрасного. Задатки таких творчих здібностей закладені у кожній дитині їх потрібно просто якомога раніше пробудити до зростання і самоудосконалення.

Складання композицій з квітів виховує тонкий художній смак, допомагає

відчувати красу природних форм і фарб, розвиває спостережливість. В спілкуванні з прекрасним легше і швидше розвивається почуття любові і справжньої поваги до навколишнього середовища, прагнення оберігати і примножувати її скарби.

Аранжування квітів — один з різновидів мистецтва. Подібно до того, як живописець створює картини, використовуючи палітру фарб, діти вчаться створювати свої твори за допомогою рослин. На відміну від творів мистецтва, аранжування з квітів об'ємні, тому вони близькі до творів скульптора, архітектора. Процес навчання побудований таким чином, що учні отримують навички і можливість відобразити своє світосприйняття, настрої, втілити в них певну ідею. Культурно-масові заходи і теоретичні заняття гуртків дозволяють учням приєднуватися до культурних традицій нашої історії, вивчати народну символіку України, закріпити повагу та любов до рідного краю. Окрім професійного інтересу, знайомство з національними традиціями допомагає краще зрозуміти духовне життя народу, його культуру, що надзвичайно важливо для розвитку і закріплення взаємної довіри, поваги і доброзичливості між людьми. Вивчення аранжування квітів відображає природний процес взаємопроникнення матеріальних та духовних цінностей світу у внутрішній стан учня.

Прекрасна можливість для цього надається дітям в творчих учнівських об'єднаннях напрямку флористики, аранжування та фітодизайну. Таких як: «Квітникарі-аранжувальники», «Фітодизайн», «Флористика», «Регіональна флористика», «Аранжування і флористика», «Школа фітодизайну», «Студія флористики», заочна «Школа флористики і фітодизайну» і т. д.

Метою роботи творчих учнівських об'єднань даного профілю є збагачення учнів знаннями, які сприятимуть їх етичному та естетичному вихованню, розвитку їх творчих здібностей, осмисленню зв'язку між людиною, природою і мистецтвом і в результаті виховання гармонійно розвиненої особистості в якій поєднуються знання з почуттям прекрасного та духовністю.

Програмами творчих учнівських об'єднань напрямку флористики, аранжування та фітодизайну вирішуються такі основні завдання як: викликати інтерес учнів до флористичної діяльності, познайомити з історією виникнення європейського стилю та японської ікебани, української флористики, народними традиціями і святами де широко використовувалися елементи флористики та аранжування, сприяти розвитку уваги, зоровій пам'яті, логічному мисленню, ініціативності, формування естетичного смаку і дбайливого ставлення до природи, дати загальні поняття з основ флористики та фітодизайну, розширити поняття про кольорове коло, поєднання кольорів, правило золотого перетину, навчити різній техніці кріплення та розміщення рослин в композиціях, сприяти усвідомленню соціальної значущості професій: флорист, аранжувальник, фітодизайнер, допомогти кожній дитині в самореалізації.

Заняття творчих учнівських об'єднань з флористики, аранжування та фітодизайну сприяють вихованню в учнів почуття прекрасного, сприйняттю навколишнього світу крізь призму краси, формуванню вміння спостерігати та вивчати природу, відтворювати красу через виготовлення композицій з живих рослин, сухоцвітів, різноманітних природних матеріалів та проекту-

вання і створення ландшафтних квіткових композицій. Навчання направле-не не лише на здобуття дітьми нових знань, а й на виховання в першу чергу обдарованої особистості, в учнів розвивається художній смак, творчість, майстерність. Розширюються знання про рослинний світ взагалі і квіти зо-крема. Виховується дбайливе ставлення до природи, як невичерпного джере-ла краси і творчого натхнення, прагнення не лише зберегти, а й примножи-ти багатства рідної природи.

При вивченні курсу програм в учнів формуються трудові навички, терпін-ня, наполегливість, любов до праці.

Для розширення кругозору, створення простору професійних проб у галу-зі професійного навчання, профорієнтації учнів програмами передбачено ек-скурсії до салонів-магазинів, квіткових магазинів, ботанічних садів, музеїв, виставок, а також зустрічі з фахівцями: флористами, аранжувальниками, ди-зайнерами.

В процесі роботи творчих учнівських об'єднань по закінченні тем, до свят-та в кінці курсу влаштовуються творчі виставки та конкурси, які дають мо-жливість учням не лише показати свої знання, навички та вміння, а й сприя-ють естетичному вихованню, оскільки учні мають змогу самостійно підбира-ти матеріал та оформляти виставку.

Під час роботи творчих учнівських об'єднань використовуються різно-манітні форми та методи занять, які дають змогу максимально розкрити творчий потенціал учнів. Основними формами занять що застосовуються є: практичні роботи, майстер-класи, лекції, екскурсії, зустрічі з фахівцями, ма-лювання ескізів, написання рефератів, конкурси, виставки, створення пла-нів, проектів, ескізів квіткових композицій та фітодизайну приміщень.

Результатом реалізації роботи творчих учнівських об'єднань флористич-ного напрямку є досягнення мети та основних завдань: виховання в учнів дбайливого ставлення до природи, естетичного та художнього смаку, гармо-нійно розвинутої особистості; розширення знань учнів про рослинний світ, квіткові рослини, види квітового аранжування та фітодизайну, про мистец-тво взагалі та художнє і декоративно – прикладне зокрема; розвитку пізна-вальних інтересів та здібностей учнів, творчих нахилів та здібностей. По за-кінченню курсу учні набувають професійних навичок та здобувають основи допрофесійної освіти.

У творчих учнівських об'єднаннях з флористики, аранжування і фітоди-зайну учнівська молодь крім отриманих знань, умінь та навичок, також отри-мує естетичне виховання та формується як гармонійно розвинена особи-стість.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА – ОСНОВА ОСВІТИ В ІНТЕРЕСАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

*Радченко Т. Д.,
зав відділом екології НЕНЦ*

На межі XX і XXI століть людство усвідомило необхідність переходу на принципово новий шлях розвитку. Підписання Україною основних документів ООН із питань навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) визначило стратегічний напрям її економічного, соціального та екологічного розвитку, який має базуватися на засадах збалансованого розвитку. Перехід до комплексного вирішення проблем соціально-економічного розвитку та охорони і збереження навколишнього середовища не можливий без високого рівня екологічної свідомості в суспільстві. Подолати це явище може лише здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення, зміна стереотипів людини, формування нової системи цінностей, екологічної культури особистості, виховання творчої, освіченої людини.

Від того, на скільки сучасна молодь перейматиметься ідеєю збалансованого розвитку, буде залежати майбутнє нашої планети. Тому у всьому світі молодь залучається до діяльності з охорони навколишнього природного середовища. Завдання педагогів полягає у тому, щоб дати молодому поколінню більше знань, сформувати у них упевненість у необхідності створення суспільства, заснованого на безпечному для довкілля, ощадному використанні ресурсів.

На Всесвітньому самміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році був зроблений наголос на потребі інтеграції аспектів збалансованого розвитку до системи освіти на всіх рівнях від дошкільної до вищої та неформальної освіти з тим, щоб сприяти розвитку освіти як фактора змін.

Генеральна Асамблея Об'єднаних Націй оголосила десятирічний період, що почався з 1 січня 2005 року, Десятиріччям освіти в інтересах збалансованого розвитку (ОЗР) та запропонувала Організації Об'єднаних Націй з питань науки, культури та освіти (ЮНЕСКО) підготувати проект плану здійснення цього десятиріччя на міжнародному рівні.

У чому полягає завдання педагогів України й в першу чергу педагогів-позашкільників, щодо інтеграції в єдиний міжнародний процес?

Позашкільні навчальні заклади, як інтегральна форма «екологізації» навчально-виховного процесу, відіграють значну роль у реалізації завдань ООН. Вони мають значно більшу ступінь свободи в об'єднанні зусиль із дитячими колективами різних ланок освіти України, а також інших країн щодо вирішення спільних екологічних проблем.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України свою діяльність спрямовує на впровадження основних положень освіти в інтересах збалансованого розвитку й в першу чергу на реалізацію Концепції екологічної освіти України. Адже формування цілісного екологічного знання і мислення є її стратегічним напрямом.

З цією метою згідно Наказу МОН № 284 від 13.05.2003 року відновлено роботу Всеукраїнської науково-методичної ради з екологічної освіти та вихо-

вання дітей та учнівської молоді. Перше засідання Ради за темою «Проблеми і перспективи екологічної освіти і виховання в умовах сьогодення» відбулося 24-26 травня 2004 р. Засідання дало поштовх для створення обласних науково-методичних рад з екологічної освіти і виховання дітей та учнівської молоді, як координаторів науково-методичної, навчально-виховної роботи освітніх закладів.

З метою організації виїзних форм навчання, оволодіння знаннями про навколишнє середовище, залучення до практичної наукової, дослідницько-експериментальної роботи з ініціативи НЕНЦ був створений Всеукраїнський науковий екологічно-природничий комплекс «Екологос» – об'єднання профільних і наметових таборів з різних областей України, основним напрямом діяльності яких є еколого-натуралістичний. Розроблена та надіслана в усі навчальні заклади тематика наукових досліджень для учнів, студентів яку можна виконувати на базі Всеукраїнського екологічно-природничого комплексу «Екологос» (Всеукраїнський табір «Ойкос» – Карпатський біосферний заповідник, екологічний табір «Ласпі» – Севаспотіль, еколого-краєзнавчий табір «Простір» – узбережжя Азовського моря, Всеукраїнський екологічний табір на базі Канівського природного заповідника, Всеукраїнський табір «Юннат» – м. Київ).

Аналізу стану екологічної освіти і виховання учнівської молоді, обговоренню проблем педагогічного процесу, щодо реалізації концепції екологічної освіти в Україні, обміну досвідом навчально-виховної та методичної роботи, а також впровадженню нетрадиційних форм була присвячена Всеукраїнська науково-практична конференція «Доступність та неперервність екологічної освіти – вимога часу», – що відбулася у 2005 році в Закарпатті.

Задля досягнення однієї з головних цілей освіти для сталого розвитку – розвитку повної обізнаності та стимулюванню громадської зацікавленості у взаємному поєднанні економічних, соціальних та екологічних аспектів, а також для реалізації одного з ключових принципів освіти збалансованого розвитку – заохочення критичного мислення і сприйняття НЕНЦ запровадив інноваційну форму екологічної освіти – Дитячий екологічний парламент (ДЕП).

ДЕП – недержавна, неприбуткова спілка дітей – представників від дитячих громадських екологічних організацій, мета якого – консолідація зусиль дитячих громадських і державних екологічних організацій на реалізацію міжнародних та національних екологічних програм, спрямованих на збереження, підтримку і відтворення природи, здійснення інформаційної підтримки та виконання координаційної ролі в роботі всіх дитячих громадських екологічних організацій.

ДЕП – своєрідна школа з формування громадської свідомості, для його членів постійно проводяться тренінги-навчання, зустрічі з депутатами Верховної Ради, урядом, активістами громадського екологічного руху. Члени ДЕП – учасники III та IV Всеукраїнської конференції екологічної громадськості. Об'єднання молоді в Дитячому екологічному парламенті має заохочувати критичне мислення і сприйняття як одні з попередніх умов здійснення конкретних заходів в інтересах стійкого розвитку.

Виконуючи наступний принцип ОЗР – застосування конкретно орієнто-

ваного, цілеспрямованого підходу, заснованого на широкій участі, НЕНЦ пропонує та залучає школярів до цілеспрямованих загальноукраїнських природоохоронних конкурсів та акцій. Серед них такі Всеукраїнські конкурси як «Мій рідний край, моя земля», «Птах року», «Біошит», «Джміль та бджілка», «Вчимося заповідувати» тощо.

Формування екологічної свідомості, екологічної культури особистості здійснюється через масові пропагандистські заходи:

Всеукраїнський конкурс колективів екологічної просвіти (агітбригади) та Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста».

Формуванню майбутньої наукової еліти в галузі екології сприяють: Всеукраїнський дитячий екологічний конгрес «Живи, Земле!», Літня школа передового досвіду у Всеукраїнському таборі «Юннат», Відділення екології МАН, Відділення екології Всеукраїнської очно-заочної біологічної школи.

У роботі з дітьми широко використовуються можливості, надані самою природою. З цією метою організовані Всеукраїнський конкурс-огляд на зразкову екологічну стежку та Всеукраїнська акція «Рослини – рятівники від радіації».

Для сталого розвитку як на світовому рівні так і на рівні окремої держави є суттєвим не лише стан навколишнього середовища але й ефективне використання енергії. Нераціональне використання ресурсів та енергії – проблема без державних кордонів.

Україна має значні природні ресурси та унікальне для Європи навколишнє середовище, але водночас є однією з найбільш екологічно забруднених країн регіону та однією з країн світу, де енергія використовується найменш ефективно. Водночас, країна володіє багатими природними ресурсами біосфери та важливими міжнародними водним ресурсами, а отже, її промислова діяльність та споживання енергії мають значний вплив на глобальні кліматичні зміни.

Ці питання викликають занепокоєння людства сьогодні. Тому, заради нашого майбутнього, школярі повинні бути обізнані з проблем енергозбереження і можливості своєї участі в її вирішенні.

Щоб привернути більше уваги до важливості енергозбереження, залучити учнівську і студентську молодь до навчально-практичної діяльності з проблем енергоефективності та раціонального використання ресурсів як найбільш ефективних шляхів зменшення викидів парникових газів, а отже і боротьби з глобальним Національний еколого-натуралістичний центр з 2006 року успішно реалізує проект «Енергозбереження». Одним з аспектів проекту є проведення Національного туру Міжнародного конкурсу молодіжних проєктів з енергоефективності «Енергія і середовище». Конкурс здійснюється в рамках міжнародної освітньої програми SPARE (шкільна освітня програма з раціонального використання ресурсів та енергії) і всесвітньої декади ООН «Освіта для збалансованого розвитку» за підтримки Норвезької спілки охорони природи і INFORSE Europe (Європейська мережа розвитку сталої енергетики).

Щороку учасниками конкурсу стають учні, вихованці загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів, а також студенти вищих навчальних закладів, вчителі загальноосвітніх, позашкільних та

професійно-технічних навчальних закладів України, що мають досягнення у практичній діяльності в сфері зміни клімату, запровадженні енергозбереження, використання поновлюваних джерел енергії для місцевих потреб, у підвищенні енергоефективності шкільних будівель, у розвитку освіти школярів і населення з питань ефективного використання та збереження енергії тощо. Щороку діти та педагоги з України отримують призові місця на міжнародних етапах конкурсу.

Отже залучення молоді до практичних дій по збереженню довкілля дозволяє надати майбутнім громадянам можливість сприяти позитивним екологічним змінам, що є також одним з ключових принципів збалансованого розвитку.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЧЕНА СОФІЇ РУСОВОЇ, ЯК НЕВІДЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*Липецький Олександр Петрович,
аспірант, науковий співробітник лабораторії діяльності позашкільних закладів
Інституту проблем виховання АПН України*

«Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти його молодь, і чим свідомішим робиться громадянство, тим з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей до забезпечення їм найкращих умов життя.»

(С. Русова. Дошкільне виховання, 1918, с 3)

Видатний український педагог Софія Русова національне відродження України тісно пов'язувала з розвитком національної системи освіти і виховання. За визначенням С. Русової, воно обов'язково включає в себе родинне виховання, суспільне дошкільне виховання, шкільну освіту та виховання, вищі навчальні заклади та систему позашкільної освіти.

Особливе місце у творчому доробку Софії Русової займає її концепція національного виховання. Вона передбачає виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях і звичаях. Тільки завдяки національному вихованню, як відзначала С. Русова, у дітей реалізуються природні задатки і формується національний характер та світогляд.

Серед багатьох теоретичних і практичних питань виховання дітей, які були науково обґрунтовані С. Русовою, вагоме місце посідають питання позашкільної освіти.

Вивчаючи погляди С. Русової, щодо позашкільної освіти та виховання, ми можемо констатувати, що вона глибоко дослідила і узагальнила вплив соціального оточення на виховання особистості.

Визнаючи незаперечне значення шкільної освіти для розвитку дитини, С. Русова відмічала, що позашкільна освіта формує у дитини ширший світогляд

ніж школа, відповідає реаліям життя і дає їй змогу краще і швидше до нього адаптуватися.

Головною метою позашкільної освіти і виховання С. Русова вважала «...дати всьому народу грамотний культурний розвиток, який дасть кожній людині певну свідомість своїх громадських і людських обов'язків». (С. Русова. Позашкільна освіта і особи її проведення. — К.: «Дзвін», — с. 6.)

Процес виховання особистості є багатоплановим і динамічним. Сім'я, школа, позашкільні заклади, різноманітні неформальні дитячі об'єднання відіграють важливу роль у позашкільному вихованні і мають велике значення для морального розвитку учнів.

На початку ХХ століття ідеї С. Русової щодо організації позашкільної освіти знайшли своє практичне втілення в організації і роботі багатьох дитячих клубів та об'єднань.

В 1894 році у Львові створюється молодіжна організація «Сокіл», головними напрямками роботи якої стає фізичне виховання та розвиток національної свідомості. При сприянні С. Русової цей досвід поширюється і на інші території Західної України. У травні 1900 року в селі Завалля під керівництвом Кирила Трильовського на козацько-лицарських традиціях виникає перша дитяча і молодіжна організація «Січ». Розвивається молодіжний січовий рух. Організація швидко набула всебічної підтримки серед української громади. У більшості українських шкіл відкриваються її осередки. До складу організації входило до 60 тисяч чоловік. І. Франко пише для них «Січовий марш». Це одна з найбільших дитячих організацій Західної Європи того часу. В 1911 році утворюється молодіжна організація українських скаутів «ПЛАСТ», в основу якої покладені принципи та національні ідеї її попередниці.

Спостереження за роботою цих організацій, вивчення зарубіжного досвіду дали підстави С. Русовій стверджувати, що діти часто групуються не для досягнення якоїсь соціальної мети, а лише для задоволення особистих інтересів, і з цією метою вони створюють театральні групи, літературні клуби та інші різноманітні гуртки. В цих дитячих об'єднаннях цінуються такі риси, як чесність, фізична спритність, мужність. С. Русова чітко виділяє позитивну мету таких товариств — це організація ігор, спортивних змагань, мандрівок, підготовка театральних вистав. Вона звертає особливу увагу педагогів на негативні прояви у дитячих об'єднаннях: егоцентризм, паління, гру в карти та інші. При організації таких клубів вона закликає педагогів дуже уважно стежити за їх роботою, надавати певний напрямок їх діяльності, здійснювати педагогічний супровід.

С. Русова відмічає, що такі неформальні дитячі об'єднання та клуби, при достатньому педагогічному впливі та супроводі, мають позитивний вплив на поведінку його членів. Діти стають більш активними, помічають тих, хто потребує їх допомоги і надають їй. Зростає взаємна довіра і взаємна гармонія учнів та вчителів.

Таким чином, С. Русова вважала, що завдяки добровільній й різноманітній практичній діяльності в дитячих і молодіжних організаціях та клубах, вихованці одержують національно-патріотичний і громадянський гарт. Тут вони вчаться програмувати власну й колективну діяльність, передбачати результати, оволодівають умінням самостійно розв'язувати життєві проблеми.

У своїх творах та виступах С. Русова відзначала, що свого часу, значну увагу організації позашкільної освіти приділяла національно-просвітницька організація «Просвіта». Її осередки організовували бібліотеки, друкували книжки і підручники українською мовою, поширювали їх серед українського населення, організовували вечори та свята. Роботі осередків «Просвіти» чинилися всілякі перешкоди, часто не дозволяючи проводити заходи українською мовою з використанням національних традицій. Тому С. Русова як палкий поборник національної моделі виховання, брала активну участь у організації та роботі осередків «Просвіти».

С. Русова як голова Української жіночої Ради, опікала дитячі організації, притулки та надавала їм допомогу.

Як результат такої наполегливої праці на ниві позашкільної освіти в 1918 році, Софія Русова видає книгу «Позашкільна освіта, засоби її проведення». Її основу складають лекції, які вона читала на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту.

Протягом всієї педагогічної діяльності С. Русова була активним учасником численних нарад з питань організації позашкільної освіти.

«Наслідки організації позашкільної освіти, – писала С. Русова, – виявляються не одразу, але ми повинні сказати: «Небуде неграмотного дорослого люду у нас на Україні». Видатна просвітителька була глибоко переконана, що форми позашкільної освіти були і залишаються важливим освітнім і виховним фактором, одним із напрямків громадської роботи учнів і дорослого населення.

Софія Русова вперше в історії педагогіки України поставила питання про створення безперервного національного виховання. Вона намагалася критично обґрунтувати спадкоємність в розвитку людства на основі підготовки підрастаючого покоління до життя і праці, спираючись на національну культуру, соціальний досвід, який накопичувало людство через систему народної освіти від початкової до вищої школи. Завершальною ланкою в цьому процесі, повинна бути позашкільна освіта дітей і дорослого населення.

Таким чином, розкриваючи шляхи реалізації змісту і завдань національної школи, С. Русова зробила значний внесок у розробку української національної безперервної системи освіти і виховання. Її теоретичні підходи та практичні рекомендації з даної проблеми не втратили актуальності. Їх впровадження значною мірою сприяє становленню національної системи освіти України на сучасному етапі.

Реалізуючи концептуальні положення педагогічних ідей Софії Русової щодо позашкільної освіти та виховання в сучасних умовах ми можемо констатувати, що позашкільна освіта України сьогодні знаходиться на важливому етапі якісного оновлення, і пошуку шляхів подальшого розвитку. Це стало можливим за умов прийняття Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів та Указів Президента України щодо захисту і підтримки роботи з обдарованими дітьми.

Закон України «Про позашкільну освіту» визначив основи державної політики щодо подальшого розвитку позашкільної освіти та позашкільних навчальних закладів. Він узагальнив багаторічний позитивний досвід роботи по-

зашкільних навчальних закладів різних типів і сприяв становленню позашкільної освіти як цілісної системи.

В Україні, працює 1,5 тисячі позашкільних навчальних закладів різних типів, у тому числі палаців, будинків творчості дітей та юнацтва, центрів технічної творчості, еколого-натуралістичних центрів, центрів естетичного та військово-патріотичного виховання, в яких займається понад 1,2 млн. дітей, учнівської та студентської молоді віком від 5 до 21 року.

Визначивши шляхи перебудови, нові ідеї функціонування позашкільних навчальних закладів, нових технологій формування творчої особистості, вдосконалення навчально-виховного процесу, позашкільна освіта зайняла вагоме місце в системі безперервної освіти і стала її невід'ємною складовою.

Реформуючи систему загальної середньої освіти, українська педагогіка визнала творчість як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей особистості.

У зв'язку з цим набуває великого значення практичне вирішення проблеми виявлення і розвитку творчих здібностей дітей та учнів засобами позашкільної освіти.

Постало питання щодо місця позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі, визначення співвідношення інших ланок з цією ланкою освіти, місця та перспектив позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг, пріоритетних ідей та змісту їх діяльності.

Сьогодні позашкільні навчальні заклади України стали партнерами загальноосвітньої школи у вирішенні багатьох питань організації позашкільного життя учнів. Це сприяло підняттю їх престижу, авторитету, особливо в профільному навчанні дітей та молоді, економічному, художньо-естетичному вихованні, формуванні культури поведінки. У безперервному освітньому просторі позашкільні навчальні заклади відіграють роль створення підґрунтя для загальнонаукової, загальнокультурної, допрофесійної підготовки учнів.

Особлива роль позашкільних навчальних закладів у пошуку, розвитку і підтримці юних талантів і обдарувань. Залучення учнівської молоді до занять у колективах художньої творчості, наукових секціях, гуртках і товариствах Малої Академії наук України, проведення всеукраїнських виставок, змагань, конкурсів, які дозволяють дати путівку у майбутнє життя талановитій молоді.

Особливість позашкільної освіти України в тому, що її пріоритетними складовими є навчання і виховання – дві підсистеми розвитку особистості, в яких дитина є центром уваги.

Учні у позашкільному навчальному закладі мають можливість засвоїти і реалізувати свої власні знання, скласти власне розуміння цінностей. Вони не просто переймають чийсь досвід, а набувають власний досвід творчої діяльності за участю педагога та інших дітей. При цьому навчання базується не тільки на окремих знаннях, вміннях і навичках дій з предметами, а виходить на широкий процес формування особистості і стає формою виховання.

Робота позашкільних навчальних закладів постійно оновлюється за рахунок реалізації основних засад розвиваючого навчання: інтелектуально-моральної та суспільно-корисної спрямованості; врахування психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей; задоволення потреб дітей та

молоді в самореалізації; поєднання колективної діяльності й особистої творчості та самовизначення; використання традиційного досвіду та інноваційних технологій; єдності освітньо-виховної та корекційно-оздоровчої роботи.

Позашкільні навчальні заклади реалізують положення Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти і наголошують, що ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвідчена, соціально активна й національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку та самовдосконалення.

Отже, перехід позашкільних навчальних закладів у новий якісний стан співпадає у часі з усвідомленням позашкільної освіти не тільки як надзвичайно актуального явища для подальшого розвитку освітнього простору України, але і як однієї із складових педагогіки розвитку.

Завершуючи огляд основних напрямків розвитку позашкільної освіти ми можемо констатувати, що вона сьогодні є одним з провідних чинників формування всебічно розвинутої гармонійної особистості та її успішної соціалізації в соціокультурному середовищі України.

Таким чином сучасна позашкільна освіта України реалізує педагогічні ідеї Софії Русової у нових історичних умовах для формування нового громадянина незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. С. Русова Вибрані твори. – К: «ОСВІТА», 1996. – 303 с.
2. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-методичний збірник / За ред. В. Г. Слюсаренка, О. В. Проскури. – К.: ІЗМН, 1998. – 196 с.
3. Коваленко Є. І., Пінчук І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / За ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин, 1998, 214 с.
4. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922–1940 рр.): Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТИ І ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Пустовіт Григорій Петрович,
доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Відділення теорії
та історії педагогіки АПН України*

Процеси модернізації національної системи освіти і виховання спричинені, насамперед, соціально-економічними змінами в державі, входженням України у європейський та світовий освітній простір, актуалізували потребу переосмислення мети і завдань навчання і виховання підростаючого покоління з позиції демократизації і гуманізації суспільного життя та визнання прав і свобод дитини.

Розглядаючи етимологію категорії «мета», слід вказати, що у філософсь-

кому аспекті вона походить від таких понять як «причина», «причинність», «потреби», «інтереси», «наслідок» і визначається за свою сутність як процес передбачення (проєктування) у свідомості особистості конкретного результату, на досягнення якого і спрямовується її власна діяльність [1, с. 506]. Схожим за своїм змістом є інше визначення сутності «...мети – як передбачуваного, раніше запланованого результату діяльності особистості з перетворення будь-якого об'єкта» [2, с. 50].

Слід актуалізувати увагу на тому, що в дослідженнях останніх десятиліть вказується на подвійний характер сутності цієї категорії, у якій простежується ідеальна й реальна основи, об'єктивна і суб'єктивна складові [3; 4]. Крім цього необхідно вказати на те, що в сучасній педагогічній науці є також два підходи до визначення сутності поняття «мети». Один з них загальнофілософський, який частково розкрито вище, другий – присвячено з'ясування специфіки педагогічної мети. Саме останнє набуває особливого значення сьогодні, оскільки відбуваються помітні зміни у визначенні й обґрунтуванні мети навчання і позакласної, позаурочної і, що характерно, позашкільної навчально-виховної роботи.

У контексті останнього, різноманітні умови життєдіяльності особистості в її об'єктивному життєвому просторі породжують життєві потреби, які за своєю сутністю є «...спонукою і водночас метою діяльності індивіда» [1, с. 506]. У контексті останнього, С. У. Гончаренко розглядає мету, як ідеальне передбачення кінцевих результатів навчання, виховання і розвитку особистості, у якій логічно взаємопов'язані: освітня ціль – озброєння учнів системою наукових знань, спеціальними і загальнонавчальними вміннями, навичками; розвивальна ціль – розвиток мислення, пам'яті, творчих здібностей, рухової і сенсорної систем; виховна ціль – формування світогляду, моралі, етичної культури [5, с. 205].

За такого підходу розгляд породжених об'єктивним світом особистісних цілей індивіда, як складових мети його поведінки і діяльності в соціумі є відображенням об'єктивності його взаємовідносин і стосунків з цим світом (соціоприродним, соціокультурним). Тоді ідеальна схема об'єктивності взаємовідносин і стосунків особистості з оточуючим її світом, набуваючи в процесі онтогенезу змін і, насамперед, у свідомості, на рівні мислення, однак ще не реалізована в дії, переважно є ідеальною і незаперечно суб'єктивною метою.

Враховуючи зазначене вище, ми можемо констатувати, що суб'єктивізація конкретних цілей навчання і виховання учнів у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів завжди має і суб'єктивний характер реалізації (залежить, насамперед, від професійного рівня педагогів і спеціалістів певного позашкільного навчального закладу, рівня інтелектуального, духовного і фізичного розвитку самих учнів, їхнього психологічного стану тощо), тому може виявлятися не лише в позитивних (до чого прагне кожний з педагогів або спеціалістів позашкільного навчального закладу, батьки і переважно самі учні) результатах навчання і виховання, але й у нереальності досягнення запрограмованих навчально-виховних результатів, ще стало характерно в останні роки для змісту різноманітних авторських навчальних програм. Основною причиною останнього, як підтверджує аналіз діяльності

педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів, є визначення педагогом з самого початку нереальних цілей навчання і виховання, що в кінцевому результаті призводить до байдужого ставлення учнів до процесу набуття знань, інтелектуальних умінь чи формуванню певних практичних навичок.

Тому визначення мети, конкретних цілей навчання і виховання та організації самого його процесу мають бути такими, щоб кожний з учнів зміг досягти достатнього рівня сформованих знань, умінь та навичок, які є основою майбутнього їх удосконалення протягом навчання у позашкільному навчальному закладі, що дозволить їм знайти ефективні шляхи входження соціокультурне середовище, стати повноцінним учасником розбудови своєї країни. У контексті останнього В. О. Сухомлинський писав, що не можна допускати, щоб хоча б один учень пішов з уроку, на засвоєнні того, що вивчалося. Якщо він цього не зміг зрозуміти і засвоїти за допомогою пояснення вчителя у класі, то ніколи з цим не впорається самостійно вдома [6, с.459]

На підставі зазначеного вище необхідним є визначення й обґрунтування сутності мети освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. Однак передумовою цього, насамперед, є усвідомлення тих цілей які висуває сучасне суспільство перед підростаючим поколінням, визначення педагогічних протиріч у процесі навчання і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, що в результаті підведе нас до розуміння сутності головної мети.

Отже, враховуючи постійні зміни в соціально-економічному розвитку держави, трансформацію суспільних відносин, їх вплив на процеси засвоєння молодим поколінням нагромадженого соціального досвіду, рівень і динамічність розвитку особистості, напрями її діяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі зі створення матеріальних і культурних цінностей, є всі підстави для висновку, що *провідним протиріччям* процесу освіти і виховання сьогодні є протиріччя між всезростаючими і динамічними потребами суспільства та темпами, якістю і спрямованістю засвоєння підростаючим поколінням соціального досвіду, а отже і рівнем готовності молоді до «...виконання відповідних соціальних ролей і у майбутньому дорослому житті» [7, с. 57].

Водночас, на підставі аналізу сучасного стану освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, нами, крім провідного протиріччя, визначено також низку часткових протиріч, а саме:

- сучасний стан освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах вступає у протиріччя з вимогами часу і можливостями активних організаційно-педагогічних форм, ефективних особистісно орієнтованих методик його практичної реалізації у навчально-виховному процесі цих навчальних закладів;

- зростаючі запити суспільства на здобуття учнями якісної освіти і виховання вступають у протиріччя із застарілими підходами до відбору і компонування змісту навчальних програм позашкільних навчальних закладів, недосконалою структурою навчально-виховної діяльності не лише гуртка, але й позашкільного навчального закладу в цілому;

- виявлено педагогічне протиріччя між певним рівнем сформованих інте-

лектуальних умінь і навичок учнів яких вони набули та обмеженими можливостями їх практичного застосування у сучасному навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів;

– сформовані інтелектуальні уміння і навички не усвідомлюються особистістю як життєво необхідні, а отже не набувають якостей переконань, тому і вступають у протиріччя з необхідністю дотримання правил і норм поведінки і діяльності в навколишньому середовищі;

– визнання суспільством, педагогічною громадськістю значущості та актуальності освіти і виховання учнів у вільний від навчання час не забезпечується відповідною підготовкою педагогічних кадрів для позашкільної освіти, а також науковою і навчально-методичною літературою адаптованою до цих потреб.

Загалом наявність цих протиріч за своєю сутністю дає змогу визначити основні напрями й етапи модернізації системи позашкільної освіти і виховання підростаючого покоління на найближчу перспективу. Однак їх реалізація у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів можлива за умови визначення концептуальних засад функціонування цієї системи, удосконалення у відповідності до вимог часу мети та конкретних цілей навчання і виховання.

Отже першим етапом модернізації цієї унікальної системи освіти і виховання є визначення її головної мети, яка за нашим трактуванням полягає у становленні громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатну виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві; життєво компетентної, конкурентноспроможної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, професіонал, носій культури [8].

Така мета практично є спільною для всіх ланок освіти і виховання особистості, в той же час досягнення цієї мети в умовах позашкільного навчальних закладів розглядається нами, насамперед, критерієм ефективності їх навчально-виховної діяльності. За нашим висновком досягнення такої мети можливе лише за умови досягнення конкретних (комплексу) цілей освіти і виховання у їх логічній єдності і взаємозв'язку. Такі конкретні цілі В. І. Загв'язинський розглядає як «педагогічні», оскільки вони, на його думку, у своїй сутності мають наперед заплановані результати навчання, виховання і розвитку, тим самим постійно присутні у навчально-виховному процесі як орієнтир, так і стимул діяльності [9, с. 149].

У сукупності такі окремо взяті цілі навчання, виховання і розвитку складають головну мету навчально-виховного процесу в залежності від певного етапу її досягнення. Загалом мета досить динамічна категорія, на визначення сутності якої мають вплив численні організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні, соціальні, культурологічні чинники. Однак, характерною ознакою будь-якої мети освіти і виховання є наявність трьох основних компонентів, а саме: освітні цілі – сутність яких полягає, насамперед, у формуванні наукового світогляду особистості, який базується на системі здобутих знань, сформованих інтелектуальних умінь і практичних навичок з застосування

цих знань у практичній діяльності з задоволення її власних освітніх потреб; виховні цілі, які логічно пов'язані з освітніми, сутність останніх полягає у формуванні системи ціннісних орієнтирів та системи цінностей особистості стосовно соціоприродного середовища, моральних норм поведінки і діяльності в ньому, що є відзеркаленням моральних устоїв суспільства; розвиваючі цілі — досягнення яких забезпечує розвиток мислення, творчих здібностей, рухової і сенсорної систем.

Таким чином, підсумовуючи, ми можемо констатувати, що головною метою освіти і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу є освіта, виховання і розвиток дитини. Традиційно вважається, що останні дві цілі залежать від рівня і широти реалізації на практиці першої з них, оскільки чим вищий інтелектуальний рівень розвитку особистості, тим вищим має бути її духовний і фізичний розвиток. Однак, така пряма залежність у визначенні пріоритетності однієї з цілей формування громадянина не є до кінця правильною, оскільки процеси освіти і виховання та розвитку дитини особливо у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів не можуть розглядатись з позицій прямотинності, незаперечної пріоритетності однієї і применшення ролі іншої. Вони переважно логічно, і досить тісно, взаємопов'язані між собою і на певному етапі навчання та виховання особистості кожна з них набуває пріоритетності порівняно з іншими, водночас не відкидаючи їх, а поєднуючись спрямовується на досягнення головної мети.

Таке триєдине поєднання цілей у головній меті навчання і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, пов'язано, насамперед, з нормативним і організаційно-педагогічним та психолого-педагогічним конструюванням навчально-виховного процесу, тобто відповідності функціональній моделі цих процесів (характерної лише для певного позашкільного навчального закладу), яка більше або менше наближається до ідеальної, отже має повністю відповідати вимогам суспільства щодо освіти і виховання підростаючого покоління [9, с. 150], і такої, яка конче необхідна суспільству на певному етапі його розвитку.

Відтак, досягнення головної мети, складовими якої є узагальнені освітні, виховні і розвивальні цілі навчання та виховання особистості (зокрема кожна з них на різних етапах навчально-виховного процесу складається з більш деталізованих конкретних цілей: освітніх, виховних, розвивальних) можливо досягти за умови їх логічної єдності і тісного взаємозв'язку з попередніми і запроєктованими наступними. Тобто, на кожному з етапів (рівнів) освіти і виховання дітей та учнівської молоді у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів (у навчально-пізнавальній, пошуковій, конструкторській діяльності, під час виконання різноманітних дослідів, спостережень, організації моніторингу соціоприродних явищ, лабораторно-практичних робіт, суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи тощо), логічний взаємозв'язок головної мети (її складових - узагальнених цілей) та конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини схематично показано на (Рис. 1.).

Проте така інтерпретація взаємозв'язку головної мети, узагальнених і конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини не вичерпує всієї ба-

гатомірності цієї проблеми. Тим паче, що цілком правомірним, як підтверджує педагогічний досвід, на одному занятті гуртка, проведенні суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи можуть задаватись дві і навіть більше освітніх, виховних чи розвивальних цілей.

Інша справа, що всі вони мають бути логічно пов'язані між собою як по горизонталі (врахування мети і конкретних цілей, відповідно яким здійснюється побудова та розкриття навчально-виховного змісту, формування системи знань, практичних умінь чи навичок), так і по вертикалі (врахування вікових та індивідуальних можливостей учнів, умов позашкільного навчального закладу), а головне не вступати в протиріччя одна з одною.

За цих умов слід пам'ятати, що необхідність визначення й обґрунтування сутності однієї чи кількох конкретних цілей визначається, насамперед, рівнем інтелектуального, духовного і фізичного розвитку кожного з учнів, як членів учнівського колективу позашкільного навчального закладу, їхніми освітніми запитами та інтересами. Наступним є врахування обсягу і часу запланованого на реалізацію навчально-виховного змісту, можливостей навчального закладу тощо.

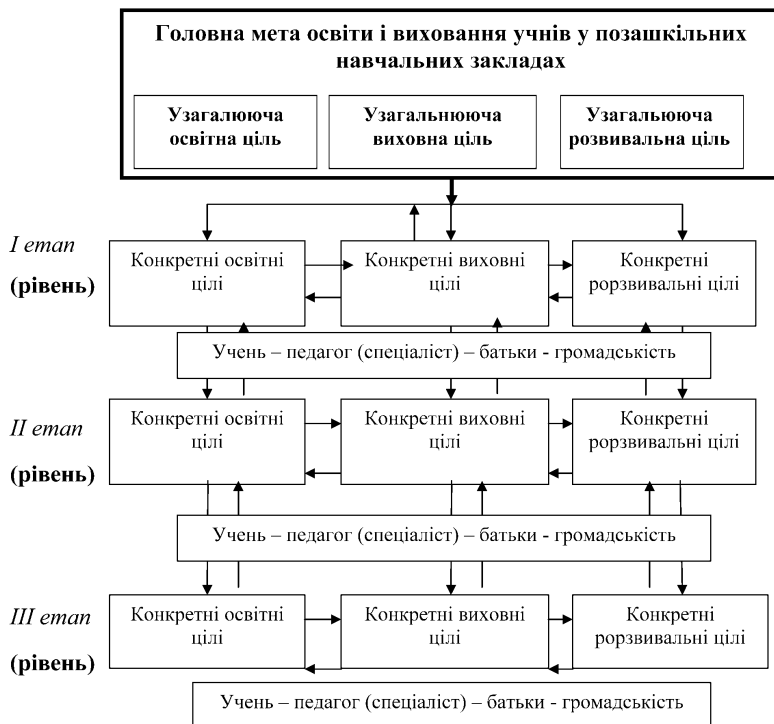

Рис. 1. Взаємоз'язок головної мети (узагальнених цілей) та конкретних цілей освіти, виховання і розвитку дитини у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу

Важливим положенням є те, що кількість конкретних цілей на кожному з етапів навчання, під час вивчення певної теми чи розділу навчальної програми, виконання практичних робіт у довіклілі (спрямованих на досягнення головної мети) може змінюватись. Тобто цей процес є досить динамічним. Складність його полягає в тому, що наприклад, побудова дитиною алгоритму власної поведінки і діяльності у соціоприродному середовищі викликана, насамперед, її колом потреб, інтересів і бажань, однак базується на певній системі здобутих знань, набутих інтелектуальних умінь і навичок, ціннісних орієнтирів. Наявність цих знань, інтелектуальних умінь і ціннісних орієнтирів створює передумови для вирішення проблем, які заважають дитині реалізувати свої потреби, що в свою чергу, детермінує необхідність їй застосовувати здобуті знання, інтелектуальні уміння і навички у практичній діяльності. І коли цих знань, умінь і навичок не вистає, дитина опиняється перед ділемою – або здобувати нові знання, набувати нових умінь чи навичок і тоді задовольнити свої потреби (це саме той момент навчально-виховного процесу, коли конкретні освітні, виховні і розвивальні цілі мають бути чітко визначені, тим самим забезпечувати поступальний рух дитини до вищих щаблів розвитку свого інтелекту, духовної сфери, фізичного можливостей).

Інакше дитина, яка не бачить перед собою шляху задоволення своїх потреб, втрачає інтерес до них. За цих умов у неї втрачається інтерес не лише до процесу навчання, виховання і власного розвитку, але навіть і до педагога (інколи в цілому до позашкільного навчального закладу і його можливостей у задоволенні її особистісних потреб і інтересів), педагогічний колектив якого не зміг вибудувати реально досяжні конкретні цілі для саме для цієї дитини. Тим самим, не спрямував її навчально-виховну діяльність на занятті, таким чином, щоб вона відчула комфортні умови для навчання, виховання і розвитку, які в кінцевому результаті дадуть їй реальну можливість задовольнити свої потреби і інтереси. Відтак, реалізація конкретних цілей етапу (рівня) – 2, стає можливою за умови досягнення цілей етапу (рівня) – 1, тоді як реально цілі етапу (рівня) – 1, передбачаючи цілі етапу (рівня) – 2, мають створювати основу для реалізації останньої. У свою чергу цілі етапу (рівня) – 3 можуть бути реалізовані у навчально-виховному процесі лише за умови досягнення цілей етапу (рівня) – 1 і 2, водночас останні мають логічно вплітатись у канву цілей етапу (рівня) – 3 і тд. Створюючи тим самим, умови для досягнення головної мети освіти і виховання особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів.

Отже взаємозв'язок головної мети (її складових – узагальнених освітніх, виховних і розвивальних цілей) і конкретних цілей у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів закладає основи системності у набутті знань, інтелектуальних умінь і навичок, формуванні ціннісної сфери особистості та її фізичному зростанні. Тоді як проста сукупність, навіть реалізованих конкретних цілей, без їх логічної єдності і наступності не в змозі забезпечити досягнення узагальнених цілей, тим паче головної мети освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. З огляду на зазначене вище, взаємозв'язок узагальнених і конкретних цілей з одного боку характеризує цілісність навчально-виховного процесу, з іншого забезпечує його найвищу ефективність (див. схему 1).

Таким чином, визначення сутності конкретних цілей навчання, виховання і розвитку дитини передбачає дотримання таких *загальнодидактичних положень*:

- основою у визначенні головної мети (на кожному з етапів та рівнів здійснення позашкільної освіти і виховання) є, насамперед, соціальне замовлення суспільства, яке екстраполюється в особистісні замовлення батьків на здобуття їхніми дітьми позашкільної освіти в залежності від їхніх інтересів, освітніх потреб і бажань;

- у визначенні конкретних цілей (освітніх, виховних, розвивальних) мають обов'язково враховуватись індивідуальні можливості учнів, обсяги і час у процесі якого вони можуть досягти головної мети;

- конкретні цілі, наприклад освітні, мають співвідноситися з відповідними виховними і розвивальними, що в сукупності забезпечує логічну єдність навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу з формування всебічно розвиненої особистості;

- однакові конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть ставитись до окремої чи кількох частин навчального змісту, чи навіть до окремих тем навчального матеріалу, що вивчається;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) мають обов'язково бути логічно пов'язані з попередніми і водночас складати основу майбутніх;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть ставитись перед учнями лише після досягнення ними попередніх;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) можуть вважатися досягнутими лише за умови, коли є реальні результати навчально-виховної роботи з дітьми, що підтверджують їх досягнення;

- конкретні цілі (освітні, виховні, розвивальні) не можуть вважатися досягнутими, якщо хоча б за однією з них здобуті результати навчально-виховної роботи з дітьми не набули позитивної динаміки [24].

Оскільки мова йде про навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів, враховуючи специфіку його побудови – доступність, добровільність і багатокладність, варіативність і різнорівневість, необмежені можливості у часі і географічних межах здійснення, практичну спрямованість навчально-виховного змісту, тому загалом освіта і виховання має забезпечити сприятливі умови глибокого пізнання дитиною навколишнього світу у всій багатогранності його складних взаємоз'язків і взаємозалежностей, створити сприятливі умови для задоволення її власних інтересів, освітніх запитів і потреб у самопізнанні, самореалізації та становленні, у формуванні особистісних якостей й високого рівня її вихованості.

З зазначеного вище необхідним є обґрунтування одного з можливих варіантів алгоритму конкретизації, а в подальшому систематизації завдань щодо визначення сутності мети заняття (декількох занять) у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу:

1. Конкретизація: що саме необхідно зробити педагогу (спеціалісту) на одному (чи декількох заняттях, за умови інтеграції, диференціації та індивідуалізації навчального змісту, конкретної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи різновікових груп учнів у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів).

а) яку конкретну мету (навчання, виховання і розвитку) необхідно досягти на цьому занятті (декількох заняттях)?

б) які теоретичні та методичні засади будуть покладені в основу процесу досягнення цієї мети?

в) які дії має здійснити педагог і відповідно учень, щоб досягти поставленої мети?

г) яка дія за напрямом, послідовністю, часом та інтенсивністю роботи педагога і учня має здійснюватись для досягнення поставленої мети (конкретних цілей) ?

д) яким чином (коли у часі чи за яким результатом) фіксується проходження педагогом та учнями визначених етапів досягнення мети (конкретних цілей)?

є) яким чином, як і коли фіксується досягнення поставленої мети педагогом?

ж) яким чином і коли фіксується досягнення поставленої мети учнем?

з) яким чином враховуються педагогом досягнуті учнем раніше конкретні цілі, вироблені на основі їх аналізу рекомендації та здійснені корективи навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу.

II. Систематизація: який алгоритм дій педагога (спеціаліста) з досягнення мети заняття (декількох занять) у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу.

а) яку кількість цілей необхідно визначити для досягнення поставленої мети заняття (декількох занять)?

б) які конкретні цілі є досяжними враховуючи навчальний зміст, рівень інтелектуального розвитку учнів та умови навчального закладу?

в) які цілі визначені педагогом співпадають у часі, обсягах, спрямованості з цілями визначеними самими учнями?

г) які цілі в ієрархії цілей визначених самими учнями є пріоритетними саме для них?

д) які цілі в ієрархії цілей визначених педагогом є пріоритетними у досягненні мети навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу?

є) які з цілей (навчання, виховання, розвитку) мають бути вибудовані і досягнуті (за умови досягнення раніше визначених цілей) на майбутніх заняттях? [13; 16; 22]

У зв'язку з зазначеним вище, конструювання навчально-виховного матеріалу передбачає його реалізацію на практиці завдяки застосуванню сукупності різноманітних видів діяльності учнів (навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької, конструкторської, емоційно-ціннісної, суспільно корисної, масової чи природоохоронної тощо), тим самим підпорядковується відповідним групам узагальнених цілей навчання і виховання. З нашої точки зору взаємозв'язок всіх конкретних цілей (освітніх, виховних та розвивальних) між собою і кожної з них у певній логічній ієрархічності забезпечуватиме умови для побудови цілісної педагогічної системи (узагальненої функціональної моделі освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, яку ми розглядаємо як педагогічну систему), оскільки за таких умов закладається системність у набутті учнями знань, формуванні інтелектуальних умінь

і навичок, розвитку духовної сфери і високих фізичних якостей (її модель буде охарактеризовано у наступній статті).

У формулюванні складових функціональної моделі освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ми виходили з того, що узагальнені освітні, виховні і розвивальні цілі є «... системою з безліччю пов'язаних між собою елементів, які складають певний цілісний утвір» [1, с. 415]. Тим самим, ми висунули припущення про те, що досягнення такої єдності можливе лише за умови, коли знання про довкілля (природне і соціальне) стануть основою відповідних переконань, ціннісних орієнтацій та доцільної, з точки зору моральних устоїв суспільства, поведінки і діяльності особистості. Відтак, у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу досягнення такої мети забезпечується єдністю:

- освіти і виховання в діяльності педагога (спеціаліста) позашкільного навчального закладу;
- освіти і виховання у навчально-пізнавальній, пошуковій, дослідницькій і конструкторській діяльності та конкретній суспільно корисній, масовій чи природоохоронній роботі учнів тощо;
- навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи і позашкільного навчального закладу, що здійснюється через інтеграцію і диференціацію змісту навчальних предметів (факультативів) загальноосвітньої школи та розробкою відповідних навчальних програм, посібників і інструктивно-методичних матеріалів для позашкільних навчальних закладів;
- освіти і виховання, що здійснюється позашкільним навчальним закладом, загальноосвітньою школою, батьками, громадськими організаціями, засобами масової інформації.

Щоб виявити специфіку кожного з цих положень в умовах діяльності позашкільного навчального закладу, необхідно докладніше зупинитися на понятті єдності. Єдність, як категорія філософії, має ряд істотних ознак, вона є виразником узагальнених взаємозв'язків явищ, для неї характерні властивості автономності компонентів, які створюють цю єдність, вона має також протиріччя і властивості цілісності, що і складають єдність у ході її розвитку [10].

Специфіка філософської категорії «єдності» у сучасній педагогічній науці та практиці стосовно поняття «єдності освіти і виховання» трактується неоднозначно:

- це освіта, у ході якої успішно формуються система наукових знань, певні якості особистості школяра з їх здобуття й застосування на практиці;
- така освіта, котра взаємопов'язана з процесом виховання;
- така єдність, за якої освіта і виховання не є двома сторонами педагогічного процесу, які функціонують автономно одне від одного, а тісно пов'язані між собою, навчання здійснюється завдяки функціонуванню певних якостей особистості, а виховання завжди забезпечує певний освітній ефект. Забезпечити функціонування такої єдності – означає забезпечити найбільш високий освітній і виховний результат [6].

У цьому контексті загальне уявлення про освіту і виховання як спеціально організовану діяльність з залучення дитини до нагромадженого суспільством досвіду складається з двох основних компонентів, або підсистем: влас-

не підготовки дитини до життя (у процесі навчання) і, що важливо, включення її у це життя (у процесі виховної роботи). З цього приводу А. М. Остроградський зазначав, що виховання за своєю сутністю не є відзеркаленням освіти, а освіта за такого підходу не є повторенням процесів виховання, «... але це не означає, що кожне з них здійснюється само по собі. Навпаки вони йдуть поряд, взаємодіючи і допомагаючи одне одному» [11, с. 228–229].

Відносна ж самостійність процесів навчання і виховання вимагає логічної єдності цих процесів, і водночас, не передбачає їх тотожності. Наголошуючи на такій єдності, Б. Н. Наумов зазначав, що аналізуючи і усвідомлюючи незаперечну важливість освіти і виховання особистості, це не значить випускати з поля зору розбіжності їх сутнісних характеристик, якісну своєрідність кожного з них [12, с. 25]. Оскільки головним завданням навчання є озброєння учнів системою знань, умінь, навичок і на їх основі формування наукового світогляду особистості, то виховання, насамперед, має спрямовуватись на формування моральних ідеалів та оволодіння нормами поведінки [13, с. 126].

Отже логічно слід визнати, що процеси освіти і виховання є своєрідним переплетінням важливих функцій соціуму у формуванні майбутніх його членів. Насамперед, вихідними позиціями у розумінні цих процесів є те, що особистість школяра розглядається нами як неділиме ціле, на підставі чого не можна виокремити сферу виняткового впливу на інтелект, окремо на мотивацію, систему цінностей чи емоційне життя, волю, характер і практичну її діяльність, а слід розглядати ці категорії у взаємозалежності і тісній взаємодії. У контексті останнього В. Оконь зазначав, що «... що сучасна школа існує не для вивчення окремих предметів, чи формування окремих якостей особистості, а для виховання і формування повноцінних людей» [14]. У контексті останнього, концептуально важливою є позиція І. Я. Лернера про те, що «...давно визріває думка не тільки про єдність навчання і виховання, але й про принципову загальність їх складу і головне природи здійснення» [15; 16].

За такого підходу ми можемо зробити висновок, що єдність освіти і виховання у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу забезпечується, насамперед, за умови задоволення інтересів, освітніх запитів і мотивів, які і спрямовують навчально-пізнавальну, пошукову, конструкторську і дослідницьку діяльність та конкретну суспільно корисну, масову чи природоохоронну роботу учнів. Практично вся діяльність учнів здійснюється опосередковано через сприйняття властивостей предметів, з якими вони мають справу: мислення, уяву та інші психічні процеси. Ці процеси, за висновком І. Д. Беха [17; 18], Л. І. Божович [19], Л. С. Виготського [20] та інших, у свою чергу, внутрішньо управляються, стимулюються, збуджуються певними мотивами, інтересами, бажаннями, переконаннями та ідеалами.

Тоді ми можемо зробити висновок, що глибоке осмислення та засвоєння теоретичного матеріалу, пов'язаного з ним експериментального, здобутого самими учнями у процесі практичної роботи, не може здійснюватися успішно, якщо не розвинутий інтерес і потреба в знаннях. Водночас, знову ж таки, враховуючи специфіку навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу, де постійно відбувається перенесення інтелектуальних умінь і практичних навичок з однієї діяльності на інші, вимагає завжди позитивного ставлення учня до цієї – іншої діяльності. Тобто, коли між спону-

кальним і виконавським компонентами діяльності, за висловом Ю. К. Бабанського, не буде злагодженості, відповідності, то за умови зовнішніх ознак єдності освіти і виховання, істинної єдності існувати не може [21].

Тоді справжня єдність освіти і виховання в будь-яких її проявах передбачає такі освітні, виховні і розвивальні цілі, котрі за своєю побудовою відповідають завданням формування всебічно розвинутої особистості, збудження такого стану активності особистості, який відповідає цілям єдності спонукальних і виконавських сил у діяльності і поведінці учнів. Внутрішньою силою, що стимулює розумову діяльність є ставлення до неї: стан зацікавленості, відповідальності, радості та успіху, впевненості в досягненні результатів, стан вольової напруги. Ці стани стимулюють, спрямовують і регулюють пізнавальні процеси засвоєння дитиною знань, практичного досвіду, правил і норм поведінки та діяльності накопичені минулими поколіннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический /Под. Ред. Е. Ф. Голубовского, Г. В. Корблева, В. А. Лутченко. – М.: Печатный дом, 2001. – 576 с.
2. Махмутов М. И. Современный урок. 2-е изд., испр. и доп. М., 1985. – 386 с.
3. Батурина Г. И, Баер У. Цели образования как основа связи содержания и методов обучения //Сов. Педагогика. – 1980. - №8. – С. 69 – 75.
4. Якунин В. А. Цели как фактор управления в обучении //Педагогическая психология: Учеб. Пособие. – СПб., 1998. – С. 53 – 71.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1987. – 373 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 томах. Т. 2. – [Ред.колегія: Дзевєрін О. Г. (голова), Черпінський М. В. та ін..] К.: Радянська школа. – 1976. – 654 с.
7. Краевский В. В., Лернер И. Я. Теоретические основы содержания общего среднего образования. /Под ред. В. В. Краевского, И. Я.Лернера. – М., 1989. – 352 с.
8. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні /Освіта України. – 2004. – № 94. – С.6 – 10.
9. Загвязинский В. И. Противоречие процесса обучения. – Свердловск, – 1971. – 181 с.
10. Всемирная энциклопедия философии /Глав. Науч. Ред и сост. А. А. Грицанов. – М.: АСТ.Мн.: Харвест, Современная литература, 2001.– 1312 с.
11. Остроградський А. Н. Образование и воспитание. /Избр. Пед. Соч. М., 1988. – 568 с.
12. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості. Х.: РВП «Оригінал», 1999. – 277 с.
13. Процесс обучения //Дидактика средней школы. /Под ред. М. А. Данилова, М. Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1975. – 548 с.
14. Оконь В. Введение в общую дидактику /Пер. с польск. Л. Г. Кашкуревича. – М.: Высшая школа, 1990. – 382 с.
15. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 19981. – 186 с.
16. Лернер И. Я. Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при обучении гуманитарным предметам. Докт дис. ... док. пед наук. – М., 1970. – 757 с.
17. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.ІЗМН, 1998. – 204 с.
18. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

19. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. — М: Просвещение, 1968. — 356 с.
20. Выготский Л. С. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1956. — 567 с.
21. Бабанский Ю. К. Педагогика. — М.: Просвещение, 1983. — 607 с.
22. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: Монографія. — К.: Вища школа, 2004. — 454 с.

ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

*Куйбіда В. В.,
директор Інституту фізичного виховання та природознавства,
ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

Демократичні та гуманістичні зрушення у світогляді населення України вимагають формування та впровадження гуманітарної освіти та виховання. Вона має стати основою підготовки молоді до самостійного життя, творчої життєдіяльності в нових економічних, соціальних та культурних умовах, формування гармонійної особистості, патріота і свідомого господаря своєї держави. Туристсько-краєзнавча робота є одним із перспективних напрямів гуманітарної освіти та виховання і має великі можливості у освітньо-виховному, національно-міжетнічному та політичному аспектах державотворення. Туризм та краєзнавча робота повинні стати обов'язковим компонентом стандарту шкільної, позашкільної і вищої педагогічної освіти, забезпечити формування у підростаючого покоління національної самосвідомості, любові до рідної землі і свого народу. Це допоможе кожній молодій людині усвідомити себе громадянином своєї країни, нацією, яка розбудовує суверенну державу. Через туризм і краєзнавство молодь зможе на власні очі побачити красу природи, рідного краю, його історію, культуру.

Організація туристсько-краєзнавчої роботи є пріоритетною проблемою якісної підготовки спеціалістів вищої школи. Її актуальність зумовлюється звуженням сфери сімейного дозвілля, організованого відпочинку школярів та студентів,

зниженням масштабів оздоровчої та краєзнавчої роботи в закладах освіти та позашкільній роботі. Погіршення стану ресурсної бази культурно-краєзнавчої та експедиційної роботи, залишковий принцип фінансування туристичної діяльності, недоліки у підготовці фахівців зумовлюють необхідність удосконалення якості підготовки кадрів. Туристсько-краєзнавча робота у поєднанні з формуванням духовної культури, задоволенням духовних потреб молоді у вивченні рідного краю, фольклору, народних знань, поетичної творчості сприяють ефективному залученню школярів та студентів до здорового способу життя, формування психічного, соціального благополуччя, виховання гармонійної особистості.

Модернізація вищої освіти у контексті Болонського процесу передбачає

перехід до моно спеціальностей. На наш погляд, у змісті та структурі професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури має бути спеціалізація за вибором *«Організація спортивнд-оздоровчого туризму»*. Фахівець повинен отримати відповідну туристську підготовку і володіти методикою організації шкільного туристсько-оздоровчого напрямку, вміти прищеплювати школярам бажання відповідального ставлення до свого здоров'я, його збереження та зміцнення;

- для вчителів географії — *«Організація туристсько-краєзнавчої роботи»*. Фахівець має оволодіти методикою організації краєзнавчого вивчення певної території в умовах туристського походу різної тривалості, експедиції, екскурсії, виховної роботи учнів на матеріалах історії, культурних традицій краю, народних знань, проблем соціально-економічного розвитку краю;

- для вчителів біології — *«Організація еколого-краєзнавчої роботи»*. Фахівець повинен знати флору, фауну краю, володіти методикою визначення видів рослин та тварин, мати необхідну підготовку з екології, вміти використовувати польові та лабораторні методи екологічних досліджень, екологічної паспортизації, експертизи, розумітися на екологічних особливостях свого краю та забезпечувати ефективну виховну роботу;

- для вчителів історії та філології — *«Організація музейно-етнографічної роботи»*. Фахівець повинен знати історію та етнографію, фольклор та народні знання, визначні місця та соціально-економічні особливості краю, бути обізнаним із методикою проведення екскурсій та походів, володіти навиками екскурсовода.

Стандарти підготовки бакалаврів за спеціальностями фізична культура та географія серед дисциплін нормативного циклу передбачають вивчення курсів із організації краєзнавчо-туристичної діяльності, спортивного туризму, краєзнавства, навчальні практики туризму та краєзнавства тощо. Для забезпечення високої ефективності підготовки фахівців у вибіркову частину навчальних планів введені такі дисципліни як «Київшинознавство», «Рекреаційна географія», «Сковородинознавство», «Народна ботаніка», «Народна зоологія», «Народне землезнавство» та ін. На часі є впровадження в процес підготовки вчителів фізичної культури, географії, біології, історії спеціалізації «Гід-провідник». Ми вважаємо, що цілісний процес формування особистості студента не може вважатися повноцінним без його виховання в системі туристсько-краєзнавчої діяльності, виховання через природу, культуру.

На виконання Указу Президента України від 23.01.2001 р. №35/2001 «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» та наказу МОН України від 06.04.2007 р. «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» та з метою здійснення заходів щодо виховання студентської молоді на традиціях і звичаях українського народу, вивченні його історичної та культурної спадщини та задля ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу регіону в університеті створена навчально-методична лабораторія «Педагогічні основи оздоровчо-спортивної туристської і краєзнавчої роботи».

Основна діяльність Лабораторії спрямована на створення і запровадження у вищих навчальних закладах регіону багатоступеневої системи спортивного і

оздоровчого туризму і краєзнавчої роботи в світлі підготовки майбутніх вчителів до організації і проведення активної туристської діяльності в шкільних і позашкільних закладах з метою формування і утвердження серед учнів здорового способу життя, виховання патріотизму і любові до рідного краю.

Розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс з професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання за спеціалізацією «організація

краєзнавчо-туристичної роботи» (програми викладання курсу спортивно-оздоровчого туризму, робочі навчальні плани, посібники і методичні рекомендації). У навчально-виховний процес зі студентами Інституту фізичного виховання і природознавства включені такі види туризму — пішохідний, водний, велосипедний, гірський.

На базі угоди про співпрацю та створеного комплексу Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» став додатковим навчальним полігоном для туристсько-краєзнавчої роботи студентів. Безцінними, з точки зору виховання свідомого громадянина, є скарби музеїв. Значний внесок у вивчення питань краєзнавства зробили співробітники заповідника Л. О. Годліна, Л. І. Кірпікін, В. В. Мормель. Вони забезпечували викладання дисциплін українознавчого циклу, прилучаючи студентів до надбань духовної культури Переяславщини. В минулому працівники заповідника, а нині викладачі університету, О. В. Колибенко та О. В. Колибенко здійснюють потужні археологічні дослідження Переяславщини. За останні роки, завдяки наполегливому пошуку проблемної наукової групи історичного факультету, співпраці з Інститутом археології НАН України та Національним історико-етнографічним заповідником «Переяслав» було виявлено значну кількість різночасових археологічних пам'яток, які стали надбанням історичної науки. Чимало цікавих відкриттів було зроблено під час археологічної практики студентів. З 1996 р. студенти-історики — постійні учасники міжнародних експедицій Інституту археології. Це — Північно-Кримська пізньопалеолітична експедиція (стоянки Кабазі II та Кабазі V, Бахчисарайський район), та Семенівська пізньопалеолітична експедиція (с. Семенівка Баришівського району Київської області). Такі можливості мають лише деякі вищі навчальні заклади, адже заповідник є одним із найбільших в Україні.

Особливої уваги заслуговують екскурсії на відомі і значимі для України об'єкти промисловості та народного господарства, які знаходяться неподалік від університету. Вони є зручними об'єктами для включення у туристичні маршрути. За належного рівня їх організації студенти отримують знання, практичні навички,

розширення уявлень з того чи іншого напрямку, галузі економіки чи народного господарства.

На базі договорів про співпрацю практики з ботаніки, зоології, географії впродовж останніх років традиційно проходили в Національному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді, зоологічному музеї Національного університету імені Тараса Шевченка, Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка Академії наук України, Ботанічному саду ім. О. М. Фоміна, Інституті ботаніки, Інституті зоології, Інституті рибного господарства, Інституті мікробіології і вірусології НАН України.

Слід зазначити, що для проходження практики студентів з генетики, селекції та сільського господарства важливе значення мають Всеукраїнський генетико-селекційний центр великої рогатої худоби, та норкове звірогосподарство, які розташовані у Переяслав-Хмельницькому районі. На основі договорів про співпрацю студенти мають можливості безпосередньо на виробництві знайомитися із передовими технологіями трансплантації ембріонів, впровадженням у виробництво досягнень вітчизняної та зарубіжної біотехнології, породами тварин, особливостями їх утримання, догляду, лікування тощо. Разом із співробітниками цих господарств студенти виконують наукові дослідження. Так, у 2007 році Януль Г. О. була захищена магістерська робота на тему «Вплив раціону годівлі норок на народжуваність, стан здоров'я та якість хутра норок». Докторант Мадісон Л. В., к. с. г. н. Мадісон В. В. та інші співробітники цих господарств проводять екскурсії та практичні заняття із студентами та викладачами університету.

Навчальні практики з ботаніки, зоології, геології, землезнавства та краєзнавства для майбутніх вчителів біології та географії забезпечують вивчення особливостей географічних характеристик, флори та фауни краю. Впродовж останніх років традиційно проходили в польових умовах околиць Переяслава-Хмельницького, Батури, Бучака, Овруча, Ліствена, Кам'яця-Подільського тощо.

Частина педагогічних університетів України мають свої стаціонарні місця проведення літньої польової практики. У Переяслав-Хмельницькому державному педуніверситеті імені Григорія Сковороди для її проведення було знайдено чудове з усіх точок зору місце — Бучацьке лісництво Канівського держлісгоспу (Черкаська обл., Канівський р-н, околиці с. Бучак).

У проведенні практики з ботаніки взяли участь запрошені відомі науковці інституту ботаніки, викладачі університету. Найбільший резонанс і зацікавленість викликали заняття докторів, кандидатів наук В. В. Протопопової, М. М. Федорончука, М. В. Шевери, Г. А. Чорної, В. М. Джурана, Н. І. Крецул. Особливої актуальності дослідження наукової проблемної групи з ботаніки набуває в зв'язку з можливістю порівняти сучасну флору Переяславщини з видовим різноманіттям рослин, які були описані на цій території понад 100 років тому, засновником ентоботаніки П. С. Роговичем (1812–1878), відомим російським ботаником, директором Ботанічного саду Київського Університету Св. Володимира І. Ф. Шмальгаузенем (1849–1894), дійсним членом Київського товариства дослідників природи В. В. Монтрезором (1884) та визначним українським та польським природодослідником Й. К. Пачоським (1864–1942), який узагальнив свій науковий пошук у роботі «Очерк флори окресностей г. Переяславля» (1894). Які рослини зникли, стали рідкісними або з'явилися тут? Чому так трапилось, які особливості пристосувань судинних рослин до нових умов і що чекає флору нашого краю в майбутньому? На ці та інші запитання можна буде дати відповідь по завершенню програми досліджень, а вже у 2004 році на основі матеріалів практики відбулася наукова конференція «Проблеми дослідження, збереження фіторізноманіття Лівобережжя Київщини в аспекті оптимізації екологічної ситуації*».

Польові практики з зоології безхребетних, зоології хордових, геології проводяться згідно Програм затверджених Міністерством освіти і науки Украї-

ни. Вони передбачають вивчення біорізноманіття в різних екосистемах, знання рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин внесених до «Червоної книги» та «Зеленої книги» України. Щорічне проведення практики на одному і тому ж місті дає можливість викладачам і студентам прослідкувати за змінами в окремих біотопах залежно від кліматичних умов сезону року. Програма практики із зоології безхребетних була поділена на три розділи, за середовищем існування різних груп безхребетних: мешканці водного середовища, ґрунту та різноманітні угруповання

наземних тварин, які мешкають в окремих біотопах. При вивченні наземних безхребетних були проведені екскурсії-вивчення біорізноманіття безхребетних агроценозів, пасовищних та сінокісних лук, соснових та мішаних лісів, урбанізованих територій.

Особливістю практики з курсу зоології хребетних є те, вона проводиться з участю вчених Інституту зоології НАН України. Активну участь в проведенні ЛПП з зоології хребетних брав старший науковий співробітник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України Г. Г. Гаврись. За його участю були організовані відлови, реєстрація та кільцювання птахів в околицях м. Переяслава-Хмельницького, урочищі Діброва та Бучак. Було за кільцювано понад 100 видів птахів.

Навчання в природних умовах дає можливість майбутньому вчителю фізичної культури, біології та географії відкрити чимало таїн природи, які він не бачив ніколи. Так, біля вісімдесяти студентів тут спостерігали, як вуж звичайний ковтає, а через півгодини «вертає» живу жабу і вона спокійнісінько втікає від нього в траву. В Україні існує не багато регіонів де можна часто зустрічати безногу ящірку веретільницю, вужа водяного, мідянку, під орлика великого, біля 30 видів риб тощо. Студенти мали змогу щоденно вивчати видовий склад іхтіофауни Дніпра з уловів приватних підприємців-рибалок. Запам'яталися — екземпляр сома вагою 50кг, якого студенти перенесли з берега Дніпра до холодильника приватного підприємця, гребля бобра з перепадом води 1,5 м, декілька екземплярів вужа водяного.

Один із досвідчених керівників практики співробітник НЕНЦУМ В. Г. Надворний, після того, як студенти неподалік с. Бобринця знайшли у старому пні лялечку жука-оленя, що вже наполовину перетворилася на дорослого жука та вусача дубового відмітив: «Такого я вже не зустрічав більше десяти років!».

Під час проведення практики з геології зверталася увага студентів на те, що під час альпійського горотворення, приблизно 25–30 мільйонів років тому по лінії Переяслав-Запоріжжя виник глибинний розлом у кристалічному фундаменті Українського щита, який і утворив майбутню долину р. Дніпра. У районі проведення практики відмічено три значні зсуви по схилах правого берега, та глибокі яри які сформувалися на окремих крутих ділянках внаслідок великої кількості розталого снігу та дощів весною та літом 2006 року. На глинистих підмитих схилах тут у великій кількості знаходили викопні молюски — белемніти, амоніти, серцевидки.

Для студентів спеціальності «Фізична культура» та «Географія» під час проведення практики проводяться і походи зі спеціалізації «Краєзнавство і туризм». Для студентів I курсу передбачено вміння організувати та провести

одноденний туристичний похід. Для студентів П курсу передбачений трьох денний літній табірний збір. Для його виконання проводиться туристичний похід на відстань близько 70 км по цікавих історичних місцях Черкаської області. Маршрут цього походу проходить від с. Бучак до м. Ржищева. На цій ділянці знаходиться Музей Трипільської культури, музей Великої Вітчизняної війни в місцях перепасти в 1944 році радянських військ через р. Дніпро (села Малий та Великий Букрин) та Еколого-краєзнавчий Трахтемирівський заповідник. Керують походами викладачі спортивних дисциплін, ігор та туризму та краєзнавства. У 2007 році понад 50 студентів під керівництвом старшого викладача Палатного І.А. освоїли методику вертикального спуску. Були здійснені необхідні залікові вертикальні спуски в природних умовах, а на черзі відповідні змагання.

Традиційною стала практика суддівства студентами університету краєзнавчо-туристичних змагань різних рівнів. Студентські суддівські бригади обслуговують районні, обласні, Всеукраїнські змагання не лише серед молоді, а й серед педагогічних працівників.

Починаючи з 2001 р. проводяться науково-практичні конференції, присвячені проблемам туризму і краєзнавства. З 2002 року конференції набули статус міжнародних. Учасниками конференції, крім вітчизняних фахівців, були представники Білорусі, Ізраїлю, Росії, Швейцарії. Матеріали конференції видаються у спеціальному випуску «Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди».

Започатковано ряд міжнародних проєктів в галузі краєзнавства та екології спільно з науковцями Канади, Польщі, Угорщини. Вони часто виступають з лекціями перед студентами нашого університету, проводяться спільні краєзнавчі та екологічні акції. В 2006-2007 н.р. студентам університету прочитали лекції професори з Канади: Аллен Р. МакФерсон — з питань міжнародного туризму та облаштування національних парків в Канаді; Томас Лайне — з питань екотуризму. Зусиллями ректорату, міжнародного відділу університету та факультету іноземних мов з 1999 р. було налагоджено зв'язки з освітніми закладами та установами країн Європи й Америки: Британською Радою, Французьким культурним центром, Паризьким університетом (Сорбонна), Німецьким культурним центром «Гете-Інститут», Американською Радою, Вашингтонським державним університетом та ін. Це дало можливість отримувати нову літературу, відеофільми, аудіо касети, проводити спільні навчально-методичні семінари, обміни викладачами та студентами.

Цей напрям діяльності університету широко висвітлюється на сторінках університетської газети «Педагогічні обрії».

Деякі аспекти організації туристсько-краєзнавчої роботи в університеті за останній рік були висвітлені у обласній та республіканській пресі:

1. V-Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти. //Краєзнавство. Географія. Туризм. — №4 (441). — 2006. — С. 21.

2. V-Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти. // Краєзнавство. Географія. Туризм. — №38 (435). — 2006. — С. 1.

3. Бойко Леонід Про перспективи туризму // Спортивна Київщина. — № 50 (356). — 2006. — С. 6.

4. Коцур Віктор Мандрівний «старчик» чи великий філософ і учитель сучасності // Спортивна Київщина. — № 46. — 2006. — С. 7.

5. Личак Ірина. З туризмом по життю // Спортивна Київщина. — № 24–25(330–331). — 2006. — С.7

З метою активізації науково-дослідної роботи серед студентів з 2006 року проводяться міжвузівські науково-практичні студентські конференції «Регіональні особливості розвитку оздоровчо-спортивного туризму та краєзнавчої роботи», матеріали яких видані у спеціальних випусках.

На основі вивчення природи Переяславщини побачила світ серія навчальних посібників для учнів та студентів «Народознавство» та «Київщинознавство». Останній із них Київщинознавство: Навч. посіб. /Упоряд. Б. О. Чернов, О. І. Потапенко / За заг. наук. ред. В. П. Коцура. — К.: Міленіум, 2007. — 310 с. вийшов у 2007 році.

Різні аспекти краєзнавства та методики його вивчення відбиті переважно у роботах викладачів та студентів університету та його сумісників:

1. Бузян Г. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т. Археологічні дослідження на території м. Переяслава-Хмельницького та району // Археологічні дослідження на Україні 1992 р. — К., 1993. — С. 26–27.

2. Бузян Г. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т. Роботи Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції // Археологічні дослідження в Україні 1991 р. — К., 1993. — С. 13–15.

3. Ігнатенко Н. В., Гаврилюк Н. С. Літературні імена Переяславщини: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Тернопіль: Астон, 2006. — 352 с.

4. Клєстов М. Л., Андрієнко Т. Л., Прядко О. І., Арап Р. Я., Онищенко В. А., Гавриць Г. Г., Андрієвська О. Л., Бондар Ю. О., Сагарда О. П. Обґрунтування доцільності створення національного природного парку «Переяславський» в Київській області. — К.: Науковий центр досліджень з проблем заповідної справи Мінприроди України, 2000. — 40 с.

5. Колибенко О. В., Коцур В. П. Етимологічний словник ойконімів та короткий словник топонімів Переяславщини.- Переяслав-Хмельницький. — 1995. — 57 с.

6. Колибенко О., Колибенко О. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела).- Навчальний посібник.-Переяслав-Хмельницький, ПЦ «Різозграфіка», 2005. — ч. I. —114 с.

7. Колибенко О. В. Археологічні дослідження на території м. Переяслава-Хмельницького та району // Археологічні дослідження в Україні 1992 р. — К., 1993. — С. 26–27.

8. Колибенко О. В. Нові матеріали до історичної топографії околиць Переяслава Руського// Історія та культура Лівобережної України. — К. — Ніжин: НДПІ. — 1997. — С. 9–12.

9. Колибенко О. В. Розкопки на дитинці та «окольному граді» Переяслава в 1994 році // Археологічні дослідження в Україні 1994–1996 років. — К.:Прайм, 2000. — С. 51–53.

10. Крецул Н. І., Джуран В. М. Сторінки історії вивчення синантропної флори Переяславщини у ХІХ ст. — С. 104–107 // Синантропізація рослинного покриву України (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 квітня 2006). — Тези наукових доповідей. — Київ, Переяслав-Хмельницький, 2006. — 240 с.

11. Куйбіда В. В. Екологія і географічні назви. — Фастів: Поліфаст, 2002.

12. Куйбіда В. В., Глазунова Л. В., Лопатинська В. В., Бондаренко Р. І. Земноводні

- та плазуни Переяславщини // Гуманітарний вісник. Спеціальний випуск. — 2005. — С. 263–272.
13. Куйбіда В. В., Джуран В. М. Ботаніка з основами екології. Зоологія з основами екології. Методичні розробки до літньої польової практики для студентів першого курсу педагогічного факультету. — Переяслав-Хмельницький, 1992. — 25 с.
14. Куйбіда В. В., Куйбіда Т. Т., Куйбіда З. В. Екологія і топоніми у краєзнавчій роботі // Формування здорового способу життя у студентської та учнівської молоді засобами туристської роботи Мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 квітня 2001 р. м. Переяслав-Хмельницький). — К.: ТОВ «Карбон Лтд», 2001. — 125 с. — С. 118–121.
15. Куйбіда В. В., Куйбіда Т. Т. Тваринний світ // Київшинознавство. Посібник для вчителя. Випуск 1. — К.: Вид. Ешке О. М., 2001. — 295 с.
16. Куйбіда В. В. Народна зоологія. — К.: ІСДОУ, 1994. — 120 с.
17. Лоха В. А. Духовенство, церкви та колегіум міста Переяслава середини XVII–XIX ст.: Монографія. — К.: Міленіум, 2006. — 114 с.
18. Набок Л. М., Долибенко О. В. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність. — 167 с.
19. Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо-документальна повість. — К.: Криниця, 2005. — 302 с.
20. Надворний В. Г., Куйбіда В. В., Чернов Б. О., Глазунова Л. В., Бондаренко Р. І. Особливості проведення виїзної літньої польової практики на берегах Канівського водосховища // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції. У 2-х ч. / За ред. І. Г. Єрмакова, С. В. Рудаківської. Частина друга. — К.: КиМУ, 2005. — С. 256–267.
21. Надворний В. Г., Куйбіда В. В., Чернов Б. О., Глазунова Л. В., Лопатинська В. В., Бондаренко Р. І. Роль літньої навчально-польової практики у підготовці висококваліфікованого вчителя біології та географії Розвиток біологічної освіти в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (26–27 вересня 2006 р.). Мелітополь: МДПУ, 2006. — С. 23–28.
22. Надворний В. Г., Куйбіда В. В. Біорізноманітність та особливості біотопіческо-го розпространення животних на берегових частках нижньої частини акваторії Канівського водохранилища // Біорізноманітність та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах: Матеріали III Міжнародної наукової конференції.-Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. — С. 142–146.
23. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди: наукові здобутки і перспективи розвитку 1986 — 2006. Бібліографічний довідник / Укладачі В. П. Коцур, Н. Г. Коцур, В. А. Вергунов; Наук. ред. В. П. Коцур. — Тернопіль: Астон, 2007. — 416 с.
24. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Імена слаavnих сучасників. — К.: Світ успіху, 2006. — 202 с.
25. Словник символів культури України / За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіди. — 3-є вид. — К.: Міленіум, 2005. — 352 с.
26. Товкайло М.Т., Тетеря Д. А. Нові дослідження давнього Переяслава // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. — К.: ІАНАНУ, 1999. — С. 153–155.
27. Фітозабруднення рослинного покриву Середнього Придніпров'я. Аннотований конспект синантропної флори. /Джуран В. М., Крецул Н. І., Протопопова В. В., Федорончук М. М., ШEVERA М.В. — К.: «Автореферат», 2007. — 48 с.
- Викладачами інституту підготовлені і опубліковані такі навчально-методичні посібники з туризму та оздоровчої роботи:
- Б. П. Моргунов, А. Ф. Артюшенко, Б. П. Пангелов. Туризм: Учебн. пособие для

студ. пед. ин-тов по спец. «физическое воспитание». — Переяслав — Хмельницький, 1992. — 89 с.

- Пангелов Б. П., Лазенко Т. Г., Горбенко М. І., Формування здорового способу життя у дітей в навчально — виховних закладах малого міста засобами туристської роботи: Методичні рекомендації для студентів, вчителів шкіл, батьків. — Переяслав-Хмельницький, 2000. — 56 с.

- Підготовка і проведення туристських подорожей та екскурсій з учнівською молоддю: Методичні рекомендації для організаторів туристсько-краєзнавчої роботи / Укладачі — Близнюк А. І., Пангелов Б. П. — Переяслав — Хмельницький, 2002. — 92 с.

- Пангелов Б. П., Пангелова Н. Є., Дехтяр В. Д. Методично-організаційні основи формування здорового способу життя засобами фізичної культури: Методичні рекомендації. — Київ, 2002. — 72 с.

Навчання організації та проведенню туристсько-краєзнавчої роботи у загальноосвітній школі здійснюється не тільки з майбутніми вчителями фізичної культури, але і на інших факультетах університету. Так, для студентів педагогічного, історичного та філологічного факультетів був розроблений і впроваджений у навчально-виховний процес курс «Основи туризму і краєзнавства» (укладачі — Чернов Б. О., Пангелов Б. П.).

Проблематика туристсько-краєзнавчої роботи є предметом досліджень багатьох викладачів Інституту фізичного виховання і природознавства. Підготовлені до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата наук наступні дисертаційні дослідження:

- Лопатинська В. В. «Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю» (13.00.07 — теорія і методика виховання);

- Полішук В. В. «Розвиток розумових і фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з елементами туризму» (24.00.01 — фізична культура, фізичне виховання різних груп населення);

- Троценко Т. Ю. «Формування моральних якостей учнів 3—4 класів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності» (13.00.07 — теорія і методика виховання).

Лише у 2006—2007 році були захищені дипломна і магістерська роботи, які були присвячені проблемі оптимізації процесу виховання дітей і підлітків засобами туризму. Зокрема:

- Мельник Ю. В. «Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування спортивного стилю життя підлітків» (наук. кер. — доц. Пангелова Н. Є.);

- Костін Д. В. «Теоретико-методичні засади гармонійного розвитку дітей 5—6 років в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму» (наук. кер. — доц. Пангелова Н. Є.).

У 2006 році відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми дослідження, збереження фіторізноманіття Лівобережжя Київщини в аспекті оптимізації екологічної ситуації».

Особливістю цієї події стало те, що експериментальна частина наукового форуму була виконана студентами в процесі проходження навчально-польової практики під керівництвом професорсько-викладацького складу кафедри ботаніки та науковців з Інституту ботаніки НАН України.

Отже в інституті зароджується якісно новий підхід до інтеграції академічної науки та навчального процесу, співпраці декількох освітніх і наукової ланок — *учень—студент—вчитель—викладач—науковець*.

МОЖЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Бердоус Н. О.,

вчитель-методист, відмінник освіти України, Луцька гімназія № 4

Наука біологія тісно пов'язана з різними сторонами життя людства і конкретно кожного як особистості (здоров'я, їжа, характер людини, фізична активність, самореалізація, громадянська позиція). Сучасна біологія бурхливо розвивається. Від цієї науки людство очікує вирішення актуальних проблем, які часто пов'язані з морально-етичними аспектами. Не завжди біологічні відкриття сприймаються суспільством однозначно, що спричинює дискусійний характер багатьох навчальних питань (клонування, генетично модифіковані продукти, СШД, біотехнології, екологічна криза сучасності...).

Навчальний процес курсу біології старшої школи включає багато питань, які дають можливість розглянути проблеми громадянської освіти. Тому формування аспектів громадянської компетентності на уроках біології є логічним і своєчасним.

Розвиток громадянської компетентності в біологічній освіті можна забезпечити шляхом **лінії цінностей та орієнтацій**, яка включає такі складові:

- Засвоєння системи знань про закони природи, формування цілісної картини світу, критичне сприйняття інформації забезпечує появу **ціннісних орієнтацій** — наукове самопізнання і самореалізація особистості, критичне мислення, повага до законів, особистісно-ціннісне ставлення до природи;

- Формування **соціальних орієнтацій** шляхом розвитку громадянської активності (участь в акціях, проєктах), практичної спрямованості власних дій для захисту довкілля, зв'язку з громадою. Результат — розуміння соціальної зумовленості взаємовідносин людини і природи (аналіз, наукове прогнозування, синтез), готовність та вміння дотримуватись власних прав та обов'язків;

- **Культурні орієнтації** (етичне сприйняття природи, створення мікроклімату взаємоповаги, взаєморозуміння, толерантності) шляхом естетичного сприйняття довкілля на уроках через поезію, музику, живопис, розвитку культури поведінки через відчуття прекрасного в природі;

- З'ясування мотивації екологічної поведінки, розвиток чутливості, емоційності, ставлення з повагою до всього живого сприяє пробудженню **духовних орієнтацій** (самоусвідомлення і самовираження себе через позитивні почуття, розширення діапазону емоційно-чутливого сприйняття довкілля, віра в духовні сили людства і його майбутнє).

Слід зазначити, що лише при гармонійному поєднанні всіх цих аспектів можливо сформувати громадянську компетентність. А це означає:

- високий рівень толерантного спілкування з природою;
- безмежна відповідальність за все живе, за власну поведінку в природі;
- гуманістичне світовідчуття довкілля;
- прагнення до здорового і активного способу життя;
- набуття знань та формування уявлення про світ і своє місце в ньому;
- самореалізація в захисті прав і свобод людини як громадянина;

- вміння оцінювати ризики і приймати обґрунтовані рішення;
- повага до національних, європейських та загальнолюдських цінностей;
- активна громадянська позиція у сфері поліпшення екологічної ситуації на Землі;
- усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності в збереженні природи і традицій світової цивілізації.

Шляхи формування громадянської компетентності можуть бути різними. Це дискусійні обговорення проблемного питання на певному етапі уроку, робота в групах, підготовка есе з викладенням громадянської позиції, рольова гра, урок-конференція і урок-семінар, присвячені громадянській проблемі, співзвучній з біологічною темою. Ефективними є проєктні технології, які дозволяють організувати дії учнів для захисту довкілля і зв'язку з громадою. Шляхом етичного і естетичного сприйняття довкілля через поезію, музику, живопис на уроках, розвиток культури поведінки, через відчуття прекрасного в природі можна забезпечити формування громадянських цінностей.

Отже, впровадження елементів громадянської освіти на уроках біології в 10–11 класах може бути реальним і достатньо ефективним. Пропонуємо можливі шляхи розв'язання проблем громадянської освіти в курсі загальної біології.

Для розкриття проблемних питань, на які не можна дати якусь конкретну відповідь, корисними є дискусії, під час яких учні міркують над тим, що вони вже вивчили, формують висновки і визначають свою активну, відповідальну громадянську позицію. Щоб зацікавити їх, як громадян перед дискусією для обговорення пропонуються індивідуальні картки. Наприклад.

Тема «Біосфера. Охорона природи». (11 клас).

Як у демократичному суспільстві захистити право громадян на безпечне навколишнє середовище?

A. Застосувати силові методи проти порушників-забруднювачів довкілля.

B. Забезпечити плідну співпрацю державних установ і громадських організацій.

C. Обмежити зростання масштабів світового виробництва.

Тема «Генотип як цілісна система. Генетика людини». (11 клас).

Генетична діагностика молодят перед одруженням...

A. Гарантує народження здорових дітей.

B. Це генетична дискримінація громадян.

C. Це забезпечить прогноз спадкових хвороб.

Тема «Індивідуальний розвиток організмів. Ембріотехнології. Клонування». (11 клас).

Яку небезпеку для демократичного суспільства несе клонування людини?

A. Це спричинить перенаселення планети.

B. Це порушення прав людини на індивідуальність особистості.

C. Клон — це лише копія, яка не замінить оригінал.

Тема «Генотип як цілісна система. Основні напрямки сучасної біотехнології. Генетичні основи селекції». (11 клас).

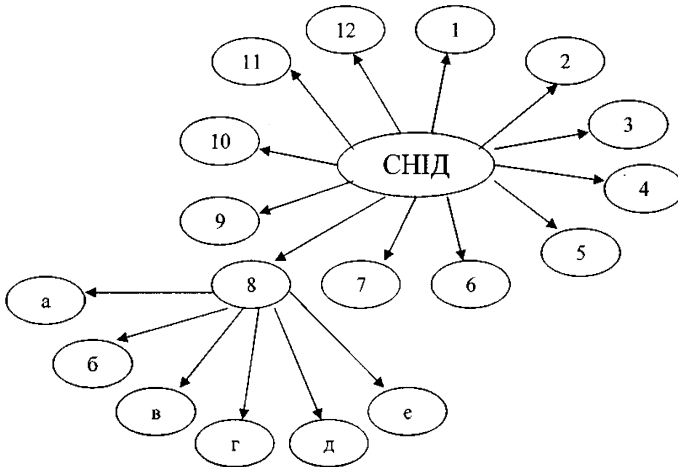
Генетично модифіковані продукти...

A. Це добре, бо можна вирішити світову проблему — голод.

B. Це генетична небезпека для здоров'я людини.

С. Це ризиковане втручання в закони природи.

Щоб активізувати мислення учнів на початку уроку і націлити їх на прийняття відповідальних рішень, можна використати метод «Асоціативний куш». Суть його полягає в тому, що вчитель на початку уроку записує на дошці ключове поняття і задає питання: «Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте це слово?». Учні висловлюють свої думки, а вчитель, не коментуючи, записує їх навколо ключового слова і формує схему. В кінці уроку, після вивчення теми учні доповнюють схему новими думками, корегують (перекреслюють) помилкові записи, роблять висновки. Таким чином відбувається усвідомлення суспільної справедливості та особистої відповідальності перед суспільством. Наприклад, при вивченні теми «Профілактика вірусних хвороб людини, зокрема ВІЛ/СНІД» (10 клас) схема може мати такий вигляд:

Перелік орієнтовних тверджень про СНІД, які можуть запропонувати учні.

- 1) Збудником хвороби є вірус.
- 2) ВІЛ уражає лімфоцити.
- 3) Після зараження людина довгий час може не відчувати ознак хвороби.
- 4) В результаті зараження знижується активність імунної системи.
- 5) СНІД виліковується.
- 6) Визначити СНІД можна за допомогою аналізу крові.
- 7) В Україні хворих на СНІД нема.
- 8) ВІЛ передається:
  - а) статевим шляхом;
  - б) через поцілунки;
  - в) під час чхання, кашлю;
  - г) через спільні шприци і голки, забруднені кров'ю при введенні наркотичних речовин;
  - д) від ВІЛ-інфікованої матері до дитини;

є) через нестерильні інструменти для педикюру, манікюру, пірсингу, татуювання.

9) Головною зброєю у боротьбі з поширенням ВІЛу є запобігання інфекції.

10) В нашому місті цієї інфекції нема.

11) Людина не може захистити себе від СНІДу.

12) Людина може контролювати ситуацію, якщо відмовиться від ризикованої поведінки (сексуальної чи залежної від наркотику).

На уроках біології потрібно враховувати роль ЗМІ у суспільному житті. А це означає, що важливо навчити дітей володіти способами отримання інформації з різних джерел, критично її сприймати, аналізувати і робити логічні висновки. Є різні методи, які розвивають ці якості. Розглянемо деякі з них на конкретних прикладах.

Тема «Сдність хімічного складу організмів» (10 клас).

Спіраючись на знання учнів про обмін речовин і взаємодію організму з навколишнім середовищем, вчитель наголошує, що здоров'я людини формується залежно від впливу окремих елементів і сполук. Старшокласники проводять аналіз наукової інформації про передозування організму різними речовинами, рекламних проспектів про біодобавки, публікацій в пресі і складають „Ланцюжок оцінки проблеми» .

Таким чином учні підходять до логічного висновку, що нормальний ріст і розвиток людини забезпечуються оптимальним комплексом всіх речовин і переконуються, що не завжди ЗМІ реально висвітлюють дане питання.

Тема «Мутації» (11 клас). Урок присвячений питанню впливу мутагенних чинників на зміни організму. Це питання в світі є дуже актуальним і широко висвітлюється в багатьох інформаційних джерелах. Попередньо учні отримують завдання опрацювати запропоновані тексти про мутагени (фізичні, хімічні, біологічні), використовуючи маркування тексту. Щоб організувати діяльність, треба написати на дошці позначки і пояснити їх значення.

У знайома інформація

+ нова інформація

— інформація, яка є протиставленням до попередніх уявлень

? інформація, яка здивувала і викликала інтерес. У ході заняття на основі опрацьованих текстів буде обговорено багато цікавих фактів. Як результат, старшокласники зроблять висновки про небезпеку існування в природі мутагенних чинників, зможуть обґрунтувати заходи захисту організму від їх впливу і визначать свою активну позицію.

З метою формування загальнолюдських цінностей досить ефективним є метод «Лінія цінностей». Цей метод рекомендується для того, щоб виявити позицію учнів при обговоренні таких проблемних питань, коли можливі різні ступені згоди чи незгоди з певним твердженням. «Лінія цінностей» призначена для того, щоб привернути увагу учнів до проблеми, допомогти їм визначити свою позицію і вміти аргументовано відстояти свою думку. Питання для класу має бути таким, що припускає різні відповіді — від «так» до «ні». Наприклад.

* *Що більш важливо: збереження довкілля, чи забезпечення потреб людства?*

Тема «Біосфера. Охорона природи» (11 клас).

* *Отримання стовбурових клітин ембріонів — це етичний злочин чи прогрес у лікуванні? Тема «Гістотехнології» (10 клас).*

* Чим, на вашу думку, можна вважати нераціональне природокористування в окремих країнах світу: нехтуванням загальнолюдськими цінностями чи внутрішньою проблемою конкретної держави? Тема «Біосфера. Природокористування» (11 клас).

* вакцинація — це громадське благо, особисте право конкретної людини чи комерційний інтерес окремих фармацевтичних компаній? Тема «Цитотехнології» (10 клас).

Іноді на уроці існує така ситуація, коли дитині легше висловити свою думку в письмовій формі. В цьому теж є певний сенс. Адже в письмовому творі (есе) простежується вільне, особисте трактування певного питання, що забезпечує право дитини на самовираження. Як правило, есе пишуть після вивчення теми, дотримуючись певних правил:

1. Назва твору має відповідати поставленому питанню (ключовій тезі).

2. Вступ розкриває основну ідею власного міркування (доведення чи спростування ключової тези).

3. В основній частині висвітлюються аргументи, пояснення і факти, які підтверджують думку автора.

4. Висновки логічно підтверджують сформульовану ідею.

За бажанням учні зачитують свої твори, або дають право вчителю опрацювати їх і на наступному уроці озвучити вибрані фрагменти. Орієнтовні питання для есе.

1. Хто має право і чи має право взагалі переривати розвиток зародка людини? Тема «Індивідуальний розвиток організмів» (11 клас).

2. Як традиційні, національні та релігійні цінності впливають на світогляд людини і суспільства щодо виникнення життя на землі? Яке ваше власне ставлення до цього? Тема «Гіпотези виникнення життя на Землі» (11 клас).

3. Чи може нехтування загальнолюдськими цінностями призводити до активного поширення вірусних інфекцій, в тому числі і СНІДу? Тема «Віруси.» (10 клас).

Отже, мета і завдання шкільного предмета «Біологія» тісно переплітається зі змістом і цілями громадянської компетентності. Тому досить результативними є використання конкретного фрагменту уроку, тема якого співзвучна з певною проблемою громадянської освіти. Ефективний результат при цьому дають педагогічні інновації, які орієнтовані на активне навчання учнів, розвиток критичного мислення, пізнавального інтересу і набуття ними найважливіших компетентностей.

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА ОЦІНКА ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ ГРУНТОЗНАВСТВА З ОСНОВАМИ ГЕОЛОГІЇ)

*Хмельницька Ніна Леонтіївна,
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри географії,
екології та методики викладання природничих дисциплін
(ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»);*

*Муромцев Микола Миколайович,
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри підприємництва
(ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»)*

Науки по геології та ґрунтознавству потрібні для розуміння майбутніми педагогами окремих аспектів екології та природознавства, що є складовою частиною багатьох предметів, які вивчаються за шкільною програмою.

Постановка проблеми: Зростаюча кількість інформації та новітні технології її одержання вимагають і від педагогів вищих навчальних закладів переглянути як методи подання так і оцінювання знань студентів. При цьому не слід забувати і про кращі надбання у викладанні природничих дисциплін в минулі часи не тільки на території нашої країни, але й інших зарубіжних країнах.

У зв'язку з тим, що освіта є необхідною умовою реалізації ідеї сталого розвитку, в Європі та й усьому світі, триває процес активізації розвитку загальної системи екологічної освіти, до якої останнім часом залучено Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Світ давно усвідомив, що інтелектуальний потенціал країни визначає її місце і роль на міжнародній арені. Сьогодні вартість інтелектуального продукту в економічному обміні розвинутих країн є близькою до вартості товарної маси. Тому освіта в Україні повинна стати найпріоритетнішою, найпоширенішою сферою діяльності в державі, а екологічна – найпрестижнішою, найдієвішою основою для активних і життєво необхідних досліджень у різних напрямках: технічному, медичному, педагогічному, ідеологічному [1].

Екологічну освіту вважають одним з основних факторів становлення і розвитку гармонійного суспільства, засобом удосконалення і ефективної організації виробництва, споживання ресурсів біосфери з позицій її можливостей. Екологічну освіту розглядають як систему знань про глобальні умови існування живого, комплекс просвітницьких і педагогічних заходів для формування природоохоронної свідомості, і на її основі – мотивації до відповідної діяльності. Особливість її полягає в організації навчання всіх верств населення різних соціальних груп для усвідомлення причин глобальних екологічних змін у навколишньому середовищі та шляхів їх подолання [3].

На першій міжнародній конференції з питань охорони та поліпшення стану довкілля в системі ООН (Тбілісі 1987 р.) було заявлено, що освіта в сфері охорони навколишнього середовища не повинна розвиватися в межах одного предмета, вона має входити в навчальні програми усіх дисциплін і тим самим сприяти розумінню природи та людської діяльності у ній [1].

Концепція «відкритої освіти», розроблена у м. Ньютоні, штат Массачусетс, Стенфордському університеті, штат Каліфорнія, та у лабораторії м. Філадельфії така: раз на рік проводять тестування, при цьому передбачається, що студенти добре усвідомлюють рівень власних знань, бо мають можливість порівняти свої успіхи з успіхами товаришів у процесі групової роботи, а також тому, що результати їхньої діяльності постійно корегують та оцінюють колеги по групі, викладач або його асистент. Як вважають американські психологи, оптимальним є чисельний склад групи, що не перевищує шести–семи чоловік. Подібна система навчання продовжується у вищій школі і запроваджена нині у більшості університетів США [1].

Для США характерна технічна тенденція в екологічній освіті, особливостю якої є орієнтація на екологічні проблеми тієї місцевості, де живуть учні, а не на охорону природи взагалі. Методи навчання передбачають роботу «в полі», на відміну від споглядацьких кабінетних таблиць, графіків, схем. Студенти не тільки думають, запам'ятовують, а й пропускають через свої почуття «живий» матеріал і застосовують всі форми пам'яті [1].

Формування цілей статті: Впровадження кредитно-модульної системи освіти та оцінювання знань студентів у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» при вивченні природничих дисциплін на порядок денний ставить певні проблеми.

По перше: для навчання природничим дисциплінам потрібна потужна матеріально-технічна база. Це питання являється найбільше гострим для факультетів та спеціальностей, які недавно створені - декілька років. Мова йде про прилади, пристосування, графічні матеріали, природні явища, зафіксовані кіно та фотокамерами, які можна демонструвати на широкому екрані, та інше.

Багато з цих речей можуть бути зроблені студентами в процесі творчого вивчення окремого предмету. І необов'язково вводити спеціальний курс по створенню навчальних приладів та посібників, можна доповнити навчальний процес певної дисципліни розробленням окремих наочних матеріалів і оцінювати їх відповідними балами за опрацювання певної теми. Крім того потрібно приділити значну увагу випуску посібників з акцентуванням на природних особливостях ґрунтів, гірських порід, підземних вод, рослинного та тваринного світу та інших параметрів екологічного стану регіонів зони діяльності випускників вищого навчального закладу.

По друге: важливим важелем навчального процесу є запровадження акумулюючої кредитно-модульної системи, яка дає можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчального навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах, тощо.

Потрібно не тільки зацікавити, але й створити такі умови, щоб студенти намагалися як можна більше займатись науковою роботою, щоб усвідомили що це потрібно для них, для їх майбутньої роботи з дітьми.

Визначення змістовних модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента має стати основою для вирішення ще однієї, задекларованої в Болонії мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дос-

лідників теренами Європи і не тільки в якості нянь, щоб прожити рік в сім'ї за кордоном, отримавши досвід роботи з дітьми цієї сім'ї, але й дійсно щоб сфера передових інформаційних та наукових технологій в різних зарубіжних країнах стала доступною для наших студентів.

Результати досліджень та їх обговорення: В нашій країні, в тому числі і в нашому університеті, впроваджується кредитно - модульна система підготовки фахівців. Це не тільки один із шляхів оптимізації навчального процесу, це - визнаний у Болоньї європейський стандарт та інструмент реалізації завдань мобільності студента і викладача, а також і важливий чинник входження національної системи освіти до спільного європейського простору. Кредитно - модульна система підготовки фахівців відкриває нові можливості для розвитку системи вищої освіти.

Навчання протягом всього життя є істотним елементом зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується, як суспільство, так і економіка, ґрунтується на знаннях, тому стратегія навчання протягом всього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності і якості життя.

Відбувається розробка структури кваліфікації для загальноєвропейського простору вищої освіти. У цих рамках ступені мають різні, чітко визначені результати.

До першого ступеня (бакалаври), а ґрунтознавство з основами геології читається на першому курсі, віднесені такі загальні для різних предметних дисциплін вимоги:

- здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- здатність логічно і послідовно викладати засвоєні знання;
- здатність чіткого осмислення нової інформації та давати її тлумачення;
- уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни і зв'язок між її розділами;
- здатність правильно використовувати методи і техніку дисципліни;
- здатність аналізувати результати експериментів та теоретичних досліджень.

Важливим елементом в структурі освіти є індивідуальний підхід. Індивідуалізація фахового розвитку сприяє студенту у формуванні в нього індивідуального стилю своєї навчальної діяльності. Допомогти студентові сформулювати свій індивідуальний стиль навчальної діяльності — означає допомогти йому знайти свої специфічні оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій, тощо. Основний ресурс для цього — засвоєння студентом базового змісту освіти, але індивідуальним неповторним засобом. При цьому індивідуалізація навчання не повинна бути спрямована на селекцію і добір найбільш талановитих студентів і надання їм сприятливих умов розвитку. Необхідно створити таке навчально-формуєче середовище, в якому студенти могли б розвивати свої здібності, захоплення, творчий потенціал, реалізувати потреби та інтереси.

Розглядаючи питання про якість фахової педагогічної підготовки студентів, необхідно враховувати, що найважливішою умовою ефективності підготовки фахівця-професіонала є розвиток його пізнавальної активності, твор-

чих задатків, формування творчого і критичного мислення в рамках індивідуальних можливостей і прагнень засобом сучасних технологій проектування навчально-формуючого середовища.

Для оптимізації самостійної роботи студентів потрібні нові форми. Значна увага повинна приділяється організації проведення самостійної роботи та контролю за нею. Традиційно використовуються такі форми організації та проведення самостійної роботи студентів: семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи, консультації, індивідуальні заняття, колоквиуми, контрольні роботи. Традиційно вважається, що студент у цей час повинен самостійно опрацювати конспекти лекцій, літературу до тем, запланованих на практичні і семінарські заняття. самостійно складати конспекти з тем, запропонованих до самостійного вивчення, готувати реферати, тощо. Останнім часом форми такої роботи урізноманітнилися пошуком інформації в системі Інтернет, виконанням найпростіших завдань на комп'ютерній техніці. Однак, у всіх випадках маємо справу з виключно інформаційно-пошуковими формами роботи, суть яких зводиться до технічної діяльності, а факт існування звіту визначається як показник успішного засвоєння опрацьованого матеріалу. Такі знання не вимагають навіть глибокої систематизації не те що творчого осмислення, конструювання, моделювання. Ці форми роботи практично не оцінюються, бо передбачається врахування їхніх результатів в оцінці знань, здобутих студентом під час їх виконання. Проте відомо, що ефективність такої самостійної роботи - надто низька і ретельно виконує її лише частина, зазвичай встигаючих студентів. Тому потрібно не враховувати роботи студентів, які передруковані з Інтернету, так як ти ж самі роботи повторюються декілька не тільки разів, але й років підряд з посиланням на літературні джерела, що були опубліковані ще в минулому столітті.

Важливим етапом навчального процесу є контроль і об'єктивна оцінка знань студента. Підсумкова оцінка (загальна) є сумою рейтингових оцінок (балів), одержані за окремі оцінювані форми навчальної діяльності, поточне та підсумкове тестування рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль), оцінка (бали) за виконання лабораторних досліджень, оцінка (бали) за практичну діяльність під час практик, оцінка з ШДЗ, оцінка (бали) за участь у конференціях олімпіадах, наукових публікаціях [2.322]. Виводиться як середнє арифметичне із проміжних оцінок за змістовні модулі, або формується на основі середньої оцінки за змістовні модулі та проведення підсумкового тестування [2.323 ст.].

Таким чином, рекомендується виділити в кожному з навчальних курсів модулі – тобто розділи, які включають певний набір лекційного матеріалу, практичних чи лабораторних робіт та тем для самостійного опрацювання. В модулі виділяють декілька основних тем, які включають лабораторні і лекційні заняття, кожна з цих тем має оцінюватись певною кількістю балів. По закінченню вивчення модуля проводиться контрольна робота, яка може складатися з запитань, задач, тестів по тематиці цих модулів.

Таким чином, за кожний із модулів студент не може набрати більше балів, чим визначено за цей модуль. З урахуванням всього курсу окремого предмету студент може отримати за поточне навчання не більше 70 балів. Але окре-

мі теми можуть бути зараховані як написання статей, участі у конференціях чи виконання якоїсь наукової роботи. На ці роботи відводиться з курсу не більше 10 балів.

При оцінюванні окремих тем враховується не тільки теоретичні знання, які можна оцінити на семінарських заняттях, а й обов'язково враховуються лабораторні заняття, які можуть по кількості часу бути рівними або з окремих предметів і більшими від теоретичного матеріалу по кількості годин. Максимальна кількість балів по даній темі може бути одержана тільки при виконанні всіх лабораторних завдань, що стосуються даної теми.

Знання студентів по кожній дисципліні оцінюються в 100 балів, тобто 70 балів це поточне оцінювання і 30 балів підсумкове тестування, яке виноситься на екзамен.

Висновки:

1. Кредитно-модульна система — це нова технологія, яка дає можливість забезпечити мобільність студентів в процесі навчання та гнучкість в підготовці педагогічних кадрів.

2. Тестування при оцінюванні знань в теперішній час проводять в багатьох країнах. В Україні переходять на тестування в загальноосвітніх школах на випускних екзаменах, тому і ВНЗ повинні активно використовувати нові методи оцінювання знань студентів методом тестування. Ті недоліки, які виявляються в процесі тестування потрібно враховувати при розробці оцінювання знань студентів в наступних семестрах.

3. Тестування показало, що існує ряд недоліків як в подачі тестів, так і в методичному плані. 100 запитань для підготовки до екзамену і чотири варіанти відповідей — це дуже обмежений матеріал для контролю студентів того предмету, який вони вивчали протягом одного або більше семестрів. Більшість студентів у підручниках знаходять вірні відповіді на тести при роботі з ними до залікової сесії, «зазубрюють» їх ще до спілкування з комп'ютером і тому маємо рівні високо оцінювані відповіді.

4. Запропоноване оцінювання не дає можливості виявити творче мислення студента, його вміння аналізувати певні ситуації чи явища природи, виявити глибину його знань і вміння використати в практичній діяльності.

Рекомендації. Доцільно було б на екзамені крім тестів з набором декількох відповідей ще дати одне теоретико - практичне завдання відповідь на яке студент набирає в комп'ютері, або при невмінні швидко набирати текст, пише відповідь на це питання на тому листку, який видав комп'ютер з оцінюванням тестування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І., Наєнко Т. В. Світові тенденції в екологічній освіті. Ж. Екологічний вісник.: № 4 2006., Засновник Всеукраїнська екологічна ліга ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». 18 — 23 ст.
2. Вища освіта України і Болонський процес. Навчальний посібник за редакцією В.І.Кременя. Тернопіль., Навчальна книга - Богдан, 2004, 383 ст.
3. Пріоритети національної стратегії збалансованого (стійкого) розвитку України: погляд НУО. — К.: Діа, 2003. — 140 с.

ГІМНАЗІЙНА НАУКА. УДОСКОНАЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ

*Прокопець Олена,
гімназія № 59 ім. О. М. Бойченка*

В Україні відбувається становлення нової системи освіти. Змінюються моральні цінності й пріоритети, і дуже важливо, щоб учень який навчається в гімназії, мав не лише міцні знання, а й у майбутньому став фахівцем, знань і умінь якого гостро потребує суспільство. До цих змін відносяться і зміни біологічної шкільної освіти

Це добре розуміють у нас в гімназії, фактично кожна кафедра розробляє власну стратегію успішного поглибленого вивчення профільного предмета. Є така стратегія і у біологів.

Головний, пріоритетний напрямок в ній встановлення зв'язків з вищими навчальними закладами та науковими установами. В межах самого університету ми відшукуємо та залучаємо до роботи з дітьми людей, чий життєвий шлях і досвід можуть стати прикладом для учнів. Якщо ми хочемо, щоб людина стала особистістю, необхідно створити для неї такі взаємостосунки з іншими людьми, за яких вона не тільки б могла, а й мала бажання поводитись як особистість. Щоб досягти цього, ми вже багато років співпрацюємо з науковцями, викладачами вузів, спеціалістами з різних галузей біології, працівниками музею природи, які опікуються нашими гімназистами, виступають їхніми науковими керівниками й консультантами. Іноді саме спілкування з такими людьми є дуже корисним і має велике значення для виховання в молоді багатьох необхідних якостей, не кажучи вже про цінність набуття учнями більш глибоких і конкретних знань, вироблення вмій і навичок з окремих галузей біологічної науки. Ми горді тим, що наші гімназисти працювали під керівництвом і в лабораторіях таких відомих і знаних в Україні науковців як В. О. Мотузний, О. В. Данилова, С. М. Гарматіна, І. М. Гудков, М. В. Курик М. В. В гімназії існують і традиційними вже стали тісні контакти з біологічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Учні відвідують також заняття в Національному аграрному університеті; окремий спецкурс (Екологія тварин) проводиться на базі природничого музею. Спільними зусиллями з викладачами біологічного факультету розроблено узгоджені і в шкільним курсом програми, які дозволяють поглиблено вивчати окремі біологічні дисципліни.

З університетом імені Т. Шевченка маємо угоду про творчу співпрацю, згідно якої гімназисти 10 і 11 біологічного класу кілька годин на тиждень проводять в лабораторіях, де заняття з ними проводять фахівці з різних галузей – викладачі університету. За останні роки учні біологічних класів змогли поглибити знання на таких спецкурсах: цитологія, фізіологія людини і тварин, мікробіологія, вірусологія та імунологія, генетика (на базі університету ім. Шевченка), ботаніка з основами цитології, фізіологія рослин, радіобіологія (на базі аграрного університету). Спецкурс «Основи медичних знань» в 9 класі викладали фахівці з інституту екології людини під керівництвом професора Курика М. В.

Тема, над якою працює колектив гімназії, звучить як «Розвиток життє-

творчої компетентності в процесі проектної діяльності». Працюючи в навчальних кабінетах і безпосередньо в лабораторіях з науковцями, гімназисти набувають дуже важливого досвіду практичної роботи, вчать наполегливості, самостійності, вчать проектувати свою діяльність й того, як одержавши результат, уміло опрацювати його, зробити грамотні висновки. Справжня індивідуальність виявляється в умінні робити те, що вміють робити всі інші, але краще за інших, умінні гідно представити власні досягнення, самопрезентуватись, набуваючи життєвої компетентності.

Вже ні для кого не секрет, що біологія сьогодні – це не тільки наука про життя, а і про виживання людства в цілому і кожної людини окремо. В плані профорієнтації важко переоцінити ту роботу, той досвід, якого набувають наші учні, перебуваючи на заняттях в стінах вищих навчальних закладів, хай навіть ті з них, хто не збирався в подальшому пов'язати своє життя з біологією. Виходячи з того, що система викладання, проведення занять, заліків суттєво відрізняються в середніх і вищих навчальних закладах, і враховуючи спілкування з викладачами і студентами, можна стверджувати, що старшокласники набувають тієї самої життєвої компетентності що до навчання у вузі, перебуваючи ще у стінах рідної гімназії. Деякі з них саме після відвідування занять в університеті обирають собі на майбутнє професію біолога. Спрямовуючи учнів на розширення кола інтересів, пропонуючи їм спробувати себе в різних галузях, можна довести цю зацікавленість до створення серйозної наукової роботи в майбутньому. Адже всебічний розвиток є головною умовою формування особистості, яка вміє не лише самостійно визначити шляхи свого подальшого життя, а й гідно представити себе, реалізувати в цьому житті.

Але поряд зі своїм вихованцем учителю доводиться долати бюрократичні перешкоди, консерватизм, упередженість, невпевненість у собі, своїх силах і поряд з ним одержувати найсолідшу в світі перемогу – перемогу над собою, доводячи собі та всім людям важливість і значущість своєї роботи, кінцевою метою якої є самодостатні та успішні випускники.

Усе сказане вище однаковою мірою стосується як учня, так і вчителя. Тобто співпраця з вищими навчальними закладами є корисною і необхідною для вчителя середньої школи. Ці зв'язки стимулюють творчість, заохочують до самовдосконалення, дозволяють глибше досягнути програмовий матеріал.

БІОЛОГІЧНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Назаренко С. В.,
методист ІІІПО КМПУ ім. Б. Д. Грінченка*

В цьому навчальному році здійснюється перехід на нові навчальні програми з біології. Після закінчення інтегрованого пропедевтичного курсу «Природознавство» (5–6 клас), спрямованого на розвиток пізнавального інтересу до вивчення предметів природничого циклу, починається вивчення суто біологічних наук, починаючи з ботаніки.

В цьому курсі звертається увага на виконання завдань практичного на-

прямку та контроль засвоєння матеріалу про царство рослин – роль випаровування в житті рослин, зв'язок між будовою квіток комахозапильних рослин та їхніми запилювачами, видозмінами пагонів, значенні ендосперму в насінні, типах плодів. Також учні повинні свідомо пояснювати роль рослин в природі, їх значення в господарській діяльності людини, відмінні ознаки однодольних та дводольних рослин, родин рослин, причини вимирання або обмеженого розповсюдження спорових рослин.

Також важливими для розвитку умінь порівняння та узагальнення знань учнів підкреслюється необхідність виявлення спільних ознак груп рослин, наприклад, мохів та папоротей, взаємозв'язок характеристики місця знаходження та будови типу рослинної тканини з її функцією, ознаками рослини та відділом, до якого вона належить. Одними з завдань навчального матеріалу, що найбільш важко засвоюються, як показують результати перевірочних робіт та олімпіад, є розділи систематики – розташування та належність до певних систематичних категорій організмів в царстві рослин, та послідовність етапів індивідуального розвитку рослин.

При вивченні різноманітності рослин встановлюється послідовність та відповідність між процесами і явищами у природі та живих організмах, природними та кліматичними умовами життя, розвивається вміння пов'язувати фізіологічні процеси зі станом довкілля.

Учні, таким чином, краще розуміють роль хлорофілу в процесі фотосинтезу, його значення в житті рослин, утворенні плодів. Застосування знань з природознавства та фізики допомагає краще зрозуміти, проаналізувати, усвідомити навчальний матеріал, розвиває логічне мислення, наприклад при вивченні пересування води та речовин по рослині, пов'язані з кореневим тиском та транспірацією, в результаті чого виникає присмокту-вальна сила.

Знання і уміння, отримані учнями при вивченні розділів «Бактерії. Гриби. Лишайники» в наступному повинні стати основою для конкретизації теоретичних закономірностей, з якими вони ознайомляться в старшій школі -ролі бактерій в кругообігу речовин, особливостях будови бактеріальної клітини, відмінностях організмів, які належать до царства бактерій, способах їх живлення та ознаках доядерних організмів. Серед інших завдань цієї теми важливими для усвідомлення є – знання про відмінність грибів і рослин, правила збору грибів, особливості будови грибів та лишайників, роль водоростей в організмі лишайника. Найскладнішими є для учнів, як показує досвід, теми про групи грибів, пов'язані з їх класифікацією та способами живлення, грибів – збудників небезпечних хвороб рослин та тварин, способи розмноження грибів та особливості будови їх клітин.

Програма розрахована на певну кількість навчальних годин і це повинно забезпечити безперервність цілісної системи освіти природничого характеру в загальноосвітніх школах при застосуванні єдиних теоретичних основ і методичних підходів.

При створенні навчально-методичних комплектів враховуються вікові особливості дітей, а також їх загальний інтелектуальний розвиток. Важливо виключити перевантаження в співпаданні з іншими предметами чи їх дублювання. Підручник повинен бути написаний зрозумілою літературною мовою, але не схилитись до рівня «дитячої розмови». Читаючи його, учень повинен

обдумувати те, що прочитав, використовуючи контрольні питання в кінці параграфа. Також важливі гарні яскраві ілюстрації. Іноді виправдані повтори, які нагадують вже вивчені поняття, ситуації, процеси.

Що стосується підручників деяких відомих авторів, наприклад, Шабанов Д. А. та співавт. (зоологія), Присяжнюк М. С. (біологія людини), Данилова О. В. та співавт. (загальна біологія)), вже вступ націлює на глибоке вивчення предмета зі спиранням на знання хімії, географії, фізики, історії, враховує досягнення сучасних галузей науки і техніки. Написані на високому сучасному науковому рівні і відповідають віковим особливостям учнів. В параграфах виділені основні поняття і формулювання, текст супроводжується великою кількістю фотографій, малюнків. З підручниками можна працювати, варіюючи зміст, використовуючи як додатковий матеріал. Послідовне нагромадження понять, практична спрямованість, багато додаткової інформації не залишає байдужими учнів.

В робочих зошитах ряду авторів (Князева О. В., Андерсон О. А., Вихренко М. А., Вихренко А. С, ін.) пропонуються завдання, які сприяють повторенню та поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, частина завдань – в табличній і графічній формі. Також вчитель може прочитати для себе методичні рекомендації по проведенню уроків: опорні схеми, роботу з термінами та поняттями, домашні завдання, додатковий теоретичний матеріал. Деякі зошити містять тести, тематичне оцінювання, схеми для виконання лабораторних або практичних робіт.

Всі завдання виконати іноді неможливо і в пояснювальній записці говориться, що місце і час виконання лабораторних визначає сам вчитель залежно від специфіки школи, індивідуальних особливостей класу, рівня підготовки учнів і їх інтересів. До кожного розділу і теми практичних робіт дано короткі теоретичні відомості, які супроводжуються детальними рекомендаціями по їх виконанню – це розширює можливості самостійної роботи учнів, але при виконанні деяких допомога вчителя чи контроль дій учнів обов'язкові. Додаткові завдання з розділу (напр. «У вільну хвилинку») можна розібрати на факультативі, заняттях гуртка чи під час літньої практики.

В багатьох зошитах пропонується виконувати малюнки самостійно, робити і описувати власні спостереження. Це може використовувати вчитель при творчому підході до уроків – запропонувати скласти схему процесу, будови органу, розвиваючи при цьому спостережливість, уважність, точність дій. Або використовувати подібні завдання при закріпленні знань. Появу таких зошитів, посібників можна тільки вітати, бо вони допоможуть вчителю організувати роботу з школярами на уроці та поза ним більш ефективно.

Навчання біології за обраним природничим профілем у 10 – 11 класах здійснюватиметься за діючими програмами «Біологія 10–11 класи. Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів» (К.: Педагогічна преса, 2004.; журнал «Біологія і хімія в школі» – 2004, № 1). Їх метою є розширення і поглиблення спеціальних знань учнів у різних галузях біологічної науки, розвиток інтересу до біології, підготовка учнів старших класів до свідомого життєвого вибору напрямку своїх інтересів та здібностей.

В програмі для профільних класів враховано швидкий розвиток різних галузей біологічної науки, змінено методологічні підходи, серед них найбільш

важливим є перехід від фактологічного наповнення змісту уроків до підвищення загальної біологічної грамотності та компетентності школярів.

Це сприятиме професійній спрямованості учнів, що доцільно здійснювати шляхом введення курсів за вибором та факультативів, які можна впроваджувати з 7 – 8 класу. Завдяки поширенню мережі профільних біологічних класів буде підтримуватись творче і наукове становлення талановитої учнівської молоді країни, формування майбутньої біологічної еліти. Вибір школою навчання за природничим профілем обумовлений такими факторами, як підготовленість вчителя до роботи, наповненість кабінету обладнанням та технічними засобами навчання.

Практика викладання багатьох вчителів доводить, що для підвищення успішності та результативності навчання потрібно комплексне використання всіх їх форм та методів. В профільних біологічних класах передбачається застосування різноманітних засобів навчання, що сприятиме активізації творчої пізнавальної діяльності дітей, виховує свідоме відношення до активної особистої участі в природоохоронних заходах.

Найефективніші серед них – експериментальний, дослідницький, тому значна кількість навчального часу передбачена на проведення лабораторних та практичних робіт. У профільній біологічній освіті більш широко можна буде використовувати інформаційні технології у вигляді презентацій та електронних підручників, включаючи їх в програмно-методичне забезпечення, що стане однією з форм підтримки диференційованого навчання біології, дасть нові можливості для творчого розвитку дітей та вчителів.

За допомогою інформаційних технологій вчитель має можливість конструювати урок, краще викласти навчальний матеріал. Використання сучасної електронної наочності, без крейди та зміни паперових таблиць на уроці розвиває вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати ресурси Інтернету, створювати своє власне бачення структури і змісту уроку.

Завдяки впровадженню SMART-дошок та проєкторів поширилась спільна діяльність вчителя і учнів, взаємодопомога у створенні презентацій до уроків. Цей підхід органічно поєднується з груповими формами роботи і навчання.

Застосування інформаційних технологій на уроках біології передбачає творчий підхід та інтеграцію знань і умінь з різних галузей науки, техніки. В результаті створення презентацій маємо конкретний результат, готовий до впровадження, оформлений у вигляді відеоматеріалів, фільму, проєкту тощо.

У Київському міському педагогічному університеті ім. Б. Д. Грінченка щорічно відбувається апробація електронних програмних засобів з біології, – і їх експертиза вчителями – практиками. Це – «Біологія 8–9 кл. Людина», Бібліотека електронних наочностей 6–11 кл.», «Шкільний курс біології 6–11 кл.», «Віртуальна біологічна лабораторія 10–11 кл.». Зараз вже створені і готові до апробації диски для природознавства у 5–6 класах, з біології у 8 класі (Сліпчук І. Ю.), 9 та 10 класі (Матяш Н. Ю.), продовжується робота далі.

Але треба завжди враховувати, що ці засоби повинні доповнювати або частково замінювати підручник, урізноманітнювати текстовий матеріал ілюстраціями, допомагати проводити різні види оцінювання, тестування. Також це ко-

рисно для тих учнів, які навчаються екстерном, індивідуально, або за іншими причинами частково пропускають уроки (хвороба, спортивні змагання).

Застосування ЕЗНП потребує від вчителя певного рівня комп'ютерної грамотності, практичних навичок у використанні основних програм. На курсах підвищення кваліфікації при всіх формах навчання – денній, заочній передбачені практичні заняття в комп'ютерному класі, опанування SMART-дошкою, вчителі мають можливість отримати всі презентації створені їх колегами на дисках. Зараз існує поняття «інтелектуальної власності», воно поширюється і на презентації як продукт цієї діяльності, але у більшості випадків, якщо це не обумовлено юридично умовами контракту при роботі в приватному закладі, вчителі охоче діляться створеними (навіть за допомогою школярів) презентаціями на семінарах, педагогічній практиці та дехто з них виконують як курсові роботи.

За останні роки набувають поширення біологічні олімпіади. Удосконалилась форма організації, ускладнився зміст завдань. Завдання 3 етапу наближені за рівнем складності та об'ємом до завдань 4 етапу. Це дає змогу виявляти здібних, талановитих дітей, здатних осмислювати і пояснювати явища природи.

Щодо її проведення на 1–4 етапах згідно Положенню, олімпіада повинна – виявляти обдарованих дітей, розвивати їх здібності, сприяти професійному визначенню;

- формувати покоління молодих талановитих людей для різних галузей життя;
- покращувати рівень викладання фахових дисциплін, пропагувати досягнення науки та новітніх її досліджень;
- підвищувати зацікавленість в поглибленому вивченні предмету,
- впроваджувати у навчання новітні технології викладання. Найпростіші тестові завдання дають можливість перевірити знання про

рослини і тварини. Завдання підвищеної складності даються на знання організму людини, молекулярної біології, генетики, систематики, етології. Нині учасники олімпіад – діти з високим рівнем природничих знань та широкими інтересами. Це вимагає постійної уваги з боку вчителя по вдосконаленню роботи з обдарованими дітьми, сприяє розширенню інтересів учнів і стимулює їх діяльність. Олімпіада визначає здібності і уміння учнів в біології, вимагає від них при розв'язуванні завдань творчості, кмітливості, винахідливості.

Важливо, що в завданнях зустрічаються питання, пов'язані з практичною спрямованістю матеріалу. Це сприяє розширенню цікавості до предмету, поглибить та закріпить знання.

Найважливіші функції біологічних олімпіад – формування мотивації до навчання, пізнавальна, розвиваюча, діагностуюча, активізація позакласної роботи з учнями, виховна, профорієнтаційна.

Таким чином виявляються обдаровані учні, розвивається їхня творча ініціатива, формується системне біологічне і екологічне мислення, ширше вивчаються досягнення науки, до її проведення залучаються працівники наукових закладів та установ. За кілька останніх років кожен український учасник посідав призове місце на міжнародних олімпіадах.

З 1995 р. у рамках TIMSS проводиться моніторинг якості знань з математики та природознавства у 4-х та 8-х класах. Чергове дослідження результативності освіти в цих напрямках відбулося в травні 2007 року.

Проаналізувавши результати попереднього дослідження виявилось, що в деяких випадках результати виявились нижчими, можливо за нестачі наочності та приладдя в кабінетах біології, недостатню практичну підготовленість учнів. Але важливо перед виконанням завдань підготувати і вчителів, щоб учні не витрачали зайвий час на виконання завдань, навіть тих, що вивчатимуться в старших класах, а спирались на суті і змісті завдання, логічному його розв'язанні.

Для того, щоб форма виконання тестів не виявилась незвичною, слід заздалегідь урізноманітнювати проведення контролю знань в усній та письмовій формі, запроваджувати виконання тестів в навчальному процесі. Це ознайомить та привчить вчителів природничих наук включати приклади завдань в узагальнення знань, повторення матеріалу, приділяти більше уваги оцінюванню знань та навчальних досягнень у такій формі.

Після минулого дослідження (2003 р.) більше уваги приділяється завданням, які дозволяють краще оцінити аналітичні та дослідницькі здібності учнів, вмінню розв'язувати логічні завдання. Навчальний матеріал з часом стає складнішим, вивчення природничих наук в основному зосереджено на описі, читанні і опитуванні, а учні повинні вміти давати відповіді, спираючись на спостереження або інформацію зі світу природи, використовувати вимірювання за допомогою простих інструментів, обладнання, необхідних для того, щоб займатись елементарною науковою діяльністю, застосовувати ці знання і використовувати розуміння біологічної науки, щоб надавати пояснення, засноване на доказах.

Одним з важливих методів реалізації екологічної політики є шкільна екологічна освіта. Формування нової екологічної свідомості допоможе змінити культуру людей, подолати агресивність дітей у ставленні до природи. Така переорієнтація на нову культуру взаємовідношень людини і природи вкрай необхідна у наш час. Певні кроки вже зроблено. Система екологічної освіти охоплює дошкільні дитячі установи, школи і вищі навчальні заклади. У навчальний та виховний процеси вводяться дисципліни екологічного профілю, у багатьох громадських та державних закладах різного рівня відбуваються різноманітні просвітницькі конкурси та заходи.

До випускників вищих навчальних закладів запроваджується система кваліфікаційних вимог екологічного характеру. Сподіваємось, що спільними зусиллями вдасться виховати наступні покоління екологічно грамотними та освіченими. І основна роль в цьому належить вчителю.

Методи навчання, якими користуються вчителі – групове навчання, дискусії, проекти – мають великий потенціал і здійснюють функції швидкого пристосування, занурення у процес пошуку та здобуття знань, що допомагає пристосуватися до сучасності, що стрімко змінюється за останні роки. Але всі ці суто теоретичні знання, можливо, так ними і залишаться на все майбутнє життя. Якщо ж залучати дітей до участі в природоохоронних акціях, ефективної творчої роботи, у них підвищиться самостійність і організованість, впевненість в своїх силах. І в результаті з'явиться потреба і готовність у застосуванні своїх сил, сформується ціннісне ставлення до природи. Під час екологічної діяльності у дітей змінюється не лише ставлення до природи, а й до людей, усвідомлюються категорії добра, совісті, співпереживання.

На основі проектного навчання можливо побудувати позакласні заходи,

інтегровані уроки, об'єднавши учнів у групи за схильностями та інтересами. Вчитель може використовувати інтерактивні методи навчання – мозковий штурм, тренінг, рольові ігри при виконанні учнями певних завдань по ходу виконання проекту. Тематику можна придумати ту, що є актуальною в даному місці – «Оздоровлення повітря за допомогою фітонцидів», «Зміцнення імунітету засобами вітамінізації харчування», «Видовий склад кімнатних рослин школи», «Екологічно безпечна ліквідація сміття на присадибній ділянці». Організація занять подібним чином заснована на практично-орієнтованому характері на основі системного підходу до навчання за проектною технологією дозволить розвинути свідому мотивацію до засвоєння норм і правил екологічної етики, скоригувати особистісну систему цінностей і сприяти життєвому самоствердженню дитини, а в майбутньому – розвинути комунікаційні здібності, сприяти творчому самовираженню.

Розвиток біологічної освіченості школяра краще відбувається при певній індивідуалізації навчання, співпраці з викладачами науково-дослідних установ та науковцями. Відповідно від вчителів вимагатиметься опанування новими методиками навчання біології із використанням сучасних комп'ютерних засобів, застосування міжпредметних зв'язків, це дасть змогу учням показати свою конкурентоспроможність на високому рівні при участі в олімпіадах, конкурсах і турнірах.

Залучення учнів до розширеного вивчення біологічних дисциплін підвищить результати їхньої загальної успішності та ознайомить з кар'єрними можливостями професійного застосування біологічних знань у житті.

Аналіз змін у навчальних програмах і методах навчання за результатами анкетування дозволить з'ясувати тенденції в освіті, як відбувається вивчення природничих дисциплін, це безумовно сприятиме удосконаленню освітнього процесу.

НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

*Подобайло А. В.,
національний координатор проекту ГЕФ/ЮНЕП «Створення мережі
Навчальних Центрів для працівників ОТ Північної Євразії», доцент кафедри
зоології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
канд. біол. наук*

Третій рік в Україні еколого-просвітницьким центром «Заповідники» (Москва, Росія) спільно з Київським еколого-культурним центром проект здійснюється ГЕФ/ЮНЕП «Створення мережі Навчальних Центрів для працівників ОТ Північної Євразії». Одним з головних завдань проекту є організація та забезпечення сталого функціонування навчального центру підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ. Для виконання цього завдання свої зусилля поєднали Державна служба заповідної справи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Київський еколого-культурний центр та Канівський природний заповідник, про що складено відповідну угоду. Базою для Навчального центру заповідної справи обрано Канівський природний заповідник з кількох причин:

– в заповіднику добре розвинена матеріально-технічна база, яка використовується для практики студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та дозволяє забезпечити належний рівень організації навчального процесу та побуту слухачів курсів та викладачів;

– заповідник є структурним підрозділом Університету, що дозволяє залучати досвідчених викладачів;

– на відміну від будь-якої бази в Києві, організація семінарів у заповіднику дозволяє здійснювати навчальний процес безпосередньо в природно-заповідній установі, моделювати навчальні ситуації, максимально наближені до умов праці слухачів;

– заповідник розташований близько до Києва, що полегшує вирішення транспортних питань та дозволяє залучати фахівців Міністерства охорони навколишнього природного середовища.

Протягом 2006–07 років виконавці проекту провели 5 семінарів для працівників природно-заповідних установ України. Тематика семінарів широка: екологічна просвіта, організація охорони, сучасні методи управління установами ПЗФ. Загалом в навчальному центрі пройшло підвищення кваліфікації 64 працівника, з 30 природно-заповідних установ України різного підпорядкування. Навчальний процес організований за сучасними інтерактивними методиками навчання, що дозволяє слухачам бути як об'єктами, так і суб'єктами навчання, оскільки багато з них мають цікавий власний досвід роботи в заповідниках та національних природних парках. В групах не більше 15 учасників, що дозволяє викладачам реалізовувати індивідуальний підхід.

Попередні підсумки діяльності Навчального центру були обговорені на семінарі директорів природно-заповідних установ України 22–29 жовтня 2007 р. Опрацювавши Концепцію діяльності Навчального центру та Навчально-тематичний план (див. нижче), керівники заповідників та національних природних парків вирішили:

– схвалити розроблену концепцію діяльності та навчально-тематичний план Навчального центру, внести на розгляд в установленому порядку;

– сприяти Канівському природному заповіднику в отриманні державної ліцензії на освітню діяльність в галузі підвищення кваліфікації працівників установ ПЗФ;

– розглянути можливість державної фінансової підтримки Навчального центру за рахунок Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Проект ГЕФ/ЮНЕП, який на даний час є основним джерелом фінансування Навчального центру завершується в липня 2008р. Продовження роботи центру можливе за умови зацікавленості збоку керівників природно-заповідних установ та державної підтримки його діяльності. Перше, на наш погляд, вже є. Семінари повністю укомплектовуються слухачами. Подекуди навіть доводиться обмежувати число учасників. З'явилися перші слухачі на платній основі, що є запорукою фінансової стабільності центру. Для виконання другої умови зараз розпочато процес отримання державної ліцензії на освітню діяльність. В цій справі позитивну роль має зіграти унікальний статус Канівського природного заповідника як структурного підрозділу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Адже, слухачами курсів Навчального центру заповід-

ної справи є переважно люди з вищою освітою. Державну ліцензію на підвищення кваліфікації такої аудиторії згідно чинного законодавства може отримати лише вищий навчальний заклад 3–4 рівня акредитації. На даний час розроблена Концепція діяльності навчального центру заповідної справи та Навчально-тематичний план, які мають пройти відповідну процедуру погодження згідно Постанови Кабінету Міністрів України №1380 від 29 серпня 2003 р.

КОНЦЕПЦІЯ

діяльності Навчального центру заповідної справи

Заповідна справа є стрижнем охорони природи і важливим напрямком діяльності сучасної демократичної держави. Розвиток заповідної справи повинен забезпечуватися висококваліфікованими кадрами, які володіють сучасною системою наукових, політичних, правових, етичних, філософських поглядів, які усвідомлюють відношення людей до ідей охорони природи, відповідальність за збереження усієї біологічної та ландшафтної різноманітності.

Нормативна база діяльності Навчального центру заповідної справи. Навчальний центр заповідної справи (НЦЗС) діє на підставі та у відповідності з такими нормативними документами: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положення про Канівський природний заповідник, Концептуальних засад розвитку заповідної справи в Україні, Концепції управління екологічною освітою в об'єктах природно-заповідного фонду, Концептуальних засад еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах України, Указу Президента України № 838 «Про заходи щодо подальшого розвитку заповідної справи в Україні».

Метою діяльності НЦЗС є забезпечення збереження та динамічного розвитку природно-заповідного фонду України, впровадження сучасних методів управління природо-заповідними установами шляхом підвищення кваліфікації працівників в галузі заповідної справи.

Завдання НЦЗС

- професійна підготовка фахівців в галузі заповідної справи;
- розробка навчальних програм підвищення кваліфікації працівників природно-заповідних установ;
- розробка методики формування необхідної організаційної та матеріально-технічної бази для здійснення еколого-освітньої діяльності;
- проведення регулярних курсів підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ України за напрямом «Екологія»;
- організація та проведення семінарів, конференцій, тренінгів в галузі охорони навколишнього природного середовища для працівників природно-заповідних установ, науковців, державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій тощо;
- методична допомога природно-заповідним установам для забезпечення їх політичної підтримки та економічної стабільності;
- тісне співробітництво з освітніми закладами, органами державної влади та місцевого самоврядування, засобами масової інформації, іншими зацікавленими установами та природоохоронною громадськістю;

– забезпечення стажування фахівців в галузі заповідної справи у провідних природно-заповідних установах України та за кордоном.

Принципи освітньої діяльності НЦЗС

– запобігання нанесенню школи природним комплексам;
– високопрофесійне забезпечення екологічної освіти;
– постійне оцінювання освітньої діяльності;
– врахування новітніх наукових досягнень в галузі екології, охорони природи; сучасних суспільно-політичних та економічних знань, а також принципів екологічної етики;

– формування у працівників природно-заповідних установ та серед широких верств населення відчуття гордості та відповідальності за об'єкти природно-заповідного фонду;

– доведення економічної доцільності збереження природи, визначення економічної цінності територій та об'єктів природно-заповідного фонду не лише за земельно-ресурсними показниками, але і за оцінкою біорізноманіття, рекреаційною цінністю, перспективами альтернативних форм зайнятості місцевого населення, розвитку екологічного органічного сільського господарства;

– використання в освітній діяльності широкого розмаїття нематеріальних цінностей природи: наукових, естетичних, культурних, релігійних, патріотичних, виховних тощо.

Планування та вибір форм і методів діяльності НЦЗС.

Координацію освітньої діяльності НЦЗС здійснює Державна служба заповідної справи у взаємодії з Вченою Радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка. НЦЗС діє на базі Канівського природного заповідника на підставі Ліцензії Міністерства освіти та науки України.

Тут можна прописати регіональні курси, для яких можна укладати угоди між НЦЗ та іншими природно-заповідними установами в рамках ліцензійних обсягів.

На теперішній час в Україні існує 4 біосферних та 17 природних заповідників, 18 національних природних парків, 36 регіональних ландшафтних парків з загальною чисельністю штатних працівників близько 3 тисяч осіб. За умови необхідності підвищення кваліфікації один раз на 10 років, річна потреба проходження курсів підвищення кваліфікації для працівників природно-заповідних установ України оцінюється на рівні 300 осіб. НЦЗС здійснює освітню діяльність за напрямом «Екологія» за спеціальністю екологія та охорона навколишнього природного середовища. Слухачами курсів підвищення кваліфікації є працівники відділів екологічної просвіти населення, служб охорони, наукових відділів, юристи та економісти природно-заповідних установ. Для кожної категорії слухачів у встановленому порядку затверджуються навчальні програми за напрямком «Екологія», що враховують специфіку їх функціональних обов'язків у природно-заповідних установах. Загальний річний ліцензійний обсяг становить 100 осіб. Навчання здійснюється в академічних групах числом слухачів 7–25 осіб. Обсяг курсів складає 3 кредити (102 години).

Формами навчальної діяльності НЦЗС є лекції, семінарські заняття, лабораторні заняття, практичні заняття, самостійна робота під контролем викладача, підготовка та захист випускних проєктів. Переваги віддаються інтерактивним методам навчання. Обсяг аудиторних до не аудиторних форм роботи складає не менше 1:0,8.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
діяльності навчального центру заповідної справи
за напрямом «Екологія»

1. Еколого-просвітницька діяльність.

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні основи спілкування та взаємодія з населенням		10
1.1.	Психологія особистості та її розвитку	Л	2
1.2.	Особистість у спілкуванні та діяльності. Закономірності спілкування та взаємодії людей.	С	1
1.3.	Соціальна психологія груп.	С	1
1.4.	Психолого-педагогічні основи розвитку екологічної свідомості.	Л	2
1.5.	Соціологічні дослідження в еколого-просвітницькій діяльності	С	2
1.6.	Конфліктологія	С	2
2.	Правові аспекти охорони природи та заповідної справи		6
2.1.	Вибрані розділи екологічного права України	Л	2
2.2.	Національне законодавство в галузі заповідної справи	С	2
2.3.	Міжнародні конвенції та угоди, стороною яких є Україна	Л	2
3.	Методичні основи організації екопросвітницької діяльності		50
3.1.	<i>Історія та сучасний стан екологічної просвіти</i>		4
3.1.1.	Історичні віхи заповідної справи в Україні	Л	1
3.1.2.	Міжнародний досвід організації екопросвітницької діяльності	Л	1
3.1.3.	Екологічна етика	С	1
3.1.4.	Особливості організації освітньої діяльності в природно-заповідних установах.	С	1
3.2.	<i>Робота з засобами масової інформації</i>		6
3.2.1.	Особливості співпраці з журналістами	Л	1
3.2.2.	Підготовка статей у друковані ЗМІ	С	2
3.2.3.	Прес-конференції, виступи на радіо та телебаченні	С	1
3.2.4.	Організація «круглих столів»	С	1
3.2.5.	Організація PR- кампаній в ЗМІ	Л	1
3.3.	<i>Рекламно-інформаційна діяльність</i>		6
3.3.1.	Маркетинг та основи реклами	Л	2
3.3.2.	Дизайн, фірм енний стиль при виданні інформаційно-рекламної продукції	С	1
3.3.3.	Створення фото- та відеопродукції	С	1
3.3.4.	Можливості та проблеми видання власних газет установами ПЗФ	Л	1
3.3.5.	Створення сайтів в інтернеті	Л	1
3.4.	<i>Музейна справа та організація візит-центрів для відвідувачів</i>		4
3.4.1.	Основні етапи створення музейної та виставкової експозиції	Л	2
3.4.2.	Візит-центри, музеї природного та культурного спадку. Світовий та національний досвід.	С	2
3.5.	<i>Екскурсії та туризм</i>		12

3.5.1.	Основні поняття туризму (гуроператор, турагент, турпродукт, тощо)	Л	1
3.5.2.	Екологічний туризм в системі сучасного туризму. Світовий досвід.	Л	1
3.5.3.	Сільський зелений туризм. Сучасний стан та перспективи розвитку в Україні.	Л	1
3.5.4.	Організація туризму на територіях природно-заповідного фонду	С	2
3.5.5.	Правові аспекти туризму	Л	2
3.5.6.	Організація турів	С	1
3.5.7.	Створення туристичної інфраструктури	С	1
3.5.8.	Залучення місцевого населення до сфери туризму	С	1
3.5.9.	Екологічні стежки: проектування та облаштування	С	2
3.6.	<i>Особливості екопроствітньої роботи з дітьми та молоддю</i>		6
3.6.1.	Вікові психологічні особливості сприйняття	Л	1
3.6.2.	Можливості пропаганди заповідної справи в шкільних програмах	Л	1
3.6.3.	Екологічні ігри, як ефективний засіб екологічної освіти та виховання	С	2
3.6.4.	Взаємодія природно-заповідних установ з вищими навчальними закладами. Особливості організації навчальних та виробничих практик студентів.	С	1
3.6.5.	Налагодження співпраці зі студентськими дружинами охорони природи	Л	1
3.7.	<i>Зв'язки з громадськістю</i>		6
3.7.1.	Групи громадськості та форми їх участі в діяльності природно-заповідних установ	Л	1
3.7.2.	Міжнародні та українські громадські природоохоронні організації	Л	1
3.7.3.	Створення громадських організацій: «клуб друзів заповідника», тощо	С	1
3.7.4.	Організація екологічних свят, акцій, зльотів	С	1
3.7.5.	Програми стійкого життєзабезпечення місцевого населення	л	2
3.8.	<i>Фандрейзинг</i>		6
3.8.1.	Пошук додаткових джерел фінансування.	Л	1
3.8.2.	Робота з донорами: фонди, бізнес	С	4
3.8.3.	Робота з Державним фондом охорони навколишнього природного середовища	Л	1
4.	Творчі майстерні	С	20
5.	Підготовка та захист випускних робіт		16

2. Організація охорони природно-заповідних установ

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні особливості роботи інспекторів з охорони установ ПЗФ		4
1.1.	Психологічні особливості роботи з порушниками	Л	2
1.2.	Основи конфліктології	С	2
2.	Історія та сучасний стан ПЗФ		4

2.1.	Історичні віхи заповідної справи України	Л	1
2.2.	Сучасний стан ПЗФ України та перспективи його розвитку	Л	1
2.3.	Досвід роботи зарубіжних установ ПЗФ, професійна підготовка рейнджерів	Л	1
2.4.	Роль служб охорони в забезпечення ефективності функціонування природно-заповідних установ	С	1
3.	Правові аспекти охорони ПЗФ		6
3.1.	Основні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність з охорони ПЗФ	Л	2
3.2.	Вибрані розділи адміністративного та кримінального права	Л	2
3.3.	Громадянсько-правова відповідальність за порушення режиму, нанесення шкоди ПЗФ	С	2
4.	Складання документів та оформлення матеріалів з порушення режиму ПЗФ		8
4.1.	Особливості оформлення протоколів	Л	2
4.2.	Порядок притягнення порушників до відповідальності	Л	2
4.3.	Облік порушень заповідного режиму	С	2
4.4.	Порядок вилучення, обліку та зберігання вилучених браконьєрських знарядь, затриманих транспортних засобів та продукції незаконного природокористування.	С	2
5.	Організація служби охорони в природно-заповідних установах України		4
5.1.	Посадові особи служби охорони, оперативна група	Л	2
5.2.	Права інспекторів служби охорони установ ПЗФ	С	1
5.3.	Основні соціальні гарантії	С	1
6.	Тактика оперативної роботи		14
6.1.	Форми та методи оперативної роботи	Л	4
6.2.	Робота патрульної групи: склад, оснащення, використання засобів зв'язку та сигналізації	С	2
6.3.	Затримання порушників: перевірка документів, огляд місця порушення, огляд речей та транспортних засобів, вилучення знарядь та продукції незаконного природокористування. Методи встановлення особи порушників.	С	4
6.4.	Техніка безпеки. Дії з завершення рейду.	Л	2
6.5.	Взаємодія з районною екологічною інспекцією, рибінспекцією, міліцією.	С	2
7.	Необхідна оборона		4
7.1.	Поняття необхідної оборони. Законодавство про необхідну оборону.	Л	2
7.2.	Перевищення необхідної оборони та відповідальність за це.	С	1
7.3.	Застосування інспекторами при виконанні службових обов'язків фізичної сили, спецзасобів, вогнепальної зброї.	С	1
8.	Пожежна безпека		4
8.1.	Правила пожежної безпеки в лісах та відповідальність за її порушення.	Л	1
8.2.	Типи лісових пожеж. Особливості боротьби з пожежами в різних ландшафтах.	Л	1
8.3.	Система протипожежних заходів в природно-заповідних установах. Технічні засоби пожегасіння.	С	1

8.5.	Тактика пожежегасіння. Техніка безпеки при гасінні пожеж.	С	1
9.	Лісогосподарські заходи в природно-заповідних установах		4
9.1.	Регламентация господарської діяльності на території установ ПЗФ. Допустимі види природокористування.	Л	2
9.2.	Регуляційні та біотехнічні заходи на територіях ПЗФ	С	1
9.3.	Лісовпорядкування. Дозволені види лісокористування	С	1
10.	Еколого-просвітницька діяльність в заповідниках та національних парках		8
10.1.	Основні напрямки екопросвітницької діяльності	Л	4
10.2.	Участь служби охорони в екопросвітницькій діяльності	С	2
10.3.	Виховна робота з порушниками заповідного режиму та профілактика порушень.	С	2
11.	Науково-дослідна діяльність в установах ПЗФ		6
11.1.	Значення науково-дослідної роботи в заповідниках та національних парках.	Л	2
11.2.	Участь служби охорони у веденні літопису природи	С	4
12.	Творчі майстерні		20
13.	Підготовка та захист випускних робіт		16

3. Управління природно-заповідними установами

Тривалість 102 години/14 днів

№	Назва розділу/теми	Форма заняття	Обсяг годин
1.	Соціально-психологічні особливості управління персоналом		10
1.1.	Закономірності спілкування та взаємодії людей.	Л	2
1.2.	Групова динаміка. Робота в команді	С	2
1.3.	Кадрова політика. Методи та форми стимулювання праці.	Л	4
1.4.	Влада та особистий вплив керівника	С	2
1.5.	Взаємодія структурних підрозділів організації.	Л	2
2.	Біологічні основи охорони природи		6
2.1.	Ресурсний підхід. Біологічні ресурси.	Л	2
2.2.	Рідкісні види. Методи збереження in situ.	Л	2
2.3.	Закономірності функціонування біогеоценозів.	Л	2
3.	Історія та сучасний стан заповідної справи		4
3.1.1.	Історичні віхи та перспективи розвитку заповідної справи в Україні	Л	1
3.1.2.	Міжнародний досвід організації управління природоохоронними територіями	Л	2
3.1.3.	Екологічна етика	С	1
4.	Державна політика в галузі заповідної справи		4
4.1.	Основи природоохоронного законодавства України	Л	2
4.2.	Державні програми в галузі заповідної справи	Л	1
4.3.	Міжнародні угоди в галузі заповідної справи, стороною яких є Україна	Л	1
5.	Основи управління		12
5.1.	Сутність та зміст менеджменту	Л	2
5.2.	Системи управління в різних країнах. Системи підготовки та перепідготовки менеджерів	Л	2

5.3.	Основи управлінської етики. Культура управлінської діяльності.	С	2
5.4.	Етика ділового спілкування. Техніка ведення ділових переговорів. Функції управління.	С	2
5.5.	Прийняття рішень. Моделі та методи.	Л	2
5.6.	Оцінка ефективності управління.	С	2
6.	Менеджмент-планування		10
6.1.	Стратегічне планування.	Л	4
6.2.	Створення перспективних менеджмент-планів установ ПЗФ	С	6
7.	Бухгалтерський облік та оподаткування		10
7.1.	Нормативи та документи, що визначають форми та порядок ведення бухгалтерського обліку	Л	2
7.2.	Безготівкові та готівкові форми розрахунків	Л	2
7.3.	Формування фінансових результатів діяльності. Аналіз звітної документації	С	2
7.4.	Види та ставки податків.	С	2
7.5.	Особливості обліку підприємницької діяльності різних форм неприбуткових організацій	Л	2
8	Фандрейзинг		10
8.1.	Пошук додаткових джерел фінансування.	Л	4
8.2.	Робота з донорами: фонди, бізнес	С	4
8.3.	Робота з Державним фондом охорони навколишнього природного середовища	Л	2
9.	Творчі майстерні		20
10.	Підготовка та захист випускних робіт		16

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛДУ БЖД

Сибірний Андрій Володимирович, к. б. н., майор внутрішньої служби, начальник кафедри екологічної безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності є вищим навчальним закладом IV рівня акредитації і здійснює освітніську діяльність відповідно до ліцензії МОН України та забезпечує підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра.

Навчання здійснюється на 5 факультетах та 20 кафедрах за спеціальностями «Пожежна безпека», «Пожежегасіння та аварійно-рятувальні роботи», «Екологія та охорона навколишнього середовища», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Практична психологія», «Транспортні технології», «Інформаційна безпека». Навчальний процес в Університеті забезпечує висококваліфікований науково-педагогічний колектив, в складі якого 23 доктори наук та 75 кандидатів наук.

При Університеті діють: ад'юнктура зі спеціальності «Пожежна безпека» та Львівський технічний лицей. Спеціалізована Вчена рада при Університеті утворена згідно з наказом № 222 ВАК України від для проведення захистів кандидатських дисертацій зі спеціальності «Пожежна безпека». Очолює Уні-

верситет Ректор – заслужений працівник освіти, доктор педагогічних наук, професор, генерал-лейтенант служби цивільного захисту Козяр Михайло Миколайович.

Кафедра екологічної безпеки Університету створена в 2006 році.

Назва кафедри найбільш точно відображає основні напрямки її навчально-методичної та наукової діяльності. Метою навчальної роботи кафедри є підготовка кваліфікованих спеціалістів з високим рівнем знань у царині екологічних дисциплін. Для цього використовуються сучасні методи викладання, розробляються та впроваджуються в навчальний процес нові лабораторні роботи з аналітичної хімії, хімії з основами біогеохімії.

Кафедрою здійснюється підготовка курсантів і студентів за спеціальностями 6.070800 «Екологія та охорона навколишнього середовища» та 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Кафедра забезпечує підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра за спеціальностями: «Екологія та охорона навколишнього середовища» (1–4 курс), «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» (1–4 курс), «Практична психологія» (1–4 курс), «Транспортні технології» (1–4 курс), «Інформаційна безпека» (1–4 курс), «Пожежна безпека» (1–4 курс), спеціаліста за спеціальностями «Пожежна безпека» (5 курс) та «Пожежегасіння та аварійно-рятувальні роботи» (5 курс), магістра за спеціальністю «Пожежна безпека» (5 курс) на факультетах пожежної та техногенної безпеки, пожежно-рятувальних сил, цивільного захисту, заочного і дистанційного навчання, післядипломної освіти

Навчальний процес на кафедрі екологічної безпеки здійснюють 8 науково-педагогічних працівників, із них 2 доктори наук (д.с.-г.н., проф. В. П. Кучерявий, д.т.н., проф. Я. М. Ханік) та 6 кандидатів наук (к.с.-г.н. Н.М. Гринчишин, к.т.н., доц. М. Ф. Юрим, к.б.н. О. С. Філяк, к.с.-г.н., доц. В. Ф. Якобенчук, к.т.н., доц. О.-Р. В. Мартиняк). Начальник кафедри – к.б.н., майор внутрішньої служби А. В. Сибірний.

Кафедра екологічної безпеки забезпечує вивчення понад 30 дисциплін, серед яких «Екологія», «Біологія», «Хімія з основами біогеохімії», «Геологія з основами геоморфології», «Екологічна безпека», «Небезпечні природні процеси», «Прогнозування надзвичайних подій природного характеру», «Реабілітація забруднених територій», «Промислова екологія», «Моніторинг навколишнього середовища», «Аналітична хімія та методи аналізу параметрів навколишнього середовища», «Заповідна справа», «Нормування антропогенного навантаження на природне середовище», «Екологічна та техногенна безпека», «Банки екологічної інформації», «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Моніторинг довкілля», «Утилізація та рекуперація відходів спеціальної хімії», «Вступ до фаху», «Основи статистичного обліку в екології», «Екологічні проблеми регіону», «Мінерально-сировинні ресурси України», «Основи екології», «Ґрунтознавство», «Радіоекологія», «Загальна екологія», «Екологія міських систем», «Ландшафтна екологія» та інші.

Для курсантів і студентів I та II курсів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» кафедрою організовано і проводиться загально-екологічна навчальна практика з таких предметів, як ґрунтознавство

(вивчення типових ґрунтів Львівської області), загальна екологія (ознайомлення з природно-заповідним фондом Львівської області на прикладі Яворівського національного природного парку, вивчення сукцесії на прикладі доглянутого та покинутого саду, практичні заняття на Львівських міських очисних спорудах та на ТЕЦ-1 м. Львова), біологія (практичні заняття з біології на базі Львівського національного університету ім. І. Франка).

Науково-педагогічні працівники кафедри проводять науково-дослідницьку роботу в таких напрямках: «Екологія лісових пожеж, екологічні проблеми безпеки життєдіяльності в умовах великих міст, фітомеліорація, ландшафтна архітектура» (д.с-г.н. В. П. Кучерявий), «Вивчення енергоощадних і ресурсозберігаючих процесів і технологій; створення безвідходних технологій з метою захисту довкілля» (д.т.н. Я. М. Ханик), «Ґрунтознавство та радіоекологія» (к.с-г.н. В. Ф. Якобчук), «Хімічна технологія в'язучих речовин. Процеси і апарати хімічної технології. Охорона літосфери від забруднення та деградації» (к.т.н. М. Ф. Юрим), «Охорона атмосферного повітря, проблеми очищення промислових газових викидів, моніторинг забруднення атмосферного повітря викидами» (к.т.н. О.-Р. В. Мартиняк), «Забруднення природного середовища важкими металами техногенного походження. Охорона літосфери від забруднення та деградації екосистем за умов техногенного забруднення важкими металами» (к.с-г.н. Н. М. Гринчшин), «Мікробіологія, епідеміологія та гігієна. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій природного характеру» (к.б.н. А. В. Сибірний), «Екологічні проблеми розвитку онкологічних захворювань» (к.б.н. О. С. Філяк).

При кафедрі успішно функціонує наукове товариство курсантів та студентів. Члени товариства беруть активну участь у різноманітних конференціях, нагороджені численними дипломами і грамотами.

Науково-педагогічними працівниками кафедри підготовлено до друку та видано 4 навчальні посібники: «Прилади та методи моніторингу навколишнього середовища», «Основи ґрунтознавства», «Рекультивация та фітомеліорація», «Ризики небезпечних об'єктів та методика їх оцінки» та 5 методичних розробок, серед яких: «Загально-екологічна навчальна практика» (2 частини), «Загальна екологія», «Аналітична хімія», «Моніторинг довкілля», «Метеорологія та кліматологія».

Науково-педагогічними працівниками кафедри проводиться серйозна винахідницька робота – протягом року отримано 4 патенти на винаходи та корисні моделі, серед яких: «Вібронасос – компресор», «Пристрій для розділення сипучих матеріалів в потоці рідини або газу», «Спосіб хімічного розчинення фосфогіпсу та пристрій для його здійснення», «Спосіб складання бджолиного гнізда на зиму «Медований квадрат».

Протягом 2006-07 навчального року науково-педагогічними працівниками кафедри опубліковано понад 25 наукових статей у періодичних фахових виданнях та взято участь у 18 наукових конференціях.

Кафедра екологічної безпеки плідно співпрацює у багатьох наукових напрямках з кафедрами Національного університету «Львівська політехніка», Львівського національного університету ім. І. Франка, Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, Львівського університету внутрішніх справ, Академії друкарства, Національного лісотехнічного уні-

верситету України та спорідненими кафедрами Черкаської академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля та Університетом цивільного захисту України м. Харкова.

Основні перспективні завдання кафедри на даний час – створення потужної лабораторії екологічної безпеки, підготовка та видання навчальних посібників «Заповідна справа», «Аналітична хімія», «Метеорологія та кліматологія», підготовка та проведення науково-практичної конференції «Антропогенний вплив на довкілля».

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО

*Горшкова Лідія Михайлівна,
доктор с.-г. наук, професор, завідувача кафедрою біології
Львівського державного педагогічного університету*

У вищій школі відбулися серйозні позитивні зміни – модернізація і реформування навчання, приєднання Болонського процесу. Лісабонська конвенція підписана багатьма Європейськими державами ще у 1989 році. Україна теж підписала цей документ, який є політичним документом і пов'язує вищу школу України з Європейськими стандартами професійної освіти. На перспективу сформована загальноєвропейська система вищої освіти, встановлені транснаціональні стандарти освіти, насамперед, взаємне збагачення досвідом, розвитком мобільності студентів. Передбачається, що академічні ступені, майже всі та кваліфікації будуть затребувані Європейським ринком праці.

Протягом останніх років наш університет робить послідовні інтегровані кроки до єдиного Європейського простору і має велику надію на підвищення якості освіти і удосконалення критеріїв оцінки знань студентів. Як показали результати досліджень вони тісно пов'язані із загальноосвітньою школою та соціально-економічними умовами, в яких існує та розвивається освіта. Академік В. Г. Кремень відзначає, що освітянська діяльність в сучасному світі все більше змінюється. Потрібно дати не тільки базові знання, а й навчити вчитись упродовж життя... Ми робимо старшу школу 10-й, 11-й, 12-й класи профільною [2].

Отже, впровадження модульних технологій навчання, перехід на систему накопичення і зарахування кредитів є основним стимулом підготовки студентів, а також, спонукає їх до якісного систематичного навчання та важливим мотиваційним елементом.

Введення кредитної системи створило умови, при яких майже кожен студент користується допомогою викладача та досягає якісного засвоєння матеріалу, з визначеними кредитами на протязі семестру. Можливо при подальшому застосуванні цієї системи більш підготовлені студенти зможуть раніше закінчувати навчання, а інші вчитимуться довше. В. Г. Кремень [2] відмічав, що перехід до кредитно-модульного типу організації навчального процесу, перехід на випуск бакалаврів і магістрів, це виведення молодих спеціалістів з числа вищої школи.

Аналіз навчальних планів дає можливість логічно і системно впорядкувати їх, адаптувати до розумових можливостей студентів та організувати модульне навчання. В подальшому бачимо, що не менш важливим елементом є кількість навчальних дисциплін. Зменшення їх шляхом групування за однаковими змістовими лініями що дасть можливість створювати відповідні умови для кращого засвоєння основного матеріалу.

Перехід на кредитно-модульну систему навчання з таких дисциплін як ботаніка, цитологія, анатомія людини, фізіологія ВНД, основи медичних знань, валеологія та інших дозволяє весь матеріал логічно згрупувати у змістові модулі, визначити основну літературу, літературу до поглибленого вивчення відповідного матеріалу, проводити поточний контроль, перевірку самостійних індивідуальних робіт, застосовувати контрольні роботи та інше, що спонукає студентів до систематичного навчання, впроваджуючи систему накопичення і зарахування кредитів. Введення кредитів створило відповідні умови важливого мотиваційного елемента для кращого засвоєння матеріалу протягом семестру.

Як показала практика перехід на кредитно-модульну технологію навчання потребує від викладачів кафедри більш структурованого і логічного концентрування навчального матеріалу в змістові модулі: визначення об'єму і змісту індивідуальних і самостійних робіт, логічного зв'язування змісту лабораторних робіт з теоретичним матеріалом.

Не менш важливим аспектом впровадження цієї технології є об'єм навчального навантаження на викладача. Як свідчить практика навчальне навантаження збільшилось і потребує значних моральних і інтелектуальних затрат. Змінено ведення документації: робочих програм, академічних журналів. Протягом семестру враховуються всі елементи навчання, контроль і оцінка самостійних і індивідуальних робіт, пропуски студентів, а можливо проведення екзаменів, або заліків в кінці семестру та інші види робіт. Тому ці всі зміни вказують на перехід до зменшення аудиторного навантаження викладачів.

Президент національної академії наук України Б. Патон сказав, що безумовно відомо, що інноваційний розвиток держави неможливий без розвитку та поєднання таких важливих його складових як освіта та наука. Тому подальша інтеграція цих сфер діяльності є надзвичайно актуальною [3]. Академік І. Юхновський показав, що вирішальним фактором готовності держави до інноваційної діяльності був і залишається високий рівень фундаментальної науки... модернізація лабораторно-дослідницької бази [4]. Тому послідовна інтеграція інноваційних технологій в освіті повинна опиратися на розвиток науки і виробництва.

Між тим потрібно відмітити, що практично кожна країна Європи має свою національну систему освіти, яка не тільки не співпадає з Європейською, а часто їй суперечить. Україна також має унікальні національні педагогічні надбання, де проявляється національний характер освіти. Неможливо відмовитися від філософського підходу до національних ідей сформованих вченими-філософами-педагогами, які формували високі духовні цінності: порядність, людяність, культуру. Тому перехід до Болонського процесу потребує обережного відношення до набутих національних педагогічних цінно-

стей України та національної відповідальності, збереження, врахування кращих національних традицій навчання і виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кредитно-модульна система організації навчального процесу в Глухівському державному педагогічному університеті: Навчальний посібник / Автори і укладачі: В. М. Поліщук, В. П. Курок. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. – 120 с.
2. Кремень В. Г. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 1–2.
3. Патон Б. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 6.
4. Юхновський І. Створюємо освіту майбутнього // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2004. – № 27 (5103). – С. 5.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТА ЯК ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

*Погоріла Ірина Олегівна,
доцент кафедри біології Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця, кандидат педагогічних наук;
Романенко Олександр Вікторович,
завідувач кафедри біології Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця, доктор біологічних наук*

В сучасних умовах становлення єдиного європейського наукового і освітнього простору державна політика щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій її розвитку впродовж життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Неперервна освіта реалізується шляхом забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних її рівнях; формування мотивації та спроможності особистості до самонавчання, саморозвитку та самовдосконалення. Саме тому перед вітчизняною середньою та вищою школою постає завдання підготовки конкурентноздатного професіонала, дослідника, науковця. Важливе значення для реалізації зазначеного завдання має наступність довузівського та вузівського рівня освіти.

Науковці й практики відзначають, що в сучасних соціально-економічних умовах розвитку України ефективна підготовка конкурентноспроможних, професійно мобільних фахівців можлива за умови неперервності і багатоступеневості системи освіти.

Особливе місце щодо вирішення означеної проблеми займає взаємозумовленість і взаємозв'язок довузівської, вузівської та післявузівської підготовки.

Допрофесійна підготовка учнів має бути в колі найважливіших завдань вищого навчального закладу, який повинен реалізувати певні соціальні функції. Зокрема, освітню – для задоволення потреб у висококваліфікованих кадрах; культурологічну – для створення соціально-культурного середови-

ща, необхідного для формування самодостатньої особистості; дослідницьку – з аналізу і прогнозування соціально-економічних процесів; інноваційну – з впровадження нових перспективних технологій в регіоні; методичну для створення прогресивних соціально-психологічних, спеціальних та психолого-педагогічних технологій навчання та підготовки спеціалістів; консультативну – для сприяння раціонального використання суспільних і матеріальних ресурсів держави, надання відповідним службам необхідної консультативної допомоги; профорієнтаційну – з діагностики і відбору молоді за спеціальними програмами відповідно до віку та спрямованості виявлених здібностей; буферну – з діагностики, профілактики та вироблення рекомендацій щодо ефективного вирішення регіональних та інших соціально-економічних проблем, реабілітаційну – з розробки методичного забезпечення і здійснення психолого-реабілітаційних програм для громадян з врахуванням екологічних проблем; автдидактичну – з розвитку творчого потенціалу членів педагогічного колективу [7].

Науково-дослідницька робота сприяє повноцінному інтелектуальному розвитку, що призводить до вдосконалення особистості, її профорієнтації. Тому організація науково-дослідницької роботи є важливим компонентом навчально-виховного процесу, як у середньому навчальному закладі, так і у вищій школі.

Вдалиий вибір професії, зокрема медичного, біологічного, екологічного напрямку, ще в юнацькому віці формує міцний фундамент у подальшому професійному розвитку. Знаючи і звертаючи увагу на психологічні особливості та умови професійного самовизначення в шкільні роки, можна надавати кваліфіковану допомогу в процесі подальшої самоактуалізації особистості.

Саме тому ці питання вивчаються на сучасному етапі розвитку педагогічної науки досить глибоко і потребують подальшого розвитку.

Базові знання мають бути ґрунтовними і накопичуватись поетапно, починаючи із дошкільного віку у вигляді простих істин, закріплюватись і підтверджуватись в учнів, знаходити своє продовження у студентів, аналізуватись ними. Природничі дисципліни є безумовно пріоритетними у формуванні біологічного та екологічного світогляду, мислення, культури [6].

Отже, завданням викладача як середнього, так і вищого навчального закладу освіти є розвиток світогляду, аналітичності поведінки особистості, а також вміння приймати самостійні рішення, що у майбутньому сприятиме підвищенню професійної кваліфікації.

Науково-дослідницька діяльність характеризується суб'єкт-суб'єктними відношеннями. Співучасники наукового пошуку повинні мати достатньо розвинені розумові здібності, розуміти один одного, поважати думку інших, різні погляди на проблему. А це потребує розвиненої рефлексії, самокритичності і відповідальності. Значну роль відіграють вольові зусилля, за допомогою яких відбувається гальмування виявів Еґо-потягів. З огляду на це, слід виокремити принципи діяльності як методологічну основу процесу, який розширюється і конкретизується принципами задачної форми навчального змісту, інтеграції навчального знання, опори на здібності в інтелектуальному становленні учня-майбутнього студента.

Принцип діяльності полягає у тому, що учень (студент) самостійно здоб-

уває наукові знання у процесі навчальної діяльності. При чому передбачає максимальної пізнавальної активності дослідника, а функція керівництва полягає в організації пошукової роботи. Практична реалізація принципу діяльності потребує дотримання певних умов та етапів практичної навчальної діяльності: неперервності, цілісного уявлення про світ, психологічної комфортності, варіативності, творчості, тощо [1].

Оскільки принцип неперервності означає наступність між усіма етапами процесу навчання, наведемо їх. Етапами неперервності діяльності є самовизначення до пошукової діяльності, актуалізації знань та вмій, порушення проблеми, побудова проекту виходу з утруднення, самостійна робота й самоперевірка, включення нового знання в систему наявних знань і повторення, рефлексія діяльності та обговорення цілей наступної діяльності. Зазначені етапи є змістом навчальної технології, спрямованої на формування в молодій людині готовності до саморозвитку.

Кожний вид діяльності, пошукової в тому числі, проектується виконанням певних навчальних та науково-пошукових завдань, які передбачають розвиток особистості, інтелектуальний зокрема. Одним із показників такого розвитку суб'єкта є здібності, що визначають успішність виконання ним певної діяльності. Здібності не зводяться до наявних конкретних умінь, навичок чи знань, однак вони забезпечують легке і швидке набуття цих знань і формування навичок [1].

Оволодіваючи навчальною діяльністю, учень (студент) виявляє перш за все загальнодіяльнісні (універсальні) здібності, до яких належать: навчальна рефлексія, засвоєння науково-теоретичних понять, раціональне оволодіння законами становлення цілісних об'єктів, дослідництва, узагальнення переживань, що регулюють навчальну діяльність, формування навчально-пізнавальної мотивації, побудова навчального співробітництва та спілкування з викладачами, науковими керівниками, однолітками. Володіння діяльнісними здібностями готує молоду людину до саморозвитку.

Зокрема, активно пропагується науково-дослідницька робота в Українському медичному ліцеї Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Слід зазначити, що з метою дотримання наступності до наукового пошуку залучаються майбутні студенти – учні 10–11 класів. На наш погляд метою такого навчально-науково-виховного комплексу є становлення творчої особистості, здатної діяти у непередбачуваних, нестандартних, навіть екстремальних ситуаціях, які зустрічаються в практиці лікаря. Навчально-виховна ліцейно-вузівська діяльність має сприяти адекватній соціалізації молодій людині [4].

В основу діяльності навчального комплексу (ліцей та вищий навчальний заклад) покладені принципи єдності, наступності, безперервності та різноманітності систем підготовки висококваліфікованих лікарів, фармацевтів, медичних психологів. Реалізація цих принципів здійснюється шляхом координації діяльності кафедр вузу, спрямованої на забезпечення раннього професійного самовизначення ліцеїстів, досягнення високого рівня вмотивованості освіти, зокрема медичної, біологічної, екологічної. Прикінцевим результатом роботи є надання загальної середньої освіти та підготовка ліцеїстів до подальшого навчання у медичному університеті.

В якості основних ідей виступає розвиток і саморозвиток активної, творчої особистості, оволодіння культурою, зокрема екологічною, включення молоді у життя суспільства, життєтворчість особистості. Основна задача — це створення випускником не пасивно-адаптивної, а активно-перетворювальної моделі життя, компетентний випускник — майбутній студент вміє приймати рішення і відповідати за свої дії, є конкурентноспроможною особистістю, володіє самоменеджментом.

З огляду різних підходів (соціологічного, соціально-психологічного, диференційно-психологічного) професійне самовизначення — це багатовимірний та багатоступеневий процес. По-перше, суспільство ставить перед особистістю, що формується, низку завдань, які вона за певний час має вирішити. По-друге, це процес поетапного прийняття рішення, оскільки індивід формує баланс між своїми нахилами та схильностями з одного боку і потребами існуючої системи загального розподілу праці — з іншого. По-третє, це процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність.

Дані підходи є взаємодоповнюючими, оскільки є вимоги суспільства і є схильності особистості, від поєднання яких залежить професійне самовизначення молоді людини.

В умовах росту інтеграції освіти, науки та виробництва роль вищого навчального закладу у здобутті освіти, поступовому перетворенні учбової діяльності студента у професійну є надзвичайно важливою. Показник цього перетворення залежить від особистості студента, від того, які в нього запити, потреби, інтереси, яку він має активність до оволодіння науковими знаннями, розвитку особистісних та професійних якостей сучасного спеціаліста.

Вибір професії — досить складний і відповідальний процес, який відображає певний рівень особистісних домагань, включає оцінку своїх об'єктивних можливостей та здібностей. Саме у професійній діяльності відбувається розвиток особистості, її самоактуалізація [5].

Частиною соціального самовизначення особистості є її професійна орієнтація. Вибір професії по-справжньому вдалий тільки тоді, коли він пов'язаний з соціально-моральним вибором [8].

В Українському медичному ліцеї Національного медичного університету імені О.О. Богомольця функціонує середок Малої академії наук. Ліцеїсти під керівництвом викладачів кафедри, науковців отримують навички ведення науково-дослідницьких робіт. Науково-дослідницька робота включає проблеми, які виходять за межі навчальної програми, дозволяє інтегрувати знання і вміння ліцеїстів, застосовувати їх в нових формах, дає можливість набутти нових знань та вмінь, сприяє підвищенню мотивації до навчальної діяльності. Особливої актуальності це набуває у зв'язку із вивченням у вищих медичних навчальних закладах III–IV рівнів акредитації комплексу природничо-наукових дисциплін (біології, анатомії та фізіології людини, гістології, цитології та ембріології, мікробіології, вірусології, імунології, тощо), основа для засвоєння яких закладається на довузівському рівні освіти.

Для організації успішної творчої діяльності молодим дослідникам необхідно пройти декілька етапів. Зокрема, вибір теми наукової роботи, постановка мети; пошук і вибір інформаційних ресурсів (книги, наукові статті,

ресурси Інтернету), опрацювання різноманітних джерел; структуроване подання теоретичного матеріалу; аргументоване і логічне представлення (презентація) результатів власних досліджень; об'єктивне оцінювання успіхів і причин імовірних труднощів на протязі виконання роботи. Кожен з етапів здійснюється під керівництвом викладача і передбачає активну співпрацю між ним і молодим дослідником.

Отримані в шкільному віці навички науково-дослідницької роботи дають можливість студентам реалізувати власний творчий потенціал протягом навчання у вищих навчальних закладах. Зокрема, в межах виконання індивідуальних завдань, самостійної роботи, участі у студентських наукових конференціях, роботи в студентських наукових гуртках та інших формах освітньої діяльності. Таким чином, успішно засвоюючи знання та оволодіваючи практичними навичками, випускник середніх та вищих навчальних закладів набуває таких необхідних компетенцій, як інформативні, соціальні, полікультурні, компетенції саморозвитку і самоосвіти, компетенції продуктивної творчої діяльності [3].

Одним із шляхів успішного розв'язання проблеми становлення майбутнього професіонала, активного як в особистісному, так і суспільному житті, здатного самостійно визначити пріоритети власного розвитку та намічати шляхи їх вирішення є формування пізнавальної активності сьогоденішнього студента, яка з часом трансформуватиметься у професійну.

В наш час відкриті всі можливості для інтелектуального розвитку та творчих здібностей студентів.

Організація студентської самостійної, зокрема наукової діяльності є важливим елементом навчально-виховної роботи, а також підготовки майбутнього спеціаліста.

На кафедрі біології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця впроваджуються різноманітні сучасні форми і методи організації навчально-виховної роботи. Зокрема, працює науковий гурток, до роботи в якому залучені студенти фармацевтичного, стоматологічного, медико-психологічного, медичних факультетів. Серед напрямків роботи гуртка виділяються такі, як вивчення молекулярних та клітинних основ життєдіяльності, дослідження біологічноактивних сполук, які мають лікарське застосування, з'ясування процесів адаптації особистості. Результати відповідних досліджень за участю студентів мають практичне застосування, відкривають їм шлях у науку. Гуртківці залучаються до участі у наукових конференціях, симпозіумах, підготовки наукових праць, беруть участь в студентських олімпіадах.

Залучення студентів до наукового пошуку ще з першого курсу є важливим компонентом в організації навчально-виховного процесу та подальшого розвитку обдарованої молоді. В сучасних умовах становлення єдиного європейського простору, щоб максимально реалізувати особистісні якості в подальшому житті, гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях, студент ще під час навчання у вузі має розвивати вміння оперувати набутими знаннями та навичками; самостійно, критично, творчо мислити; бути здатним генерувати нові ідеї; уміти бачити та вирішувати проблеми (в особисто-му та професійному житті); працювати в колективі [2].

Молода людина по завершенні навчання повинна бути компетентною, конкурентноспроможною, здатною до самореалізації, вміти самостійно працювати над розвитком особистої моральності, інтелекту, культурного рівня.

А залучення студентів до наукової роботи є важливим компонентом в організації навчально-виховного процесу та подальшому розвитку обдарованої молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – С. 38–46.
2. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація і гуманітаризація освіти //Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2–8.
3. Погоріла І. О., Романенко О. В. Компетентнісна спрямованість викладання природничих дисциплін у медичних закладах освіти. Тези доповідей Міжрегіональної науково-методичної конференції, присвяченій 200-річчю ХДМУ «Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах», 18–20 травня 2004 р. – Харків. – С. 29–30.
4. Погоріла І. О., Романенко О. В. Проблеми та перспективи раннього професійного самовизначення ліцеїстів: психолого-педагогічні аспекти. Науковий вісник Академії вищої школи України № 28 січень-березень. – К., 2004. – С. 107–108.
5. Погоріла І. О., Романенко О. В. Психолого-педагогічні аспекти організації екологічної освіти у вищих навчальних закладах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія: вчені у вирішенні проблем науки, освіти і практики», м. Житомир, 24–25 травня 2007 року. – С. 230–233.
6. Погоріла І. О., Романенко О. В. Залучення студентів до наукової роботи. //Безпека життєдіяльності. – 2007, № 9.
7. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України / За заг. редакцією В. Зубка. – К.: Видавничий дім «KM Academica», 1997. – С.144
8. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Вікова та педагогічна психологія. – К.: Просвіта, 2001. – 600 с.

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО, ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мягченко А. П.,

Бердянский государственный педагогический университет

Известно, что основы современной экологии составили биологические проблемы 19 века и последующего времени, которые и определили проблему современного глобального экологического кризиса, проявившись прежде всего на биологическом, а затем социальном уровне, отражая синергетические связи живого и неживого. Воздействуя на эти связи мы изменяем состояние систем – в первую очередь живых – надмолекулярные структуры и затем неживых – атомно-молекулярные системы. Поэтому – основная задача современного образования, в частности биологического, объединить изучение биологических основ жизни на основе современных физических теорий – синергетики И. Пригожина, нелинейной термодинамики.

Современный экологический или биологический кризис – кризис живых

объектов – результат и недостаточного, недостаточного уровня биологического образования практически на всех уровнях образования – дошкольного, школьного, высшего. С одной стороны высокая формализация биологических теорий, с другой – слабое понимание связей между науками, составляющими основу биологических знаний – физических и химических. Это результатом глобального разделение природоведческих фундаментальных наук и потери их аксеологических корней. В 1850 году Р. Клаузиус заложил основы термодинамики, согласно которой любая система в процессе эволюции увеличивает энтропию – хаос, беспорядок. В 1859 году Ч. Дарвин опубликовал свой 17-летний труд «Происхождение видов», в котором показал обратное – живые системы уменьшают энтропию (хаос). Эти два открытия окончательно разделили науку о природе – естествознание на два противоположных направления – физику и биологию, хотя в объекте изучения – природе нет отдельно физики и биологии. В школьном обучении эти курсы и присутствуют в перечне учебных планов, но в большинстве курсов, факультетов высшей школы они отсутствуют и в частности биология, которую заменили экологией, в основном социальной. Но эта дисциплина, корни которой в биологии, не может самостоятельно осветить все проблемы, их причины возникновения. Так, в учебных планах технических вузов отсутствует предмет «Теория эволюции», «Общая биология», без которых сознательно изучать проблемы современной экологии невозможно.

Поэтому и эта, дисциплина – экология стала формальной, не обеспечивающей мировоззренческие, морально-этические основы поведения, отношения к природе. В ряде случаев биология отсутствует даже в курсах высшей школы, связанных в дальнейшей работе с людьми – учителя школ, преподаватели вузов, психологи. Например курс «Биология с основами генетики» исключен с разрешения Министерства образования и науки из учебных программ факультета подготовки учителей начальных классов Бердянского государственного педагогического университета по специальностям «Учитель начальных классов и психология» и «Психология и учитель начальных классов».

В связи с внедрением Болонской системы образования в учебный процесс высшей школы, опять же с разрешения МОНУ, в единый предмет сведены дисциплины биологического профиля «Основы ботаники», «Основы зоологии», «Землеведение с основами краеведения», «Основы экологии» под общим названием «Основы природоведения». Этим ухудшилась познавательная, общенаучная биологическая подготовка, которая необходима для дисциплины «Методика преподавания естествознания», являющейся основой дальнейшей профессиональной деятельности будущих специалистов – учителей начальных классов. Аналогично поступают с нормативными дисциплинами – БЖД и основы экологии, когда их объединяют в один предмет. Вероятно это результат «экономии» – зачем инженеру, учителю теория эволюции живых систем, проблемы генетики, которые излагаются в средней школе. А они очень актуальны теперь в свете генетически модифицированных объектов, генетической, экологической безопасности. В результате – отсутствие до настоящего времени в Украине законов, регулирующих отношения в этой сфере. Часто даже специалисты с высшим образованием, в частности с общим педагогическим, небиологическим, не понимают сути этих вопросов.

Аналогичная проблема с экологическим образованием и воспитанием, которое в лучшем случае превратилось в информирование о результатах экологических проблем. Оно не стало сутью человека, его сознания и не перешло в повседневные нормы поведения, поступков. Это результат отсутствия четких междисциплинарных связей, как в высшей школе, так и «общеобязательной» средней, где отсутствует отдельная нормативная дисциплина экологического профиля. Проблема междисциплинарных связей сложна, особенно в отношении технических, прикладных наук и биологии. Из-за этого, вероятно, биология не комплементирует с другими дисциплинами, у каждой из которых свой аксиоматический аппарат, своя методология, система упрощений и допущений, что препятствует внедрению биологии как обязательной дисциплины, наряду с экологией, в высшей школе.

Без качественного биологического образования не может быть качественного экологического образования и воспитания, являющегося основой эмпатии. Следует отметить и поддержать на общегосударственном уровне инициативу администрации Запорожской области о введении в всех школах области общеобязательной дисциплины «Экологія рідного краю» с 1 по 11 классы, которая преподается с января 2007 года.

Результатом необязательности биологического образования, сокращения или даже полного отсутствия биологических курсов в системе высшего образования, где оно должно быть обязательным, стало снижение квалификации, профессионализма и основой социально-экологического кризиса. Не понимая основ, природы любого процесса, явления невозможно управлять им. Результат – социально-экологические, экономические проблемы, которые может решить только все образованное, грамотное, в том числе биологически и экологически, общество, а не отдельные люди, их группы. В этом и проблема общечеловеческих ценностей, основу которых составляет биологическое разнообразие видов, которое выступает в качестве шкалы оценки результатов деятельности общества: генофонд, биоразнообразие, состояние среды обитания любого живого объекта, его здоровье, моральные ценности общества – нравственность, образование, определяющие аксеологические подходы к оценке качества образования. К сожалению в технократическом обществе наивысшими ценностями считаются обладание максимумом материальных благ, информации, власти. Для этого общество, по крайней мере большая его часть, превращает природу, особенно её живую часть, в её искусственный эквивалент – деньги (валюту), не понимая, что обратный процесс практически невозможен, так как в природе действует закон – эволюционные процессы, и прежде всего регрессионные, не имеют обратного хода.

Таким образом, не представляя важности общечеловеческих, а значит биологических ценностей, специалист не может быть высококвалифицированным. Так, статья Закона Украины «Об охране окружающей природной среды» гласит, что экологические знания являются квалификационным признаком любого должностного лица», но это требование – законодательно зафиксированная формальность, на которую практически не обращают внимания, так как она не наполнена содержанием – биологическим образованием. Примером непоследовательности и неполноты образования специалистов в высшей школе Украины являются юридические, некоторые педаго-

гические, технического профиля факультеты. Как может студент – будущий специалист в сфере юриспруденции, иметь квалифицированные, качественные представления о биологической и других видах экспертиз или учитель, психолог, экономист качественно работать в сфере образования и воспитания или соответственно в сфере природопользования без специальных биологических знаний. Но так есть! И результаты такого «образования» – поверхностного обучения – специалисты, которые в большинстве своём не востребованы передовым мировым сообществом. Поэтому существует острая необходимость в разработке учебных программ и учебников по спецкурсам биологии, адаптированным к специальностям высшей школы. Без биологической компоненты в высшем образовании, как показала практика, невозможно получить высоко квалифицированного специалиста, способного решать не только узко специальные проблемы, но и общего характера, определяющие общечеловеческие ценности, без которых нормальное развитие общества, каждого отдельного человека невозможно.

Следовательно назрела острая необходимость введения общеобязательного биологического образования наряду с экологическим для всех специальностей высшей школы Украины.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мягченко О. П. Проблеми сталого розвитку продуктивних сил Північного Приазов'я //Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конфер. «Еколого-економічні проблеми Північного Приазов'я: економіка, екологія, освіта» – Бердянськ. – 2006. – С. 45–46.
2. Мягченко О. П. Екологія Північного Приазов'я. Бердянськ: АРІУ. – 1999. – 208 с.
3. Мягченко А. П. Концепции современного естествознания. – Бердянск: АРИУ. – 2004. – 230 с.

КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

*Шаповал Л. В.,
доцент кафедри географії і методики навчання природничим дисциплінам
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», кандидат педагогічних наук;*

*Яценко Л. В.,
доцент кафедри географії і методики навчання природничим дисциплінам
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», кандидат педагогічних наук*

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються в системі освіти України і в її складовій – вищій освіті, викликають багато проблемних запитань, на які важко знайти однозначну відповідь. Нині на розвиток вищої освіти впливає такий суттєвий чинник, як значне поглиблення інтеграційних процесів, викликаних входженням нашої держави до єдиного Європейського ос-

вітнього простору. Воно в решті-решт має призвести до максимальної схожості і сумісності систем вищої освіти держав, які підписали Болонську декларацію 1999 року. З іншого боку, не менш важливою залишається проблема збереження досягнень і національних традицій власної освітньої системи. Участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має спрямовуватися лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату краєвих тенденцій, зниження національних стандартів її якості [1].

Чільне місце серед процесів, що відбуваються у вищій школі, займає удосконалення системи контролю та оцінювання навченості студентів. Модульно-рейтингова система оцінювання (МРСО) успішності навчання студентів, що є складовою кредитно-модульної системи, покликана не скасовувати традиційної системи оцінювання, а діяти поряд з нею. Вона повинна робити систему оцінювання гнучкішою, об'єктивнішою, сприяти систематичній та активній роботі студентів протягом усього періоду навчання, забезпечувати здорову конкуренцію між студентами у навчанні, сприяти виявленню і розвитку їх творчих здібностей. Проте недостатньо розробленою залишається проблема рівневих критеріїв, за якими можна здійснювати контроль та оцінку навчальних досягнень студентів з різних дисциплін.

Принагідно зазначимо, що проблема визначення рівнів навченості студентів педагогічних вузів не знайшла свого належного висвітлення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. У 70–80 роках вона вивчалася інститутами АПН СРСР і УРСР, але торкалася переважно шкільного навчання. Питання про якісну та кількісну характеристику знань піднімалося в основному у дидактиці та часткових методиках шкільних предметів. А про рівні засвоєння знань, рівні складності знань, рівні глибини засвоєння навчального матеріалу студентами у вітчизняній і закордонній літературі майже не говориться. Потреба вводити подібні поняття в дидактику має практичну основу і пов'язана з тим, що нова система навчання потребує пошуку критеріїв об'єктивності оцінювання. Тобто мова йде про підведення якомога чіткішої змістової бази під поняття вузівської оцінки. Відсутність «змісту» оцінки призводить до інтуїтивного оцінювання навченості майбутнього педагога.

Трактування оцінок «5», «4», «3», «2», що має місце нині, відзначається доволі високим рівнем суб'єктивізму, а звідси – різна «вартість» тих самих оцінок у педагогів. Відсутність єдиного стандарту, звичайно, позначається на перевірочно-оцінній діяльності викладача, оцінках студентів, відповідно, на результатах навчання.

Таким чином, **мета** статті полягає в пошуках найбільш ефективних форм контролю знань, умінь та навичок студентів, що матимуть фахову спрямованість в підготовці майбутніх вчителів біології і базуватимуться на інтерпретації рівнів навченості студентів. Особливий інтерес представляють встановлення рівнів навченості майбутніх педагогів з педагогічних дисциплін, зокрема з методики викладання біології в школі.

Результати дослідження та їх обговорення. З'ясовуючи рівні навченості, які підлягають оцінюванню, ряд дидактів виходить із загальновідомого поділу психічної діяльності, а відтак навченості – на два види: репродуктивний (відтворення) і продуктивний (творчість) (Лернер І. Я., Скяткін М. М., Беспалько В. П., Паламарчук В. Ф., Сімонов В. П.) [3].

При цьому автори пропонують різну кількість самих рівнів (три, чотири, п'ять). Але незважаючи на таку різницю в кількості рівнів, в цих класифікаціях простежується схожість.

Класифікація 1. (Лернер І. Я., Скоткін М. М.).

1-й рівень – сприймання, розуміння і запам'ятовування нових знань;

2-й рівень – застосування нових знань у знайомій ситуації, діяльність за зразком (підручником, задачником, поясненням учителя, інструкцією);

3-й рівень – застосування знань і засобів діяльності в нових ситуаціях.

Класифікація 2 (Безпалько Б. П.).

1-й рівень – «**знання-знайомства**» – розпізнавання засвоєної інформації або дія з нею при повторному сприйнятті;

2-й рівень – «**знання-копії**» – репродуктивна діяльність із самостійного відтворення і застосування інформації на раніше засвоєній орієнтовній основі;

3-й рівень – «**знання-вміння-навички**» – репродуктивна діяльність у типових ситуаціях за відомим правилом;

4-й рівень – «**знання-трансформації**» – створення нових правил дій у непередбачуваних ситуаціях, тобто творча діяльність.

Класифікація 3 (Паламарчук В. Ф.).

1-й рівень – **репродуктивний** – відтворення знань без істотних змін відносно їх сприймання (відтворення фактів, правил і т. д.);

2-й рівень – **рівень стандартних операцій** – оперування в стандартних умовах (за зразком, правилом, вказівкою, стандартом);

3-й рівень – **аналітико-синтетичний** – уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати;

4-й рівень – **творчий** – вміння застосовувати знання в змінених умовах (нестандартних ситуаціях).

Класифікація 4 (Сімонов В. П.).

1-й рівень – **розрізнення** – найнижчий (перший) показник ступеня навченості, при якому даний об'єкт, процес чи явище відрізняється від їхніх аналогів лише тоді, коли вони пропонуються у готовому вигляді;

2-й рівень – **запам'ятовування** – другий показник, що відображає засвоєння певної кількості інформації (можливо, навіть без її розуміння), результатом чого може бути неусвідомлене відтворення;

3-й рівень – **розуміння** – третій показник, що визначається наявністю власної думки, власного судження щодо якого-небудь об'єкта, процесу чи явища. Усвідомлене відтворення засвоєної інформації; – відтворення – результат запам'ятовування і розуміння;

4-й рівень – **елементарні вміння та навички** – четвертий показник ступеня навченості, при якому учні застосовують теорію на практиці в алгоритмізованих, стандартних ситуаціях, виконують практичні завдання за трафаретом, шаблоном, зразком (рівень репродуктивних умінь і навичок);

5-й рівень – **перенесення** – вищий (п'ятий) показник ступеня навченості, при досягненні якого отримані теоретичні знання застосовуються на практиці творчо, у нестандартних, алгоритмізованих ситуаціях, виробляються нові вміння і навички на базі уже сформованих.

Ці класифікації слугуватимуть основою у подальшому пошуку та встано-

вленні рівневих критеріїв оцінювання знань, умінь та навичок студентів з методики викладання біології.

Спільною основою для визначення рівнів знань умінь і навичок студентів також може бути спосіб відображення оточуючого світу природи: уявлення, знак, поняття, судження, вислів.

Побудова певної конструкції рівнів знань, умінь і навичок студентів з методики викладання біології у школі потребує аналізу специфіки цього предмету.

Відомо, що методика викладання будь-якої дисципліни в школі, в тому числі і біології (МВБ), є наукою про систему навчання, виховання та розвитку школярів, зумовлену особливостями навчального предмету. Вона озброює студента теоретичними знаннями та практичними вміннями з трьох головних питань: для чого навчати (цілі), чому навчати (зміст) та як навчати (форми, методи, засоби). Завдання викладача цієї дисципліни – створити всі умови для формування і розвитку майбутнього учителя біології, його педагогічної майстерності як вищої, творчої активності, що виявляється в доцільному використанні форм, методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання.

В структурі знань, умінь і навичок, що отримують студенти в курсі МВБ спробуємо виділити такі компоненти:

– теоретичні знання та практичні вміння і навички в рамках шкільного курсу біології;

– теоретичні знання загальної та спеціальних методик викладання біології;

– практичні вміння і навички викладання біології у школі.

Таким чином, при конструюванні структури рівнів знань, умінь і навичок студентів з МВБ основним визначено опору на загально визнані класифікації (узявши за прототип класифікацію Безпалька В.П та основні способи відображення свідомістю світу природи).

Рівень 1 – сформованість уявлень (сформованість образів, картинок; впізнавання, певного об'єкту, процесу, знаку чи символу; відрізнення його від інших; здатність позначати образи, картинки певними знаками, символами; поєднання чуттєвої суті сприйнятого із словесним позначенням – знання назв). Елементарне відтворення знань про зовнішні ознаки, властивості, зв'язки.

Рівень 2 – сформованість понять (сформованість вміння ідентифікувати знаки абстрактних предметів; вміння давати визначення терміну чи поняття, формулювати правило чи закон; здатність механічно запам'ятовувати та відтворювати текст, не завжди розуміючи його суть. Може вирішувати найпростіші завдання під керівництвом чи за зразком.

Рівень 3 – здатність до суджень; вміння порівнювати, виділяти головне, класифікувати, встановлювати істотні ознаки, властивості предметів і явищ, внутрішні зв'язки і відношення між ними, формулювати висновки, робити узагальнення; вміння пояснювати; наявність власної думки, судження щодо певного об'єкта, предмета чи явища; здатність застосовувати знання, вміння і навички для розв'язування на практиці стандартних навчальних завдань за схемою, алгоритмом чи шаблоном (не копіюючи алгоритму, а вносячи новизну в деякі елементи дій).

Ці три рівні стосуються результатів навчання під час розв'язування типових (стандартних) завдань у межах навчальної програми.

Рівень 4 – здатність застосовувати знання, уміння та навички на практиці творчо, в нових, змінених навчальних умовах, нестандартних, не алгоритмізованих ситуаціях; уміння вирішувати завдання, для розв'язання яких потрібні знання, що їх під час навчання студентам у чистому вигляді викладач не повідомляв, не показував, з якими не ознайомлював. Крім фактологічних знань цей рівень передбачає оволодіння операціональними знаннями, вміння формулювати проблему, гіпотезу, намічати шляхи розв'язання та самостійно вирішувати її.

Виходячи з того, що ця наука має прикладний характер, з'ясуємо, які форми контролю найбільше дозволяють встановити рівень навчальних досягнень студентів.

Передусім, варто нагадати, що вірно організований контроль здатний не лише встановити рівень підготовки кожного студента, його досягнення згідно з обов'язковими результатами навчання, труднощі та помилки, які виникають у нього у процесі засвоєння, але й заповнювати прогалини у знаннях, підготувати студента до сприйняття нового матеріалу, активізувати його навчальну діяльність, розвивати мислення, пам'ять, увагу, вдосконалювати інтелектуальні уміння, впливати на мотиви навчання, виховувати сумлінне ставлення до навчання, почуття відповідальності за виконану роботу, стимулювати навчальну діяльність, підвищувати інтерес до здобуття знань.

Як показала практика, найефективнішою формою такого контролю є індивідуальна чи фронтальна бесіда, безпосереднє спілкування викладача зі студентом.

Саме в процесі бесіди, спілкування, розвивається мовлення майбутнього вчителя. Як відомо, воно є інструментом професійної діяльності педагога. За допомогою нього можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим, створити щире спілкування в класі тощо.

Володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Адже воно є показником педагогічної культури, засобом самовираження. І при цьому вчитель повинен не просто уміти говорити, повідомляти щось, а й створювати емоційно-психологічну атмосферу педагогічного спілкування, будувати взаємини з учнями. Всьому цьому можна навчитися лише у процесі «живої» бесіди людини з людиною – викладача зі студентом.

Що ж до іншої, альтернативної форми контролю, де взаємодіють людина і машина, студент і комп'ютер, то навіть без складних і тривалих експериментів можна передбачити втрату контролем своїх провідних функцій.

Навіть побіжний огляд проаналізованих раніше класифікацій, запропонованих відомими вченими, показує, що комп'ютерним тестуванням можна встановити лише елементарні репродуктивні знання 1-го (інколи 2-го) рівня навченості. І що стосується методики викладання біології, то зрозуміло, що ні про яке застосування знань навіть у стандартних умовах, у типових ситуаціях, за шаблоном чи зразком (не говорячи про творчу діяльність), мови йти не може.

Висновки. Комп'ютерне тестування навчальних досягнень студентів з ме-

тодики викладання біології може мати місце не як альтернатива традиційним формам підсумкового контролю, а лише як допоміжний вид проміжного, поточного чи тематичного контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавський В. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 42–44.
2. Матяш Н., Астаніна О. До методики контролю навчальних досягнень учнів із біології // Біологія і хімія в школі. – 2000. – № 6. – С. 24–26.
3. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. – М.: Просвещение, 1999. – 196 с.
4. Ярошенко О. Тематичний контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в школі. – 2001. – № 3. – С. 12–14.

З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ПРАКТИЦІ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Коренева І. М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничих наук
Глухівського державного педагогічного університету*

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включно вищу освіту, що дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Загальновідомо, що принципи Болонської декларації повною мірою вирішено запровадити у 2010 році. А основним завданням на сьогодні є запровадження передбаченої Болонською декларацією системою академічних кредитів, аналогічній ECTS (Європейській кредитно-трансферній системі). Важливий момент запровадження акумулюючої кредитної системи – можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, самостійну та індивідуальну роботу, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо. Одним з способів організації самостійної та індивідуальної роботи студентів є метод проектів, що використовується для побудови процесу навчання, спрямованого на активізацію діяльності учнів, студентів відповідно до їх інтересів у здобутті певних знань і відчутного теоретичного чи практичного результату. Він дозволяє здійснювати навчання студентів на засадах особистісно орієнтованого навчання, враховуючи рівень підготовки кожного з студента, та багатоаспектно оцінювати навчальні досягнення.

Загальновідомо, що метод проектів був розроблений на початку минулого століття американським педагогом Дж. Дьюї. Тоді ж він привернув увагу і вітчизняних педагогів. А особливо актуальним став сьогодні, оскільки передбачає орієнтацію на самостійну роботу, використання дослідницьких і пошукових методів, творчих робіт, пошук різних джерел інформації. Метод проектів знаходить все більше поширення у системах освіти різних країн світу. Причини цього, як вважають дослідники, криються не тільки у сфері педагогіки, але й у сфері соціальної: в процесі виконання проекту знаходять розви-

ток комунікативні навички учасників, уміння працювати в різних групах, виконувати різні соціальні ролі, аналізувати різні точки зору на одну проблему, знаходять розвиток навички мислення високого рівня.

Щодо педагога, то вміння використовувати метод проектів – показник високої його кваліфікації, прогресивності його професійної діяльності, її спрямованості на творчий розвиток учнів. Особливого значення при цьому набуває уміння викладача організувати спільну діяльність у групі студентів.

Реалізація методу проектів на практиці обов'язково веде до зміни позиції педагога. З носія готових знань він перетворюється в організатора пізнавальної діяльності своїх учнів. Змінюється і психологічний клімат у групі. Відбувається переорієнтація репродуктивної навчальної діяльності на різноманітні види самостійної та індивідуальної діяльності студентів: дослідницьку, пошукову, творчу.

Однією з програм, що спрямована на використання інноваційних педагогічних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес є благодійна освітня програма корпорації Intel «Навчання для майбутнього», що орієнтує викладача та студентів на використання методу проектів. За рекомендаціями цієї програми було розроблено навчальні проекти, для організації самостійної та індивідуальної діяльності студентів в курсі «Екологія» на природничому факультеті в процесі підготовки майбутніх вчителів біології.

Метод проектів був орієнтований на самостійну та індивідуальну діяльність студентів I курсу (парну, групову), котру вони здійснювали протягом місяця. Першокурсники виконували проекти: «Екологічні проблеми Глухова», «Правові аспекти екології», «Енергетична криза: міф чи реальність?», «Квітковий годинник» та «Демографічні тенденції Глухова», тематика яких була визначена з урахуванням навчальної ситуації з предмету «Екологія». Вирішення поставлених проблем передбачало, з одного боку, використання сукупності різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого боку – необхідність інтегрування знань і умінь з різних сфер науки, техніки, культури тощо.

Варто зупинитися на етапах виконання проектів. Кожен проект виконувала група студентів кількістю 8–9 осіб. Спочатку відбулось обговорення варіантів поставленої проблеми та розподіл задач в кожній групі. Важливим етапом став пошук інформації в друкованих джерелах, мережі Інтернет та самостійна робота учасників проекту щодо вирішення індивідуальних чи групових дослідницьких, творчих задач. Необхідним етапом виконання проектів був їхній захист та колективне обговорення, оголошення результатів оцінки, формулюванням висновків.

Результати виконаних проектів були «відчутними»: першокурсники набули не тільки знання, передбачені програмою з курсу «Екологія», але вдосконалили вміння здобувати ці знання самостійно і використовувати для вирішення нових пізнавальних задач, набули важливого для подальшого життя досвіду працювати в різноманітних групах, виконувати різні соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника й ін.), долати конфліктні ситуації. Участь у проекті сприяла розвитку в студентів комунікативних навичок, умінь адже кожен учасник мав змогу під час захисту проекту виступити з доповіддю і вкласти результати власних теоретичних та практичних досліджень.

А результати наступні: учасники проекту «Екологічні проблеми Глухова» самостійно здійснили аналіз літератури з проблеми їхнього дослідження, виокремили екологічні проблеми Глухова, провели соціологічне опитування глухівчан з цієї теми, а також низку виховних заходів екологічного спрямування з учнями 10–11 класів загальноосвітніх шкіл № 1 та № 3 міста Глухова. Працюючи над проектом «Правові аспекти екології», першокурсники визначили та описали червонокнижні види тварин та рослин, що мешкають на Глухівщині. А виконавці проекту «Енергетична криза: міф чи реальність?» обґрунтували побудову альтернативного джерела енергії в нашому місті та запропонували схему цієї біоелектростанції. Студенти, що працювали над проектом «Демографічні тенденції Глухова» з'ясували динаміку народжуваності та смертності в місті та районі, статистику захворюваності, збудували прогноз на майбутнє щодо приросту населення Глухівського району та міста Глухова.

Участь у проектах зумовила необхідність широких людських контактів, знайомства з різними установами міста, точками зору на одну проблему. Так студенти ознайомились з роботою санстанції міста та районної лікарні, відвідали Глухівський РВЕ та Тепловий район, набули першого досвіду організації та проведення виховних заходів в ЗОШ. Крім того, студенти вдосконалили уміння та навички роботи на комп'ютері, освоїли програми (Word; Excel; PowerPoint, Publisher). Кожна група учасників проекту створила студентську публікацію – буклет-запрошення на захист проекту, а презентація проекту відбувалась з використанням мультимедійних засобів навчання.

Оцінювання досягнень студентів під час виконання навчального проекту відбувалось за такими показниками:

- зміст проекту (відповідність тематиці проекту, пов'язаність з ключовими та тематичними питаннями, повнота відображення всіх напрямків студентських досліджень, підтвердження висновків емпіричними дослідженнями, вміння цікаво та доступно подавати інформацію, використання джерел Інтернет);

- пізнавальна активність студентів (емоційна забарвленість діяльності, включеність в діяльність, якість виконання завдань, співпраця в групі, участь у захисті роботи, рівень самостійності);

- оформлення результатів досліджень (доцільність використання кольорової гамми, наборів шрифтів, графіків, діаграм, ілюстрацій, простору сторінок тощо).

На нашу думку, метод проектів є однією з педагогічних технологій, що відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті і сприяє формуванню уміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини постіндустріального суспільства, дозволяє розвивати пізнавальні інтереси студентів, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критичне мислення.

ЗМІСТ

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА У ВИМІРІ ХХІ СТОЛІТТЯ	3
<i>Вербицький Володимир Валентинович, Рудакова Зінаїда Миколаївна</i> ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	5
<i>І. Д. Бех</i> ПОЛІКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК РОЗВИВАЛЬНО ОСОБИСТІСНА МЕТА	18
<i>Науменко Р. А.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ – ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	21
<i>Кононко О. Л.</i> БАЗОВА ПРОГРАМА «Я У СВІТІ» ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКА У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	26
<i>Ковбасенко Л. І.</i> НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЮНИХ ДОСЛІДНИКІВ У МАН УКРАЇНИ	31
<i>Тихенко Лариса Володимирівна</i> РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ	37
<i>Вороніна Г. Л., Яковенко П. Д.</i> ПЕДАГОГИ ЗА ПОКЛИКОМ ДОЛІ	43
<i>Харченко Вікторія Євгенівна</i> РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	46
<i>Людмила Григорьевна Смирнова, Татьяна Александровна Костокрыз</i> ИНТЕГРАТИВНЫЕ ФОРМЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ	50
<i>Горшкова О. Г.</i> КУЛЬТУРНИЙ САМОРОЗВИТОК ДИТИНИ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	59
<i>Калашник Н. Г., Бутенко О. В.</i> СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ХХІ СТОЛІТТІ	63
<i>О. В. Литовченко</i> ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	65
<i>Тихонова Ірина Іванівна</i> ПАРТНЕРСТВО КЕРІВНИКА ГУРТКА І БАТЬКІВ ВИХОВАНЦІВ ПАЛАЦУ	70
<i>Толстіхіна Г. А.</i> МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК – ЛАБОРАТОРІЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	72

<i>Бурбела О. Ф.</i> ТУРНІР — ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В СИСТЕМІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК	75
<i>Мазурик Л. Б.</i> ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	77
<i>Гаврилюк В. Ю.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	80
<i>Вознюк Л. А.</i> З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ В ХРАМ	84
<i>Вознюк Л. А.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	88
<i>Єрко А. В.</i> РОЗВИТОК ФІЗИЧНО ЗДОРОВОЇ, ДУХОВНО БАГАТОЇ, КУЛЬТУРНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ	91
<i>Маслай Г. С.</i> ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ — НАЙГОЛОВНІШЕ ЗАВДАННЯ ОСОБИСТІТЬ, ЯКОЮ ЇЇ БУТИ...	93
<i>Рокунець Л. М.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ	95
<i>Атаманюк Т. П.</i> ДОСВІД, МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ШКІЛЬНОГО ТУРИЗМУ У М. КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ	97
<i>Майструк Г. І.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	99
<i>Савченко Н. В.</i> ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	101
<i>Шелегеда Віталій Іванович</i> СИСТЕМА РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ З УЧНЯМИ В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОСВІТИ	108
<i>Риженков А. В.</i> МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ — КООРДИНАТОР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ОБЛАСТІ	116

<i>Косило М. Ю.</i> ТУРИСТСЬКО — КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ	118
<i>Гарбузенко В. Д.</i> РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	121
<i>Пугаков С. А.</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГУРТКІВЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	123
<i>ДЯКІВ В. Т.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ ДО РОБОТИ В МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК	129
<i>Бондар Л. М.</i> ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	132
<i>Гончаренко Ірина Василівна</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ	135
<i>Воробйова А. І., Полушкіна І. О.</i> ВИХОВАННЯ МАТЕМАТИЧНО ОБДАРОВАННОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ МАН (з досвіду роботи Миколаївського територіального відділення Малої академії України)	137
<i>Мельник Алла Володимирівна</i> МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ	141
<i>Казьмірук Є. С.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	144
<i>Дёмина И. М.</i> ЕЩЁ РАЗ О КУЛЬТУРЕ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПЕДАГОГУ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	147
<i>Шевченко Людмила Миколаївна</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ У ПОБУДОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	150
<i>Мельник Алла Володимирівна</i> МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ	153

<i>Пантюшенко Валерій Миколайович</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	156
<i>Н. Б. Качковська</i> ТІСТОПЛАСТИКА ЯК ЗАСІБ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІТЕЙ У СВІТ ТРАДИЦІЙНОЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЛЯЛКИ	159
<i>Гончар Н. Г.</i> «ЕКСТРИМ-ЦЕНТР» – ДІЄ	163
<i>Білик Любов Степанівна</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	165
<i>Стельмащук О. Я.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	171
<i>Кібардіна Н. П., Шафаренко О. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРУ ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ, ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	175
<i>Краснова Наталія Миколаївна</i> МІСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФЕСТИВАЛЬ – КОНКУРС ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ «ЗОРЕЦВИТ» – РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ В МАСШТАБАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	178
<i>С. В. Хлопотіна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЦЕНТРІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «НАТХНЕННЯ»	181
<i>Тютюнник О. Д.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	185
<i>Остафійчук Т. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	187
<i>Рулик Л. В.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	191
<i>Сидоренко Н. Ю.</i> ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СОФІЇ РУСОВОЇ	193
<i>Л. А. Трегубова</i> ЮННАТІВСЬКИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ, ЙОГО ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ	196

<i>Мазун Юлія Михайлівна</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	201
<i>Віталій Григорович Бедніна</i> НАВЧАННЯ В ПОЄДНАННІ З ПРИРОДОЮ	204
<i>Бельська В. В.</i> АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	207
<i>Троїцька Т. Б.</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА УЧНІВ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ПРИРОДНИЧОГО НАПРЯМКУ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	210
<i>Ритенко Олена Володимирівна</i> РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	212
<i>Зотова Олена Василівна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	215
<i>Пінчук М. О.</i> МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ДОСЛІДНИХ РОБІТ ІЗ РОСЛИННИЦТВА НА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ	219
<i>Дерев'яно Н. П.</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В МАН І МАЙБУТНЄ ДЕРЖАВИ	223
<i>Штурмак Л. І.</i> ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ, ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗОК МИСТЕЦТВА ТА ПРИРОДИ У ТВОРЧИХ УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ З ФЛОРИСТИКИ, АРАНЖУВАННЯ ТА ФІТОДИЗАЙНУ	226
<i>Радченко Т. Д.</i> ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА – ОСНОВА ОСВІТИ В ІНТЕРЕСАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ	229
<i>Липецький Олександр Петрович</i> ПЕДАГОГІЧНА СПАДЧЕНА СОФІЇ РУСОВОЇ, ЯК НЕВИДІЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	232
<i>Пустовіт Григорій Петрович</i> ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТИ І ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	236

<i>Куйбіда В. В.</i> ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН	248
<i>Бердоус Н. О.</i> МОЖЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	257
<i>Хмельницька Ніна Леонтіївна, Муромцев Микола Миколайович</i> КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА ОЦІНКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ ГРУНТОЗНАВСТВА З ОСНОВАМИ ГЕОЛОГІЇ)	262
<i>Прокopcь Олена</i> ГІМНАЗІЙНА НАУКА. УДОСКОНАЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ	267
<i>Назаренко С. В.</i> БІОЛОГІЧНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	268
<i>Подобайло А. В.</i> НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ	274
<i>Сибірний Андрій Володимирович</i> ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛДУ БЖД	282
<i>Горшкова Лідія Михайлівна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО	285
<i>Погоріла Ірина Олегівна, Романенко Олександр Вікторович</i> НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТА ЯК ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ	287
<i>Мягченко А. П.</i> ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО, ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	292
<i>Шаповал Л. В., Яценко Л. В.</i> КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	295
<i>Коренева І. М.</i> З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ПРАКТИЦІ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	300

Підписано до друку 22.11.2008. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 17,9.
Наклад 200 прим. Зам. 08-301.

Підготовлено і надруковано СМП «АВЕРС», 04214, Київ, пр. Оболонський, 36.
Свідцтво про державну реєстрацію ДК № 586 від 05.09.2001 р.